Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Samlinger
til
Hadersleb-Amts
Beſkrivelſe,

foreſtillende dette
Amts, Herreders, Sogners og Byers
ældre og nu værende Tilſtand,
med
hiſtoriſke Efterretninger
om
de i dette Amt hidindtil værende
Herrer Amtmænd og Geiſtliges
Liv og Levnet,
ſamt
andre Familier.

Af
P. Rhode,
Sognepræſt i Utterſlev udi Laaland.

Kiøbenhavn 1775.
Trykt i det Kongel. Univerſitets Bogtrykkerie paa A. H. Godiches
Efterleverſtes Forlag og Bekoſtning, ved F. C. Godiche.

Digitaliseret af Claus Rønlev

Høyædle og Velbaarne

Herre

Hr. Hans DE Hoffmann,

Deres Kongelige Majeſtæts

Conferentzraad og Amtmand

over

Coldinghuus-Amt ꝛc.

Tilegnes

denne Samling

til

Hadersleevhuus-Amts Beſkrivelſe,

med

den allerſkyldigſte Takſigelſe

for alle mod mig beviiſte Prover

paa

Deres ſtore Godhed og Bevaagenhed

i dybeſte Ærbødighed

af

Anna Magdalena

Salig Godiches Efterleverſke.

HANS de HOFMAN

For-Erindringer.

Dette ſtore Stykke Land, ſom her efter ſin Størrelſe og Tilſtand, ſaa noye ſom mueligt haver været, giores Læſerne bekiendt; dets naturlige og politiſke Fordele giøre, at Indbyggerne leve med mindre Bekymring, og beherſke ſtørre Riigdomme end i andre Danmarks Provinzer.

Paa dette Amtes veſtre Side er Jordens Overflade neſten jevn, men mod Øſten ſnart nedrigere, ſnart høyere Ager- og Skov-Grund, hvor imellem ſees Moſer og Enge hiſt og her giennemſkaarne af Aaer og Bække.

I Gram- Nørrangſtrup- Kalslund- og Hvidding-Herreder ere endeel ode Lyngheder, og diſſe løbe heel igiennem fra Jyllands norderſte Spidſe giennem hele Holſteen. Naar diſſe Heder undtages, er Jordbunden her overalt god og frugtbar til Korn-Avl, Høebiering, Skov og

Have-Verter. Jorden er en Blanding af den ſortegraa Muld, ſom ſtikker ſielden dybere end et Qvarteer til en halv Alen, helſt i Dalene. Somme Steder falder Jorden mere ſandet, andre Steder mere leeret; og Markene ere til hver Bondegaard ſaaledes deelte, at Jorden faaer Hvile i 3 til 4 Aar, og derefter bærer den Rug, Byg, Havre, Erter og Boghvede, (ſielden Hvede for Rug). Rugen ſaaes ey gierne for Mortens-Dag, at den ey for Vinteren ſkal løbe for høyt i veyret, hvorover Axene ey blive rige. Bygget bliver her høſtfærdig paa 15 Uge efterat det er ſaaet, men deres fireraddet Byg er ikke nær ſaa reel og giftigt, ſom vores toraddede i Laaland. Deres Havre behøver meeſt 15 Uger, og Boghveden 14 Uger at modnes udi. Sielden giver deres Korn ovrr 5te Korn paa Tærſkeloen. Deres Rug er ellers tyndere paa Skal end Laalands, og giver hvidere Meel. Erter voxe i ſær paa den oſtre Side meget gode, men deres Heſte faae ikke Lov til at æde dem om Vinteren ſom i Laaland, men de ſælges. Af de graa Erter (ſom man kalder Laalands Roſiner) avles ingen her.

Bonden har Jord nok; en Mand med en halv Plov, det er meget lidet over 5 Tønder Hartkorn, ſaaer i tre Marke ti Tønder Korn i hver, og desuden græſſer over tive Stykker Hornqvæg.

Bonden behandler her ſin Jord ligeſom i Norre-Jylland og Fyen, og det behøver altſaa ingen Beſkrivelſe.

Af

Af Kommen, Humle, Pateter, Rødder, Augurker, Asparges og sligt sees ikke mange Steder noget; thi faa her i Landet legge Vind derpaa, undtagen nogle af Præsteskabet. Bøndernes Havevexter ere meest Kaal, Porre, Salat, Roer ꝛc. men Æblefrugt legge de utrolig Flid paa, og alle poder og planter Frugttræer.

Torvemoser ere her nogle Steder saa rige, at de ved fornuftig Huusholdning aldrig udtømmes, saasom i sær imellem Wonsild og Colding, item i Gram- og Hadersleu-Herreder og ved Ribe-Kanten. Her fattes og ikke Skove, i sær i Hadersleuhuus Lehn store og velbegroede, over hvilke at have Opsyn Kongen lønner Ridere og Fogeder. I Torning-Lehn ere de derimod mangfoldig ødelagte, og de endnu paa Hedene forefindende Blomstre, som trientalis, nemor. anemone ꝛc. bevidne, at her haver til sin Tid været Mængde af Skov: endskiønt Skove burde her altid tiltage, saasom ingen Præst maa vie et Mandfolk til en Brud, førend han beviser at have plantet nogle Eger og et vist Tal Bøgetræer; men de stille alene Amtmanden Caution, at det skal skee ved Leylighed, og naar har man Leylighed til det, som skal interessere det Almindelige? mine Læsere! ja de fleste plante aldrig. D. Pontoppidan klager, og alle klage, at de unge Egetræer til Pleile, Svøbeskafte og sligt mere bortstiæles, ja der gaaer mere bort end det; thi hvor blive de skiønne Elleskove af, hvoraf man vist kunde have alt sit Brænde? Bøn-

derne ſvare: vi ſkal jo have Hegning, men hvor-for legge I ikke Vind paa Pile til Hegning, ſom Laalænderne, og grave Grofter?

Olden paa Skovene ere Kongens, og ſættes aarlig til Auction.

Tæt ved Veſterhavet, hvor Kalslund- og Hvidding-Herreder fire Mile i Længden tilſtede, er Jorden formedelſt Havets daglige Schlik ſom halv Marſkjord. Ved ſamme Havbredde kan og undertiden findes ſmaa Stykker Rav, ſom ved Havets Ebbe efterlades; Bønderne opſamle det, og nogle af dem, men i ſær nogle af Præſterne, dreye deraf Knappe eller andet.

En Bondes Indſlagtning her beſtaaer i eet, høyt to, Slagtenød, eller en Stud, et Sviin, (ſom veyer gierne ni til ti Lispund Fleſk) høyt to, nogle Faar og Giæs. Han behøver og ikke at indſlagte ſaa meget ſom den danſke Bonde, der maa holde flere Folk til at beſtride Hoveriet ved Herre-gaardene; og de Kongelige gamle Adelsgaarde her har Bonden intet videre nied at giøre, end at holde Gierder vedlige om Hov Markene.

Diſſe bemeldte Kongens Gaarde, ſom have været gamle Adelsſæder, ere for Reſten aldeles frie fra at yde Tiende og Hartkorns eller Ploves qvartale Kongelige Skatte.

Af Klæde- og andre Tøy-Manufacturer burde her i Henſeende til Egnens overmaade lette Levemaade anlegges nogle; og jeg begriber ikke, hvorfor ſligt ey ſkeer. Var Værket ikke for vitløf-

tigt,

tigt, er jeg vis paa, Fruentimmeret her havde strax Courage dertil, men de maae lade det blive ved at forarbeyde mange 100 Alen af det fine og grove Vadmel, Hvergarns og stribet Toy, Hør- og Blaargarns Lerreder, at binde og strikke Strømper, forfærdige Kniplinger af adskillige Mynstre, nogle for Kræmmerne, nogle paa deres egen Regning, som Bonderkarlene reise om med at sælge i alle danske og norske Provinzer, ja til Holland, kiøbe ofte andre Vahre tilbage, og sælge dem med Fordeel hiemme. Mandfolkene behøver ogsaa her kun et Beviis fra Amtmanden, og saa reiser de fri baade inden- og udenlands, dertil haver de Lyst, og man har slet ikke nødig at frygte, de jo til sin Tid vender hiem igien.

Fiskerie er et vigtigt Nærings Middel. Friheden at fiske i Fiorde og Søer betales Penge for til Kongen. I Fiordene paa Amtets østre Side fanges Sild, ofte i saadan Mængde, at man ey behøver Tilførsel, Torsk, Makrel, Aal, Hornfisk, Flynder, Villinger og Ørreter i mindre Deel og Lax endnu sparsommeligere. I Vesterhavet fanges større Rigdom af Torsk, Villinger, Koller, Flynder og Rokker, som de tørre paa Sandbankene, og sælge endeel til Fremmede. De færske Søer i Amtet ved Hadersleb, Jels og flere Steder fæstes og af Kongen, og Fiskerne fange herudi Aborre, Aal, Brasen, Sudder og nogle Gedder.

Store Fahrtoye kunde ikke løbe ind i Fiordene paa den østre Side, heller ikke har man nu sikker Indløb eller Havn i Vesterhavet ind i Nipsaaen til Ribe. Alting forandrer sig.

Luften er her ikke saa tung og usund som paa smaa Øerne, saa har man og her sund og reensmagende Kildevand overalt.

Amtets fornøyeligste Egne ere ved Tørninggaard, Jels Aae, paa Hadersleb Dam, ved Starup Kirke og Egnen deromkring, som og i Egnen ved Wonsbæk, Halk, Nessøe og flere Steder, item paa Stenderupstrand, hvor Synet indcirkles af Skove og det smukke Colding Slot. En Ting maa jeg her erindre, at ved Colding har man to gange, nemlig under Kong HANS og Kong CHRISTIAN III. begyndt at vilde giøre sig Fordele ved en Saltkilde der.

Hadersleb Amt frembringer gode stærke Heste og en Mengde af Stude (hvilke paa den vestre Kant somme Steder spendes for Ploven). Hestenes Seletøy er ligesom i Nørre-Jylland Træskagler med Halmpuder under, hvorudi trækkes dobbelt lettere end i de siellandske og laalandske Seeler.

Stude fores flere paa den østre end vestre Kant af Landet, hvor Vesterhavet ved sine Oversvømmelser giør fede Græsgange, og altsaa sees Fordele ved at holde Malkekoer.

Med

Med ſtore fede Svin holdes her Kiøbmandſkab ligeſom med Stude, de bortføres i Flokketal, og ſælges i og uden for Holſten.

Bonden er her i ſin Kornmark mangfoldig plaget af Vildſvin. Man tør ikke dræbe dem, og derfor nødes til at holde Vagt i Kornmarkene. Raadyr og Harer have Skovene i ſtor Mængde, ſaa og lidet af det ſtørre Vildt. Man burde, mere end man gior, forfølge og ødelægge de mangfoldige Ræve og Ulve. I Aaret 1763 var i Skovegnene her i Amtet et eget Optog med Ulvene, enten Sneveiret eller en egen Galenſkab drev dem, ſkal jeg ikke ſige, det var farligt at ride ene og ubevæbnet, de ſøgte uden Frygt Heſten. Tænk, man dræbte dem inde i Colding Bye, inde i Vaabenhuſene ved Landsbyekirkene, og de gik frem ligeſom blinde og galne. Foruden andre ſkadelige Dyr er her Mengde af Ildere, ſlemme Giæſte for Honſeflokkene, Oddere, der ere Fiſkenes Ødeleggere ſaavelſom Sælhundene i Havet. Man attraaer og forfølger Maaren her, i det han paa Træerne forfølger det brune Egerne, for Skindets ſkyld. Man ſeer her og nok af Lækattene, item af Brokke (ſom renſe Jorden fra Orme og ſkadelige Inſecter), man finder dem undertiden i deres Vinterhuler, ligeſom de dem lignende Biørne, liggende udſtrakte og dentende paa Sommeren.

Af Fugle Vildt ſees her intet i Dannemark ubekiendt, undtagen enkeel af de velſmagende Uhrhøns i Hedene.

Bønderne

Bønderne i Amtet ere Fæstebønder af Kongen (nogle faa have kiøbt deres Jorde, saa ere her og nogle Selveyer Møllere, hvis Møller ere Vandmøller, hvortil ligger et vist Distrikt, som bør til slig en Mølle altid søge under Straf, ligesom man har sin Kirke man bør søge). Jorden er Kongens, men Bygningerne deres egne; de kunde sælge dem til hvem de lyster (naar kun Kongen kan faae sine Afgifter), og af Kongens Amtmand udstædes Fæstebrevene. Deres Landgilde, som tilforn blev in natura leveret, betales nu med Penge.

Folket er flittigt og oeconomisk. Det er sandt, som nogle om disse mine Landsmænd skrive: de consulere ikke Vanen, saafremt de i deres Indkomme forudsee nogen Fordeel, skulde de end hente den i andre Lande og Riger. Til Flittighed blive de fra Barndom vante; man finder, en Bondes Tienestekarle sielden her som i det slaviske Skelland og Laaland, at ligge om Vinteren fra Soel gaaer ned og indtil Sengetiden, række sig paa Bænkene. Er her Mangel paa Korn og Tærskearbeid, saa er Bondekarlen her ikke saa forlegen som andensteds, for at fortiene Føden; nogle arbeide i Træ, og sælge til Kiøbstæderne, andre giøre Arbeid af Halm, af Svinehaar, af Been ꝛc. andre giøre Kiøste af Geil, af Lyng, Birk ꝛc. andre reise om og sælge Vahre, (de fortiene kun lidet, deg ville de ikke tigge), de kiende Verden og stole paa Guds Forsyn og paa Lykken; de ere ligesaa glade, naar de betræde en anden Provinze, som

naar

naar de ere hiemme, endog de elſke uſvigelig deres Fædreneland: Hark Oluf blev iblant Barbarerne Gasnadal og overſt Commanderende, han attraaede dog ſin Fødeoe Amrom.

Sær noye Omgang har almindeligviis her ikke et Huus med et andet, endſkiont man allevegne finder Hoſlighed, dog meeſt hos Borgere og Bønder.

Qvindefolket er her dets Levetid ikke ledigt, kunde de, ikke tiene længere, ſaa væver, ſtrikker, knipler, ſpinder de, og deslige.

Drukkenſkab ſtraffes her ſielden for, thi det er ufornødent, jeg kiendte neppe een i hele Herredet, hvor jeg over fire Aar opholdt mig, om hvilken ſagdes: Han eller hun er liderlig og drikker; men dog have diſſe Adams Børn ogſaa Lyder: Stolthed, Letfærdighed, hos de høye Aander Religions Foragt og utidig Animoſitet ꝛc.

Bedragerie anſees ſkammelig; lumſk at behandle en Kiøbere, giør Handelsmanden ikke, hvo der under ham Næring, den tager han imod med al optænkelig Hoſligheds Beværtning.

Rettens Betiente ere koſtbare; intet inlelem mig og Naboe kan afgiøres, uden Ridefogden, Herredsfogden og Skriveren beſegler vor Mellemhandling, og det koſter Penge. Men dette maa jeg igien ſige: Bonden kiender her ſin Amtmand, han er her det han bør være, Amtets høyeſte Dommere og Øvrighed. Gid det var ſaa i alle danſke Provinzer! Amtmanden her deciderer ved

et

et Decretum eller Mellemtale saavel i verdslige som geistlige Sager, og afgior saaledes Tvistighederne. Er een af Parterne i ingen Maade saaledes at tilfredsstille, saa tillades ham at ode Penge paa tydske Processer, som varer tidt hans Sons Levetid ud.

Præsterne her synes i visse Poster, saasom i Hensende at tælle Tiendekornet paa Marken med Bonden, i Hensende til Skifter efter døende Personer, i Hensende til Penges Uddeling til Fattige ꝛc., ikke at have den Myndighed og Fordeel som de Danske. En Degn er her meget ringe agtet; en Skoleholder er noget mere i Estime, han er Bondens Consultus, han er og her i sit Embede gierne en fuldkommen Mand, en dansk Skoleholdere her er en Kunstnere i Regnen og Skriven, dertil sættes ikke demitterede Tienere, assatte Jordegods Eyere og Pagtere, banqveroute Kiøbmænd, men de komme lige fra Information og Seminario til at underviise andre. De have fri Huus i en Hytte, som Bønderne have opbygt; det visse som er dem tillagde at leve af, er kun ringe, ligesom paa Proprietairens Gods i Jylland, men Bønderne i Nørre- og Sønder-Jylland glemme dem ikke med Foræringer til Juulen af Meel, Gryn, Flesk, Kiød, Lys og sligt.

Degnene her have deres Boeliger, vist Korn af Bønderne, somme Steder ogsaa skion Avling, item visse Pund Smør, Ost og Brød ꝛc.

Præ-

Præſterne have gode ſikkre Indkomſter, i Kiøbſtæden viſſe tillagde Penge, ſaa og Skrifte-penge, Begravelſepenge ꝛc., ſom ſiden ſkal viſes. Paa Landet have de deres Avling, fri Jord, hver 30te Klærv Korn til Tiende, 30te Lam, Griis, og viſſe Penge af Fol og Kalve, item viſſe Pund Smør og Brød. Præſtegaarden betaler Mand efter Mand efter Taxation med 500 til 1000 Rdlr., viſſe Fag deraf pleye Sognemændene at ſkulde holde vedlige. Præſterne her ere fri fra al Conſumtionsſkat, Studiiſkat, Doctorſkat, Enkeſkat, med mere, ſom de danſke Præſter aarlig maa ſvare.

Kirkerne holdes i god Stand, de ere meeſt alle med Blyetage, og tilhører Kongen, (Gram og Foel undtagen, ſom høre under Skakkenborg). Aarlig aflegger Kirkeværgeren (en Bonde i Sognet) Kirke Regnſkab for Amtmanden og Provſten for hvad Korn og Halm han har havt af Tienden, ſamt Qvægtienden, ſom Præſten ſtrengelig maa atteſtere. Af Indkomſterne bliver repareret hvis Præſten og Kirkeværgeren klage at mangle, item leveres af Kirkens Intrader Præſten noget til det Nye Teſtamente og Catechismers Anſkaffelſe til fattige Børn i Sognet. Til at blive Præſt ved nogen af diſſe Kirker, har paa en halv Snees Aar neppe gaaet an uden General-Superintendentens D. Struenſees Recommendation, og i Torning-Lehn neppe uden den retfærdige D. Blochs. Aar 1773 bleve en Deel Kirker her i Amtet beſtigaine og

i en

i en fandtes en Seddel paa Alteret med denne Paateigning: dette er den tolvte Kirke vi have besøgt, her fik vi kun to Rigsdaler, og dem kan Kirken vel taale at lade os.

Bønderne klæde sig her i Vadmel, nogle af de Rigere, samt Møllerne undtagne, som klæde sig i graa og blaa Klæde, som kiøbes her for got Kiøb. Dog klæde Bønder og deres Koner sig altid nettere end de i Siælland og Fyen, og besidde derhos nogle Dyder i høyere Grad fremfor Beboerne, nemlig Ydmyghed, Gudfrygtighed, Ædruelighed, Kydshed, Lyst til Guds Ord at høre og lade virke paa deres Sind; men de taale heller ikke vel at sættes i rette og lastes.

Nogle Skribentere, jeg veed ikke af hvilken Drift, som og vor Mag. Dyssel synes at give disse alt for store Fuldkommenheder, og derimod at ville savne hos os Beboere alt for meget af Vittighed og Dueligbed, men lader os engang upartisk veye Dyderne mod hinanden. Man skriver om disse: de legge vind paa Fiskerie. Jeg maa spørge, hvo ere disse Fiskere? ere det andre end de som have leyet Strandene og Søerne af Kongen, de have Lyst at fiske, fordi andre ere formeente at komme der; skeede dette ogsaa, at Fiskerierne under Laaland og omliggende Øer bleve til visse forpagtede, da vilde vi sikker faae et hundrede Familier flere paa disse Øer, og Amtstuerne faae flere Penge at hæve.

De

De legge Vind paa levende Gierder og Steendiger. Det ſiges nok, men een Svale gior ingen Sommer, de ere herudi ligeſaa efterladne ſom vore Oeboer, endſkiønt de for deres Plov have tre Timer tilovers, imod Laalænderne har een.

De reiſe gierne. Ja, hvo har ikke Lyſt til at reiſe. Men en Laalænder lader nok være at reiſe, han er bunden til ſin Stavn.

De ſtaae ſig vel. Det har meget naturlige Aarſager. Paa lige Indkomſter er Laalænderens Udgift tre Skilling, naar dennes er een. Alting er let Kiøb i Landet, i Laaland er alting overmaade dyrt.

De bagtale ikke ſaa meget deres Næſte. Vel ere de ikke reent frie derfor, imidlertid gior Nærbebyggelſen i Laaland meget dertil, item viſſe Familier, og de kan jo uddoe.

De drikke ikke Brendevin ſom Oeboerne. Det er ſandt, dyſſe drikke et got Glas Vin; Laalænderne, ſom begynde at ſamle Midler, drikke heller ikke, det er gierne kun de Fattige, hos hvilke alting ſkal gaae lige op. Efter deres Død vide de, at der bor deles ſaaledes, at der gierne bliver intet at arve. Det har heller ikke været altid det kan forandre ſig. Man veed ellers, Husbonden maa ſkaffe Tieneſtekarlene i Laaland hvad de forlange.

De lade deres Børn lære. Det er viſt, det er en Lyſt at høre Børnene her læſe, ſee dem

ſkrive og giøre høye tydſke Regninger; men hvor-for lære Børn ſaa ſlet i Laaland? for Skoleholderne kunde intet ſelv, det burde jo geiſtlig Øvrighed raade Boed paa. Tilmed ere Forældrene ſkiødesløſe paa Øerne herudi, for, de vide, deres Børn komme ikke vidt ud i Verden.

Man finder mere Agtpaagivenhed og Lyſt til Guds Ord: det er ſandt, jeg lever hellere blant Folk i Laaland, men jeg ſtaaer hellere paa en Prædikeſtoel i hiin Egn. Mon ikke et ſlags Slaviſkhed kan giøre noget dertil udi Laaland og paa Øerne, at Gemytterne ere ſaa tillukkede og dorſke i dette Stykke?

De plante og pode: det er bare Frugttræer, men mine Laalænder ſætte hundrede gange flere Pile; de ſette ogſaa endeel Frugttræer. Ja de legge ogſaa flere Humlerodder.

De Handlende ere hofligere og billigere: i Henſeende til det forſte ere mange Ting periodiſke. I Henſeende til Billighed, høyere Told giør en ſtor Forſkiel.

Deres Tieneſtekarle og Piger ere dueligere Arbeydere: Laalands Tieneſtekarle fattes kun lidt mere Ave, ofte har man og intet af Materialier i dette paa Forandringer fattige Laaland at give dem, at arbeide udi, de lange Vinter Aftener. Jeg vil for Reſten ikke, og kan ikke forſvare Laalænderne herudi. . Hvad Pigerne angaaer, da forſikrer jeg, hvor Oeconomien er ordentlig, og Konen i Huſet ſelv er flittig, der

ere

ere Pigerne ligeſaa flittige ved Dag og Aften, ſom hine Sønder-Jyllændere.

De ere mere ſikkede til at komme blant Folk, ſaaſom de have lært mere i deres Ungdom: det ſkulde man tænke, men jeg haver befunden, at en laalandſk Bondedreng er nok ſaa ſnild i Omgang ſom diſſe. Mener man, at det tydſke Sprog hielper diſſe, ſaa tager man meget feyl, een fra denne Egn forſtaaer ligeſaa meget tydſk, ſom een der er fodt paa Anholt eller ved Viborg, det er kun i Haderslev latinſke Skole, hvor det tydſke Sprog exerceres. For Reſten forſtaaes og tales i hele Amtet kun meget ſlet Danſk. Men dette er viſt, at diſſe, ſom i deres Ungdom have lagt Grundvold, blive dygtige i det de ſettes til, naar en laalandſk Bondeſon ſtedſe gierne bliver en Sinke og et Drog i alle Videnſkaber.

Indhold.

Hadersleb Byes Proſpect, ſættes foran for Titelen.

Hadersleb-Amts Beſkrivelſe i Almindelighed.

§. 1. Grændſer, Størrelſe og ældſte Inddeling. — Pag. 1
§. 2. Gamle Beboere og Herregaarde. — — 3
§. 3. Fruxtbarhed og Friheder. — — — 4
§. 4. Øvrighed og Ret. — — — — 5
§. 5. Love og Forordninger — — — 9
§. 6. Eyere og Regentere — — — — 32
§. 7. Embedsmænd eller Amtmænd — — — 41
§. 8. Fiorde, Aaer og Søer — — — 57
§. 9. Hiſtor. Efterretninger om dette Amts fornemſte Begiv. 60
§. 10. Kort Udtog af dette Amts Kirkehiſtorie. — 88

Hadersleb-Amts Beſkrivelſe i Særdeleshed.

§. 11. Staden Hadersleevs Beſkrivelſe, og verdslige Hiſtorie. 91
§. 12. Dens geiſtlige Hiſtorie. — — — 142
§. 13. Hadersleb Herred med underliggende Sogne og Byer. 265
§. 14. Tyrſtrup Herred med underliggende Sogne og Byer. 330
§. 15. Gram Herred med underliggende Sogne og Byer. 396
§. 16. Frøs Herred med underliggende Sogne og Byer 440
§. 17. Kalslund Herred med underliggende Sogne og Byer 459
§. 18. Nørrangſtrup Herred med underliggende Sogne og Byer. — — — 470
§. 19. Hvidding Herred med underliggende Sogne og Byer. 490
§. 20. Efterretninger om lærde Mænd fra Hadersleb-Amt. 529
§. 21. Om dette Amts Strøgods. — — 537

Haders-

Hadersleb Amts Hiſtorie
i Almindelighed.

§. 1.

Hadersleb Amt, ſom er det ſtørſte Amt i de danſke Provintſer, har Beltet til Grendſe mod Øſten, og mod Veſten Nordſøen (ſom Indbyggerne kalde Veſterhavet). Mod Sønden ſtøder det til Lygom Kloſter Amt, og mod Norden til Norre Jylland (a).

Amtet

(a) I gamle Dage ſynes det, at den ſtore Fares Skov, ſom ſtrakte ſig fra Østre- til Veſterhavet i Længde otte Mile, har givet den ſtørſte Anledning til Deling mellem Norre- og Sønder-Jylland; men da Skoven blev ødelagt, er Skodborg Aae ſat til den nordlige Grendſe, tilligemed Colding Aae, og da fra hiins Udſpring til Colding Aae

Amtet udgior 800 Plove, det er lidt over 9033 Tdr. Hartkorn. Beregningen var tilforn 1100, og efter den gamle Matricul 1563½ Plove. (af hvilke ere 13¾ frie Plove 7 Plove paa Hadersleu Slotsgrund, 16 nye Gramherreds Plove, og 1 2/16, hvormed Amtets vestre Deel har forøget sig) Foruden 30 Plove som horer under Schackenborg og Gramgaard over 20 til Rantzaugods.

Amtet er 45 Qvadratmile, stærk bebygt; og intet Amt bliver for sin Storrelse, verdslig og geistlig Jurisdictions Indretninger og andre giorte Forandringer, en Historie mere værdig.

Amtet udgior hele syv Herreder, af hvilke de to, nemlig Hadersleu og Tyrstrup udgior Hadersleu-Huuslehn, men de ovrige fem Herreder kaldes Tørninglehn Dog ligger i Torninglehn en Deel, som horer under Riberhuus Amt, saasom Ribe Stad selv, som med sin Cirkel eller District ligger ret i Skiellet mellem Carlslunds og Hvidding-Herreder, item Riberhuus Birk, St. Cathrinæ Sogn 36 Tdr. Hartkorn; Gram Birk, i Gram 8 Tdr, og i Oddis 28 Tdr.; Lustrup Birk, Semb Sogn 159 Tdr. og derover, St. Cathrinæ Sogn 58 Tdr. Hartkorn.

Fire

er en Mils Vey tor Land, lod Kong FRIDERICH IV. for Toldsvigs Afværgelse ved Patent, dateret Rosenborg Slot den 29 Octobr. 1727 anordne, at det skulde afpæles, som og skeede; hunc Slesvicum & Gutos dirimit Scodburgicus amnis.

Fire og tredsindstive Kirker indbefatter dette Amt, hvilke hver for sig siden, hver til sit Herred, anføres.

I gamle Dage vare Provintserne inddeelte i Syssseler: Sielland udgiorde Vestre-, Østre- og Middel-Syssel; Nørre-Jylland var deelt i ni Syssseler; saaledes var det ogsaa i den Deel vi nu nævne Hertugdommet Slesvig. Her finde vi Bar Baring- eller Borg-Syssel, (b) det er net op de 34 Kirker, som nu udgiør Hadersleb Provstie. Sønder-Jyllands Syssel, det var alle Amtets øvrige Sogne, tilligemed Ribe selv (c) og Seemb Sogn.

Den Inddeling i Syssseler tilskrives Kong HARALD BLAATAND, som døde Aar 980, og var en geistlig Inddeling. Syssel-Navnet bruges her ikke mere.

§. 2.

Høyere op i Tiden bliver vanskeligt at kiende dette Stykke Land. Vel er bekiendt, at her var Cimbernes Land. Den Cimbersse Halvøe er Jyllands gamle Navn. Hvorledes omtrent 150 Aar for Christi Fødsel dette Lands Indbyggere skrekkede det mægtige Rom, er

(b) Danckwerth mener Navnets Oprindelse af Bierning, eller af Borg, eller Slottet i Hadersleb; men rettere slutte vi: af Bierge, som i Syssselet ideelig antreffes, imod i Eben Syssel, det er Tønder Amt, hvor Landet er plat, cf. M. Ant. Heimreichs Kirchen-Historie.

(c) Volkard in Literar. feiler vist, naar han siger, at Ribe laae i Eben-Syssel.

vel bekiendt. Ptolemæus og Venerab. Beda giøre ſig Umage at kiende dette Steds gamle Beboere, og Slutningen bliver: Blanding af Sachſer, Angler og Jyder; Anglerne ſitte de i ſær i denne Strekning, og da de ginge bort til Engelland, ſkal Jyderne have rykket fra Nørre-Jylland i deres Sted, ſom har begyndt at bygge og dyrke. (d)

Forhen haver her været i Amtet adſkillige priviſegerede adelige Godſer, men de ere indloſte i de ſenere Tider af Hertug Hans paa Hadersleb Slot og af Kongerne; og man kiender her ikkun Gramgaard med 30 Plove, item: Høybro, Veſterbæk og Spandet med 20 Plove.

§. 3.

Frugtbare Jorder, ſom giver Hvede og Byg. iſær Rug, Ærter, Boghvede og ſaa fremdeles; Græsgange, hvorpaa fødes Qvæg i ſtor Mængde; item: de fiſkerigeſte Søer og Vande glæder enhver Beſkuere; ikke at glemme de tykkeſte Skove, hvor vilde Dyr ſmaa og ſtore vrimle, og mange tuſinde Sviin fødes.

De ſkadeligſte Dyr for Kornet ere Vildſvinene, og for Qvæget Ulvene.

Indbyggerne her ſtaae ſig i Almindelighed vel, hvortil ogſaa Fælledſkabets Ophævelſe i Aarene i ſær 1739. og 1740. (da over tuſinde ſaa kaldede Lykker bleve

(d) Alle Byers Navne her vidne derom, at det danſke Sprog i denne Egn, og inter ander, brugtes; lige til det blev ſtilt fra Danmark.

bleve indrettede med Grofter og levende Gierder), (e) ikke have giort lidet. Saa have de og adskillige Friheder, saasom de ligger i Hertugdommet Slesvig, og ere frie for den store Qvæg-Told, nemlig 5 Rdlr. for et par Stude, som Jyderne maae betale i Colding, hvis de ville drive Handel med dem i de tydske Provintser ꝛc. Deres Skatter, Skatte-Korn og Fourageleverance er jævnet efter Plovene, (*) og for Resten besværer dem ingen. Den største Klage man hører, er, at den rigeste Bondes Søn ingenlunde er befriet fra Soldaterne, endskiønt mangen een gierne vilde betale henimod tusinde Rigsdaler for ham; og sligt er retfærdigt.

§. 4.

Hans Majestæt Kongen lader begge Hertugdomme regiere ved en Statholder, som fra 1768. er Prinds Carl af Hessen.

Den Kongelige Regiering i Hertugdommet var først i Hadersleb, siden i Flensborg, men nu i Glykstad.

Amtet ligger under det tydske Canzellie, undtagen nogle Geistlige, som høre under Ribe Bispes Opsyn.

Til Overretten paa Gottorp Slot appelleres her fra alle Kiøbstæders, Tinges, Bønders, Hospi-

 tals,

(e) See Oecon. Magazin Tom. I. p. 27. 28.

(*) Og denne deres Plov-Taxt er saa lemfældig sat, at, naar den regnes ud til Hartkorn, har man her kun en Tønde Hartkorn at betale af, hvor de danske Bønder har 2½ Tønder at betale af, paa ligemeget og ligegod Jord

tals, Kirkers og andre Rettes Domme. I første Instance hører, foruden mange enkelte Personer, ogsaa herhen Steder, Amter, Herreder, Cancelliegods, frie Huse ꝛc. Dommene afsiges i Kongens Navn, og taaler ingen videre Appellering. Retten bestaaer af Statholderen, Canzleren, Viccecanzleren, to Cancellieraader, af hvilke den ene er tillige Registrator, fire Cancelister, og een Cancellieraad.

Landretten holdes ogsaa paa Gottorp og bestaaer af Statholderen, fire adelige og fire lærde Raader, og Landcanzleren. Begyndes aarlig i den fulde Uge efter Paaske. Derhen ganger Appellationes fra de adelige Rette. I første Instance hører herhid de Adelige og de adelige Godses Besiddere. (f)

Amtmanden i Hadersleb har i Amtet den første Undersøgelse i alle forefaldende Rettes Sager, og afsiger Dom allene, hvis ey Saghaveren beraaber sig paa Lov og Ret eller Værneting, inden sex Uger.

I Værnetinget i hvert Herred sidder Herredsfogeden, Ridefogeden, otte Tinghører eller Stokkemænd, to af otte Sandemænd, og Tingskriveren. I Blodsager sigter, til Herredsfogedens Dom, otte Sandemænd tillige deres Kiendelse eller Tou; og her appelleres paa staaende Fod til Oberretten. (g)

Amts-

(f) See mere i Hansens Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig.

(g) Denne Egns Processmaade har Joh. Fuchs Borgemester i Kiel forfattet i et Skrift: Holsteinisch Ding und Recht 1687,

Amtsforvalternes (h) Embeder er at indcassere den aarlige Pligt og Landgielde, item: Skovboder, Træ-Udviisnings Penge, Inderſters Skat, Magazinkorn ꝛc. Ere og Kirkeſkrivere ved de aarlige Kirkeregnſkaber.

Hunsfogeden udſkriver alle Vogne, ſom bør giøre frie Kiørſeler; han har Opſyn over alle kongelige Pagtſtykke, Veye, Broer, kongelige Fæſteſkove, og har Med-Opſynet med Skovbetienterne ꝛc.

Ridefogederne indcaſſerer den maanedlige Contribution, og hvad af Plovtallet af Kongen paabydes, ſaaſom: Fourager, Landtransportpenge og Amts Antager ꝛc. item: andre extraordinaire Paabude, ſom reguleres efter de i Amtet 800 Plove. De ere tilſtede ved alle Tinge, Vurderinger, Syner, Skifte- og Delings-Sager; de føre Over-Inſpection over Bondergodſet og alle oeconomiſke Sager og Underſøgninger ꝛc.

Herredsfogederne ere i hvert ſit Herred Juſtitiarii, Overformyndere, Skifte- og Delingsforvaltere; de udſtæder ogſaa alle Fæ-Atteſter til Tolddegradationers Hemmelſe.

Tolders, Controlleurs og Tingſkriveres Embede er alle bekiendt.

1687, et rart Skrift, men jeg tør ſige, det kom aldrig fra Bogtrykkerpreſſen. De gamle Fædre holdt deres Tingfærd ved Juletider under aaben Himmel.

(h) Amtet har to Amtsforvaltere, een over Hadersleb, Tyrſtrup- og Gramherreder, og een over de fire øvrige.

Branddirecteuren ſtaaer for Amtets Brandvæſen. Brand-Anſtalten ſees af en vidtloftig Forordning 1741. den 11 Decembr. ſc. Begge Hertugdømme horer under eet herudi, ved forefaldende Ildsvaade paalegges nogle Skillinger eller hvormeget behoves, paa hver Plov.

I geiſtlig Ret ſtaaer Amtet under Oberconſiſtorium paa Gottorp Slot, ſom beſtaaer af Statholderen, Canzleren, Vicecanzleren og andre Oberrettens Raader, Generalſuperintendenten ſom Oberconſiſtorialraad, og een eller to andre Conſiſtorialraader. Herhid horer Egteſkabs og Kirkeſager fra alle dem, ſom i forſte Inſtance ſtaaer under Oberretten ꝛc. item: Appellationer fra Underconſiſtorio.

Land Oberconſiſtorium paa Gottorp angaaer dem, ſom i forſte Inſtance ſtevnes for Landretten, item dem, ſom ikke horer under Underconſiſtorier, og ey under Oberconſiſtorialrette.

I Dannmark er Synodi provinciales, Landemoder, aarlig i hvert Stift, men i Hertugdømmet Slesvig bliver hvert Steds geiſtlige Sager afgiort af Provſten og Amtmanden, uden i ſaare vigtige Sager, da et Synodus af Provſterne i begge Hertugdømme paa Kongelig Ordre convoceres, i hvilket, neſt de verdslige Raader, Generalſuperintendenten er Præſes.

I Hadersley holdes et Underconſiſtorium, ſom beſtaaer af Paſtore primario, ſom Kirke- og Skole-Inſpector, Archidiacono og Diacono, ſaa og Conſiſtorialſkriveren, ſom forer Protocollen; ſaadan en Conſiſtorii-

ſiſtoriſkriver udnævner Conſiſtoriiherrerne hvem de behager; Aar 1657. blev Stadsſecretairen af Conſiſtorio dertil beſtikket, og derved er det ſiden bleven. Forhen blev og til Aſſeſſores valgt nogle lærde Præſter fra Landet. NB. I den ordentlige Conſiſtorialret er Amtmanden Præſes, og alle tre Præſter i Byen Aſſeſſores. Her kiendes i Kirke- og Egteſkabsſager, item: angaaende Kirkebetienteres Embed, Lærdom og Levnet. I andre Rettes Sager hører alle Geiſtlige under den civile Ret. (i)

Smaa Kirkeſager kommer ved første Underſøgelſe for Kirke-Inſpectores eller Viſitatores, Amtmanden og Provſten; De ſlette og alle i en Menighed opkommende Uordener, og de mellem Geiſtlige og Sognefolket foreſaldende Uretigheder, hvis de kan, i det Gode, eller ved en Beſkeed. Dog kan den Fornærmede beraabe ſig, om ham lyſter, paa ordentlig Rettergang.

§. 5.

Om Kong HARALD har givet den første Lovbog, er nok lige saa uvis, som om St. Ægiſtus gav os det første Evangelium eller Kunibert eller Willibrod. Med Retfærdigheden gik det hos Fædrene vel, som Salluſtius

 ſkriver

(i) I Egteſkabs, Kirke, og ſlige Sager er den Sleswig-Holſteinſche Kirchen-Ordning udgiven 1542. af Kong CHRISTIAN III., men i ſær den canoniſke Ret (ſaavidt den ikke ſtøder mod Landets Love) Regel at dømme efter.

ſkriver om de Gætuler og Libyer: Neqve lege neqve moribus aut imperio cujusqvam regebantur, det er: Gode Sæder have ligeſaa liden Tvang paa dem, ſom Love og Herredom; og Helmoldus giver os et ſlet Skudsmaal: Furari & largiri apud Holſatos oſtentatio &c.

Ikke er at tvivle paa, at jo af de første chriſtne Konger ere givne adſkillige gode Love, ſom ere os ubekiendte. Kong HARALDI Love (k) ſiges at have floreret til Begyndelſen af det tolvte Aarhundrede, da de ſachſiſke Love under de ſchaumburgiſke Grever bleve indførte. 2.) Bruges her den ſaa kaldede Jütbiſche Lowbog, ſammenſkreven paa Dansk efter Kong WALDEMARI II. Befalning 1240, deelt i tre Beger. Anledningen til den gav en Deel af Indbyggerne og i ſær Lærde, ſom paa deres udenlandſke lærde Reiſer bleve vante til fremmede Love og Skikke, hvilke de til ikke liden Forvirrelſe ville bringe i Gang her i Lander. Denne Lov er overſat i det Nederſachſiſke og denne Egns Sprog. Den blev af de danſke Konger ved Indvielſen bekræftet med en hellig Eed, indtil Riget af et Valrige blev et Arverige. 3.) CHRI-

(k) Hører nogle af HARALDI gamle Love: Den ældre Broder ſkal med ſin Faders Sværd forſvare ſine yngere Sødſkende og ſin Moder; de handle om Formynderſkabs Ret, Arvedele, Mærkerrie, Krigsartikler, Tyverie, Mord, Kiøben og Sælgen, Rov, Bytte og Tuſken. Hvo ſom ſtial for 1 Skilling Engelſk (24 Skilling Dansk) ſkulde øret afſkiæres; hvo ſom ſtial mere, ſkulde hænges. Dodslag betales med 24 Skilling Engelſk ꝛc.

3.) CHRISTIAN V. danſke Lovbog. 4.) Die Schleßwig Holſteiniſche Landgerichts Ordnung, efter Høylovlig Kong FRIDERICH II., Hertug Hanſes og Hertug Adolphs Befalning ſamlet og trykt i Hamborg 1575, revideret, en Deel forandret, endeel trykt med Tillæg, ſaaſom med Provincialmatriklen 1665, Ret til at giøre Foreſtilling i Hertugdømmet Slesvig, Renters Rente ꝛc. 1649, med Summarier i Bredden og et fuldſtændig Regiſter 1690. 5.) Bruges og Kong CHRISTIAN IV. og Hertug Friderichs Schleßwig Holſteiniſche Policeyordnung, trykt i Glykſtad 1635. og 1665. 6.) Hertug Joh. Adolphi Ordnung von Kleidungen, Hochzeiten und andern gemeinen politiſchen Sachen, trykt 1601. og 1605; og revideret trykt i Slesvig 1615. (l)

En Deel for alle ikke bekiendte Haderslebſke Anordninger, hører til dette Sted: Aar 1292. fik Hadersleb af Kongen Stadsret.

Aar 1541. blev paa Tingene oplæſt Kong CHRISTIAN III. Brev, om at Præſterne ved Lærdommens Reformation ſkulde i deres Indkomme inter afgaae; Brevet er arrigt, vi ville anføre det, ſom ved Hvidding Herredsting ſamme Aar blev læſt: "Kundgiøre vi „efterſkreſſne Mikkel Holm Herrizfoger i Hvidding „Herrit,

(l) Conf. Jo. Mölleri Iſag. ad hiſt. cherſ. Cimbr. p. 257. ſq. N. P. Sibberni Biblioth. Hiſt. Dan. Norveg. M. Heimreichs Nordfreſ. Chron. Joh. Laſe Verſuch wie Studioſi die Verordnungen ſich bekannt machen können, Flensb. 1759. i 8vo.

„Herrit, Jon Oluſſon y Obeling, Jens Chriſtenſon,
„Laur. Anderſſon y Gonsagger, Suen Trugelſon y
„Haufrevad og Soren Laſen i Enderup Sandemend,
„inden forn. Herred Ewindelich met Gudh, Aar effther
„Guds Biurdh 1541. Manddag neſt effther Sancto-
„rum Philippi & Jacobi Apoſtolorum Dag (ſom Drik-
„ting holdes uthi Hvidding Herrit) waar ſtikket for os
„oc for menige Herrits Men — Hr. Tyge Grumſen
„Sognepreſt til Skerbæk oc Herritsprovſt —: ſom lov-
„lig eſkit, bedis oc fik it uvildig Stockneffn aff XII tro-
„faſte Dannemen ſom — pa theres gode tro, ſiel oc
„rete ſande for os vunde, ath the — ſaage oc horthe,
„at forn. Herr Tyge Grumſen war ſchlicket inden alle
„4 Tingſtocke for en beſiddendes Domb for Fogden oc
„menige Herrits Men — oc lod da leſe ſamme Tid et
„wor Kongl. Maitts. Herres Konning Chriſtians obne
„Breff ſkrevet pa Pergament oc wel beſeglet, meth
„hans nadighſte K. M. Secret, indholdendis oc lu-
„dendes iblant andet: att hans K. M. med ſin elſke-
„lige Raads Samtykke til Rensborg haver undet oc
„tilladet, att alle Socnepreſter oc Degne i Torning
„Lehn, ſkulde hereffther haffue, nythe oc beholde ald
„theh aarlig Rente, Brugning, oc Indkomſt, ſom
„af gammel Tid pleyet ud att gives oc lagt til Præ-
„ſtens Underholdning oc Fode, ſom er: Korntiende,
„Smørbord, Oſte, Gris, Kirkegang, Jordeferd,
„Offer, Æg, Brudevielſe, Plogbiurd oc andet —
„under hans K. M. Hevn oc høyiſte Straff, — Item,

„oc

„ oc alle Sognepreſter oc Degne i forn. Torning Lehn oc
„ de andre to Lehne (det er Hadersleu- og Brundlund eller
„ Apenrade Lehne) ſkal herefter nythe oc beholde alle the
„ Privilegier oc Frieheder, ſom Hans Naade dennom
„ nu undt oc givitt haffuer, oc the aff gammel Tied nyt
„ haffuer, oc ikke att forurettis aff Lehnsmænd eller Foeg-
„ der herudover y nogen Maade. Ithem ſkal ei heller nogen
„ Præſt i forn. Lehn ſtevnes eller deles til Herritsting, ſom
„ vil være for ſin Herritsprovſt oc rette for ſig, om han
„ kand forlige dem, men huor han thet ikke kand, ſkal
„ Sagen opſetthes for woris Lehnsmænd oc Superin-
„ tendent — lathe vi forn. Dannemen woris Indſegle
„ trokke neden paa dette wort obne Breff, dat. ao. die
„ & loco ut ſupra.“ (m)

Aar 1575. den 27 Dec. Hertug Hanſes Forordning angaaende rigtig Tiende: „Wir Johannes der El-
„ tere, von Gottes Gnaden, Erbe zu Norwegen,
„ Herzog zu Schleßwig, Holſtein, Stormarn und der
„ Ditmarſchen, Graf zu Oldenburg und Delmenhorſt,
„ entbieten unſern lieben getreuen Unterthanen und
„ Carſpelleuten aller Kyrchen in unſrer Probſtey Ha-
„ dersleben hiemit gnädiglich zu wiſſen, nachdem wir
„ vernommen, daß zwiſchen den Paſtoren, Kirchge-
„ ſchwornen ꝛc. des Korns und Quickzehenden halber,
„ dieweil vermöge dieſer unſer Probſteyen Ordinancien
„ die 15den Garbe, und von Quick das 15de, oder
„ 15den Pfenning werden ſolle — Irrung und Ungleich-
„ heit

(m) Ex Manuſcr. Rhyde Wonſild.

„ heit fürgefallen. Derentwegen den 15 versch. Aprilis
„ durch unsere Räthe, unsre gnädige Meinung — daß
„ den Kirchen und Dienern des g. Worts zu ihrem
„ Unterhalt nichts entzogen werde. — Befehlen dem-
„ nach — daß ihr — hinfür den Pastoren auch den
„ Kirchen den Kornzehenden ohne Verkürzung und Be-
„ trug an guten — Garben geben solle — Und da auch
„ die Pastoren oder Kirchgeschworne mit jemand hier-
„ über Pact oder Geding gemacht hatten, sol solches
„ ihren Nachfolgern und der Kirchen an ihren Zehende-
„ gerechtigkeiten unverfenglich, auch den Pastoren sol-
„ ches einzugehen und zu bewilligen, gänzlich bey Ver-
„ meidung unsrer Strafe und Ungnaden verbothen seyn.
„ Gleichfals auch das Vorthan in Quickzehenden von
„ einem jeden, vor ein Folen ein Schill. Lübsch, für ein
„ Kalb 6 Pfenning, und vor Fercken und Lämmern
„ das 15de, nicht das geringste, auch nicht das beste,
„ besondern wann von den Carspelleuten die erste drey
„ oder vier Stücke von abgezogen, den Pastoren und
„ Kirchgeschwornen das nächste gefolget, und wo wenig
„ vorhanden, dieselbigen mit andern des vorigen Jah-
„ res verzeiheden Zahl erfüllen, und davon das mittelste
„ gegeben werden — Es sollen die Pastoren und Kirch-
„ geschwornen selbst umbziehen und Zehenden heben —
„ welches ihr ihnen — wie es bishero in diese Probstey
„ hergebrauchet und damit gehalten worden — gut-
„ willich und unwegerlich verreichen, geben und folgen
„ lassen — wie Christen wohl anstehet — Gegeben

„ auff

„ auff unſerm Schloſſe Hansburg Ao. 1575. die Joh.
„ Evangeliſtæ. "

JOHANNES ſubſcripſit.

Aar 1578. den 4 Aug. Hertug Hanſes Mandat — om retfærdig at tiende.

Aar 1581. blev af Ludvig Weimer, Fyrſtelig Naades Mand, taget Tingsvidne paa, " at det offent-
„ lig var bekiendtgiort, at Kirkepenge i Gaarde ꝛc.
„ ſkulle have Prioritet, og at ingen maatte kiøbe eller
„ ſælge ſlige Gaarde med Kirkenes Skade. Kirke-
„ jordfæſtere betale til Kirkeregnſkabet, under Fæſtets
„ Forliis. Renteſkyldende til Kirken forfølges med
„ Retten, og betale til Fyrſtelig Naade 18 Skilling
„ Lübſch, og til Kirken ligeſaameget, hvis de ey lagde
„ Rentene paa Skammelen, forend Provſten ved
„ Regnſkabet gik af Kirken. " (n)

Aar 1649. den 31 Jul. af Amtmand Kay v. Ahlefeld, og ligeſaa af Hr. C. G. Reventlau, Aar 1697. den 17 Jul. anordnet: "Demnach das Geſetz die Gar-
„ benzehlung und Fuhren mit klaren Worten injungirt,
„ ſo ſtehet es denen Predigern frey, ſelbige an den De-
„ cimanten zu prätendiren; wo ſich jemand dawieder
„ ſetzen wolte, ſo iſt Ordre ergangen an die Reit- und
„ Hardes Voigte, die Prieſterſchafft mit Lou und Recht
„ zu aſſiſtiren; auch daß ſie ihr Gebühr von Erbſen und
„ Wickenſaat, wie auch von Buchweitzen bekommen.
„ Freudenſtundt den 17 Jul. 1697. "

Aar

(n) Knoblauchs Sammlung von Documentis.

Aar 1719. den 21 Aug. fik Hadersley en kongelig Rangforordning: "Wir FRIDERICH IV. — thun „hiemit kund: als Wir bey unlängſt beſchehener Pub„licirung der von Unſerm Geh. Rath, Statthaltern „in den Fürſtenthümern — Cammerherrn und lieben „getreuen Herrn Carln Grafen von Ahlefeldt, zu Lan„gelandt und Rixingen, Ritter, entworfenen, auch „von Uns allergn. approbirten — Rang-Ordnung für „die Einwohnern, Bürgern und deren Ehefrauen, in „Unſrer Stadt Flensburg für gut befunden, demſel„ben anzubefehlen, auch eine dergleichen Ordnung des „Rangs und Vorſizes halber, unter den Einwohnern „— Unſrer Stadt Hadersleben zu entwerffen, und zu „Unſrer Approbation einzuſenden; und denn erm. „Unſer Geh. Rath — ſolche Rang-Ordnung — ein„gerichtet, welche von Wort zu Wort lautet wie „folget:

1.

„Die Königl. Bediente, Doctores, Hoff- und „Land-Gerichts Advocati, Probſt, Prediger, Rector „Scholæ, Bürgermeiſter und Rathsverwandte, Stadt„voigt, Stadt-Secretarius, Collegæ an der latein. „Schule, Vorſteher des Hoſpitals und der St. Ma„rien Kirchen, genieſſen und behalten ihren Rang — „der ihnen vermöge ihres habenden Characters, oder „ſonſt ex conceſſione regia — zukommt. Und eine jede „ihrer Frauen richtet ſich — nach der Dignitet ihres „Mannes. —

2. In

2.

„ In die erſte Claſſe der Bürgerſchafft werden ge„ rechnet deputirte Bürger — demnechſt diejenige, ſo „ 2 Rthlr. und darüber in der einfachen Contribution „ monathlich beytragen; dieſe haben für den Bürgern, „ ſo zu der andern Claſſe gerechnet werden, den Vorſiz, „ ob ſie gleich jünger ſeyn — und wann er gleich durch „ beweißliche Unglücksfälle ſeines Vermögens verluſtig „ geworden — ſo behält er dennoch den Rang, ſo ihm „ vorhin gebühret. Und iſt annoch hiebey zu obſervi„ ren, daß obgleich ein Bürger von ſolcher Qvalitet „ ein Handwerk hatte und exercirte, derſelbe nicht deſto„ weniger zu dieſer Claſſe mitzuziehen ſey, gleich zu „ allen vorfallenden bürgerlichen Aemtern, auch mitge„ zogen wird. Die Frauen der Bürger dieſer Claſſe „ rangiren unter ſich nach dem Alter ihres Eheſtan„ des — Zu dieſer Claſſe gehören auch die Organiſten, „ der Stadtmuſicus oder Inſtrumentiſten, imgleichen „ die Schreib- und Rechenmeiſter an der deutſchen „ Schule und ihre Frauen, haben mit obigen Bürgern „ und deren Frauen reſpective nach ihrem Alter — ſich „ zu reguliren.

3.

„ In die zweyte Claſſe der Bürgerſchafft gehören „ gemeiniglich diejenige, und ſollen darunter gerechnet „ werden, ſo da von 4 Mark Lübſch bis zu 1 Rthlr. „ in einfacher Schatzung monathlich contribuiren; im„ gleichen Schiffern, ſo ſelbſten Antheil in Schiffen

„ haben, welche sie führen, die Künstler, Mahler,
„ Bildschnitzer, Goldschmiede, Chirurgi, soferne die-
„ selbe ratione der Schatzung nicht unter die erste Classe
„ stehen, haben den Vortritt vor denen die zur drit-
„ ten Classe gehören, obgleich diese älter an Jahren
„ und in der Bürgerschafft seyn. Die Frauen der
„ Bürger rangiren unter sich nach dem Alter ihrer
„ Verheyrathung; wann sie aber mit andern Frauen
„ concurriren, deren Männer nicht aus dieser Classe
„ seyn, richten sie sich nach ihren Männern —

4.

„ In der dritten Classe der Bürgerschafft werden
„ gezählet Handwerker, die in Zunfft und Gilden ste-
„ hen, Höckers, in Summa alle diejenige, so da von
„ 24 Schilling Lübsch bis zu 4 Mark Lübsch in einfa-
„ cher monathlicher Schatzung contribuiren —

5.

„ Die vierte Classe formiren die Taglöhner und
„ alle diejenige, welche unter 24 Schilling Lübsch ein-
„ fach monathlich contribuiren. Die Frauen cediren
„ allen vorigen.

6.

„ Die Kaufgesellen — rangiren mit den Bürgern
„ der zweyten Classe schlechterdings nach ihrem Alter,
„ gehen aber denen vor, so zur dritten Classe gehörigen
„ Kaufleuten und andern, wenn sie zum Tisch des
„ Herrn gewesen —

„ 7. Alle

7.

„Alle und jede Bürgern — genieſſet den Rang „a Dato ſeines abgelegten Bürger-Eides —

8.

„Nachdem auch in der Stadt Hadersleben der „Schloßgrund einen großen Numerum der Bürger„ſchafft — ausmacht, als ſollen dieſelben zu Verhütung „aller Colliſionen — an gegenwärtiger Rang-Ordnung „gebunden ſeyn — Grafenſtein den 4 Aug. 1719.

„Charles C. D. Ahlefeldt.

„Daß wir obſeirte Rang-Ordnung beſtätigen Krafft „dieſes allergnädigſt — und die Contravenientes mit „willkührlicher Geldbrüche angeſehen und beleget — „werden ſollen. — Gegeben auf unſerm Schloße Fri„derichsburg den 21 Aug. 1719."

FRIDERICH R.

von Hagen.

Aar 1718. den 20 Decembr. Kongelig Forordning, at naar Brud og Brudgom kiorer til Kirke, maa ingen Skud loſes, dem til Ære, under 20 Rdlr. Straf til Kongen, eller og ſidde tre Uger i Fængſel paa Vand og Brod, hvorpaa Sognefogden ſkal have Opſigt.

Aar 1723. den 16 Jan. Kongelig Forordning, at, naar nogle, for at undgaae Boderbetaling, giver ſig i Krigsſtand, hvor ingen militair Conſiſtorium er, ſkulle dog de ſamme henviſes til det Conſiſtorium, hvorunder deres Opholdsſted horer.

Aar 1726. af kongelig Inſtrux til Generalſuper-intendent Clauſen: Ingen maa citere en Præſt for Retten, uden i Gields Sager, forend det er meldt for Amtmanden, eller Generalſuperintendenten, eller Provſten. Ingen maa arbeide om Helligdage under 1 Rdlrs. Straf forſte gang, og anden gang dobbelt; ikke heller paa ſaadanne Dage at ſidde, ſpille og dobble i Vertshuſe, og ingen Drikkevahre udſkienkes forend Klokken Fem om Eftermiddagen; for Ulydighed herimod ſkal Giæſten og Verten betale hver for ſig 4 til 16 Skilling Lybſk, ja til 1 Rdlr.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at intet maa oplæſes af Prædikeſtolene, uden hvad ſom kommer fra Kongen ſelv eller hans Regiering.

Endnu ſamme Aar: Kongelig Befaling, at hvilken Præſt, der uden ſtorſte Fornodenhed, efterlader om Helligdagene af Prædikeſtolen, at bede for Kongen og det kongelige Huus, betaler til Straf forſte gang 10 Rdlr., anden gang ſuſpenderes ab officio paa et Aar, og tredie gang gandſke removeres.

Aar 1731. den 22 May: Reſcript, ſom tillader en Præſt, der tvivler om en Bondes Tiende-Oprigtighed, at forbyde Bonden at kiøre ſit Korn hiem, indtil det er talt.

Aar 1735. den 22 April: Kongelig Anordning, hvorefter Ribehuus Ladegaards Tienere faaer deres eget Birk, og intet at have med Hadersleb at ſkaffe.

Ligeſom

Ligesom det forhen havde været, indtil den Koldingske Afskeed af 24 Jan. 1576.

Samme Aar den 15 Julii samme igientaget, og tilsendt Geheimeraad Ch. C. v. Gabel til Giessegaard, Spanager og Ottestrup, Stift-Amtmand ꝛc., at nemlig Ladegaards Bønderne med de to Byer Tange og Tved bliver et Birk, og deres Ting at holdes hver Onsdag i Ribe.

Ligeledes i samme Aar den 12 Augusti: Kongelig Anordning, paa Herredsfogeden i Hvidding-Herred Nic. Hinr. Benzen hans Foresporsel, hvorledes forholdes skuldes, naar en Haderslever og en Riber Bonde boede i een Bye, med videre.

Aar 1736. den 16 Jan. blev Protocollations Gebyr saaledes her allernaadigst reguleret: For at lade protocollere en Obligation paa 50 Mark Lybsk og derunder, gives 4 Skilling Lybsk.

For en Obligation fra 50. og derunder, til 100 Mk. L. gives 6 Skill. L.
— fra 100 til 500 Mk. L. gives 12 Skill. Lybsk.
— fra 500 til 1000 Mk. L. gives 24 Sk. L.
— fra 1000 til 1500 Mk. L. gives 2 Mk. L.
— fra 1500 til 2000 Mk. L. gives 1 Rdlr.
— fra 2000 til 3000 Mk. L. gives 4 Mk. L.
— fra 3000 til 4000 Mk. L. gives 5 Mk. Lybsk, og over 4000 Mk. Lybsk stedse 2 Rdlr.

For at indfore Instrumentet selv i Bibogen 6 Skilling Lybsk for et Ark, og saa fremdeles. For at slutte

Protocollen ꝛc. saa og for at udslette en protocolleret Post, gives halvt af Protocollations Gebyr. Item: for at eftersaae Protocollen, 4 Skill. L. Efter høy Amtmandens Befaling 1715. den 26 Decembr. faaer Herredsfogeden, ved Delingen hos en Selveyere 2 Rdlr. og Tingskriveren 1 Rdlr. Naar Tingskriveren giver et Inventarium ud af Protocollen, forseglet, i Form af et Tingsvidne, faaer han for Arket 6 Skill. Lybsk — Naar samme Inventarium bliver til Inge afvunden af Vurderings Mændene, faaer Herredsfogeden for Forsegling ꝛc. 12 Skill. L. og Tingskriveren 8 Skill. Lybsk, og ey mere, om end flere Navne i Protocollen indføres.

For at bestille en Formynder, faaer Herredsfogeden 8 Skill. L., Tingskriveren halv saa meget. For en Formynderregnskabs Afleggelse, naar enhver Myndlings Quantum tutelæ er 100 Rdlr., faaer Herredsfogeden 1 Rdlr., Tingskriveren en fierde Deel, men er samme Quantum under 100 Rdlr., fordres Halvdelen. For et Afkald faaer Herredsfogeden 1 Rdlr., og Tingskriveren en siette Deel derimod. Til en Citations, en Concursus creditorum Anstillelse, eller for at convocere Creditores, gives 12 Skill. Lybsk. For enhver Creditoris Angivelse ad protocollum faaer Tingskriveren 2 Skilling Lybsk. For en Prioritets Dom faaer Herredsfogden af den gandske Massa bonorum 1 pro Cent, Tingskriveren 24 Skill. Lybsk. For Auctioneren faaer Herredsfogeden som Auctions Directeur af Huse og Gaarde 2 pro Cent, for alle Mobilia 4 pro Cent.

For

For en Citation, naar Creditores citeres ad publicandam ſententiam prioritatis, eller og in termino diſtributionis, 6 Skill. Lybſk. For en Arvforliig eller Transact i ſteden for Skift og Deling faaer Herredsfogden hos en Selveyer 2 Rdlr., Tingſkriveren halvt; for en Fæſtemand Halvdelen. For et Tingsvidne, ſom gives efter Skift og Deling eller efter en Arv Forliig, faaer Herredsfogden 1 Mark Lybſk, Tingſkriveren for Expedering a Ark 6 Skilling Lybſk, og ſaaledes for alle andre Tingsvidner. For et Andrag eller en Citations Indforelſe i Protocollen, 2 Skilling Lybſk, i hvor mange Navne end indfores. Naar en Creditor til ſin egen Nodtorft forlanger at tage noget ad Protoc. faaer Tingſkriveren 2 Skilling Lybſk. For en Arreſtes Anleggelſe af ikke ſtor Betydenhed, faaer Herredsfogden 24 Skilling Lybſk, ellers dobbelt. For en ordinair Citation til Tinge ad inſtantiam partis, 4 Skill. Lybſk. For al Fuldmagt, ſom gives for Retten og kun tages ad protocollum, Tingſkriveren 4 Skilling Lybſk. For en Citation, da adſkillige Conſortes citeres ꝛc. 8 Skill. L. For en gemeen Andrag ad protoc. og Citations Indſkrivelſe i Protocollen, 2 Skilling Lybſk, naar det ikke gaaer over et halv Ark. For et Documentes Forlæsning og med Producti Paategnelſe faaes 2 Skill. Lybſk. For ethvert Vidnes Beeedelſe faaer Herredsfogden 12 Skilling Lybſk, Tingſkriveren for Udſigen ad protoc. tager a Vidne 6 Skilling Lybſk, naar det ikke er af Vidtloftighed. For Vidners Forhors Afſkrift ad protoc.

faaer Tingſkriveren for hver Ark 6 Skill. Lybſk. For en Transact mellem ſtridende Partier, faaer Herredsfogden 1 Rdlr., Tingſkriveren 24 Skill. Lybſk og fri Befordring. For et Skiode faaer Herredsfogden 24 Skilling Lybſk, og Tingſkriveren halvt. For et Kiøbebrev faaer Herredsfogden 1 Rdlr., og Tingſkriveren 1 Mark Lybſk, men paa Toftgods, Landboel og Huſe en halv Deel. For et Herreds Vidne under Herreds Segl, faaer Herredsfogden 1 Rdlr., og Tingſkriveren 2 Mk. L. For en Beſigtelſe paa et Markſkiel ꝛc. faaer Herredsfogden 1 Rdlr., og Tingſkriveren 24 Skilling Lybſk, er det ſmaa Ting, da Halvdelen. For at tage Beſigtelſes Mænds Udſigelſe ad protoc. faaer Tingſkriveren 8 Skill. L. For en Dom faaer Herredsfogden 1 Rdlr. og Tingſkriveren 12 Skill. L. Aparte at ſkrive ud ad protoc. 6 Skill. L. Nota: Paa hver Side af et heelt Ark maae i det ringeſte ſtaae 24 Linier. For en Fæſtes Indſkrivelſe af hele eller halve Gaarde, 8 Skill. Lybſk. For fierdepart Gaarde, Toftegods og Landbole, 4 Skilling Lybſk, men Herredsfogden for hiint 16 Skill. L. for dette 6 Skill. L. For en Obligations Skrivelſe paa 100 Mark Lybſk og derunder, 8 Skill. Lybſk; fra 100 til 1000 Mark Lybſk, 16 Skill. Lybſk, og derover 32 Skilling Lybſk, hvorved den ſaa kaldet Burgſchafft altid betales 8 Skill. L. Hvad Indtegnelſe i Skyld- og Panteprotocollen angaaer, tages Sportulæ efter Forordningen. Hvor Ridefogeden efter gammel Skik ſkal nyde noget, ſaa nyder han lige med Herredsfogeden.

fogeden. Af Forordningerne af 1703. antegnes kun dette: Paa 4 Skill. L. Papiir ſkrives hvad der importerer under 30 Rdlr.; paa 8 Skill. L. Papiir fra 30 til 50 Rdlr.; paa 16 Skill. L. Papiir fra 50 til 100 Rdlr.; paa 32 Skill. Lybſk Papiir fra 100 til 300 Rdlr. ꝛc. Dette er at forſtaae om Documenter, ſom angaaer bare Penge, ſom Obligationer, Contracter ꝛc. Cautions og Qvitterings Sedler ſkrives paa 1 Skill. L. Papiir fra 1 til 10 Rdlr.; paa 2 Skill. L. Papiir fra 10 til 20 Rdlr.; paa 3 Skill. L. Papiir fra 20 til 30 Rdlr.; paa 4 Skill. L. Papiir, det er et halvt Ark, fra 30 til 50 Rdlr.; paa 5 Skill. L. Papiir fra 50 til 100 Rdlr.; paa 6 Skill. L. Papiir fra 100 til 200 Rdlr. ꝛc. Paa 4 Skill. L. Papiir ſkrives alle Citationes fra Underretten, item Suppliqver, Rettens Vidnesbyrde og hvad ellers indgives til Underretten. Paa 12 Skill. L. Papiir ſkrives alle Underrets Domme, Decreta fra Oberretten, alle Memorialer og Suppliqver ꝛc. ſom indgives i Oberretten og Cancelliet. Paa 1 Rdlrs. Papiir ſkrives alle Lærebreve, Fæſtebreve og Teſtimonia, ſom gives Candidatis Miniſterii. Paa 4 Rdlrs. Papiir ſkrives Cautions Breve; ſom gives i Henſeende til Beſtillinger. Paa 16 Rdlrs. Papiir ſkrives Provſters og Paſtorum primar. Kaldsbreve, men Landsbypræſters paa 10 Rdlrs.

Samme Aar den 17 Dec. Kongel. Forordning, at de med hinanden Utugt bedrivende, ſkulle ſtraffes med fire Ugers Fængſel paa Vand og Brod, hvis de ikke formaaer at betale Boder.

Aar 1737. den 24 April: Kongelig Forbud, at hvo som driſter ſig til i Kongens Skove at afhugge en ſtor friſk Eeg, betaler til Straf 20 Rdlr., for en middelmaadig eller yngere Eeg 10 Rdlr. ꝛc.; for en friſk Bog 12 Rdlr.; for en Aſk, Ell, Birk over et Qvarteer tyk, 6 Rdlr., for hver mindre Dito halv ſaa meget; for hvert Læs afhugget Grene eller Stavre ꝛc. betales 3 Rdlr. eller og ſtraffes med Halsjern, eller en Maaned i Skubkaren for hver 10 Rdlr. Ingen under 1 Rdlrs. Straf at antænde Ild i Skove, Heder eller Moſer. Hvo ſom i Kongens Vildbane borttager eller vidende kiøber unge Harer ꝛc. item: unge Bierg- og Agerhons, betaler i Straf 10 Rdlr. For at ſkyde, jage eller fange en Hiort 100 Rdlr., en Hind 80 Rdlr., et Daadyr 60 Rdlr., et Vildſvin, en Hare ꝛc. 20 Rdlr., en Gaas, And ꝛc. 10 Rdlr. — Belønning for den der ødelegger en Ulv 6 Rdlr., for en ung Ulv 2 Rdlr., for en Ørn 12 Skilling Lybſk, for en Falk 8 Skill. L. for en Høg 6 Skill. L. og udbetales paa Amtſtuen.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at i Skovegn ſkal hver Mandsperſon, for ſin Copulation, plante og bringe i tredie Blad 10 unge Eeger eller 15 Bøgetræer; eller for hver Manglende betale 1 Rixdaler for Eeger, men for Bøgetræer 2 Mark Lybſk. Præſten, ſom ikke tagttager det, ſkal bøde 4 Rdlr.

Aar 1738. den 3 Febr. Kongelig Forordning, at for en aldeles fattig Stuprata ſkal Stuprator betale Bøder, forunden for ſig ſelv; kan han ikke, ſtraffes han med ti

Dages

Dages Fængsel paa Vand og Brød, og lades imidlertid ikke komme til HErrens Bord. NB: Stupratæ Böder her er 10 Rdlr., og en Stupratoris 50 Rdlr., og ved anden gangs Forseelse dobbelt.

Samme Aar den 25 Febr. Kongelig Befaling, at Præsterne i Hadersleu og Torning Lehn skulle rette sig efter den gamle Skik, at Trolovelsen skeer, hvor Bruden er; men Brylluppet, hvor deres Domicilium skal være. Derimod, hvis Striden er mellem Amtets og de jydske Præster, skal, efter kongelig Befaling af Aar 1752. Copulationen skee efter den danske Lov d: hvor Bruden var.

Endnu samme Aar: Kongelig Befaling, at for en Qvinde, som føder for Copulationen, eller for atten Ugers Forlob efter Copulationen, skal skee Afbigt af Prædikestolen, saavelsom for hendes Egtefælle, dog uden at nævne deres Navne; begge tilsammen give desuden Böder 6 Rdlr.

Aar 1739. den 25 September: Kongelig Forordning, at ingen Enke maa gifte sig, uden kongelig Bevilling, for et Aars Forlob efter Mandens Død; dog tor en Enkemand just ikke bie Aaret om formedelst sit Huses Besørgelse.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at naar een, som har kundet fortiene sig selv noget, og har nydt af en Fattig-Casse, eller er død i et Hospital, — paa den skal Cassen ved Dødsfald ingen Prætension have.

Endnu

Endnu ſamme Aar den 7 December: Kongelig Forordning, at de, ſom afholde ſig fra HErrens Bord, tre, fire og flere Aar, ikke maae til Faddere admitteres — dog i at tiltale dem, ſkal Præſten i Særdeleshed ſee paa deres Samvittighed.

Aar 1740. Kongelig Forbud, at ingen maa herbergere Soldater eller Losgængere uden Paſſes Fremviſelſe, ey heller lade dem paſſere under 30 Rdlr. Straf. Derimod faaes for Anholdelſes Umage 6 Rdlr.

Samme Aar den 24 Sept. Kongelig Befaling, at de Karle og Piger, ſom ikke ville tiene, men ſetter ſig paa deres egen Haand, ſkal, hvis det er Mandsperſon under 40 Aar, betale 3 Rdlr., og en Qvinde under 30 Aar, 2 Rdlr., til Magiſtraten; men paa Landet til hver Steds Betient eller Øvrighed.

Aar 1741. Kongelig Forordning, at det er en Præſt tilladt at holde Forſamlinger i ſit Huus, hvilken Forſamling i Præſtens Sted en Catechet eller from og chriſtelig Student ogſaa kan holde. Qvindesperſoner maae ikke holde ſlige Forſamlinger, uden under en Præſtes ꝛc. Direction.

Samme Aar den 18 Aug. Kongelig Forordning, at ved Concurs faaer Creditores kun de to ſidſte Aars Rente ꝛc.

Endnu ſamme Aar den 10 Novembr. Kongelig Forordning, at fattig Lig uden Gebyr maa begraves paa hvilken Tid om Dagen det falder bequemmeſt — To Aar forhen tilladt, at et Lig maa ſtaae inde om

Som-

Sommeren 6 Dage, og om Vinteren 8 Dage, og ikke ringes med Klokke uden paa Begravelsedagen. Ligstuen maa ikke betrekkes med Hvidt, og kun to eller tre Nærpaarørende bydes til Ligbegiængelse — her maa ikkun gives Confect og fransk Viin — til 1 a 2 Rdlr., under 10 Rdlr. Straf. Tilforn, nemlig 1725. var forbudt, at intet Lig, under 50 Rdlr. Straf, maatte i Stilhed eller om Aftenen begraves, uden Kongens eller hans Embedsmænds Tilladelse, da Skoler og Kirker nyde deres Gebyr; til Amtsbetientere, Borgemeſter ꝛc. betales da af en Borger 4 til 8 Rdlr.

Ligeledes i samme Aar den 11 Decembr. Den forhen ommeldte vidtloftige Brandforordning om Brandvæsenet i Amtet. Intet Gevær maa afskydes i en Bye, alle Skorstene skal være en Alen over Huset, og feyes to gange aarlig.

Og den 18 Decembr. i samme Aar: Kongelig Reſcript til Hadersleb Kirkevisitatores (occasione Hr. Bruuns Stifborn i Moltrup) at Præsteborn ikke skal participere i Naadsens Aaret, som privative tilhører Enken; ja, ifald ingen Enke er, ogsaa ikke uden speciel kongelig Benaadelse.

Aar 1742. Kongelig Forordning: Faderen er sine Borns rette Formynder efter Moderens Død ꝛc. Gifter han sig igien, skal han ved Øvrigheden declarere Bornenes Qvantum ꝛc. Døer Faderen først, skal Stedets Præst under 4 Rixdaler Straf tilkiendegive Øvrigheden det. En Moder kan sidde i uskift Boe,

indtil

indtil Bornene træde udaf Samfundet ꝛc. Ingen Præst maa copulere hende igien, førend hun har giort Rigtighed med Bornene, under sit Embedes Forladelse ꝛc. Formynderne skal aflegge aarlig Regnskab under 10 Rdlr. Straf ꝛc. Øvrigheden sager for sin Umage ved den aarlige Formynderskabs Regnings Afleggelse, en sierte-deel pr. Cento. Formynderen en Trediedeel af Indkomsterne. Formynderskabet varer til den Umyndiges attende Aar. Hvor alle Arvinger ere myndige, har Øvrigheden med ingen Deling at giøre, og nyder ey nogen Delings Gebyr.

Samme Aar den 17 April og 20 September: Kongelig Befaling, at ingen Born, uden in casu necess., maatte hiemmedøbes under 8 Rdlr. Straf til Kongen. Men otte Aar efter blev der af Kongen forandret, at deres Born, som ikke boer i Kirkebyen, skal Præsten paa Forlangende døbe Hiemme.

Aar 1744. Kongelig Forbud, at ingen Communions Act maa i noget Huus holdes uden med Syge ꝛc. I Kirken skal den brugelige Rangeren ved at træde op til Alteret, aldeles afskaffes.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at ingen, som opholder sig eller er opfødt hos de saa kaldede Mæhriske Brødre, skal til Læreembede befordres. Aaret derpaa er forordnet, at, hvo som reyser til disse Brødres Menigheder, skal miste Arveret. Stedets Præst, skal, under Straf at affættes fra sit Embede, give Øverretten

retten Efterretning derom. Disse to Forordninger ere 1771. ophævede.

Aar 1747. den 5 Junii: Kongelig Forordning, at hvo som lader sig besvangre af Underofficerer og Soldater, har af slige Stupratoribus intet at fordre, men skal selv bære Skammen, ikke uden at Stuprator er bemidlet og Krigsretten paalegger ham at betale noget.

Aar 1753. Kongelig Tilladelse, at privat Absolution kan skee, om forlanges, to til tre Uger for Communionen.

Samme Aar: Kongelig Forordning fra Gottorp, at en Lutherſk og en Catholſk kan, med kongelig Dispensation copuleres af en Lutherſk Præst. Ligeledes skal og alle deres Børn dobes af en Lutherſk Præst.

Aar 1758. den 7 Martii: Kongelig Forordning, at naar Brudgommen er i eet Sogn og Bruden i et andet, skal Præsterne paa begge Steder lyse for dem af Prædikestolen. Hvilken Præst, der copulerer dem, forend dette er skeet, med mindre de har Concession til Huuscopulation fra det tydske Canzellie, skal suspenderes.

Aar 1759. den 25 Sept. Kongelig Forordning, at et Testament og sidste Villie skal underskrives af to uberygtede Mænd ꝛc., eller og den, som giør Testamentet, selv kan underskrive, (dog hvis det er et Fruentimmer, da hendes Curator tillige) og for det andet en Øvrigheds Person ꝛc. eller en Præst; men hvis een opskriver sit Testament, underskriver det selv og sender det

strax

ſtrax til Confirmation til det tydſke Canzellie, behoves ikke videre Vidner eller andres Underſkrift ꝛc.

Samme Aar den 5 Novembr. Kongelig Reſcript, at Forvandtſkab mellem en Brudgom og Brud in ſecundo genere affinitatis, ikke udfordrer kongelig Diſpenſation: uden ſaa er, at reſpectus parentelæ kom der imellem.

Aar 1762. den 28 May, en udforlig kongelig Forordning om Poſtvæſenet i Hertugdømmene.

§. 6.

Aldrig beviſes, at dette Amt, med hele Hertugdømmet nogenſinde var et Lehn af det hellige Rommerſke Rige. Da Keiſer HENRIC AUCEPS Aar 920. overvandt Kong GORM og ſatte en Marggrøve i Slesvig til Grændſens Beſkyttelſe, ſaa viiſte han i det ringeſte derimed, at han aldrig tiltænkte ſig nogen Andeel paa det, ſom var Norden for. Boxhornius (o) raiſonnerer ikke rigtig, at HARALD maatte tage Riget til Lehn af Keiſer OTTO 936, thi ſaa havde Rigskammeret udi Speir ikke ſkuldet forgiæves fordret aarlig taxam af Hertugdømmet Slesvig, ſom nogle gange er ſkeet. Meget mere finde vi, at i forefaldende Diſpute, dømte Keiſer SIGISMUNDUS Aar 1424. imod de holſteenſke Prætenſioner, at Slesvig ſkulde evig være et Lehn af Danmark. Det er vel tidt ſkiller fra Dannemark; thi: Aar 1085. blev Sønder-Jylland af Kong KNUD

den

(o) Hiſt. univ. pag. 564.

den Hellige, forlehnet til hans Broder OLUF HUNGER, ſom 1088. blev Konge. (p)

Fra 1118. til 1130. blev Kong NIELS SVENDSENS Broder, KNUD den Hellige, her beſtikket ſom Hertug. Han blev ombragt af en danſk Prinds.

Fra 1148. til 1157. hans Søn WALDEMAR I. ſom ſiden blev Konge.

Fra 1188. til 1203. WALDEMAR II. Kong KNUDS Broder. Blev ſiden Konge.

Fra 1216. til 1232. ERICH PLOGPENNING. Blev ogſaa Konge i Danmark.

Fra

(p) Aar 201. Kong SIVALDUS, hvilken Hübner anfører ſom den 39te danſke Konge, døde, og efterlod en Dotter Gurutha, ſom blev gift med HALDANO III. Han ſlog Hather dette Stedz Beherſkere, og de øvrige fire udvalgte danſke Fyrſter Aar 241. See Saxo Lib. 7. Andre ſette: Hather blev Aar 300. i denne Egn ſlagen. Lyſchander derimod og Svaningius jun. melder ſaaledes: Hotherus occiſus eſt a Rege Sveonum Boo Hatherslebiæ A. M. 3430; atter en anden: Nach K. HIARDVARI Tod iſt Kön. HADDINGS Tochters und K. HETTBRODTS in Schweden Sohn HOTHER A. M. 3422. König in Dännemark geworden, der auch nach ſeines Bruders Atisle Tod, Schweden einnahm, und auch über Sachſen, Wenden und Churland weislich regieret, ein hochberühmter Muſicus — und als er den Rieſen Boe umgebracht, iſt er A. 3484. von deſſen Bruder Balder wieder erſchlagen, M. Heimreichs Nordfreſ. Chron. pag. 21.

Fra 1232. til 1250. Prinds Abel, ſom ſlog ſin Broder ihiel, for han vilde tvinge ham til at tage Hertugdommet ſom et Lehn af ſig.

Fra 1254. til 1257. WALDEMAR III. Abels Son. Døde ſom Hertug.

Fra 1261. til 1272. ERICH II. forriges Broder. Kong ERICH GLIPPING førde Krig mod ham og erobrede Hadersleb, Flensborg, Tønder og flere Steder. (q) Han døde ſom Hertug.

Fra 1282. til 1312. WALDEMAR IV. forrige Hertugs Son. Døde ſom Hertug.

Fra 1312. til 1325. ERICUS III. forriges Son. Døde ſom Hertug.

Fra 1325. til 1364. WALDEMAR V. forriges Son blev udvalgt til Konge i Dannmark, men afſagde Riget igien Aar 1340, da CHRISTOPHORI Søn WALDEMAR III. blev Konge. I hans Tid 1350. graſſerede den ødeleggende Peſt. Han blev 1362. af de holſteenſke Grever fangen og ſat i Fængſel i Nyborg, dog for en vis Penge igien losladt.

Fra 1364. til 1385. HENRICH forriges eneſte Son. Døde uden Børn.

Fra 1386. til 1404. Greven i Holſteen Gerhardus VI. blev dermed belehnet af Kong OLAUS. Greven blev ſlagen af Ditmarſkerne, og da Kong ERICUS POMERANUS ikke vilde afſtaae Hertugdommet til Grevens Sønner, opreiſte ſig hver med Trette, indtil Keiſer

(q) Hvitfeld p. 244.

Keiſer SIGISMUND Aar 1424. tilkiendte Kongen Hertugdommet. Men Grevens Sonner agtede intet om Keiſeren, de vovede en Krig med Kongen, indtil een af dem, nemlig Henrich, blev Aar 1427. giennemſtukket i Flensborgs Beleyring; den anden Søn Gerhard døde, og ſaa blev endelig Aar 1435. til Wordingborg et Forliig ſluttet mellem Kongen og den tredie Søn, kaldet Adolph VIII., ſaa at han fik Hertugdommet, undtagen Hadersleb og Ærroe. Tre Aar derefter giorde under denne Hertugs Beſkytning Norre Jylland Opſtand mod Geiſtligheden og Adelen, og Hadersleb Amt faldt ogſaa til Hertugen; dog ſtod Tviſtigheden uafgiort til Aar 1440, da Kong CHRISTOPHORUS BAVARUS belehnede Hertug Adolph Arve- og Fæſte-Ret lige til Colding. Hertugen blev ſiden tilbuden den danſke Krone, men afſlog ſamme, og hans Søſterſøn Greven i Oldenborg CHRISTIAN blev Konge, ſom ſtadfæſtede Hertugen ſit Lehn. Altſaa

Fra 1438. til 1459. Hertug Adolph, ſom døde uden Arvinger.

Fra 1481. til 1490. Dronning DOROTHEA CHRISTIANI I. Enkedronning; men

Fra 1490. til 1523. hendes Søn, FRIDERICH, Broder til Kong HANS. Hertil blev paa Gottorp 1490. afgiort mellem begge Brødrene, at Hertug Friderich fik Gottorp, Hadersleb, Tønder, Eckernforde, Rundtoft, Steenberg, Eiderſted, Trittov, Oldenborg, Ploen, Steenborch, Tyle, Itſehoe, Oſterhof, Ri-

mynſter, Lytkenborg, Kohsvede, Kiel, Nordſtrand. (r) Han blev derefter Konge i Dannemark, og ham ſuccederede Sønnen den ſtore CHRISTIAN III. ſom Hertug, og ſtod her i mange Aar, indtil 1544.

Fra 1544. til 1580. Hertug Hans (Johannes) den ældre, (en Broder af den ſtore Konge CHRISTIAN III., forhen Hertug og Statholder, reſiderende her i Hadersleb) hvilken uforglemmelige Herre i Hadersleb, med ſtorſte Ære bør evindelig erindres; Ved Deling mellem ham og hans Høye Brødre, Kong CHRISTIAN III. og Hertug Adolph, fik vor ſtore Hertug Hans til Andeel Hadersleb, Torning, Lille Tønder med Øſter-Herred, Rendsborg, Femern, Bordesholm og Lygom Cloſter, item Nordſtrand, og maatte betale paa Hertugdommets Gield for ſin Part 3000 Mark Lybſk. Denne i Hadersleb uforglemmelige Herre, ſom Krüger kalder „ikke et almindeligt Menneſke, men en Fyrſte, en Fædrenelands Fader, Iſraels Vogn og hans Reisnere, „auriga & currus &c. (s)" er født 1521. (t) i Begyndelſen

(r) A. Höyers Däniſche Geſchichte, p. 116. 130. 182.

(s) I hans Anhang til Hiſtorien om Hertugdommet Slesvigs Lehns Annammelſe. Hans ſielden forekommende Piece fører den Titul: Hiſtoria von dem herrlichen Triumphlehn und Ehrentage, ſo durch König FRIDERICH II. zu Dännemark — und die Hochgeb. Fürſten und Herrn Hrn. Johanſen den Aeltern und Hrn. Adolph, auch vom König, auf Verhandlung vom Chur- und Fürſten, zu Lehn empfangen — durch Jac. Krügern

1580.

delſen af Maji Maaned paa det gamle Hadersleb Slot, en Son af Kong FRIDERICH I. og Dronning SOPHIA af Pommern. Til Hofmeſter blev ham beſtikket Herr Oluf Roſenkrantz, og til Informatores Magiſter Hermannus Bonnus, og efter ſammes Forfremmelſe til det Lybekſke Gymnaſii Rectorat Magiſter Petr. Svavenius, (u) begge to gode Mænd, ſom fra Pommern vare hid undvigede formedelſt den der fortrykte Religion. (x) Med god Lærdom blev han ſendt til Fyrſt Albrets t. t. Hochmeiſter udi Preuſſen, ſom høyt elſkede ham, og Hertugen glemte aldrig denne Fyrſte igien. Efter Ridderſkabets Raad kom vor Prinds tilbage og tog ſit Sæde paa Hadersleb Slot Aar 1542, og to Aar derefter gik ovenmeldte Deling for ſig. Og Hertugen antog til ſin Canzler Doct. Jeron. Ölgaard, til ſin Cammerherre Ewald v. Woyen, og til Cammerſecreterer Martin Volqvart. Aar 1547. lod han ſig af Nordſtrands Beboere hylde, og bekræftede dem, dog uden ſin Magtes Fornærmelſe, deres forrige Privilegia

1580. Appendix vom tödtlichen Abgange Johannis des Aeltern.

(t) Ikke 1520, hvorudi Krüger feiler.

(u) Et af hans Breve til ſin Diſcipel Hertug Hans, dateret Wiborg den 1 May 1537. ſkrevet paa Latin, kan læſes i Beyträgen zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Hiſtorie der Herzogth. Schleswig und Holſtein, 1tes Stück. it. Höyers Dän. Geſch. pag. 256.

(x) Lackmanns Einleitung ꝛc. 1 Th. pag. 346.

samme Aar Domin. Misericord., hvorpaa han sølgte Pelworms Kirke til dens Sognemænd for 1000 Mark Lybsk, saaledes, at de selv maatte kalde deres Præster, kun at samme vare i Lærdom rene og Lutherst sindede. Kun Faa troer, med hvad Høyagtelse for hans omme Kierlighed mod sin Herr Farbroders Søn, den saugne Konge CHRISTIAN II., jeg følger ham, da han i Aaret 1549. i Februario reiste ham i møde til Assens, da CHRISTIAN II. blev ført fra Sønderborg til Kallundborg. For den rene Lutheri Lære og for retskafne Prædikantere var han den største Forfremmere og Forfægtere. Om sine Præster pleyede han at sige: "Gud "give, at den Nød maa aldrig komme paa mig, at "jeg skulde legge Skat paa mine Præster og Kirke"tienere." Mod Sværmere og Religions Forstyrrere udgav han alvorlige Forordninger. Han anlagde Skoler, Gymnasia og Hospitaler; gav milde Donationer for de Lærde. Bemeldte Krüger skriver videre: "Han regierede her ret christelig og gudelig, elskede "Gud og hans Ord af Hiertet — lod daglig læse for "sig, i sær om Søndagene, Forklaringer over Evan"geliet, og derved giorde sig en andægtig Indgang til "Kirken og Prædiken. Man traf ham ofte spadse"rende frem og tilbage i sit Gemak, at synge og for"noye sig med Doct. Lutheri og andre Læreres Psalmer. "Han elskede Præsterne i sin Jurisdiction, og forfrem"mede ogsaa gierne Fremmede, naar de vare forsynet "med gode Attester — Han horde gierne personlig de

"Kla-

„Klagende, og hialp dem hurtig til Rette, lagde dem „ingen Besvær paa, som de ikke havde havt før" — Aar 1557. begyndte han paa sit prægtige Slot Hansborgs Bygning, hvorom siden skal meldes. To Aar derefter drog han tillige med Kong FRIDERICH II. og Hertug Adolph i Krig imod de Dithmarske, som i samme Aar den 13 Junii tre gange bleve slagne og deres Stad Heide erobret og afbrændt; den mellemste Deel af det erobrede Ditmarsken fik Hertug Hans til sin Andeel. (y) Siden gives der tiere Leylighed at melde om denne store Herre. Hans Endeligt var opbyggeligt, skiønt sorgeligt for mange. Han blev syg Aar 1580, dog havde hans Medicus D. Matth. Tipotius endnu den 1 October, som var Dagen for hans Deds Dag, et got Haab om hans Restitution, men han foreskillede sig selv sit Endeligt, og opmuntrede Sindet ved attende Sondag efter Trinitatis Evangelium; begyndte om Aftenen Klokken Otte af sig selv at synge: Vi troe allesammen paa een Gud, befalede sin Forloser sin Siel, og bad for sine Undersaatter. Herpaa sov han til Midnat, da en Kammertiener, som merkede, at han var i en haard Sovn, lob til og reiste ham i Sengen over Ende, hvorpaa han vendte Oynene efter de i Stuen staaende, men lukte dem strax, og hensov uden

(y) Bemeldte Krig er i Vers beskreven af Mag. Hieron. Osius. I Beyträgen zur Erläuterung der — 1tes Stück, læses et af hans Breve, dat. Wittenberg 1560, hvor han beder om en Recognition for sit Arbeide, af Hertug Hans.

Livs-Arvinger, (z) ex catharro ſuffocativo. Over fire Maaneder beholdt Hadersleb hans Høye Liig, og ſiden blev det henbragt til Sleswig Domkirke (hvor begge hans Høye Forældre vare henſatte). Rigens Marſkalk Peter Gyldenſtierne var her i Kongens Sted; de ovrige vare: Hertug Adolph med Gemahlinde og Sønner, item Hertug Hans den yngre med ſin Hertuginde: Liget ankom til Slesvig 1581. den 13 Februarii, og blev indſat paa Apotheket; og Dagen efter blev det bragt i Kirken, og Følgeſkabet var ſaaledes: Skolediſcipler og Præſter ſyngende; 75 andre lærde Præſter; det ærværdige Slesvigſke Domcapitel; Provſterne; det Gottorpſke Canzellie; Hertugens Livheſt behængt med et ſort Dekken; der Høye Liig, ſom blev baaren af 18 Perſoner; 32 Adelsperſoner med ſtore Voxlys omkring Liget; Hertug Adolph, Peter Gyldenſtierne og Hertug Hans den yngre, alle tre i een Rad; Hertug Adolphs to Sønner: Herr Friderich og Herr Philip; de Meklenborgſke Geſandtere; den Holſteenſke Statholder Henrich Rantzau; andre Meklenborgſke Geſandter; Hertug Adolphs unge Froken, ledſaget af to Adelsperſoner; Hertug Adolphs Gemahlinde, ledſaget af to Adelsmænd; Hertug Hans den yngeres ligeledes; Jomfruerne af Itzehoe Kloſter med deres Provſt, Tre og tive i Tallet; Jomfruerne af Kloſteret Preetz, Femten i Tallet;

(z) Skiønt A. Høyer i Dan. Geſch. p. 202. tillegger ham en naturlig Dotter, ſom ſkal være bleven gift med en Ditmarſker, navnlig Reimar Sturcken.

Tallet; Atten Jomfruer af Kloſteret i Uterſtein; Sex Jomfruer af Slesvig Kloſter; endeel adelige Junkere af Hertugdommene; Raad og Borgerſkab. Superintendent D. Paulus ab Eitzen holdt herpaa en Tale over de Ord: Nu lader du din Tiener fare i Fred ꝛc.; hvorpaa Liget blev baaret op i Choret, og nedſat i det fyrſtelige Begravelſe. Hans Meubler og Penge fik hans Broder Hertug Adolph, men de Lehnbare Godſe bleve deelte mellem Kongen og bemeldte Hertug; og Kongen fik dette Amt, ſom døde kort Tid efter, nemlig 1588.

§. 7.

Embedsmænd eller Amtmænd over dette Sted.

1.) Herr Peter Rantzau, ſom i et gammel Forſkrivelſes Brev af Aar 1483. kaldes vor nadhige Frue Drotningh DOROTHEES Embetzmand paa Haderſſleff Huus. A. Angelus i hans Chron. pag. 145. ſiger os: at han var en Søn af Breido von Rantzau, Herre til Krummendieck, ſom døde 1440. og blev i Itzehoe begraven, og efterlod Enke Druda v. Reventlau, ſom døde 1451. Videre melder Angelus: (a) at Pet. Rantzau Aar 1480. ſolgte ſit Gods Krummendieck til Kloſteret udi Itzehoe. Hans Dotter Druda blev gift med Anton von Rantzau, Gorſchalk den Andens Søn.

(a) Cap. 30.

2.) Herr Jesper Rantzau, hvilken de Catholske Præster ikke vel kunde lide, og de Lutherske ikke meget takkede.

3.) Herr Hans Rantzau til Neuenhaus i Wagrien, og var samme Huses Stamfader, gift med Frue Margrete Brochtorff. Hvis denne her har nogentid været Amtmand, maa det have været for 1550. Hans Børn vare Sigfried, om hvilken strax skal meldes, Balthasar Rantzau, Biskop i Lybeck; Melchior, Marschalk ved det danske Hof; Caspar, Amtmand i Flensborg; Breido, dansk Feldtherre; Henrich, Amtmand paa Gottorp; og Otto, Herre til Rantzau.

4.) Herr Sigfried Rantzau, Ridder, Arveherre til Neuenhaus, Hertug Hanses Raad, var tillige Amtmand til Femern. Blev i Aaret 1573. tilligemed Canzler Doct. Hier. Ölgaard sendt til det bekiendte Mode, hvor de med Kongens Raader Henr. Kantzau og Erasmus Kirstenius, samt Bendix Alefeld og Adam Tratsiger fra Hertug Adolph sammenskreve den saa kaldede Landgerichts-Ordnung, (ordinationem judicii provincialis Slesvigo Holsatici) han dode ugift 1576. den 12 Marts. og ligger i Bikov Kirke begraven. (b)

5.) Herr Lorenz Wensien eller Wenselin, Herre til Rolefstorp, Landraad og Amtmand over Hadersleb og Torning Lehne; han var Hertug Hanses Gesandt ved

(b) I danske Magazins 37te Hefte læses et Document, hvoraf sees, at han var her Hovedsmand paa Hadersleb Slot Aar 1557.

ved Modet, ſom i Aaret 1576. den 13 Januarii var ſamlet til Colding, for at afgiore Stridighederne mellem Hertugen og Kong FRIDERICH II., angaaende Sonder-Jyllands Lehns Kirker. (c) Hans Sonner vare Goſke Wenſin, Amtmand paa Gottorp; og Lorens Wenſin, ſom blev Cæmmerer hos Churfyrſt Ernſt til Cøln, men ſiden Maximilian til Bayern, Statholder til Amberg.

6.) Herr Hans Blohm til Schedorp og Müncken Ewersdorf, Kongelig Raad, Amtmand paa Hadersleu og Sonderborg. Aar 1579. den 25 Martii var han paa Hertug Hans den yngeres vegne i Odenſe ved Controverſen om Slesvigs, Holſteins og Femerns Lehn af Danmark. Aar 1589. var han i Kongens Navn ved Hertugdommenes Forlehning. (d) Tilſidſt blev han Amtmand paa Gottorp, og døde 1599. den 18 Auguſti udi Wetzlar. Men de danſke nye Tidender om lærde og curieuſe Sager af 1725. melde, at han døde i Aaret 1612. Han var gift med Cathrine Stuhr, en Dotter af Herr Thomas Stuhr, Herre til Gammelgaard ꝛc. og Amtmand til Sonderborg og Nordborg, med hvilken den Stuhriſke Familie ogſaa uddøde.

7.) Herr Ewald von Woyen, Hertug Hanſes Cammerherre. Hans Fader var Herr Hans von Woyen, Herre

(c) See §. 9.

(d) See Lackman Part I. pag. 662. ſq. ir. Elwervelt, og Danckw. Chron. pag. 237. hvor hans Genealogie haves.

Herre til Hohenpuddigra i Pommern. Han døde her 1603. den 12 Januarii.

8.) Herr Gerdt Rantzau, Ridder, Herre til Bredenberg, Rantzau, Nutskou, Erfradt, Rustorf, Stellow, Schreuenborn, Lindewit, Mohrsum, Bouersted, Klixbøl, Myrebøl, Høxbro, Koxbøl, Giesingsholm, Heringsholm, Demstrop, Skaubølgaard, Vesterbek, Spandit ꝛc. Kongelig Raad, Feldmarskalk, Statholder i Hertugdømmene, Domprovst i Hamborg ꝛc. En Sønneson af den cimbriske Achilles Johan Rantzau, men en Søn af Hr. Henrich Rantzau, Statholder og Amtmand til Segeberg, hvor velbemeldte Gerdt Rantzau var født 1558. den 18 Oct.) og havde til Moder Christina von Halle, den Brunsvigske Herremand Hans von Halles eneste Dotter og Arving. Ved Prindsessens af Arensberg i Nederlandene Hof blev han opdragen. Hans udenlands Reise i hans 20de Aar har han selv omhyggeligen optegnet; og efter samme har han seet Coblents, Coln, Heidelberg, Prag, Wien, Ofen, Constantinopel, Jerusalem (der hvor hans Farfader blev slagen til Ridder), ikke at tale om Engelland, Spanien. (c) 1584. blev han Commendant paa det nye anlagte Cronborg; sex Aar derefter blev han Amtmand til Flensborg, og havde samme Tid to Lehne, nemlig: Vesteraalen og Lofoden udi Norge. Som Amtmand til Hadersleb var

(c) See herom et Brev i danske Magazins 4de Hefte.

var han over 30 Aar (f). Aar 1599 blev han i Faderens Sted tillige Statholder over Hertugdømmene. Han var en ſtor Krigsmand, og med ſin Konges Tilladelſe bivaanede han Greve Moritz's af Oranien Feldttog ved at indtage Grave i Brabant (g). Paa ſin Reiſe til Kieler Omſlag blev han ſyg, ordinerede ſtore Gaver til ſine Kirkeſogne, og døde i Kiel 1627 den 18 Jan. Kongen ledſagede ham ſelv til ſit Hvileſted, og da man tilbød Kongen en Heſt, ſkal han have ſvaret: "Nein, der ſee„lige Mann iſt allemal unverdroſſen geweſen, und hat „um Unſertwillen manchen Gang gethan, als wollen „Wir ihm auch diesmal zu Ehren zu Fuße folgen". Hans Skriver paa Bredenborg Henr. Mage, har i Aaret 1629 ladet udgaae et Skrift om hans Begravelſe. Hans Liig ſtaaer i Itzehoe. Hans første Frue var Thale Thott, Hr. Arild Ugerops Enkefrue, ſom døde 1612 uden Børn; og han giftede ſig ſiden med Dorothea Brocktorff, en Dotter af Ditlev Brocktorff til Windeby. Deres Søn Chriſtian Rantzau, var den fierde, Søn efter Søn, ſom var Statholder, hvilken og oprettede Grevſkabet Rantzau, og blev af Keiſeren ophøyet i Greveſtand (h). 9.)

(f) Lackman feiler i den Slesv. Hiſtorie Tom. III. pag. 104. Conf. Burchardi Leichenpredigt über ihn.

(g) See mere om ham i CHRISTIANI IV. Hiſtorie.

(h) Rantzauernes grevelige Vaaben er firedeelt. I den første og fierde Deel ſtaaer deres adelige Vaaben. Den anden og tredie er igien deelt fra høyre til venſtre med en ſort Bielke, i hver Deling er 6 røde Ruder. I Hiertekioldet, ſom er blaat, ſees en gul Løve. Paa Skioldet ſtaae 3 Hielme: paa den første to hvide Vinger, paa den anden et rødt og et hvide

Horn

9.) Herr Wulf von Buchwald paa Pronſtorf, Kongelig Raad, og Amtmand her fra 1627 til 1629 (i). Gift med Herr Kai Rantzou til Hanrau, Amtmand i Apenrade, hans Dotter.

10.) Herr Georg von Ahlefeld, Arveherre til Qvarnebek og Maruttendorff, Landraad, Oberſt. Født 1589 den 12 Dec., og havde til Fader Hr. Goske von Ahlefeld, og til Moder Margrethe Rantzou, Poul Rantzous Dotter paa Borkamp. Han ſtuderede til Roſtok og Tybingen; kom derefter i danſk Tieneſte, og anforte et Compagnie Fodfolk indtil den ſvenſke Krigs Ende. Aar 1612 giftede han ſig med Margrethe Blohm eller Blume, en Dotter af ovennævnte Herr Amtmand Hans Blohm. Aar 1623 blev han Ober-Krigscommiſſarius ved Kreds-Armeen, og to Aar derefter af Hertugen til Brunsvig udnævnt ſom Landraad. Som Oberſt ſtod han 1627 med et Regiment i Crempe, hvor han tillige var Commendant, hvilken Feſtning han, efter lang Forſvarelſe, af Mangel paa Proviant maatte endelig overgive. Aar 1629 beſikkede Kongen ham til ſin Raad og Amtmand i Hadersleb, hvor han og døde 1641 den 24 Jun. Den prægtige Prædikeſtoel i St. Mariæ Kirke ſammeſteds haver den elſkede Herre bekoſtet.

11.) Herr Detlev von Reventlau, Geheimeraad, Canzler, Amtmand til Hadersleb og Rohndal fra 1641.

Horn igiennem en Guldkrone. Paa den tredie ſtaaer en rund Kreds, deelt fra høyre til venſtre med en ſort Skakbielke, i hver Deling 6 røde Ruder. Kredſen er rundt omkring beſat med Paafugleſier.

(i) Danſke Magazin 52de Hefte.

1641. og 1648., (k) Domherre til de høye Stifter i Hamborg og Slesvig, Herre paa Futterkamp, Neverſtorf, Retz og Giſkov. Han var født den 27 April 1600. i Zieſſendorf udi Mecklenborg. Hans Fader, den bekiendte Herr Henning Reventlau, blev Amtmand over Silkeborg, Mariager og Skivehuus. Hans Moder var Sophia Sperling. Blev i ſin Ungdom underviiſt af Superintendenten til Neu-Brandenburg, og reiſte ſiden med ſin Hofmeſter Joach. Stockmann paa Academier. Han var ſiden i Engelland og Italien. Blev efter ſin Hiemkomſt Hertug Adolph Friderichs til Mekl-enborg Cammerjunker, og kort derefter, Geheimeraad og Marſkalk hos Erkebiſp til Bremen og Lybek Johan Friderich. Aar 1632. blev han Kongens Canzler; af Kongen blev han udſendt at afhente Prinds CHRISTIANI V. Liig fra Dresden; Churfyrſten der beundrede denne Canzlers artige Opførſel ſaaledes, at han ſkal have ſagt: " Solche Leute von ſolchen Qvalitäten hätte ich nicht „ gedacht aus Niederſachſen anzutreffen. " Formedelſt hans Videnſkab om fremmede Sproge kaldes han af Hiſtorieſkrivere den danſke Mercurius. (l) Efter Kong CHRISTIAN IV. Død levede han uden noget Embede paa ſine Godſe til ſin Død 1664. den 12 Auguſti;

(k) cf. Roſtgaards atrium domus Reventlovianæ.

(l) S. Holbergs Dannemarks Rigs-Hiſtorie Tom. II. p. 782. verſ. Germ., ſom her og flere Steder urigtig kalder ham Johannes. Hans Perſonalia ſees af D. Clotzii Liigprædikener.

guſti; men hans Frue, Chriſtina Rantzau, en Dotter af Henrich Rantzau til Neuenhaus og Salevitz, levede til 1688. Deres tolv Born gik det ſaaledes: To døde unge; Chriſtian Reventlau blev i Duel dræbt ved Kiøbenhavn; Henrich Reventlau til Bienenbek, blev gift med Magd. Chriſt. v. Ahlefeld af Oſterrade; Henning — Conradus Greve til Reventlau ſkal ſtrax meldes om, Friderich blev Ridder, Provſt til Itzehoe Kloſter, Herre til Neuendorf; Detlev blev Herre til Schmool, Ridder, Provſt til Preetz; Eliſabeth Reventlau blev gift med Hieron. Rantzau, og ſiden med Bened. Bluhme; Cath. Chriſtina blev gift med Adam Chriſtoph Holſtein; Dorothea blev gift med Joh. Henr. Kielmann de Kielmannsek, og ſiden med Kai Rantzau af Neuenhaus; Sophia blev gift med Otto Ahlefeld af Freſenburg, og ſiden med Bened. Ahlefeld af Oſterrade.

12.) Herr Kai von Ahlefeld, Herre til Sartorff, Colmar, Meelbæk og Eſkelsmark, Ridder, Geheimeraad og Landraad, General-Krigscommiſſarius, Archidiaconus til Stiftet Slesvig, og Amtmand her i Hadersleb fra 1649. til 1670. Var en Søn af Bendix von Ahlefeld, kongelig Raad og Amtmand til Steinburg, og Frue Ölgard Rantzau. Han var en gavmild Herre, og Hadersleb Skole og Kirke giør hans Navn evig. (m) Han var først gift med Margrete Rantzau, en Dotter af Herr Marqvart Rantzau til Eſkelsmark, Sartorff,

(m) See §. 11.

Saxtorff og Haſſelburg; hvis Son, Burchart, ſom 1634. var født i Flensborg, blev ophøyet i Grevеſtand. Anden gang blev han gift med General-Lieutenant Wulff Heinrich v. Baudiſſins Enkefrue Sophia Rantzau, en Dotter af Statholderen Gerhard Rantzau. (n) Han døde 1670. den 6 Sept., og blev forſt begraven den 3 Januarii 1671.

13.) Herr Conrad Greve til Reventlau, Ridder af Elephanten, Storcanzler, Geheime- og Landraad, Cammerherre, Oberjægermeſter, Friherre til Clausholm og Friſenwold, Herre til Callø, Løiſtrup og Kollerup, til ſin Tid Patronus for Kiøbenhavns Univerſitet. Var her ſom Amtmand fra 1671. til 1708. Han ſaae Verdens Lys i Aaret 1644. den 21 April i Kiøbenhavn. Hans Fader Herr Detlev von Reventlau, er kort tilforn meldt om. Aar 1672. blev han Ridder, og Aaret efter af Kong CHRISTIAN V. ophøyet i Grevеſtand; hans Gods, ſom han af Kongen havde kiøbt og kaldtes Sandberg paa Sundewit, fik Navn efter ham, og blev med ſaadanne adelige Friheder aflagt, at ſaa længe der vare mandelige eller qvindelige Arvinger, ſkulde Hans Majeſtæt ikke tage det tilbage;

(n) Det er artigt, jeg finder, Provſt Rehefeld lod udgaae Circulairbrev dat. den 30 April 1653, at alle Præſter maatte af Prædikeſtolene bede for Herr Kai v. Ahlefeldts Søn Burchard, og Stiffon Bauditzen, medens de reyſte paa udenlandſke Reyſer.

boge; ja Kongen gierde ſamme Gods i Aaret 1681. til et Grevſkab, item: ſtadfæſtede ſamme Aar 1685. med alle Rettigheder og Fordele, ſom danſke Grevſkaber nyder, og, at i ſteden for Grevſkaberne ellers have 300 Tdr. Lands Hartkorn fri fra Paalæg, dette ſkulde fri beſidde 215 Plove, og allene erlegge Contribution af de ovrige tredive Plove, efter de adelige Godſes Skik udi Herrugdommet. (o) I Aaret 1681. den 1 Julii blev han Ridder af Elephanten. Han ſkal have lagt Grundſtenen til det forhen anſeelige ſtore Reventlauiſke Palais i Hadersleb. (p) Hoyſtbemeldte Greve dede den 16 April 1693. Hans første Gemahlinde var Anna Margrethe von Gabel, Geheimeraad og Statholder i Kiøbenhavn Chriſtopher von Gabels Dotter, ſom efter elleve Aars Egteſkab dede 1678. (blant hendes fem Born merkes Chriſtina Sophia, ſom blev gift 1688. med Greve Nic. Friis til Friſenborg, og ſiden med Groscanzler Greve Ulrich Adolph til Holſteinborg; videre bor anmerkes Armgard Margrete, ſom blev gift med Greve Frid. Ahlefeld til Langeland og Rixingen, og dede 1709.) Greve Conrads anden Gemahlinde var Sophia Amalia Hahn, en Dotter af Oberjægermeſter Vincentz Joach. Hahn til Seekamp og

(o) Büſchings Staatsbeſchreibung des Herzogthums Schleswig, pag. 114.

(p) J. Pontopp. Theat. Dan. ſkrives driſtig, at Greverne af Reventlau arvelig tilhørde Gouvernementet over Hadersleb og Amtet.

og Hiorteſpring, og Frue Zidſel Kaas til Sparres-holm; af dette ſidſte Egteſkabs ni Born merke vi Anne Margrethe, ſom blev gift med Greve Hans Schack til Skiekkenborg, og døde 1710; item Ulrica Eleonora, gift 1713. med Greve Ferdinand Anton af Danneſkiold Laurvig; item i ſær ANNA SOPHIA, ſom blev FRIDERICH IV. Dronning, født 1693. den 16 April. Nota: Herr Ditlev von Revenfeldt, hans naturlige Søn, ſom blev Ridder og Commendant udi Rendsborg, ligger begraven i St. Mariæ Kirke i Hadersleb, og hans naturlige Datter Conradina Revenfeldt var gift med Conferentzraad Roſtgaard.

14.) Herr Henning von Reventlau, (en ældre Broder af den forrige) Herre til Hemmelmark, Ridder, Geheime- og Landraad, Amtmand til Flensborg, og i lang Tid Vicarius til Hadersleb fra den 3 Febr. 1683. Man merke: den her værende Amts-Inſpector Doct. Joh. Müller, var falden i Greve Conrads Unaade, hvorover denne Broder fra Flensborg tre gange aarlig indfandt ſig i Hadersleb, for at ſee Tilſtanden i Regimentet. Herr Henning var ellers født i Glykſtad 1640. og døde 1705., og i ſamme Aar hans Frue Margrethe Rumohr. Af deres tolv Born blev Sophie Magdalene gift med Frid. Rantzau af Knope; Emerentia blev Priorinde i Uetterſen; Charlotte blev gift med Aug. Barthold von Lürzow, Landraad i Sachſen-Lauenburg ꝛc.

15.) Herr Chriſtian Ditlev Greve til Reventlau, Arveherre til Krenkerup, Roſenlund og Nørre-

gaard ꝛc. fra 1690. (q) til 1725.; Ridder af Elephanten, Geheimeraad, Oberkammerherre, Oberjægermeſter, Oberpræſident i Altona ꝛc. En Søn af forrige Herr Greve Conrad, født i Hadersleb den 21 Junii 1671. Han blev Ridder 1698., og Aaret derpaa Oberſt over Guarden. Aar 1706. commanderede han, i Prinds Eugenii Fraværelſe, den keiſerlige Armee i Italien, da han af Hertugen de Vendome blev overrumplet; men var meget ſnild i at trekke ſine Troupper tilbage; og følgende Aar blev han Ridder af Elephanten. Aar 1709. anførde han den danſke Armee i Skaane; men maatte faa Dage før det ulykkelige Slag den 10 Marr. 1710, formedelſt en heftig Feber, lade ſig bringe til Kiøbenhavn. Aar 1713. blev han Oberpræſident i Altona, og har Staden Altona, ſom ſamme Aar af de Svenſke var afbrændt, denne Herre at takke for ſin haſtige Opkomſt. (r) Aar 1720. bygde han i Altona Armhuſet med Kirken, ſom 25 Aar derefter

(q) Hübner i ſine Polit. Fragen kalder ham Ober-Amtmann in Hadersleben.

(r) Arnius in feriis æſtivis Lib. III. §. 139. ſkriver derfor om ham: Ex hujus rogi favillis — opinione & voto citius ſuſcitavit eam FRIDERICUS IV., opera Comitis illuſtr. Chriſt. Detl. de Reventlau, Herois & in toga & in ſago maximi qvi ea, qva in rebus gerendis pollet ſagacitate, per aliqvot luſtra ex internecina calamitate lætius refloreſcere cæpit. Ipſe novarum legum Conditor, qvas & regio & proprio nomine ad centeſ. numerum publice obſervandas propoſuit.

efter fik Navn af Hellig Geistes Hospital og Kirke; og denne gandske Forfatning stod i Begyndelsen under Greverne allene, men blev 1739. lagt til Staden, og Præsten til samme lagt under Consistorium. Dog har det Høygrevelige Huus beholdt Jus patronatus, og indlegger 12 af Hospitalets 80 Lemmer. Denne lærde Herre døde 1738. den 1 Octobr. paa Tolløse. Han var gift med Bened. Margr. Brochtorph af Bothkamp, en myndig og behiertet Dame, som selv fulgte sin Gemahl i Krigen. Af deres ti Børn merkes i sær Christina Armgardis, født den 2 May 1711. og blev Friderici Caroli Hertug til Ploens Gemahlinde. Man har fra ham en latinsk Tale: De gentis Danorum antiqvitate, rerumqve ab illa gestarum celebritate, holdet 1684. paa Kiøbenhavns Ridderlige Academies Auditorio, i hans trettende Aar, den blev trykt i Folio, og samme Aar oversat paa Dansk, og trykt i Duodecimo.

16.) Herr Conrad Detlev Greve til Reventlau, en Søn af forrige, (Amtmand her i Hadersleu fra 1725. til 1731.) Ridder, Geheimeconferenceraad og Cammerherre. Var født i Frankfurt am Mayn den 23 Julii 1704. Blev siden Stiftsbefalingsmand over Siælland, Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og Deputeret udi General Landets Oeconomie- og Commerce-Collegio; men døde den 24 Julii 1750. paa Bornholm. Hans Gemahlinde var Printsesse Wilhelmina Augusta af Ploen fra 1731.

17.) Herr Carl Hinrich von Vieregge, (fra 1732. til 1740.) Ridder, Geheimeraad, og Domprovſt i Hamborg. Kong FRIDERICH IV. ophøyede ham, ſom hidindtil havde været Reiſe-Staldmeſter, i Aaret 1714. til virkelig Staldmeſter, og efter 18 Aar blev han Amtmand her i Hadersleb, og døde her den 26 Junii 1740. i en Alder af 54 Aar, thi han var født 1686. den 3 Februarii. Hans Frue var Chriſtine Eliſabeth Baroneſſe af Königſtein, ſom døde 1758. Over det af ham her i St. Mariæ Kirke oprettede Begravelſes Capelle læſes: Dormitorium perilluſtris atqve generoſiſſimi Dni. Caroli Henrici de Vieregge, ordinis Danebr. Equitis, Reg. Maj. Dan. & Norv. Conſil. intimi, Præfecturæ Hadersl. Gubernatoris & Capituli Cathedralis Hamb. Præpoſiti, Nat. 1686., & den. 1740. Nec non dilectiſſimæ Ejusdem conjugis e maxime generoſa & illuſtri progenie prognatæ Dnæ. C. E. de V., liberæ Baroniſſæ de Königſtein —

18.) Herr Joachim Chriſtoph von der Lühe, (fra 1740. til 1752.) Ridder, Geheimeraad. Da han i nogen Tid havde været Hofmeſter hos Enke-Marggrevinde af Culmbach Sophia Chriſtina, blev han beſkikket ſom Amtmand udi Hadersleb Amt og var overmaade æret og elſket, men i Aaret 1752. behagede det Hans Majeſtæt at ſette ham over Apenrade Amt, hvor han, af en Slagflod, døde 1756. den 23 Septembr., neſten 60 Aar gammel; thi han var født 1696. den 18 Dec. paa ſit Stamgods Schulenberg i Mecklenborg.

19.) Herr

19.) Herr Matthias Baron von Güldencrone, (har man nogensinde hørt Almuen at beklage store Herrers og sine Øvrigheds Personers alt for tidlige Død, saa skeede det over denne mildsindede Herre. Et Aar var han her, og døde 1753. den 13 Octobr.) Ridder, Conference- og Landraad; en Søn af Christian Baron af Güldencrone til Wilhelmsburg, (s) og en Sønneson af Wilhelm von Marselius, som af Kong CHRISTIAN V. blev baroniseret til Wilhelmsburg, og kaldet Güldencrone. (t) Hans Moder var Margrethe Moth, en Dotter af den lærde Oberſecreterer Matth. Moth. I Aaret 1722, kom han til Saltzau hos Geheimeraad von Rantzau, som siden indsatte ham til Arving af sine Godse: Retvisk, Breitenike og Freudenholm, og testamenterede ham sit rare Bibliothek, og efter hans Død fik tillige hans Frue Baronesse Friderica Hedevig Albertina v. Görtz, Aar 1731. Aaret for hans Faders Død, nemlig 1745, blev han beskikket til Conference- og Landraad i Hertugdømmene; og

(s) Geheimeraad og første Deputeret i Rentekammeret, Broder til Anna Margr. v. Marselius, gift med A. B. Berens til Wandesbek, og siden med Joach. Brockdorf af Rixdorf, og var Moder til Grevinde Cosel.

(t) Gift med Holger Winds Dotter Rigitza; Herr Wilhelms Fader var Gabriel van Marselius fra Holland, men hans Moder var Anna Eremite, en berømt Hollandsk Admirals Søster; men hans Farfader var Johann van Marselius Herre af Elsundt, af Nederlandsk adelig Slægt; hans Farmoder var Dyfle de Elswic.

Aar 1747. tilfalde ham efter hans Broder Wilhelms Død, Baroniet Wilhelmsburg. Aar 1749. blev han anden Deputeret i Cammer-Collegio, og Aaret derpaa Ridder og Præſes i Collegio Medico. (u) Her i Hadersleb mærkede man hans ſtore Tilbøyelighed til Retfærdighed, Ordentlighed og Arbeyde, en dyb Indſigt i Cameral- og Oeconomiſk Videnſkab, den ſtørſte Tienſtvillighed, hans Navn er i velſignet Minde. Med ſin Frue (*) avlede han en Søn Chriſtian Friderich, Aar 1741, ſom blev Friherre til Wilhelmsburg og Mosgaard. (x)

20.) Herr Friderich von Klingenberg, (fra Aar 1754.) Ridder, Geheimeraad og Cammerherre. En Søn af Herr Hinrich von Klingenberg og Frue Charlotta Amalia von Gedde, en Dotter af Admiral Frid. Eiler von Gedde til Hindemad og Nordſkou. Denne fromme Herre er født paa Drum Slot udi Thye i Jylland. Fra 1735. reyſte han i Tydſkland, Frankerige,

(u) Hans to ældre Søndſkende vare bemeldte Wilhelm, gift med Friderica Grevinde v. Knuht, ſom ſiden blev gift med Herr Schulenburg; it. Rigitza Soph. v. Güldencrone, gift med Stift-Amtmand i Sælland Holger Scheel, ſom døde 1764. Hans to yngere Søndſkende: Kirſten von Güldencrone, gift med Herr Cariſius af Conſtantinsburg; it. Jens Baron af Güldencrone, Commandeur-Capitain.

(*) En Dotter af den Fyrſtelige Hofmarſkalk v. Görtz Baron v. Schlitz.

(x) Gift med Maria Salome von Gambs af Strasburg.

Frankerige og Engelland, og opholdt ſig i ſær paa Univerſiteterne til Halle og Utrecht, indtil han 1741. ved det danſke Hof blev Hofjunker, og to Aar derefter forſte Cammerjunker hos Kronprintſeſſe Loviſe. 1753. blev han Cammerherre, og Aaret derpaa Amtmand i Hadersleb. 1764. blev han Ridder af Dannebroge, og fem Aar dereſter Geheimeraad. Blev gift 1754. med Cammerfroken Wibeke Margrethe Comteſſe von Haxthauſen. Hører Gud manges Begieringer, ſaa lader han denne alle Retſindiges Ven leve i mange Aar.

Med en Slags Uvished anføres her endelig:

„Herr Hartvig Reventlov, ſom Aar 1330. ſkal „have været Amtmand her, og med ſine Haderslever „gior Fred med Biſpen i Ribe Mag. Jac. Splittaf, „ſom var vred over en ham tilføyet Uret af Hertug „Waldemar og Greve Gerdt, hvorom læſes Hvidtfeldts „Biſpekronike.

„Herr Ben. Ahlefeld 1492. ſynes ogſaa her at have „været Amtmand, men var død 1495, da hans Enkefrue „ſkienkede Minoriterne i Hadersleb et af ſine Huſe.

„Herr Otto Holgerſen Roſencrantz nævnes udtrykkelig Lehnsmand paa Tørning, og døde i Lybek „1525.“

§. 8.

Af Fiorde, Aaer og Søer maa her i ſær mærkes:

Haderslev-Fiord, ſom bøyer ſig fra lille Belt veſten op til Staden, to Mile lang, men er neppe en

fierdendeel Miil bred. De Seylende har her et indtagende Syn af Skove, Marke, Enge, Kirker og en Deel til Fiorden lobende Bække. Af Fiske fanges her Oreter, Torsk, Makrel, Sild ꝛc.

Colding-Fiord, i hvilken de Seilende har samme Forlystelser, og har i Syne det smukke Colding-Slot. Fiorden er fiskeriig. (y)

Genner-Fiord, som giør den yderste Grændse i Sonden, har en Miils Løb fra Landet ud i Beltet; men er ikke meget fiskeriig.

Skodburg Aae, denne af Slavernes Nederlag bekiendte Aae, maa i sær merkes, saasom den er Grændse for Amtet mod Norden, hvorom §. 1. allerede er meldet.

Ribs Aae, denne store Aae, som samler sig en Miil Osten Ribe af to store Arme, og har altsaa to Udspring, den første i Wonsild Sogn en halv Miil fra Kolding, som kaldes engang Jobis Aae og siden Oxen Aae eller Oxenvad, endelig Brocvad, Skevad og Gram Aae. Den anden Arm udspringer i Sønder Rangstrup-Herred, halvfemte Miil sønden den forrige ommeldte Arm, og kaldes Rudeflod, saa Jardeflod, siden Gielstflod Disse Arme, naar de have lobet hver for sig mestendeels sex Mile, samles og løber igien fra

(y) Begge Fiorde have ellers ikke Vand nok til læssede Fartøyer.

fra hinanden rundt omkring Ribe Bye ud i Veſterhavet. (z)

Tabs Flod, udſpringende noget fra Tabs Bye, og løber ſnart i Sønder, ſnart i Øſter og Nord-Oſt, endelig giennem **Heils Søe** ud i Beltet, og driver tre til fire Møller.

Heils Søe. Denne ſtore Soe er over en halv Miil lang og meſtendeels en fierdendeel bred, var forhen fiſkerriig, men nu ikke mere, for den har faaet fri Samfund med Beltet.

Hadersleu Dam, ſtrekkende ſig i Sydveſt fra Staden over en halv Miil lang, men ikke meget bred. I denne Soe fanges de paa andre Steder ſaa rare og delicate velſmagende og fordøyelige Sandarter, ſaa og Giedder, Aborre ꝛc. Den bortforpagtes af Kongen for en aarlig Afgift. De paa denne Soe Seylende have af Hadersleu en ſmuk Proſpect.

Hoptrup Dam, en halv Miil lang, giør nogen Grændſe mellem Hadersleu- og Gram-Herreder, og er temmelig fiſkerriig.

Bankel Dam i Halk Sogn, en god fierdendeel Miil lang og neſten lige ſaa breed.

Jels Aaer, tre i Tallet, af hvilke den forſte er en fierdendeel Miil lang og breed. Alle tre hænge artig tilſammen formedelſt Jelsbæk, ſom flyder endelig i Ribs

(z) Oprindelſe til Ordet Ribe, ſee Dan. Biblioth. Tom. I. p. 141., nogle leder det af *ῥίπτειν*, andre af et gammelt Ord Rib, det er et Lands yderſte Spids.

Nips Aae. Disse Jels Aaer eller Henninges Damme, forpagtes ogsaa bort af Kongen. Hvilken Oplivelse denne Egn med sine Fiskevande og Skove giver den agtpaagivende Beskuere, veed den til slig Syn Uvandte best at skionne.

§. 9.

Nogle, efter Aarstal, blandede korte Efterretninger finder jeg best at være, her at anføre, og disse ere:

Omtrent i det 3430de Aar efter Verdens Skabelse, skal Fyrsten Hather være slagen her, hvor Hadersleev staaer.

3854de Aar efter Verdens Skabelse, drog denne Egns Beboere, Angler kaldede, med Jyderne til Italien, og ved fire Seyrvindinger satte det romerske Rige i yderlig Skrek.

Efter Christi Fødsel:

Aar 400 skal paa en Landdag være bleven besluttet, at, fordi Landet ey kunde ernære saa mange, efter de Frisers Love, en Deel skulde begive sig andensteds hen. Angler og Jyder udseylede da fra Tønder til Engelland, og holdte sig tappre mod Pikterne og Skotterne. S. Heimreichs Nordfr. Chron. p. 31.

516. Var en ødeleggende Vandflod over Amtets vestre Deel.

589. Finder man den allerforste, som i denne Egn skal have prædiket Guds Ord, nemlig S. Ægistus, og efter ham Koniochus. S. Heimreich.

Aar

Aar 692. Komme Tolv af Benedictiner-Ordenen fra Nederlandene til det cimbriſke Frisland, af hvilke en Wilibrod beſøgte denne Egn, men prædikede forgieves.

815. Var Ebbo af Rheims og Halitgarus Biſkop i Kammerik her i ſamme Ærende, men ligeſaa uheldig ſom forrige.

818. Forfulgte og forjagede den onde Kong Regner de faae omvendte Chriſtne her vare; men Guds Hevn kom over dette Lands haardnakkede Hedninger, Kong ARNULPHUS af Frankerige ſlog 100000. af dem.

826. Kom S. Ansgarius herind, ſom efter ſyv Aar blev af Keiſeren ſat til Biſkop over de nordſke Riger. Han indforte Benedictiner-Munkene, ſom ſkulle forestaae Skolevæſenet, indtil man fik ordentlige Sognepræſter. (a)

827. Aar omtrent, blev bygt den første chriſtelige Kirke i dette Stift, nemlig i Haddeby ved Slesvig.

934. Fik dette Stift ſin egen Biſkop, navnlig Ericus. Hvorpaa Landet blev deelt i Syſſeler, ſom tilforn er meldet.

948. For og efter, forfulgte Keiſer OTTO, ſom ſelv forde ſin Armee, Kong HARALD BLAATAND langt ind i Jylland. Kongen maatte lade ſig døbe og Chriſtne.

984. Omtrent, levede den femte Biſkop, Popo, ſom ſtadfæſtede den chriſtelige Lære ved mange Mirakler, ved at bære gloende Jern; ved at trække paa ſin bare Arm

(a) Pontopp. Ann. Tom. I. pag. 231.

Arm et gloende Jern-Erme ubeſkadt; ved at bære en utroelig Byrde Jern; ved at lade ſtikke Ild i hans med Vox overdragne Skiorte, ſom han havde paa Kroppen. (b)

Aar 1007. Var den bedrøvelige Hungers og Peſttid neſten over hele Europa.

1018. Kom den ſiette Biſkop Ezicco, ſom man læſer om, at han ſad ſmukt hiemme og lod Verden jævne ſig ſelv.

1022. Var det første Concilium nat. i Slesvig af de danſke Geiſtlige, da Kong KNUD var hos, og Erkebiſp Unuanus af Hamborg var Præſes. (c)

1051. Var ſaa dyr Tid, at mange ſultede til døde.

1060. Giorde Venderne og Slaverne Indfald i Holſteen og Jylland, og holdte ilde Huus med de Chriſtne; og Kong HARALD af Norge var ikke bedre.

1096. Begyndte Benedictinerne ved Domkirkene, ogſaa i Hadersleb, at lade ſig kalde Canonici regulares (efter Auguſtini Regel) eller Domherrer.

1100. Omtrent, bleve i ſteden for HARALDI Love, Sachſernes Rette her indførte.

1120. blev i Rom beſluttet, at de Geiſtlige ſkulle ſkille ſig ved deres Koner, hvilket dog gik i Langdragen indtil Aar 1222, da ved et Concilii Dom i Slesvig Sagen blev alvorlig.

Aar

(b) Möller. Iſagoge Part. II. p. 71.
(c) Pontopp. Ann. Tom. I.

Aar 1135. Blev Stiftets Biſkop Albero den ellevte i Orden, dræbt i Krig; og Rico, ſom blev Erkebiſp, ſuccederede ham.

1139. Blev Kong ERICH EMUND dræbt paa Hvidding Herreds Ting af en Herremand, kaldet Sorte Plog; og han blev i Ribe begraven.

1166. Omtrent, blev Biſkop Age fordreven, for han holdt med Kong WALDEMAR i et Pavevalg. Han var i Orden den femtende Biſkop.

1182. Blev Waldemar, Kong KNUDS Søn Biſkop, men blev fængſlet, fordi han ſkal have tragtet efter den kongelige Krone.

Samme Aar gav Kong KNUD VI. alle Bønder og Tienere, ſom hørde til Slesvig Biſpeſtoel, fri fra al Paaleg og Tieneſte, at de ſkulle ſtaae under Biſpens Magt alene.

1186. Bleve Tiender her paabudne, af hvilke Biſkopen fik en halv Deel, Præſt og Kirken delede Reſten. De Modvillige bleve ſatte i Band.

1188. Begyndte man, at holde aarlig den 8 Jul. en Feſt til en Nationalhelgen St. Kield, ſom fordum havde været en Adelsmand, født i Vinding ved Randers. (d)

1201. Kom den attende Biſkop, navnlig Nicolaus I., ſom brav tugtede de utugtige Munke.

1213. Døde Dronning MARGRETHE i Ribe; hun bliver ellers kaldet Dagmar.

Aar

(d) Pontopp. Annal. Tom. I.

Aar 1232. Fik Franciſcaner- eller Minoriter- eller Graabrodre-Munkene her i Hadersleb Kloſter og Kapel, det var elleve Aar efter Dominicanernes eller de Sorte Brodres Ankomſt hertil.

1240. Fik man her Kong WALDEMARI II. jydſke Lovbog.

1247. (andre ſette 48.) Blev i Krigen mellem Kong ERICH og hans Broder Hertug Abel, Hadersleb, Colding og flere Stæder afbrændte.

1271. Blev i Krigen mellem Kong ERICH GLIPPING og Hertug Erich II., Hadersleb, Flensborg, Tonder og flere Stæder erobret. (e)

1272. Bleve ved tre Compromiſſarios Stridighederne i Hadersleb afgiorte mellem Hertug Erich og Biſkop Bondo, (f) ſom vilde, at Hertugen ſkulde give ham andre Godſe i ſteden for Gottorp, indtil de, Biſkopens Formand havde faaet af Hertugen, bleve frie fra Pantſettelſen. Ligemaade vilde Biſkopen have de Omkoſtninger gotgiorte, ſom den Slesvigſke Kirke havde anvendt paa fire Skibe, thi Kong ERICH vilde intet betale ham. (g) Herpaa blev domt, at bemeldte Kirke intet maatte lide. (h)

Aar

(e) Hvitfeld pag. 244.

(f) Hvis Formand havde verlet Gottorp Slot til Hertug Erich for andre Stykke-Godſe, men diſſe ſamme vare pantſatte til Greve Gerhard, ſaa at Biſkopen ikke kunde faae dem.

(g) Biſkopen var ilde liidt af Dronningen, og maatte derfor ſiden ogſaa bort af Veyen.

(h) Cypræi Annal. pag. 287.

Aar 1273. Gav Biſkop Bondo Tienden af Alver Sogn paa Nordſtrand (i) til St. Mariæ Kirke i Hadersleu, ſaaledes, at Kirkens Cantor fik een Part, Reſten deeltes til Diacono, Subdiacono, Klokkeringeren og til Kirkelys. (k)

1282. Maatte Egnen taale Hertug Waldemar IV. og Kong ERICH GLIPPINGS indbyrdes Ufred.

1292. Fik Hadersleu af Kongen ordentlig Stads-Ret. (l)

1300. Var en ſtor Vandflod over Amtets Veſtre Deel. (m)

1301. Afbrændte det meſte af Ribe Bye.

1305. Gav Biſkopen, til Hadersleu Provſt, Hoptrup Kirkes Indkomſter, og Biſpetienderne af Alver, og et Canonicatpræbende af St. Mariæ Kirke i Hadersleu, kaldet Præbenda minor. Item truede de uartige Canonicos her med Kirkens Cenſur.

1330. Blev Kong CHRISTOPHORI Søn Erich losladt af ſit Fængſel i Hadersleu. (n)

1340. Underſkrev ſig Greve Gerhard, Herre neſten over hele Jylland. Men den ædle Jyde Niels Ebbeſen lader

(i) Ikke ved Torning, ſom Danckwerth urigtig anfører det.

(k) Cypræi Ann. pag. 291.

(l) Höyers Däniſche Geſchichte, pag. 50.

(m) Joh. Chriſtophori Annotationes.

(n) Höyer l. c. pag. 55.

lader Greven vide, at han ſkulde frygte, thi jeg, ſagde han, dør, for at hevne mit Lands Frelſe. (o)

Siden beleyrede Kong WALDEMAR III. Tørning Slot, efterat han i Fyen var ſlagen, (p) men Holſtenerne ſecunderede Tørning med 300 Soldater. (q) De Danſke omringede Slottet dobbelt for at tvinge dets Overgivelſe ved Hunger, men den Holſteenſke Greve Claus ſendte end flere Folk, ſom trængde igiennem og ſlog 200 Danſke. Til den Tid beſad Niels Limbeke (r) Tørning, hvis Søn Hennike eller den lille Henrich (ſom Aar 1392. kiøbte af Mattes Kerſtenſen Engelsholms Eenemærker) (s), efter nogle Aar brød ſin gode Roe og gav Leylighed til Striid paa nye, i det han tog

(o) Thyge Rothes Tanker om Kierlighed til Fædrenelandet, pag. 261.

(p) Höyer l. c. pag. 62.

(q) Tørning Slot laae i Hammelev Sogn, en liden Miil fra Hadersleb i en deylig fornoyelig Egn. Pontoppidan ſkriver, at Kong WALDEMAR paa ſin Dødſeng anbefalede paa, at han ikke efter ſit førſte Forſet havde ſat Nic. Limbeke i ſydende Vand.

(r) En Søn af den Danſke Rigsmarſkalk Claus Limbeke, Adelsmand og Herre over Loh-Herred, Føhr, Tørning, Seegaard og flere Ahlefeldſke Godſe; ſom maatte i Aaret 1400. forpante for 500 Mark Sølv (det er 40000 Rdlr.) Weſterlandsføhr, Amrom, Troiborg og Loh-Herred til Dronning MARGRETHE, hvilke Stykker derfore ligge til Ribe Stift indtil denne Dag.

(s) Danſke Magazin, Tom. IV. pag. 6.

tog nogle Kielſke Borgere fangne og nedſablede nogle. (r) Greve Adolph (u) for at hevne dette, forbandt ſig med ovennevnte Holſteenſke Greve Claus, og rykkede imod Hennike Limbeke. Derimod, fordi Limbeke havde ſine Godſe liggende i Hertugdommet, vilde Hertugens Henrici (x) Enkefrue Cunigunda beſkytte ham, og forbandt ſig til den Ende med Kong WALDEMAR III. (ſom ſiden tvang Greve Claus, da han belejrede Gamborg Slot i Fyen, hvor og Greve Claus miſtede det ene Øye og blev fangen ꝛc.). Greve Claus begav ſig til Hadersleb og Torning; det forſte Sted indtog han, men det ſidſte kunde han til den Tid ikke indtage, forend nogen Tid efter. Greve Adolph derimod begav ſig til Veſterkanten og erobrede Tondern omtrent Aar 1366.

Aar 1350. og følgende Aar, efterlod den gruelige Peſt neppe den femte Deel af Egnens Indbyggere.

1362. Paa Marcelli Martyris Nat, indfaldt den ſkrekſomme Vandflod over den Veſtre Deel af Landet, i hvilken der omkom ved 15000 Menneſker. Tallet paa

(r) Hertil menede H. Limbeke at have Ret, thi Greve Adolph, Stratenrøvcres ſtore Fiende og Forfølgere, havde ved ſine Underſaatter, Borgerne i Kiel, fanget to af Limbekes Tienere, ſom røvede paa Veyene ikke langt fra Kiel, hvilke to han med Sverd lod henrette ved Gaaſebæk; hvorover Limbeke lurede paa de Kielſke Borgere, da de droge til Ekkernførde Marked.

(u) Den ſidſte af den Wagriſke Linie, hvorefter Wagrien faldt til de Holſteenſke Grever.

(x) Om ham er meldet forhen §. 6.

de i Slesvig Stift undergangne Kirker, beløb sig til Tredive, hvoriblant vare Alver paa Nordstrand, og Sedorp.

1372. Blev Doct. Joh. Skondelev, Biskop i Stiftet, den 30te i Orden, som sig til liden Ære, bivaanede 1416. det for Hus ulykkelige Mode til Costnitz.

Aar 1381. Skal have været saa god Tid, at man kiøbte en Koe for 3 Skilling (efter Tidernes Mynt Valeur), en Tønde Øl for 4 Skilling, en Tønde Rug for 11 Penning, et Pund Smør for 2 Penning; en Daglønner fik for en Dags Arbeyde 3 Heller.

1382. Var atter saa stærk en Flod, at 20000 Menneskr i samme omkomme, (y) hvilken Jammer for Landet! og tilmed da Dronning MARGRETHE i dette og følgende Aaringer forfulgte Greve Gerhard med bittre Krige.

1414. Skienkede Biskopen Asbye Kirke til det Hadersleviske Domcapitel, som Kongen elleve Aar tilforn havde skienket Biskopen. (z)

1422. Ere de fleste Landsbyer omkring ved Hadersley, Flensborg og Slesvig afbrændte, deels af de krigende Danske, deels af Holstener. Kong ERICH af Pommern vilde ikke afstaae dette Hertugdom til den afdøde Hertug Gerhardi sex Sønner. (a)

Aar

(y) Camerers merkw. Oerter, II. Decl pag. 701.

(z) Danckwerth afteegner Asbye i Vand.

(a) cf. §. 6. it. Helvad. sylva Chron. Part. I. cap. 18.

Aar 1423. Lod Kong ERICH den Slesiske Fyrste Rumpold begrave i Hadersleu Domkirke i et Marmor-Monument. Rumpold var hidsendt af Keiseren, som Deputered, at bilegge de Tvistigheder mellem Kongen og Greverne af Holsteen om Hertugdommet Slesvig. (b)

1428 Var Sygdom blant Mennesker. Man spaaede sig det ved at Træerne blomstrede i December Maaned forhen. S. Pontopp. Th. Dan. T. II. p. 177.

1429. Blev Nicolaus IV. Biskop, den 32te i Orden. Han lod bygge Biskopegaarden i Slesvig og Hadersleu. Han skienkede Lectori Theol. i Hadersleu aarlig 300 Mark Lybsk, og 100 Mark Lybsk til St. Giertruds Hospital. Samme store Bisp stiftede Aar 1430. Sygehuse her og i Slesvig ꝛc. og tilkiendte Hadersleu Kirke og Capitel smukke Godse.

1448. den 1 Sept. Blev CHRISTIAN I. her i Hadersleu valgt til Konge, og gav sin Forpligtelse, at Holsteen og Slesvig evig ikke skulle adskilles, (c) og tolv Aar derefter stadfæstede samme gode Konge Byen Hadersleu sine Rette og Friheder. (d)

1454. Indgik Kong CHRISTIAN I. disse hagrde Vilkor her i Hadersleu, at hans Broder Greve Gerhard beholdt Oldenborg og Delmenhorst, de ovrige

(b) Höyers Dänische Geschichte, pag. 85.

(c) Höyers l. c. pag. 109.

(d) H. Lackmanns Einleit. I. Th. pag. 17.

Brodre lovede han 40000 Gylden, og Gerhard fik Hertugdommenes Revenyer i Pant. (e)

Aar 1466. Blev Kongens Broder Greve Gerhard Statholder i Hertugdommene.

1490. Blev Detlev Pogviſch Biſkop, den 37de i Tallet, ſom maatte give ſin Formand Joh. de Caſtro 300 Ducater aarlig Penſion.

1507. Blev Doct. Gottſchalk ab Ahlefeld Biſkop, den 38de i Orden; han var den ſidſte Papiſtiſke, og levede til Aar 1541.

1513. Blev Kong HANS i Ribe af Vandflod indſluttet. (f)

1526. Begyndte nogle Landsbye Præſter her at prædike Lutheri Lære, og beholdt ſaa deres Kirker og Embede, men i Hadersleyj ingen.

1527. den 6 Januarii. Blev Graabrodrene udjaget af Byen, da de kom af Meſſe.

1528. Maatte alle Amters Præſter i begge Lehne ſvære CHRISTIAN III. Religions Eed og Troſkab, og fik nye Kaldsbreve af ham. See et af dem §. 18. i Aggerſkov Sogn.

1529. Nævnes een af Hadersleys Dominicaner-Munke, at være bleven forſte Lutheriſke Præſt i Colding, ſom maaſkee var Herr Niels Jeſperſen.

Aar

(e) Gaſtel. Stat. Europ. pag. 685. ſq. Hammelmann Old Chron. pag. 271. Höyer l. c. pag. 110.

(f) I Borrebye ſetter 1512.

Aar 1532. den 2 November. Var atter Vandfloden saa skrekkelig, at i Tondern stod Vandet tre Alen høyt paa Kirkemuren, og i Ribe Domkirke fandtes Fiske, (g) hvorover holdtes tre Bededage.

1534. den 1 Julii. Blev Kong FRIDERICH II. født paa Hadersleb Slot.

1537. Forsamledes her i Hadersleb de fornemmeste Geistlige af Riget, som giorde et Udkast til en Kirkeordinance i det latinske og danske Sprog, af hvilke den latinske blev ved CHRISTIANI III. Hofpræst Magister A. Jedike, bragt Luthero til Approbation, hvilken Ordinance samme Aar, nesten i samme Form, blev af Kongen selv paa det Kiøbenhavnske Concilio underskrevet.

1540. Raadslog Kong CHRISTIAN III. om ikke Østersøen kunde fra Hadersleb Fiord forenes med Vesterhavet.

1541. Tilstod Kongen, i Forliget med det Slesvigske Capitel, at Biskopegaarden i Hadersleb med sine Jorder, skulde blive ved Stiftet efter deres Død, som nu besadde den, eller havde skriftlig Forsikring derpaa, men Canonicorum Gods skulde, naar de vare døde, anvendes til en Skoles Opbyggelse i Hadersleb.

1542. Overlod Kongen til Slesvig Domcapitel og til Præsterne sammesteds, og i Hadersleb, Flensborg og Husum, Magt at vælge Biskop; og Doctor

(g) Camerer l. c. II. Th. pag. 701.

Tilemann ab Huſſen blev første Lutherſk Superintendent. (*)

Samme Aar blev Gerh. Slewarts Inſtrux dateret i Hadersleb af Prinds CHRISTIAN. (h)

Endnu i ſamme Aar blev paa Synodo nat. i Ribe ſtadfæſtet blant andet, at Præſterne ſkulle beholde deres Annex-Gaarde.

1543. Forſamledes paa vor Frue Aſſumptionis Aften her i Hadersleb Kong CHRISTIAN III. og Mog. Gyldenſtierne med fuld Equipage, for at reiſe tilſammen til Kiel, til Kongens Søſters ELISABETHS Bilager med Hertug Magnus af Meklenborg (i)

Samme Aar gik Torning Lehns Kirker under Biſkoven i Ribe.

1551. Blev dette Stift ſecularſeret

1554. Mandag efter Quaſim. var i Colding en Sammenkomſt, for at hæve Stridighederne mellem Kong CHRISTIAN III og Hertug Hans, angaaende Torning Lehn, da Ribe Biſp maatte efter Kongelig Ordre ſammenſøge alle Documenter des angaaendes.

1557. den 1 Febr. Blev ved Hadersleb lagt Grundvold til det ſmukke Slot Hansborg

1558. Bortſvommede en Kirke paa Mandoe.

Aar

(*) See Schleswig Holſt Kirchen-Ordnung, opſat ſamme Aar ved CHRISTIAN III

(h) Muhlii Diſſertat de reform pag 162.

(i) Danſke Magazin 49de Hefte.

Aar 1562 Satte Hertug Biſkop Adolph, Doct. Paul ab Eitzen til ſin Suffragoneum eller Vice-Biſp, men her i Landet havde han inget at ſige, ſaavidt Hertug Hans regierede

1564. den 17 Junii Forordnede Hertug Hans, at de faſte Landeier uden Øvrighedens Villie ikke ſkulle forandres, og at Kirke-Landet ſkulde forhøyes (i Afgift) Kirkene til beſte ꝛc. item at aarlig een Rixdaler ſkulde hæves af hver Kirke til indenlandſke Studenteres Studeringers Fortſettelſe.

1566. Blev Seeſt lagt under Coldinghuus Amt.

Samme Aar paa forſte Paaſkedag blev Slots-Capellet paa Hansborg af M. Boerhio indvier.

1567. Blev den Hadersleyſke latinſke Skole ſtiftet, og to Aar derefter St. Hanſes Hoſpital.

Samme Aar. Hertugens Forordning, at de Lehne, ſom havde tilhørt Canonicis, ſkulle legges til St. Mariæ Kirke og dens Tienere.

1570. mellem 5. og 6 Novembr. Var atter ſaa ſtrekkelig Vandflod (ſom af Herr Langebek kaldes Alle Helgens Flod, og af ham ſettes den 1 November) at i de danſke Lande druknede henved 400000 Menneſker.

1576. den 13 Jan. Mødte i Kolding, formedelſt Misforſtaaelſer mellem Kong CHRISTIAN III. og Hertug Hans, de jure patronatus til nogle Kirker, paa Kongens Side otte Mænd, Niels Kaas til Torup, Canzler; P. Gyldenſtierne til Tim, Rigs-Marſkalk; Peter Bilde til Svanholm; Ge. Roſencranz til Roſen-

holm; Erich Ruthe til Vogelſang; Jac. Uhlfeld til Kurbül; Peter Munck til Eſtvadgaard; Axel Weſfart til Axelvalt. Men paa Hertugens vegne otte Mænd: Bened. v. Ahlefeld til Haſeldorf; Bened. v. Ahlefeld til Obhuſen; Owe Rantzov til Salgov; Diel. Reventlau til Klettkamp; Joh. v. der Wiſch til Olpenitz; Hans Rantzou til Haſelburg; Claus v. der Wiſch til Glaſſov, og Henr. Kerſenburg til Hunberg, ſamt begge Partiers Geſandte: Er. Lykke til Skovgaardt, Amtmand i Ribe, og Caſper Paſelich til Liddav. Paa Hertugens vegne: Laur. Wenſin til Kaleſedorf, Amtmand i Hadersleb og Dorning; D. Hier. Ölgardt, Canzler, og D. Baltzer Becker, alle compromitteret med Eed. Churfyrſten af Sachſen ſkulde endelig decidere. Beſluttet blev, at de omtviſtede Kirker i Sönder-Jylland ſkulle legges under Kongens Biſkop i Ribe; derimod Lygom, Bredvadt og Abild høre under Hertugens Jus patronatus, ſaaledes vilde de Kongelige have det. Derimod udſagde de Hertugelige ſaaledes: Jus patronatus over alle omſtridte Kirker ſkulde være Hertug Hans tilkiendt, undtagen Brons, Emmerlev, Veſter-Vedſted, Daller og Rem, men Viſitation i alle diſſe ſamme Kirker, ſamt Kirke-Regnſkaberne, maatte høre Ribe Biſp til, undtagen Lygom Kloſter, Bredvadt og Lygom; ved hvilke Regnſkaber dog Hertugens Skrivere kunde være tilſtede for at ſee, at det gik rigtig til; da ogſaa til Hertug Hans af alle Kirker rigtig ſkulde erlegges Studenter- og Skriverpenge, og

Capitelet

Capitelet i Ribe have efter Kong CHRISTIANI III. Anordning, for deres Umage, Viſitation og Regnſkab deres Mark Lybſk af hver Kirke. Paa Den Rom ſkulde Hertugen beholde ſine forhen havte Tiender og Rettigheder. Af Hvidding-Herred, Gram-Herred, Lytkentonder-Herred, Høyer-Herred, Rangſtrup-Herred, Frøs- og Kalslund-Herreder, og af een Kirke i Loh-Herred, nemlig Bredtvadt (hvilke alle horde under Hertugen) ſkulde Hertugen, uagtet de laae under Ribe Biſpedom, have ſine Tiender. Derpaa gik det til Churfyrſten i Sachſen, ſom holdt paa Hertugens Raaders Vota. (k)

Aar 1576. den 25 Octobr. Indgav Hertug Hanſes Superintendens og Præſter deres Tanker over det Svabiſke Unions Skrift, ſom de med Samvittighed ikke kunde modtage. (l)

1577. Skal Torning Lehns Kirker igien være kommen under Haderslev Provſtie, og blev ſaaledes indtil Hertugens Død.

Samme Aar den 5 Sept. Tilſkrev Churfyrſten i Sachſen og Brandenburg vores Hertug, om at faae Formulam

(k) Dog ſkal der til den Tid endnu intet være bleven af, og Stridighederne ey afgiorte ſorend Aar 1579. den 25 Mart. i Odenſe, hvormed ogſaa J. L. Wolf ſtemmer overeens, men Höyer l. c. pag. 280. varierer fra os baade i Aarstal og Hiſtorien. Ved denne Samling i Odenſe havde Hertug Hans ikke mindre end 297 Heſte med ſig.

(l) Däniſche Bibliothek, Tom. IV. pag. 275.

Formulam Concordiæ (ſaa kaldet) indfort her i Egnen. Hertugen lod den oplæſe for ſig. Magiſter Petrejus i Tonder, Magiſter Meygerius i Lindholm, Magiſter Bramtius i Døby, og ſiden Hadersleb Provſt og ovrige Præſter gave deres nægtende Betænkninger, findende i Bogen nogle uhorte Talemaader og Setninger. (m)

Aar 1580. Natten mellem 1 og 2 Octobr. dode Hertug Hans her paa ſit Slot.

1583. Blev paa ſamme Slot fodt Kong FRIDERICI II. tredie Son, HANS.

Samme Aar beſogde Hertug Ulrich af Meklenborg, med ſin Gemahlinde, Kong FRIDERICH her i Hadersleb, da Striden angaaende den forhoyede Told med Lybekkerne blev afgiort. (n)

1585. Kunde St. Mariæ Kirke i Hadersleb, af eet Aars Indkomme oplegge, efter Salariers og Reparationers Omkoſtnings Fratrækning, over 2238 Mark Lybſk.

1586. den 1 December. Afbrændte Hadersleb Slots Lyſthuus taxeret paa 14000 Rdlr. (o)

1587. Lader Kongen Herr Markdaner paa Colding Slot vide, at han nogen Tid vilde holde Hofſtat paa Hadersleb Slot, hvortil hiin maatte giore Anſtalt.

1588. den 21 Febr. Blev her celebreret Fyrſtens Hans Georg af Anhalt Deſſau Bryllup, paa Kongens Bekoſtning.

Aar

(m) Däniſche Bibliothek, Tom. IV. pag. 336.

(n) Lackmann l. c. pag. 674.

(o) Mſcr. Pet. Hegelundii.

Aar 1590. Holdtes her i Septembr. Maaned Raad af Dronning SOPHIA, med Statholderen og Hertugdommenes Raader, hvorledes Titulatur, Underskrift og Segl skulde affattes i Land- og Raadsdages Udskrivelse, imedens hendes Søn var minorennis. (p)

1591. Afbrændte Stenderup Bye.

1592. den 20 Julii. Ankom med sin hele Svite fra Apenrade til Hadersleb, Frue Christina, Hertuginde til Slesvig-Holsteen, tilligemed Dotter Christina, som i Sverrig skulde vies til Kong CARL IX. De bleve i Hadersleb Natten over, og reyste saa til Colding.

1593. den 24 Decembr. Overskyllede Vesterhavet saaledes Amtets vestre Deel, saa at i Ribe begge Vandmøllerne bortsvømmede. Aler.

1597. den 27 Novembr. Blev Høylovlig Kong CHRISTIAN IV. paa Hadersleb Slot viet til Churfyrste Joach. Friderici af Brandenborg Printsesse Dotter, ANNA CATHARINA. (q)

1598 Holdtes i Hadersleb Landdage, paahvilke menes udgiven den Trudsel mod de Præster, som toge Sønner eller Svigersønner til person. Adjunctos.

1604. Holdtes i Hadersleb i fem Uger fra 5 Febr. Rets Dom og Ting, da mange Klager indløbe over dem, som ikke ville staae ved deres Obligationer i Pengesager, hvilket gav Anledning til den endnu høytagtet Hadersle-

(p) Lackmann l. c. II. Th. pag. 54.
(q) Nansens Chronol. pag. 434.

Haderslebſche Verordnung vom Einlager ꝛc. 1604. den 1 Mart. (r)

Aar 1606. Blev befalet, at Trolovelſer ſkulde holdes i Kirkerne, ſom ogſaa ſkeer.

1607. Begyndte den urimelige Strid om Exorcismi Afſkaffelſe ved Daaben.

1609. den 18 Mart. Blev den ſtore Kong FRIDERICH III. født paa Haderslev Slot.

1610. den 15. og 16 May. Mynſtrede Kong CHRISTIAN IV. Borgerne og et Compagnie Bønder her ved Haderslev. (s)

1614. den 28 Mart. holdt Kongen her Landdag til at afgiøre nogle Ridderſkabets og Landets Beſværinger; og vare derved til Stede: Statholder Gert Rantzau, Hertugen til Brunsvig Lyneborg, og Greve Ernſt til Schaumburg. (t)

1615. Var atter ſaa ſtrekſom en Overſvømmelſe af Veſterhavet, at Vandet ſtod op til Vinduerne paa Tønder-Slot, og i Ribe Bye ſeylede man med Baade.

1618. Bleve her ved Kongelig Befaling de bekiendte Calente Gilder afſkaffede.

Aar

(r) Mſcr. it. Lackmann l. c. pag. 212. it. D. Hedegaards Anmerk. pag. 101.

(s) Pet. Hegelundii Mſcr. it. Danſke Magazin, Tom. V. pag. 160.

(t) Lackmann l. c. pag. 324. it. Hadersl. Reces und Abſchied Anno 1614. d. 23 Mſt.

Aar 1623. den 6 December. Udgik ſtreng Kongelig Reſcript til dette Stifts Præſter, om at holde ordentlige Maaneds Bededage, at catechiſere, og ey at øve Troldoms Konſter.

Samme Aar var en ødeleggende Ildebrand i Hadersleb.

1624. Blev i Hadersleb holdt en Landret, at afgiøre de Stridigheder, ſom Magiſter Habacuc Meyer havde med de to, for fanatiſke og Weigelianſke Principiis beſkyldte Borgere i Flensborg, Lohmann og Tering. (u)

1626. den 9 April. Blev mellem Kongen og Hertugen foreenet, at der beſtikkedes over Kirken en General-Superintendent, hvortil Kongen udnævnede D. Steph. Klotz, ſom var Provſt i Flensborg.

1627. Stak Præſten i Skiærbæk med en Pennekniv Præſten i Brons til Døde, og hiin reddede ſig med Flugten.

Samme Aar ſkeede det ſom endnu var verre, de Keiſerlige Tropper indtoge Hadersleb, og Indbyggerne ſom vilde leve, bleve henrevne af Peſten.

1634. den 11 Octobr. Var den bekiendte gruelige Overſvømmelſe fra Veſterhavet: Vandet ſtod over en Alen høyt i Ribe Domkirke, uagtet den ſtaaer paa en Høy. Tre Landsbyer ved Ribe flode bort med Mennesker og Fæ, og hine regnedes til 250 Perſoner. I Nygaard (ſom en Skribent kalder Ondoft) omkom 9 Men-

(u) Pontopp. Annales dipl. Tom. III.

9 Mennesker, i Tange 21, i Varning 10, i Nor-Farup Sogn 250, (x) i Moltonder Birk 19, i Skir-born (er vel Skiærbæk 39, i Brons 21, i Nørre Reisby 55, i Øster Vedsted 13, i Vester Vedsted 7, i Sønder Farup 13, ꝛc. Folkene stege op paa Tagene for at frelse Livet, men Husene flode bort med dem og splittedes ad i Floden, andre løbe splitter nogne af Sengene til deres Død. De Omkommes Tal regnes til 15000 Mennesker, (blant hvilke vare 20 Præster). I Sønder Amt blev ikke en Kog fri for Oversvømmelse. Nordstrands Skiæbne var den haardeste. (y)

Aar 1636. Omtrent, udvirkede General-Superintendent Doct. Klotz, at alle Prædikener i begge Hertugdømmene skulle holdes i tydsk Sprog. Hvo kan nok forundre sig over sligt et Indfald; imidlertid er det dog lætterligt, at høre Folk tale om Høytydsk, hvor Almuen dog mindre forstaaer af Sproget, end Jyderne i Vendsyssel.

1639. Celebrerede den store Konge CHRIST. IV. Julefesten i Hadersleb.

1644. Saae det i denne Egn bedrøvet ud. De Svenske ængstede alle; hvis Feldtmarskalk Leonh. Torstenson opholdt sig nogen Tid i Hadersleb, (z) men den

(x) Et Manuscript siger, at i samme Sogn bleve kun tredive Mennesker frelste.

(y) Heimreich kalder denne bedrøvelige Oversvømmelse en Syndflod.

(z) Den berømmelige svenske General-Lieutenant Stalhus endte sit Liv her i Hadersleb.

den ſvenſke Beſætning i Hadersleb og Ribe blev tvungen af vores tappre Herre Chriſtian Rantzau den 6 Sept. at overgive ſig paa Naade og Unaade, og Proviant og Gevær blev os til Bytte. Men efter et fierding Aar kom den ſvenſke General Wrangel, indtog Staden og Slottet, (ſom maintenerede ſig i fire Dage) lod de danſke Bønder reyſe hiem, og ſatte Soldaterne i Arreſt, men han nød, Gud ſkee Lov, ſin Herlighed her ikke længe thi Natten efter Erobringen blev, (ſom man mener, af de Danſke ſelv) ſat Ild paa Slottet, ſaa at bare Murene bleve ſtaaende (ſom ſiden bleve anvendte til Colding Slots Reparation) tillige med Bolværket, ſom Wrangel havde ladet Slottet befæſte med, medens han i dette Aar opholdt ſig en Tid derpaa. (a)

Aar 1645. Blev i Hadersleb fornyet det Steinburgſke Forliig, nemlig, at Hamborgerne maatte forſkrive ſig til Troſkab mod Kongen, lade ham Elvens Told, og betale Kongen ſom deres Arvefødt Landsherre en ſtor Summa Penge. (b)

1646. Stod Cappellanen Wodder for Alteret og døde ſyngende paa anden Paaſkedag.

1650. Gav man her 10 Rigsdaler for en Tønde Rug.

1652. Døde i Hadersleb Chriſtoph v. der Lippe, Doctor Juris, Raad og Canzler, Arving til Schwarſe og

(a) cf. Saurii Stadtbuch.
(b) Londorp. pag. 828.

og Sildemo i Meklenberg. Født i Roſtok 1585. Studerede i Stettin og Magdeburg, og blev 1610. Doctor. Kaldet til Curland 1614. ſom Hofraad af Hertug Wilhelm, og i Aaret 1619. til Dannmark af Enkedronning SOPHIE til Nykiobing, ſom hendes Raad, og 1625. ſom hendes Canzler beſtikket, hvilket Embede han og efter Dronningens Død beklædde hos Kong CHRISTIAN IV. Med to Huſtruer avlede han ti Børn. Var en lærd, oprigtig og godgiorende Mand.

Samme Aar den 15 Decembr. Holdt man her Bededag, for Dyrtid og Landplage; Texterne vare Eſræ 9, 6. Jon. 3, 6. Pſalm. 20.

1654 den 30 Jan. Blev i Hadersleb Conſiſtorio decreteret, at Qvindfolkene ſkulle ved den hell. Communion tage deres ſtore Huer eller Kyſer af Hovedet, paa det Præſten kunde merke, om de nede noget af den hell. Kalk. Hermed ſkulle Degnene have Opſigt.

1656. Blev Skrydſtrup Kongetiende ſkienket Stedets Præſt af Kongen.

1658. Afbrændte Polakkerne Moltrup Præſtegaard; de ihielſloge Præſterne i Skodborg og Rodding. Samme Aar i Februarii Maaned gik Kong CARL GUSTAV over Jis fra Hadersleb Færge med ſin Armee til Brandsøe og Fyen; da to ſvenſke Compagnier og Kongens Vogn gik forloren under Iſen. Og i dette ſaavelſom følgende

Aar

Aar 1659. Blev Tilſtanden endnu jammerligere; de Svenſke havde indtaget hele Landet. Ildekommen I brandenborgſke og polſke Hielpetropper, vi kiende Spor her af eders Roveri: og Drab til denne Dag; gid Colding Slots Kæmpetaarn havde været ti Fod høyere, og I derfra alle med hinanden vare blevne udkaſtede! Tilmed kom og Blodgang (den hvide Blodſot) blant Folk, hvorved mange hundrede døde. Landet blev øde, Beboere fattedes. I dette og forrige Aar crepererede, tænk, i dette Amt allene vdſt 28 Præſtemænd.

1662. Skal en Tønde Rug her have koſtet henved 48 Mark Lybſk.

1663. den 30 Jan. Blev endelig her i Conſiſtorio (efter ſammes forhen 1654. og 55. Præjudicatum) concluderet paa nogle Præſters Klage over Degnene, 1.) At de ſkulle hente Vinen til Communionen. 2.) Enten ſelv eller ved en anden dygtig Perſon holde Skole ꝛc. 3.) Efter Præſternes Diſpoſition forrette Sacra i og uden for Kirken, og i alle tilborlige Ting beviſe deres Præſter Lydighed og Reſpect.

1664. den 3 Febr. Blev ſammeſteds dømt over Joh. Rörger, ſom havde prognoſticeret, at Dommedag ſkulde komme 1665, anden Søndag efter Trinitatis, og det ikke pludſelig, ſom Folk menede, men langſom alle Menneſker faae deres Dom. Dømt 1.) at han ſkulde legge Laas paa Munden, 2.) ikke nyde Sacramentet, forend han omvendte ſig.

Aar 1670. Koſtede en Tonde Rug 2 Mark Lybſk her i Egnen.

1677 Blev Doct. Chriſtian v. Stöcken Generalſuperintendent; og 1683. Doct. Joſua Schwartz ordineret af Biſkop Bagger i Kiobenhavn til ſamme Embede. (c)

1690. Afbrændte Lintrup Kirke.

1700. den 13 May. Blev Joh. Rörger atter citeret for Hadersleb Conſiſtorium, for han havde opſat nogle Prophetier af Ezech. 18. i Form af en Pſalme, og havde divulgeret ſamme, hvorudi han antaſtede et høyt Hoved, og ſogte at forvirre Almuen. Han excuſerede, at han ikke havde meent det ſaa ſlemt: Her blev domt, at der af Prædikeſtolen ſkulde ſkee Afbigt for ham, og hvis han ikke dydede ſig, ſkulde han ſidde aabenbare Skriftemaal. Agtede han ikke det, ſaa ſkulde fortfares mod ham med Excommunication.

1713. Houſerede den ſvenſke General Steenbock her i Landet; men blev vel ydmyget.

1720. paa Nyt-Aars Aften ſkal atter have været en ſkadelig Vandflod over Amtets veſtre Deel.

1721. den 13 Sept. Blev Præſten i Oddis, efter Rentekammerets Reſolution, tillagt aarlig 65 Rdlr. for de ubeboede ſtore Fobiſlet- og Drenderup-Marker i hans Sogn, og Degnen 10 Rdlr.

Aar

(c) Möller. Cimbr. Lit. Tom. I. it. Zwergs Siellandſke Cleriſie, pag. 313.

Aar 1723. omtrent, døde i Hadersleb den syge Jomfrue, som til Forundring, udi halvandet Aar ey havde nydt noget af Mad eller Drikke. Om hende er skreven en Tractat. (d)

1725. den 10 Octobr. Leed den vestre Deel af Landet atter ved Vandflod. (e)

1728. Blev Magister Georg Joh. Conradi udnævnt til Generalsuperintendens; hans merkværdige Liv og Levnet læses i Zwergs Siellandske Cleriſie pag. 777.

1731. Blev Herr Frid. Ernſt Marggreve til Brandenborg Culmbach, Ridder af Elephanten og Generalfeldtmarſkalk, udnævnt til Statholder over disſe Hertugdømme, og til Præſident i alle Stæder.

1735. Blev Hadersleevs latinske Skole nedbrudt og af nye prægtig opbygt.

1743. den 4 Febr. Udgik Kong CHRISTIAN VI. udtrykkelige Befalings Brev til Generalsuperintendent Conradi, angaaende Exorcismi gandske Affkaffelse ved Daaben her i Hertugdømmene, undtagen Barnets

 Forældre

(d) Trykt i Halle 1724. 8vo. 10 Ark, i hvilket Skrift ogsaa er indført D. Döbels Beretning om den svenske Pige Esther Johannæ 11 Aars Entholdelse fra Mad, som lod sig derpaa svangre og blev sund. Item om en holsteensk Adelsmand Gustav von Bernhard, som med Forset fastede 40 Dage og døde, cf. Pontopp. Theatr. Dan. pag. 233. Nota: Andre skriver, at bemeldte vor Jomfrue fastede i tre Aar, og døde 1729.

(e) Pontopp. Theat. 334.

Forældre udtrykkelig befalede den at bruges. See Dän. Biblioth. Tom. VI.

Samme Aar den 22 Junii. Befalede Hans Majeſtæt, at Studenterne fra Hertugdommene maatte komme til Kiøbenhavns Univerſitet, forend de reyſte paa noget andet udenlandſk, hvis de ville giøre ſig Haab frem for andre, cæteris paribus, her i Landet at emploieres, og ſkulle de være frie for Indtrædelſens Examen, naar de kun medbragte et got Teſtimonium fra Rectore Scholæ eller Øvrigheden. See Däniſche Bibliothek Tom. VII.

1749. den 24 Febr. Blev Doctor Jerem. Frid. Reuſs udnævnt til Generalſuperintendens, ſom 1757. i Decembr. blev translocereret ſom Cancellarius Academiæ i Tybingen.

1759. den 18 Julii opkom i Haderslev en ſkrekkelig Ildebrand, hvorudi 189 Gaarde og Huſe bleve lagte i Aſke. I ſamme Brand fortæredes ogſaa de fleſte Kirkeregiſtere i Klokkerens Gienme.

1760. Blev Doctor Adam Struenſee beſtikket ſom Generalſuperintendent.

Samme Aar begyndtes i Hertugdommene, efter Kongelig Ordre, at prædikes paa anden Juledag til Høymeſſe, og anden Paaſkedag til Aftenſang over Texter angaaende Eder, hvilke af Superintendenten foreſkrives, ſaaſom Pſal. 24, 3-6. Præd. B. 8, 1-3. Eſa. 65, 16. Coloſſ. 3, 9.

Aar

Aar 1762. Blev Hans Excellence Geheimeraad og Friherre von Dehn beſtikket til Statholder over Slesvig og Holſteen.

1763. Maatte alle Præſter her, efter Kongens Befaling, indgive en nøye Fortegning paa deres og Degnes og Skoleholderes og Kirkernes Indkomme, ſom en Norma i fremtiden. (f)

Samme Aar Natten for Nyt-Aars Dag foraarſagede en ſkrekſom Storm en farlig Vandflod over Landets veſtre Deel, ſom hiſt og her giorde ſtor Skade, bortſvømmede en Deel Qvæg, fordervede Korn og Høe i Laderne, og mange Huſe.

Samme Aar fik Præſterne Ordre, nøyere end hidtil ſkeet var, at antegne Sognenes Fødte, Døde, Confirmatos, Deprecantes, Confitentes, Copulatos &c.

1768. Blev Prints Carl af Heſſen-Caſſel diſſe Hertugdømmers Statholder.

1769. den 25 Jul. Skrives her at have reiſt ſig et ſkrekſomt Veyrligt med Torden og Lynild og ſtore Hagel; man ſvømmede i Gader og Kieldre. Havernes Frugter og Urter bleve nedſlagne. Kornet paa Marken ſlaaet af, alle Vinduer mod Veſten af Hagelen indſlagne.

Samme Aar afbrændte Ruſtrup Præſtegaard paa St. Mortens Dag, ſaa intet Qvæg ſmaat eller ſtort blev redder. Forunderlige Guds Direction! Provſt Wang vegrede ſig at betale Anteceſſori Magiſter

(f) Artigt, at dette ſamme juſt for 200 Aar ſiden ſkeede ligeſaa.

Dyſſel det han for Gaarden havde givet, ſkiønt Magiſteren beviisligen havde forbedret Gaarden for jeg tor ikke ſige det, nu gik den igien let, og jeg tænker, Brandcaſſen foreſkyder vel kun efter Herr Wangs egen Taxation.

Aar 1770. i Novembr. Var den ſtærke Æquilibriſt (Samſons Halvbroder) Brambilla i Hadersleb, og viiſte ſin Styrke. Hans tykke Vært løfter han med een Haand fra Jorden, ſom andre ſkikkelige Mennesker løfter en Stoel.

1771. Fik de mæhriſke Brødre kongelig Tilladelſe at have fri Religions Exercitium paa Tyrſtrup Gaard, hvor, til Præſt blev af Brødrene beſtikket 1772. Herr Johannes Prætorius.

§. 10.

I Henſeende til vore Fædres Gudsdyrkelſe ſkulde være meget at ſkrive, men lidet til Læſerens Glæde. Hvorledes det med de gamle Cimbrers Gudstieneſte forholdt ſig, vide vi lidet eller intet af. Othin og hans Tilhængere dyrkede Solen og Planeterne, og mente, deres Guder i menneſkelig Skikkelſe ikke kunne afbildes; Templer bygde de ikke, men de dyrkede deres Guder ved Offringer paa Høye og i Lundene, hvis Spor endnu haves. Romerne lærde dem uden Tvivl at bygge Templer for Guderne, og at afbilde Guderne i Figurer, Solen i en Mands Skikkelſe, Maanen i en Qvindes, Thyr i et Vilddyrs Hud, Othin i Krigsruſtning; Luftens Gud Thor paa en Throne, til hvilken hver niende

niende Aar maatte offres endog Mennesker; Frieries Gudinde Freia, som en bevæbnet Mand med Sverd og Bue. Deres Nattedands og Liderligheds Gud var Kom, det er Bacchus. Naar de døde, meente de Tappre at fare til Valhalla, hvor de endnu holdt Feldtslag, aade og drukke vel med Othin; de Feye og Onde derimod skulle til Riffelheim, hvor Angestens Gudinde Hala herskede. Naar al Verden forgik, skulle hine komme til en bedre Himmel kaldet Gimle, men de sidste til et verre Sted Naastrond.

Nyefødte Børn bleve i Vand dyppede og derved dem givet Navn.

Ægtefolk bleve, endog efter Templers Bygning, viede under aaben Himmel.

Til deres Berømmelse finde vi dog, at de har straffet Synder: Krænkede Qvinder bleve dræbte og brændte, og Hoerkarle ophængte. Mordere havde visse Friestæder indtil deres Sags Udførelse; deres Uskyldighed beviistes ved Lod eller Kampfægtning, ved gloende Jern at bære eller at gaae paa, stikke Haanden i sydende Vand og saa videre, o svage Retfærdighed!

De døde Legemer, at de ikke skulle forhaanes, bleve brændte, og Asken i en sort Potte nedsat i en med Markstene indvendig fyldt Høy, til hvilken hver Stridsmand bar Jord sammen i sin Hielm.

Aar 400. skal Gothernes Biskop Ulphilas have oversat Biblen i sit Sprog; og ellers ved Omgang med Engellænderne blev den gode Lærdom noget bekiendt

her i Egnen; S. Ægiſtus 589, Koniochus, Willibrod 692, Willehadus, Biſkop Ebbo, og flere lode ſig vel høre her, men neſten forgieves, indtil S. Ansgarius Aar 826, ſom var noget lykkeligere, og blev diſſe Landes Metropolitan.

Rembertus prædikede Ordet frimodig i Ribe Kirke Aar 860.

Poppo giorde mange Jertegn, prædikede og døbte ved Flensborg Aar 984. og blev Biſkop. Her ſtandſede den ubevægelige Konning SVEN OTTO noget den gode Lærdom, indtil Gud ydmygede ham.

Den ſtore Kong KNUD forſynede Landet med lærde Mænd, og i det 12te Seculo var Landet med indfødte Lærere vel forſynet; men hvor forfaldt ikke diſſe Hyrder til Ledighed, Hofmod og Vellyſt. Slesvigs Biſkop ſelv var med at domme en Lærdoms Reformatorem Joh. Huſs til Ilden, ſkiønt han ikke forſtod at læſe to Linier af hans i bøhmiſk Sprog ſkrevne Bøger.

Aar 1522. fremtraade Herr Hermann Taſt, Vicarius i Huſum og hans Medhielper Herr Piſtorius, og talede mod den forfaldne Chriſtenhed. Prints CHRISTIAN III. blev Statholder i Hertugdømmene, og, ſom han i Tydſkland havde faaet Smag paa Lutheri Lære, begyndte med Alvor at reformere Kirken, deels ved ſin Hofpræſt, deels ved de ſtore Mænd Detlev Reventlau og Joh. Rantzau; de Præſter, ſom vilde kiende og prædike Sandheden, og giøre Printſen deres Religions Eed, fik paa deres Embeder nye Beſtallinger

daterede

daterede 1528. Gud opvække her fremdeles Mænd, der selv have smagt Evangelii Trøst, og som have Lyst at sørge for HErrens Forløste. (g)

Saa faaer da dette være nok af Amtets almindelige Fortælninger, og vi gaae allerførst til

§. 11.

Staden Hadersleb.

Det første, som her burde, paa Historiens vegne, afgjøres, er Navnets Oprindelse, men hver Læsere vilde trættes, om de mange her forekommende Meninger skulle bedømmes:

Hathers **Løv og Boelig**, om Hather er meldet i 9 §.

Andre deriverer Navnet af **Hadder**, det er Trætte og Uenighed. (h)

Danckwerth forsøger, om Navnets Oprindelse ikke maatte være **Water, Waßer**. I en Kiøbenhavns Beskrivelse til 1711. læses et Steds, at Endelsen skulde hede Slie, det er Tang, som af Havet i Vigen inddrives. (i)

Saxo

(g) Pontopp. Annales. Ejusd. Atl. Dan. Tom. I. Mag. Heimreich Walther, Holberg, Trog. Arnkiel, Fr. Spanhemii introd. ad hist. sacr. pag. 274. Thesaurarius ecclesiæ Slesv. Caves hist. lit. p. 489.

(h) Jonas ab Elwerfeld.

(i) pag. 62.

Saxo Grammat. ſkriver: Haraldus Hyldetand Hatterum apud Juriam expugnatum exſtinxit, cujus occaſum perpes oppidi vocabulum indicat, det er: Harald Hyldetand ihielſlog den i Jylland beleirede Hatterum, derom giver Stedets Navn en evig Erindring; og altſaa ſkulde man ſkrive Haderesſlæt af at ſlaae, deraf kommer Mandſlæt. (k)

Pontanus (l) vil have Navnet deriveret af de gamle Beboere, de Harudes, ſom Ptolemæus melder om i hans Cherſ. cimb., ſaa at Haderslev, Horſens, Harre ꝛc. ſkulle have een og ſamme Hidledelſe med Navnet.

Salig Paſtor Feuſtking (m) treffer det nok beſt: Leben, ſkriver han, er mange Navnes Endelſe i det Halberſtadſke og Magdeburgſke og Lyneborgſke. Haderslev maa man forundre ſig, at være ſammenſat af to tydſke Ord, hvor det danſke Sprog altid har regieret, men man veed, ſkriver han videre, af hiſtoria medii ævi, at Keiſer OTTO M. havde giort ikke allene Sønder-Jylland, men og en ſtor Deel af Nørre-Jylland underdanig, og har anlagt uden Tvivl hiſt og her en ſachſiſk Colonie; Leben er ſaa meget ſom en Boelig;

(k) Hvitfeld. Hübners Polit. Fragen. Saxii Stadtbuch, hvor den kaldes en Hovedſtad for Jylland. Saxo Grammat. lib. 7.

(l) I hans Rer. dan. hiſt. pag. 649.

(m) In conjecturis etymolog. verborum qvorundam germanic. Mſct.

Boelig; Tydſkene har endnu det Ord Laube, i Steden for hvilket Nederſachſerne ſige Löwe eller Løbe (obumbraculum) et Sted bedækket med Grene eller Bretter (n), hvorfore og Hamborgerne kalde den bedækkede Gang bag Huſene over det forbiſſydende Vand de Löwe. Athar hedte paa gammel Tydſk ein Ader, Vena; og det Bogſtav H er ikke allene af Fremmede, men og af Jyderne ſat for ved mange Ord, hvoraf altſaa folger, at Hatheresleben, eller blodere udtalt Haderesleben, hedder ſaa meget ſom en Boelig eller Löwe ved en Soe eller Vand-Aare. Han legger endnu dette til: die Oder, Viadrus, Otherndorf eller Atherndorf i det Land Hadeln har ogſaa deraf ſit Navn, efterdi Mein derigiennem løber ind i Elven. (o) Dog nok herom:

Staden er anlagt paa et ſumpigt nedrigt Sted ved en Fiord; den er neſten at anſee ſom en Oe, dog er den Nordre Rivier neſten nu udtorret. Stadens Indbyggere belobe ſig til 1920 Siele.

Byen har to Porte, i Sonder og Nor.

Dens

(n) Sagittarii Hiſtoria principum Anhaltin. pag. 7.

(o) Beyträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Hiſtorie der Herzogthümer 3tes Stk. erſt. Bandes p. 230. not. b. conf. Joh. Ge. Wachteri germ. Gloſſar. ſub voce Ader, Oder, Laube, Leben.

(p) Til Stadens Kirke hører ogſaa tre Huſe, kaldet Langkiær.

Dens Stads Vaaben er en høy Broe over et flydende Vand, som hviler paa tre hvalte Buer (q) af Stadens fire Broer, nemlig Nørre- og Sønder-Broe, Biſpe-Broe (hvor Overfarten er til gammel Hadersleu) og den fierde over en Rivier til det nu ruinerede Caſtel.

Staden har, foruden et ſtort anſeeligt Torv fiorten Gader og Strædet. Dens Borgere vare for et par Aar foruden Muurmeſtere og Tømmermænd, 1 Bogtrykker, 8 Bagere, 4 Bødkere, 4 Dreyere, 2 Glarmeſtere, 2 Stolemagere, 3 Guldſmede, 1 Kobberſmed, 2 Kandeſtøbere, 4 Knapmagere, 2 Mahlere, 2 Parykmagere, 5 Rebſlagere, 11 Skoemagere, 17 Skrædere, 2 Uhrmagere, 9 Snedkere, 12 Vævere, 2 Bogbindere, 3 Farvere, 1 Boſſemager, 6 Feldberedere, 1 Garver, 2 Giortlere, 12 Handſkemagere, 4 Hattemagere, 3 Sadelmagere, 18 Kiøbmænd, 1 Blikkenſlager, 1 Inſtrumentmager, 16 Foermænd, 6 Tobakſpindere, 7 Slagtere, 3 Pottemagere, 1 Kammager, 3 Kleinſmede, 4 Grovſmede.

Kirker, Skoler og Hoſpitaler ſkal ſtrax ommeldes, ſaa og Slottene.

Raadhuſet, liggende i Lavgaden, er ikke anſeeligt, en Etage høyt; var udi Pavedommet en Præſte Calendegaard. Raadet holdes oven paa i den ſondre Ende, den anden Ende er Monderings Kammer. Neden under

(q) Danckwerth feiler her, Pontopp. ligeſaa, ſigende en Broe i en Port.

under i den nerre Ende er Vagthuſet, i Midten Byens Arreſter, og i den ſondre Ende har Herretieneren (Raadſtuetieneren) ſin Boelig.

Af Staden har man ſmukkeſt Proſpect, naar man ſeiler paa Hadersleb Dam, Byen viſer ſig da ſom en halv Maane, og omkring ſig har man de deyligſte Skove og Marke.

Som Beliggenheden er behagelig, ſaa er den og fordeelagtig; thi, ſaaſom den ligger to Mile inde i Landet, kan Landmanden fra alle Sider beqvem fore ſine Wahre herhid. Daglig Giennemreyſende giver Byen god Næring; ſaa har den ogſaa i Henſeende til Accise og Told ſamme Frihed, ſom andre Stæder i Hertugdømmene.

Skibsfartens Handel er vel her ikke ſaa ſtor, ſom den kunde være, derſom enten Staden laae nærmere ved Beltet, eller Fiorden var ſeylbar for ſtørre Skibe. Skibene gaae herfra til Kiøbenhavn, Sverrig og Norge med Miød, Rug, Grubergryn, (Perlegryn og Bankebyg), Brænde; og tilfore os igien Hvede, Salt, Hør, Tømmer, og hvad her brugeligt er. Smaa Farroyer løbe ind til Skibsbroen, det er en Landing ved den ſydoſtlige Ende af Byen.

For dem, ſom ligge og tære paa Pungen, tør jeg nok ſige, at intet Sted i hele Riget er lettere at opholde ſig paa, end dette.

Hertug Hans tilſtod denne Stad i Aaret 1566. den 6 Martii en privilegeret Biinkielder, dog ſaaledes,

at

at Apothekeren beholdt desuden Frihed at indkiøbe og udsælge Vine.

Stadens Elde for Christi Tider er ikke let at bestemme; af Saxonis Ord, at nemlig Aar 300de, Hatterne her vare beleyrede, sees at det har allerede været et Tilflugtssted. Siden findes intet om Stedet, indtil Dominicaner-Munkene her nedsatte sig Aar 1227, og herfra maa regnes Stadens Opkomst, og 1292. gav Hertug Waldemar den Stads Privilegier og Rettigheder.

Byen er aaben, (r) har gode Markjorder, er temmelig florisant, dog ikke, som da Prints Christian og Hertug Hans her residerede.

I den 1652. renoverede Landets Matricul staaer Hadersleb for 100 Plouge, men tilforn for 200.

De Huse, som staae paa Slotsgrunden, Hundrede og to og syrretive i Tallet, har hidtil havt visse Friheder i Afgifter, Indqvarteringer, med mere.

Længe for 1563. skal Hadersleb have været et Mynted, og de Haderslevske Skillinger af fiint Solv anfores i Regnskaber udtrykkelig. (s) Man regner halvanden Skilling Haderslevsk, saa meget som 1 Skill. Lybsk.

Indbyggernes egentlige Sprog er Dansk, men Provsten prædiker Sondag og Onsdag altid Tydsk.

Paa de Slesvig Holsteenske Landdage blev Hadersleb opraabt 7de i Tallet, saaledes: Slesvig, Flensborg,

(r) cf. Bertius.

(s) Holbergs Staats- und Reichs-Historie pag. 691.

borg, Kiel, Rendsborg, Itzehoe, Oldeslo, Hadersslev, Tonder, Krempe ꝛc.

Stadens Belevringer, Odeleggelser, Ildebrand, med mere Merkværdigt er forhen §. 9. anfort ved Aarene 1247, 1271, 1627, 1644, 1659, 1759. ꝛc.

Fra Hadersslev til Aabenraa gaaer Veyen saaledes: Fra Hadersslev Sondrebroe til Langkiær ½ Miil, til Kiestrup ¼ Miil, til Hoptrup ½ Miil, til Genner ¾ Miil, til Nordby ¼ Miil, til Aabenraa ¾ Miil, det er i alt tre Mile.

Fra Hadersslev til Aarse Færgested til Fyen: Fra Sonderbroen til Lund 1 Miil, til Soelkiær ¼ Miil, til Osbye ½ Miil, til Haystrup ¼ Miil, til Færgehuset ¾ Miil, det er i alt 2¼ Mile.

Fra Hadersslev til Tonder saaledes: Fra Sonderbroen til Erlof en halv fierdendeel Miil, til Hegaarde ¾ Miil, til Pamhoel ¼ Miil, til Vitsted ½ Miil, til Nederjerstal 1 Miil, til Hellevad 1½ Miil, til Hoist 2 Mile, til Hostrup ¾ Miil, til Tondern ½ Miil, det er 6 og halvfierde Fierding Mile.

Fra Hadersslev til Colding: Kongeveyen. Fra Norrebroen til Bierning ¾ Miil, til Tyrstrup ¾ Miil, til Hokkelbierg ½ Miil, til Ostorp 1½ Fierd. til Vonsild ¾ Miil, til Colding ½ Miil, det er tre og en halv Mile.

Men ad Landeveyen gaaer man: Fra Hadersslev til Errigsted ¾ Miil, til Bogeskou ½ Miil, til Aller ¾ Miil, til Siolund 1 Miil, til Vonsild ¾ Miil, det er i alt 4 Mile.

Til Ribe gaaer Veyen saaledes: Fra Biſpebroen gienneм gammel Hadersleв til Hammeleв ¾ Miil, til Voyensgaard ¾, til Jægerup ½, til Nuſtrup 1 Miil, til Gram 1¼ Miil, til Gielſtbro ¾ Miil, til Ribe 1½ Mile, det er i alt 6½ Mile.

Strax ved gammel Hadersleв paa en Hoy, kaldet Bøghoved, har ſtaaet et Slot, ſom i et gammelt Brev af 1483. kaldes Hadersleв Huus. Paa dette gamle Slot reſiderede ogſaa den her berømte Hertug Hans fra 1544. til 1549, da han lod nedrive dette, og bygde et andet, ſom han kaldte efter ſit Navn Hansburg, (t) ſom dog ikke blev bygget paa Bøghoved, men paa en Plads, kaldet Naſſet, oſten for Staden, og var omflydt med Vand, hvorfore Pladſen af Danckwerth kaldes Øen. (u) Norden dette Slot var en prægtig Hauge (og paa den anden Side Molledammen har ligeledes været en Hauge) og Dyrehauger langs Rivieren, neſten en fierdendeel Miil. Over en Broe kom man fra Slottet paa den ſondre Mark. Aar 1566. blev dette Slots Capell af Provſt Boethio ſolenniter indviet, hvilket var bygt med Marmor og overalt

(t) Dog brugtes det Navn Hansborg ey længere end i Hertug Hanſes Tid; thi ſiden ſkrives det ogſaa, ſom det forrige: Hadersleв-Huus. S. Holbergs D. R. H. T. II. p. 419.

(u) Nanſens Cosmogr. — Danckwerth afregner en Øe veſten for denne, hvorpaa var anlagt et Caſtell.

alt forgyldet. Her reſiderede den uforglemmelige Hertug Hans til ſin Død 1580, og herfra ofte beſøgte ſin Herr Broder Kong CHRISTIAN III. paa Colding Slot. Kong FRIDERICH II. ſatte efter Hertugens Død, Slottet, og i ſær Capellet ret i prægtig Stand, (hvor og Slotsgrunds Beboerne ſøgte Kirke) og Statholder Gert Rantzau reſiderede her længe, og Regieringen blev fra Segeberg herhid forflyttet. Saadan Zier havde Hadersleb indtil Aar 1644, da en ſvenſk Capitain ſprengede Slottet, ſaa at Murene allene bleve ſtaaende. Samme Aar havde ellers General Wrangel ladet Slottet med Bolværke befæſte. Slottet blev ikke mere ſat i Stand; og endelig blev det nedreven, og dets Materialia brugt til at reparere Colding Slot, og Fundamentet er for et halvhundrede Aar af Kong FRIDERICH IV. følgt til en Borger i Hadersleb, og dets Rudera ſtaaer tilbage. Haugen Norden ved Slottet er nu en Koppel, ſom nu pagtes bort og beſaaes. Kort: Hauger, Lyſthauge og Dyrehauge, alt er nu øde.

* * * *

Kirker og Kloſtere ommeldes først:

St. Mariæ eller Domkirken, til hvis Elde at oplyſe dette kan tiene, at man troer, de Herrer Canonici, ſom her opholdte ſig, vare Benedictiner, ſom komme i Landet med Ansgario i det niende Seculo, hvilke ved deres hiſt og her havde Convent gave Anledning til Domkirkene, ſkal ogſaa her ligeſom i Ribe have begyndt at etablere ſig. Efter Kirken var bygt, var

den et Collegium Canonicum eller Domcapitel for Benedictinerne, og da diſſe bleve fede og rige, lode de ſig kalde Domherrer. Aar 1096. og derfra, maa regnes Prælaturet ved denne Kirke. (ſom et Steds kaldes Collegiata Eccleſia, der halb Dom, thi den agtedes ſom et Filial til Slesvig Domkirke) (v) Ved dette Capitel har været en Præpoſitus, Cantor, Diaconus, Subdiaconus, Miniſter majoris altaris, Lector Theologiæ og Lectores Evang. & Epiſt. og ſiden ogſaa en Vice-Præpoſitus. (x)

Capitelets Statuta, confirmerede Aar 1309. af Biſkopen (dog meeſt efter Cantoris Hoved, ſom til Biſpen var udſendt) vare: " 1.) Maatte Capitelet udvælge Canonicos, og Biſpen eller Provſten confirmerede. 2.) Skulde Provſten ikke have Jurisdiction over Canonicos og ey Sted i Capitelet; og i alle dets Actionibus ſkulde Cantoris Stemme have Fortrin. (y) 3.) Skulde Cantor i Kirken rette hele Fol-

" ket

(v) Nic. Wulfardus, Otto Dracken, Detl. Wulff, ſom 1485. forærede Daabs Fonten, vare her Canonici. See Cypræi Annales.

(x) Biſkop Bondo tillagde diſſe Canonicis Aar 1273. Alversogns Tiende paa Nordſtrand.

(y) Det var meget for en Cantor, men han miſtede efter ni Aar dette Præ, thi Marqv. Block nu Archidiaconus i Slesvig, og Anshelmus Provſt paa Nordſtrand, ſom forhen begge havde i Hadersleb været Præpoſiti, bevilſte, at fra utænkelige Tider havde baade Canonici og hele Barſyſ-

„ket i deres Sang og Læsen. 4.) En Canonicus,
„som blev antagen, skulde betale to Rigsdaler for sin
„Chorkappe; og erlagdes samme ikke inden tre
„Maaneder, da dobbelt. En antagen Canonicus
„maatte, med paalagte Fingre paa Evangelii Bogen,
„svære Capitelet Troskab, at holde dets Statuta og
„ikke aabenbare betroede Hemmeligheder (thi slet
„blev straffet med evig Remotion fra Consortio) ꝛc.
„5.) En Canonicus, som havde fraværende sit Præ-
„bende ved Domkirken, maatte aarlig svare 10 Skl.
„Sterling som et Stipendie for Geistligheden, og
„hvis samme ikke otte Dage efter St. Andreæ Dag
„svaredes, da betale dobbelt ꝛc. 6.) Den der anta-
„ges, skulde boe tolv Uger ved Kirken, hvorimedens
„han ey nod uden en daglig Haandskilling, og midler-
„tid daglig maatte findes i Choret. Derefter blev han
„til Communicæt antagen; reyste han siden bort,
„maatte han have een som procurerede hans Embede.
„7.) Naar paa Festdagene de ni Lectiones læsedes,
„maatte alle Canonici være tilstede, under Pengestraf,
„nemlig for Processionen en halv Skl. Sterling, for
„Messen ligeledes, item for Morgenbon og Aftenbon —
„8.) Ingen under Straf af en Skl. Gros. maatte
„synge Messe, uden han var en Canonicus. 9.) Hvo

Barfødsels Clerisie slaaet under Provsten, og Biskopen giorde dette Bud om igien, truende de Ulydige med Kirkens Censur. Hemmeich sætter urigtig 1339 som skal være 1318

„ ſom negligerede ſin Meſſe, ſtraffes med en Skl. Ster-
„ ling paa en Søgendag, og en Skl. Groſ. en Feſt-
„ dag; men hvis een ved Kirken reſiderende forſom-
„ mede ſin Meſſe en heel Uge, miſtede han Communi-
„ teret, uden han var ſyg. '10.) En Indfød i Bar-
„ ſyſſel, ſom til Præſteembede forfremmedes, ſkulde
„ tiene Capitelet i to Aar, og hans Indkomſt midlertid
„ falde til det Slesvigſke Chor. 11.) Hvo af de uden
„ for Kirken reſiderende vare borte i ti Uger, ſkulde
„ miſte Communitet — 12.) Døde en reſiderende,
„ fik Arvingerne intet af Communiteret. 13.) Ingen
„ Canonicus, ſom havde Sag med ſin Medbroder,
„ maatte efter Behag overfuſe ham, eller trække ham
„ for Biſkopen eller anden Dommer, for han lovligen
„ i Capitelet var paamindt. 14.) Capellet, gammel
„ Haderslev og Sedorp ſkulde være eximeret fra Biſko-
„ pens Ret, og det Haderslevſke Capitel ene have Ret
„ at indſette og afſette Præſter. "

En Canonicus torde ikke have uden een Oppaſſere, men Provſten to. Det begjerligſte geiſtlige Embede den Tid var det, ſom var mageligſt, nu er det tvertimod; ingen uden vore Kirkedegne ligne Canonicis.

Aar 1313. befoel Erkebiſpen, at hver Canonicus ſkulde holde en Vicarium Chori.

Aar 1414. ſkienkede Biſkopen dette Capitel og Kirken Asbye Kirke. (z) Aar

(z) Som Danckwerth afregner i Vand ved Ribekanten. Confirmeret af Koug CHRISTIAN I. Aar 1460, mod at hans Anniverſarium her ſkulde holdes.

Aar 1430. tilkiendte Biſkop Nic. Wolf ſamme mange Godſe, og anordnede Lectores i Capitelet.

Diſſe Canikker ſkulde beſorge Skolevæſenet, men de ligne herudi deres Brodre vore Degne.

Ved Reformationen bleve deres Godſe inddragne, undtagen de Præbender, ſom til Kirken, Skolen og Hoſpitaler bleve henlagte, ſaaſnart ſom diſſe Herrer dode. Prints Christian beſtikkede nu en Lectorem Theol., til hvis Underholding han vilde tvinge Biſkopen i Ribe Aar 1530. at give en vis Penge; men dette Lectur er længe ſiden nedlagt.

Kirken har i Anſeelſe faa lige, giver et prægtigt Syn, dens indvendige Hoyde er uſædvanlig, og i ſteden for Taarn er den med et ſmukt Spiir ziret, efter Slesvig Kirkes Lighed, ved Provſt Ge. Schroders og Borgemeſter Balth. Brauns Omſorg Aar 1604. (a) Dens indvendige Hoyde under Hvelvingen er 77 Fodder, Kirkens Længde 180 Fodder, og dens Brede 98 Fodder. I Taarnet ere fire Klokker, men nedre i Kirken to.

At mine Læſere ſkal ſee, at Kirken har gode Indkomme, ville vi allene anfore dette Hertugens Brev: „ Wir Johannes v. G. G. Erbe zu Norwegen, Her„ zog zu Schleßwig Holſtein, Stormarn und der Dit„ marſchen, Graff zu Oldenburg und Delmenhorſt ꝛc. „ thun hiemit kund öffentlich und bekennen — nachdem

 „ weiland

(a) Tilforn ſkal det have været et Halvtaarn. See Helvad. Sylva chron. p. 271.

„ weiland K. CHRISTIAN der Dritte zu Dänne-
„ marck — chriſtmildeſten Gedächtniſſes — in Zeit
„ unſrer Unmündigkeit, der Kirchen-Dienern alhier in
„ Hadersleben alle die Lehn und Vicarien, ſo noch in
„ die Armen-Kiſte nicht verfallen oder ſonſt verliehen
„ geweſen, als nemlich das Lehn St. Mauricii, des
„ Biſchoffs Capel, das Schradtlehn; ein Lehn, ſo
„ Herr Joh. Wulff gehabt; eine kleine Commende, ſo
„ Herr Johan Hamburg gehabt; die kleine Präbende,
„ ſo Jacob Hanſen nach Hr. Schreiber Johan Braſkes
„ tödtlichen Abgang verordnet, die ſiebenzehende hal-
„ ben Gülden, ſo noch von der Lectur überblieben,
„ ewiglich zu behalten, gnädigſt gegeben und verſchrie-
„ ben hat — Als haben Wir — ſolche erlangte Be-
„ gnadigungs Verſchreibung dergeſtalt confirmirt, daß
„ alle ſolche oberwehnte Lehn, ſo viel deren albereits
„ erledigt und folgends durch tödtl. Abgang der jetzigen
„ Beſitzer beyder unſrer Secretarien Hier. Boldeken
„ und Ge. Beyern verledigt werden mügen, zu ewigen
„ Zeit, nebſt dem Landſtein, ſo je und allewegen zu der
„ Structur bemeldter Kirchen gelegen und gehörig ge-
„ weſen, erblich und eigenthumlich bey unſrer Kirche
„ zu Hadersleben, damit dieſelbe ſo wol beſſer im bau-
„ lichen Weſen u. bey gutem Beſtande zu erhalten,
„ auch die Diener göttlichen Worts ſo wol füglicher zu
„ verſorgen, unverhindert bleiben ſollen. Imgleichen
„ auch die 200 Mk. L. ſo Hr. Eggert Hermann von
„ einer Vicarie S. Annen Capellen aufgeboren, u.

„ nach

„ nach seinem Absterben wiederum zurück gefallen,
„ welche 200 Mk. L. in ein gewiß Erbe belegt werden,
„ und die jährlichen Rente unweigerlich der Kirchen
„ davon volgen sollen. Es sollen aber die Kirchge-
„ schwornen nicht Macht haben, der Haupt-Summen
„ anzugreifen, sondern sollen allein der jährlichen Ein-
„ künfft davon mächtig seyn, und die Haupt-Summen
„ zu der Kirchen Besten für u. für beysammen unver-
„ rückt u. ganz bleiben. Statsästen u. bekraftigen
„ demnach alles — hiemit und — befehlen derowegen
„ allen u. jeden unsren lieben getreuen Amtsleuten, so
„ jezt auf unserm Hause Hadersleben seyn oder künfftig
„ von Uns oder Unsre Erben gesezt werden, ernstlich,
„ Ihr wollet gedacht. Unsre Kirche über diese Unsre
„ Begnadigung nicht beschweren, noch daran zu be-
„ schweren gestatten — Hansburg den 28 Januarii
„ 1569. "

Aar 1585. var derne Kirkes Indkomme 3740 Mk. L. 11 Schl. 11 Pf. og efter fratagne Salarus og Reparations Bekostninger 2238 Mk. L. 13 Sch. 8 Pf. i Behold af Aarets Revenyer. Men i Aaret 1618. var den til Forstanderne skyldig 2184 Mk. L., hvilken forunderlige Regning jeg ikke begriber.

Efterat Kirken Aar 1627. havde den Uheld, indvendig ved Ildebrand aldeles at skiendes og odelegges, sandtes der flere Godgiorere, som rakte den hielpende Hænder: Amtmand Ge. v. Ahlefeld forærede en Præ-

dikeſtoel (b) af fortreffelig architectoniſk Arbeyde Aar 1636. Jomfrue Eliſ. Woyen forærede til Kirken 800 Rdlr., ſom ſtaaer ſom en iern Capital i Hamborg til 5 pro Cent, Aar 1639. Matth. Lorentzen forærede til Kirken 200 Rdlr. Aar 1640. Niels Hendrikſen og Enew. Boldich af Wandlinggaard gave 400 Rdlr. Aar 1642. Ikke forglemmes Hans Bertrams, Jonas Heinemark, Claus Meyland og D. Peter Möller deres Navne. Aar 1652. var Kirken igien ſaa riig, at den anſkaffede et Orgelverk af 24 Stemmer, ſom koſtede 4031 Mk. L., hvoraf 1793 Mk. L. ere deels foræret, deels ſamlet i Kiøbenhavn, Slesvig, Flensborg ꝛc. og Amtmand Ahlefeld gav ſelv allene 600 Mark Lybſk.

Aar 1651. blev det gamle Capelle ved Kirkens veſtre Ende, nye opbygget.

Siden i Aaret 1653. blev i Kirken bygget den ſaa kaldte Kongens Stoel, ſom koſtede 440 Mk. L. og i Aaret 1655. Conſiſtorium, hvor en Deel Tilhørere under Tieneſten ſidder.

Endnu legerede Amtmand Ahlefeld (den uforlignelige Godgiørere) til Kirkens Underholding 500 Rdlr. og ligeſaameget til Skolen. (c)

Efter den nysbemeldte Ildebrand haves i Kirken desværre ikke mange Antiqviteter uden en gammel Daabſteen

(b) Den gamle Prædikeſtoel brændte, ſkiønt den var af Paven indviet og hidſendt.

(c) Donationsbrevet af 28 May 1670. findes i Provſt-Archivet 33 Skuffe No. 6.

ſteen af Klokke-Erts, ſtaaende paa fire Fødder, foreſtillende de fire Evangeliſter, og neſt en Deel Helgens Billeder læſes paa Randen: Anno D. MCCCCLXXXV. perfectus eſt fons iſte de bonis ven. viri Detlevi Wolf Canonici - - - og nogle gamle Bøger. Men af Hertug Romboldi af Sleſien Begravelſe, hvorom Petersen i hans Holſteenſke Kronike melder, er ingen Spor at finde.

For mere end 50 Aar, har man i et Hul i Muren ſeet et balſameret Fruentimmer, men ſom man for den modtvillige Ungdoms ſkyld har maattet formure.

Kirkens ſmukke Bibliothek havde for vis Løn den øverſte Capellan fordum under Opſigt. Nu ere Bøgerne ſaae over 100, af hvilke endnu ere nogle, ſom vidner om de gamle Canikers Flittighed, da hvert Begyndelſes Bogſtav er af dem med rødt illumineret (otioſis etiam datus labor). I een af Bøgerne, nemlig Schnepfii Forklaring over Davids Pſalmer læſes: " Dieſes Buch, welches der Kirchen verehret, iſt 1624. „ bey der Einäſcherung der Kirchen weggenommen, „ und von den käyſerlichen Soldaten nach Roſtock ver„ kaufft; es hat aber Herr Nic. Rideman S. S. Th. „ Licentiatus und Prediger bey St. Marien Kirche, „ nachdem es in ſeine Hände gekommen, und er geſehen, „ daß ein ſonderlich Fluch darin geſetzet über den, der „ es der Kirche würde abwendig machen; Als hat er „ es wieder hieher zurück geſchenckt — welches geſche„ hen Anno 1660. den 16 Julii Val. Schmidt P. Ha„ dersl. "

Paa

Paa Kirkens nordre Side er Præſtekammeret, forſynet med en Kakkelovn, hvor og Provſte-Archivet findes.

Af Epitaphiis, ſom ere mange, anføres eet over D. J. U. Gottfr. Wandling født paa Wandlinggaard, og ſom døde i Weile i Jylland 1667. En Fane over Major Luxdorf 1734. Een over Capitain H. G. v. Rehewalt 1718. Et Epitaphium over Drabant Wilh. Kierulf, ſom døde her 1664. og efterlod Enke Dor. Waltersdorf.

Norden i Kirken er det Revenfeldſke Begravelſe-Capel, hvorudi ſtaaer Herr Diel. v. Revenfelds Liig, forhen Generallieutenant, Ridder og Commendant i Rendsborg, ſom døde 1746. Saa og de jordiſke Levninger af Frue Anna Chriſtina født Haggenſen, paa Wandlinggaard Arvefrue, ſom døde 1691. Item det Buchwaldſke Begravelſe, hvorudi er biſat Capitain Frid. Buchwalt, født paa Guddomlund 1681., og døde ſammeſteds 1740. Her er og henſat Frue Margrethe Seheſter, Herr Paul Rantzous, ſom døde 1652.

I den midterſte og ſtore Gang ſees, foruden mange andre Ornamenter, et Stykke, ſom ved at anſee det fra den ene Side, preſenterer Chriſti Korsfæſtelſe, men fra den anden Side Chriſti Opſtandelſe; og under dette konſtige Stykke læſes: " Bei Herr Brochmanns Auf-„ ſicht war Luſt, Fleiß und Treu zu finden — Soll „ ſein verdienter Ruhm auch wol bei uns verſchwinden? „ Nein, Kirch und Hoſpital ihn noch als Vater ehrt — "

I Cho-

I Choret ſees to Portraiter hengende paa Alter-tavlen, ſom Carl Knudſen med ſin Huſtrue lod oprette Aar 1641., og nogle Præſters Epitaphia.

Sangerne ſtaaer, under Tieneſten, paa et op-høyet Chor eller Gallerie ret over Indgangen til Choret.

Sondén i Choret er ſalig Geheimeraad v. Vieregge prægtige Begravelſesſted, hvorom for er meldet.

I den ſondre Gang i Kirken ſees et Epitaphium uden for Choret, over Oluf Schumacher forhen Vin-handler her, med Huſtrue Barbara, af hvilke hin døde 1649, men denne 1668, opſat af hans Søn Gottlieb Schumacher, Poſtmeſter og Tolder, ſom døde 1675.

Amtmand v. Güldencrone beſørgede, at Kirkens indvendige Dele bleve ved ſmuk Malning giort mere anſeelig.

Dette maa da være nok om denne i Riget, af de anſeeligſte, Kirke.

Indtil Aar 1625. finder jeg endnu meldet om en Kirke, ſom har havt et Orgelverk, og er bleven brugt i viſſe Tilfælde, ſaaſom: at prædike Liigprædiken udi ꝛc. Den ſtod paa den Plads ſom kaldes Kloſteret. Jeg ſlutter, at den i Ildebranden 1627. er ødelagt, og ſiden Graabrødrene ikke herſkede her mere; thi dem har den ſikkerlig tilhørt, ſaa har man agtet det for ufornødent den igien at opbygge. (d)

Den

(d) Man har ellers kun kiendt to ſlags Munke: Prædikebrø-drene (kaldet Dominicaner eller Sorte Brødre), ſom ſtamme

Den til alle Tider beromte Latinſke Skole fortiener her ogſaa vor Betragtning. Hvad Skolevæſenet angaaer fra Begyndelſen, blev det foreſtaaet af Benedictiner, ſom ſelv beſadde af Lærdom lidt nok. Af diſſe Benedictiner beſtod ſiden Conventet eller Capitelet ved Hadersleb Domkirke; og her læſte de i et dertil indrettet Lectorio over Theologien ꝛc. Og Aar 1430. beſtilledе Biſpen ordentlige Lectores i dette Capitel, een ſom læſte Theologien og fik Løn 300 Mk. L. aarlig; een ſom læſte over Evang. og Epiſtolas, og fik aarlig 100 Mk. L. Desuden havde de end et Huus eller Læſeſted, hvori de underviiſte den ulærde Ungdom. (e)

Til de fattige Skolediſcipler gav ſamme veltænkende Biſkop Nic. Wulf Aar 1430. hundrede Mark Lybſk til Brod.

Saaledes omtrent var Skolevæſenets Tilſtand, indtil ved Printz Christians Flid og Magt Lutheri Lærdom offentlig her allerforſt indfortes, ſom fra Sachſen forſkrev en Lærere, ſom han ſatte paa de forrige

komme Aar omtrent 1221. herind at holde rydeligt fra Waldenſerne; ſkal de for noget takkes, ſaa bliver det ikke derfor, at de med Magt afholdt de gode fromme Waldenſer fra os, men ſaa faaer dem afſlegges vor Compliment for Kirkerne, de fik bygget. Det andet Slags er ommeldte Franciſcaner eller Graabrodre, ſom kom herind Aar 1232 og bleve uddrevne 1527.

(e) Hvilket Huus kaldes i Hertug Hanſes Breve den gamle Skole.

rige Domherrers Bænk. Joh. Wandal var en redelig Læsere og Rector Scholæ. Mange Studerende komme til Hadersleb at høre det sande Evangelium, hvorover baade Wandal og Provst D. Weidensee læste over Bibelen i det gamle Catholske Lectorio; men ved disse store Mænds Forflyttelse ophørde efter Haanden disse Lectiones; (f) thi følgende Provster, som tillige skulle være Lectores, havde for mange Embeder at bestride, hvorover Skolen blev og af dem (som tillige Rectoribus) slet forsynet. Aar 1541. blev vel af den store Konge CHRISTIAN III. bevilget, at endeel Canonicorum ledige Præbender og Gods skulde anvendes til, her at bygge en ordentlig Skole, hvorover en Rector kunde beskikkes, men blev dog intet af, førend Hertug Hans, priisværdig i Hukommelsen, Aar 1567. naadigst resolverede at stifte en Trivialskole, og satte en ansselig Bygning paa St. Mariæ Kirkegaard. Herpaa udgav Hertugen en Skole-Fundatz af 6 Februarii bemeldte Aar, som endnu in Originali i en Selv-Eske forvares, skreven paa Pergament, med det Fyrstelige Segl forsynet. I samme er forordnet, at, foruden det, som fra gammel Tid har hørt til Skolen, (g) skulde tages 6000 Mark Lybsk fra Kirkerne paa Landet og settes paa Rente, af hvilke fem Lærere skulle salareres, nemlig Rector aarlig med 150 Mark Lybsk, Conrector

(f) Lectorium er nu Rectorens Boelig.

(g) Som efter gamle Regninger beløber sig til 85 Mark og 8 Skilling Lybsk.

Conrector 100 Mark Lybſk, Cantor 70 Mark Lybſk, og begge Locater eller Collaboratores hver med 50 Mark Lybſk og frie Bærelſe.

Skole-Fundats.

„Wir Johannes von G. G. Erbe zu Norwegen, „Herzog zu Schleßwig — nachdem ſich faſt hin und „wieder, ſonderlich aber in dieſem unſerm Orte, da „die däniſche Sprache im Gebrauch und Schwange „iſt, großer Mangel und Gebrech von gelehrten Leuten „befindet, und ſolches künftiger Zeit ſo viel mehr zu be„ſorgen — weilen wenig befunden, die ihre Kinder zur „Lehre halten wollen, einstheils auch durch Armuth — „davon geſchreckt — werden, wodurch endlich große „Verachtung und Verſäumniß göttlichen Worts und „Nahmens, ja ewiger Zorn und Ungnade zu verurſa„chen —. Demnach haben Wir zu Gemüthe ge„führt und gnedig bedacht — wie ſolchem Unrathe zei„tig zu begegnen. Und weilen vermerckt, daß eine „gute wolbeſtelte Schule — dazu hoch vonnöthen. — „Damit nun zur Verbeſſerung obangeregter Män„gel — mit Beſtellung einer guten Trivial-Schulen „und derzu behöriger gelehrter Leute Rath gefunden —, „haben Wir dem wirdig Unſern Probſt Ehrn Magi„ſter George Boyen in gnedigen Bevehl aufferlegt von „allen Kirchen aus gedachter Proneſtey Hadersleben, „bey denen guter Vorrath verhanden — nach Gele„genheit einer jedern Vermügenheit bis zu 6000 Markl.

„zu

„ zu wege zu bringen, u. dieſelbe auf jährliche Rente zu
„ ſetzen —, welche — wir beneben deme, was die vori-
„ ge Schule vor Alters zuboren gehabt, zu ewigen Zei-
„ ten verordnet u. gegeben haben wollen, eine neue
„ Trivial-Schule in Unſer Stadt Hadersleben davon
„ anzurichten — Fundiren u. ſtiften demnach ſolche
„ Schule fürnemblich zur Ehre des Almächtigen —
„ dergeſtalt und alſo, daß in ſolcher Schulen ſtets ſeyn
„ ſollen 5 Præceptores u. 5 diſtinctæ claſſes —; der
„ erſte Præceptor ſoll Rector ſeyn, ein Magiſter artium
„ in einer löblichen Univerſitet promovirt, (h) deme das
„ Regiment und die ganze Schule zu befehlen, und
„ ſoll ſeine jährliche Beſoldung ſeyn anderhalb hundert
„ Mark Lübſch; der andere Præceptor aber Conrector,
„ auch ein Magiſter artium promovirt, oder ſonſt ein
„ ſeiner gelehrter Mann — welcher des Jahrs mit
„ 100 Mk. L. zu unterhalten; der dritte ſoll ſeyn Cantor
„ u. Muſicam leſen u. exerciren, u. was im weiter be-
„ vehlen, u. nebenſt deme der Chor verſorgen, u. mit
„ den Kindern vor Leich gehen mit den beyden Locaten,
„ wo er hin gefodert wirt; ſeine Beſoldung ſol jährlich
„ 70 Mk. L. ſeyn. Die lezten beyde ſollen Locaten oder
„ Collaboratores u. dem Rectori gehorſam ſeyn, was
„ Ehr ihnen zu leſen bevehlen wirt, welcher jdern Be-
„ ſoldungen 50 Mk. L. In des Rectors Abweſende
„ ſol

(h) Og en Magiſter var den Tid blant de rare Lærde, og altſaa — — —

„ ſol allerdings dem Conrectori bevohlen ſeyn, u. ſollen
„ dieſe 5 Präceptores mit freier Behauſung — verſor-
„ get werden. Was aber ein jeder Präceptor vor Lec-
„ tiones zu jder Zeit leſen, ſoll allemal auf Beveſl des
„ Rectoris geſchehen, mit Rath und Conſent des
„ Probſts —. Und weilen Wir das Geld — von
„ den Dorfkirchen zuhauff geſamblet, ſo wollen Wir
„ auch, daß derſelben wolverdienten Prädicanten u.
„ der Hausleute Kinder vor andern fremden in dieſer
„ unſren Schulen ſollen gefürdert u. dieſer Begnadi-
„ gungen theilhafftig werden — Und damit die
„ oberw. Paſtores u. Hausleute — ſo viel geneigter u.
„ williger ſeyn mügen, ire Kinder zur Schule zu hal-
„ ten, ſo wollen Wir — Unſern Probſten — befohlen
„ haben, daß ſie dieſelben — vor andern zu den Cöſte-
„ reyen vff den Dörffern in dem. Probſtey verhelffen
„ ſollen —. Und ſollen nach dieſem Tage keine Cöſte-
„ reyen vff 2 Meilweges na dieſer Stadt, jmand an-
„ ders ohne den Schölern aus dieſer Schulen verleut
„ oder eingethan werden. Wir wollen auch, daß die
„ Schüler, ſo dieſe Schule viſitirt — vor allen an-
„ dern in unſrer Probſtey und Gebiethe zu Dienſte ſol-
„ len promovirt werden —. Und wiewol Wir Uns
„ in allewege das höchſte Jus patronatus dieſer Schulen
„ reſervirt u. vorbehalten, ſo haben Wir doch gleich-
„ wol verordnet, daß allezeit 4 Conſervatores derſelbi-
„ gen Beſchützer ſeyn —; Unter ſolchen 4 Conſervato-
„ ren ſoll allezeit der Probſt ſeyn ir geiſtlicher Richter —,

„ der

„ der andere ſoll ſeyn der fürnembſte Kirchherr oder
„ Paſtor in unſer Probſtey Hadersleben, welchen die
„ anderen Conſervatores darzu tüchtig und geſchickt
„ erkennen und elegiren werden, welcher ein ſonderli-
„ ches Vffſehn zu haben, damit der armen Dorffprieſter
„ und Hausleute'Kinder mit zu ſolcher Schulen gefür-
„ dert u. nicht ausgeſchloſſen werden. (i) Der dritte
„ ſoll aus unſer Canzley verordnet werden, ſo was ſtu-
„ dirt hat, der allezeit zu Houe, u. ſonſt die notdürf-
„ tige fürfallende Gelegenheit ſo viel beſſer befürden kan.
„ Der vierte ſol jederzeit ſeyn der fürnembſte Bürge-
„ meiſter unſer Stadt Hadersleben, der ſol allezeit
„ darauf Achtung geben, damit Unſere Fundation —
„ geſchützt u. von den Einwohnern der Stadt darin
„ nicht müge verhindert werden. So auch ein oder
„ mehr Conſervatorn zu jdem Vorfallen, wan es be-
„ hufft, nicht zugegen, ſollen nicht weniger die andre
„ Anweſenden Gewalt haben zu beſchaffen was die
„ Notturfft erfordern will, damit im deme durch Ver-
„ zug nichts verſeumpt. Sie ſollen auch Macht ha-
„ ben — die Präceptoren — zu uerlauben, abzuſezen, —
„ doch mit Unſern u. unſer Erben gnedigen Vorwiſſen
„ und Willen. Wir wollen auch, daß alle Monat
„ eins oder zwie, die verordenten Conſervatorn oder je
„ gewislich der Probſt ſamt den Paſtorn und Caplan
„ der Stadt die Schule des Sonnabends nachmittage

(i) O gode Hertug Hans, gid du nu ſaat med legemlige Øyen!

„ viſitiren — Und wollen hiemit allen Winckelſchulen,
„ wodurch dieſes triviall muchte geſchwert u. verhin-
„ dert werden, verbotten, u. dieſelbe jeder Zeit abzu-
„ ſchaffen unſern Conſervatoren bevolen haben; aber
„ eine teutſche Rechenſchule haben Wir gnedig vergün-
„ ſtiget und zugelaſſen. So viel nun der Schüler be-
„ langen, wollen Wir, daß der armen Leute Kinder,
„ ſo zur Bezahlung des Schulgeldes unvermügend ſeyn,
„ u. was vor introitu eignet, ſollen frey ſeyn und nichts
„ geben, ſondern vergebens um Gottes willen unter-
„ wieſen werden. Die andern, ſo zu bezahlen haben,
„ ſollen vor den erſten Eingang 6 Sch. L. und denn
„ jedes halbes Jahr 4 Schl. L., und jegen den Winter
„ ein Fuder Holz zur Schulen geben. Solch Schulen-
„ gelt — ſoll dem Rectori u. Conrectori beykommen, das
„ Leichengelt aber dem Cantori u. beyden Locaten allein
„ zugehören, wie ſolchs zu jder Zeit nach Gelegenheit
„ die Conſervatorn weiter für gut anſehen werden. —
„ Haben Wir unter andern zu des Rectoris Notturfft
„ die alte Lectur zwiſchen der Apothek und Georg Schnei-
„ ders Haus belegen — verordnet, geſchenkt und gege-
„ ben, woran auch kein Einpaß oder Verhinderung
„ zu geſchehen — — Act. in unſerm Kloſter Lygom
„ Cloſter den 6 Febr. Anno Dei 1567. (k)“

H. H. Z. S. H. manu propria ſcr.

(L. S.)

Skole-

(k) Ille 1568, ſom Muhlii Diſſert. de Ref. Rel. in Cimb. pag. 90. har.

Skole-Colleger og Diſcipler fik Geiſtligheds Privilegier. Af Degnecæmbederne paa Landet havde diſſe Indkommene. St. Severins Kirke i gammel Hadersleb blev lagt til Skolen, og af Rectore forſynes. (1) Fremdeles, da Hertugen ſaae, at de Skolelæreerne tillagte Salaria vare for ringe, lagde han 3000 Mk. L. til og gav Conrectori et Huus paa Kirkegaarden og en Kaalgaard uden for Byen; Gavebrevet paa Pergament lyder ſaaledes: " Wir Johans der Elter — thun „ hiemit öffentlich kund — nachdem Wir — die Schule „ alhier zu Hadersleben mit einer ſtattlicher Summa „ Geldes nemlich 6000 Mark L., über das jenige, „ was ſie hiebevorn gehabt, zu jährl. Unterhaltung der „ verordneten Präceptorn vermehrt u. verbeſſert haben. „ Und Wir aber befunden, daß nicht allein ſolch :: „ Unterhalt noch faſt geringſchätzig geweſen, ſondern „ daß es ihnen auch bevorab dem Rectori u. Conrectori „ über der alten u. neuen Schulen Wohnungen, noch „ an notthürfftiger Behauſung gemangelt. Alſo ſind „ Wir bewogen worden den Sachen weiter nachzu„ dencken — und haben demnach zu der Präceptoren „ Unterhalt — ferners fundirt — alſo, nemlich, dem „ Rectori 200 Mk. L., dem Conrectori anderthalb „ hundert Mk. L., dem Cantori 100 Mk. L., dem „ Locaten 80 Mk. L. und dem infimo 70 Mk. L. über „ alle das jenige was bereits zuvor dazu gelegt — „ Gleicherweiſe auch haben Wir dem Rectori die alte

(1) Men dette kom neppe i Stand, ſom ſiden ſkal viſes.

„ Lectur zwiſchen der Apothek u. Claus Schneider bele-
„ gen, u. dem Conrectori das Haus auf dem Kirch-
„ hoffe, worinnen etwa Auguſtin Trommeter gewoh-
„ net, nächſt an Wolthers Hauſe, ſampt einem Kohl-
„ hoff von Hans Riechenbach herrührend, ſüder der
„ Stadt, zwiſchen Jes Simonſens Stall, u. des ge-
„ weſenen Stadtknechts Niſz Iwerſens Stall u. Haue
„ belegen, zu ewigem Gebrauch und Wohnungen qvit
„ u. frey ohne alle Beſchwerung eingeräumet, geſchen-
„ cket, perpetuirt u. gegeben — Und thun hiemit wiſ-
„ ſentlich u. krafft dieſes dergeſtalt, daß hiefür der Bür-
„ germ. u. Rath ſolche Häuſer in ihrem Befehl u. flei-
„ ſigem Aufſehn haben, u. dieſelben in guten baulichen
„ Weſen, gleich der alten und neuen Schulen erhal-
„ ten; und jderzeit auff ihr u. der Stadt Unkoſten nach
„ Nothurfft verbeſſern ſollen — Jmgleichen ſo ſollen
„ auch die Conſervatoren, Bürgerm. u. Rath, wo
„ obger. Hauptſumme abgelöſet werden ſollen, mit al-
„ lem Fleiße daran ſeyn, daß dieſelben wiederum ge-
„ wiſſer Orter auf genugſame Verſicherung Seys vors
„ Hundert mögen angelegt u. ausgethan, u. darvon
„ jährlich den Schulverwaltern ihre vermachte Penſion
„ zu rechter gebührl. Zeit, vermöge der Fundation u.
„ jtziger Begnadigung und Verbeſſerung verreicht und
„ gegeben — Das zu Urkund haben Wir unſer Fürſtl.
„ Secret hierunter thun hangen und Uns mit eigner
„ Hand unterſchrieben. Actum auf Unſerm Hauſe
„ Hansburg des Montags in dem h. Oſtern, Anno

„ nach

„ nach Chriſti u. Herren u. Seligmachers Geburt:
„ dauſent fünfhundert und ein u. ſiebenzigſt. manu
„ propria. "

Alle diſſe Skolens Herligheder confirmerede ſolenniter Kong FRIDERICH II. efter Hertugens Død 1580. (ll). Og i Aaret 1584. giorde han denne for Skolen milde og gode Stiftelſe, i det han tog atter af Provſtiets Kirker 6000 Rdlr. (m) og dermed ſtiftede et Communitet og Spiſekloſter for de fem Lærere og for ti Diſciple, Brevet lyder ſaaledes:

" Von G. G Wir FRIDERICH der Ander,
„ zu Dännemarck, Norwegen, der Wenden u. Gothen König, Herzog — thun hiemit kund — nachdem
„ alle Gezeugniſſen von dem allerh. Gott, v. ſeinem
„ Wort u. Willen, von Erſchöpfung aller Creaturen,
„ vom Fall u. Erlöſung des Menſchen allein durch
„ Schrifft u. Schule erhalten — als haben Wir uns
„ bishero nach dem Exempel u. Fußſtapfen Unſer hochl.
„ Herrn Vorfahren — nicht wenig angelegen ſeyn
„ laſſen, daß gute wolbeſtelte Schulen nicht allein bei
„ Macht erhalten, ſondern auch ſo viel möglich gemehret und verbeſſert werden mögen — weil ohne dieſelbigen keine Kirchen oder politiſchen Regimenten beſtehen — Wann Uns denn unterthänigſt zu Ge-

 „ müthe

(ll) See Provſt Fiſcher inaugur. act. 1734. den 30 Nov. ſom viſer, at i ſamme Aar blev ved Skolen og beſtikket en Regnemeſter.

(m) Olearius in ſeiner Holſtein Chron. ſetter urigtigen 60000

„ müthe geführt worden, welchergeſtalt die Schule in
„ Unſer Stadt Hadersl. daher merklichen Nachtheil
„ und Hinder empfinde, daß die Präceptores gering
„ Unterhalt haben, auch unter den Schülern offtmals
„ gute Ingenia — Armuths halben abzuſtehen oder ſich
„ an andere Oerter zu begeben gezwungen werden;
„ Und denn daß bey den Kirchen in gem. Unſ. Amte
„ Hadersl. eine ziemliche Baarſchafft an Gelde, ſo ſich
„ über 6000 Th. erſtrecket, vorhanden, die vor dieſes
„ mal, weil ſonſten die Kirchen mit Gebäude und die
„ Paſtores nach Nothurfft verſehen, von denſelben
„ wol zu entrathen ſeyn ſolle. Als verordnen Wir,
„ daß v. gem. Kirchen-Gelde 6000 Th. zu erſter Ge-
„ legenheit abgefodert — auf Zinſen angelegt und eine
„ Communität davon fundirt werden ſol. Dergeſtalt
„ dieweil die Summ der 6000 Th. zum wenigſten
„ 360 Thaler jährlich zinſet, daß dafür 15 Perſonen
„ (thut auf eine jede 24 Th.) nemlich der Rector, Con-
„ rector, Cantor og zween Schulgeſellen, nebſt 10
„ Schülern für u. für in Koſt und Getränck gehalten
„ werden ſollen. Des entgegen ſoll der Rector nebſt
„ ſeinen Collegis ſchuldig ſeyn, bei demſelbigen Tiſch
„ auf die Jugend gute Aufſicht haben, auch Repetitio-
„ nes und Examina mit jederzeit vor Eſſens zu halten.
„ Es wäre denn Sache, daß einer oder mehr unter
„ den Präceptoren erhebliche Urſachen hätten, deſſel-
„ bigen Tiſches nicht zu gebrauchen, ſo ſol ſolches bey
„ Uns erſucht auch der oder diejenigen dennoch ohn

„ Unſere

„ Unſere gnädigſten Bewilligung, davon nicht erlaubt
„ oder erlaſſen werden. Wer aber alsdenn des Tiſches
„ nicht gebraucht, dem ſoll anſtatt des Tiſches die
„ Hälfte des Koſtgeldes nemlich 12 Th. zu Hülfe ihrer
„ Haushaltung jährl. aus der Communitet gereichet,
„ u. die Reſt allezeit im Vorrath berechnet werden.
„ Die Schüler, ſo dieſes Beneficii genieſen, ſollen
„ allein aus dieſem unſ. Amte u. Stadt Hadersl. Prä-
„ dikanten, Bürger, Bauer-Kinder, und Uns jeder-
„ zeit für anderen zu unſern Dienſten verpflichtet ſein
„ u. bleiben. Sollen auch ſtets Unſers Abweſens in
„ der Schloßkirchen ſingen u. aufwarten. — Imfall
„ aber jemand vom Adel ſeine Kinder mit an dieſen
„ Tiſch guter Aufſicht und Diſciplin halber haben
„ wolte, ſoll ihnen nicht verweigert werden, jedoch
„ daß dieſelben von jeder Perſon 30 Th. in die Oeco-
„ nomie entrichten, davon der Oeconomus 24 Th.
„ Koſtgeld, der Rector 4 Markl., der Conrector
„ 3 Markl., der Cantor 2 Markl. und beyde unterſten
„ Schulgeſellen jeder 24 Schl. L. vor Inſpection haben
„ ſollen. Wann aber einer oder mehr von den Prä-
„ ceptoren mit Unſer gn. Erlaubnis ſich des Tiſches
„ nicht gebrauchen, der oder dieſelbigen haben auch die-
„ ſes Geldes nicht zu genieſen, ſondern ſoll allezeit der
„ nach demſelbigen iſt, in ſeine Stete treten, u. hin-
„ wiederum ſeinen Theil dem andern nach ihm haben
„ laſſen ꝛc. Was endlich überbleibt, ſoll unter die
„ Præceptores ſämbtlich ausgetheilt werden. Damit

„ nun ſolche U. verordnung — bei der lieben poſteritet —
„ beſtändig ſeyn und bleiben mögen; Als wollen Wir —
„ die Ehrbare, Würdige und ehrſame Unſ. Amtmann,
„ Probſt u. älteſten Bürgermeiſter — zu Conſervato-
„ ren u. Inſpectoren gem. Fundation u. Communitet
„ geſetzt u. verordnet haben — Gegeben auf U. K.
„ Schloß Skanderburg den 27 Maii, nach Chriſti
„ heilſamen Geburt gezehlet fünfzehen hundert vier und
„ achzig Jahre."

Saa priſeligt dette ſynes, ſaa ſlet er over Forordningen beſtandig bleven holden; Kirkene miſtede deres Capitaler, og de gik tildeels ſiden forlorne, ſom ſiden ſkal meldes. Endelig er ſunden for got at give enhver af Collegerne 24 Rdlr. aarlig i Steden for Koſten, og Diſciplene hver ligeſaameget. (n) Men Høylovlig Kong CHRISTIAN IV. udgav et Reſcript af 18 Mart. 1647, at Skolelærerne ſkulle nyde den halve Deel af Communitets eller Stipendiats Pengene, efterdi de ikke kunne faae de dem tilfaldende Renter ind.

Samme gode Konge gav ſelv 1000 Rdlr. til det i Stadens Ildebrand Aar 1627. neſten ødelagte Skolehuus.

Da en Capital af 4500 Rdlr., hvoraf Rentene laae til Skolelærernes Løn, gik ved den Thottiſke Familie i Skaane forloren, ſaa lagde Kong FREDERICH III. i Aaret 1649. den 30 May til Lærerne af hver

(n) Men man tænker ikke, at de efter Fundatzen ere Ti, nei de ſvandt ſnart hen og bleve til To.

hver Trave Kirketiender 1 Skill. L., hvorom Konge-
lig Brev saaledes lyder: " Vi FRIDERICH III. af
„ G. N. Dannemarkes, Norges, Vendes oc Gottis
„ Konigh ꝛc. gior hermed witherlicht, efterſom woris
„ Schole uthi Hadersleff haffuer hendes Dotem oc
„ Forraad — imod Forhobning oc offuer al Tillid miſt
„ oc er gangen qvit, huorudover Collegerne en romb
„ Thid haffer matte lide Nodh oc Kummer — oc der-
„ for fremb for nogett andett Middel for gott anſeht oc
„ forordnit, att denne Thienden, ſom findes hoß Kir-
„ kene offer Det gandſke Lehn Hadersleff, ſkal ſaameget
„ derfra, naar Prædikanten hvad hannem tilkommer
„ uthen al Forkortelſe, Afgang eller Beſværing forſt
„ til ſig annammet haffer, til andre privater aarligen
„ overlades, och y ſa Maader forhojes oc opſettis, at
„ hver Trau Rug, ſom er 20 Kierffve oc til denne
„ Thid haffer ikkon giffet 10 ßl. ſkal hereffter i fremti-
„ den giffve 11 ßl., de ti til Kirken, og den ſom blifver
„ tiloſvers, til Skolens Behoff yde oc bethale. Item
„ af enhver Trau Byg, ſom hidtil haffer giffuet 8 ßl.,
„ ſkal hereffter give y ßl., og aff enhuer Trav Haffver,
„ ſom thilforn haſuer verit ſatt for 4 ßl., ſkal hereffter
„ giſuis 5 ßl. oc den opſette Skilling ſkal till Skolen
„ oc hendes Thienere althid giffues og anwendis oc till
„ theris beſte aarligen paa S. Martens Afren ſaavell
„ aff Kirkens ſorne Mend ſom aff Fogederne oc andre
„ privater præciſe — ſaafremdt de ikke vill Thienden
„ miſte oc then ſchal thennem fratagis, oc ſchal Lehns-
„ manden

„ manden — poſt commiſſam moram Fuldmacht haffe
„ at feſte Thienden til en anden — i Skrifverſtuen att
„ erlegge oc opbære, thi therpaa ſchal af Proueſten oc
„ ſkrifvere i Lehnet til dem. Skole-Colleger pro rata faſt
„ oc fuldkommelig uddelis oc Qwittering derpaa tages,
„ oc ſaaledes Indtegt oc Udgifft til Regnſchab fores oc
„ for Lehnsmanden oc Gen. Superintendenten aarligen
„ juſtificeres og aflegges. Oc efterſom det er ſkinbar-
„ lig befunden, der wi oc for ſamme Aarſags ſkyld haffer
„ ved vores forordnede Commiſſarier ladet udfritte oc
„ efterſporge, att ther til denne Tid ved Kirkens til-
„ borlige Indkomſter er ſkeet ſtor Underſlag, enten det
„ nu er ſkeet dolo vel incuria, oc man motte i fremtiden
„ befrycte, at Kirken ſaavelſom Skolen ſkulle komme
„ thil ſkade oc Forringelſe; huorfor Wi conſtituerer,
„ forordne oc befahle, at enhver Præſt paa ſit Sted —
„ ſin Andeel oc Part, ſom han aarlig af Thienden
„ nyder — af alle ſlags Korn rigtig anforer; og ſtrax
„ ſaa tilig det er indfort, ſamme Specification i ſkri-
„ verſtuen indſkikker; oc om hand nogitt fortier oc ſaa-
„ dant blifuer ham overbeviiſt — ſkal hand eo ipſo ſig
„ ſelffuer have ſkilt oc affſat fra ſit Embede — Paa
„ Vort Slot Kiøbenhaffn den 30 Maji 1649. "

FRIDERICH.

(L. S.)

Endnu tillagde ſamme Konge bemeldte Skolelæ-rerne, af hver bemeldte Trave Korn een Skilling Danſke; herom følgende:

" Wir

„ Wir FRIDERICH III. — thun kund hiemit,
„ daß ob Wir zwar aus K. Clemence u. zu Erhaltung
„ der faſt zu Grunde geh. Hadersl. Schule, anſtatt
„ der 4500 Rth. Capital, ſo ihnen in unſerm Reiche
„ demnach gerichtlich oberkandt, zu Erſezung dieſes
„ Abganges — verordnet, daß diejenigen, welchen die-
„ ſes Amts Kirchenzehenden jährl. abgeben wurden an
„ die Schul-Collegen der Stadt Hadersl. von einem
„ jedweder Drage 1 ßl. entrichten ſolten, Uns gleich-
„ wol von denſelben klagbar vorgebracht, daß dadurch
„ ihre alte jährl. Beſoldung beiweiten nicht konte erſetzet
„ werden, u. ſie bei itziger theuren Zeit ihr ſchweres
„ Amt in Armuth — verrichten müßen, in tiefſter De-
„ muth bittend — durch ein oder ander Mittel —
„ möchten hinwieder geholfen werden — Seyn dem-
„ nach — allergnädigſt bewogen worden, daß den ob-
„ gedachten ſuppliciренden Schul-Collegen von jeder
„ Drage Zehenkorns bereits zugelegte 1 ßl. annoch auf
„ 6 Pf. erhöhet. — Gegeben auf Unſerm Hauß Flens-
„ burg den 24 Julii 1652. “ (*)

FRIDERICH.

Samme Konge lod paa Amtmandens Forbon Aar 1650. Rectoris Bolig, ſom ogſaa i Stadens Ildebrand Aar 1627. var afbrændt, paa egen Bekoſtning opbygge. Heraf toge Indbyggere Anledning til at undſlaae ſig for at holde Skole-Collegernes Huſe i Stand, hvorover da Conrectoris Bolig høylig behø-

vede

(*) Bekræftet videre af Kongen Aar 1665.

vede Reparation, Provſten nødtes til at udgive fol-
gende alvorlige Ordre: " Demnach Ihro K. Maj.
„ Ao. 1650. auf intercession des K. Hrrn. Amtmanns
„ Kai v. Alefelt des Rectoris Haus, davon noch die
„ Brandmauer geſtanden, aus allergn. Mitleiden, u.
„ in Anſehen, daß die Stadt Hadersl. den Ao. 1627.
„ erlittene Brandſchade nicht noch überwunden, wie-
„ der aufbauen laſſen. Und aber Ao. 1653. den
„ 22 Febr. Bürgermeiſter u. Rath als der K. Herr
„ Amtmann anbefohlen, vermöge Ihro Hochfürſtl.
„ Durchl. Johannis Herzogs zu S. Holſtein ꝛc. chriſtm.
„ Gedächtnis Begnadigung des Conrectoris Haus,
„ ſo an einem u. andern Orte mangelhafft, in baul.
„ Weſen zu halten, ſolche Unkoſten lieber J. K. Maitt.
„ aufbürden wollen, in dem ſie auf obenbem. des Rec-
„ toris Wohnung, das von Kön. Unkoſten reparirt
„ worden ſey, ſich berufen. Als hat hocherm. Kön.
„ Herr Amtmann, alſobald und in continenti in Ge-
„ genwart des Kön. Präpoſiti dawieder proteſtirt, daß
„ ſolche Kön. Gnade u. Mitleiden, die Schulfunda-
„ tion, u. obgeſezten Begnadigungs Brief, nicht ſchmä-
„ lern, vielweniger J. K. Maitt. im geringſten präju-
„ dicirt ſeyn ſolte, mit Verwarnung, daß wenn ſie
„ ſolche Wohnung des Conrectoris verfallen laſſen wür-
„ den, ſie alsdenn ſolche wieder aufrichten ſolten, auch
„ anbefohlen, daß ſolches in dieſe Schulmatricul einge-
„ tragen werden möge. Act. Hadersl. d. 22 Febr. 1653."

M. Bonav. Rehefeldt.

Efter

Efter Kongel. Befaling af 20 Aug. 1651. bleve cuſtodes currentes ved Skolen affkaffede. (o)

Aar 1654. ſendte Gen. Superintendent D. Klotz ſit Reſcript herhid, hvormed med Kongelig Villie een af Skolecollegerne affkaffedes, (p) ſaa at Skolelærerne nu ere Rector, Conrector, Cantor og Quartus; og diſſe ere nok til et Antal Diſciple, ſom temmelig forminddſtes.

Aar 1669. gav Amtmand Kai v. Alefeldt 500 Rdlr. til Skolecollegernes Underholdning. (q)

Videre gav Kong CHRISTIAN V. alle Bøder og Strafpenge, ſom falder ved Conſiſtorium i Hadersl. til Skolecollegis, ſom ſees af følgende:

„Wir CHRISTIAN V. hoch- u. wohlgebohrner „ Rath lieber getreuer! Wir haben Uns aus Kirchen- „ Probſten zu Hadersl. Ehrn Mag. Stichelii den 11 „ des vorigen Monaths anhero geſandten Memorial „ vortragen laßen, wasgeſtalt mit Abführung der „ Kirchenzehenden im Amte Hadersl. nicht dem Ge- „ bühr nach verfahren ſoll, u. Wir unter andern auch „ dahero die Schule zu Hadersl. in gar ſchlechten Zu- „ ſtand ſehen gerathen — Alſo haſt Du in Unſerm „ Nahmen von allen Canzeln im Ampte geſampte Zehen- „ pflichtige

(o) Current-Drengene otte i Tallet gaaer nu om, om Søn- dagene og Onsdagene, og ſynger for Almiſſe; item to Armbrenge.

(p) Provſte-Archivet 43 Skuffe.

(q) Ibid. 33 Skuffe No. 6.

„ pflichtige Unterthanen erinnern zu laſſen, ihre Zehen-
„ den — ohne einzige Verkürzung an gehör. Orten ein-
„ zubringen, ſo lieb einem jeden iſt, ſowoll die göttl.
„ Strafe als unſre ſchwere Kön. Ungnade zu vermeiden.
„ Geſtalt dann daß ſich hiernechſt befinden ſolte, daß
„ jemand hierunter betrüglich gehandelt, denſelben als
„ einen Uebertreter der Kirchen-Ordnung beſprechen,
„ u. über dem deßfals mit einer nahmhaften Gelde poen
„ nebſt doppelten der hinterhaltenen Zehenden angeſehen.
„ Sodann deßen Korn hinführo zu Verhütung fer-
„ nern Betrugs, ehe u. bevor es gezehlet wird, nicht
„ vom Felde geführet werden ſolle, und haſtu die Be-
„ amte jedes Orts dabei anzuweiſen, hierauf ein fleißi-
„ ges u. ernſtliches Aufſehen zu haben. U. damit Unſre
„ allergn. intention vielmehr verrichtet werden möge,
„ bei einem u. andern Unterthanen in Zeiten Nach-
„ ſuchung zu thun, wie es von demſelbigen etwa einge-
„ erntet und was dagegen an Zehenden abgetragen
„ worden. Wir haben auch hierbei bewilliget, daß
„ zu Vermehrung der Salarien der Hadersl. Schul-
„ bedienten, nach dem Vorſchlag unſ. Kirchenpräpoſiti,
„ die Bruchgelder, ſo bei dortigen Conſiſtorium ad
„ pias cauſas fallen, der Schulen zu Hadersl. — zu-
„ gehören, und daraus ein Capital formirt werden
„ möge — — den 17 Aug. 1696. "

Endnu mere, den ſtore Konge FRIDERICH IV. paalagde hver Kirke i Provſtier, ved Reſcript af 31 Octobr. 1718, at, foruden ommeldte Trawepenge,

betale

betale Skole-Collegis to Rixdaler i Penge, og en Tonde Rug og en Tonde Byg.

Den smukke nu staaende Skole-Bygning blev i Aaret 1734 paa Høystsalig Kong CHRISTIAN VI. Fødsels-Fest den 30 November høytideligen indviet af Høyærværdig Provst Fischer. Skolen er i fire Classer eller Kamre afdeelt (med Kakkelovn i hver) i første Classe informerer Rector, i den anden Conrector, i den tredie Cantor og Qvartus, hver sine Timer, den fierde Classe er indrømmet til Regne- og Skriver-Skole, over hvilken er en Regnemester, som efter Kongelig Befaling af 1736 har Værelse paa Skolen; han har i øvrigt intet med Skolen at giøre, og dependerer ikke af Rectore Scholæ.

Den Middelplads mellem disse fire Classer, er et stort Rum, forsynet med et Cathedet, fast som en ordentlig Prædikestoel, hvoraf ved visse Tider peroreres.

Skole-Tilstanden for fattige Børn er nu ikke overeensstemmende med alle disse florisante Anstalter, vi nu vidtløftig have meldet: Degne-Embedene paa Landet mistedes allerede Aar 1651. Af Communitetets Capitaler ere mange gange forloren og øvrige Beneficia Rector holder sin private Time, og derfor maae hver Discipel give ham aarlig 12 Rixdaler; Conrector ligesaa og faaer 8 Rixdaler; Cantor ligesaa og faaer 5 Rixdaler 1 Mark Lybsk, Qvartus 10 Mark Lybsk, hvilken fattig Discipel tør see til denne Skole?

Cantor holder desuden fra Klokken 2 til 3 Onsdag og Løverdag, sine Synge-Timer.

Cantor, Qvartus og Primani (r) gaaer hver S. Morgens, Jule- og Nye-Aars-Aften om med Musik og Sang. Af Gevinsten faaer Primani een Aften.

I Henseende til de danske Skoler klager man her, ligesom i Dannmark: (s) en dansk Skoleholder har her aarlig Indkomme Værdie af 18 Rdlr., høyt og stort er 30 Rdlr.; Karle, som have lagt dem efter at skrive den deyligste Skrift, som viser deres Genie ved de allerintricateste Reigneſtykker, som gior sig Glæde af at slide sig op i Skolen, ja en Ære. Degnene derimod sammesteds har større Indkomme end en Kongelig Tolder, fire gang saa meget som en Kongelig Postmester; men de ikke æde Skoleholdernes tilfaldende Brød! I Danmark er det mindre pardonabelt, hvor Bispene have Gehør og Myndighed, men — paa gode Skole-Forordninger fattes det ikke:

1) CHRISTIANI VI. Forordning om de danske Skoler paa Landet, og Instruction for Degnene og Skolemesterne paa Landet. Friderichsberg den 23 Januarii 1739.

2) Høyst-

(r) De, som sidde i øverste Classe.

(s) Hvor store Ærestotter ere i Dannmark for den store Konge FRIDERICH IV. de opbygte Skoler med 24 Rdlr. Tillæg af Kongelig Cassa.

2) Høyſtſammes nærmere Anordning, ſamme betreffende, Friderichsberg den 29 April 1740.

3) En vidtloftig Kongelig Holſteenſk Skole-Forordning af 31 December 1747. (t)

4) Nachdem die Kön. Majeſt. — die Schulen auf dem Lande deswegen anzuordnen hochlöblich auf dem Zuſammenkunft zu Rendsburg 1646. ernſtlich anbefohlen, damit die Jungen u. Alten in ihrem Chriſtenthum deſtomehr zunehmen; und aber ein Præceptor ſeiner ſchweren Arbeit Belohnung haben muß — ſoll ein jeder Caſpelmann ein Schip Mehl u. ein Schip Malz geben; welche aber Kinder haben, ſollen ſich abſonderlich mit dem Schulmeiſter mit Geld u. freyer Behauſung vertragen ꝛc. den 1 Junii 1648.

M. Joh. Rotlöben, Probſt.

5) Efter vor Allernaadigſte Herres og Konges Befaling bliver da denne nu udi neſt forgangne Aar udi dette Lehn og Bye Hadersleben anſtillede og forordnede Gen. Kirke-Viſitation, og derpaa følgende Kongelig Commiſſion at efterkomme — kundgiort:

a. Præſterne optegne de Sognefolk ſom have Børn, ville de ikke lyde og lade deres Børn søge Skole, da tilkiendegive det for Øvrigheden.

b. De maae ingen til HErrens Bord antage eller copulere, for de kunde forklare Lutheri Catechismum og udſige deres Troes rette Mening.

(t) Anfort i Lorcks Beitr. zur neueſten Kirchen-Geſch. 1 B. p. 136.

c. Byer, ſom ikke over ¼ Miil ligge ude af Veyen, og hvor ingen farlige Veye med Aaer ere hinderlige, ſkulle ſikke deres Børn til Sogne-Skolemeſteren.

d. Har Skolemeſteren ingen viſſe eller altfor ringe Salaria, ſkal Folk alvorlig tilholdes at give ham noget viſt, ſaaſom en Gaardmand: en Skieppe Korn, en Kaderner tre til fire Skl. De Vegrende bør exſequeres og udpantes.

e. f. Opbygges ordentlige Skolehuſe, og Præſten viſitere Skolen hver fierde Aar.

g. Kirken ſkal betale for de fattige Børns Skolegang. (u)

h. i. Hvert Sogn have ſin Skole, og ikke bruges tydſke Bøger paa danſke Steder. Hadersleb den 20 Auguſt 1650. Kay v. Alefeld; D. Steph. Klotz.

6) Paa Præſternes Klage over Degnene concluderet: at Degnen enten ſelv ſkulde holde Skole, eller dertil holde en dygtig Perſon, ſom han af den deputerede Skolelon og Degne-Beſolding ſkulde underholde: vegrer Degnen ſig herudi, da vilde man beſtille en Perſon, ſom kunde være Skolemeſter og Degn tillige; efterdi Hans Kongelige Majeſtæt ikke var menendes at beſvære Underſaatterne med to ſlags Perſoner ꝛc. Hadersleb-Conſiſtorium den 30 Januarii 1663.

Men hvad har alt dette hiulpet?

Og

(u) Hvor billigt er dette.

Og endelig noget om Hoſpitaler og Fattig-Huſe her i Hadersleb: I Hadersleb Stads-Ret, udgivne Aar 1292. af Hertug WALDEMAR, nævnes S. Giertruds Hoſpital, (x) til hvilket Biſkop Nic. Wulf gav 100 Mk. Lybſk. (y) Man er ikke eens om, hvor dette Hoſpital har lagt; af Stads-Retten ſees, at det har lagt hos en Bæk; og kan man troe en gammel Sagn, at man i gammel Tid kunde gaae fra Erløf lige til gammel Hadersleb-Kirke, og var derimellem kun en Bæk, ſom man kunde ſpringe over, ſaa bliver Pladſen den ſamme, ſom det nu værende af Hertug HANS ſtiftede Hoſpital ſtaaer paa, hvilket nogenlunde og ſluttes af Hertugens Fundatz de Ord: han har ladet opbygge og oprette Hoſpitalet af nye. Det gamle Hoſpitals Indretning er os ligeſaa ubekiendt; ſaameget ſees af Mag Boëthii Regiſter, at det har havt endnu 85 Mk. L. Indkomſt af nogle Landgodſe og Huſe i Staden, item af 16 Boder, kaldet Armbodene, ſom ere udleyede, nogle for 12 Sk. L., andre for 2 Mk. L. aarlig.

Det nu ſtaaende gode Hoſpital, ſom ligger ſtrax uden for Sonder-Porten, er bygget af Hertug HANS den Ældre, og af ham med Fundatz forſynet, ſaaledes, at det gamle Giertruds Hoſpitals Indkomſter, ſamt mange anſeelige Kirke-Godſe af det gamle Dom-Capitels ved S. Mariæ-Kirke ere dette tilſkrevne; Item ſkal

(x) Dronning GIERTRUD døde i We i Skaane.

(y) Cypræi Annales; Pontopp. Annal. Tom. 2. p. 456.

alt hvad de Arme bringe ind med i Hoſpitalet af Penge, Senge og mere, blive ved Stedet. Hvortil ere ogſaa komne nogle Particuliers teſtamentlige Forſkrivninger, ſaa dette Huus har ſaa ſtore Revenuer ſom noget Hoſpital i Landet, neſt Kiøbenhavn.

Bygningen beſtaaer af to Floye, i den eene er Kirken (hvor prædikes hver Hellig-Dag Formiddag Klokken 7, og hver Torsdag Klokken 8 eller 9) i den anden Floy er Fattig-Lemmernes Boliger, atten i Tallet, ſom nyder ugentlig 10 Sk. L. og et Brod, og daglig en Kande Øl, og fornoden Brænde.

Hoſpitalet har ſin egen Præſt, ſom tillige er Diaconus eller Capellan til Stadens Kirke. Degnen boer i Hoſpitalet og har der Ophold. Det har ſin egen Forſtander, ſom tager mod Leverancen til Hoſpitalet af Bønderne, og brygger og bager til Lemmerne, beſorger og Huſets Reparation med videre. Til Hoſpitalet hører en ſtor Stald, hvorudi giemmes Brænde og andet til Huusholdning; item en ſtor Kaalhave, af hvilken de Fattige har ſaameget tilovers, at de til andre endog kan ſælge.

Hoſpital-Fundats.

„Wir Johannes der Euer — thun hiermit öffentlich „kund — daß Wir dem Allmächtigen zu Lob und Ehr „u. den armen Leuten unſrer Stadt Hadersl. zu beſon„dern Troſt u. Guten, allhie ſelden vor der Stadt „ein Hoſpital fundirt u. geſtiftet, — und erkauften

„Platz

„ Plaz von neuen erbauen u. aufrichten laßen — Und
„ weil Wir bey Uns erwogen, daß zu nottürftigen
„ Unterhalt der Armen allerley erfurden will, und daß
„ mit denjenigen, was bisher an Landſtein, Rente u.
„ Einkommen, zu den Almißbuden binnen u. außer
„ der Stadt gelegen, und gehörig geweſen, u. nun
„ hinfürder bei dem Hoſpital bleiben ſollen, nicht zu-
„ langen, ſondern noch allerhand Mangel, beyde an
„ Holz, Korn und was in die Küche gehörig zu befin-
„ den. Des haben wir bedacht, als uns etzliche Land-
„ ſtein u. Güter reſigniret und aufgetragen, welche et-
„ wan dem Capitel alhie zu Hadersl., zugehörig gewe-
„ ſen, daß dieſe geiſtl. Landſtein u. Güter, die weil die
„ Lectur (wohin dieſelben auf Abſterben der Beſitzer
„ beider dieſer Fürſtenthümer Ordinantz verordnet)
„ durch unſere andere gnädige Vorſehung albereit zu
„ guter Notturft beſtellet u. verſorget, zu keinen beſſern
„ Gebrauch mögen angelegt werden, als eben zu an-
„ geregter Verbeſſerung des armen Gottes Hauſes. —
„ Wollen alſo, daß — folgende Landſtein und Gü-
„ ter — erblich und eigenthümlich mit allen ihren zu-
„ behörigen Äkern, Wieſen, Weiden, Mohren, Hol-
„ zungen, Maſtungen und Fiſchereyen, und jährlicher
„ Pflicht, Dienſt u. Börunge, ſamt Veſte, Bröcken —
„ nicht ohne die Jagt und Landesfürſtl. Ohrigkeit —
„ ausbeſcheiden, u. was von Alters hero bis zu dieſer
„ Zeit zu unſerm Schloß Hadersl. davon gegeben wor-
„ den — als nemlich: ein Guth zu Schliepegard —

„ſchulden jährlich 2½ Ortig Gerſten, 2½ Ortig Ha-
„bern, 10 Fuder Holz u. ein Schwein. Ein Guth
„zu Wunßmohr — ſchulden jährlich 2 Mk. L., ein
„D. Haber, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Ein
„Guth zu Hörregard, worauf wohnen Chriſtian
„Niſſen u. Berthel Jepſen, ſchulden jährlich ein Viertel
„Butter, 2 D. Haber, ein Fudet Heu, ein Schwein,
„10 Fuder Holz. Ein Guth bei Nörby Wilſtrup,
„3 D. Gerſten, dito Habern, ein Schwein, 10 F.
„Holz. Ein Guth zu Oersby, ein D. Gerſten, ein
„D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Noch
„Hans Niſſen zu Oersby, 2 D. Rocken, 2 D. Ger-
„ſten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F. Holz.
„Ein Guth zu Moltrup, ein D. Gerſten, ein D.
„Habern, ein Schwein, 10 F. Holz. Ein Guth
„zu Bierr, 4½ Mk. L., 2 Schweine. Ein Guth
„zu Aſtrup, ein D. Rocken, ein D. Gerſten, ein D.
„Habern, ein Schwein. Noch Michel Peterſen zu
„Aſtrup, ein D. Rocken, ein D. Gerſten, anderthalb
„D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Noch
„Michel Bertelſen zu Aſtrup, 2 D. Rocken, 2 D.
„Gerſten, 3 D. Habern, ein Schwein, 10 F. Holz.
„In unſer lieben Frauen-Lehn zu Felſtrup, ſo Herr
„Sebe zuvor in Verlehnung gehabt, worzu behörig
„ſeyn Nis Anderſen in Anſihlet, ſchuldet jährlich ein
„Gülden und ein Schwein. Lawe Pederſen daſelbſt
„ein D. Gerſten u. ein Schwein. Jens Chriſtenſen zu
„Silderup hat ein Toft Juulsbug genannt, zu der-
„ſelben

„ſelben Vicarey behörig, ſchuldet jährlich ein D. Ha-
„ber, ein Ganß u. 2 Hüner. Ein Guth zu Knudt,
„worauf wohnet Hans Bramſen, ein D. Gerſten und
„ein D. Habern. Ein Guth zu Fielſtrup, u. woh-
„net darauf Iver Röe, anderthalb D. Gerſten, dito
„Habern und ein Schwein. Severin Pederſen zu Ko-
„kiær, ein D. Habern. Ein Landguth bei Luglei in
„Wonsbek Caſpel von einem Toft, da das Haus auf
„ſtehet, ½ Gülden. Vier Güter zu Wandlingen
„mit allen ihren Zubehörigen u. Toffren, die Georg
„Monthen von Uns in Verlehnung bekommen und zu
„Thumpräbenden gehörig geweſen ſind, als Laſſ Pe-
„derſen, 3 D. Rocken, 3 D. Gerſten, 3 D. Habern,
„ein F. Heu, ein Schaaff, ein Schwein, 10 F. Holz
„u. ein Fuder Rinth; noch Anders Negelſen, ein D.
„Gerſten, ein D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder
„Holz, 1 F. Rinth. Bertel Jepſen, 2 D. Rocken,
„2 D. Gerſten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F.
„Holz, ein Fuder Rinth. Jens Ravn, 2 D. Rocken,
„2 D. Gerſten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F.
„Holz, ein F. Rinth. Ingleichen noch 6 Güter,
„welche Hans Riechenbach auf ſein Lebens Zeit verlie-
„hen, als zu Semmerſtede, 2 D. Rocken, 2 Ortig
„Gerſten, 3 D. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein
„u. ein Fuder Qwick; zu Anſchlet, 3 D. Gerſten,
„3 D. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein, ein F.
„Qwick; Ein Guth zu Wandling, 2 D. Rocken,
„dito Gerſten u. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein,

„und ein Fuder Qwick. Ein Guth zu Nörby
„Wilſtrup, ein D. Rocken, 2 D. Gerſten und 4 D.
„Habern, 10 F. Holz, ein Schwein, ein F. Qwick.
„Ein Guth zu Kielſtrup, anderthalb D. Gerſten, dito
„Habern, 10 F. Holz, ein Schwein und ein Fuder
„Qwick. Ein Guth zu Maſtrup, anderthalb D.
„Gerſten, dito Habern, 10 F. Holz, ein Schwein,
„ein Fuder Qwick u. ein mager Gauß, die ſollen nach
„Hans Riechenbachs tödtl. Abgang gleichergeſtalt un-
„weigerlich zu bedachten Hoſpital folgen. Alle ſolche
„abgeſchriebene Landſtein — verſchöten u. übergeben,
„Wir gedachtem Hoſpital — wie ſolches alles oben
„Stückweiſe vermeldet, u. ein würdig Thum-Capitel
„dieſelben hiebevorn gehabt — wobei Wir, unſre
„Erben u. Nachkommen gedachtes Hoſpital zu jeden
„Vorfällen in Gnaden ſchützen, handheben u. vertei-
„digen wollen. Und wollen hiemit alle ſolche oberw.
„Landſtein, ſoviel deren albereits erlediget u. künftig
„durch tödtl. Abgang der jezigen Beſitzer als George
„Munthen u. Hans Riechenbach verledigt werden mö-
„gen, mit beſondern Ernſt auferlegt u. befohlen haben,
„daß ſie nun hinfürter, u. die andern auf angezeigte
„Fälle mehr ged. Hoſpital in aller Dienſtbarkeit, ge-
„horſam u. gewärtig ſeyn — Und weilen auch die ar-
„men Leute bishero etzliche erbliche Häuſer und Woh-
„nungen alhie in unſrer Stadt Hadersleben gehabt,
„derer ſie nunmehro umb aufgerichtetes Hoſpitals we-
„gen weiter nicht bedürfftigt; ſo wollen wir, daß die-

„ſelben

„ ſelben zu Gelde gemacht u. verkaufft, u. die Haupt-
„ ſummen den armen Leuten zum Beſten bei gewiſſen
„ Leuten auff gebührliche Rente ſollen belegt und ausge-
„ than werden — Als aber die Notturfft erfordern
„ will, daß zur Verwaltung des Hoſpitals — etliche
„ Vorſtender zu verordnen, ſo wollen Wir, daß Bür-
„ germeiſter u. Rath mit Zuthun unſers Probſtes al-
„ hier einen aus dem Rathe und den andern von der
„ Bürgerſchaft zu Vorſtendern, ſo offt ſolches wird
„ vonnöthen ſeyn, ſetzen u. beſtätigen, dieſelben mit Ei-
„ den u. Pflichten einnehmen. — Es ſollen die gem.
„ Vorſtender jederzeit Macht haben, einen armen Voigt,
„ der dazu geſchikt u. tüchtig, in das Hoſpital zu ver-
„ ordnen, welcher den armen Leuten die Notturfft be-
„ ſchaffen, gebührliche Wartung verfügen u. ihnen zu
„ beſte ſehen möge — und ſoll die ganze Haushaltung
„ alleine zu der Armen beſten gemeint ſeyn, auch alle
„ derſelben Landſtein u. Güther mit keinen andern oder
„ frembden Dienſten bemühet oder beſchweret, vielwe-
„ niger die Hölzung verhauen werden, ohn was zu des
„ Hoſpitals ſelbſt eignen Notturfft erfordert — Des
„ zur wahrer Urkundt u. feſter ſteter Haltung, haben
„ Wir Johannes der Elter, Herzog zu Slesvig, Hol-
„ ſtein ꝛc. obengemeldte von Uns, unſern Erben und
„ Nachkommen, Unſer großes Fürſtlich Secret hierun-
„ ter hangen laßen, und uns mit eigner Hand unter-
„ ſchrieben. Actum auf unſerm Hauſe Hansburg, am
„ Tage der ✠ Drey Könige Anno 1569.“

Kiekken-

Kiøkken-Regiſter for Hoſpitalet, til en Tid.

In den drey Hauptfeſten ½ friſch Rindfleiſch.

Einem jeden monatlich im Brodt 4 Stück 18 Wicht.

Täglich einem jeden eine Kanne Bier.

Monatlich ſollen verbakt werden 2 Ortig Rocken.

Verbrauet Gerſten Malz, 3 Ortig, Habern Malz, ein Ortig, hirzu 8 Schip Hopfen.

Jede Weinacht Abend zwei Seiten Speck gebraten.

Martini Abend 6 Gänße gebraten.

Neujahrs Abend 6 Gänße, ſo aus der Peckel geſotten, jedem ein Viertheil.

Des Jahrs ſollen zum wenigſten 6 Schlacht Beſter eingekauft werden.

Freye Gelder, ſo jährlich von 6 Bauern werden eingefördert, als 36 Mk. L. ſollen zu der Bedienten-Lohn erſpart und verwandt werden.

Monatlich Gerſten zu Grütz ein Ortig Habern.

Sonntag zu Mittag: eine Seite Specks, Kohl, wozu ½ Vierthel Habergrütz, oder ¼ Erbſen, Lambfleiſch oder Grapenbrad, aus der Peckel oder ſonſten, jedem zwey Stück, ein Qvartier Bier. Des Abends nichts als das Bier.

Montag zu Mittag: Hering, wenn ſie klein, zwei; Flamiſch ein, ein Qvartier Bier. Abend Garſten Grütz, 1 Vierthel. ½ Lispfund Rotſcher, 1 Qvartier Bier.

Dienſt-

Dienſtag Mittag: Kohl, Schaffleiſch oder Schweins-Rücken, jedem drey Stück, ein Qvartier Bier. Des Abends ut ſupra.

Mitwoch Mittag: Habergrüz oder Welling-Hering oder Fiſch. Bier. Abends ut ſupra.

Donnerſtag Mittag: Kohl, Schweins-Rücken, Schaffleiſch oder Kaldaun, ein Qvartier Bier. Abends Garſten Grütz und Fiſch und Bier.

Freytag Mittag: Habergrütz, ½ Viertheel Hering, dröge oder friſche Fiſche, bisweilen geſaltzen Dörſche. Bier. Abends ut ſupra.

Sonnabend Mittag: Haberbrühe, ½ Fiſch. Bier. Abends ut ſupra.

At her i Hadersleu har været tilforn flere Syge-huſe, i ſær da ſmitſomme ſpedalſke Sygdomme her i Landene graſſerede, derom ſynes Hiſtorierne at under-viſe os (z).

De mig bekiendte Legata og Beneficia her i Amtet ere:

1) Det Rehewaldiſke (a) fra Hr. Capitain Hans Georg Wilhelm Rehewald Salig, ſom døde i Hadersleu Aar 1718, og legerede ſit i Krig forhvervet Gods til arme Mands og Qvindes Perſoner, ſaaledes at ni til

(z) D. Pontopp. Ann. T. 2. p. 552. Hoffmanns Fundat. om Aarhuus Stift.

(a) Provſte Archiv 33 Skuffe No. 9. Rehewaldiſche Legatum 1734. O! ærede Rehewald i din Grav, hvor faa følger din Tankemaade.

til ti ſaadanne arme Perſoner, ſom førde et uſtraffeligt Levnet, vare geraadede i Armod ved ulykkelige Hændelſer, og maatte ſaa at ſige ſkamme ſig ved deres Armod, ſkulde nyde ugentlig 2 Mk. L. af Renterne. Tallet af diſſe Perſoner, meeſt Enkekoner, er nu ſtegen til 15.

2) Det Wandalinſke Legatum fra Hr. Peter Wandal, Præſt i Maugſtrup, ſom i Aaret 1653 legerede 1000 Rdlr. til fattige Enker og Faderloſe. Capitalen ſkulde ſtedſe ſtaae i Maugſtrup Præſtegaard. Men hvor ſlet dette Legatum nu er i Stand, derom ſkal meldes ved Maugſtrup.

§. 12.

Stadens geiſtlige Hiſtorie.

I. Hadersleb begyndte ikke, ſom Flensborg, Huſum og flere Steder, at faae Navn af et Provſtie ved Reformations-Tiden; men fra langt ældre Tider har til dette Sted ligget en Prælatur Værdighed, da Kirken blev, ſom en Filial til Schleswig Domkirke anſeet.

Provſtiet har altid indbefattet Barre-Syſſel, og en Provſtes Myndighed var ſtor: Canonici Capituli ſtode under ham. Nogle Steder, ſom Gammel Hadersleb og Sedorp havde han eene Jus patronatus til.

Provſte-Navnet findes ikke før Aar 1170. — Han blev valgt af Capitelet, og han var Biſpens Vicarius. (b) Efter

(b) Biſkoppen tillagde ham omtrent Aar 1305. Hoptrup Kirke, og Biſpetienden af Alver Sogn, og et Præbende af Hadersl. Domkirke, kaldet præbenda minor.

Efter Reformationen var Hadersleb det allerforſte Sted, hvor Printz Christian Aar 1526. indrettede et ordentlig Provſtie. Og Provſterne har indtil Aar 1688. havt Biſpelige Privilegier, at ordinere Præſter med mere. (c) Deres Embede var imidlertid: at examinere og ordinere Candidatos, item, ſom forſte Hofpræſt at beſorge Slottet; at viſitere Kirkene; at holde Kirke-Regnſkaber. (og for ſin Reyſe fik af hver Kirke en Mk. L. og hans Tiener 2 Sk. L., Kirkeſkriveren en Mk L. og hans Tiener 2 Sk. L. og frie Befordring; men hvis Provſten ikke ſpiſte eller laae paa Stedet, fik Provſten og Skriveren end en Mk. L. til Deling) Naar han viſiterede en Kirke, fik han en Mk. L.; for at udſtæde en Citation, fik han 4 Sk. L.; for at indſette en Præſt 1 Rdlr. eller en Ortig Korn; for at afgiore Kirke- og Egteſkabs-Sager (til Conſiſtorii Lættelſe fik han af Kirke-Forſtanderne til hver Kirke, aarlig 1 Rdlr. Men de gamle Provſte-Boder af Jomfrue-Krænkere og Helligdags Overtrædere, ophorde ved Reformationen.

Provſten havde her i gammel Tid ſtørre Indkomme, indtil Aar 1688, da Provſte-Salaria og Landerier bleve ham fratagne, og han nu tillige maa være Paſtor. Han nyder nu ſom Provſt af hver Kirke aarlig for Kirkens Regnſkabs Holdelſe 5 Mk. 11 Sk. Lybſk, for Viſitationen aarlig 7 Mk. L. og hans Tiener 1 Mk. L., item 16 Ortig Korn af de 33 ham undergivne

(c) En kort Tid undtagen, da D. Tilem. ab Huſſen ikke leed denne Afgang i ſin Anſeelſe.

dergivne Landsbye-Kirker, og har frie Reſidence i Staden.

Marqvardus Block var Provſt her omtrent Aar 1300, og blev Archidiaconus ved Capitelet i Schlesvig.

Anshelmus, ſom ved Aar 1318. blev Provſt over Nordſtrand og Cantor ved det Schlesvigſke Capitel.

Olef Petherſen var Provſt 1483. kaldes ellers i et gammel Donations-Brev Vice-Præpoſitus, og i et andet Præſt og Capellan i Hadersleb.

Johannes Wulff, den ſidſte Catholſke Provſt, ſom blev ved Reformationen formedelſt ſin Gienſtridighed aſſat Aar 1526.

1) Doct. Eberhardus Weidenſe, Hofpræſt ved Printz CHRISTIANS Hof, Provſt over Hadersleb- og Torning-Lehne, ſamt Paſtor Primarius i Staden fra 1526 til 1533. Var fodt i Hildesheim Aar 1486. den 12 Martii, juſt den Tid hans Fader Henric v. Weidenſe (af gammel Holſteenſk Adel) forſvarede Slottet i Hildesheim mod Hertug HENRICH af Brunsvig. Studerede ſaa flittig i Leipzig, at han 1507. blev Licent. decretorum. Gik ſiden i S. Johannis Kloſter i Forſtaden ved Halberſtad, hvor han blev Provſt og Præſt til S. Martini Kirke. Aar 1514. blev han Doctor Th. i Leipzig, ſom koſtede ham 165 Gylden, 3 Gr., 4½ Pf. Han antog ſtrax Lutheri Lære, og lærde den i ſin Kirke og i Kloſteret med manges Bifald, hvorover han blev af Suffraganeo anklaget for Biſkoppen, ſom domte ham til evig Fængſel; men ſom han blev fort til Halle, undkom

undkom han ved Nattens Hielp, og kom til Wittenberg til D. Luther, blev ſtrax Præſt i Magdeburg; men formedelſt de Papiſtiſk ſindedes Uroe, nedlagde han Embedet 1526. og opholdt ſig en Sommer over, hos ſin Svigerfader Bartholom. Müller, Raadets Kæmnere i Magdeburg. Men Printz CHRISTIAN kaldte ham ſtrax herhid, hvor han tilligemed Kongens Cantzler Derl. Reventlau, Feldherren Joh. Rantzau, D. Bugenhagen, Mag. Hans Wandal, Gerh. Slewart og Hermann Taſt viſiterede Kirkerne, og reformerede ſamme i Lærdom og Kirke-Skikke, hvilket gelingede meget lykkeligen. Foruden hans øvrige Embeder, læſte han ogſaa offentlig i det gamle Lectorio over Theologien, og havde Tilhørere i Mængde. Han forbandt Præſterne 1528. i Hadersleb- og Torning-Lehne ved Eed til den rene Lærdom med denne Eed, ſom de paa Slottet aflagde: Ego juro per Deum viventem, qvod plebem parochiæ, cui præfectus ſum, dilig. ac fideliter curabo, nullum Artic. Sacramentariorum, Anabaptiſtarum aut aliam qvaml. doctrinam erron. tenebo, defendam aut docebo publice v. privatim. Ebrietatem autem ac alia vitia atqve crimina c. auxilio Dei vitabo. Inſuper Sereniſſ. Principi meo Chriſtiano ejusqve Succeſſ. fidelis ac obtemperans ero in omnibus licitis & honeſtis. Ita me Deus juvet! Denne ſtore Mand gav Aarſag til de ſaa kaldte Herreds-Provſter, ſom ſkriver ſig allerforſt herfra; thi, ſom Doct. Weidenſe ikke ſelv forſtod det danſke Sprog, tog han en Præſt i hvert Herred, ſom afgiorde paa

hans Vegne, Kirke-Regnſkaberne, ſom bleve ſiden kaldte Seniores eller Provſter; og dette gav Anledning, ved den 1537 i Kiobenhavn holdte Kirke-Forſamling, ogſaa i Danmark at beſtikke Herreds-Provſter. (hvor de endnu ere, men i Holſteen ere afſkaffede) Hans fatiguante Reyſer her, og i ſær hans Steen-Smerte giorde, at han antog Aar 1533. det ham tilbudne Superintendentur til Goslar, hvor han døde 1547. den 13 April. Hans Væſen var ſagtmodig, og i ſit Embede var han flittig. Jeg afkorter hans Hiſtorie, ſaaſom Möller i ſin Cimb. lit. og Zwerg i ſin Siell. Cleriſie har meldt om ham vidtloftigen, (d) ſamt om hans Skrifter.

2) Mag. Johannes Wend f. Wandalus. Han ſkriver ſig ſelv undertiden Joh. Slavus Var forſt Lector, og ſiden tillige Provſt og Hofpræſt indtil Aar 1537. fodt i Goslar, hvor han og ſtuderede og fik haſtig Smag og Behag i Lutheri Reformations-Lære. Da Munke og Studentere ſogte til Hadersleb at høre Evangelium, ſom ved Printz Christians kiere Hofpræſt Mag. Winther her blev forkyndet, ſaa oprettede Printzen det gamle Lectorium, og indkaldte Mag. Wend Aar 1525, ſom Lectorem, ſom foreſtod tillige Skolen, for

(d) Cf. Strubberg Beſchr. des Lebens D. Eberh. Weidenſee; Mag. Kettners clerum Jacobeum, Magd. p. 349; item fortgeſ. nützl. Anmerk. über allerhand Materien aus der Theologie ꝛc., 2 Band, p. 606. Hans Epitaph. læſes i Unſchuld. Nachr. Anno 1728, p. 863.

for hvilken Tieneſte Printzen befalde Biſkop Ivar Munck i Ribe at give Mag. Wend et faſtſat Stipendium, hvorover Hr. Munck haardelig anklagede Printzen for Kongen. I hans Tid Aar 1537. merkes, ſom en curieuſe Sag, det Synodus, ſom holdtes i Hadersleb, da en Ordinantze eller Rituale blev forfærdiget, ſom ogſaa blev lagt til Grund paa det kort efter i Kiobenhavn holdte Concilio, hvor Mag. Wend og var tilſtæde og underſkrev Kirke-Ordinantzen. Samme Aar den 26 Aug. blev han i Kiobenhavn viet af D. Bugenhagen til Biſp i Ribe, hvor han døde 1541. den 11 Aug. Han var en lærd Mand, ſær i Sproge, men ulærd ſtedſe i det danſke. Hans Søn i Ribe blev Fader til Johan Wandal, Biſkop i Wiborg.

Hans Latinſke Tale, holden i Slesvig ved Kong FRIDERICH I. Begravelſe, blev ey trykt. (e)

3) Mag. Antonius Keiſer, fra 1537. til 1553, Provſt over Hadersleb, Torning, item Apenrade og Tondern, første Hofpræſt, og Rector Scholæ. Efter Doct. Weidenſees Bortgang blev han hidkaldet, ſom Paſtor Prim. i Staden. Ved de mange Embeder, ham foruden Provſte-Embedet bleve paalagte, forhindredes

(e) Pontopp. Ann. T. 2. p. 790. ſeqv. Zwergs Stell. Cleriſie. Unſch. Nachr. 1716, p. 549. Jeg veed ikke, hvor Adreſſe-Contoiret har faaet den forſtyrrede Efterretning om ham, ſom den i Aviſerne 1763 No. 103. meddeler os, nemlig: han blev 1525 Rector og ſaa Lector, ſiden den første Lutherſke Præſt i Leirſkov, ſiden kaldet til Printz Christians Høf. Cf. Möllerï Cimb. lit.

han fra ſine Lectionibus in Lectorio, og ſiden ophørde de ogſaa aldeles. Aar 1541. kom han hiem fra Landdagen i Rendsborg med Kongelig Haand og Seigl, at være allene General-Præpoſitus i Hadersleb, Torning og Apenrade, (f) og Herreds-Provſterne ikke ſkulle mere have at giøre ved Kirke-Regnſkaberne, i hvilken Form han ſtrax med ſin Adjuncto proqvæſtore udreyſte til Kirkene: dog ved denne ſtore Værdighed miſtede han en anden; thi ſtrax blev Doct. Til. ab Hullen, Biſkop i Stiftet, og Gen. Inſpector over alle Kirker, med ene Ret at ordinere Candidatos til Præſte-Embede; dog var Mag. Keiſer her i ſine Provſtier Superintendent, og fik efter en Halvſnees Aar Magt at ordinere Candidatos, ſom vedblev neſten 200 Aar. Aar 1543. reyſte han til Ribe, og der med en Latinſk Tale paa Lectorio Cathedrali overgav Kirkene i Torning-Lehn under Ribe Biſkops Opſyn, fordi Landenes Deling mellem Hertugene ſkulde nu gaae for ſig. Aar 1544. miſtede han ved ſamme Deling, Apenrade Lehn, og 1549. maatte han overgive Tondern-Provſtie til Hr. Vincenz Alberti. Han døde Aar 1553. den 29 Junii. (g)

Hans Skrift: informatio pro Parochis ſimplicioribus Ao. 1542. in Viſitatione eccleſiarum obſervanda, & de reditibus ſingulorum. (h)

4) Mag.

(f) I mit Haandſkrift ſettes og Tondern, ſom beviſes med Kongelig Haand, i Hertug HANSES Archiv.

(g) Prof. O. H. Möller. Heimreichs Kirchen-Hiſt.

(h) Heimreich l. c. Lib. IV. Cap. 3. Can. Bramtii Natal. p. 12.

4) Mag. Johannes Vorſtius, Provſt, Hofpræſt, og tillige Paſtor Primarius i Staden. For Kierligheds ſkyld til Lutheri Lære maatte han forlade ſit Fædreneland, ja ſit Præſte-Embede til Norden i Oſtfrisland; (i) thi han var født i Antwerpen. Gud forde ham til diſſe Lande; og Hertug HANS betænkte ſig ikke længe paa at ſette ham i Hadersleb, ſom Provſt og Paſtor. (k) I hans Tid ere de fleſte Prædikeſtole i Kirkene paa Landet opſatte. Aar 1560. kaldte Kong FRIDERICH II. ham til Itzehoe, ſom Præſt og til General-Provſt eller Superintendens over alle ſine Kirker i Hertugdømmet Holſteen. Med Kongens Tilladelſe giorde han i Aaret 1566. en Reyſe til Antwerpen, hvorhen han var begiert, for at hielpe med til den af Fyrſten, og Gouvernantinden begyndte Kirke-Reformation fra de Papiſtiſke Vildfarelſer; og hvad var billigere og fornoyeligere, end at tiene ſit Fædreneland! Her dode han i ſit 70 Aar 1599. den 13 April. Hans Børn vare: Johan, ſom blev Paſtor til Borsfleth, Martin, ſom blev Præſt til Weslingburen i Ditmarſken og Provſt, Cathrine (opnævnt efter Moderen) gift med Paſtor Tollio i Syderau. Chytræus ſkriver om Mag. Vorſtio, at han var liden af Vext, og ſagtmodig i ſit Væſen; ja hans eget Symbolum ſiger os det ſamme:

(i) Hvor han blev Præſt Aar 1551.

(k) Möller i Cimbr. lit. tager nok Feyl, i at giøre ham til Provſt over Tonder tillige.

Sum parvus, parvusqve fui, parvusqve manebo,
Inqve meis oculis nil niſi parvus ero.

Hans Skrifter:

Adhortatio ad ſeriam poenit. Antw. 1566.

Confeſſio fidei. Antw. 1567. 1568, overſat paa Tydſk.

Epiſt. conſolatoria ad Henr. Rantzou Proreg. Cimbr. 1592.

5) Mag. Georgius Boëthius Agricola, forſte Hofpræſt og General-Provſt over Hertug HANSES Andeel, fra 1560. til 1569. Født i Wilſtrup Præſtegaard, ey langt fra Hadersleb. For den Bekiendtſkab Høylovlig Kong CHRISTIAN III. havde faaet til hans Faders og Sonners Lærdom og Oprigtighed i den ſande Lærdoms Forfremmelſe, fra den Tid af, høyſtbemeldte ſtore Konge reſiderede, ſom Statholder, her i Hadersleb, blev Mag. Georgius beſtikket Aar 1542. til Profeſſor ved Kiobenhavns Univerſitet, og dette Embede foreſtod han, indtil Hertug HANS kaldte ham 1548. til ſit Hof her i Byen, ſom anden Hofpræſt. Efter Mag. Keiſers Død var han Vice-Inſpector over Kirkene, indtil Mag. Vorſtius ankom; men Mag. Boëthius beholdt dog en Provſte-Værdighed, ja Viſitation og Inſpection over Nordſtrand. Efter Mag. Vorſtii Forflyttelſe 1560. blev han Provſt, Superintendent og forſte Hofpræſt. Efter Hertugens Befaling beſorgede han ordentlige Boger, hvorudi Kirkenes Indkomſter

komſter og Udgifter bleve anførte fra Aar 1564. (l) For udi Hovedbogen ſkrev han en Fortale, af hvilken dette lider her anføres:

Bericht und Erklärung der Gelegenheit und der Kirchen järliche Einkünffte:

„ Cap. 1. Dieſe Probſtey zu Hadersleben, Barre-
„ Syſſel genannt, iſt nicht erſt angefangen, da das
„ Licht des Evangelii bey uns anbrach, und faſt einje-
„ der Stadt oder Lehn ein beſonderer Viſitator geſezt
„ und Probſt genannt wurden — ſondern es iſt eine
„ alte prælatur dignitét von Alters her bey dieſer Dom-
„ kirchen zu Hadersleben gelegen, welches ein Halbdom
„ oder collegiata eccleſia geweſen iſt. — Als nun die
„ Lehre des Evangelii ankam, iſt dem Herrn Joh.
„ Wulff durch hochlöbliche Gedächtn. König CHRI-
„ STIAN III. als Herzog, das Kirchen-Regiment be-
„ nommen, und ſind darnach die Kirchen-Güter übel be-
„ wahrt; denn es haben eine Zeit lang die Hardes
„ Vögte die Kirchen regiert, viſitirt und derſelben Re-
„ chenſchafft gehalten; die Klenodien der Kirchen ſind
„ weggenommen, viele Kirchen-Güter verrückt und ab-
„ gehändigt worden — die Schule hier wurde verwü-
„ ſtet und gieng alles unordentlich zu, bis zur Ankunfft
„ des Ehrw. D. Eb. Weidenſe. Als aber dieſer Eberh.
„ ankam und Kirchherr zu Hadersl. wurde, wurde
„ ihm dieſe Probſtey, dazu auch alle Kirchen, ſo in

 „ Törning-

(l) Ikke 1565, ſom A. Heimreich ſetter. Slägt ſkede og i Danmark 1571.

„ Törning-Lehn belegen, zu verwalten und zu regieren
„ gegeben. — Und dieweil das Evangelium anfäng-
„ lich hier zu Hadersl. gepredigt wurde, eher denn son-
„ sten irgendwo im Herzogthum oder in Dänemarck,
„ kamen viele Münche aus den Cloſtern, auch andere
„ Studenten um des Evangelii willen hieher, dadurch
„ Kön. Majeſt., derzeit Herzog, verurſachet worden,
„ eine Lectur wiederum (wie ehemals geweſen) anzurich-
„ ten, wozu auch Mag. Joh. Wendt gefordert wurde,
„ und dem Doctori beygethan. — Zu dieſer Zeit wur-
„ den die Gelehrten aus dem Reiche Dänemarck und
„ aus dieſem Herzogthum nach Hadersl. verſchrieben,
„ vor Ihro Kön. Majeſt. eine Kirchen-Ordinantze zu
„ verfaſſen. Welche Ordinantze von vorgeſchr. Ge-
„ lehrten hier untergeſchrieben wurde, und noch in allen
„ Stiften des Reichs Dänemarck gilt. Das auch
„ Hardes Pröbſte in Dänemarck verordnet worden,
„ hatte nach hieſiger Probſtey und Einrichtung ſeinen
„ Urſprung, von dieſer Verſamlung, welches geſche-
„ hen im Jahr 1537, als Joh. Wendt Leſemeiſter zu
„ Hadersl., die Probſtey nach des Doctoris Abzug
„ zu verwalten hatte. — Als Mag. Wendt nach Ripen
„ gefordert, iſt die Probſtey M. Ant. Keiſern gegeben
„ mit allen Kirchen in der Probſtey als auch in Tör-
„ ning-Lehn — ihm wurden auch die Kirchen in Tön-
„ dern und Apenrader-Lehn zu regieren befohlen als ein
„ Superintendent. Dieſer Mag. Antonius ſel. Ge-
„ dächtn. laß nicht in der Lectur, ſondern predigte nur

„ allein,

„ allein, womit die Lectur aufhörte. — Als nun der „ Ehrw. Gottſchalk v. Ahlefeldt, Biſchof zu Slesvig „ verſtarb, bewilligte Ihro Kön. Majeſt. eine beſon„ dere Kirchen-Ordinantz, welche hier im Stifte gelten „ ſolte. — Zu dieſer Zeit wurde D. Tilemannus ſel. „ Gedächtn., Biſchoff zu Schleßwig — und weil et„ liche der Hardes Pröbſten unterdeſſen verſtorben wa„ ren, ſezte Mag. Antonius die andere ab. — Hernach „ als das Land zwiſchen denen Herren getheilt wurden, „ ſind die Kirchen in Apenrader-Lehn Mag. Antonio ge„ nommen, desgleichen auch die in Tönder-Lehn. Nicht „ lange hernach gieng auch M. Antonius der Kirchen „ qvit in Törning-Lehn — unangeſehen daß ſeine Vor„ weſer von Anfang der Evangelii Lehre ſolche Kirchen „ allezeit zu regieren inne gehabt hatten. — Wiewol „ nun der Biſchof D. Tilemannus ſich der Kirchen als „ Biſchoff annam, und alle Jahr einmal nach Haders„ leben kam, in aller Paſtoren Beyſeyn in der Dom„ kirche eine Sermon hielt — blieb dennoch Mag. An„ tonius der er war, regierte die Probſtey als ein voll„ mächtiger Superintendent, ſolange er lebte, ausge„ nommen, daß er hernach niemanden zum Prieſter„ Amt ordinirte. —

„ Cap. 2. von des Probſten-Amt. Dieweilen „ dieſe Probſtey eine beſondre Prælatur iſt u. geweſen, „ hat ſie allezeit gelehrte Männer zu Probſten gehabt — „ und damit die Lehre möge recht erhalten werden — „ pflegt der Probſt alle Jahr zweimal die Kirchen-

„ Diener zu verſamlen und in eigner Perſon (es ſey
„ denn daß ein andrer begehrte, daß er ſich üben möchte)
„ eine lat. orationem oder declarationem zu recitiren —
„ es iſt auch ſehr nützlich, — auf daß kein ungeſchik-
„ ter; der nicht mit gelehrten Leuten umgegangen iſt,
„ ſich dieſe Probſtey zu verwalten, unterſtehen. — Die
„ Wahl eines Kirchherrn iſt den Einwohnern des Kirch-
„ ſpiels, doch mit der Herrn Conſens und des Prob-
„ ſten Rath vergönnet; das Examen und Judicium
„ kommt dem Probſten zu. — Wenn er aber ordi-
„ nirt, ſoll er von dem Probſten, nach des Herrn Be-
„ fehl im Beyſeyn zwey oder drey der nächſten Paſto-
„ ren, inſtituirt werden. Auch ſoll der Probſt daſelbſt
„ predigen, und nach der Predigt den künfftigen Pa-
„ ſtor dem Kirchſpiel fleißig empfehlen. — Er ſoll des
„ verſtorbenen Predigers Witwe und Kinder tröſten,
„ ſich ihrer Notturfft annehmen, und zuſehen, daß ih-
„ nen kein Unrecht geſchicht.

„ Wenn Bethtagen nach des Herrn Befehl ſollen
„ gehalten werden, ſoll der Probſt einen Text nehmen,
„ denſelben diſponiren — erklären und — denſelben
„ den Paſtoribus mittheilen.

„ Cap. 3. Es ſoll der Probſt alle Jahr (ohne die
„ Kirchen-Rechnungen) einmal zu allen Kirchen reißen,
„ und daſelbſt mit drey oder vier andern Predigern die
„ Cathecumenos examiniren auf der Kirchen-Bekoſten.
„ Dem ſollen auch die Paſtores eine kurtze Sermon
„ halten. Mag auch einen Text nach ſeinem Gefallen
„ nehmen.

„ Cap. 4.

„ Cap. 4. Von der Kirchen-Einkünfften: Wie-
„ wol durch Verſaumniß, und auch vielleicht Eigen-
„ nutz der Vorſteher denen Kirchen groſſer Abbruch ge-
„ ſchehen; dennoch hat eine jede Kirche — ihre Zehen-
„ den beyde an Korn und Vieh biß auf dieſen Tag be-
„ halten, als nemlich die 15te Garbe oder Schock (Schoff)
„ von allerley Inn Korn-Zehenden von jedem Haus-
„ mann, er diene wem er wolle. An Vieh-Zehenden
„ hat die Kirche und Paſtor das 15te, Lämmer, Bar-
„ ken, Kälber und Füllen, ſo jährig ſind. Es iſt
„ von Alters her die 10te Garbe und 10te Lam ꝛc. ge-
„ weſen, aber da nam der Biſchoff der 3te Theil von
„ allerley Zehenden. — Als nun die reine Lehre an-
„ brach, nam Kön. Majeſt., damals Herzog, dem
„ Biſchoff ſein Theil, und gab denen Hausleuten die
„ Freyheit, daß ſie nach der Zeit nicht das 10te, ſon-
„ dern das 15te zur Zehende geben und werfen ſolten.
„ Wenn aber ein Hausmann mehr oder weniger als
„ 15 Stück in der Zahl hat, gibt er der Kirchen und
„ Paſtori den 15ten Pfenning davon. — Was die
„ Kirche mehr an Küh-Heuer und Erd-Heuer zu heben
„ hat, und Rentegelder, iſt in nachfolg. Regiſter ver-
„ zeichnet. Es haben auch die Paſtores mehr zu he-
„ ben als die Zehenden, als Acker-Wiſchen, an etli-
„ chen Orten Hölzer Butter ꝛc.

„ Cap. 5. Von den Kirchgeſchwornen: Weilen
„ der Kirchen an guten Kirchgeſchwornen viel gelegen
„ iſt — iſt es nöthig, daß die Paſtores ſelbſt mit 12 der

„ Aelte-

„ Aelteſten des Kirchſpiels Macht behalten einen Kirch-
„ geſchwornen ein- und ab zu ſezen. Doch ſofern er in
„ der Kirchenſachen nicht recht handelt — ſollen der
„ Paſtor und die 12 Aelteſten dafür haſften.

„ In der Stadt aber ſetzen die Herrn ſelbſt einen
„ Kirchgeſchwornen.

„ Cap. 6. Von der Kirchen-Rechnung: alle Jahr
„ auf U. l. Frauen-Tag, wenn Riper Marckt gehalten
„ wird, pflegt der Probſt nebſt dem Schreiber umher
„ zu ziehen, der Kirchen-Rechnung zu hören — der
„ Probſt ſoll alle Jahr den Korntaxt ſezen mit des Ambt-
„ manns Rath und Vorwiſſen (Vulbort). — Der
„ Probſt ſoll auch der Kirchen Gebäude beſehen, und
„ wo es nöthig iſt zu bauen oder zu verbeſſern Befehl
„ geben — desgleichen ſoll er auch zuſehen, daß der
„ Kirchendiener Häuſer bey Mache erhalten werden, auf
„ des Kirchſpiels und nicht auf der Kirchen Unkoſten,
„ ſo viel dem Kirchſpiel zu bauen zukömmt, als nem-
„ lich IX fach Hauß. Und wenn er in der Güte nichts
„ ausrichten kan, ſolches dem Amtmann anzeigen. —
„ Was den Stuhlſtellen in den Kirchen belanget, ſoll
„ durch den Paſtor und 12 uuparth. Kirchſpiels Leute
„ ausgerichtet werden, deren Richter der Probſt iſt,
„ mit des Amtmanns Beyhülfe. — Der Probſt ſoll
„ auch alle Sachen und Ehe-Sachen, ſo an Ihn ver-
„ wieſen, ſich mit Erſt annehmen (und das Conſiſto-
„ rium nicht ſo viel mit ſolchen Sachen bemühen). Zu
„ ſolchen Behuf hat er Macht die Partes zu citiren, und

„ von

„ von den älteſten vornehmſten Paſtoren, welche er „ haben will, zu ſich zu verſchreiben — doch auf Un„ koſten deſſen, der die Sache hat. In Eheſachen „ hat er keine Macht zu diſpenſiren, was aber kan di„ ſpenſiret werden, komt dem Herrn zu. —

„ Cap. 7. Wenn Rechnung gehalten wird, nimmt „ der Probſt bey jeder Kirche 1 Mark L., ſein Junge „ 2 Schill. L. ut ſupra. Wenn er einen Kirchendiener „ inſtituirt, pflegt er einen Thaler, oder ein Oertig „ Kern zu ſchencken. — Es hat vor Zeiten der Probſt „ Probſtbrüche gehabt — als von Jungferſchändern, „ von heil. Brüche oder was ſonſten Probſtebrüche ge„ nannt worden, aber ſeit der Zeit die Lehre des Evan„ gelii angekommen, haben die Herren dieſe Brüche „ genommen. Sollen derohalben alle Jahr von dem „ Amtman zwey Heiligtags Voigte (Wrogers) in je„ dem Kirchſpiel geſezt werden, die auf dergleichen „ Brüche Acht haben. —

„ Cap. 8. Die Kirchen haben (ohne die Zufällige, „ wenn etwas zu bauen iſt) dieſe jährliche Ausgaben: „ 1) für Wein und Brodt — nirgends mehr als „ 4 Thaler. — 2) Zu Licht alle Jahr 16 oder 18 Mark „ Wachs. 3) Für Licht zu machen, Kleider zu wa„ ſchen, 8 Schill. L. 4) Ein Gülden, ſo ein Fürſten„ Gulden genant. Dieſen Gulden und noch einen Tha„ ler hat von jeder Kirche, mein gnäd. Fürſt und Herr „ Herzog Johannes zum Unterhalt der armen Studen„ ten gnädiglich verordnet. 5) Dem Probſten 1 Mk. und

„ 2 Schill L.

„ 2 Schill. L. 6) Dem Schreiber 1 Mk. 2 Schill. L.
„ 7) Wenn zur Rechnung nichts verzehrt 1 Mark L.
„ dem Probſt und dem Schreiber. 8) Für Wagen
„ 4 oder 6 Schill. L. 9) Um Gottes willen 2 og 3 Mk. L.
„ Und werden dieſe zwey oder drey Mark dem Paſtor
„ und Kirchgeſchwornen gegeben, unter den Armen im
„ Kirchſpiele zu vertheilen. Es haben auch die Kirch-
„ ſpiel-Leute in alten Zeiten ein Probſten-Bier gehal-
„ ten, wenn die Kirchen-Rechnung geſchahe, welches
„ in guter Meinung, doch mit der Kirchen-Schade
„ abgeſchafft iſt. Denn ſo lange ſie ihr Probſtbier
„ hatten, waren ſie ſchuldig, der Kirchen mit Pferden
„ und Wagen alle Jahr ein oder zweymal zu dienen —
„ deswegen Fürſtl. Gnade ſich zu bedencken hat.

„ §. Von der Thumkirche zu Hadersleben: Was
„ ſie zu heben hat, wird im nachgeſchrieb. Regiſter ge-
„ funden. — Der Probſt ſoll auch auf der Schule
„ und Hoſpital Acht haben. — Unter den Schulge-
„ ſellen ſoll allezeit ein Paſtor ſeyn zu S. Severins-Kirche
„ in Alt Hadersleb, denn in der Abſicht, daß die Schule
„ möge ſo viel beſſer verſehen ſeyn, hat mein gnädiger
„ Fürſt und Herr, Herzog Johannes die Schule mit
„ vorbemeldter Kirche und des Paſtoris daſelbſt jähr-
„ liche Einkünffte begnadiget nach Mag. Antonii (ſel.
„ Gedächtn. tödtlichen Abgang, dem auch auf Lebens Zeit
„ dieſelbe Kirche ein wenig vor ſeinem Tode verlehnet wur-
„ de. Der Probſt ſoll auch alle geiſtliche Sachen in der
„ Stadt — wenn er verlangt wird, annehmen — für

„ ſolche

„ ſolche Arbeit geben ihm die Kirchen-Vorſteher vom „ Kirchen-Gelde alle Jahr 1 Thaler " —

M. Georgius Boëthius.

Fremdeles giorde denne flittige Mand en Deſignation paa Præſtenes Indkomſter, Jord og Grund (m).

Med ſin Huſtru Sara Mejer, en Dotter af Provſt Mejer i Rendsburg, havde han diſſe Børn: Laurentius, ſom blev Fyrſtelig Hofpræſt og Paſtor til Nord-Lygom (*) Cathrine Boëthius, gift med Mag. Jac. Fabricius i Øsby; Johannes Boëthius, ſom blev Borgemeſter i Flensborg. (n)

NB.

(m) Dette af Hr. Rhydes Samlinger, ſom findes i Provſte-Archivet 47 Skuffe No. 1.

(*) Gift med Magdalene Selmer, Paſt. Selmers Dotter fra Smalſted, og havde med hende Georg Boëthius, Præſt til Hellevad, ſom tilligemed Sønnen ſin Capellan døde ærmelig i Fiende-Tiden 1659. paa et Bundt Straae; men Hr. Georgs Dotter Sara blev gift med Chriſt. Bruun, Præſt i Nord-Lygom, og blev Moder til otte Børn, nemlig Peter, Paſtor til Skatz; Mag. Chriſtopher, Subrector til Bordesholm; Jørgen Bruun, Paſtor til Rodenæſe; Sara Bruun, gift med Provſt Titſchær i Tondern; Magdalene, gift med Jörg. Böyſen, Præſt i Beſtofte; Rebecca Bruun, gift anden gang med Hr. Bramſen i Øsby.

(n) Fader til Umſchlags Verwalter i Kiøbenhavn Joh. Böyſen, item til Magdalene Böyſen, gift med Raadmand Schröder i Flensborg, Fader til Hr. Georg Schröder Vice-Canzler i Glykſtad.

NB. Her ville nogle have indfort een ved Navn Mag. Dionyſius Marqvardus, ſom her ſkulde have været Provſt allene Aar 1571.

6) Mag. Henrich Dinggreve (Provſt og Hofpræſt fra 1571 til 1587.) Af Geburt en Weſtphaler. Blev paa Roſtok Academie Magiſter Phil. Her traadde han 1577. i Egteſtand med Eliſ. Lindberg, en Dotter af Raadmand Caſper Lindeberg i Roſtok. Samme Aar lagde Hertugen Torning-Lehns Kirker under hans Opſyn, hvilke han beholdte til Aar 1581. og har ikke miſtet dem. (o) Aar 1585. blev han Superintendens i Wismar, hvor og begge hans Sønner bleve Præſter. Aar 1601. og 1602. arbeydede han med, paa den nye Kirke-Ordinantz for Hertugdommet Meklenborg. Prof. Möller lover mere om denne lærde Mand, i ſine Supplementis til Cimbr. literatam.

7) Hr. Georg Schröder (fra Flensborg) General-Provſt og Hofpræſt fra Aar 1587. til 1607. Han blev af Hertug HANS beſtikket ſom Paſtor i Hadersleb, og Kirke-Viſitator paa Nordſtrand; (p) men af Kong FRIDERICH II. kaldet efter forriges Bortgang tillige til Provſt og Hofpræſt. Diſſe tre, een Mand for

(o) Mag. Thomæ Canuti (Paſt. Hygom.) Haandſkrift ſiger: Anno 1577. redierunt Eccleſiæ (Törning.) ad Jurisdictionem Ducis Johannis, Electore Auguſto ita judicante.

(p) A. H. Walthers Nordfrieſ. Krön. p. 69.

for voxne, Embeder forrettede han flittig til ſin Død 1607. den 11 Junii. I en Kirkebog paa det gamle Conſiſtorio ſkrives han Mag. Georg Schröder.

8) Mag. Johannes Schröder fra 1607. til 1635. En Søn af forrige, født i Hadersleb. Skal paa Roſtok Univerſitet have faaet Magiſter-Graden. Blev 1606. Conrector ved Hadersleb Skole, og Aaret efter giorde dette ſtore Spring: at beſkikkes ſom Provſt og Hofpræſt, og ſkal tillige have været Paſtor i Staden indtil Aar 1613. Aar 1635. paakom ham en ond uroelig Aand, da Præſten i Staden blev anklaget af ham hos Kong CHRISTIAN IV. for vildfarende Lærdom, at nemlig Præſten Hr. Peter Sinknecht havde ſkieldet mod de academiſke Grader, anførende Chriſti Ord Matth. 23. lader eder ikke kalde Meſtere ꝛc. 2) At han brugte det Weigelianſke Ord Gelaßenheit for hyppig i ſine Prædikener. 3) At han forkleinede Sabbathens Helligholdelſe, og drev kun paa den daglige indvortes Siele-Sabbath. 4) At han brugte meeſt Allegorier og underlige Lignelſer i ſine Prædikener. 5) At han dadlede den Maade, paa hvilken Brudefolk bleve viede. 6) At han negtede, at Legemet, ſom i Jorden blev til Støv og Aſke, kunde opſtaae (man tvivler, at Hr. Sinknecht ſaa ſlet hen har negtet ſlige Sandheder). 7) At han laſtede de hedenſke Bogers Læsning i Skolerne. 8) At han paaſtod, at Sprogene vare en Lærer ikke ſaa ſaare fornødne. 9) At han vegrede ſig at møde for Conſiſtorio, naar han blev for-

dret, og altſaa overtraadde Kongelig Befaling. 10) At han havde bragt mange af Haderslev Indbyggere paa ſin Side, ſom beſværede ſig over de andre Stadens Præſter, naar de beſtraffede Hr. Sinknechts Vildfarelſer. Gud ſtraffe Vildfarelſer; men at en Paſtor Primarius trækker ſine Tilhørere paa ſin Side, kan aldrig laſtes, men det er det første Fornødne til at komme Hierterne nær. Provſt Schröder var viſt nok vred, for han ikke ſelv maatte tillige være Paſtor. Hr. Sinknecht blev indkaldet for et Synodum i Rendsborg Aar 1635. den 17 Martii; men, forend han mødte, afſagde han ſig utvungen ſit Embede. Præſes i bemeldte Synodo var beſkikket den Kongelige Gouverneur i Glykſtad Chriſtian Pentz, ſom blev ſtyrket af Doct. Nic. Hunnius i Lybek, og domte, at Sinknecht aldrig mere maatte betræde Prædikeſtolen. Hr. Sinknecht, for at overtyde Doct. Hunnium, opſkrev ſin Confeſſionem fidei og tilſendte ham den, med Begier, at den maatte trykkes, men Hunnius var dov og ubevægelig. Herr Sinknecht, ſom havde en god Samvittighed, opſkrev ſin Apologie paa tydſk, ſamt ſin delineationem ſynopticam præcipuorum artic. theolog. til Mag. Frid. Dame, Provſt i Flensborg og til D. Sleidan i Slesvig til Kiendelſe. Begge havde intet paa hans Apologie at ſige, men hans dunkle Talemaader i hans delineatione anſtod ikke Sleidano; derimod erklærede Mag. Dame, den ſtore lærde Mand, Sinknechts Confeſſionem for Orthodox i alle Maader efter Skriften og den augsburgſke

burgſke Confesſion; men Hunnius vilde endda ikke tillade den at trykkes; men lykkelig var Sinknecht, han gik fornoyet i Evigheden ſamme Aar ved Mikkelsdags Tider. Möller i ſin Cimb. lit. kalder ham en gudfrygtig og lærd Mand. Mag. Schröder fik og for ſin Kiettermagerie, haard Løn nok; Aaret gik ey til Ende, førend Kongen affatte ham fra ſine Embeder, og han aflagde et begrædeligt Regnſkab for ſin Huusholdning med Kirkenes Penge. Som privatus levede han endnu 15 Aar i Hadersleu til Spee og Spot; og imidlertid har han nok udvalgt ſig til ſin Troſt, dette ſymboliſke Diſtichion:

Nunqvam bella bonis, nunqvam certamina deſunt,
Et qvocum certet, mens pia ſemper habet. (q)

9) Mag. Henricus Michaëlius, Provſt og Hofpræſt fra 1635. til 1639. Her i Hadersleu var dennes Fader Michael Henrici f. Tirsdorpius, Cantor ved Skolen. Aar 1607. tog han Magiſter-Graden, man mener, paa Kiøbenhavns Univerſitet, og fra ſamme Aar var han Conrector ved Hadersleu Skole, indtil han for ſin Lærdom blev i Aaret 1610. Præſt til St. Hans-Kirke i Odenſe; men fik efter Provſt Schröders Remotion uformodentlig denne Kongelige Vocation: „Wir CHRISTIAN IV. thun kundt, nachdem die Prob-

 „ſtey

(q) A. H. Lackmanns Einleit. Tom. IV. p. 57; Pontopp. Annal. Tom. III. p. 830; Mölleri Cimb. lit. Tom. I. p. 631. & Iſagoge ad hiſt. cherſ. cimbr. Pars II. p. 189; Monument. Cimbr. in rebus Nordalbing. Lamb. Alardi Tom. I.

„ ſtey unſrer Stadt Hadersleben zeithero vacirt ꝛc. und „ dann Uns der würdiger und wolgelahrter unſer an„ dechtiger und lieber getreuer Mag. Henr. Michaëlius „ zeithero zu Odenſee geweſener Prieſter, ſeiner Lehrge„ ſchickligkeit, auch gottſeligen Wandels halber, dazu „ tüchtig gerühmt worden, daß Wir demnach Ihn zu „ Fortſezung und Ausbreitung des göttl. Worts, aus „ chriſtl. Eifer und ſchuldigen Amt, zum Probſt und „ Schloß-Prieſter in Hadersleben wiederumb ernant, „ geſezet und verordnet ꝛc. " Han afſkaffede her det kiere tydſke Sprog og forrettede alle Ting paa danſk, men han var derfor og altid anſkreven paa det ſorte Bret, og blev endelig affat. Aar 1637. af dato 13 Julii udſtedde han til Provſtiets Præſter følgende Circulair, ſom jeg ſynes artig, Ord for Ord at anføre, og jeg vil en anden Gang være des kortere: "Ob„ ſervavi hactenus in viſitatione nonnulla, de qvibus „ mihi in genere admonendi eſtis, qvo omnia circa cul„ tum divinum εὐλάκλως καὶ ἐυσχημόνως fiant, & Uni„ formitas, qvoad fieri poteſt, ſervetur, ἀλαξία autem „ & ἐθελοθρησκέια vitetur. Diebus profeſtis juxta edi„ ctum regium Paſtores in ædibus comparento ad con„ feſſionem audiendam, confitentes non ſolum fideliter „ informantor, ſed etiam examinantor. Seqventia libet „ danice adjicere, ut Parochianis prælegi poſſint:

„ Skal ingen tilſtædes til det høye hellige Alte„ rens Sacramente, ſom ikke veed de fem Hovedſtykker „ i Catechismo, og ikke veed Grund i Salighedens

„ Kund-

„ Kundſkab; og den maa ikke ſtaae Fadder ved
„ Daaben.

„ Unge Folk, ſom ikke tilforn have været til Sa-
„ cramentet, ſkulde een eller to Ugers Tid, før de vilde
„ gaae til Guds Bord, angive ſig hos Præſten, paa
„ det de kunde underhøres og underviſes.

„ Naar Præſten haver ikkun eet Sogn, ſkulde
„ Sognefolkene tilholdes betiden at komme til Kirken,
„ om Sommeren Klokken 7, om Vinteren Klokken 8;
„ men hvor to Sogne ere, ſkal Gudstieneſte i Annexet
„ gandſke tilig Dags begyndes, og imidlertid ſkal rin-
„ ges i Hovedſognet, at Folket forſamles, ſaa Guds-
„ tieneſte kan blive endet om Sommeren inden Middag,
„ om Vinteren inden Eet Slet.

„ Diebus dominicis & feſtis, peractis ad altare pre-
„ cibus, Paſtor incipiat: Kyrie ꝛc. deinde: Alleneſte
„ Gud i Himmerig ꝛc. qvo finito canatur collecta, ut
„ habetur in manuali danico: Lader os alle bede: non
„ autem, ſicut audivi, qvendam canentem: Lader os
„ alle alvorlig bede: nemo enim proprio auſu de ſuo
„ aliqvid addere vel in eccleſia præſcripras & uſitatas im-
„ mutare præſumat, ne ſolus ſapere videatur. Poſt Col-
„ lectam canatur epiſtola juxta manuale, ubi notandum:
„ ſi textus aliqvis propheticus canendus, vel ex actis
„ apoſtol. & Apocalypſi, non inſiſtendum verbis iſtis:
„ Epiſtelen ſkriver ꝛc. ſed ita: Denne hellige Lectie ſkri-
„ ver Lucas, eller David Prophete ꝛc. Id qvoqve ob-
„ ſervetur in diebus publicarum precum. Poſt epiſto-

„ lam canatur Pſalmus cum tempore vel Evangelio domi-
„ nic. congruens: deinde Evangelium, & danicum. Vi
„ troe alleſamnten ꝛc. qvo ſecundo verſu in qvibusdam
„ templis canitur ſecus qvam in libris impreſſis exſtat;
„ præſtaret autem non mutari, ſicut alibi factum eſt.

„ In ſummis feſtis uſurpentur cantiones uſitatæ.

„ Poſt præfationem, ante prælectionem textus e
„ Cathedra, recitetur oratio Dom. integre, & mox ca-
„ natur pro ratione temporis: Et libet Barn ſaa lyſte-
„ lig ꝛc. Chriſt ſtod op af Dode ꝛc. & ter repetatur.

„ Qvod concionem attinet, cum diverſa ſint Sp. S.
„ charismata, nolo Dominis Paſtoribus prolixe præſcri-
„ bere; & ſi occurrunt varia, de qvibus monere poſſem,
„ tum qvoad pronunciationem & elocutionem, tum qvo-
„ ad diſpoſitionem. tamen paucula hæc proferam:

„ 1. Vitetur nimia in concionando prolixitas, cui
„ aliqvi indulgere deprehenduntur. Sufficit concio ad
„ dimidium horæ, vel 3 ad ſummum qvadrantes produ-
„ cta. Rudis enim & ruſtica plebs plurium uno tempore
„ non eſt capax, & præſtat pauca dicere cum fructu
„ qvam multa c. tædio: nullus namqve ſenſus citius de-
„ fatigatur auditu. Reſecentur ergo ſuperflua, hetero-
„ genea vel impertinentia, & dicantur tantum neceſſaria
„ & utilia, qvæ faciunt ad ædificationem.

„ 2. Cum qvibusdam in more poſitum ſit, latinos
„ adhibere terminos, conſultius erit eosdem coram rudi
„ & edocta plebe prætermittere, qvam iisdem ſine fructu
„ eruditionem oſtentare velle.

„ 3. So-

„ 3. Solent etiam aliqvi, pro concione nominatim „ perſtringere Calvinianos, Anabaptiſtas, Svenkfeldia- „ nos & alios Sectarios; qvod coram agreſti & illiterato „ populo nullum habet uſum & nihil ædificat. Summa: „ Concio ſit brevis, methodica, nervoſa, & ad audito- „ rum captum accommodata.

„ Preces qvod concernit, obſervata qvoqve eſt a „ me diverſitas: qvidam enim omiſſa pro tribus ſtatibus „ precatione, ſola oratione dominica publicas preces ab- „ ſolvunt. & alii aliter preces decurrant. Neceſſe ita- „ qve, ut poſt ſingulas conciones (exceptis funebribus) „ inſtituatur primum gratiarum actio ad Deum pro con- „ ceſſo nobis hactenus ſalutari & incorrupto verbo & le- „ gitimo Sacramentorum uſu. Subjungatur deinde pre- „ catio pro miniſterio & ſtatu Eccleſ., pro magiſtratu & „ ſtatu polit. & nominatim pro Rege n. clem.; pro electo „ Principe una c. illuſtr. conjuge, pro Duce Friderico; „ addatur: for de andre Kongelige Born og det gandſke „ Kongelige Huus, item for de Kongelige hoyviſe Raad „ i Riget, og diſſe Fyrſtendomner, & qvidem in ſpe- „ cie pro generoſo Dn. Præſide hujus Loci, nec non no- „ biliſſ. conjuge ac liberis. Deniqve pro ſtatu Oecono- „ mico, & pro frugibus terræqve proventibus. Fiat „ etiam intercesſio pro peregre profectis, pro ægrotis, „ pro gravidis, viduis, orphanis & qvibusvis afflictis, „ imprimis Religionis Conſortibus, qvi perſecutionem „ patiuntur. Poſtremo addatur deprecatio malorum, ſc. „ belli & ſangvinis effuſionis, famis & caritatis annonæ;

„ Peſtis, Dyſenteriæ, aliorumqve abominabilium mor-
„ borum, incendii, inundationis, procellarum & in-
„ temperiei aëris.

„ Finita concione, pro diverſitate temporis can-
„ tur brevis cantio: Ære være Gud Fader ꝛc. vel ulti-
„ mus verſiculus Pſalmi: Allene til dig HErre Jeſu
„ Chriſt ꝛc. vel: Behold os HErre ved dit Ord ꝛc.
„ In feſtis autem Cantus ad feſtum pertinens. Sub Com-
„ munione S. Canatur: Jeſus Chriſtus er vor Salig-
„ hed, duo vel plures verſus, prout opus fuerit, vel:
„ Dig være Lov og Priis, o HErre Chriſt, vel: O!
„ Guds Lam uſkyldig ꝛc. finita autem Communione S.,
„ canatur: Gud være lovet ꝛc. unicus verſus: deinde
„ Collecta & formula Benedictionis, qvam audivi a qvi-
„ busdam immutatam contra præſcriptum in manuali,
„ dum canunt: HErren velſigne eder, pro: dig, cum
„ Tu ἐμφαλικῶς ſit vocula: dig, indigitans totum
„ coetum ſeu eccleſiam, tanqvam unum ſpirituale cor-
„ pus, atqve ita retinentur ipſius Dei verba Num. 6.
„ 124, Moſi tradita. Pro exitu canatur: Forleene os
„ med Fred naadelig ꝛc. Vor HErres Jeſu Chriſti
„ Fred ꝛc. In feſtis autem cantus ad iſtud pertinens.

„ Diebus publicarum precum canuntur pro introitu
„ Pſalmi Poenitentiales: O! HErre Gud benaade mig ꝛc.
„ Beklage af al min Synde ꝛc. Allene til dig HErre
„ Jeſu Chriſt ꝛc. Af Dybſens Nød ꝛc. per vices.
„ Deinde: Dominus Vobiscum & Collecta danica & mox
„ Epiſtola, vel loco epiſtolæ alia lectio. Et obſervatur:

„ ſi tex-

„ ſi textus pro concione tractandus deſumtus eſt ex epi-
„ ſtolis apoſtolicis vel Actis, Apocalypſi vel libris Vet.
„ Teſt., canatur loco epiſtolæ. Si autem ex Evange-
„ liis, canatur loco Evangelii. Poſt epiſtolam ſemper
„ canatur: Fader Vor i Himmerig ꝛc. Deinde Evan.
„ gelium, & poſt Evang. ſemper: Nu bede vi den Hel-
„ lig Aand ꝛc. deinde habenda concio.

„ Poſt concionem & preces e cathedra factas cana-
„ tur Litania, qvam Paſtori non licet abbreviare vel de-
„ truncare, ſicut qvidam fecere, qvi vix dimidium ca-
„ nunt, & qvæ volunt pro libitu prætereunt. Alii omiſſa
„ tota Litania ſtatim proſiliunt ad ultima verba: O dū
„ Guds Lam ꝛc. qvod adverſatur regio edicto. Notan-
„ dum qvoqve, in Litania diſcretionem adhiberi opor-
„ tere, ubi oratur pro clem. Rege noſtro, tempore pacis,
„ ſic canendum: Gud giv vor naadige Herre og Kon-
„ ning N. N. Fred og et lykſaligt Regimente; tempore
„ autem belli canendum, ut habetur in manuali: ſtedſe
„ Seyervinding over ſine Fiender; non enim opus eſt
„ petere victoriam ſuper hoſtes, cum nulli ſunt hoſtes,
„ cum qvibus bellum gerit. Seqventia verba: Giv vort
„ Raad og Menighed Velſignelſe og ꝛc. adjecta pro ci-
„ vitatibus, ideoqve in eccleſiis ruralibus, ubi nullus eſt
„ ſenatus, omittenda.

„ Cætera diſcretioni & prudentiæ Dn. Paſtorum
„ committo. Anteqvam autem colophonem imponam,
„ unum dhuc monebo: cum uſitatum ſit hactenus, ut
„ qvævis etiam profana & qvidem minutiſſima e ſacra

„ Cathedra proclamentur; differenda iſthæc erunt, us-
„ qve dum ſacra peracta ſunt, tum ſatis mature intimari
„ poſſunt. Nihil enim, qvod non religionem & preces
„ publicas concernit, ſacra cathedra dignum æſtimari
„ debet.

„ Exſcriptum & ſubſcriptum mature transmittite,
„ ut ad me redeat.

„ Det gik denne, ligeſom den forrige, han blev
„ aſſat, hvortil ſammenſtodte diſſe Aarſager: 1) at
„ han befalede i viſſe Ting, hvorudi den verdſlige Øvrig-
„ hed tilkom ene Kiendelſe. 2) Han tillod Commoe-
„ diant-Spillere at lege i Kirken efter Prædiken. (r)
„ 3) Hans Striid med Præſten i Maugſtrup, ſom
„ angav ham, forſt, at ved Kirkens Regnſkabs Op-
„ tagelſe havde han beſværet Kirken med overmaade
„ Omkoſtninger; for det andet, at Provſten havde an-
„ ſlaget Maugſtrup Kirke alt for høyt til de 120 Rdlr.
„ Stipendie-Penge, ſom han ſkulde tage af Provſtiets
„ 33 Kirker; for det tredie, at han havde forhøyet ſin
„ og Skriverens Løn og anſlaget Hr. Wandals Kirke
„ for to Ørtig, da han dog af 33 Kirker ſkulde kun
„ have ſexten Ørter; for det fierde havde Provſten be-
„ ſkyldet Hr. Wandal, at have handlet underfundig
„ med Provſten, og draget Judas Omſorg. Prov-
„ ſten lod ſig vel Aaret efter 1638, ved Kirke-Regn-
„ ſkabet, give af Kirkeværgene og Præſtene ſaadant et
„ Skuds-

(r) Prof. O. H. Møller Fortegnelſer. I øvrigt ſee J. Møl-
leri Cimb. lit. Tom. I. pag. 415.

„ Skudsmaal: efterſom Provſten Mag. Henricus Mi-
„ chaëlius nu paa Regnſkabet haver tilſpurgt os Under-
„ ſkrevne paa vor Samvittighed, anlangendes, hvor-
„ ledes han i ſær paa Regnſkabet, ſom da blev holden,
„ for de to Aar 1635. og 1636. haver forholdet ſig,
„ om nogen af os vidſte, hannem at have giort Kir-
„ kene noget for kort — eller fort dem paa høyere Be-
„ koſtning, end ſom hidindtil, før hans Tid — ſæd-
„ vanlig haver været — at vi derover vilde meddele
„ hannem vor Sandheds Vidnesbyrd — da vilde vi
„ hermed og hvor Behov gieres, være geſtendige, at
„ vi ikke andet have fornummet, ikke heller vide, paa
„ forbemeldte Regnſkab, end at han haver havt Kirke-
„ nes Gavn og Beſte i Agt, og forſkaanet Kirkene
„ for Bekoſtning det meſte han kunde, haver og ud-
„ ſkrevet Regnſkabet i alle Kirkeboger, og forklaret
„ Stykkeviis. — Og i Mands-Minde haver det været
„ brugeligt udi dette Provſtie, naar Kirke-Regnſkab
„ er bleven holden, at alle Kirker have udſtaaet Be-
„ koſtningene — da have vi ikke befunden, udi hans
„ Tid at være mere paagangen, men faſt mindre end
„ tilforn. At ſaa i Sandhed er — bekiende vi efter-
„ ſkrevne Præſter og Kirkeværger med egen Haand.
„ Datum paa Regnſkabet 1638. die & loco ut ſequitur:

I Tyſtrup Herred ſubſcripſerunt d. 6 Junii.

„ Nyſſenius, Barſoenius, Dalius, Schröderus, A. Sö-
„ renſen. — A. Hanſen i Gammelby, Hans
„ Niſſen i Roi, Lawe Clauſen i Stubbum; Sar-
„ torius,

„ torius, Fosſius, Nis Erikſen i Oddis, Nis „ Jeſſen i Hierndrup — Antonius, Schröderus, „ Johannis, og ſaaledes igiennem hele Provſtiet.“

Er dette ikke nok til Provſtens Retfærdiggiørelſe, at over 60 Menneſker, ſanddrue, eedſvorne Mænd ſetter Sielene for ham? Ney, han ſkal bort, han bliver aſſat. Hvilken Arm er ham den haardeſte? Den verdſlige eller den geiſtlige? Jeg veed ikke: den forſte Gud bevare os fra; men den ſidſte, naar den løfter ſig, ſaa lob Syndere ud af Landet.

Fra Ober-Conſiſtorio dette: „ In Sachen Ehrn „ Peter Wandaln, Paſtoren zu Maugſtrup Kläger, ent- „ gegen und wieder Ehren Mag. Henr. Michaëlium, „ Probſten zu Hadersleben, beklagten: 1) daß Beklag- „ ter die Kirchen bei aufgenommenen Kirchen-Rechnung „ mit übermäßigen Zährung beſchweret. 2) Imglei- „ chen ſein Kläger, Kirchen-Abforderung der 120 Rthlr. „ Studenten-Gelder, ſo jährlich von 33 Kirchen müſſen „ contribuirt werden, zu hoch und über der Kirchen- „ Vermöge angeſchlagen, dann auch: 3) Beklagter ſein „ und des Schreibers Salarium erſteigert, und die „ Ratam zu den 16 Oertig Korns, ſo dem Probſt von „ 33 Kirchen jährlichs gerechnet werden, über ſeine „ des Kleger Kirchen-Vermügen zu zwey Oertig ange- „ ſchlagen, und dann: 4) dem Klägern beziehen, ob „ hette derſelbe ſubdole & proditorie bey Beklagten ge- „ handelt, auch Judas Sorge getragen; geben Wir „ CHRISTIAN IV. ſampt Unſern beyſitzenden Räthen

„ und

„ und Conſiſtorialen dieſen Beſcheid, daß das Freſſen
„ und Sauffen bey den Viſitationen der Kirchen-Rech-
„ nungen gänzlich ſoll abgeſchaffet, auch keine Gäſte-
„ rey dabey angeſtellet; ſondern der Probſt von dem
„ Paſtorn des Orts — zur Herberge ſol aufgenom-
„ men und nach Notturfft bewärtet werden. Betref-
„ fend zum 2) die Contribution der 120 Rthlr. Stu-
„ denten-Gelder, ſoll der Ambtmann zu Hadersleben
„ Georg von Ahlefeld, Obriſter, und Canzler Chriſtoph
„ von der Lippe auf der zur Contribution dieſer 120
„ Rthlr, gehaltenen 33 Kirchen-Vermöge mit Fleiß in-
„ qviriren, und nach eingezogenen Erkundigung eine
„ billige — auftheilung — verordnen. Es ſoll aber
„ 3) der Probſt hiernechſt, wenn er die Kirchen-Rech-
„ nungen beſuchet, ob er gleich von zwey Jahren auf
„ einmal Rechnung einnimt, nur ein Rthlr. deswegen
„ zu genießen haben. Imgleichen dem Schreiber das
„ ſimplum ſalarium abgefolget werden. Wie denn auch
„ 4) oben ermeldte Unſer Amptmann und Canzler von
„ der Lippe die Contribution des Korns proportioniren
„ ſollen. Endlich zum 6) ſoll die Injurien-Sache für
„ dieſem Conſiſtorial-Gericht, welches der Hofpredi-
„ ger Mag. Jacobus Matthiæ, und der Hadersleb. Pa-
„ ſtor ſollen beywohnen, gehandelt werden. Publica-
„ tum Hadersleben am 6 Febr. Anno 1639. “

Hvorpaa her i Conſiſtorio ſaaledes blev affagt:

“ Die zu Dennemark, Norwegen ꝛc. Kön. Majeſt.
„ unſer allerſeits gnädigſter König und Herr, haben

„ die

„ die zeithero zwiſchen Ehren Peter Wandaln Kläger ent-
„ gegen und wieder Ehren Mag. H. Michaelium — Be-
„ klagten, eines und andern Theils vorſchwebende In-
„ jurien-Sache, und die darinne in etliche Zeit geſpro-
„ chene aus beſondern Kön. Bewegnus dahin moderirt
„ und geſchlichtet, daß Sie gemeldtem Probſten, alle
„ eingeklagten Injurien halben, aus Gnaden, auch
„ dergeſtalt, das ihn ins künftig ſolches niemand zur
„ Verunglimpfung bey Vermeydung ernſter Strafe
„ aufzurücken, oder vorzuwerfen, erlaſſen; jedoch aber
„ er hiemitt immittelſt ſeines Dienſtes geohniget und
„ dimittirt ſeyn ſolle, geſtellt denn alles Ihme hiemit
„ nachgegeben, und er mittelſt ab officio erlaſſen wird.
„ Urkundlich unter höchſtgeehrten Ihrem Kön. Majeſt.
„ Handzeichen und Secret. Geben Hadersleben den
„ 12 Febr. 1639. "

CHRISTIAN.

Nu Farvel Hr. Provſt, beklagelige Provſt! dog han blev i Hadersleb boende i to Aar, og dereſter begierede af Kongen Reyſepas at maatte med Familie og Boeſkab reyſe andenſteds hen, hvilket han ſtrax fik ſaaledes: " Wir CHRISTIAN IV. &c. thun kund hiemit,
„ nachdem der würdiger und wolgelehrter, unſer hie-
„ bevor geweſener Kirchen-Probſt zu Hadersleben, lie-
„ ber, andächtiger und getreuer Ehr Mag. Henr. Mi-
„ chaelius von Uns für etlicher Zeit ſeines Dienſtes li-
„ centiret, und nunmehr anderswo ſeinen Unterhalt zu
„ ſuchen ſich vorgenommen, zu dero Behuf aber um

„ unſerm

„ unſerm offenen Kön. Sicherungspaß demüthigſt an-
„ gehalten, daß Wir ſelbigen ihme nicht verweigert,
„ beſondern Wir geſinnen an alle und jede, ſo hiemit
„ berührt werden, nach Standes Gebühr und Unter-
„ ſcheid, reſpective, freundlich, gunſtig und gnädigſt
„ Ehr Herrn und Ihr wollet beſagten Ehren Mag.
„ Henr. Michaëlium, wann er bey ihnen ſich angeben
„ wird, nicht allein frey, ſicher und unbehindert mit
„ ſeiner ganzen Familie und Hausgerath allerwerths
„ paſſiren und repaſſiren laßen, beſondern auch allen
„ guten Willen, Hülf und Befoderung erweiſen. Sol-
„ ches ſeynd Wir nach Qvalitet einer jeden Perſon ge-
„ bührlich zu erwiedern geneigt. Die Unſrige aber ver-
„ richten dran unſers gnädigſten Willens ernſte Mei-
„ nung. — Geben auf unſerm Hanſe Glüksburg am
„ 5 Junii Anno 1641. “

CHRISTIAN.

Fem Aar dereſter dode han i Hamborg. Hans Huſtrue var Frue Margr. Hegelund, en Dotter af Biſkop Mag. Per. Hegelund i Ribe, og med hende blev han Fader til Mag. Michael Henrichſen Tiſtorf, ſom blev Sognepræſt til Nicolai Kirke i Kiøbenhavn.

Hans Skrifter:

Carmen de homine, in qvo de ipſius ortu, lapſu, reſtauratione &c. agitur — promotione Magiſt. habita, Hafniæ 1610. i 4to.

Pfingſtpredigt aus Pſalm. 51, 12. 13. 14. Hamburg 1642. i 4to.

Grund-

Gründlicher Bericht von dem wahren Eſſen und Trincken des Leibes und Blutes Chriſti, auſer und in dem Abendmahl 1643. i 12mo.

10) Doct. Johannes Reinboht, Provſt og Hofpræſt fra 1639. til 1645. Hans Fader Conrad Reinboth, Raadsherre i Altenburg i Meiſen, og hans Moder Margr. Winckler ſatte ham i Skole under Rectore Mag. Claudero. Han reyſte ſiden paa de høye Skoler i Leipzig og Jena (hvor han beſogde flittig den ſmukke Prof. Dilherrns Collegier, og blev her i Aaret 1630. Mag. Philoſ.) Siden gik han til Roſtok og derfra til Kiobenhavn, hvor han et Aars Tid nod Doct. Brockmanns Bord og Underviisning. End reyſte han til Nederlandene til Bataviam, og fra Leyden reyſte han, formedelſt graſſerende Peſt, til Engelland, og flittig der beſogte Bibliothec. Oxonienſem & Bodleyanam. Aar 1636. kom han igien til Kiobenhavn, og blev ſtrax kaldet til Paſtor og Provſt ved St. Nicolai Kirke i Flensborg, hvortil Biſkoppen i Kiobenhavn D. Reſenius ordinerede ham. Her ſtod han til 1639, (s) da han blev ſat over dette Provſtie. Aar 1643. blev han forbret til Sorøe, ſom Profeſſor Theologiæ og Præſt, men afbad det og blev i Hadersleb indtil Aar 1645, da Hertug FRIDERICH ſatte ham ſom første Hofpræſt til Gottorp, og til ſin General-Superintendent, ſamt Provſt til Gottorp og Huſum, og ſiden Nordſtrand, og

(s) Heimreich i hans Hiſt. eccleſ. Lib. 4. ſkriver meget urigtig 1636.

og ſamme Aar efter høyeſte Ordre tog Doctor-Graden ved Academiet i Roſtok. Hans Diſſertation ved denne Leylighed de Catecheſi Veterum, fik ſtore Modſtandere i Mag. Kühn, Doct. Danhauer og flere, ſom beſkyldte Reinboht for Syncretismum. (t) Han døde i Slesvig Aar 1673. den 27 Junii i hans Alders 65 Aar. Med tre Huſtruer avlede han een Dotter og fire Sønner: Henric, ſom til Gottorp blev Hofpræſt; Joh. Georg, ſom blev Doct. Juris; Friderich, ſom blev Licent. J. U. &c.

Foruden mangfoldige Diſputatzer har man fra ham:

1. Fem Skrifter imod Pater Jodoch Kedden, Jeſuit, ſom kom til Gottorp og offererede Fyrſten nogle af ſine Skrifter, ſær een, kaldet Heliopolis eller Sonnenſtadt unſers HErrn Jeſu Chriſti, als die wahre allein ſeligmachende Kirche 1652.

2. Diſpoſit. textuum poenit. ex Hoſea 1645-48. i 4to.

3. Buß- und Beicht-Hiſtorie, aus göttl. Schriften, Schleswig 1661. i 4to.

4. Schutzrede wieder die unchriſtl. Auflage, als wenn ers mit den Socinianern hielte 1657. og 1661. i 4to.

5. Ausführl. Lehre vom Kirchen-Regim. 1667. i 4to.

6. Leichpredigt über Statthalter Frid. v. Ahlefeld Eccleſ. 6, 10. 1665. i fol.

7. Leich-

(t) Vidtloftigt herom læſes i Mölleri Iſagoge — og Cimbria, item i Zwergs Siell. Cleriſie.

7. Leichpredigt über Georg v. Ahlefeld, Amtmann zu Hadersl. Luc. 7, 29. 1642. 1 4to.

8. Leichpredigt über Garlef Lyders Præcept. der Fräulein, 2 Tim. 4, 7. 8. 1648. 1 4to.

9. Kurze Antwort auf die 15 Religions-Fragen, die eine hohe Standes-Person nach dem Exempel der Königinn in Schweden Christinä — an die Evangelische begehret. 1656. 1 4to.

10. Commentarii in Hoseam Pars 1. 1655. 1 4to.

11. Inaugurat. Predigt der zu Kiel fundirten Academie. Sap. 6, 27. 1665.

12. Epistola ad Ad. Olearium de rebus & religione Perlarum — 1654 & 1660.

13. Ferd. Boldershusii Bedenken, was von der neulich ausgegangnen Schrifft: Einfältig Bedenken von denen Kappuzen, zu halten sey. 1636. 1 4to, et satyrisk Skrift, hvis Mand menes at være D. Remboht

14. Leichpredigt über Lyder Destin fürstlichen Hofmeister, Ps. 13, 6. 1650. 1 4to.

11) Mag. Johannes Rotloben, Provst, Slotspræst og Consistorii Director fra 1645 til 1649. I Wittenberg var denne Mand født Aar 1593. og hvor skulde nogen her, i de Tider i sær, slaae sig igiennem, som havde spist andet end tydsk Føde! Til Forældre havde han Sebastian Rotlöben, Regiments-Schulz i Keyserlig Tieneste, benaadet af Keyseren med Vaaben og aaben Hielm. Hans Moder Magdalene var en Dotter af Clemens Zimmerman, som i hyve Aar var Skomager,

mager, og blev derefter ordineret til Præſt i Belzig af D. Luthero. Krigsmand vilde vor Magiſter ikke være, men ſtuderede paa den høye Skole ſaa flittig, at han blev Magiſter, da han var 21 Aar gammel, læſte ſelv for Studenterne, og blev efter 4 Aar Adjunctus Phil. Han blev 1622 Hofpræſt paa denne Maade: Churfyrſt Joh. Sigismundi Enke Anna, af Brandenborg, udbad ſig, af Churfyrſtinde Hedevig til Sachſen, en redelig Theologum, og da der til Facultetet herom blev ſkreven, faldt Vallet paa Rotlöben, ſom bemeldte Aar 1622. gik til Sverrig, hvor Churfyrſtinden var hos hendes Dotter Dronning MARIA ELEONORA. Da bemeldte Churfyrſtinde afreyſte, beholdt Dronningen Mag. Rotlöben, ſom ſin Hofpræſt, og han fik dertil Beſtalling 1624. Juſt doer begge Præſter til den tydſke Menighed i Stokholm, og der forlanges og faaes Mag. Rotlöben, ſom og foreſtod ſamme Menighed i 15 Aar, men imidlertid prædikede tillige ved Hoffet. Herefter qvitterede han, formedelſt nogle Forandringer, ſom ſkeede og ere mig ey ret bekiendte; men blev ſtrax i Aaret 1639. antaget af Erkebiſp Printz FRIDERICH af Dannmark, ſom Over-Hofpræſt til Bremervorde. Kongen ſatte ham Aar 1642. til Slotspræſt i Glykſtad, og kort efter til Provſt over Pinneberg. Endelig kom han Aar 1645. til Hadersleb, men levede kun kort; thi han døde her 1649. den 22 Martii. Var ikke dette et Apoſtel-Levnet, o lykkelige Mand, ſom maatte lære ſaa mange tuſinde! Med ſin Frue

Benedicta, en Dotter af Borgemeſter Joach. Dankwart i Nykiobing i Sverrig, men en Enke af Mag. Becker ved Stokholms tydſke Kirke, avlede han otte Born (og Joh. Mart. Rotlöben, Doct. Med. ved det ſvenſke Hof, hvilken Kong CARL XII. nobiliterede, var uden Tvivl Mag. Rotlöbens Son.)

Har ſkreven foruden Diſputatzer og Liigprædikener:

1. Geiſtl. Ruſt- und Beth-Kammer, 3 Bücher, 1627. 1630. i 8vo.

2. Chriſtl. Communicanten Heilbrunn, 1638. i 8vo.

3. Chriſtl. Schwerd, d. auserleſene Gebethleins, Lyneburg 1645. i 12mo.

4. Bericht von einem, der bis ins 31 Jahr ungetauft geblieben, und zu Stokholm die heilige Taufe empfangen, Matth. 11, 25. 1625. i 4to.

5. Leichpr. über Agnes geb. Herzogin zu Holſtein, Stokh. 1627.

6. Troſtklage über den Tod König GUSTAVI ADOLPHI, Thren. 5, 15. 1630. i 4to.

7. Leichpredigt bei des Kön. Körpers Beyſetzung, zu Stokh. 2 B. Kron. 35, 20-25.

8. Zwey Jubelpredigten am Schwed. Dankfeſte, wegen der Leipziger Victorie am 22 Nov. 1631. Joſv. 10, 6-43.

9. Zwey Danckſagungs- Troſt- und Warnungs-Predigten, nach dem großen Sturm und hohen Waſſer in der Elbe am 23 Jan. 1643. Jon. 1, 4. 5. und Matth. 8, 23. ſeqv.

10. Frie-

10. Friedens-Predigt, Glückſtad 1645. i 12mo.

11. Concio de medicina lepræ ſpirit.

12. Examen & refutatio Sophronismi 1643. i 4to, ſom blev modſagt af If. Föckler. See flere hos Moller in Cimb. lit.

12) Mag. Bonaventura Rehefeld, Provſt, Hofpræſt og Conſiſt. Director fra 1649. til 1673, og Superintendent i Stiftet fra 1668. Hans Fader Tobias Rehefeld var Superintendens Adj. til Bornedistrict og Præſt, hans Farfader ligeſaa, hans Farfaders Fader var Abbed i et Kloſter i Meiſen, og antog Lutheri Lære. Hans Farfaders Faders Fader var Wencesl. Rehe, Herre til Peterwiz i Schleſien, ſom blev for ſin Krigstieneſte, af Keyſer CARL V. nobiliteret. Aar 1630, da han var tyve Aar, gik han til de Lærde i Leipzig, hvor han blev i tolv Aar. Aar 1643. blev han af Erkebiſp Printz FRIDERICH antagen til Hofpræſt til Bremersvorde; efter tre Aar blev han Slotspræſt i Glykſtad og Provſt i Pinneberg. (u) Til Hadersleb kom han ſom Provſt 1649. og efter 19 Aar blev han tillige Gen. Superintendent eller Overprovſt over Hertugdommet Slesvig, hvortil Kongen ſkal være bleven bevæget ved denne artige ham forebragte Paſſage: Wrangel, ſom Aar 1659. ſpillede over alt Meſter, tog Mag. Rehefeld med ſig engang i ſit Selſkab, og da nu Wrangel engang talede ſkiændelig om den danſke Konge, gav Mag. Rehefeld ham et

(u) Han fulgte artig Mag. Rotlöben i Hælene.

værdigt Brefigen, hvilket blev bragt for Kongen, som ret loe deraf. Følgende haarde Brev skrev han til sine Præsters Bestraffelse og Opmuntring: Salutem propter Dominum cum officiis!

" Reverendi atqve præstantissimi Viri, Domini & „ fratres in Chr. dilecti! Neminem virum latere potest, „ contemtum ordinis eccles. indies magis magisqve cre- „ scere. Dolent illum boni omnes, qvibus salus eccle- „ siæ & existimatio nobis debita curæ cordiqve est, cau- „ sasqve hujus mali deplorant ac detestantur. Sunt illæ, „ ex aliis, tum qvorundam Crapula, tum promiscua „ studiosorum ad sacras habendas conciones admissio. „ Satis enim compertum habeo, nonnullos illo lethali, „ ut Phoenix medicorum spiritum Vini merito appellat, „ inebriari: nonnullos in conviviis vel in multam noctem, „ vel tam strenue bibere, ut a vomitionibus temperare „ sibi neqveant. Vicarium qvoqve nonnullis, me in- „ scio, locare operam, tum rudes, & qvi, qvod alios „ docere debebant, non didicerunt ipsi, tum vitæ disso- „ lutioris homines. Hinc fit, ut vester ordo pessime „ audiat & aliis modò non sordeat. Horum causa, ut „ ego noxam connivendo contraham, nemo sanus per- „ svadebit. Agite igitur, Viri fratres, avertite qvæso, „ qvod nos justo aliis criminari potest. Recordamini ar- „ ticulos Synodi Rendesburgicæ, qvi potatoribus suspen- „ sionem & remotionem dictitarunt, a simili poena non „ exclusis vicinis non indicantibus. In animum revocate „ Constitutionem Regiam, Conclusumqve Synodale, in

„ qvo

„ qvo cautum fuit, ut nullus Studioſorum ad habendas „ conciones admittatur, niſi qvi idoneitatis teſtimonio „ accedat mactatus. Per Dei itaqve gloriam — cujus „ miniſtris eſtis, eccleſiæqve emolumentum, vos roga- „ tos volo, perqve Sparta vobis conceſſa vobis injungo: „ facite, qvod vos veſtrumqve tam ſanctum munus decet. „ Si qvi vero ſunt, qvi fraternæ petitioni paternæqve „ admonitioni locum dare neglexerint, ſuo malo expe- „ rientur, me non ſolum honeſtati ſtudentium eſſe fau- „ torem benevolentiſſimum, ſed etiam omnis ἀσυνλίας „ cum Deo & Rege vindicem acerrimum, neqve unqvam „ a me admiſſum iri, ut unius vel alterius culpam totus „ totum miniſterium luat, egoqve ob alterius crimen „ damnas fiam. Valete in Domino Viri fratres dil., & „ vos qvi boni eſtis, qvales vos omnes confido, hoc „ mecum agite, ut Deo & integræ vitæ cultoribus præ- „ beamus nos omnes & ſinguli. dab. Hatherslebiæ die „ 4 Febr. 1656." V. R. D. ex animo add.

M. B. Rehefeld.

Herpaa ſreve Præſterne:

Valent. Schmidt von Eiſenberg omnis ἀσυνλίας και ἀταξίας oſor.

Petrus Benedicti, Diaconus — haud enormiter vivere cupit.

Joh. Jeſſenii, Archidiaconus, Τῆς ἐυζωΐας και ἐυταξίας amans.

M. Jeſſ. Corvinus, præſcriptis his, qvæ Dei gloriam qværunt; & S. miniſterii dehoneſtamenta, —

ατακξίαν, utinam & πορνείαν averruncabunt, lectis ſubſcribo.

M. Pet. Dreier. o qvi es & eſſe debes Gregis Chriſti vigil, perpende mecum V. Jer. 48. & Phil 3. N. T. dicta, & qvidem voces רמיה & τύπον. — —

Matt. Höyer. Laur. Porſius. Claud. Casbergaard. Can. Bramtius &c &c.

Aar 1668. fradøde ham hans kiere Huſtrue Magdal. von Wolffersdorff, en Dotter af Julius von Wolffersdorph til Veſte og Kleingodel i Meiſſen. Og Aar 1673. den 7 Julii gik denne ſtore og flittige Mand, vor Provſt og Superintendent Mag. Rehefeld af Kiødets Gang, plaget i ſidſte Aar af Steensmerte, med ſit Symbolo paa Tungen: Utinam nemo pereat, det er: Gid alle maatte blive frelſte! Hans ældſte Dotter Sophia Eliſabeth blev gift med Mag. Frid. Brand, Præſt til Svindinge, derefter Enke-Dronning SOPHIÆ AMALIÆ Hofpræſt paa Nykiøbing, Provſt og Præſt i Staden. Den anden Dotter fik Provſt Krahe her paa Stedet. Den tredie, navnlig Amalia Agnes blev gift med Prof. og Rector Halſio i Odenſe ꝛc. Hans Epitaphium har Zwerg i ſin Siell. Cleriſie indfort. Hans Vaaben var en Raa med et Sverd i Klovene.

I hans Manuali læſes blant mange ſmukke Sukke og Indfald:

1 Delectant mentem *bona* ſic *Ventura* Renatam
Gaudet ut herbifero *Caprea* læta *Jugo*
— — Is hinnulus acer agris

2. — fru-

2. — fructus ubi carpere posſis
Non radix, ſed ramus erit.

* * *

Ex ramis fructus pete, non radicibus.

Hvormed han ſigter paa begge ſine adelige Familier.

De Wittenbergiſke Profeſſores Theol., ſom i Aaret 1662. tilſkrev Haderslev Geiſtlighed, og bad om ſammes Raadgivelſe mod de til Calvinismum ſig boyende Rinthelnſke Theologos, fik af Provſten M. Rehefeld dette Svar (ſom maaſkee kan behage een og anden at læſe.)

" Gratia & pax a Deo Patre, pacisqve Principe J. C.
„ & communicatio Sp. Sancti! cum officiorum frat.
„ caritatis oblatione.

„ Pl reverendi, amplisſimi atqve excellentisſimi Viri
„ Domim —

„ Apographum collationis Dn. Theologorum Rinthe-
„ lenſium & Marpurgenſium Calvinianorum, una cum
„ ἐπιχείσει ſuper illa & litteris Veſtrarum pl. Rev. dign.
„ & Exc., qvibus collegii noſtri Eccleſiaſtici hac de re
„ fraterne expetitis judicium, recte accepimus; nec po-
„ tuimus, qvin negotium hoc, qvippe arduum & fidei
„ noſtræ confesſionem ſpectans, probe penſicaremus.
„ Inſtituta igitur pia & devota deliberatione, noſtram ita
„ reverenter exponimus ſententiam. Dominos Rinthe-
„ lenſes ſibi & eccleſiæ Luth. male proſpexiſſe putamus,
„ dum non tantum id, qvod tam multos tangit & ab

„ omnibus curandum fuiſſet, ſoli in ſe, aliis inconſultis, „ ſuſceperunt; Verum etiam Calvinianis, plurimos erro- „ res, fundamentum mediaqve ſalutis immediate & proxi- „ me labefactantes atqve evertentes, locoqve fidei dubi- „ tationem, ſpei deſperationem, timoris Dei ſecurita- „ tem progenerantes, aperte foventibus, nec dogmata „ in Deum blasphema & humanis ſocietatibus injuria de- „ ferentibus, qvaſi conſanguinei fidei noſtræ eſſent, fra- „ ternitatem ſp., cujus anima & nervus fidei unitas eſſe „ debet, conceſſerunt. Intempeſtiva certe hæc eſt & „ noxia benevolentia, & plurium malorum, qvam hic „ recenſeri poſſunt, foecunda. Cordatiores Dominos „ Rinthelenſes eſſe oportuerat, memoresqve pii, qvo „ B. Ignatius ardebat, zeli, qvi teſte Theodorito eos „ qvi non crediderunt, Euchariam eſſe carnem & ſan- „ gvinem Redemtoris noſtri J. C., in epiſt. ad Smyrnen- „ ſes a fraternitate excluſit reprobravitqve. Modernos „ enim Calvinianos non hoc tantum, ſed pluribus qvo- „ qve, iisqve capitalibus erroribus infectos, inqve feci- „ bus ſuis concretos eſſe, ex confeſſionibus & aliis eo- „ rum Scriptis ſatis liqvet.

„ Rem vero piam vobis & omnibus cordatis Luth. „ Theologis digniſſimam præſtatis, Viri pl. Rev., Ampl. „ atqve Excell., qvod accuratiſſime veſtra ἐπιμέλεια, in „ qva nihil deſideramus, periculiſſimos conatus Calvinia- „ norum, ſub ſpecioſo fraternitatis nomine ſimpliciori- „ bus imponentium, mature & maſcule inhibetis, Do- „ minos Rinthelenſes ſerio & humaniter revocatis, pru-

„ den-

„ dentisſime, ne ſchisma infelix inter Lutheranos ſubo-
„ riatur, præcaveris. Speramus inde fore, Deo ita di-
„ recturo, ut auſus Calviniani contrarium formiantur even-
„ tum, & Lutherani, qvos illi ſive allectum ſive diſtra-
„ ctum ibant, vinculo inter ſe arctiori devinciantur, pu-
„ ritatem Evang. magis magisqve penſi habeant, & ſan-
„ cto odio Calvinianorum detestentur.

„ Nos juramenti religionis, qvo Auguſt. Confes-
„ ſioni invariatæ & formulæ Concordiæ adſtricti ſumus,
„ haut immemores, Calvinianorum errores horrendos
„ & gratiam divinam, meritum Chriſti Salvatoris, Ver-
„ bum Dei, Sacramenta, fidem, adeoqve omnes ſalutis
„ noſtræ cauſas impugnantes, Deo freti, porro damna-
„ bimus, ab eorum fraternitate tantiſper, dum illos
„ miſſos fecerint, abhorrebimus, devotis interim ſuſpi-
„ riis Deum precaturi, ut errantes miniſterio verbi ſui in
„ viam reducat, rupturas impediat, nosqve in veritate
„ per Chriſtum, qvi via, veritas & vita, clementisſime
„ conſervet, cujus gratiæ & protectioni P. R. V. D. &
„ Exc. toto animo commendamus. Dabamus Hatersle-
„ bii in Cimbrica Cherſoneſo, die B. Jacobi. Ao. 1662.“
Veſt. P. R. D. & Excell.

In C. Jeſu conjunctisſimi & obſervantisſimi.

Præpoſitus, Paſtores & Symmyſtæ Miniſterii Auguſt. Confeſſ. ibidem.

I Conſiſtorii Protocol ere diſſe Navne underteegnede:
M. Bonaventura Rehefeld, Probſt.
Valentinus Schmidt, Paſtor in Hadersleb.
M. Jeſſe.

M Jeſſenius Corvinus, Paſt. in Biert. M. Pet. Dreyer. Wilh. Pauli, Paſt. zu Moltrup. Chriſtianus Zoëga.

Han har ſkrevet foruden andet:

1. Vindiciæ Evang., Pontificiis Ingolſtad., B. Lutherum & Eccleſ. Evangelicam dogmatis antichriſtiani, Epicureismo feneſtram aperientis — inſimulantibus, ad mandat. Reg. oppoſitæ. Glykſt. 1654. i 4to.

2. Theologia Catechetica d: Unterricht zur Gottſeligkeit, in Frage und Antwort, in däniſcher und teutſcher Sprache 1650. i 8vo; 1656. i 8vo; 1698. i 8vo.

3. Pietas domeſtica, in 10 Geſängen, Hamb. 1664. i 8vo.

13) Mag. Chriſtophorus Krahe, Provſt, Slotspræſt og C. D. fra 1673. til 1688: Født i Leipzig af borgerlige Forældre. Kort efter han var bleven Student, blev han fra Kiøbenhavn ſendt til Wien, ſom Legations-Præſt med Andr. Baron af Lilienkron, hvor Krahe ikke opførde ſig forſigtig nok; thi han ſtræbte at udbrede Proteſtanternes Lære, betiente efter Begiering nogle med Sacramentet efter den Lutherſke Kirkes Maade, og det uden for ſin Hr. Legati Huus; kort derefter blev han tagen om Natten, kaſtet paa en Heſt eller Vogn, og ført bort til de yderſte Grændſer af Sleſien med Forbud, aldrig at komme Wien nær. Andre Efterretninger ſiger, at Jeſuiterne ſatte ham i Arreſt, og han paa Kong FRIDERICH III. Foreſtilling kom los. Herpaa gik Mag. Krahe til Danzig i gamle pialtede Klæder, tiggede der en Skipper til at

fore

fore ham til Kiobenhavn, hvor hans forrige Herre Baronen allerede havde foreſtillet hans Sag for Kongen, (der fortælles, at Kongen blev ſaa vred, at han derover hevnede ſig paa de i Kiobenhavn værende Catholiker, hvilket dog vel er udſpredt af Krahes omſindede Religions Venner). Kongen ſatte ham i forſte Vacance, ſom blev Rectoratet i Meldorph Aar 1668, hvor han giftede ſig med forrige Mag. Rehefelds Dotter Catharina Magdalena, og ſtrax derpaa blev han her i Provſtiet adjungeret, og efter aflagt Eed i Conſiſtorium introduceret, og ſuccederede ham. Aar 1688. blev han tillige ſat ſom Provſt over Apenrade og Lygom Kloſter, men dode ſamme Aar i ſit 46de Aar. (x) Af endeel Breve, ſom jeg af denne Mands har, finder jeg dette artigt:

Salutem & officia!

Adm. reverende & amplisſime Domine Paſt. (Hatherslebii)
Rev. & clariſſimi Domini Symmyſtæ,
Amici honoratiſſimi!

„ Wiewol ich an meinem Orte über Geiſtlichen und „ der Ihrigen Kleidertracht nicht klagen kan, doch weil „ Ihro Königl. Majeſtät eine algemeine Ordre wegen „ der Prieſter-Kleidung geſtellet, ſo habe einen kurzen Ex„ tract hievon communiciren wollen.

„ Die Herrn Prediger ſollen 1) lange weite ehr„ bare ſchwarze Samarien und Prieſter-Röcke tragen „ 2) Keine Halstücher, ohne zu Hauſe, ſondern Kragen

„ ge-

(x) Gelehrt. Lexicon. Möllers Cimb. lit. Tom. II.

„ gebrauchen. 3) Sich keiner Parücken bedienen. „ 4) Mit keinen güldenen Ringen, auch nicht mit Per„ ſchafft-Ringen die Finger zieren.

„ Die Prieſter-Frauen und Kinder ſollen ſich „ gleichfals ehrbar in Kleidern halten, maſſen denn ih„ nen 1) güldene und ſilberne Spitzen, 2) Die großen „ weiſſen ſpitzenen und koſtbaren Bonde-pari-Tücher um „ den Hals zu tragen verboten werden; wornach ſich „ ein jeder " — Bene valete Rev. Veſtr. clarit. officioſiſſ. M. Chr. Krahe.

Hadersl. die 27 Mart. 1680.

Hans Born vides diſſe: Bonaventura, ſom blev tilſidſt Provſt i Oldenborg; Johannes Krahe, ſom blev Præſt til Vierre; Anna Margrete, ſom blev Præſte-Kone i Maugſtrup; Andreas Krahe, ſom blev Gouverneur i Trangvebar; og Chriſtina Magdalene, gift med Penſionair Peter Anderſen paa Sophienhof.

Hans Bibliothek var uſædvanlig ſtor, dets Catalogus udgior ey mindre end 44 Ark Papiir.

Hans Skrifter, ſom ere trykte, ere meeſt Diſſertationes og Excercitationes, og ere af andre anforte.

14) Mag. Michael Stichelius, Provſt, Paſtor og Conſiſt. Director fra 1688. til 1715. I Dyſſeldorf, hvor denne var fodt 1651. den 10 October, var Faderen Licentiatus Juris, ſom blev ſiden brugt i Naumburg i Thyringen. Hans forſte Udflugt paa Studeringernes vegne var til Gera; han miſtede ſine Forældre; og muelig, Fattigdom giorde, at Jeſuiterne ham

til

til Frafald fra ſin Religion ſerteligen forforde, og iblant Papiſterne promoverede han til Magiſter i Philoſophie og Veltalenhed, og fik i Würtzburg dette Brev: Stephanus Losle Societatis Jeſu A. A. L. L. & Philoſophiæ Magiſter & Prof. Ord, ejusdemqve facultatis in Alma Univerſitatis Herbipolenſ. pro tempore Decanus:

" Cum ornatisſimus ac erudit. Dominus Michael „ Stichelius Dyſſeldorphienſis ſtudiorum ſuorum teſti- „ monium Academicum expetierit, lubentes volentesqve „ illud clargiti ſumus. Teſtamur itaqve, prædictum „ Dominum & univerſitatis noſtræ albo inſcriptum, & „ poſt Logicam Philoſophicasqve ſcientias laudabiliter ab- „ ſolutas, examine accurate præmiſſo, omnibusqve iis „ præſtitis, qvæ ad Gradum Doctoratus Philoſophici in- „ dipiſcendum ex uſu academiarum adhiberi ſolent, digne „ fuiſſe judicatum, cui honos iſte deferretur. Qvam- „ obrem ex more Academiæ hujus in aula Univerſitatis „ majori, ſolenni ritu & pompa, nobiliſſima clariſſ. Vi- „ rorum inſpectante corona, menſe Julio die 11 Anno „ 1673. per R. P. Laurent. Flucke Soc. Jeſu A. A. L. L. „ & Phil. Magiſtrum & Prof. Ord. præfatus Dominus Phi- „ loſophiæ Doctor renuntiatus eſt. In cujus rei fidem „ has ei dedimus publico Facultatis noſtræ ſigillo & ju- „ rati Notarii Academiæ manu communitas." Die 9 M. Martii Anno 1674. Herbipolis.

Chilianus Weiſſenſche,
Notar. Acad. Herbip. in fidem.

I Jeſuiternes Collegium i Mainz blev han henſat, men var og det Sted, hvor Guds Aand gav ham at fortryde ſin Apoſtaſie; løb bort fra diſſe farlige Menneſker, til Frankfurt, hvor D. Spener prædikede Sandhed for ham; og ſendte ham vel recommenderet til Hertug ERNESTUM til Gotha, ſom med Stipendio holdt ham to Aar i Jena og Leipzig. Herefter fortiente han ſit Ophold ved Borns Information, og var hans ſidſte Diſcipel Hr. Charl von Ahlefeld paa Gravenſtein, ſom ſiden blev Statholder; hvorfra Paſtoren i Hadersleb Hr. Val. Schmidt von Eiſenberg, (med Kongelig Tilladelſe, ſelv i ſin Alderdom at udſøge ſig en Medhielpere) antog Stichelium, ſom Paſtor Adj. Aar 1680, ſom og Aaret efter blev under Eed antagen, ſom Conſiſtorii Aſſeſſor. Succederede efter ett Aar ſom Paſtor, og ham blev efter Provſtens Død, tillige betroet Provſtiet (hvorefter Slotspræſte-Embede og Provſte-Løn af Kongen blev ophævet). Hans Helbred var kun maadelig, i hvilken Henſeende han 1692. reyſte til Carls Bad (og af Frygt for Jeſuiterne gav ſig et andet Navn) og derefter levede til 1714, da han mundtlig og ſkriftlig tog Afſkeed med ſine Tilhørere, og døde 1715. den 15 Junii, og hans Adjunctus Hr. Fiſcher ſuccederede ham. Med ſin Huſtrue Birgitta Schmidt, ovenmeldte Paſtor Schmidts Dotter (y) avlede han

(y) Da han holdt Forlovelſe med hende, giorde en Jomfrue af Flensborg Elisabeth Smit Indſigelſe herimod, ſom

han Maria Cathrine, gift med D. Joh. Phil. Thimæo i Hadersleu; Maria Eliſabeth, gift med Hr. P Kragelund i Joel ꝛc. Efter hans Død var nogen Uvigtighed i Kirke-Pengenes Regnſkab, dog ſlap Arvingerne med at betale en liden Capital.

Han har efterladt et artigt Haandſkrift, kaldet:

Tractatus in Philoſophiam Ariſtotelis, tit. Microcosmus peripateticus, 5 partibus, ſ. Mundus univerſus contractus in Philoſophiam Ariſtoteleo-Chriſtianam, diviſus in Logicam, Phyſicam, Matheſin, Ethicam & Metaphyſicam, ſacer Deo triuni, virgini ſine labe conceptæ, Sponſo ejus Joſepho; inceptus auſpice lumine cunctorum Architecto, Præſide matre puriſſima, Patronis D. Joſepho, S. Michaele Archangelo, S Catharina, die 9 Dec. Anno 1670, continuatus per Anno 71 & 72 & 73.

15) Hr. Arnd Fiſcher. Fra Huſum Skole ſendte hans Fader, Henrich Fiſcher, Penſionair paa Heſtholm ved Tønder, ham til Kiels Univerſitet; og han infor-

ſom ſik for ſin Prætenſion 210 Rdlr. Men Conſiſtorium ſandt Betænkning, ſtrax at confirmere Contracten, førend General-Superintendentens Mening var erfaret, condemnerede imidlertid hvert Partie til 100 Rdlr. Penge-ſtraf, ſom ſkulde erlegges Halvdelen til Kongen og Halvdelen ad pias cauſas, og ſuſpenderede Strichelium paa 4 Uger ab officio. Stor-Cantzleren og General-Superintendenten ophævede Suſpenſionen; thi Anklagerinden var hemmelig draget ud af Arreſten.

informerede siden hos Amts-Inspecteur D. Joh. Müller i Hadersleb; derfra blev han i sit 27de Aar, nemlig i Aaret 1704, kaldet som Pastor Adjunctus hos Hr. Ge. Stuhr til den danske Kirke i Flensborg; og blev efter elleve Aar adjungeret, som oven er sagt, Hr. Provst Stichelio, og strax ham succederede. Kirkerne, Hospitalet og Communiteet mistede under hans Inspection alt for mange af sine Capitaler; og efter underdanigst Ansogning blev hans Arvinger befriet fra at giøre Regnskab; og hvad hielper det at kræve Klæder af den Nogne? Sit robuste Legeme, troer jeg, han svækkede af Chagrin over Processer, een paa den anden: Et forvirret Hoved, fordervet Bryst, Gulsot og Vatterfot bleve hans udtærende Giæster. Han døde 1736. den 6 August. Med sin Hustrue Christiana Stuhr fra Flensborg avlede han, foruden sleve, en Dotter, kaldet Catharina, som blev gift med Aug. Wilh. Heilmann, Stadsphysico i Hadersleb. Anna Christina, gift med Raadmand Jac. Lunding sammesteds; og Georg Henrich Fischer, General-Auditeur.

Han har skrevet mod Otto Strandinger:

Die noch stehende unumstößliche Wahrheit unserer lutherischen Kirchen von der Kindertaufe 1712. in 4to. Strandinger skrev derimod et lidet Skrift, tit. Fischer wiederlegt von Fischern.

16) Hr. Johannes Tychsen, Consistorial-Raad, Provst og Pastor fra 1736. til 1750. Og gid denne smukke opvakte troe Jesu Tienere mange flere Aar maatte

maatte i Guds ſtridende Kirke have ſtaaet! O, hvor var hans Liv opbyggelig, og hans Død bevægende og opvækkende! Da han havde faaet nogen Smag paa Læsning i Tønder Skole, ſendte hans Fader Carſten Tychſen, Kiøbmand i Tønder, ham til Gotha under Rector Vockerotta, og derfra blev han 1708. dimitteret til Univerſitetet i Halle i hans Alders 20de Aar, og hørde der Breithaupt, D. Anthon, Franke, Freilinghauſen, Michaëlis og M. Kall. Reiſte efter to Aar til Jena, for at høre den ſtore Buddeum; og atter efter to Aar gik han til Kiel, og blev der i to Aar. Siden informerede han Børn, først paa Rantzau hos Capitain Lieut. Weghe, ſiden hos Baron von Königſtein i Schleswig. Aar 1716. valgte Humptrup Sognemænd ham til deres Paſtor. Her arbeydede han med ſtor Lykke i 22 Aar, og derefter blev kaldet til Provſte-Værdighed i Hadersleb. I hans ſidſte Tid maatte han formedelſt Svaghed bede hans Majeſtæt om en Capellan, ſom blev Herr Pet. Hegelund (ſom endnu lever i Friderichſtad) og da han havde bragt ſin Alder til 61 Aar og 10 Maaneder, henſov han i Troen til ſin Forløſere Aar 1750. den 3 Sept. Hans troe Ægteſælle var Maria Chriſtina Johannes Dotter af ſin Formand i Humptrup, og med hende avlede han ti Børn.

Han har ſkrevet:

Diſput. de nimio rigore in Moralibus: Kiel.
En liden Pſalmebog.
Liigprædiken over Herr Brochmann.

Den chriſtelige Troes og Levnets Lærdoms Afbildning ɔ: en Catechismi Forklaring 1737. i 12mo paa Tydſk og Danſk.

17) Hr. Peter Peterſen Wöldike, Provſt, Paſtor Primarius, og Conſiſt. Director til 1759. Til hans Fodeſted Sommerſted her i Amtet henviſes Læſerne, ſom vilde vide hans Fædre-Hiſtorie, item kan med Lyſt herfra læſes Mag. Biørenſens i en philoſophiſk Stiil ſkreven: Geſegnete Andencken eines treuen Lehrers — des Herren Peter Woldike, Amtsprobſten. Fra ſin Faders Huus og Information gik han Aar 1712. i ſit tyvende Aar paa Univerſiteret i Wittenberg. Foruden Theologien lod han ſig baade her og i Leipzig informere i det franſke Sprog og i ſmukke Videnſkaber. Næſten fire Aar var han i Tydſkland, og ſatte ſaa ſin Reiſe over Sommerſted til Kiebenhavn, men i Haſt derfra blev han hentet til Friderichsborg for at informere Feldprovſt Hoffs Børn, og blev der i fem Aar, tog derpaa ſin Examen Theologiæ ved Kiøbenhavns Univerſitet c. Laude. Aar 1724. blev han ſin Fader i Sommerſted adjungeret, cum ſucced. Paſtor; hvor han continuerede ſin Faders Skole-Embede, og havde ofte ligeſaamange Diſcipler ſom en public latinſk Skole, ſom alle laae i Huſet hos ham, og af hvilke nogle nu ere ſtore og lærde Mænd. I Sommerſted arbeydede han 27 Aar, hvorefter ham alene blev betroet dette Provſtie, og han foreſtod ſamme paa niende Aar; thi han døde 1759. den 14 Maji med ſine

ſæd-

ſædvanlige Munterheds Ord paa Tungen: "Mein „Geiſt iſt froh, die Seele lacht, weil mich die Gnade „ſelig macht." Hans Egtefrue var Anna Catharina Arnkiel fra Moltrup, og med hende avlede han to Sønner og 6 Døttre. (z)

Man har fra ham:

1. Tract. de criterio Veritatis in voluntate non qværendo (defend) 1713.

2. Diſp. de fæce calicis furoris ſ. de iræ & tremoris calice Eſ. 51, 17. 1714.

3. Nogle af hans Prædikener, befordrede til Trykken efter hans Død, med General-Superintendenten Struenſees Fortale 1763. i 8vo.

18) Hr. Johannes Lorentzen fra 1759. til 1763. Denne ærværdige, ſindige, og gudelig ſindede Mand blev til dette Provſtie kaldet 1759. den 28 September fra Paſtoratet i Schenefeld i Rendsborg Amt. Hans Fader var Rector Peter Lorentzen i Sønderborg, men hans Moder Dor. Soph. Riobmand Hanſens Dotter fra Kiøbenhavn. Hans Farfader Peter Lorentzen var i Eiderſted Teichgraf. Hans Faders Underviisning var aldrig ſpildt paa ham, og, forend han i hans 18de Aar, nemlig 1723, reyſte paa det Kieliſke Academie, var han i ſit altid ſaa kiere grækiſke Sprog ſaa fuldkommen, at ingen i Kiel lærde ham derudi meget. Siden reyſte

(z) Han havde den Ære at ordinere til Præſter to Candidatos: Hr. Joh. Peter og Hr. Richard Krahe 1757. og 1758.

han paa de tydſke Univerſiteter, og mindede ſig ikke ſelv til Tilbagereiſe, for hans Fader ham der befalede. Informerede ſaa i Hr. Fricii Huus i Hohn, ſiden i Paſtor Schreibers Huus i Kiøbenhavn, hvor hans Diſciple vare nu værende General Gæhler, Legations-Præſt Schreiber og flere, og aſſiſterede Hr. Schreiber med at prædike for St. Petri Menighed, da han blev ſyg. I hvilken Renommée han har ſtaaet, ſees af, at da Greve Ludvig von Holſtein Aar 1735. vilde lade ſig i det grædſke Sprog undervise, blev ham foreſlaaet Hr. Lorentzen. Kongen befalede i Særdeleshed, at han engang ſkulde prædike for ham paa Slottet, og var med hans Gaver og Læremaade ſaa fornøyet, at Høyſtſamme kaldte ham uformodentlig til Schenefeld, ſom Compaſtor 1736, og efter 14 Aars Tieneſte i denne ugemeen vidtloftige Menighed, blev han 1750. ſammeſteds Paſtor, men efter 9 Aar Provſt og Paſtor i Hadersleb. Efter ſine Kirke-Viſitationer 1762. blev han overfalden af en Hæmoptyſi, ſom ſvækkede ham ſaaledes, at han følgende Aar den 19 Februarii nedlagde ſit Embede, og leverede ſin Siel i ſin Forløſers Haand, og hans Tunges ſidſte Slag vare diſſe Ords Fremforelſe: „Ich „weiß, ich weiß ja, an wen ich glaube. Jeg i min „Jeſu Saar og Vunder, Den beſte Seng og Hvile „har; Thi naar mit Liv til Døden ſtunder, Jeg der „min Troſt-og Glæde tar: Min Gud, gior dog for „Chriſti Blod, Min ſidſte Afſkeeds-Time god!“

Han

Han og hans Huſtrue Mette Bevermann vare et exemplariſt Ægtepar, han havde ikkun een Søn, som døde tilig, og efterlod altſaa ingen Børn. (a)

19) Hr Joachimus Creutſchmer, Provſt, Paſtor Primarius og Conſiſt. Director. Som fra 1750. til 1763. var Guds Ords Lærere for Maugſtrup og Jægerup Menigheder; hvorefter ham dette Provſtie blev betroet. Aar 1721. den 21 April ſaae han Verdens Lys forſt i Kiøbenhavn; men forend han blev tre Aar gammel, miſtede han ſin Fader Henric Creutſchmer, Controleur ved Kiøbenhavns Accise; og hans Moder Elis. Magd. Bukkenhoffer opdrog ham med ſex andre Godſkende menſommeligen, men aldrig kunde en Moder holde ſine Børn mere til Gudsfrygt og Kundſkab end hun. Da den fatale Ild ødelagde hendes Boeſted, maatte vores Hr. Creutſchmer i ſit 8de Aar have ſit Ophold udi Skaane i Hr. Silberſcholds Huus, ſom forhen havde i Kiøbenhavn været Legations-Secreterer, og logeret i hans Moders Huus. Aar 1731. blev han ſat i Kiøbenhavns Skole, af hvilken han 1740. af Rector Schade med beſte Teſtimonio blev dimitteret. Nogen Tid efter var han ſaa lykkelig, paa Anſøgning at antages inter Stipendiatos CHRISTIAN VI., gik ſaa til Halle, og var der i tvende Aar frequenterende Meyers philoſophiſke, Kørbers mathematiſke, Baumgartens theologiſke, begge Michaëlis rabiniſke og arabiſke Lectiones.

(a) Ham havde ogſaa den Ære i Biſpe-Vacance at ordinere Hr. Axel Rødberg til Skodburg.

I Kiøbenhavn prædikede han derefter i St. Petri Kirke, ja efter Befalning ofte for de Kongelige Herskaber med ſtor Bifald. Herefter tog han ſin Examen Theol. cum Laude og faa Tider efter, en Dag, da han ſad og mediterede paa en Prædiken, ſom han ſkulde holde for Geheime-Raad Ludvig Pleſſ, kom et Bud, ſom bod ham tegne ſit Navn paa et ſtykke Papiir, og ſamme Aften fik han at høre, at han var af Hans Kongel. Majeſt. kaldet til Maugſtrup. Her giftede han ſig med Jomfrue Anna Sophia Crucau, en Dotter af Paſtor Martin Crucau i Norborg. HErren lade denne velſindede Mand nyde alle de Velſignelſer, ſom mit mod ham taknemmelige Hierte dagligen ønſker ham og hans Huus!

II. Lectores ved det Hadersleviſke Capitel.

Saaſom St. Marie Kirke var, neſt Slesvig, den berømteſte Kirke i Stiftet; ſaa har Capitelet her havt ey allene Præpoſitum, Cantorem og Diaconos, men og ſin Lectorem Theologiæ. Det forſte man finder om Lectoribus ved dette Capitel, er i Biſkop Nic. Wulfs Tid 1430. ſeqv., ſom anordnede her en Lect. Theol. og en Lectorem Evang. & Epiſtolarum, ſom nogle gange om Ugen maatte holde Lectiones. Samme havde efter Tidernes Maade gode Indkomſter. Benævnte Biſkop tillagde Lectori Theol. 300 Mark Lybſk, og den anden

Lectori

Lectori 100 Mark Lybſk. Dette Læseſted blev, ved Reformationen Aar 1525. af Printz CHRISTIAN nedlagt; men da han merkede, at mange Studentere og Munke komme til Hadersleb for at høre de evangeliſke Sandheder, ſom allerede her ved hans Hofpræſt Mag. Winther bleve prædikede, blev Printzen bevæget igien at oprette Lectorium, og kaldede ham ordentlig til Lector Theologiæ.

Mag. Johannes Wend 1525, ſom blev af Provſten D. Weidenſee, i Prælectionibus publicis aſſiſteret. Mag. Wend blev ſiden Provſt, og altſaa er nyelig hans Hiſtorie beſkreven. De ham efterfolgende Provſter ſkulde tillige have foreſtaaet Lectorio, men det gik altſammen tilbage, for deres øvrige Embeder og den latiniſke Skole at forſyne, var nok, og mere end de kunde beſtride.

III. Slotspræſterne i Hadersleb.

Stedſe vare her ved Slottet to Præſter, og det over 100 Aar efter Reformationen. Den første og fornemmeſte Hofpræſt var altid tillige Provſt eller Superintendens her paa Stedet og i Provſtiet, og diſſe vare fra Doct. Eberh. Weidenſee lige til Mag. Chriſt. Krahe, 13 i Tallet, om hvilke alle er meldet.

De nederſte Hof- eller Slotspræſter have været:

1) Mag. Georg Winther, Printz Christians eſkelige Hofpræſt fra 1523. her paa Hadersleb Slot. I Kirke-Ordinantzen, ſom han var med at underſkrive i Kiobenhavn Aar 1537, ſkriver han ſig Concionator Hathersleviensis, hvoraf man ſnart ſkulde ſlutte, at han ved Stadens Kirke (ſaaſom endnu ingen Diaconus derved blev antagen ſorend i Aaret 1556) har tillige havt Forretning, og tillige ſynes det, at han bemeldte Aar 1556. eller meget kort for, er forflyttet eller død. Zwerg i ſin Siell. Cleriſie melder videre om ham, og henviſer os til et Epitaph. ſom Bramrius i ſine Næniis har optegnet, men Zwerg feiler uden Tvivl herudi, eller har det af andre falſke Efterretninger. (b)

2) Mag. Petrus Generanus, ſom paa Printz Christiani III. Bekoſtning ſtuderede i Wittenberg, og havde til Læremeſtere D Luther og Melanchton; hvorfra han ſendte til Printzen og hans Brødre ſine udgivne Skrifter. Og hvor anſeet han her for ſin Lærdom har været, viſer Wittenberg Univerſitets Teſtimonium af 16 Febr. 1540. (ſom jeg for Vidtloftighedens ſkyld ikke vil beſvære Læſerne med). Da Hertug HANS den Ældere 1544. tog ſin Reſidence paa Hadersleb Slot,

(b) D. Pontopp. Ann. Anno 1525. Hvitfeld Biſpe-Krøn. Unſch. Nachrichten 1724. p. 598. i Matth. Flacii Leben, omtrent 1560. meldes om en Mag. Winther, ſom, for en liderlig Advocats ſkyld, den han ikke vilde lade til Guds Bord, blev aſſat paa ſin Sygs-Seng fra ſit Superintendentur i Jena.

Slot, ſkrev han efter denne Generanus, men ſorend han vilde antage dette Kald, maatte Kong CHRISTIAN befale ham at komme, og ſendte ham ſikker Reiſe-Brev. Han kom endelig Aar 1546. med ſtor Recommendation fra D. Bugenhagen, ſaaledes lydende: „Gnad und „Fried von Gott unſerm Vater, und von Jeſu Chriſto „unſerm HErrn ewiglich: Durchleuchtiger, Hochge„bohrner Fürſt, gnädiger Herr. Ich bitte alle Tage „für E. G. und E. G. Brüder, weil E. G. nu zum „Regiment gekommen, daß E. G. Gott Glücke gebe „zu einem ſel. Regimente. — Dazu bitte ich auch, „daß E. F. G. und E. G. Brüdern bei Gottes Wort „und dem luth. Evangelio Chriſti behalten werden, „um welches willen wir nun alle angefochten werden „mit ſo grauſamen Krieg. — Aber Gott unſer l. Va„ter, Chriſtus und HErr, der heilige Geiſt, der „ewige Tröſter wird uns nicht verlaſſen, denn wir „rufen ihn an. — Ich hoffe, daß ſolches Gebet auch „ſtarck geht in E. G. Landen und Kirchen. Was „wir vom Krieg Zeitung haben, und davon hier ge„druckt iſt, wird E. G. alles bey Mag. Petro Gene„rano bekommen, ſonſt wolte ichs E. G. zugeſchickt „haben. Dieſen Mag. Per. Gener. G. H., welchen „E. G. berufen hat, daß Er ſey E. G. Prediger und „Theologus, will ich E. G. unterthänig befohlen ha„ben. Er iſt eine lange Zeit bey uns in Studiis ge„weſt, wie Kön. Majeſt. E. G. Bruder wohl weiß. „Er hat ſich ehrlich gehalten, und ſo ſtudirt, daß ihn

„unſre

„ unſre Schule hat geehret mit dem Gradu Magiſterii.
„ Dazu ſo hat er fleißig geweſt mit großen Ernſte zu
„ Gottes Worte, nicht allein mit zuhören, ſondern
„ auch mit ſchreiben. — Alſo, daß, da wir zu wiſſen
„ kriegen, daß er von E. G. gefodert werde, haben
„ wir ein ſtatlich Examen mit ihm gehalten in Theolo-
„ gia — daß wir uns des gefreuet haben, und ſol-
„ genden Tages zum Prieſter und Prediger öffentlich
„ in unſrer Kirchen — ihn geordiniert haben. Er
„ hat ehrlich gefreiet und ſich befreundet mit dem würd.
„ Herrn Mag. Fröſchel, unſer Kirchen-Prieſter und
„ Prediger, des Schwager iſt er geworden. — Chri-
„ ſtus ſey mit E. G. ewiglich. Wittenberg, Monath
„ December Bartholomæi 1546.“

E. F. G.
unterthäniger Diener
Joh. Bugenhagen, Pomer. D. (c)

Folgende Aar 1547. beklager han for Hertugen ſine ringe Indkomſter, og anholder om de 100 Rdlrs. forrige Beſoldning; men Aaret efter blev han ſat til Apenrade Provſtie. (d) Formedelſt Svaghed havde han, med høyeſte Tilladelſe, over tyve Aar en Capellan;

(c) Altſaa feiler Arnkiel, ſom ſiger, at han blev kaldet fra Wittenberg lige til Apenrade, hvilket og Claus Möller, Organiſt i Apenrade i hans Beſchreib. der Stadt Apenr. paaſtaaer.

(d) Möllers Cimb. lit. har urigtig 1550. Arnkiel er her-ubi paa min Side.

lan; thi 1561. blev han adjungeret Frid. Brun, og efter hans Død, sammes Broder Joh. Brun, som og saa døde for Mag. Generanus, og gav Plads til hans egen Søn Joh. Generanus 1683, som og succederede Faderen Aar 1584. (e) Hans efterladte Enke Giertrud Blume, var af den gamle Blumiske Slegt i Wittenberg. Hans rare Bibliothek brændte op Aar 1610. At han har skreven en Deel Skrifter, sluttes af disse Ord i en Ligprædiken: "Mag. Pet. Gen. ist aus seinem „Büchern, die im öffentlichen Druck ausgekommen, be„rühmt gewesen, die er theils der Churfürstin zu Bran„denburg, gebohren aus dem Hause Dännemark Eli„sabeth — dedicirt, theils auch dem hochl. F. und „Herrn CHRISTIAN III. und Herzog JOHANN zu „Schleßw. und Holstein, darüber er in guten Ruf „gekommen ꝛc.", men faa af hans Skrifter ere bekiendte. J. Möller in Cimb. lit. anfører et par endnu bekiendte, nemlig de Schmalk. Artikler oversatte paa Latin 1541; og nogle utrykte Breve til D. ab Eizen. Bemeldte vor Hofpræst var født i Genner, en lille Landsbye i Ø. Lygom Sogn i Apenrade-Amt, og af samme Bye tog han sit Tilnavn. (f)

3) Mag.

(e) Joh. Generani Søn var Pet. Generanus, som blev Pastor i Bjolderup, Fader til Pet. Gener. som beboede Staruv Gaard i Hadersleb Amt, død for nogle Aar siden.

(f) Ikke født i Lygom Kloster-Sogn, som haves i Beytr. zur Erläut. der Civil-Kirchen und gel. Hist. der Herzogth. 1 Sml. pag. 30. og i Arnkiels Collectaneis.

3) Mag. Georgius Boëthius Agricola fra 1548. til 1560, og blev derefter Provſt, og er alſaa ovenfor om ham meldet.

Efter ham maatte Rectores Scholæ forrette denne Tieneſte, indtil Mag. Joſſ. Corvinus Aar 1640, hvorefter baade Slot og Slots-Prædiken forſvandt.

IV. Paſtores Primarii i Staden Hadersleb, ſom tilforn kaldtes Kirkeherrer, og vare indtil omtrent 1545. tillige Præſter til St. Severini Kirke i gammel Hadersleb.

Enhver Communicant har Tilladelſe af Stadens tre Præſter at tage til Skriftefader hvem ham lyſter, ſom og nyder alle Indkomſter ved alt hvad ved ſamme kan forefalde ved Barnedaab, Ægteſkab, Lig ꝛc.

Aar 1569. gav Hertug HANS en ſtor Deel af de fra Kirken bortkomne Lehne tilbage igien til Kirken og dens Præſters Beſoldning. Aar 1578. gav ſamme godgiørende Hertug 2000 Rdlr., af hvis Renter Paſtor i Staden ſkulde aarlig nyde 40 Rdlr., Archidiaconus 20 Rdlr. og Diaconus 60 Rdlr. Gave-Brevet er dette:

„ Wir Johannes der Elter — bekennen vor uns, „ unſre Erben, Nachkommen und ſonſt jedermänniglich, nach dem wir — befunden, daß der Paſtor „ und Capellan unſer Stadt Hadersleb zu der Nottürft

„ genug

„ genugſam nicht verſorget, daß ſie ſich darvon mit ih-
„ ren Weib und Kindern füglich, ehrlich und wol un-
„ terhalten mögen — zu derſelben Verbeſſerung nach-
„ folgende Verordnung gemacht, nemlich, daß wir ein
„ tauſend Reichsthaler bey dem Erbarn, unſerm
„ lieben getreuen Melchior Rantzoven zu Tagſkov in un-
„ ſerm Gute belegt, jährlich davon ſechzig Reichstha-
„ ler Zinsgeld zu geben, wovon der Paſtor 40 Thaler
„ und der Capellan 20 Thaler jährlich heben und bören
„ ſollen, über alle dasjenige, was ſie bisher an Be-
„ ſoldung und anderm gehabt. — Und als wir darne-
„ ben bewogen, daß der Paſtor und ein Capellan alleine
„ zu ſolcher großen Gemeinte — ſonderlich umb ſterb-
„ licher Leute willen, nicht genugſam — ſo haben
„ wir gnädiger Wohlmeinunge verordnet, daß noch
„ ein Capellan nebenſt dem andern ſoll gehalten werden,
„ zu welcher Behuff wir noch ein tauſend Reichstha-
„ ler bey ged. Melchior Rantzoven, jährlich mit 60 Rth.
„ aus ſeinen Gütern, lauts ſeiner Vorſchreibung, zu
„ verzinſen belegt, welche Zinſer er jährlich zu ſeinem
„ vermachten Unterhalten, nebſt freyer Wohnung, ſo
„ ihme ein Rath zu verſchaffen, zu gebrauchen. Und ſoll
„ ſolche beyderl. unterſchiedlichen Zinſe jährlich in den
„ Achte Trium Regum vom Probſt und Bürgermann
„ und Rath zu Hadersleb eingemahnet. — Wäre es nun
„ Sache, daß die beſtimte Jahrzeit, in Melchior Rantzo-
„ ven Verſchreibung beſtimbt umb und vorbey, und
„ dem einen oder andern Theile nicht würde gefällig

„ ſeyn,

„ seyn, den Hauptsummen länger zu behalten oder ste-
„ hen zu lassen, so soll nach Laut und Innhalt der Ver-
„ schreibung, die Loßkündigung vorher beschehen und
„ dann nechstfolg. Trium Regum, die Abzahlung dar-
„ auf unnachläßig erfolgen. Jedoch — gewisser Or-
„ ten wiederum auf Zinse bestätigt. — Actum auf un-
„ serm Hause Hansburg den 5ten Maji Anno 1578.
„ manu prop. "

(L. S.)

Daß gegenwärtig Copey dem rechten Originali gleichlautend und — übereinstimmend befunden, solches bezeuge Krafft dieses hierzu legitime requisitus & vocatus E. Böye Judic. Hattersl. Secretar. & Notar. L. public.

Aar 1645. gav Cathr. Heinemann til Hadersleb Præsteskab 500 Rdlr. Hendes Donations-Brev er dateret den 16 December bemeldte Aar. (g)

1) Den første ordentlige Pastor i Hadersleb efter Ref. var Provst Doctor Eberhard Weidensee fra 1526. til 1533. (See Provsterne.)

2) Mag. Antonius Keiser succederede ham, og blev tillige Provst efter nogle Aar. (Altsaa er om ham ogsaa meldet.)

3) Mag. Joh. Vorstius var baade Pastor og Provst fra 1554. til 1560. (Om ham er ogsaa meldet.)

4) Johannes Hecht, Pastor fra 1560. til 1573. udvalgt af Indbyggerne og Magistraten som Pastor efter

(g) Forvares i Provste-Archivets 33 Skuffe.

efter Mag. Vorſtii Bortreiſe, hvilket Capellanen Joh. Oldendorp faſt blev raſende over, hvorom ſiden ſkal meldes. Hr. Hecht var ſodt i Gyſtrov i Meklenborg, og døde Aar 1572. eller 73 her i Haderslev.

5) Hr. Georg Schröder, Paſtor, og ſiden tillige Provſt. (See Provſterne.)

6) Petrus Smknecht fra 1613. til 1635. Af Fødſel en Lybekker. Afloſte den her værende Provſt Mag. Joh. Schröder fra Paſtoratet, ſom han i ſex Aar tillige med Provſtiet havde foreſtaaet, hvilket ſatte den hidſige Provſt ſaaledes i Harniſk, at den ærlige Sinknecht blev anklagen ſom en Kiættere Aar 1635; og ſom han ingen Roe ventede at faae, afſagde han ſit Præſtedom, og døde ſammre Aar maaſkee af Chagrin over nogle hans Medbrødres Haardhed. Da han laae for Døden, udlod han ſig for ſin Confeſſionarium, at han alt for ubetimelig havde nedlagt ſit Embede, og at han fortrød, at have tiet i det Rendsborgſke Synodo; og denne gode og ſagelige Mand bekiendte for alle nærværende ſig til Lutheri Lære, detеſterede alle Vildfarelſer, tilgav alle ſine Modſtandere, og lovede at vilde ved et offentligt Skrift legge ſin Lærdoms Reenhed for alles Øyen; men han døde, og Gud loſte ham af Verdens Uroe. Videre er meldet om ham i Mag Joh. Schröders Hiſtorie tilforn. Den beromte Profeſſor O. H. Möller eyer en Deel ham angaaende Breve og Acta, ſom udgiør en heel Bog Papiir.

Hans Skrifter efter Cimbr. literata, ere:

1. Manuductio Deiformis pietatis v. penitioris Unitatis c. Deo. (et Ark.)

2. Delineatio ſynopt. præcip. artic. Theologiæ. (3½ Ark ſtor.)

3. Antwort auf die Klag-Artikel, ſo der geweſene Probſt zu Hathersl. M. J. Schröder, als vornehme Exceſſen am 17 Martii Anno 1635. wieder ihn angegeben. (2 Ark.)

7) Valentin Schmidt von Eiſenberg, Paſtor & Miniſterii Senior indtil Aar 1681. Aſſeſſor Primarius Conſiſtorii & Scholæ Conſervator. Denne fornemme og af Lykken omtumlede Mand vilde jeg fortælle meget om, men Læſerne vil hans fuldkomne Hiſtorie, frygter jeg, blive for vidtloftig at giennemlæſe; og derfor vil afkorte den. Han var af en god Slægt, ſom og af Keyſer FERDINAND III. ſiden blev nobiliteret. Hans Fader Mathias Schmidt var Borgemeſter i Cörbitz, ſom døde 1634. Hans Moder var Anna Lange, Raadmand Lucas Lange og Barb. Peſchin deres Dotter. Hans Farfader var Hr. Valentin S. til Königswalda paa de Bohmiſke Grændſer, hvor vores Hr Paſtor var født 1599. den 1 Junii. Hans Ungdoms Anførere vare forſt Rector Jo. Polandus i Cörbitz, derefter Skole-Rectoren i Graupen, og endelig Conrector Qvelmalz i Freiberg (ſom gav ham ſaadan Smag paa Poeſie, at han ſtedſe var anſeet ſom en god Poet). I hans ſyttende Aar kom han med prægtig Teſtimonio paa Gymnaſium i Prag, og nogen Tid efter lod ſig

blant

blant Studenterne indskrive ved det gamle Carolinske Academie; reyste siden til Ulm, Augsburg, Tybingen og flere Steder; indtil han blev begieret til Terscher ved Elven, som Informator; men efter to Aar blev uformodentlig kaldet til Rector ved den tydske Skole, som man i den Bohmiske Uroelighed fik Friehed at oprette i Leutmaritz, hvortil S. Jacobs Kloster blev de Evangelikke indrommet. Her var han roelig indtil Aar 1620, da han maatte drage i Landflygtighed formedelst Munkenes Vildhed, da det blodige Nederlag skede paa det hvide Bierg ved Prag. Hvor finde vi ham nu igien? Han vaagner hos sin forrige Herre i Terscher, som Hofmester for hans ældste Søn, med hvilken han besogte Universitetet i Wittenberg; men Sygdom drev ham tilbage til sit Fædreneland, hvor han skulde have havt en Arv efter Forældrene, hvis han havde vildet afsige Lutheri Lære; men han lod alting i Stikke, og lob til Magdeburg 1624. Her giorde han sig dristig, traadde frem for den evangeliske Abbed, med et latinsk Vers, paa staaende Fod, gav ham sine betænkelige Omstændigheder tilkiende, hvilket anstod denne saaledes, at han giorde ham strax til Conventual- og Kloster-Prædikant. Rygtet om hans rare Prædike-Gaver kom Hertug JOHANN ERNST for Oren, og som bemeldte Hertug, som den Tid var General i Dansk Tieneste, behovede en Feldpræst, lod han ved sin Hofpræst Mag. Lippach ham fordre til Hoved-Quarteret til Stendal. Og han aflagde der i Domkirken en Prove-

Prædiken; hvorefter H. M. Kong CHRISTIAN IV. ſom ſelv var hans Tilhører, kaldte ham ſom Feldtpræſt; men ſorend han blev ordineret, maatte han følge Armeen til Sleſien og Ungarn, ſom indtog Hovedſtaden Troppa, hvor Hertugen lod Hr. Schmidt ved Mag. Lippach i S. Georgii Kirke ſolenniter ordinere Aar 1626. Her blev han liggende (medens Hertugen drog ind i Ungarn) og giorde ſig ſaa elſket, at Raadet i Troppa bad Hertugen ydmyg, at maatte beholde ham i deres forrige forjagede Præſtes Sted, hvilket og ſkede. Men her varede hans Glæde kort: Hertugen døer i Ungarn, den danſke Armee kommer i Knibe, Troppa maa af Wallenſtein og hans Folk udſtaae en haard Beleyring, den maatte overgive ſig; og Jeſuiterne, i hvis Kirke Hr. Schmidt havde prædiket, ſammenſvore ſig at ſtoppe Hr. Schmidts Mund i evig Fængſel; men Commendanten Oberſt Marq. Rantzou blev Hr. Schmidts Beſkyttelſes-Engel, og vilde ey med Wallenſtein ſlutte en Freds-Accord, undtagen Hr. Schmidt var derudi indſluttet med; ſaa gik da han med de danſke Folk, og lod ſig til Breslau geleide. Fra Breslau begav han ſig, da Helbredet tillod det, til Bautzen og Leipzig, og endelig til Weimar, hvor han opholdt ſig hos Hofpræſten forommeldte Mag. Dan. Lippach. Fyrſten lovede ham Promotion, i ſær, for han havde tient hans Hr. Broder. Men Tid og Omſtændigheder tillod ham ikke her at blive længe; han ſøgte atter til ſit forrige Magdeburg, hvor han ved Fortællelſe om ſine mange farlige

Foran-

Forandringer bevægede saaledes Dompræsten Doctor Bake, at han talede med Decano i Nyestaden, og fik ham der hensat som Pastor 1628. Lykken er ham ikke saa god, at han her kan sidde sikker længere end tre Aar; den Keyserlige General Wallenstein belcyrer Byen haardeligen Aar 1629, og opkaster for den sytten Skandser; men han udrettede intet, indtil General Tilly kommer igien 1631. med en uovervindelig Armee; Administratoren i Byen Marggreve Chr. Wilhelm til Brandenborg, maa selv stikke Nyestaden i Brand og ruinere Kirker, Klostre og Hospitaler. Hr. Schmidt maa følgelig løbe til Festningen, men des tungere; thi her har han taget sig en Hustrue, og maa skielve ved at see sit kiere Sted opgaae i Branden; men det var kun en Begyndelse; Fienden trængde ind i Magdeburg, ikke som Christne, men som Furier, plyndrede og brændte. Indbyggerne (jeg gyser ved at tænke derpaa), vidste ikke, enten de skulde løbe for Sverdet hellere end for Ilden. Midt i denne Jammer kommer en Major og tilbyder Hr. Schmidt at føre ham ud af Staden; men tænk ikke, at Schmidts Lykke er saa stor at finde en ærlig Ven saa uformodentlig? Nej, Majoren er skielmsk. Rigtig nok fører han ham igiennem Gaderne over de nedhuggede Legemer, igiennem dragne Kaarder og Ilden, fører ham ned over Volden til den Keyserlige Leyr; her tillod Majoren ham ikke at blive, men befoel ham fremdeles at følge sig, og da de vare lidt ude fra Leyren, omringer Officeren med sine Ryttere

Præſten, og med opſpendte Piſtoler forlanger Rantzion. Hr. Schmidts, Kones og Barns Graad blodgior ikke diſſe ſteenhaarde Hierter, Præſten viſer dem ſine tomme Hænder, ſom havde maattet lade alting i Branden og Fiendens Vold; men han ſlap derved ikke fra dem; han maatte med Kone og Barn til Fods følge diſſe ubarmhiertige Riddere; allene tillode de, at hans Kone, ſom nogle gange faldt i Afmagt, blev kaſtet med ſit Barn paa en Vogn, ſom førde nogle Præſtens Bekiendte til Langenwedding Præſtegaard, og altſaa ſlap hun, men Hr. Schmidt blev ført til Majorens Qvarteer i Welsleben, hvor han i et bevogtet Kammer havde Leylighed at ligge ſin Gud i Øre med Bøn og Graad om hans fremdeles Forſorg. Gud lever. Dagen efter blev Majoren haſtig fordret til ſin Oberſt, og de fleſte hans Bevogtere maatte med; nogle andre Officerer kommer og erfarer Hr. Schmidts ſørgelige Tilſtand, bevæges derover, tager ham ved Haanden, og fører ham paa Veyen at flye. Lidt derfra træffer han ſin Kones Sendebud, ſom geleider ham lykkelig til hende og ſin gamle Ven, Præſten i Langewedding; men af Forſigtighed forlode de Præſtegaarden og holdte ſig hemmelig op hos Klokkeren, og det var til deres Lykke; thi Majoren med ſine Ryttere indfandt ſig rigtig, og udkræved Hr. Schmidt, men man fandt ham ikke, og Fienderne lode ſig dermed nøye. Efter Begiering afhentede hans Svigerfader i Wolmerſtad ham til ſig; men her torde han heller ikke blive; thi man havde

Spio-

Spioner allevegne ude at anholde Magdeburg. Præ-
ſter, hvorudover Guds Haand og Aand ledede ham
til ſin gamle kiere Doctor Röber i Wittenberg, ſom for-
hialp ham til at blive Feldtpræſt ved den Churfyrſtelige
Armee, og han fik ſit Qvarteer i Delitſch; lod han
hente til ſig ſin Huſtrue, for han meente, her nogen
Tid at ligge roelig; men den Roe varede kun kort, de
Keyſerlige faldt ind i Churfyrſtendommet, og man
maatte her brække op. Hr. Schmidt ſendte Kone og
Barn tilbage til Wittenberg; og fulgte han ſelv Regi-
mentet, ſom var med i det ſtore Slag 1631. den 7 Sept.
en Miil fra Leipzig, hvor de Churſachſiſke og deres Al-
lierede de Svenſke ſloge de Keyſerlige, og forfulgde dem
ind i Bohmen, (h) og indtoge Prag. Derefter kom
hans Regiment til Eger, hvor han i nogle Uger prædi-
kede i den ſtore Kirke. Ved ſtille liggen her, blev det
ham tilladt at beſoge ſin Kone, ſom han antraf i Pretſch,
drog ogſaa hen og beſogte ſine endnu levende gamle For-
ældre i Korbitz, ſom glædede ſig med ham, og hiulpe
ham at græde af Glæde over Guds Forſyn; de velſig-
nede ham, lode ham fare og ſaae ham ikke mere. Nu
iler han med Glæde til ſit Regiment, men han glædede
ſig for tilig. Forend han naaer Eger, horer han, at
Croaterne har ruineret nogle af hans Regiments Com-
pagnier, hvorover han paa Doctor Röbers Raad ſoger
ſin Dimiſſion fra denne Uroe. Herpaa begav han ſig
til Zerbſt for at erfare, om hans Kirke i Magdeburg

(h) Hr. Schmidts Chef, Gen. Major Bindeauf døde imidlertid.

ikke endnu var opbygget, men dertil saae det endnu ingenlunde ud. Han satter altsaa en lykkeligere Resolution: Med Recommendations-Brev fra Fyrsten i Weimar reyste han til Glykstad til Kong CHRISTIAN IV. og træffer der tillige sin forhen i Slesien velbekiendte Patron Oberste Marq. Rantzou, som med flere bevægede Kongen at beholde ham ved Hoffet, hvor han og ofte prædikede og nod god Underholdning. Nu begyndte Hr. Schmidts Lykke at vaagne. Kongen lader ham befale at prædike for sig i Rendsburg paa Herredagen, hvorefter Kongen raisonnable begaver ham, og lover ham frem for andre Befordring, hois han agtede at blive i de danske Lande. Derpaa reyste han til Hamborg, hvor han lod sin Kone (som hidtil opholdt sig hos sin Fader) komme til sig, og de boede derefter i Glykstad; indtil i Itzehoe Provste-Embedet blev vacant, hvilket Hr. Schmidt, som Viceprovst forestod, indtil den ankom, som Abbediſſen og Convent-Jomfruerne allerede havde udnævnet, men de havde hellere beholdt Hr. Schmidt; ja det blev saa maget, at Raadet kaldte ham til Maaneds-Præst i Capellet paa Torvet, hvor han stod i to Aar, og i Aaret 1635. ved Pastorat-Vacancen kom efter Raadets og Folkets Villie til Hadersleb, hvor han endnu levede i 46 Aar, og var altsaa Præst i hele 56 Aar. Kun det sidste Leve-Aar vidste han, hvad Sygdom var, og fik til Medhielper Mag. M. Strichelium, da han og svækkedes saaledes, at han engang besvimede to gange paa Prædikestolen. Hans Dods-

Dag

Dag var den 22 Nov. 1681. med Auguſtini Ord i Munden: Inter brachia Salvatoris mei & vivere & mori cupio. Hans Huſtrue Anna Dondorfen var en Dotter af Borgemeſter Andr. Dondorfen i Wolmerſtad, og avlede med hende: 1) Valentin Schmidt, ſom blev Præſt til Garſtang i Skaane, 2) Chriſtian, ſom blev Præſt til Tyrſtrup, og flere. Efter ſin forſte Kones Død 1658, giftede han ſig igien med Anna Eichel, Borgemeſter Hans Eichels Dotter i Haderslev, med hende avlede han en Dotter, ſom blev gift med hans Eftermand. Det Tilnavn von Eiſenberg bar han fra Aar 1648. den 22 Julii, da han med ſin Broder Joh. Schmidt, Hovedsmand i Keyſerlig Tieneſte blev nobiliteret. Hans Symbolum vare de Ord af Jer. Begr. 3 C. 22 V. חכרי יהוה כי לא־תמנו כי לא־כלו רחמו.

Endeel Liigprædikener fra ham anforer Möller i Cimbr. lit.

8) Mag. Michael Stichelius, blev kort efter Paſtoratets Antrædelſe 1688. tillige Provſt, og ſiden den Tid haver D. H. Amtsprovſtene ſtedſe tillige været Paſtores Prim. (See altſaa Provſternes Regiſter tilforne.)

* * * *

V. Overſte Capellaner, nu kaldet Archidiaconi.

Archidiaconus prædiker ſtedſe Danſk, nemlig Sondags Froprædiken og om Fredagen; ligeſom Paſtor

Primarius ſtedſe prædiker Tydſk, nemlig Søndag Formiddag og om Onsdagen.

Den forſte Capellan, her efter Reformationen blev beſtikket, var den lærde bekiendte Joh. Oldendorf Aar 1556, ſom tillige ſkal have betient Aaſtrup Menighed, hvilket ſidſte jeg dog ey finder Grund til.

Archidiaconus foreſtod tilforn Kirkens Bibliothek for en vis Løn, og maatte holde Bogerne tillige i Stand, hvorom tilforn er meldet.

1) Johannes Oldendorpius den forſte Capellan her, men og her det forſte og ſtorſte uroelige Præſte-Hoved. Fra ſin Fodebye Hadersleb reyſte han til Wittenberg, og ſtuderede der flittig. Gik derfra til Engelland, og blev der een af Erke-Biſpens (i) Amanuenſes, ſom afſkrev Monumenta, Kirke-Væſenet angaaende; men af Hans Dagregiſter ſees, at han blev her kun to Aar; thi han geraadede i Strid med Prælaterne og Erke-Biſpen ſelv, angaaende Alterens Sacramente, og ſagde i ſin medfodte Hidſighed: " Erværdigſte Herre! gid „ her ikke vare i dette Rige ſaa mange Kiættere, Zwinglia„ ner og Anabaptiſter — dertil ſvarede han mig ikke „ meget, ſaa jeg maatte tænke, han var og hengiven „ til Zwingl. Lærdom, ſom han og var. Derpaa an„ faldt mig nogle, ſom diſputerede ſkarpſindig nok om „ HErrens Nadvere, men ugudelig: Jeg tog Beviis „ af Jeſu egne Ord, ſaa de ikke kunde ſvare mig. „ Ligele-

(i) Thomas Cranmer til Cantelberg, ſom ſiden blev ſom Martyr veritatis brændt.

„ Ligeledes giendrev jeg alle Biſper og Prælater, ſom „ daglig ſøgte at forvirre mig.“ Oldendorp blev kied, og bad om Afſkeed. Hans Medſkribent Alexander forestillede ham det meget Arbeyde ſom laae ufovfærdiget, og paaſtod, han ſkulde blive. Hvad, ſvarede Oldendorp, du Dretuder, du gamle Træring og Skalk, du Bagvaſker! ſprang i det ſamme paa ham, og rykte en Haandfuld af hans Skiæg, lob til Erke-Biſpen, og viſte ham det. Skiægget giemte Oldendorp, ſom en Helligdom. Han reyſte ſaa tilbage til Hadersleb, og blev 1553. Capellan til Aaſtrup hos den gamle Paſtor Kröger; men for ſin Lærdom eenſtemmig i Aaret 1556. valgt til Capellan her i Hadersleb, og Valget blev af Hertug HANS confirmeret; men han var her ikke længe roelig, han geraadede i Kiv med Indbyggerne om Løn, og han har viſt nok havt Grund til Klager, ſaaſom jeg finder, at baade Provſten og Hoved-Præſten var paa dennes Side. Borgemeſter Olaus derimod gav ham til Svar: “ Her ere tre Porte paa Staden, vælg jer „ een og gaae jer Vey, hvis J ikke er fornøyet.“ Men ellers var nok den egentlige Grund til Oldendorps Fortrydelſe denne, at Raadet udvalgte Joh. Hecht til Paſtor, og gik denne forbi Aar 1560, og Oldendorp anſaae Hecht for en Stymper, og udſkreg ham ſom en Idiot. Oldendorp gik da ogſaa godvillig bort Aar 1562. og reyſte til Kiobenhavn, men underveys var han alleveegne i Diſpute, ſær i Soer, hvor han blandede ſig i D. Hemmingii Crypto-Calviniſtiſke Handel; og findes herom

herom i hans Journal disse Ord: "Den 21 Junii „ var jeg i Soer efter Abbedens og Lectoris Begiering, „ hvor et stort Giestebud blev tillavet, og disse Siel„ lænder fraadsede og drak værre end Svin. Her var „ og Abbeden af Ringsted. Den 13 talede jeg med „ D. Nic. Hemmingio om Alterens Sacramente. — „ Han kunde ikke svare mig et Ord mod mine Syllogis„ mos, tagne af Christi Ord, saa Studenterne i hans „ Huus selv forundrede sig. Omsider gav han mig „ Haand, og takkede mig for gudelig Underretning. „ Den 1 Aug. kom jeg atter til Lectorem i Soer Klo„ ster Mag. Martini, og fortællede ham Hemmingii Me„ ning, men han forsvarede ham. (k) Han døde Aar „ 1566." (l)

2) Jens Röe eller Ruhe Hatherslebiensis fra 1562. til 1601. Jeg finder ham Aar 1549. at være kaldet til Hadersleb, som Diaconus, hvilket maa have været hos Mag. Ant. Keiser, som Medhielper baade ved Slottet og Stads-Kirken. Han var altsaa i Præste-Embede 52 Aar.

3) Tycho Taisen Tunderensis, Capellan fra 1601. til 1617. da han døde.

4) Peter

(k) Mere Pontopp. Ann. Tom. 3. pag. 385.

(l) Prof. O. H. Möller takkes for Aarstallene herudi; han har og udtog af hans egenhændig paa Pergament optegnet Efterretning om hans Levnet og Stridigheder. Nota: han maa ikke confunderes med andre af samme Navn, som Alb. Cranzii Sosserson ꝛc.

4) Peter Sylveſtri eller Veſterſen, døde 1631.

5) Canutus Jacobæus, ſom levede til Aar 1651. Han havde fra 1617. været her ſammeſteds Diaconus eller nederſt Capellan og Hoſpitals-Præſt. Han døde Aar 1651. og efterlod Enke. Han var ellers en Søn af den gamle Hr. Jacob i Lintrup, og Broder til Hr. Georg i gammel Hadersleb.

6) Mag. Peter Hiort Flensburgenſis. Reyſte Aar 1645. fra Flensborg til Danzig, og ſtuderede der to Aar, og derfra gik 1647. til Kiøbenhavns Univerſitet, hvor han blev i tre Aar, og reyſte ſaa til Roſtok, og blev der Magiſter Philoſophiæ. Her var han for ſine lærde og opbyggelige Prædikener meget elſket, men han blev ikke længe i Hadersleb; thi han ſøgte at blive Præſt i Nuſtrup, og blev der og Aar 1653, men levede der kun i ſex Aar; thi han døde i den bedrøvelige Tid 1659, da den elendige Blodſoet henrev ſaa mange. Med ſin Huſtrue Dorothea Ölgard von Ahlefeld, en Dotter af Hr. Claus von Ahlefeld, avlede han to Sønner, kaldet Cay og Jacob. Hans Enke blev i Nuſtrup gift med Succeſſore Hr. Wedel.

7) Hans Jeſſen, Archidiac. og Conſiſt. Aſſeſſor fra 1653. til 1659.

8) Mag. Petrus Dreier, en Billedhuggers Søn i Hadersleb. I ſit tyvende Aar, nemlig 1638, reyſte han fra Hadersleb og ſin Velgiøreres Amtſkriver Claus Knudſens Huus, og gik til Lybek, og Aaret efter med et got Teſtimonio af Rector Kirchmanno gik paa Roſtok Uni-

Universitetet. Aar 1646. blev ham gratis skienket Magister-Graden, og derefter holdt han Collegia, og var i Det hebraiske Sprog saa ovet, at han i samme holdt en offentlig Tale. Strax blev han af Amtmand von der Lube i Hadersleu kaldet, at informere hans Søn og hans Søsters-Søn. Aar 1648. blev han Præst til Ørenvadt, hvor han tog sin gamle Fader og Moder til sig, og ni Aar derefter blev Provst i Herredet. I den elendige Krigs-Tid og Polakkernes Tyrannie reyste han med sine, ind til Hadersleu, og var af en Polak nær bleven skudt. Hadersleu fik Lyst til ham, og beholdt ham som deres Lærere (thi begge Capellaner vare døde). Fra Aar 1660. til 1662. var han og tillige Rector Scholæ Paa hans Sygeseng gav han sine Børn de bevægeligste Opmuntringer til Gudsfrygt, og han døde den 15 Nov. 1667, just 49 Aar gammel. Hans første Hustrue var Justina v. Hervorden, Borgemester Joh von Hervorden Dotter i Rostok, som døde efter 4 Aar, og derefter gifte han sig med Margrethe Schmidt, Præstens Dotter i Hadersleu, og med hende avlede Justina, gift med Borgemester Jens Olesen i Hadersleu; Valentin Dreier, Præst i Hammelworde; Johannes Dreier, som blev Conrector i Hadersleu; Christian, som blev Herredsfoged over Tyrstrup Herred; Sophia, gift med Chr. Dall i Torning Mølle; Peter, som gik i Krigstieneste, og døde i Italien 1696. (andre sige: han blev skudt for Presburg.)

Hans

Hans Diſputatzer opregnes i Mölleri Cimbria literata:

Af hans Epicedio over Canzler C. von der Lippe anforer jeg diſſe artige Linier paa Tydſk og Danſk:

Wohl gebohrn bringt Ruhm und Ehr,
Wohl gelebet noch viel mehr,
Wohl gefreyet Fried und Freud,
Wohl geſtorben Seligkeit.

Vel fod gir Roes og Ære,
Vel levet endnu mere,
Vel gift gir Fryd og Fred,
Vel død gir Salighed.

9) Poul Saſs, Archid., Conſiſt. Aſſeſſor og Scholæ Inſpector fra 1667. til 1700. Hans Fader Mag. Nic. Saſs i Aſſens (m) ſendte ham i Haderslev Skole under Rector Mag. P. Dreier, og derfra blev han 1662. dimitteret til Kiøbenhavns Univerſitet, og der efter to Aar ſuſtinerede Examen Theolog. c. Laude. Aar 1665. reyſte han til Magdeburg og Wittenberg, tilligemed ſin Broder, (n) og hørde flittig M. Pfeiffer, Spigel og Frenzel, og under denne ſidſte tillige et Collegium Chromanticum, D. Qvenſted og flere; men hans Fader døde, og han nødtes til Aaret efter at reiſe hiem. Gik til Kiøbenhavn og informerede Børn, men Majeſtæten kaldte ham meget haſtig, nemlig 1667. til dette Archidiaconat. Her, uagtet udtrykkelig Kongelig Ordre, at Provſt Rehefeld ſkulde ordinere ham, vegrede Provſten ſig dog, og Hr. Saſs maatte ved to Mænd give ham Beſtikkelſe. Endelig maatte Provſten (ſom nød

(m) Merkelig: Poul Saſſes Møder var gift ogſaa med Mag. Saſſes Formand og Eftermand i Embedet.

(n) Som blev Præſt til Skambye i Fyen, og døde 1686.

nok var vred, fordi Kongen havde giort ſig ſaa dri-ſtig, umiddelbar at kalde, uden at ſporge den myndige Magiſter og Raadet) admittere ham. Her var han et tro Jeſu Bud i 33 Aar. Med ſin Provſt geraadede han engang i Fortrødelighed, og det var Aar 1697. da Provſten ſender Hr. Saſs den Beſked, at de Ord: "Dette er Jeſu ſande Legem — Blod", ſom hid-til ſtedſe ved Sacramentet vare udtalede paa Tydſk til tydſke Folk, og paa Danſk til danſke, af Capellanerne, ſkulde Hr. Saſs i Almindelighed udtale paa Tydſk. Hr. Saſs fandt i denne Nyehed Betænkning og vilde forſt ſee General-Superintendentens Ordre; hvorover han blev anklaget for Ulydighed mod ſin Provſt, og fik en haard Befaling fra Superintendenten: at beviſe Prov-ſten Ære og Parition; men Hr. Saſs lod ſig ikke ſkrekke, menende: "At det tilkom Summo Epiſcopo at giore „ ſlige Forandringer, item, at det tydſke Sprog var „ unyttig til dem, ſom ikke forſtod det, anforende Pauli „ Ord 1 Cor. 14, 16. da diſſe ikke kunde ſige Amen „ dertil; dog General Superintendentens Ordre vilde „ han ingenlunde adlyde"; hvorpaa General-Su-perintendenten kierlig ſvarede ham, at, ſiden de Ord ikke hørde til Sacramentets væſentlige, ſkulde han give efter, ſom en from Mand af Kierlighed til Fred. Med Diacono Hr. Heſtermann havde han og en ſiden Combat: Naar nogen af Hr. Saſſes Skrifte-Børn døde, og bleve om Søndagen begraven, vilde Hr. Heſtermann ikke overlade ham ſin Aftenſangs-Prædiken; dog det fandt

ſig

ſig haſtig til rette. At hans Modſtandere Provſt Rehefeld ikke vilde lade ham til Skole-Viſitationes, det kan man ſagte troe, ſiden det var hanj imod, at han kom til Embedet; men General Superintendenten gav, da han fik det at vide, ſtrax Ordre til Rector von der Hardt, at anſige Hr. Saſs, naar Raden kunde træffe ham. I hans ſidſte Aar, nemlig 1700, blev hans Son ham i Embedet adjungeret. Steenſmerte, Aſthma og Vatterſot vare hans ſidſte ubehagelige Giæſter. Med ſin Huſtrue Margrethe Schmidt (en Enke af ſin Formand) avlede han Nicolai Gottfried, ſom ſuccederede ham; Anna Margrethe, gift med Collega ved Hadersleu Skole Nic. Boyſen; Maricke, gift med Vinhandler Ephr. Reiher i Kiøbenhavn, og flere.

Han har ſkrevet:

1. Diſp. de uno vero Deo & tribus in una Eſſ perſonis. 1666.

2. Guds Borns Graads Sæd ꝛc. Liigprædiken over Karen Nis Jørgenſens, af Pſalmen 126, 5. 6. Kiøbenhavn 1689. i 4to.

3. To Decades af Bodprædikener. Kiel 1696 og 97.

4. Den retſindige Chriſtens aandelige Kamp og Strid ꝛc. Liigprædiken over Magd. Hans Kloſters, af 2 Tim. 4, 7. 8. 1698. i 4to.

5. Chriſt. v. Sröckens Catechismus-Melk, overſat paa Danſk Flensborg 1705. i 12mo.

10) Nicolas Gottfried Saſs fra 1700. til 1755. den 31 Martii, og var i Præſte-Embede paa 55de Aar.

Var en Søn af forrige, født 1675. den 6 May. Fulgte i sin Ungdom i sin Faders Spoer, og gik fra Hadersleb Skole i Aaret 1695. paa Wittenberg høye Skole, hvor han hørde in homileticis D. Dassou, som siden blev hans Superintendent, og flere store Mænd; men et hastig Bud om Faderens Sygdom drev ham tilbage sidst i Aaret 1697, og saasnart hans Fader kunde miste ham, søgte han Universitetet i Kiøbenhavn, og blev Informator hos Oberhofmesterinde Baroneſſe von Schindel, samt tillige hos Geheime-Raad von Jessen. Imidlertid giorde den svage Fader Ansøgning, at faae ham sig adjungeret, som og erholdtes Aar 1700. den 27 Nov. Man hastede at faae ham indsat, saasom baade Faderen døde kort efter, og den anden Capellan tillige ogsaa var død. I hans Embede var han overmaade flittig og i sit Levnet exemplarisk. Da han paa tredie Aar havde med sin gamle Moder ført sin Huusholdning, udsaae han sig en Ægtemage, nemlig Maria Elis. Zeise fra Kiøbenhavn, og med hende avlede fem Børn. Hun døde fra ham 1719. og han sad siden i Enkestand 36 Aar. Nogle besynderlige Prøver paa Guds Forsyn har han selv optegnet, nemlig: Engang laae han i hans Bagstue i sit Huus, faldt i Søvn, og glemte at udslukke Lyset, og i Søvne forekom ham, som een raabte: Nicolas! staae op. Han sprang op, en Stoel, Senge-Omhenget, og Dynen brændte i fuld Lue. Han betænkte sig ey længe, men reev Omhenget ned, kastede det og den brændende Dynе paa Jorden,

Jorden, og med de øvrige Sengeklæder dæmpede Ilden. En anden gang, nemlig Aar 1746, blev han af en Vogn saa ulykkelig omreven paa Gaden, at hans venstre Arm blev brudt paa to Steder, og kom af Led i Skulderen, men HErren velsignede Lægens Haand til at helbrede ham igien. Aar 1740. blev hans Søn ham i Embedet adjungeret, og han levede derefter endnu 115 Aar, og efterlod to Sønner og to Døttre.

11) Hr. Christopher Sals. Denne retsindige Guds Mand, som jeg længere havde ønsket Livet, og som jeg i sær for ærlig Omgang, saa og for de fornemmeste Efterretninger til dette Skrift oprigtig ærer i hans Grav. Han havde den Skiebne, ikke at elskes af de saa kaldte Fornemme, hvortil jeg ingen Aarsag har kundet finde, uden denne, at han aldrig forstod at hykle. Hans offentlige Tales Yndighed behagede de Reiskafne saaledes, at han neppe var bleven Student, førend en Præst her i Egnen forlangte ham til sin Adjunctus; men han havde Lyst at giøre sig duelig paa Universiteter, gik derfore fra sin Fødebyes Skole til Kiel (thi for de frække Preussiske Hververe torde Faderen ikke sende ham paa de Sachsiske Universiteter) Aar 1731. i hans Alders 19de Aar; thi han var født 1713. den 28 April. Det var ellers en egen Guds Bestyrelse, at en heftig Flodfeber forhindrede ham at komme til Kiel, førend ved Michelsdags Tider, og derved undgik en slem Tumult i Kiel, i hvilken en Student blev saaret, en Corporal dræbt, og 5 Studenter releagerede. Den

Hiertefromme Profeſſor Oporinus (ſom ſiden kom til Gottingen) brugte Gud her til at lære ham at kiende ſig ſelv, og at kiende ſin Sieles Forløſere Jeſum Chriſtum. Aar 1734. reyſte han tilbage, og for at bevæge ſit ſvage Legeme, reyſte ind i Jylland og beſøgte ſin Broder, ſom var Præſt, og der havde eengang den Ære at prædike for Enkedronning Anna Sophia paa Clausholm. Paa Brusgaard tog han Condition an hos Capitain Roſenkranz; men en Polypus Narium tvang ham til at forlade Jylland. I ſin Fødeby ſøgte han Omgang med nogle opvakte Siele til ſin Opbyggelſe og ſande Fornøyelſe. Aar 1739. lod han ſig her af Conſiſtorio examinere, og reyſte ſaa til Stiftet Vallø, hvor Condition var ham tilbuden; men da de ham af Commiſſarierne giorte Løfter ikke bleve holdte, ſatte han ſin Reyſe videre frem, og gik til Kiøbenhavn, hvor han antog Condition hos Stalmeſter von Kalckreur. Imedens han ſtod i Forſlag til de Kongel. Pagers Information, erholdt hans gamle Fader ved Anſøgning Kongelig Vocation for ham, at være ſig adjungeret 1740. Men jeg veed, at han meget nødig havde vildet være Lærere i ſin Fødeby.

En merkværdig Omſtændighed i hans Embede er uden Tvivl denne, at han i tre Provſte-Vacancer har foreſtaaet Provſtiet, ja eengang havt en General Superintendents Forretning, og ordineret een til Præſt 1760. den 13 Febr. (nemlig mig ſelv), introduceret ſom Provſt, to Præſter, indſat en Rector i Skolen, foruden

uden Degne og Skoleholdere, hvilket aldrig nogen af hans Formænd har været betroet til, og heller neppe nogen herefter bliver. Aar 1747. traadde han i Ægteſkab med Maria Eliſabeth Zeiſe, en Dotter af hans Morbroder, Apotheker Carl Chriſtian Zeiſe. Hans Børn har alle havt den ſamme Vugge, i hvilken baade Faderen og Moderen have hvilet, indtil de bleve afvante; Gud forfremme dem til ſin Ære og deres og andres Glæde. Hr. Saſſes Valſprog var i alle Livets Forandringer: " Pſ. 73, 23. 24. Jeg vil ſtedſe blive „ hos dig, du holder mig ved din høyre Haand, du „ ſkal lede mig ved dit Raad, og derefter antage mig „ til Ære. " Han døde Aar 1767.

Vi har fra ham:

Liigprædiken over Provſt Tychſen 1750. den 10 Sept. trykt 1763.

Liigprædiken over Provſt Wöldike, trykt 1763. i 8vo.

12) Hr. Lorentz Holm, ſom fra 1746. har her foreſtaaet Diaconatet og Hoſpitals Præſte-Embedet, indtil Aar 1768, da han allernaadigſt blev beſkikket, ſom Archidiaconus. Han er født Aar 1711. den 9 Julii i Seth hos Tondern, hvor hans Fader var Fyrſtelig Sognefoged, ſom efter nogen Tids Hiemme-Information ſatte ham i Tønder Skole, fra hvilken han 1731. reyſte paa Univerſitetet i Jena, hvor han flittig ſtuderede i tre Aar. Conditionerede derefter i Tondern og Flensborg, indtil han blev kaldet til dette Sted. Han har hidindtil levet udi ugift Stand.

VI. Nederſte Capellaner eller Diaconi, ſom tillige ere Hoſpitals-Præſter.

Diaconus har ugentlig tre Prædikener at forrette, nemlig Søndags Aftenſang (ſom han forretter paa Tydſk eller Danſk, ligeſom ham lyſter) Søndags Fropræditen i Hoſpitalet, og ſammeſteds en ugentlig Torsdags-Prædiken.

Foruden de 60 Rdlr. ſom Hertug HANS tillagde ham, hvorom tilforn er meldet pag. 206, tillagde Kong FRIDERICH II. ham end tre Ortig Rug og tre Ortig Byg af Fielſtrup Kirke aarlig. Benaadelſes-Brevet lyder ſaaledes:

„ Wir FRIDERICH II. thun hiemit kundt, daß „ uns der würdige, unſer andächter lieber getreuer Er „ Martinus Petri Prediger unſers Hoſpitals zu Haders„ lev unterthänigſt anvernehmen gegeben, welcher Ge„ ſtalt er in dieſen ſchweren Zeiten mit ſeiner deputirten „ Beſoldung nicht zulangen könne, und uns danebenſt „ unterth. angeruſen — wir geruheten aus Gnaden „ ihm ſolche ſeine jährliche Beſoldung in etwas zu ver„ beſſern, daß wir demnach gnädigſt gewilligt, ihme „ jährlich zu ſeinem Deputat noch 6 Oertig Korn, „ halb Rocken, halb Gerſten aus den Einkünfften der „ Kirchen zu Felſtorp reichen und geben zu laſſen. „ Befehlen demnach unſerm Amtmann und Probſt zu „ Hadersley. — Daß ihr ihme ſolche 6 Oertig Korn —

„ jährlich

„ jährlich auf Michaelis aus gemeldter Kirchen Felſtorp
„ inkünfftig unweigerlich entrichter. Daran geſchicht
„ unſer gn. Wille und Meinung. — Geben auf un-
„ ſerm Schloß Hadersleben den 16 Decemb. Anno Ach-
„ zig Sechs. "

FRIDERICUS.

(L. S.)

1) Hr. Hans (Marbachius) ſom Hertug HANS beſtikkede Aar 1578, og ſkal være død Aar 1584.

2) Martinus Petri. Døde Aar 1616.

3) Canutus Jacobæus fra 1617. til 1631. da han blev Archidiaconus.

4) Peter Bendixen Hatherslebienſis. Døde i den uroelige, jammerlige Kriegs- og Sygdoms-Tid 1659. den 20 Julii, i den graſſerende Diarrhé eller hvide Blodſot, og efterlod en Enke.

5) Chriſtian Zoëga. Af denne Familie forekommer ſiden flere. Denne vildhovdede Mand var født i Slesvig, hvor hans Fader var Cantor ved Skolen. Med ingen Mand har Conſiſtorii-Herrerne havt mere Ulejlighed. Een Sag havde han med ſin Formands Enke; een med Præſten i gammel Hadersley; den tredie med ſin Svoger Wagner Wogenſen; den fierde med en Bonde i Bramdrup, ſom klagede over Hr. Zoëga for ſlet Betaling; og da Provſten ikke vilde tage hans Partie, kom han den 23 October 1666. i Provſtens Huus med ſtor Importunitét, onſkende Guds ſtrenge Hevn over Provſten; og da Provſten ikke vilde høre

ham, kaſtede han de tildomte 14 Mark Lybſk bag efter Provſten; men Hr. Zoëga maatte opſamle dem igien og legge dem paa Provſtens Bord med Høflighed, og ſiden levere ſelv Bonden af Bramdrup dem. Aar 1668. havde han atter en Sag med Borgemeſter H. C. Eichels Enke, ſom gav ham an, at han paa Midfaſte Sondag havde af Prædikeſtolen ſagt: „Der ere Re„gentere, ſom giøre Faderloſe og Enker Uret; hvad „Brandenborger og Polakker have efterladt, har hine „taget, ſom de maae give tilbage for at faae Roe i „deres Grav — de holder med April-Breve, truer „Præſterne med Remotion ꝛc.“, hvilket Enken tydede paa ſin afdøde Mand, og udvirkede, at Hr. Zoëga maatte offentlig aflæſe følgende Conſiſtorii Kiendelſe: „Ew. Liebe ſoll hiemit berichtiget ſeyn, demnach in ei„ner Predigt etliche Reden von mir geführt, welche „auf den ſeligen Bürgermeiſter — gedeutet werden „wollen, ich mich aber deswegen erkläret, daß ich auf „ihn und ſeine Erben nicht geziehlet — bezalte dertil „18 Rth. 29 Skilling L.“ Den ſagtmodige Paſtor Val. Schmidt von Eiſenberg angav han for Conſiſt., at han var Aarſag i hans Indkomſters Ringhed, for han i Vacancen efter Hr. Bendixen ikke havde ſat en Vicarium i Diaconi Skrifteſtoel, og Zoëga ſagde paa Prædikeſtolen „Du alter Phariſäer, du alter Narr, du „ſtehſt da und rühmeſt dich, daß du der Gemeine ſo „und ſo viel Jahre gedienet ꝛc., du rühmeſt dich, daß der Rath und Bürgerſchafft dir ein gutes Zeugniß „gege-

„ gegeben ꝛc., item klagede han, at Hr. Schmidt havde absolveret ham conditionaliter, som Consistorium vilde, at han skulde bevise. Hr. Zoëga blev nu suspenderet paa sex Uger; men endelig 1670, da han blev atter angiven, at have slaget Toppe Lange i Byefogdens Huus et blaat Øye, og angrebet ham med ærerørende Ord, blev han med Kongelig Bekræftelse afsat aldeles. Blev dog derefter Præst til Beyensleth, hvor han døde. Hans eene Søn Christian Zoëga, født 1661, blev Præst til Bokhorn; en anden, Conrad, blev Guldsmed i Heide ꝛc.

6) Johannes Hestermann fra 1675. til 1694. I Hadersleb var dennes Fader Borgemester. Blev ordineret til Præste-Embede 1675. den 3 Sept., og døde 1694. den 30 August. Med sin Hustrue Sophia Schröder fra Wonsbek avlede han en Dotter, som blev gift med Successore.

7) Johann Dosser, Hadersleb. Blev ordineret 1694. den 12 December, og giftede sig med sin Formands Dotter Bodil Cathrine Hestermann, med hvilken han avlede nogle Børn. Han døde 1700. den 16 Junii, og hans Enke blev gift med Successore. (o)

8) Peter Schneider, Hadersleb. Diaconus, Hospitals-Præst og Consistorii Assessor fra 1701. til 1750. Fader kiendte han ikke; thi han døde fra ham i sit Alders tredie Aar. Fra Hadersleb Skole gik han i

(o) Han var en Søn af Cantor Hieron. Dosser, født 1666. den 8 April.

ſit 20de Aar 1690. til Univerſitetet i Jena, hvor D. Velthem antog ham til at informere hans Born. Efter to Aar gik han tilbage og informerede halvfierde Aar i Provſt Strichelii Huus, og derefter ligeſaa længe i Borgemeſter Arent Bruns Huus; indtil han antog forrige Hr. Doſſers Embede, og ægtede hans Enke Aar 1701, med hende avlede han en Søn, ſom blev Præſt i Holebye i Tonder Amt; item en Dotter, gift med Paſtor Breckling i Klipleſ. Fra Aar 1746. var Hr. Lorents Holm ham i Embedet adjungeret, og han levede dereſter til 1750. den 12 December forladende Verden med diſſe Ord: „Jeg gaaer bort, jeg bekiender, jeg er en Synder, „ſom beder Gud daglig om Forladelſe med et ſønder„knuſet Hierte, og tager min Tilflugt til Jeſu Blod „og Død, og forlader mig paa hans fuldgyldige For„tieneſte, og vil blive ved i den Troe til min ſalige „Ende.“ (*)

9) Lorents Holm (om ham er meldet iblant Archidiaconos.)

10) Chriſtian Fabricius, ſom af Kongen blev hid kaldet Aar 1769. den 27 Febr., hvilket ſiges, at Amtmanden forvoldte, ſiden Raadet i Byen vilde negte ham Meddirectorium i Henſeende til at vælge. Men ſom dette Embede ſyntes Hr. Fabricius alt for beſværligt, ſogte han og blev ved indirecte Anſøgning forflyttet til Sattrup Paſtorats Adjunctur i Gottorp Amt hos Paſtor

(*) Ingen kan fortænke mig deri, at jeg anfører ſlig en Bekiendelſe, hvormed Præſter autoriſerer deres Embedes Lære.

Paſtor J. C. Höyer Aar 1771. den 1 Martii. Han var født 1733. i Loit ved Apenrade, hvor hans Fader, Farfader og Oldefader havde været Præſter. Hans Fader ſatte ham i hans Opvext i Slesvig Domſkole, hvorfra Rector Höyer ſendte ham 1751. til Univerſitetet Gottingen, hvor han i 3 Aar i ſær havde udvalgt Canzler Mosheim til ſin Hovedlærer. Hans Faders Død drog ham tilbage til ſit Fædreneland 1754, og efter 3 Aars Forløb reyſte han til Kiøbenhavn, hvor han efter 3 Aar udſtod under D. Roſenſtand og Bang ſin Theologiſke Examen. Derefter lod han ſig af General-Superintendent Struenſee tentere, ſom de her kalde det. Til dette Sted blev han endelig 1769. kaldet, og traadde i Ægteſkab med Catharina Fabricius af Apenrade. Her ſtod han i 2 Aar, og blev derefter kaldet til Sattrup Menighed i Angeln; men maatte underveys prøve den Sorg at miſte ſin kiære Ægtefælle. Men ſom hans Omſtændigheder ey tillode ham at ſidde hen ugift, udvalgte han igien til ſin Ægtefælle Maria Broderſen fra Havetoft i Angeln.

11) Hr. Johann Henric Peterſen ſuccederede forrige, 1771; udvalgt ved plurima vota under Præſidio af Amtmanden, Provſten og to ældſte i Raadet. Han er født 1734. den 29 Januarii i Tønder, hvor hans Fader Eſchel Peterſen Müller er en ſaa kaldet Tydſk Advocat, hans Moder Anne Chriſtine Clio. Fra Rector Overbeks og Carſtens, ſamt Conſiſt. Raad og Provſt Peterſens Manuduction blev han ſendt til Academiet

miet i Kiel, og efterat han der var immatriculeret, blev han Conſiſtorialiter examineret i Tondern. Aar 1760. udſtod han Examen Theol. ved Kiøbenhavns Univerſitet. Efterat han til dette Sted var kaldet, giftede han ſig med Controlleur Ant. Nielſens Enke, en Dotter af Jes Nielſen. HErren dele til ham overflodig Naade og Kraft at fore dette ſit ſær beſværlige Embede.

VII. Rectores Scholæ.

Rector Scholæ vælges af Skole-Conſervatoribus og confirmeres af Kongen. Efter Skole-Fundation ſkal han være Magiſter Philoſophiæ.

Han ſtaaer, i Henſeende til Skolevæſenets Beſtyrelſe, ikke under den verdſlige Øvrighed.

Provſterne foreſtode Skolen, ſom Rectores, indtil Hertug HANS Aar 1567. lod opbygge en nye Skole og beſtikkede ſelv en Rector. Diſſe Provſter have været: Mag. Joh. Wend fra 1525. til 1537. Mag. Ant. Keiſer fra 1537. til 1553, Hertugen tillagde ham gamle Hadersleb Paſtorats Indkomſter; men den gamle der værende Paſtor Hr. Knud levede for længe og det blev ſiden omgiort. Mag. Joh. Vorſtius fra 1554. til 1560. Mag. Georgius Boëthius fra 1560. til 1567, da den nye Skole blev oprettet, og ſiden haver været:

1) Mag. Johannes Bock, Rector og anden Slotspræſt fra 1567. til 1570. Han og hans Fader Hr.

Hr. Mads Bock, Præſt til Eigtved og Ødſted, og hans Brødre (p) havde, jeg veed ey, ved hvilken Hændelſe, vundet en uſædvanlig Naade og Kierlighed hos Hertug HANS. Denne var Præſt til Aſſen og Klakring i Jylland, indtil Aar 1566, forlod derefter ſit Præſte-Embede, (q) og reyſte paa tydſke Univerſiteter. Og da Aaret var omme, kom han tilbage, og blev af Hertugen ſtrax beſtikket til Rector ved den nye Skole her og tillige Slotspræſt. Her var han indtil Aar 1570, da han enten døde, eller og det er ham, ſom blev Pater og Paſtor til Frater Haus-Kirke i Hervord. (r)

2) Mag. Laurentius Wilhadius, Rector og anden Hofpræſt fra 1570. til 1573, hvorefter han blev Rector Scholæ i Kiøbenhavn, ſaavidt mig er bevidſt. (s)

3) Mag. Hermann Piſtorius fra 1573. til 1584, da han døde. Det ſynes, at han er en Søn af Hermann Taſtes Collega i Huſum, Did. Becker.

4) Mag. Martinus Pletzius eller Plecius fra 1584. til 1593. Var fra Velſenak i Mark Brandenborg. Fra Roſtok Academie blev han i Aaret 1575. i hans Alders 22 Aar kaldet herhid ſom Conrector ved Skolen, og

(p) Jens og Niels, for hvilke Hertugen udvirkede Aar 1566. Kongelig Forſikring, at een af dem ſkulde ſuccedere deres gamle Fader.

(q) Som han lod ved en Vicarium forſyne.

(r) Unſch Nachr. 1726. pag. 386.

(s) Alb. Thuræ idea hiſt. lit. Dan. p. 29. & Er. Vindingii Acad. Hafn. p. 192.

og avancerede efter ni Aar til Rectoratet. I Egteſkab traadde han Aar 1585. med Cath. Tiling fra Flensborg. Den Efterretning Hr. Möller in Cimb. lit. giver os, at han qvitterede Skolen, og blev Hofpræſt, er ey aldeles rigtig; thi jeg har viiſt tilforn, at Rectores vare alle tillige Slotspræſter. Her var han til Aar 1593, da han blev kaldet til Slesvig. Domkirke, hvor han døde 1605.

Hans ſmaa Skrifter opregnes i Cimb. lit.

5) Mag. Johannes Neocorus. Denne lærde Mand (af fattige Forældre, født i Huſum, Aar 1566.) blev fra Wittenberg Univerſitet kaldet til dette Rectorat; men var her kun i Aaret 1594. og blev kaldet til Paſtoratet i ſin Fødeby, (t) hvor han efter 10 Aar blev affat, beſkyldt for et forargeligt Levnet. (u) Viſt nok er det, at en Deel fornemme Folk kunde ikke lide ham; men Almuen, ſom gierne hørde ham, ledſagede ham med Huſtrue og Børn ud af Byen med hiertelig Beklagelſe; og ſex, ſom gik rigtig med ham for at høre hans Prædikener endnu paa andre Steder, maatte til Straf betale 600 Rdlr. Holmerus ſkriver, at Guds Hevn forfulgte denne Stads Indbyggere for deres Opførſel mod Mag. Neocorum. Herefter blev han dog Hofpræſt hos

(t) Pontopp. i ſine Ann. Tom. 3. pag. 555. ſetter urigtig Tondern i Steden for Huſum.

(u) I unſch. Nachr. 1726. pag. 424. ſtaaer han afmalet, ſom en fyrig og choleriſk Mand, og ſom laae i megen Strid med Præſidenten D. Phil. Meurer.

hos Hertug ULRICH, Biſkop til Slesvig og Sverin, og blev endelig Aar 1617. Superintendent til Sverin ꝛc. ſee Mölleri Cimb. lit.

6) Mag. David Strahlius, Rector og Slotspræſt fra 1593. til 1601, da han døde.

Han har ſkrevet:

Güldẽ Kleinod, oder Auslegung des Spruchs Joh. 3, 16. Hamb. 1599. in 8vo.

7) Mag. Bernhard Meier. Var her indtil Aar 1608, da han blev kaldet til Paſtor ved St. Petri Kirke i Kiøbenhavn, hvor han døde 1634. den 24 April, i hans Alders 63 Aar; thi han var født Aar 1571. i Flensborg, hvor hans Fader var Provſt og Paſtor til Mariæ Kirke. I Kiøbenhavn havde han den Uheld Aar 1633. at blive ſuſpenderet fra ſit Embede, og, for han blev admitteret igien, maatte han overlevere Biſkopen en ſkriftlig Afbigt, og love, aldrig at lade Studentere prædike for ſig, ſom ikke havde udſtanden Examen Theol., item ikke at fortfare med ſin Skielden paa Prædikeſtolen. Han var ellers en lærd Mand og en ſtor Poet, hvorfore og Vinc. Fabricius berømmer ham med diſſe høytravne Ord: Tu rapis acteníam, Mejere, ad ſidera mentem & procul æternum carmine numen adis &c. (x)

Hans Søn Johannes Mejer blev Rector Scholæ i Ribe.

Han

(x) Mölleri Cimb. lit. Tom. 1. pag. 396.

Han har ſkrevet:

1. Lampades, Comoedia S. de Virginibus prud. & fatuis. 1620. i 4to.

2. In noctem, puero Jeſu, natalem, panegyris gemina &c. 1634. i 4to.

3. J. Bugenhagii Explicatio in Pſ. 29. it. de Pædobaptismo &c. it. Conſolatio Lutheri, mulieribus, qvibus partus infeliciter ceſſit, 1542, paa nye udgiven af Biſkop Doct J. P. Reſen. 1632. i 8vo.

4. Epiſt. ad Gerh. Joh. Voſſium &c. 1630.

5. Elegia in obitum Jac. Werembergii. 1625. & 1711.

6. Tragoediæ de Saule, ejusqve filiis, de Ahabo, aliisqve hiſt. biblicis &c. utrykt.

8) Mag. Bernhard Weremberg. I Treya var han fodt Aar 1577, hvor hans Fader Jacob Weremberg var Præſt, ſom ſiden kom til Hamborg; hans Moder var Anna Mejer. Reyſte, da han var ſexten Aar gammel, paa Univerſitetet i Helmſtad, og derfra i Aaret 1599. til Wittenberg. I Spandov blev han Aar 1605. Rector Scholæ; men derfra blev kaldet til Hadersleb, ſom Slotspræſt og Rector 1609, og efter fem Aar blev han Profeſſor Philoſ. i Hamborg, hvilket Embede han foreſtod paa 40 Aar; thi han dode 1643. efterladende Born.

Hans Diſp. og Exercitia har Hr. Möller l. c. anfort.

9) Mag. Detlev Mejer, Slotspræſt og Rector fra 1614. til 1630. Broder til nys anforte Mag. Bernh. Mejer. Blev i ſit 31 Aar Conrector ved denne Skole, men

men Aaret derpaa Rector. Her ſtod han indtil Aar 1630, da han blev kaldet til Paſtoratet i Itzehoe, men var ſaa ulykkelig, efter to Aar at blive affat formedelſt nogle vrange Calvin-Meninger om Chriſti Nedfart til Helvede, hvorved han vilde have forſtaaet Chriſti haarde Siele-Pinſler — og altſaa ſkulde henfores til hans Fornedrelſes-Stand; item havde han i den Prædiken om de 10000 Pund lært, at ved det første tuſinde Pund forſtaaes Chriſti Undfangelſe, det andet ſkulde henfores til hans Fodſel, det tredie tuſinde Pund til hans Lidelſe, det fierde hans Korſes Straf, det femte hans Død, det ſiette hans Begravelſe, det ſyvende hans Nedfart til Helvede, og ſaa videre; item, at Chriſti Fyldeſtgiorelſe for os beroede egentlig paa hans Blods Udgydelſe. Kong CHRISTIAN IV. befalede ham at møde i Glykſtad for et Synodo Aar 1632. den 13 Auguſt, hvor han ſkulde forſvare ſine Meninger, men blev affat. Dog betænkte han ſig ſiden, og udgav et Skrift: Revocatio Mag. Detl. Mejeri wegen ſeines Irrthums von der Höllenfart unſers HErrn Jeſu Chriſti und der Höllen insgemein, den 2 Sept. 1632; Kongen vilde dog ikke give ham ſit Embede igien, hvorfore han reyſte til Oſtfriesland, og blev endelig der Aar 1647. Paſtor i Aurich, hvor han døde efter ſex Aar.

10) Mag. Jeſſenius Corvinus eller Jens Raun fra 1631. til 1640. Hans Fader Iver Raun, ſom var Cantor ved denne Skole, ſendte ham til Univerſiteret

i Roſtok, hvor han i Aaret 1630. blev Magiſter Philoſophiæ. Og blev Aaret derefter Slotspræſt og Rector Scholæ i Hadersleb. Skolevæſenet anſtod ham ikke meget; thi han var derved alt for bunden, hvorover han ſøgte og erholdte Paſtoratet til Moltrup Aar 1640; her blev han Conſiſtorii Hadersl. Aſſeſſor og saa kaldet Herredsprovſt, men fra den Værdighed igien aſſat; Aarſagen ſees af følgende: Da han i Aaret 1652. begierede af Conſiſtorio, igien at antages ſom Aſſeſſor (men blev afſlaget) og han derpaa ſupplicerede til Amtmanden om igien at blive Provſt, gav Conſiſtorium følgende Svar: " Efterdi Mag. J. Corvinus ikke maa " ſidde i Conſiſtorio, fordi han ſod ſidde paa ſig den " haarde Beſkyldning af Doct. von der Lippe (ſom " havde ſagt om ham, at han ikke var værd at uddele " Jeſu Chriſti Legems og Blods Sacramente, men at " han burde ſtryges til Kagen) saa kunde han ikke være " Herredsprovſt, efterdi i dette Anit var brugeligt, at " Herredsprovſterne vare Conſiſtoriales, og en Her- " redsprovſt var meer end en Conſiſtorialis, tilmed ſlig " en Mand burde i Kraft af den Rendsburgſke Be- " ſluttning af Anno 1646. være af en ærbar og ustraf- " felig Vandel, og følgelig af et got Navn og Rygte." Dog bad Amtmanden ſaalænge for ham, at han efter fire Aar igien blev i Conſiſtorium antagen. De ugudelige Polakker beſogte Mag. Jens 1659, joge ham ud, og opbrændte Præſtegaarden og alt det han eyede; han blev Aaret derpaa forfremmet til Viert Paſtorat her i Amtet;

Amtet; herover bleve ham mange fiendſke, ja han blev for Conſiſtorium indhentet og maatte endelig udſige: 1) Om han ikke havde givet Provſten 100 Rdlr. for ſin Befordring til Biert? Reſp. ney. 2) Hvormeget han da havde givet ham? Reſp. intet. 3) Ved hvilke Motiver han havde faaet Provſten til at befordre ham? Svar: " Mit Huus og Gaard var afbrændt, og Ben„ derne i Moltrup kunde ikke opbygge den igien: andre „ yngre end jeg ere blevne befordrede; man havde vil„ det ſette mig til Osby, efterdi jeg i mange Aar har „ tient ved Skolen og Kirken, jeg kunde ikke komme „ afſted med to Kirker, og ſaadant mere." Gud bevare Embedsmænd fra ſaadanne Friſtelſer! men i ſamme Aar den 30 October domte Conſiſtorium ham dog fra ſit Embede paa fiorten Dage, for utilborlig Snak, han havde bragt ud blant Folk, i den Handel, ſom hans Son Hr. Ivar Raun i gammel Hadersleu havde med Diacono Hr. C. Zoëga (da Hr. Raun tabte ſin Sag) og tillige truet med poena remotionis ab officio; hvis han ikke, ſaavel ſom de andre to, afholdte ſig fra ſlige Exorbitantier. Aar 1665. afſtod han ſit Embede til Paſtor Valentin Schmidts Son, og derpaa flyttede til ſin Son i gammel Hadersleu, hvor han døde 1666. den 20 May. Hans Symbolum var: Recte faciendo Deum timebo, cætera ſecurus.

Han har ſkrevet foruden en Deel latinſke Vers:

Leichpredigt über Chriſtine Mag. Joh. Beuerlini Frau (CHRISTIANI V. Hofpredigers). Hamb. 1634. in 4to.

11) Mag. Nicolaus Gutbier, Rector fra 1640. til 1659, i hvilket bedrovelige Aar baade han og Kone og hans to Børn døde. Hans Hustrue var en Dotter af Provſt Gerhard Culman i Rendsburg. Han var en ſtor Theologus og en lærd Philologus.

12) Chriſtian Steffenſen, ſom ved Hertugens til Sønderborg (hos hvem hans Fader Steffen Chriſtianſen var Solvtiener) Naade blev i hans Alders 30 Aar, nemlig Aar 1643, kaldet til Præſt for Adsbøl ved Gravenſteen, og lyder hans Vocation ſaaledes: " Kundt „ und zue wiſſen ſey hiermitt allermenniglichen, dem„ nach auf des Durchl. Fürſt und Herr HANS CHRI„ STIAN Erben zur Norweg. Herzog zur Schles„ wig, Holſtein — beſchedene gnedige Verordtnung, „ uns die vacirende Paſtorat-Stelle zur Atzbüll ander„ weits mit einer tüchtigen Perſohn zue erſezen, der „ ehrbar und wolgel. Ehr Chriſtianus Steffenſen — uns „ den Carſpel Jünckern, ſowol ganzen Carſpel-Leuten „ ſeine Probpredigt abzulegen — und welchermaßen „ wir mitt deſſen Predigen undt Gaben befriediget, zu „ erkleren anbegehret worden. Als hat gem. Studio„ ſus ſich — in deutſch und däniſcher Sprache hören „ laſſen — daß wir die Obrigkeit des Orts und ge„ ſampte Carſpel ein Gnügen und Gefallen draus ge„ habt. Dannenhero die Vota dahin gegangen, daß — „ Chriſtianus Steffenſen uns zue einem Paſtorn und „ Seelenſorgern anzunehmen — in reiner Lehr, Leben, „ ſich exemplariter zue erweiſen, nöthig erachten in die„ ſem

„ſem nicht geringen parti Eccleſiæ die Jugent — zu in-
„formiren, NB. eine Schule anzuſtellen ſich erklären
„wirdt, uns allerſeits gefallen und beliebet. — Und
„gelanget herauf an J. F. G. unſer unterth. Erſuchen
„und Bitten, vielgem. Studioſum — ordentl. Ge-
„bühr nach ordiniren, und — inveſtiren zu laßen,
„gnedig geruhen wollen. Dieſes uns J. F. G. mit
„unterth. Dienſten zu verdienen ſeindt wir ſchuldig
„undt hochgefließen. Zur Urkundt iſt dieſe Vocation
„von des Orts Obrigkeit unterſchrieben worden, ge-
„ſchehen Gravenſtein am 11 May Anno 1643."

Friderich v. Ahlefeldt m. p. Hans v. Alefeldt m. p.
(L. S.) (L. S.)

Efter femten Aar qvitterede han dette Sted, en-
ten af Kiedſommelighed over, her at holde Skole, eller
og Rectoratet i Hadersleb blev ham tilbuden; men den
rette Aarſag var de mange Lærdes Død her i Amtet i
det fatale Aar 1659. Han blev Rector, men Aaret
efter, nemlig 1660. blev han Præſt til Hammeleb, hvor
han døde 1699. den 19 May, ſex og ſiirſindstyve Aar
gammel, og var altſaa offentlig Lærer i 56 Aar, og
havde i de ſidſte 25 Aar Joh. Reimer til Adjunctum og
Svigerſøn. Hans Huſtrue var Dorothea Hönings
eller Weſtphal, en Dotter af Chriſtoph-Höning fra
Thyringen, Kok ved Fyrſtens Hof til Sønderborg.
Han var en ſtor Aſtronomus; han prognoſticerede, at
Blyet paa Hadersleb Kirke til en vis Tid ſkulde ſmelte.

13) Mag. Petrus Dreier, Archidiaconus, men til-lige Rector fra 1660. til 1662. Ommeldt tilforn.

14) Richard von der Hard, Rector 1662. til 1704. Fra ſit Fødeſted Lybek beſøgte han fra 1653. Univerſiteter indtil 1662, da han blev kaldet til dette Sted. Han arbeydede troe og flittig i hele 40 Aar, og tog ſig ſaa en Medhielper, ſom og ſuccederede ham. Med ſin Huſtrue Ellen Eichel af Hadersleb, avlede han 7 Børn, og døde 1704. efterladende Enke, ſom nød aarlig Penſion 8 Rdlr.

15) Johann von Stämmen, fra Waabs i Schwaben, hvor hans Fader den ſtore Orientaliſt Hr Chriſtopher von Stämmen var Paſtor, ſom anførte denne ſin Søn til de gode Videnſkabers Underviisning. Blev i Aaret 1702. ſin Formands Adjunctus, og Svigerſøn ved Dotteren Helene Chriſtina von der Hardt. Aar 1711. blev han kaldet til Rectoratet i Itzehoe.

16) Conrad Michael Ouerbeck fra 1711. til 1735. Han freqventerede Skolen i Lyneborg, hvor hans Farfader Caſper Averbeck var Kiøbmand; men hans Fader Chriſtopher var Præſt til Hornburg i Bremen. (y) Paa Univerſitetet i Helmſtad anvendte han meget vel to Aar, fortiente ſiden ved Information ſit Ophold, indtil han 1709. blev kaldet til Conrector ved Hadersleb Skole efter ſin Broder, og blev efter to Aar Rector. Af hans Børn, han avlede med Dor. Soph. Rüe, en Dotter

(y) Unſch. Nachr. 1726. p. 652. Joh. Vogts Ref. Hiſt. des Burgfleckens Hornburg.

Dotter af Ridefoged Nic. Rüe, blev den bekiendte Nic. Ge. Ouerbeck, Præſt til Wodder. Paa hans Alderdom nød han den Ære at prædike for det Kongelige Herſkab i Colding Slots Capelle. Han døde 1735. den 21. Januarii. Vi have fra ham et Panegyricus, holdet paa Kongens Salvings-Dag den 6 Junii 1731, tryſt i Hamborg.

17) Chriſtian Erdmann Schindler, fra 1735. til 1756. Født af fattige Forældre i Strehla ved Elven Aar 1688. den 25 December. Efterat han havde gaaet 6 Aar i Skole i Torgau, gik han uden Penge (thi hans Moder havde ikke mere end 2½ Groſſen at give ham) i Aaret 1708. til Leipzig, hvor han dog holdt ud i ſex Aar. Som Alumnus Electoralis ſkrev han her endeel Diſputatzer. Provſt Arends recommenderede ham hid til Tønder, hvor han informerede og ſiden i Høſtrup Præſtegaard, indtil han Aar 1717. blev hentet til Hadersleb, ſom Conrector, i hvilken Station han ſtod indtil 1735, da han avancerede til Rectoratet og levede derefter i elleve Aar. Han var to gange gift, først med Jomfrue Bortilla Cath. Rüe, Søſter til forrige Rectorinde, med hende avlet Martha Cathrine, gift med Apotheker Chriſtopher Frid. Zeiſe, og Maria Eliſabeth, gift med Paſtor Nic. Ge. Ouerbeck til Wodder. Aar 1730. giftede han ſig anden gang med Eliſabeth Tychſen, en Dotter af Præſten i Rapſted.

Man har fra ham:

1. Eine Predigt von dem hohen Mittler-Amt unſers HErrn Jeſu Chriſti 1736.

2. Erklärung über den Propheten Zacharias. Mſcr.

18) Mag. Laurentius Biörenſen. Hvis Fader Jacob Biörenſen, Færgeforſtander ved Sonderborg, holdt ham et par Aar i ſin Fødebyes Skole, hvoreſter han blev ſat under Hr. Wöldikes i Sommerſted (z) Information, ſom i Aaret 1748. dimitterede ham til Univerſitetet i Kiøbenhavn, hvor han (imod Sædvane) ſuſtinerede alle tre Examina, og nød derfor og Walckendorphs Collegium, og tog Magiſter-Graden 1752, i hvilket Aar han blev kaldet herhid, ſom Conrector, efter Hr. Conſiſtorial-Raad Tychſens Recommendation, med hvis Dotter Barbara Chriſtina han kort eſter i Ægteſkab indtraadde; men hun døde fra ham efter ſex Aar. Aar 1757. blev ham Rectoratet betroet, men eſter ſem Aar Paſtoratet til Stenderup, og blev af Doctor Struenſee ordineret i Hammelev Kirke.

Han har ſkrevet:

1. Diſp. de primis elementis exiſtentiam Dei demonſtrantibus.

2. — de primis elementis eſſentiam Dei enodantibus.

3. — de dictamine rectæ rat. & conſcientiæ.

4. — de feciali Romanorum jure.

5. Orat.

(z) Som Magiſterens Moder Hr. Arnkiels Dotter fra Moltrup havde god Kiendſkab til.

5. Orat. von dem dreyfachen Bande der Schulgeſellſchaft.

6. Nachricht von Probſt Wöldike und ſeinem Geſchlechte. 3 Ark.

7. Erört. der Frage: Was kan man ſich von der ſegensvollen Dauer der Regierung des Oldenb. Stammes in Dännem. für Hofnung machen?

8. Nachricht von dem Leben der Fr. Rectorinn B. C. Biörenſen.

9. Fordanſket Löſekens zergliederten Catechismum 1761.

19) Hr. Conrad Friderich Wiegmann, fra Königs-Lutter i det Brunsvigſke, hvor hans Fader Chriſtian Ludvig Wiegmann var Rector. Hans Farfader var Hr. Paſtor Chriſtopher Wiegmann til Oelpher ſtrax hos Brunsvig. Formedelſt hans Faders alt for tidlige Død, kom han til ſine Beſlægtede i Bykkeborg i Grevſkab Schaumburg, og der blev holdt til Studeringer, indtil han 1750, nemlig i hans attende Aar kom til Halle og freqventerede Weyſenhuus Skolen i to Aar, hvorefter han ſom Student hørte Univerſitetets Profeſſores, og for ſin Flittighed og Lærdom blev bekiendt for ſalig Conferentz-Raad von Arenſtorf til Overgaard i Jylland, ſom forlangede ham til ſine Børns Informator, hvilket Kald han modtog og blev der til Aar 1759, da han traadde i ſamme Station hos Ober-Landgerichts Advocat Pauli i Holſteen. Som Rector Scholæ blev han her introduceret af Vice-Prov-

en Hr. Chriſtopher Saſs Aar 1763. den 18 April. Og af hans virkelige Omhyggelighed for Skolevæſenet ventes de beſte Frugter.

❀ ❀ ❀

VIII. Conrectores Scholæ Haderslevienſis.

En Conrector udvælges ligeledes af Conſervatoribus Scholæ, og confirmeres af Kongen, og han maa efter Skole-Fundatzen være Magiſter Philoſophiæ.

1) Mag. Laurentius Wilhadius fra 1567. til 1570, da han blev Rector.

2) Mag. Canutus Bramſen Haderslevienſis. Hans Fader Andreas Bramſen døde i Stubbekiøbing. I Wittenberg lod han Aar 1569. trykke ſine bekiendte Nænias, ſom han dedicerede Provſt Boethio i Hadersleu, og følgende Aar blev han Conrector, og blev i Aaret 1575. kaldet til Osbye Paſtorat, hvilken ſtore Menighed han forеſtod i 32 Aar, efterladende en Søn, ſom i Embedet ſuccederede ham.

Han har ſkrevet:

1. Epithalamium in nuptias Mag. J. Thomæ, Paſt. Hafn. 1563. i 4to.

2. Næniæ in obitum virorum academiæ Hafn. celebrium, aliorumqve — 1569. i 4to,

3) Mag. Martinus Pletzius fra 1575. til 1584, da han blev Rector.

4) Mag.

4) Mag. Marcus Ancharius fra 1584. til 1606, da han døde. Af hvad Aarſag han ikke avancerede til Rectoratet, ſom i hans Tid fire gange var ledigt, er ikke bekiendt. Hans Fader var uden Tvivl Præſten i Starup Mag. Joh. Ancharius.

5) Mag. Johannes Schröder blev i Hadersleb Amts-Provſt Aar 1607.

6) Mag. Henricus Michaelius. Er ogſaa anfort blant Provſterne.

7) Mag. Detlev Mejer fra 1613. til 14, da han blev Rector.

Her fattes. Og nogle ſetter her Mag. Andreas Jacobæus, ſom ſiden blev Præſt til Lintrup. Profeſſor Möller ſetter Johannes Cluverus, ſom Aar 1614. den 18 May rigtig nok blev af Statholderen Gerh. Rantzau begiert til Conrectoratet, men af Cluveri Annotationes til Eberi Calendarium ſees, at han ikke havde Lyſt dertil.

8) Mag. Petrus Niſſenius eller Peter Diniſen fra omtrent 1624. til 1626, i hvilket Aar han blev Paſtor Adjunctus til ſit Fodeſted Tyrſtrup. Blev ſammeſteds Paſtor 1633, ſiden Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Aar 1654. havde han Strid med ſin Broder Mag. Canut. Dionyſius (a) for Conſiſtorium for Præſtegaarden cum annexis efter deres afdøde Fader i Tyrſtrup. Han døde Aar 1655, efterladende en Søn, ſom blev Præſt til Aller, men hans Enke levede til det fatale

(a) Mölleri Cimbr. lit. Tom. I. p. 139. Canutus gjorde ſig temmelig unyttig.

fatale Aar 1659. Man har fra ham Gratulatorium til Mag. P. Wandalini Paraphraſes over Evang. Matthæi.

9) Joachimus Müller, ſom ſkal være død Aar 1648.

10) Mag. Henrich Chriſtian Schriver fra 1650. til 1659, i hvilket fatale Aar endeel af vore beſte Mænd døde. Han var født i Rendsborg, hvor hans Fader Chriſtian Schriver var Kiøbmand. Var altſaa Broder til Hofpræſt Mag. Chriſtian Schriver til Quedlinburg. I hans Tid Aar 1651. gik der Klage over Skolediſciplene, ſom forrettede Cantor-Embedet paa Landet, at de derved bleve liderlige, og forſømte deres Læsninger, hvorover der blev beſtilt en Sæde-Degn til hver Præſt. Aar 1659. blev Mag. Schriver vel Præſt i Biert, men han levede der ikke Aaret ud, døde den 7 Aug.

11) Hieronymus Doſſer. Var fra 1661. til 1674. Conrector og Cantor tillige. Han døde 1680. den 10 April. Med ſin Huſtrue Anne Catharine Formin avlede han Johannes, ſom her i Byen blev Diaconus og flere.

12) Peter Wöldike, ſin Families Stamfader i Danmark. Hans Fader Paſtor Andreas Wöldike døde 1707. og var til Arensberg i Meklenborg Præſt i 54 Aar. Paa Univerſiteterne maatte Profeſſorerne ſaa got ſom føde ham af Maade; thi hans Reyſe-Lyſt tillod ham ikke at antage Børn i Information. Dantzig, Konigsberg og Wittenberg vare hans forſte Opholds-

Steder,

Steder, siden gik han til Holland og Engelland, hvor han maatte lide Nod, gik derfor tilbage til Wittenberg, hvor han i Porten af Hververe blev opsnappet, men een af hans gamle Venner mødte disse galeatos Martis lepores, i det de vilde bringe ham til Commendanten, rev Wöldike af deres Magt, og afprygiede dem til Fornodenhed. Aar 1680. blev han som Conrector kaldet til dette Sted, blev i Hast berømt og elsket, og for at holde paa ham, udvirkede Hadersleb Indbyggere en Kongelig Exspectance til ham, paa det først her i Amtet efter to Aar vacant blivende Pastorat, det blev Sommersted (større var hans Lykke ikke). Her traadde han i Embede 1685. og i Ægtestand med Anteceſſoris Dotter, Cath. Magd. Buck. Hastig maa han have kundet lære det danske Sprog. Han døde 1725. den 31 August i sit 70 Aar. Saa smaa hans ham betroede Embeder vare, saa store bleve derimod hans Sønners: Andreas Wöldike, blev Biskop i Wiborg, Johannes Wöldike, blev Pastor i Odense, Peter Wöldike, blev Faderen adjungeret Aar 1724, blev endelig Provst i Hadersleb, Georg Wöldike, blev Rector i Friderikſborg Skole, Marcus Wöldike, blev Doctor og Professor i Theol. i Kiøbenhavn. Hans Enke levede efter ham i 24 Aar.

13) Johann Dreier fra 1685. til 1690. En Søn af Mag. Peter Dreier, som døde som Præst i Oxenvadt, den lærde Mand. Fra Aar 1676. har han reyst paa Universiteter, og opholdt han sig i Kiel 1678. og 79. i

Altorf

Altorf 1684. for at vilde reyſe til Geneve, i Aaret 1685. var han i Paris, og reyſte derfra med Doct. Maſio til Engelland. Derfra reyſte han haſtig tilbage over Amſterdam til ſin Broder, Præſt i Hammelwarden i Oldenborg. Samme Aar var han i Kiobenhavn, ſom Informator for Joh. Oxe, hvilken døde ſom Biſkop i Aarhuus; og Hr. Dreier blev ſamme Aar Conrector paa dette Sted. Hans Dotter, ſom han avlede med Anna Marg. Kayen, en Dotter af Claus Kay, (b) blev gift med Conſumptions-Forvalter Helmeſchou i Kiobenhavn. Aar 1690. blev Hr. Dreier kaldet til Beyenfleth Paſtorat, hvorpaa han længe havde haft Vente-Brev. (c)

14) Doctor Peter Goldſchmied fra 1690. til 1691. En Guldſmeds Søn af Huſum. Blev fra Hadersleb kaldet til Paſtoratet til Sterup ved Flensborg, og da han havde ſtaaet der i 16 Aar, blev ham betroet Gyſtrov Cathedral-Kirke i Meklenborg, og kort derefter Superintendentur over Amtet Parchim og Præſtedommet ſammeſteds (men ham beſkyldes for, at have bekommet denne Værdighed ved Simonie). Aar 1711. promoverede han til Doctor Theologiæ; men hans Anſeelſe

(b) Ober-Inſpector over Amtmand Hr. Conrad von Reventlaus Godſe, ſom døde 1708. Han havde en Søn, hedte Conrad Kay, ſom blev Rideſoged i Frøs og Calslund; og flere.

(c) Hr. Zverg i Siell. Cleriſie i D. Oxens Beſkrivelſe kalder ham urigtig Chriſtian Dreier; thi Chriſtian var en Broder til ham og Herredsfoged til Tyrſtrup.

ſeelſe varede ſtakket; thi i ſamme Aar ſprang han baade fra Superintendenturet og Præſte-Embede; Gud veed Aarſagerne. I Hamborg ſogte han forgieves Leve-brod; og da hans Gield voxte ham over Hovedet, maatte han gribe til at holde Vertshuus der i Egnen, og døde 1713. (d)

Hans Skrifter foruden Diſputatzer og Liigpræ-dikener: (e)

1. D. Laſſenii Sionitiſcher, auf alle Tage des Jahrs — Erqvikſtunden völlige Ausführung über die 6 letzten Monathe 1696. Den forſte Edition gik ud med D. Laſſenii Navn, hvorfore Boghandleren maatte betale en god Pengeſtraf.

2. Hölliſcher Morpheus oder Tractat von Erſch. der Geſpenſter wieder — D. Beckers bezauberte Welt. 1698. 1704. i 8vo.

3. Pauliniſches Hahnen-Geſchrey oder Bußwecker. Stend. 1711. i 8vo.

4. Tödtende Sirene oder Abmahnung von — fleiſchl. Wolluſt. ibid.

15) Theodorus eller Diderich Buchorſt fra 1691. til 1696. Født i Flensborg, hvor hans Fader Bern-hard Buchorſt var Kloſterfoged. Man veed intet om ham af Mærkværdigheder. Han levede her kort, døde 1696. den 4 Junii, og efterlod Enke og Døttre.

16) Tho-

(d) See Mag. Georg Caſpari Schediasmatis, Mag. Joach. Mancelii de Superintendentibus Parchim. §. 4-8.

(e) See Mölleri Cimb. lit. Tom. I. pag. 212.

16) Thomas Bendel fra 1698. til 1706. Født 1644. i Bendiſk Kemnitz i Bohmen. Hans Fader af ſamme Navn elſkede Lutheri Lærdom, men maatte derfor og gaae i Landflygtighed. Faderen døde, og Moderen ſatte ham i Skole i Spandau, hvor Rector Spaldenholtz tog ham i ſit Huus, og forde ham med til Pirna, hvor Spaldenholtz blev Hoſpitals-Præſt. Herfra blev han af Skolen ſendt i Aaret 1664. paa Gymnaſium i Gera, var der i ſex Aar, og fandt Yndeſt hos Superintendent Joh. Caſp. Zopken. Endelig kom han til Wittenberg med Reineſii Stipendio, ſom den Plauiſke Canzler forhialp ham til Aar 1669. I Wittenberg blev han Famulus Bibliothecæ. Efter ti Aar forlod han Wittenberg, og gik til Frankfurt am Mayn; og i Aaret 1685. blev han Præceptor ved Durlachs Gymnaſium; aldrig var han ulykkeligere end ſom her: En ulykkelig Ild fortærede Aar 1690. Durlach, Kirken, Gymnaſium, Raadhuſet, Slottet Carlsburg, og Bendel miſtede alle ſine Bøger og Haandſkrifter, ſom han havde ſamlet i 27 Aar, og ſom havde koſtet ham mere end 1000 Daler. Han maatte da ſøge Frankfurt igien. Aaret efter blev han ſom Præceptor 2dæ Claſſis kaldet til Pforzheim, men her var heller ingen Roe for ham, de Franſke erobrede og plyndrede Stedet, og Bendel gik atter i Landflygtighed. Blev af ſin Ven Profeſſor Majo recommenderet til Informator hos Junker Breitſchverd, Würtembergiſk Raad, paa Slottet Oeningen. Aar 1693. blev han igien

kaldet

kaldet til Pforthheim, ſom Præceptor primæ claſſis, men de Franſke kom igien og forſtrekkede alting. Bendel ſøgte da til Kiel til Profeſſor Majum, og blev hos ham til 1698, da han blev kaldet til dette Sted; men blev efter 8 Aar Conrector til Huſum, og døde der 1723 den 27 April. Artigt, at han paa det ene Øye tilſidſt var ſtok blind, hvilket han ikke vidſte, forend engang han ſad og læſte med Haanden under Hovedet bedækkende det ene Øye.

Man har fra ham:

1. Diſp. de anima ſeparata, ex Pneumatica.
2. — de Eclipſibus ſolaribus.
3. — de concurſu cauſæ primæ c. cauſis ſec. contra Herebordium.
4. — ſuper 23 & 24 Pſalmos, horumqve ſenſum literalem.

See mere Mag. Krafts Huſumſche Kirchenhiſtorie, pag. 350.

17) Georg Hermann Overbek, fra 1706 til 1709. Født 1677 til Nicolaihof tæt ved Lyneborg. Hans Fader, ſom var Præſt, døde 1682, og Herr Georg blev des Aarſag ikke Student forend i ſit 22 Aar, da han gik til Jena; men ſom hans Moder døde Aaret efter, maatte han reiſe tilbage til Zelle og informerede Børn. Aar 1700 kom han til Kiel og blev Hofmeſter for de unge Herrer Rantzau; her holdt han under D. Opitz et Collegium diſputatorium; blev ſiden Informator for Herr Friſ. Rumohrs Børn

Roeſk. Da han var paa Hiemreiſen til ſit Fædreneland, fik han i Aaret 1706 et uformodentlig Kald til Conrectoratet i Hadersleb, og blev 1709 Rector Scholæ i Tonder, og giftede ſig med Formandens Dotter ſammeſteds Anna Catharina Bluhme, (Søſter til den uforglemmelige Paſtor Bluhme). Han ſaae i Live 17 Børne-Børn, og døde 1751 den 1 Nov. (f)

18) Conrad Michael Overbek, Broder til forrige. (Blev 1711 Rector).

19) Arend Brun fra 1711 til 1717, i hvilket Aar ham blev betroet Paſtoratet i Moltrup. Hans Fader, af ſamme Navn, Poſtmeſter og Borgemeſter, døde fra ham 1705, men hans Moder A. Eleonora Hougalin ledſagede ham og foreſtod hans Oeconomie, indtil han 1720. traadde i Egteſkab med Hed. Eleon. Jantzen, en Dotter af Hans Arnold Jantzen, Oberforſter og Vildmeſter i Colding- og Hadersleb-Amter, ſamt Fyen, Als og Taaſing. Een af hans Sønner blev Præſt til Borlum. Han døde 1741, efterladende en Enke, (Dotter af Paſtor Matth. Zoëga i Wilſtrup).

20) Chriſtian Erdmon Schindler, (ſom 1735. blev Rector Scholæ).

21) Ludvig Chriſtian Stiegehauſen fra 1735. til 1752, da han blev kaldet til Conrector i Schlesvig, hvor han døde 1754. uden at efterlade Børn af ſin Huſtru Juliana Demas. Var ellers født i Corbach i Grev-

(f) For denne Efterretning takkes hans Søn Herr Paſtor Chriſtoph Overbek i Bredſ.

Grevſkabet Waldek i Ober-Rhein-Kreds Aar 1703. den 17 Martii. Han frequenterede Skolen i Wildungen i bemeldte Grevſkab, og gik ſiden paa Univerſitetet i Halle, og vel anvendte ſin Tid.

Han har ſkrevet:

Epithalam. Salomonis carmine Sapphico expreſſum: Ode, feriis Natalis Chriſti: in paralyſi. Hamb. 1746. i 8vo.

22) Magiſter Laurentius Biörenſen, blev 1757. Rector.

23) Andreas Holm blev fra Hr. Wöldikes Information, (hvor hans Fader, af ſamme Navn, en Kniplingshandler i Lygomkloſter havde henſat ham), ſendt paa Gymnaſium i Lybek, hvorfra han i Aaret 1747. (nemlig da han var 19 Aar gammel), gik paa Univerſitetet i Wittenberg, hvor han i 4 Aar vel brugte ſin Tid. Da han kom tilbage, tog hans forrige Informator Hr. Wöldike ham i ſit Huus, for at have Tieneſte af ham, men blev i Aaret 1753. Hofmeſter i General-Lieutenant Carl Gotthilf von Irmingers Huus paa Vindum Overgaard i Viborg-Stift, og blev der, indtil han til dette Conrectorat blev forfremmet. I hans Tid har det givet lang Tviſtighed om Conrectoris Boelig, ſom Staden burde holde i forſvarlig Stand, og er vel neppe endnu til Ende.

IX. Cantores ved Skolen.

1) Matthias Johannis fra 1567.

2) Ouenus eller Ophenus Lundius fra 1568. blev Præſt i Uderup.

3) Mag. Lucas de Cöln fra 1571.

4) Petrus Jacobi fra 1575.

5) Thomas Gratof eller Eratop fra 1576.

6) Michael Henrici eller Tiredorpius fra 1579. Blev Præſt i Roager, og døde der 1598.

7) Mag. Habacuc Meier fra 1590. født i Herforden i Grevſkabet Ravensberg. Opholdt ſig ved Univerſitetet i Roſtok, indtil han blev kaldet til dette Sted, var her, indtil han 1592. blev Paſtor til Ploen, og tog i Aaret 1601. Magiſter-Graden i Roſtok. I Aaret 1604. blev han kaldet til Tønningen, men ſtrax, efter 13 Uger, til St. Mariæ Kirke i Flensborg. Her geraadede han i Strid med de to Fanatiſke Nic. Teting og Hartvig Lohman, i hvilken Strid Meier var lidt for hidſig. Læſeren henviſes i øvrigt om hans Levnet og Skrifter til Mölleri Cimb. lit. Tom. II. p. 549. T. I. p. 360. D. Pontop. Annal. T. III. p. 733 og 810. Han døde 1630.

8) N. Hottdorpius fra 1592.

9) Iver Raun S. Corvinus fra 1599. forhen fra Aar 1596. Quartus Collega. Som Cantor havde han, medens Orgelet ſtod under Reparation, Tillæg i ſin Løn aarlig 10 Mk. L. 10) Eras-

10) Erasmus Urſinus eller Biörn fra omtrent 1630. Man finder om ham dette, at han Martini Dag Aar 1643. tillige med Skolediſciplene, opvartede Kongen med en Muſik, hvorfore Kongen forærede dem 20 Rdlr., hvilke Penge ved Svendſkens Indfald bleve fortærede. Diſciplene krævede nogle af Pengene. Cantor giorde Foreſporſel i Conſiſtorio, hvor ham blev ſvaret, at, ſiden Paſtor Val. Schmidt tilgav for hans to Sønner, og Mag. Niſſenius i Tyrſtrup for een, ſaa ſkulde han ligeledes affinde ſig med de andre. Han døde 1658.

11) Samuel Becker fra 1659.

12) Hieronymus Doſſer fra 1661. Var tillige Conrector, ſom meldt.

13) Johan Henrich Bilhard fra 1674. Født i Thomas Brücken i Thyringen. Da han blev gammel, reſſede Conſiſtorium ham for Sangens Skiødesloshed. Han døde 1701, efterladende Enke Anna Eichel, en Dotter af Borgemeſter Hans Chriſtian Eichel.

14) Jacob Weber fra 1701. Født i Biſkopswerder i Meiſſen. Han var den forrige adjungeret fra 1691, og giftede ſig med hans Dotter Anna Eliſabeth. Han døde 1713 den 21 November. Han efterlod Børn, af hvilke een blev Præſt paa Grevſkabet Knuhtenborg.

15) Herman Janſen fra 1714. Født i Niebyl i Niſum Mohr, hvor hans Fader Jan Anderſen var Far-

ver. Her giftede han ſig med ſin Formands Enke, og han døde 1745 den 23 Dec.

16) Johan Chriſtoph Niemeyer fra 1746.

X. Qvarti Collegæ.

1) Hartwicus fra 1567.

2) Detlev Brun fra 1571. Skal have været fra Stepping.

3) Wolfgang Simonis fra 1579. Fra Hoptrup.

4) Nicolaus Paludanus eller Oldendorpius fra 1587.

5) Mag. David Brun fra 1590. Fra Stepping, om ham ſkal ſiden meldes.

6) Ivarus Nizenus fra 1595.

7) Ivarus Corvinus fra 1596, og blev 1599. Cantor.

8) Canutus fra 1599. Var tillige Degn til St. Mariæ Kirke.

9) Nicolaus Petri Wulf fra 1606. Fra Beſtoſte. Var ogſaa tillige Chordegn. Døde 1659.

10) Thomas Barue fra 1656. Gift med Cath. Hamerichs. Døde 1677.

11) Jens Kröger fra 1677. Kirke-Regiſteret kalder ham Jens Struhr. Aar 1681 den 26 Maji blev han formedelſt haard Medfart mod en Mands Børn citeret for Conſiſtorium, og maatte med Haandſlag love Aſſeſſorerne og Anklageren, ikke at giøre ſligt tiere, item at affinde ſig med Secretario Conſiſtorii.

12) Niels

12) Niels Boyſen fra 1694. en Borger-Søn af Hadersleb. Giftede ſig 1695. med Anne Margareth. Saſs, en Dotter af Hr. Poul Saſs. Hans Opførſel gider man ikke udførlig optegnet: Aar 1708 den 7 Dec. klagede een Lor. Gertſen ham an for Conſiſtorium, at han havde beſvangret hans Kone, førend hun med ham blev ægteviet, og Boyſen havde lovet ham 10 Rigsdaler, at han ſkulde tie, af hvilke han kun havde faaet 14 Mkl. og da han fordrede Reſten, tracterede han ham med Hug, ſlog en ſtor Stok i tu paa hans Hoved, og ſaarede ham med en Øxe. Niels Boyſen nægter Gierningen. For Sagen kom til Ende, fremſtiller ſig et andet Qvindemenneſke, (Karen Berthels Dotter), med ham in puncto inprægnationis & promiſſi matrimonii. Paa Kongelig Befaling ſættes Fiſcalis Hier. Schertner i Sagen. Hans Gods blev af Magiſtraten efter Conſiſtorii Kiendelſe inventeret og forſeglet, og Arreſt lagt paa hans Salarium og Accidentier. Imidlertid reiſte Boyſen bort. Vidnerne udſiger mod ham, og førſte Anklagerinde aflegger ſit juramentum ſuppletorium, den anden ligeledes. Aar 1710 den 29 April blev han ved dobbelt Dom erklæret ſkyldig, ſat fra Embede og erkiendt uværdig nogenſinde at betiene Kirker og Skoler, condemneret til begge Børns Alimentation, den Kongel. Brodes Betaling, offentlig Afbigt og alle Omkoſtningers Betaling.

13) Jacob Müller fra 1711. Døde her, hvor han var født, 1719 den 10 Oct.

14) Herman Gotfried Soltwedel fra 1719, døde ligeledes her i ſin Fødeby 1723.

15) Joachimus Brun (Haderslevienſis) fra 1723. Døde 1728.

16) Gregorius Jacobſen (Haderslev). Gift med Cath. Maria Schneider, Diaconi Schneiders Dotter. Døde 1740, 36 Aar gammel.

17) Friderich Ludvig Krahe fra 1741. Født i Staden Oldenburg i Oldenburg Grevſkab Aar 1706. Hans Fader Bonaventura Krahe var Legations-Præſt ved det franſke Hof, og ſiden Provſt og Paſtor i Oldenburg, ſom døde 1709. Qvartus Krahe døde her 1751.

18) G. F. Mercatus fra 1751.

XI. Qvinti Collegæ.

1) Henricus Walther fra 1567.

2) Jacobæus fra 1596.

3) Laurentius Laſſen fra 1599.

4) Johannes Egenon fra 1605.

5) Simon Dalius, den ſidſte. Efter hvis Død 1656. Skolen har nu kun fire Lærere, ſom oven til er meldt.

Men det er høy Tid at forlade Haderslev, for at komme videre frem i Ameet.

§. 13.

Hadersleb-Herred.

Dette Herreds-Grendſer, ligger mod Norden af Tyrſtrup-Herred, mod Sonden og Oſten af Beltet, men mod Veſten af Gram-Herred.

Herredets Længde er 2 til 3 Mile, dets Brede neſten ligeſaa. Og Bondergodſet udgior 170 Plove (g).

Folkemængden i Herredet gaaer til 8180 Siele, Staden Hadersleb med beregnet.

Dette Herreds Kornlande og Græsgange ere overmaade gode, i ſær paa begge Sider af Hadersleb Fiord og ved Oſterſoen, men det har ikke ſaa ſtore Skove ſom Tyrſtrup Herred.

I. Sogn, kaldes Gammel Hadersleb.

Navnet ſiger os, at den af Bygd er ældre end Staden, med hvilken den, ved Biſpebroen, henger ſammen.

Gammel Hadersleb har 69 beboede Huſe, og til Sognet horer desuden Erlof, Stokkerhod, Horregaard, Krigſted, Fridſted, Ausbol, Aarup, Gielstoft.

Hele Sognet udgior 14¾ Plove (h), og Indbyggerne belobe ſig til 700 Siele.

Om den plaiſante Hadersleb Dam uden for gammel Hadersleb, er allerede meldet tilforn §. 8.

(g) En ſaadan Plov er 10⅔ Tønder Hartkorn.

(h) Af hvilke høre 4¾ under Gram-Herred.

Sognekirken, ſom tilforn kaldtes S. Sørens Capell, og tilhørde Canonicis ved Hadersleb Frue Kirke, er en ſtærk Bygning, opbygt med hugne Kampeſteen, med et ſidet Taarn, er ellers uanſeelig. Dens Præſter efter Reformationen vare indtil Aar omtrent 1545. Paſtores primarii i Hadersleb. Siden

1) Knud Bertelſen. Hvis Navn og Epitaphium endnu i Kirken ſees. Efter Hertug Hanſes Ordre indgav han 1563. Fortegnelſe paa ſine Indkomſter ſaaledes: "Von allem Korn den 15 Garff, darvon „der Paſtor dreedeel voerd thogeworpen — Quickte„gende uti jam apud nos. 12 Mk. Botter, 6 Brode, „1 Kåß — 2 ſchl. von jeder Bohle, he ſy groth edder „klein. De landbohlen gaven nach der Koy, jede „2 Mk. Botter. Lætare en ſty Eyer, tho Sildbörd „6 Pf. Offer en ſchl. up Winachten; 6 pf. Pingſten. „Begreffniſſe en alt Menſch 4 ſchl. en Kint 2 ſchl. Spon„ſalia 4 ſchl. Introductoria 2 ſchl. Terragia by der Kir„chen 12 ſchl. Hadersl. En Laſt Korn uth allen van „der rechten Preſterhawe, ſo laß und Morten Soel „up wannen, ſo van K. M. König FRIDERICH unde „CHRISTIAN tho der gammel Kirchen gegewen heb„ben, und daran dörch ꝛc.". Saa afreven er denne Fortegnelſe, og jeg har ikke mere (i). Hr. Knud Døde 1574.

2) Barthold Svenſen levede 1583. Ingen Tyv torde i hans Huus ſtiele.

3) Georg

(i) Præſtegaarden har ellers ſaa meget Jord ſom 2½ hele Gaarde.

3) Georg Jacobæus (Lintrupenſis), hvis Navn findes 1613, og han døde 1642.

4) Hr. Martin Höyer fra Halck, født 1616. Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Han gik Kiedets Gang i det fatale Aar 1659, og Jordens Afſkum Polakkerne plyndrede endog hans Liig. Hans Søn, opnævnt efter Cantzler Chriſtoph von der Lippe, blev Capitain, og Kongen gav ham for ſin Tieneſte en frie Gaard i Biendrup, hvor endnu ere Børne-Børn efter ham.

5) Ivar Raun. Denne har været en anſeet Mand og derfor urolig og ſtolt. Han var en Søn af den forhen meldte merkelige Rector Mag. J. Raun. Herr Ivar avlede (med ſin Formands Enke) tre Sønner, af hvilke een blev hans Succeſſor, en anden Præſt i Fardrup, den tredie til Fiellerup. Den urolige Capellan Zoëga i Hadersleb tvang denne, med Synodal-Dom paa en injurie Klage, Aar 1660. til offentlig Afbigt, til at betale Proceſſens Omkoſtninger, og Herr Ivar blev ab officio ſuſpenderet paa fire Uger. Han døde Aar 1690.

6) Hr. Jens Raun, Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Blev i Aaret 1688. (nemlig i ſit Alders 23 Aar) ſin Fader i Embedet adjungeret. Ungdom og Viisdom ſielden ſamlet: Aar 1691 den 18 Febr. blev han tillige med Conrectore udi Hadersleb og tre Studentere ſtevnet ind for Conſiſtorium, for han med de andre havde brækket de Soldaters Gevær, ſom patroillerede

og

og skulde holde Styr paa dem; Hr. Raun maatte tilstaae, at han havde grebet til Apothekerens Morterkolle — Aar 1707 den 12 Febr. blev han paa et heelt Aar ab officio suspenderet, for han havde huset, ja endog vildet hielpe til rette et Menneske, navnlig Gerdt, som i Duel havde myrdet en anden. Hr. Raun døde 1713 den 12 August.

7) Antonius Monrad fra 1713 til 1745. fra Aastrup Præstegaard. Antog den forriges Embede og Enke, hvortil han fik Anmodning, medens han besøgte Universiteterne Wittenberg og flere i Tydskland og Indenlands. Hans anden Ægtefælle var Joh. Dor. Wedel fra Nustrup, som og døde fra ham. Hans Sønner: Lawe Monrad, Kiøbmand i Hadersleb, Johannes Monrad Præst til Hveisel i Jylland; hans Døttre vare ligesaa to. Denne stille gudfrygtige Mand døde Aar 1745 den 20 Julii.

8) Peter Bertelsen en Søsterson af forrige, thi hans Moder var A. C. Monrad, som var gift med Herredsfogeden i N. Rangstrup Herred Lorens Bertelsen. Fra Hadersleb Skole gik han bort i sit tivende Aar, og besøgte først Universitetet i Jena Aar 1732, tillige med sine Brødre Joh. Monrad Bertelsen, Cantzelieraad og Regimentsskriver udi Falster, og med Hr. Barthol. Bertelsen de Cederfelt. Fra Jena drog han efter to Aar til Kiøbenhavn, og blev ogsaa der et par Aar, indtil han blev forlanget, her at være sin Morbroders Capellan, og derfor lod sig af Hadersleb Consistorio

examinere,

examinere, og blev ordineret 1741 den 10 Martii. Han døde i sin beste Alder 1753 den 28 Febr. Imidlertid havde han dog to Koner, den første var hans Formands Dotter Joh. Dor. Monrad. Den anden Elisabeth Tonberg.

9) Knud Dalwitz fra 1753 til 1767. O vilde Gud! hvo havde ey ønsket denne Mand et længere Liv. Fra Kiøbenhavns Skole (sit Fødested) blev han Aar 1739 Student. Aar 1742. blev han af Abbediſſen til Walløe-Stift Prindſeſſen af Wyrtemberg kaldet til Walløe, som Cantor og Catechet og Aftensangs Prædikant. Hastig gav Gud ham Yndeſt hos de Mægtige; thi i Aaret 1753. blev ham tilbuden Valg baade paa dette Steds og paa Endeslev Pastorat, af hvilke han udvalgde dette. Og Aaret efter holdt Bryllup med Sene (Zdene, Sidonia) Bergen fra Stege. Ægteſkabet var ufrugtbart.

10) Hr. Johan Peter Krahe fra 1768. Denne gode Huusholdere i Guds og sit eget Huus, denne Menneſke-Elſkere havde til Fader den oprigtige Guds-Tiener, Pastor Henrich Krahe i Oddis. Fra Hadersleb Skole reiste han Aar 1750, nemlig i sit tyvende Aar, til Academiet i Kiøbenhavn, hvor han udstod Examen Theolog. c. laude 1752, og derefter informerede i Herr Oberst-Lieutenant Toxwerdts Huus, og siden i Wonsild Præstegaard, indtil han i Aaret 1757. blev beskikket som Capellan pro Persona hos Pastor Boysen i Stenderup, hvor han forkyndte med Iver og

Kraft

Kraft Herrens Ord, indtil Aar 1760, da han blev udvalgt ſom Frøprædikens Præſt i Sønderborg, og giftede ſig ſaa med Regina Dorothea Wöldike, ſalig Provſt Wöldikes Dotter. Gid denne min Ven i gammel Hadersleb ſtaae i Velſignelſe i mange Aar.

II. Aaſtrup Sogn.

Byerne i dette lille Sogn ere: Aaſtrup (med 62 Familier), Bildſang, Gymoes, Nygaard.

Ladegaard, er en Kongelig Forpagtnings Gaard, hvoraf er til Kongens Amtſtue ſvaret aarlig over 2000 Rigsdaler, den maa indavle aarlig henved 250 Tønder Rug, 5 til 600 Tønder Havre, 100 Tønder Byg, 300 Tønder Boghvede, og føre 200 Stykker Qvæg og Stude.

Dette Sogn har de prægtigſte Marke og Skove, og Leylighed til Fiſkerie.

Det udgior 13 Plove, og Indbyggernes Tall er 380.

Kirken ligger ¾ Miil O. N. O. fra Hadersleb, er en ſtor ſtærk Bygning med Taarn, og ſkal være ældre end St. Mariæ Kirke i Hadersleb, bygt til St. Georgii Ære. Dens Præſter vides:

1) Johannes Niſſen Kröger fra 1537 til 1559, da han døde 52 Aar gammel (k).

I hans

(k) Saa melder den urigtige Tavle i Kirken. Han var vist meget ældre.

I hans Alderdom havde han Jo. Oldendorp til Capellan, som 1556. blev kaldet til Hadersleb. Hans Sønneſøn blev hans Succeſſor.

I Bramtii Næniis trykt 1569. i Wittenberg, læſes:

In tumulum Rev. viri Dni. Joh. Krögeri Paſtoris in Aſtrup:

Vixi, mundanos non fracto corde dolores
Suſtinui, vici qvoqve, juvante Deo.
Inſervire Deo & miſeras paviſſe bidentes,
Officium noſtrum hoc, hoc ſtudiumqve fuit.
Non tam ovium lanam, qvam ſpectavi hercle ſalutem;
Hic mihi ſit teſtis, qvi regit aſtra, Deus.
Attritus gravitate ævi, gravitate laborum,
Ad ſtata migravi gaudia ſumma poli.

2) Laurentius Nicolai Kröger fra 1559 til 1567. En Sønneſøn af forrige. Over denne lærde Mand ſkriver Bramtius:

Occidit excellens, Vates, cui dat Parnaſſia laurus
Nomen, Caſtalii pars veneranda Chori.
Judicio dubium eſt fuerat ne an clarior arte;
Judicio magnus, magnus ita arte fuit.
Ingenui candoris homo, ingenuiqve pudoris,
Virginea & laurus nomine, mente Joſeph.
Non furos impulerat, nec devius egerat illum
Impetus in præceps ægra nec invidia.
Nam pius, humanus, ſincerus, doctus & æqvus,
Et qvoqve virgineo pectore rectus erat — 1567.

Den Fortegnelſe paa ſine Indkomſter, han 1563. til Provſten indgav, lyder ſaaledes. „Notatio terra„rum ad uſum Paſt. eccleſiæ Aſtrup ſpectantium: I Den „S. Mark trei Agre paa Vidſtol in ſemine qvilibet „10 ſkp. Et ſt. Jord i Dybedal 12 ſkp. 5 ſkp. og to „læs Eng. 14 ſkp. Havre. 20 ſkp. et læs Høe foruden „Enden 4 ſkp. En Tofft S. Chriſten Perſens Huus „in ſemine to D. Havre. Et ſt. omſtenet Jord i Jer„net, ſom heder Svinkiærtoft. Et Huustoft, ſom „er omgiærdet i den N. Mark. Et ſt. ſamlet Jord „kaldet Præſte Ager & valet in ſemine circ. 3 D. Land, „5 læs Høe. To Agre N. Chriſten Perſens Huus — „12 ſkp. 2 Agre for Jens Hanſens Led in ſemine 6 ſkp. „NB. Munkſtoft ved Hans Andersſens 3 ſkp. Ved „Gymoes næſt hos Degnen 2 D. Land. Pyloms „Ager i Bygavang 2 ſkp. 1 ſkp. 3 ſkp. Bygland. Lille „Ager for Guds Bierge 2 ſkp. land. 1 ſkp. Skaff„vendret 15 ſkp. og 10 læs Høe. Liber eccleſiæ ali„qvot agros habet olim ad uſum Paſtoris collatos, qvi a „ruſticis poſſidentur, ut Hans Jebſen & Morthen Jeb„ſen qvilibet unum agrum in Floisbierg & alii — Pil„kiærstoft, cujus media pars ſpectat ad Paſtorem, ſicut „in libro eccleſiæ. Korntiende oc qvægtiende det 15de. „Levende Kre, Kirken halvparten og en pf. ubi 15 non „complentur. Af hver Mand 12 Mk. Smør til Plog„bord med 4 Brød og en Oſt, men ingen Koebord, „item 20 Æg. Offer en ſkl. af hver Gaard aarlig. „Sildbord en Blaffert. En Gaas om Juul. Jor„deſærd

„ deſærd 4 ſkl. Vigelspenge 4 ſkl. Kirkegang to ſkl.“ Min Farfader haver altid brugt Kirkens Skov; men udi Jesper Rantzous Tid er ſamme Skov fæſtet en Bonde, og ligger nu til Nygaard. Hvad min Herre vil herudi giøre, ſtaaer til hans F. Naade. Kirkebøger. Lat. Bibel. Danſke Bibel. Summaria Sacerii. Poſtilla Lutheri. Opera Lutheri germanica. (Saa urede er dette Manuſcript.)

3) Laurentius Michaelis Kröger. Var en Dotter-Mand af forrige, og tog af Kierlighed til ſin Huſtrue hendes Tilnavn. Jeg finder ham ellers nævnet med det Binavn Varenſis (l). Han fik ſin unge Søn ſig adjungeret Aar 1601, og levede derefter til 1605 og blev 66 Aar gammel. Fra ham af har man her Miniſterial-Bøger, ſkiønt tildeels mangelhaftige, hvilket ſielden haves paa Steder, hvor en Siellænder ſuccederer en Jyde, og en Nokmand Siellænderen.

4) Laurentius Kröger fra 1601 til 1650. En Søn af forrige. Blev ſin Fader adjungeret, da han var 21 Aar gammel. Aar 1642. antog han til Capellan Laur. Pors, ſom følger.

5) Laurentius Pors fra 1642. til 1659, da han blev forflyttet til Oxenvad, hvor om denne Jubellærere ſkal blive meldet.

6) Jörgen Monrad. Var en Søn af Raadmand Laur. Jörgenſen i Kierteminde. Hans gode Teſtimonium

(l) Varen ligger i Meklenborg.

nium af Profeſſor J. Reſenius af 1638. viſer, at han har været en flittig Studioſus, og blev derpaa Rector Scholæ i Faaborg, og fire Aar derefter antog Adjunctur hos Hr. David Monrad i Kiettinge paa Als Aar 1645. i ſit 27. Aar, og gifte de ſig med hans yngſte Dotter Anna Monrad, af hende han laante ſit Tilnavn Monrad. Efter ſin Svigerfaders Død 1653. blev han Præſt til Svenſtrup paa Als, men forlod Svenſtrup, og antog Aaſtrup Paſtorat efter 6 Aar (m). Han var en fattig Mand, og blev af ſin Formand for Gield indſtævnet for Conſiſtorium. Han døde her 1675, efterladende en Søn Johannes, ſom i et Aar var hans Capellan; og en Søn navnlig David, ſom blev Præſt paa Amrom.

7) Johannes Monrad fra 1674 til 1725. Atter en Jubellærer eller ſemiſecularis. Født 1647 den 31 October. Fra Hadersleb kom han til Lybek og derfra paa Univerſitetet i Konigsberg. Blev til Præſt ordineret i Crempe af Mag. Hudeman 1674. Hans første Huſtrue var Dor. Eliſab. Kling, Borgemeſter Anthon Klings Dotter i Hadersleb. Om hans Gudsfrygt og Lærdom ſkal vidne følgende Skrivelſe til hans Sønner (n) paa Univerſitetet:

„Weil

(m) Oeconomien kan ikke ſige os Aarſagen til denne Omvexling.

(n) Den ene ſuccederede ham, og var hans Capellan i 20 Aar, den anden blev Præſt i gammel Hadersleb.

„Weil — ich wegen — Leibes Schwachheit —
„mich beſorgen muß, ich werde nicht ſehr alt werden
„oder ſo lange leben, bis du u. dein Bruder zum männ-
„lichen Alter gelanget, als habe ich nothwendig erach-
„tet, eine Information — eurentwegen aufzuſetzen —
„deren ihr nach meinem Tod — gebrauchen, fleißig
„leſen und meinem Willen hierin nachkommen. Und
„will — daß ihr alle nachgeſezte Worte — als eine
„Valet-Predigt aufnehmet, mit ſolcher Veneration,
„wie ſichs gehöret u. man pfleget der Eltern Verba
„προαγόρια und Teſtaments Worte zu achten —
„Ihr ſollet dieſe Inſtruction aufnehmen als wenn ich
„aus dem Grabe euch zuriefe —"

I. Will ich euch recommendirt, ja auf eure Seele gebunden haben die güldene Hauptregel, Pred. Sal. Cap. 12. Fürchte Gott und halte ſeine Gebothe, denn das gehöret allen Menſchen zu, (wie viel mehr jungen Leuten, die von ihren Eltern verlaſſen ſind.)

II. Und weil die Uebung der Gottſeligkeit die Erkenntniß Gottes zum Grunde haben muß, ſo — leſet Abends und Morgens die Bibel — daß ihr memoriam localem darinnen habt; Geht fleißig in der Kirche. —

III. Gebraucht auch andre gute Bücher, e. g. Joh. Arnds Gebeth oder Paradis Gärtlein, ſein vierfaches Buch vom wahren Chriſtenthum, und die praxin hierüber, praxis arndiana genannt, von C. Hoburg geſchrieben, und dieſes poſtillams Scholam pietatis Gerhardi,

praxin Baſili, noſce te ipſum, Dan. Duike &c. die ihr alle nach mir finden werdet. —

IV. Nechſt Gott ſollet ihr eure liebe Mutter (wiewol ſie Stiefmutter —) lieben, ehren, dienen — Nach der Mutter ſollet ihr euren lieben Schweſtern beyſtehen — auch ſonſten eure Preceptores, Beichtvater — veneriren. —

V. Dich und deinen Bruder betreffend, vermahne ich euch, daß wo ihr euch auf Academien aufhaltet, ihr ſtets gedenket an das *Dic cur hic.* Uebet euch in oratione und in Epiſteln, auch in carminibus. Haltet es nicht mit denen, die da ſagen: poëſis ſey nicht von pane lucrando — leſet Waldau, Barclajum — man kan eines Menſchen judicium aus einem carmine am beſten erſehen — gewöhnt euch an feinen ana & epigrammata oder ſonſten an novas notabiles amœnas inventiones & materias, easqve ad objectas perſonas, harumqve ſtatuum conditionem & tempus accommodatas, ut omnes aliunde ſuffurati laboris exulet ſuſpicio.

VI. — vergeſſet auch nicht eure Rechenkunſt. —

VII. Wann ihr auf Univerſiteten kommen ſeyd, ſo denket nicht, es ſey nur bloß um Reputation eines Studenten daſelbſt zu holen, angefangen. Laſſet euch dieſes ſtets vor euren Gedanken ſchweben, daß dieſer Ort ſey Mercatura bonarum artium — enthaltet euch von allen luſtigen Sauffcompagnien, und anderen müßigen epicuriſchen Weltkindern — haltet euch zu gelehrten, ſtillen und fleißigen Studioſis, nöthiget euch in ihre Geſell-

Geſellſchaft — thut nicht wie etliche, die wenig Lectiones beſuchen, liegen zu Hauſe, ſchreiben Tag und Nacht ein Collegium nach dem andern ab, die ſie doch hernach ihr Lebetag nicht anſehen, ſondern beſuchet fleißig die Collegia, und höret viva voce — vide conc. funeb. Carpzov in 2 Tim. 1, 12.

VIII. Zu Hauſe — gebrauchte Autorer mit ſeinem Contubernali repetiren, ſich in ſtylo üben, wie auch in lingva græca, inſonderheit aber, wo nicht allezeit ornate, doch grammatice fertig Lateiniſch zu reden — auch einen Syllogismum zu formiren und reſolviren, wozu du den Grawerum gebrauchen kanſt.

IX. Wenn ihr das Exercitium in predigen anfanget, ſo gehet alle wege hin, wo die beſten Prediger ſind, höret und imitiret dieſelbe. Ich meyne nicht die, ſo ſesqvipedalibus verbis & theatrali geſtu — den Leuten Augen und Ohren füllen — ſondern nach Pauli Exempel predigen Jeſum Chriſtum den Gecreutzigten, mit Sanftmuth in Geiſt und Kraft — vide Balduin ſup. 2 ad Corinth. 3. — Wenn das geſchehen, alsdann können ſecundario gute res auch etwas helfen, hiezu muß euch dienen, eure loci comm. ſcripti aus guten theologiſchen Büchern, Poſtillen, als Molleri, Gejeri &c.

X. Lange auf Univerſiteren zu liegen, wird euch euer eigen Beutel abrathen, es ſey denn, daß euch das Glück favoriſiret mit einer Condition liberali menſa zu leben oder mit andern zu reiſen auf ihrem Beutel — wo nicht, ſo höret euch bey Zeiten (inſonderheit wann

ihr nach Copenhagen kommet,) nach einer Condition um. Man hat auch oftmals gute Gelegenheit zu ſtudiren — bey einem Paſtore (fürnemlich wann er eine gute Bibliothek hat und ſelber was gethan), oder bey einem Adelichen, da man Monarchen- und Hiſtorien-Bücher leſen muß, auch die Aviſen, daß man ſich eine Wiſſenſchaft auch in politiſchen Sachen erwerben kan, damit in Geſellſchaften ihr nicht ſitzen müßet magis muti qvam piſces.

XI. An welchem Orte ihr endlich præceptorirt, ſtellet euer Leben klüglich an, — lehret eure Diſcipeln treulich, nicht allein in literis, ſondern auch in moribus — Und weil man öfters an ſolchen Orten bey vornehmen Leuten ſeine eigne Stube ꝛc. haben kan, (dergleichen Glück mir Gott 3½ Jahr in meinem Studenten Stande wiederfahren laſſen), ſo ſtehet ſehr früh auf, und wartet euer eigen und auch der anbefohlenen Arbeit. Stellet euch gegen Herr und Frau ehrerbietig, gegen das Geſinde friedlich und ſchiedlich, machet euch aber nicht zu gemein, lebet gewiſſenhaft, keuſch, haltet euch ziemlich, nicht aber zu viel nach der Mode — alles was euch zugehört, das haltet ordentlich eingeſchrieben, berechnet die Einnahme und Ausgabe, und verwahret eure Schlüßeln, fide, ſed cui fidas, vide. Bringet es die Zeit, daß ihr einer Hochzeit, Gaſtgeboth oder ſonſten einem ehrlichen Gelache beywohnen müßet, ſo haltet euch allemal ehrbar — wenn ihr gewahr werdet, daß andere, die eures gleichen und Alters ſind, ſich

ſich hervor thun, ſchreyen, toben — ſcoptiſiren auf andere Leute, Poſſen und Fratzen reißen — ſo denket ja nicht, daß das etwa eine Tugend ſey, ihr wollets auch nachthun — gehet deſſen beyzeiten müßig und befleißiget euch einer ſolchen Höflichkeit, die mit Ernſthaftigkeit und Beſcheidenheit temperirt iſt.

XII. Wann ihr nun eure Alter und Studia ſo weit gebracht, daß ihr Gott und der Welt im öffentlichen und vielleicht im Predigt-Amte dienen könnt, ſo wäre auch vonnöthen vorzuſchreiben, wie ihr euch dazu geſchickt machen oder ſolches erlangen ſoltet, wird mir aber nicht möglich ſeyn, weil man leider! itzo Gottes Rath hierin nicht mehr folget — eigen Nutz und eigen Wille, Geld und ſimoniſche Künſte gelten nur, die befodern itzo, vociren, votiren und ordiniren einen Prieſter, daß einer faſt Bedenken tragen ſolte, Theologiam zu ſtudiren — Thut ihr bey vorfallender Vacance Anſuchung, ſo gehet caute und moderate, befehlet Gott die Sache und betet. —

XIII Wenn ihr zum Predigt-Amt langet, ſo wiſſet ihr, was für ein ſchwer Amt es iſt, was für Sorgen es erfordert, und was für Verantwortung dem auf dem Halſe liegt, der ſolches Werk nachläßig thut, und iſt meine Information nicht vonnöthen. Doch anjetzo mitten im Lutheranismo ein Antichriſtianismus oder doch Epicurismus nicht verborgen, — unter den gemeinen Layen eine atheiſtiſche Gottloſigkeit, unter viele Geiſtliche eine epicur. gottloſe Sicherheit — mehr

will ich nicht ſagen, ſondern nehmet eure von mir oben hoch recommendirte Memorialen des Arends, Hoburgs Chriſtenthums Bücher vor, conferirt die heutige Welt, die heutige Kirche mit ihren Lehrern und Zuhörern, ſo werdet ihr erſchrecken, und euch deſto baß in acht nehmen. Darum ſehet zu, nicht auf Gewinſt, ſondern Gottes Ehre — ſchweiget nicht zu der Gottloſigkeit, Fluchen, Vollſaufen und Hoffart, ſo hie zu Lande faſt ohne Scheu getrieben wird. —

XIV. Zum Beſchluß will ich dich als meinen jüngſten Sohn vermahnet haben, — leſe dieſes bedachtſam, verwahre es fleißig — lernet beyde daraus mein väterliches Gemüth erkennen — Nehmet davon ein Exempel, wenn ihr dermahleins in ſolchem Stande ſeyd, daß ihr dergleichen an den eurigen thut. Vigilate. orate. Valete. — Euer getreuer Vater bis in den Tod

Anno 1705 den 2 May — Johan Monrad
Han ſkal have levet til 1725. — æt. 55. (o).

8) Jörgen Monrad. Blev hos ſin gamle Fader Capellan 1765, og levede til 1762. Hvilke lange Levetider Herren behager at have ſkienket dette Steds Lærere? I ſine to ſidſte Leveaar fik han til Medhielper Hr. Ulric Selmer, ſom er nu Paſtor i Wonsbæk. Hans eneſte Dotter er gift med Byfoged Frid. Klinge i Hadersleb. Hans Formaning til ſin Broder, (ſom ſiden blev Præſt i gammel Hadersleb,) er artig: „Siehe,

(o) Skal nok være 58; Thi ellers er foranførte hans Fødſels Aarstal urigtig.

„Siehe, wehrteſter Bruder, ich bezeuge hiemit vor „Gott und meine Eltern, daß ich die vom Hrn. Va„ter erfoderte Copie ſeines Memorials treulich commu„nicirt habe, mit der Dreuung, daß woferne du dieſe „Vermahnungen nicht nachkommen werdeſt, du dir „ſelbſten es einzig zu imputiren habeſt, woferne Got„tes zeitliche und ewige Strafe darauf folgen werde“ — Brüderliche Erinnerung, wie du dich zu verhalten

I. Gegen Gott:

1. Dich für ſeine Alſehenheit ſtets fürchten.
2. Gottes Wort ſtets lieben.
3. Gott herzlich anrufen und ſtets vertrauen.
4. Gott allezeit loben und danken.

II. Gegen den Nächſten:

1. Ehre — gehorche deinen Eltern — wie auch allen Profeſſoribus —
2. Gegen den Obern ſey ehrerbietig, gegen deines gleichen freundlich, gegen Freunde aufrichtig, und verachte ja die Geringern nicht.

III. Gegen dich ſelbſten:

1. Züchtig, in Gedanken, Worten, Werken und Gebehrden.
2. Fürſichtig, deine Schlüßeln und Sachen zu verwahren.
3. Mäßig in Zorn, Eſſen, Trinken, Lachen und frölich ſeyn.
4. Fleißig, zu hören, lernen und aufzuſchreiben was 1. nöthig, 2. nützlich iſt.

5. Reinlich am Leibe, Kleidern und Gewiſſen.
Halte dich rein, Mache dich klein, Sey gern allein, Wilt du wehrt gehalten ſeyn, (Alles mit Gott und Bedacht.)
Wer folget ſeiner Eltern (Bruders) Lehr
Hat zu hoffen Gut und Ehr,
Wer aber ſie nicht höret,
Wird arm, veracht, bethöret.

Hafniæ 1705 den 10 Majl. Dein tr. Br. wo du gehorcheſt
Georg Monrad.

9) Hr. Jacob Bondeſen født 1732 den 14 Oct. i Kiobenhavn, hvor hans Fader var Vertshuusmand. Fra 1742 til 1746. gik han i Kiobenhavn Skole, men derefter blev han ſat under Hr. Jo. Withs Information i Vetterslev ved Ringſted, og efter hans Forflyttelſe til Laaland, under Student Chriſten Salbyes, ſom dimitterede ham til Academiet 1749. Laae derefter paa Regenzen, indtil han tog Læſe-Condition hos Skovrider Monefeldt, og blev efter et Aars Tid Informator ved Opfoſtrings-Huſet paa Chriſtianshavn, hvor han ſtod i 7 Aar, og imidlertid med Directeurenes Tilladelſe giftede ſig med Birgitte Chriſtine Heerſted, en Dotter af Skræder Niels Iverſen Heerſted 1760. Aar 1762. blev han kaldet til Aaſtrup, og blev ordineret ſamme Aar i Rendsborg af D. Struenſee. Efter 8 Aar blev han forflyttet til Moltrup og Bierning Menigheder. Efter bemeldte ſin Huſtrues Død 1767, giftede han ſig igien med Magdalena Truels Dotter

Lageſön

Lageſön af Hierndrup. Jeg ønſker dem begge oprigtig min Guds ſtedſevarende Naade, Velſignelſe og Varetægt.

10) Hr. Johan Chriſtian Lautrup, født 1737 den 11 Dec. i Enſted i Tonder-Amt, hvor hans Fader var Degn, hans Moder var Hr. Paſtor Johan Chriſtian Lautrups Dotter ſammeſteds. Fra Tonder Skole blev han til Kiobenhavns Univerſitet dimitteret 1760, hvor han udſtod Examen Theolog. under D Roſenſtand Goiſke og Bang. Strax derpaa blev han antagen ſom Præceptor udi Hr. J. Wilh. Avemanns Huus, Kielder-meſter over den Kongel. Vinkielder. Nod der alt, hvad han af Godhed kunde forlange, indtil Aar 1768, da han blev begieret at aſſiſtere den ſyge Paſtor Piper i Helſinger, og blev der et Aar, hvorefter han gik tilbage igien i ſin Condition i Hr. Avemanns Huus, og dimitterede hans ældſte Son til Academiet Aar 1770 den 26 Junii blev han af D. Struenſee tenteret, og ſamme Aar af hans Majeſt. kaldet til dette Sted.

III. Wonsbæk Sogn.

Dette af frugtbare Marke og Skove, af Hadersleb Fiord og Beltet lyſtige Sted, er et af de allerforſt anbygte Pladſe her i Egnen, og har derfor Navn af den ſtore Fader Othin; thi Wonsbæk ſkal ſige Othinsbæk, Alle ſogte ſiden til denne Egn, at tilbede deres Afguder; deres Bon var indrettet i ſær til Fylderies Gud Kom. Men ville Chriſtne her leve ordentlig, ſaa bor

de

de her opnaae høy Alder, saasom inter Sted i Landet kan være mere fornøyelig.

Korsbrødre-Gaard her i Sognet hørte tilforn til Canonicis ved Hadersleb Domkirke, var siden et adeligt Sæde og blev skreven Rasbergaard, men er nu Bondergods og Præstejord.

Indbyggerne i dette Sogn beløbe sig til 440 Siele, og Plogtallet er 13¾. Byerne ere Wonsbæk, Ørby, Bek, Feldum, Lysey.

Kirken, opbygt og indviet til St. Andreas, er en god Bygning med Taarn; dens Præster vides.

1) Johannes Severini, kaldet 1525, og blev af en Papist en Evangelii Lærer; thi ellers var han ikke kommen her, og havde heller ingen Kone saaet, hvilken han dog har haft, thi han havde en Søn, som succederede ham, nemlig

2) Nicolaus Jensen, adjungeret Faderen 1544, og blev Successor 1556. Døde 1582. Fortegnelsen paa sine Indkomster 1563. skrev han saaledes: "Jord „ som ligger til Wonsbæk Præstegaard, der kaldes „ Kasbergaard: tre Ørting Jord, som ligger paa Fel„ dum Mark i begge Marker, og tre Ørting Skov til „ den ene Mark, en Ørt. Jord paa Wonsbæk Mark „ og en Ørting Skov. En Gaard i Bek lidt mindre „ end en Ørting Jord og en Ørting Skov, og et Hus„ tofft som skylder med sin Vende 4 Ørt. Korn; Tils„ tofft. Præst, Pyg og Bremad, en Jenne Mark ved „ Kasbergaard, som kaldes Lang S. Toft. Kathølt

„ Kir-

„Kirketoft. Fire Agre uden ved Katholt, ſom er gi-
„ven Jord, to Agre i Kieldagger, den ene til Kas-
„bergaard, den anden til den Gaard i Bek, ogſaa
„given Jord. Item fri Molſtæd i Fielſtrup Aae S.
„og D. Fielſtrup Kirke, ſom Kirkens Bog og Lag-
„heffds Brev udviſer, men er kommen fra Præſte-
„gaarden. Korntiende er paa det høyeſte 30 Ort.
„Korn aliqvn. minus. Af hver Gaard 12 Mk. Smør.
„Qvægtiende af en Gris en pf., et Lam en pf., en
„Kalv en pf., et Fol en Blaffert qn. 15 non implen-
„tur. Offer: to Hvide af hver Madſkab bis in anno
„ſc. om St. Hans Dag og Juul. Om Faſten for
„Æg og Sildbor fem blaffert. Brudevielſe 4 ſkl.,
„Kirkegang 2 ſkl. Jordefærd to ſkl. En Gaard i Bek
„forſkylder to Ort. Korn til Præſten og Kirken"

3) Hr. Jens Clauſen, en Søn af forrige. Var Præſt i 51 Aar, nemlig fra 1582 til 1633. Skal have været en velſindet Guds Ords Lærer.

4) Claus Jenſen Casbergaard. En Søn af forrige, født 1596. Blev Faderen adjungeret 1621, og giftede ſig med Sophia af Casbergaard. Døde her i det fatale Aar 1659 den 25 Februarii udi Hadersleb. Hans Børn vare: Anna Casbergaard gift med Paſtor Lorentzen i Stepping. Lisbeth født 1625. Jens født 1627, ſom for de Keyſerlige Tropper maatte med Mo-deren flye til Vordingborg. Jacob født 1630, blev Præſt til Starup. Maren født 1633. Trine født 1636, gift med Succeſſore. Claus født 1639. Hvad

der

der blev af Hr. Clauſes Indlæg i Conſiſtorio, om at vilde have af hver Koe i Sognet to Mk. Smør, kan jeg ikke ſige.

5) Chriſtopher Schröder fra 1659 til 1700. Født i Aller Præſtegaard 1636 den 19 Jan. Til Academiet i Roſtok gik han tillige med ſin Broder Johann Schröder, (ſom blev Præſt i Oddis.) Da han her blev Præſt, giftede han ſig med ſin Formands Dotter Cathrine Casbergaard. Aar 1688 den 22 Sept. havde han den Sorg, at hans Præſtegaard, med flere Huſe, afbrændte. To Aar derefter blev hans Søn ham i Embedet adjungeret, ſom og ſuccederede ham; men hvor ilde var det ikke, at de begge maatte møde for Hadersleb Conſiſtorium Aar 1698 den 29 Auguſt, i Anledning af indbyrdes Strid om Indkomſter. Han levede derefter Sonnen til Fortred, ikke længe.

6) Claus Schröder, Succeſſor fra 1700, og døde 1716. En kort Tid var han paa tydſke Univerſiteter; thi i ſit 28 Aar blev han kaldet ſom ſin Faders Capellan, og ordineret i Hadersleb af Amtsprovſten 1691 den 14 Januarii. Hans første Giftermaal var med Eliſ. Keding, en Dotter af Herredsfoged N. Hanſen Keding, ſom døde 1712, og han gik i andet Egteſkab med Anna Eliſ. Kling fra Hadersleb. Han blev aldrig Barnefader.

7) Antonius Balduinus Kling fra 1716 til 1740, da han den 12 Junii døde. Hans Fader menes, at have været Byefoged Joſt Kling i Hadersleb. Paa

Roſtok

Roſtok høye Skole finder jeg ham i Aarene 1704 og 1705 (p). Og efter ſin Hiemkomſt blev han 1712. kaldet ſom Feldpræſt ved Livguarden til Fods. Hans efterladte Enke her, Gierrud — blev gift igien med Raadmand Jens Jacobſen i Hadersleu.

8) Conrad Zoëga, Conſiſtorii Aſſeſſor, Paſtor fra 1740 til 1765. Han var fodt 1702 i Aller Præſtegaard (q). Aar 1731 kaldte Kongen ham til Præſt i Skiolde i Aarhus Stift, og traadde han ſaa i Egteſkab med Magdal. Lagelen fra Tyrſtrup Præſtegaard, og avlede med hende fem Børn, af hvilke een blev gift med Succeſſore Hr. Paſt. Selmer. Af ſit ſvage ubequemme Legeme udvandrede til ſit Hiem endelig Sielen Aar 1775, men havde i de ſidſte ti Aar Hr. Selmer ſom Adjunctum.

9) Hr. Ulrich Selmer. Født 1725 den 29 Aug. Han havde til Fader den lærde Paſtor Ulrich Selmer til Ettang og Vilſtrup, ſom døde fra ham Aaret efter hans Fodſel. Fra Colding Skole gik han i Aar 1746. til Academiet i Kiobenhavn, og i Aaret 1751. udſtod ſin Theolog. Examen. Ikke deſtomindre lod han ſig dog 1755. pro venia concionandi i Hertugdømmene, af General-Superintendent D. Reuſs tentere, og ved Information forhvervede ſit Ophold her i Egnen, indtil han 1760. blev kaldet til Aaſtrup Kirke, ſom Capellan

(p) Hvor han under Grapii og Engelkens Præſidio defenderede to Diſputatſer.

(q) Om denne mærkværdige Familie Zoëga ſkal ſiden meldes.

pellan pro perſona, og ordineret i Ekkernforde den 5te Aug. af D. Struenſee. Dette Embede varede til ſin Principals Død 1762, og han var nu uden Embede indtil Aar 1765 den 18 Oct., da ham allernaadigſt blev betroet denne Menighed.

IV. Moltrup Sogn.

Dette Sogn udgior 11½ Plove, og ders Indbyggere belobe ſig til henimod 400 Siele.

Sognet har de beſte Marke og god Skov.

Byerne i Sognet ere Moltrup, Bramdrup, Bramhol, Rouſtrup.

Paa Grendſerne mellem dette og Hierndrup-Sogne udſpringer en Arm af Brambæk Aae, ſom ſiden foreenes med Slevan.

Kirken er liden, men en god Bygning med Taarn, ligger en halv Mil Norden fra Hadersleb. Dens Præſter vides:

1) Jacob Peterſen eller Andreæ. Jeg finder ham 1554, men han var Død 1569. Hans Fortegnelſe paa Præſte-Indkomſterne, efter F. Ordre, indleveret til Mag. Boethius 1563. er denne: "Korntiende hver „15 Kierv. Plogbord ſaa meget hver lyſter. Kobord „en Mk. Smør af Koen, ſom ikke bær Kalv og to af „en Koe, ſom bær Kalv. Af et Fol to pf., et Kalv „ligeſaa, et Lam en pf., og af Griſet en pf. Sild-„bord af Ploven 4 pf. Om Paaſken af Ploven 20 „Æg. Jord i Maltrup Sogn, ſom er given til Præ-

„ſtens

„ ſtens Fode. En Toft ved Moltrup Heſtehave kal-
„ det. 4 Agre oſten Kirken, to paa Højetoft, 4 ſmaae
„ ved Rarterup kaldet Kongens Toſte, en Ager oſten
„ ved Rorterup, og overalt dette er der ingen Præſte-
„ gield til dette Sogn og ei heller nogen Ottings Jord.
„ Et lidet Stykke paa Moltrup Øſter Mark kaldet
„ Præſtetoft. Libri Eccl. M. & Bierning: Biblia lat.
„ Biblia dan., Summaria Bibliorum Sarcerii. IV. Tomi
„ Lutheri lat. XII. Tomi Luth. germanice. Poſtilla
„ Spangenbergii. Miſſale Danicum".

Mag Can. Bramcius ſkriver over ham i ſine Næniis:

Egregius Myſtes, qvi Chriſti pervigil agnos
Sollicite pavit, conditur hoc tumulo.
Cujus mens corpus, mentem ſed maſcula virtus
Rexit, cui candor cor placidumqve fuit.
Prudens ſimplicitas, Domini timor, anxia cura
Pro grege commendant hæc tria juncta virum.

2) Jacob Peterſen ſ. Jacobi. En Søn af forrige, var i mange Aar Præſt. Han dode 1613.

3) Jürgen Jacobius. En Søn af forrige, dode 1624.

4) Nicolaus Köndig. Hvis Fader Nis Köndikſen var Borger i Hadersleb, Moderen Zidſel var en Dotter af Raadmand Laur. Matzen ſammeſteds. Gik fra Hadersleb Skole 1618. til Kiøbenhavn, hvor hans Privatpræceptor blev den lærde Longomontanus. Siden reiſte han til Roſtok og derfra til Wittenberg, og i Aaret 1621 tilbage til Kiøbenhavn. Tænk, efter diſſe lærde Reiſer blev han danſk Skolemeſter for Gram

Sogn, og derefter Collega i Ribe Skole; var dog endelig saa lykkelig, at naae dette Pastorat Aar 1625 den 6 Martii, og skal have boet i Bramdrup, saasom ingen Præstegaard ved Kirken den Tid var. Af hans Born, som han med Kisten Dampe, en Dotter af Herredsfoged David Dampesen, avlede, blev Elsabe Köndig, gift med Oluf Jensen Kirkeforstander, og siden med Borgemester Jost Lauenstein i Hadersley. Men horer en Uheld: Aar 1639 blev han afsat ved Dom formedelst Qvindekrænkelse og Kirketugts Misbrug. Han reiste da bort, og jeg finder ham fem Aar derefter i Assens i Fyen. Han dode 1647 den 4 Dec. 50 Aar gammel. To af hans Søstre dode i Naskov 1629.

5) Mag. Jessenius Corvinus fra 1640 til 1660. Provst og Consistorii Assessor, var forhen Rector Scholæ i Hadersley, og er der om ham meldet.

6) Hr. Wilhelmus Pauli Ries, fra Ries Præstegaard ved Apenrade. Herredsprovst og Consist. Assessor. Aar 1643, var han paa Rostoks Høyskole, og kom 1645 til Kiøbenhavn. Han blev temmelig gammel, forend han kom i Embede, hvilket skeede 1660, og opbygde strax det i forrige Aar af Polakkerne opbrændte Præstehuus, hvilket han nu satte i Moltrup, hvor han dode 1690 den 10 Dec. Jeg finder i Consistorii Protocollen, at han i Aaret 1662. anklagede to Mænd, som ikke vilde give Ertetiende; Mændene paastode, at Præsten havde, da de valgde ham til Præst, accorderet dem det. Mændene maatte giore

Afbigt,

Afbigt, og tilſige, næſte Aar at tiende rigtig. Han var tre gange gift. Een af hans Sønner var Præſt til Nebsagger i Jylland. Man har fra ham:

Epicedium til Egbertus Cramer Kilonienſ. 1643.

7) Andreas Peterſen Arnkiel (Haderslebienſis), fra 1691 til 1707 den 22 Jan., da han døde 50 Aar gammel. Kort før han døde, blev han indſtevnet, for han havde ikke givet Conſiſtorio tilbørlig Ære; han havde ſagt: de Herrer Conſiſtorialer har tracteret mig ſom en Løgner, og jeg vil ſøge Sagen videre, hvilket Conſiſtorium anſkrev pro injuria. Item gik han bort, da Provſten bød ham at bie, item han havde ſagt: Djævelen ſkal rive Hiertet ud af Livet paa den, der omgaaes med Løgn; han blev dømt, først at giøre ſær Afbigt for Conſiſtorium og for Provſten, ſaa og for ſin Eed, og betale to Rigsdaler med ſin præſtelige Æres Forbehold. Han var ogſaa tre gange gift, (det kan giøre en Mand velholden), først med Formandens Enke Sophia Bergman af Hadersleb, derefter med Anna Drejer, Archidiaconi Dotter, (men hun døde før Brylluppet 1697), endelig med Cathr. Lorentzen fra Ulkebøl Præſtegaard, ſom overlevede ham (r).

8) Mag. Erich Chriſtian Lemwig fra 1707 til 1717. Født i Lidemarch Præſtegaard i Sielland Aar 1679. Fra Kiøbenhavns Skole gik han 1695.

(r) Deres Dotter Anna Cathrine blev gift med Provſt Wöldike; en anden blev Moder til Mag. Biørenſens Moder i Stenderup.

paa Universitetet, ſuſtinerede ſine Examina og tog Magiſtergraden, hvor imidlertid han i ſex Aar conditionerede hos Hr. Joh. Adolph Bornemann til Nicolai Kirke. Aar 1701. blev han Rector Scholæ i Kioge. Derfra blev han efter 6 Aar paa dette Sted Paſtor, og af Provſt Strichelio ordineret; men Aar 1717. blev han atter kaldet herfra til Ringſted Kirke, og døde der 1740 den 31 Maji. Var to gange gift, forſt med Maria Eliſ. von Hagen, en Dotter af Frands v. Hagen Canzellieforvalter; derefter med Adelhed Ingeborg Friborg. Det ſidſte Egteſkab var ufrugtbart.

9) Arent Brun fra 1717 til 1741. See Conrectorum Regiſter.

10) Gotthard Johann Zwerg fra 1741 til 1751. Denne ſtore Mand, ſom af levende Overbeviisning forkyndte Evangelium; hvis Alvor det var at vinde Siele til Jeſum, og hellere at lokke dem ved at forehold dem den ſtore Salighed, ſom ved Jeſu Blod og Død var forhvervet, end drive og ſtrække ved Loven; men viiſte tillige, at en ſand Sinds Forandring maa gaae for ſig hos alle, ſaavel i Kirken, ſom i ſine private Forſamlinger (s). Hans Fader af ſamme Navn, var i 43 Aar Diaconus i Tønder. Hans Moder Elſabe Lundius var en Dotter af den lærde Joh. Lundius, ſom ſkrev bon den jødiſchen Heiligthümern. Hans Fader døde ham for tilig fra, (hvilket Faderen ved hans Fødſel

(s) Hvilket Skudsmaal, hans ſær forbundne Ven Hr. Archidiaconus Chriſtoph Sals ogſaa altid gav ham.

Fodsel ligesom prognostieerede ham med disse Ord: min Søn, du kommer meget for sildig,) men han blev dog i hans 19de Aar fra Tonder Skole færdig, at gaae paa Universitetet i Kiel Aar 1730, opholdt sig siden 2 Aar i Jena, og gik saa tilbage til sit Fædreneland. Han informerede i den redelige Herr Pastor Brorsons Huus i Bedsted, og flyttede ogsaa med ham til Friderichsborg, hvor Hr. Brorson blev Slotspræst. Hr. Brorson recommenderede denne sin Ven i Justitsraad Joh. Marqv. Esmarks Huus i Kiøbenhavn, som havde fire Brødre-Døttre at opdrage, (af hvilke Professor Möllers Frue i Flensborg er een, som ærer vor Zwerg uafladelig for sin Undervisning.) Fra dette Huus blev han uden Ansøgning kaldet til disse Menigheder Møltrup og Vierning 1741; men levede kun i ti Aar. Han døde med største Munterhed; Jeg er, sagde han: vist nok den største blant Syndere, men mig er Barmhiertighed vederfaren. Hans Hustrue var Anna Margr. Lorck fra Flensborg.

11) Johan Börker (Ripensis.) Fra Ribe Skole blev han 1735 Student, og for blev i hele Aar i Kiøbenhavn. Var fire Aar paa Regentzen, og i 8 Aar Præceptor paa det Kongel. Vayſenhuus, og blev derfra kaldet 1751 den 8 Nov. til dette Sted. Giftede sig her med Malene Bang fra Vilslev 1760, men avlede med hende ingen Børn. Døde 1770.

12) Jacob Bondeſen, kaldet fra Aastrup Pastorat 1770 den 21 Sept. q. v.

V. Starup Sogn.

Dette Sogns Indbyggere belobe ſig til 430 Mennesker.

Byerne i Sognet ere Starup (eller Statorp,) Wandling, Lunding, Lont, Brorsbol, Olufskiær.

Starup Kirke er een af de ældſte i Egnen, indviet til St. Maria, indvendig vel prydet ved Paſtor C. v. Salderns Omſorg. Kirken med den ſmukkeſte Præſtegaard, tæt Sonden Hadersleb Fiord, ligger viſt i et jordiſk Paradiis, men har og været det fornemmeſte Afgudstieneſtes Sted, for Gud gav os Sandheds Ord, her i Egnen, og man ſeer her endnu Spor til Othins Offerſteder.

Dette Steds Læreres Regiſter:

1) Ivarus Ancharius, ſom med ſin Huſtrue Botilla avlede ſin Eftermand. (Hr. Ivar Raun ſ. Corvinus var ham i Embedet længe adjungeret, og var død for Aar 1569.)

2) Mag Johannes Ancharius, en Søn af forrige, født omtrent 1527. Jeg finder ham nævnet Præſt Aar 1554, og han giftede ſig med ovenmeldte Hr. Ivar Rauns Dotter Rachel, og ved hende blev Fader til Mag. Marcus, ſom blev Conrector i Hadersleb, og Paulus Ancharius, ſom blev Faderens Capellan omtrent 1595. Mag. Johannes døde 1602 den 20 Junii i ſit Alders 75 Aar, og var altſaa langt over 50 Aar i Lære-Embedet. Fra ham have vi Fortegnelſen paa Præſte-Indkomſterne: "To Huusſtoſte, ſom ere om-

"ſtener,

„ſtenet, item en i den V. Mark, den anden i den O.
„Mark og er to Ortig, den anden ved Brodersbol er
„to Ort. Land. Item en Brodersbol Mark indgierd
„to ſtykker Jord, hvori falder tre Ort. Korn. Item
„i begge Marke to Otting Jord, ſom bør være ligeſaa
„gode, ſom de til P. Matzens Gaard i Brodersbol
„efter Ottings Skifte og Maade. Udi den V. Mark
„baade i Ottings i Huustofte Jord tilſammen: Rug
„7 eller 8 Ortig, Byg tre Ort., Havre 6 Ortig,
„Boghvede en Ortig (r). I den O. Mark baade i
„Ottings Jord, Huustofte og Lykke: Rug 6 Ortig,
„Byg to eller tre, Boghvede en Ort., Havre ni Ort.
„Item gives der af Grarup Præſtegaard 9 Ort. Korn,
„et feedt Sviin, naar Olden er, ti Læs Ved og et Nod
„at fode om Vinteren. Item en Degnetoft til Gra-
„rup Kirke falder en O. Korn i. Grarup Sogn har
„31 Boel, ſtore og ſmaa, af hvilke løber ſig to Læſt
„Korn. Qvægtiende, Smør, Æg, Offer ꝛc. gives ſi-
„geſom i Grarup. Bøger til Kirken: Latina Biblia,
„Danſke Bibel, Poſtilla Lutheri, alle Opera Lutheri
„XII. Bøger, Summaria Sarcerii."

Degnens Rente: "tre Parter af alle Smørbord,
„Brod og Oſt om Sommeren. Af hvert Boel ti
„Æg, af Landboel for Æg tre pf., for Kirkegang
„6 pf. Item Lam og et Gris af Qvægtiende, af hvert
„Boel to Skp. Havre, en feed Gaas og ſex Brod.

(r) En Ortig Rug er ti Skepper, en Ort. Byg 12 Skp., en Ort. Havre 20 Skp.

„ Af Landbol en Skieppe Havre, en Gaas, eller to „ Skiepper. "

3) Mag. Paulus Ancharius fra c. 1595, og døde 1634. Var to gange gift, først med Cath. Friderichs Dotter, hvis Fader var Under-Slotsforvalter og Amtsfoged i Hadersleb. Den anden Maria Hegelund fra Ribe Biſpegaard; og blev Fader til femten Børn. Man mener, han er Autor til dette Skrift:

Poul Anchers Romerſke Goliath. (u)

4) Hr. Petrus Baltſerſen. Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Paſtor fra 1634 til 1655. Gift med ſin Formands Dotter Rachel. Han døde 1655 den 9 Maji i ſit Alders 46 Aar. Man kiender af hans Diſputats de imagine Dei, at han 1633 har ſtuderet til Roſtok. Desuden har man fra ham:

Epicedium over C. von der Lippe, ſom døde 1652.

Carmen gratulatorium til P. Wandalini Paraph. Dan. N. T. 1654.

5) Hr. Jacob Casbergaard fra 1656 til 1693. Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor (x). Født i Wonsbæk Præſtegaard 1630 den 16 Auguſt. Her giftede han ſig med ſin Formands Enke. Det jeg ellers om ham har at melde, giver os ikke den beſte Character om Manden. Aar 1656. antaſtede en Sognemand, Knud Mortenſen, ham med ſlemme Ord og ruſkede ham i Haaret. Gierningsmanden maatte efter Amtmandens

(u) Möller. Cimbr. lit. T. I. p. 18.

(x) 1691 kaldes han Aſſeſſor primarius.

mandens Ordre giøre ham Afbedelſe, men Præſten vilde have Satisfaction. Conſiſtorium ſvarede ham, at det var ſatisfactio civilis eller politica, og at det ey tilkom Conſiſtorialibus at deliberere derover, eller at forandre noget deri. Dog ſiden han paa Legemet var antaſtet og Menigheden forarget, ſaa var den Sag at proponere paa foreſtaaende Synodo, om ikke ogſaa Kirken burde have ſatisfact. eccleſiaſticam. — Ved ſamme Leylighed blev ham og, efter Amtmandens Ordre, foreholdet 1. at holde ſig fra Drikkelav, 2. fra ſkyden i ſin Gaard. Paa det første ſvarede han, at han efter optagen Qvægtiende i Grarup var buden hiem af Sognefogden, hvor juſt hans Contrapart med flere ſad og drak — Paa det andet: jeg bruger Skyden, fordi jeg ligger ſaa ene for mig ſelv. Dette var en haard Begyndelſe! Han berømmes ellers ſom en gudfrygtig, chriſtelig, retſkaffen og godgiørende Mand (y). Han døde i Hadersleb 1693 den 3 Februar, og hans blinde Kone døde ſamme Aar.

6) Friderich Lohmann fra Uck Præſtegaard. Broder til Paſtor Nicolai i Mauſtrup. Fra 1674. var han Præſt til Uck i Tønder Amt, og blev efter 19 Aar forflytter til dette Sted, men døde 1698, efterladende to Sønner og to Døttre, ſom bleve Præſte-

(y) Cf. Nic. Lorenz. annot. ad Hondorffii Calendarium. Hans Stammebog og hans Huſtrues Perſonalia, ſom Profeſſor Møller ſeyer, er artig. Hans Skilderie er i Starup Kirke.

Koner i Uck og i Starup. Denne fornemme Mand levede her kun kort.

7) Hr. Sebaſtian v. Saldern eller Sallern, fra 1699 til 1748, det er næſten i 49 Aar Præſt. Født i Apenrade 1671 den 17 Febr., hvor hans Fader Hr. Cammerraad Caſpar v. Saldern var Borgemeſter og Amtsforvalter (z). Rector Bluhm dimitterede ham fra Tonder Skole til Univerſiteret i Kiel, og 1694 finde vi ham i Jena. Faa Aar derefter bleve ham diſſe to Menigheder betroet, og han giftede ſig med ſin Formands Dotter Eleonora Lohmann, og ved hende blev Fader til 13 Børn. Man har fra ham:

Disp. de formatione Chriſti in nobis Galat. 4. v. 19. Jenæ 1694.

8) Hr.

(z) Denne gamle Slægt v. Saldern ſtammer hid fra Rom, af en Slægt kaldet de Roſis, af hvilken den første: Sighard de Roſis Aar 718 indkom i Thyringen med S. Bonifacio, at forplante Chriſtendommen. Navnet Saldern blev ſiden taget af et endnu ſaa kaldet Herreſæde Saldern ved Stromuen Fuſe i det Brunsvigſke, Aar 879. Om Efterkommerne haves Efterretninger af gamle Breve, af Möllers Cimbr. literata, af algem. Hiſtor. Lexicon Tom. IV. p. 230; af Stamtavler trykte 1703. i Hannover og Wolfenbyttel. Af Hans og Bondo von Saldern, Brødre, ſom levede 1272, ſtammer de ned, ſom endnu findes i Tydſkland af Slægten. Men Stamfaderen til den Saldernſke Familie her i Holſten er Hans von Saldern, ſom Aar 1550 indkom med Hertug Adolph, og døde i Neumynſter 1597, og var en Søn af Henrich von Saldern, ſom eyede Lauenſtein.

8) Hr. Caspar von Saldern, forriges Søn, og hans Adjunctus fra Aar 1730, da han var 27 Aar gammel. Fra Hadersleb Skole kom han i Aaret 1722 paa Universitetet i Kiel, og siden til Kiøbenhavn, hvor han blev i 6 Aar, og blev en mægtig Mathematicus; Hvor kan man mere fornøyet fordrives Tiden end hos denne Mand, i hans curioſorum og mechaniſke Inſtrumenters Kammer. Hans Egte-Huſtrue Anna Behrens fra Flensborg, døde fra ham for neſten 30 Aar siden, og han udvalgte da cælibatum. Man har fra ham:

Min Ven! hvad tænker du, hvad troer du, hvad gior du? Hadersleb 1763. 2 Ark.

VI. Grarup Sogn.

Grarup, (Gratorp, Græstorp,) har gode Græsgange og Skove, avler ogsaa ſkiønt Korn.

Ludecas og hans Broders Kone komme til dette Sted mange Aar for Chriſti Fødſel, satte sig her ned og avlede Børn, og deres Afkom maa endnu findes paa Stedet, er her en gammel Sagen, man kan jo troe den.

I Sognet er en lille fiſkerig Soe, som af Kongen bortforpagtes.

Sognets Plove med Starup Sogn iberegnet, løber til 17½, men Grarups Indbyggere til 168 Menneſker.

Byerne

Byerne ere: Grarup, Stenderup, Soelkiær, Soegaardskiær.

Kirken er ziret med et Taarn, som, formedelst Høydens Beliggenhed langt fra falder i Synet. Kirken ligger 1½ Miil Sydoſt fra Hadersleb.

Annex Præſtegaarden har omkring Gaarden en Toft (Udſæd to Ort. Korn,) en Toft i Oſter Mark, kaldet Præſtkrog (1 Ort. Korn;) En Toft Norden Kirken (en Ort. og 2 Skp. Korn,) to ſtykker Jord i Heisager Mark (5 Skp. Hartkorn.) En Ager ved Lundhøye (to Skp. Korn,) i den V. Mark fire ſmaa Agre i Melvang (3 Skp.) Fire ſtykker uden Melvang (8 Skp.) Paa Stenderup Mark Land til 12 Skp. Paa den Oſtre Mark en Otting Jord falder udi 6½ Ort. Korn, i den Beſtre Mark 6 Ort. 4 Skp. I Natrop Mark indgiered 2 Ort. Korn, Summa baade Udtoft Jord og Otting Jord Rug tre Ort., Byg tre, Havre 5½. Item en Degnetoft til Grarup Kirke (12 Skp. Korn.) Sognet har 23 Boel og Halvboele, hvis Tiende lober en Læſt Korn. Smør af hver, ½ Smør, ſom kan være tolv Mark Smør og ſex Brød, af en Plov ſex Mk. Smør og tre Brød. Af hver Koe, ſom har baret Kalv 2 Mk. Smør, af en Gieldemelks Koe en Mk. Item hos Koebordet giver man en Oſt og 4 eller 6 Brød. Qvægtiende hver 15 Lam og Gris, og det ſom er over og under for hvert Lam to pf., for hver Gris to pf. Item af hver Plog for Sild og Brød giver man om Paaſke ſex pf., af en

fuld

fuld Boel 20 Æg, af 1 Landbøel 10 Æg. Offer om Paaske og Juul, hver Mand en Album, og for Hustrue en Album, for Børn og Folk hver to pf. Brudevielſe 4 ſkl. Kirkegang to ſkl. Jordefærd tre ſkl.

VII. Døby Sogn.

Dette Sogn ſtøder Sønden til Hadersleb Fiord, og Øſten til Beltet, er altſaa en Halvøe.

Til Sognet hører en De Aarøe, ſom har 23 Steder, hvoraf Færgefarten over til Aſſens kaldes Aarøe Færgeſted.

Byerne ere desuden Flouth, Hayſtrup, Rødd, Hyrup, Steveld, Døby, Sverdrup, Qvidſtrup, Tandrup, Færgehuſet, Summa 206 Huſe (*), og er altſaa et af de ſtørſte Sogne i Dannemark. Indbyggerne beløbe ſig til 1250 Siele.

Plovtallet gior 37, ſom udgior efter Dannemarks Matricul-Regning kun 394 Tønder Hartkorn, og ſeer man deraf, hvor haard Jord-Afgiften er i Danmark imod Schlesvig Stift; thi Døby Sogn var, efter ſin Størrelſe, bleven anſat i den over Danmark indrettede nye Matricul-Aar 1664, viſt for 950 Tønder Hartkorn, og deraf at ſkylde.

Kirken og dens Intrader forærede Høyſtſalig Kong CHRISTIAN I. til Canonicis ved Hadersleb Domkirke 1460 (a).

Kirkens

(*) Sparrelund var her tilforn et berømt Sæde.

(a) Pontopp. Ann. Tom. II. p. 512. Hvitfeld.

Kirkens Lærere have været:

1) Mag. Jacobus Schmid eller Fabricius fra 1564 til 1566. Alſaa ſees, at for ham har været een, ſom ikke er at finde, hvilken i Aaret 1563. blev truet med poena remotionis at indlevere Fortegnelſe paa ſine Præſte-Indkomſter, men vilde ikke, og maaſkee han og virkelig blev affat. Denne Mag. Jacob hørde i ſin Ungdom ſalig D. Luther, og blev ſiden i Aaret 1540 paa Kiøbenhavns Univerſitet beſtikket til Profeſſor i Phyſiken, men efter nogle Aar derfra affat, og atter paa Kongel. Interceſſion antagen 1547. Blev i hans Alderdom af hans ſtore Patron Hertug Hans kaldet til dette Sted, men døde 1566 (b).

2) Mag. Knud Bramſen eller Bramtius fra 1575 til c. 1607. Var forhen Conrector i Hadersleb. ut f.

3) Anders Bramſen fra 1608 til 1656, da han ſkal være død. En Søn af forrige.

4) Knud Bramſen fra 1654, da han blev Faderen adjungeret. Hvad Aar han døde, kan ingen med Vished

(b) Saaledes behager Profeſſor Möller at melde; derimod Jo. Oldendorp in vita ſua ſkriver, at han døde 1564 den 26 Nov. I mine Samlinger finder jeg 1574 og 1575. Oldendorp melder videre, at han var en ſtem pengegierrig Mand, dog fralagde han ſig ved Livs Forbedring Navos ſuos og ſine Fejl, vidner Mag. Krohe i hans Breve ad B. Jo. Möllerum. See ogſaa Möller. homonym. fra p. 671 til 674, og Bramtii Næn. in dedic. & pag. 15. It. Vindingii Acad. reg. Hafn. pag. 71.

Visshed ſige, i mine Samlinger har jeg 1694. Han var to gange gift, men med ingen af begge avlede nogen Børn. Hans ſidſte Huſtrue Rebecca Bruhn (c) er bleven uforglemmelig, formedelſt hendes arrige Sind. Jens Raben blev Hr. Knud i Aaret 1688. adjungeret, men Rebecca kunde for ſin Død ey taale ham, der gik ſaa vidt, at hun paa en Feſtdag, da Capellanen prædikede, begyndte at murre og ſkraale imod Capellanen i Kirken. Hvilken Uforſonlighed! Hun maatte da indfinde ſig for Conſiſtorium, og blev dømt at udſtaae aabenbar Skriftemaal af Prædikeſtolen, betale 8 Rigsdaler, forſone ſig med Capellanen, og imidlertid være Alterens Sacramente forbuden; men Qvinden levede med ſit onde Sind i 57 Aar.

5) Hr. Jens Raben eller Janus Corvinus (d). Paſtor fra 1694 til 1724. Herredsprovſt og Conſiſtor. Aſſeſſor fra 1701 den 7 Februar. Han var født i Hadersleb. Er hans Epitaphium at fæſte Troe til, ſaa er han født 1670, og var altſaa kun 18 Aar, da han blev Paſtor Adj.; men det turde være en Feyltagelſe. Som Student var han Provſt Krahes Amanuenſis i Hadersleb, indtil han kom til dette Sted. I hans Alderdom maatte han ved andre meeſt lade ſit Embede forſyne

(c) En Enke af Amtſkriver Fabricius i Lygom Kloſter, en Dotter af Paſtor Chr. Bruhn til Lygom Kloſter og Nør-Lygom.

(d) Navnet efter Farfaderen Mag. Jeſs. Corvinus i Viert.

forſyne. Hans Ægteſkab med Giertrud Lihme fra Ribe (e) var ufrugtbart.

6) Simon Gerdeſius fra 1724 til 1727, da han døde den 14 April, 47 Aar gammel. Hos ſin Fader Hans Gertſen Diaconus her paa Stedet, blev han Aar 1710 den 24 Oct. kaldet ſom Capellan pro perſona, ſuccederede ſin Fader ſom Diaconus 1714, og blev efter Hr. Rabens Død Paſtor. Fra Hadersleb Skole gik han i hans Ungdom til Wittenberg, hvor han blev halvtredie Aar. I Ribe informerede han ſiden i hele ſex Aar i Amtsforvalter Jens Chriſtenſens Huus, hvor han blev bekiendt med den, ſom ſiden blev hans Ægteviv Suſanna Lihme, (Søſter til forommeldte Giertrud Lihme) (f). Fra Ribe gik han paa Academiet i Kiøbenhavn, var der hos Hr. Stiſke i tre Aar, og imidlertid underkaſtede ſig en Examen Theologicum 1709.

7) Chriſten Engel fra 1727 til 1763 den 19 Februar. En Snedkers Søn fra Ringſted. Fra Roeſkilde Skole blev han i ſit 23 Aar, nemlig 1711 Student. I Mag. Abilds Huus i Jydſtrup i Sielland levede han fornøyet, indtil han 1716 blev Collega i Ringſted Skole og Aftenſangs Prædikant. Aar 1727 den 3 Maji blev ham betroet denne ſtore Menighed, og

(e) Med hvilken han holdt Bryllup 1688 den 30 Oct. paa Gram, hvor hun i 14 Aar havde tient Grevinde v. Schack.

(f) Med hende avlede han tre Sønner og to Døttre. Afkommen lever endnu i Hadersleb.

og giftede ſig ſaa med Cathrine Lemwig, en Dotter af Paſtor Lemwig i Ringſted (g). Han var her meget elſket, og i Erindring af ſin forrige Fattigdom, var han mod Fattige gavmild. Et Tilfælde af et Slag berøvede ham mod Livets Ende hans Sandſer, men Herren ſtyrkede ham igien, og han raabte med et muntert Sind: enten jeg falder ude eller inde, falder jeg i min Jeſu Arme, og derpaa døde han.

Vi have fra ham:

Gudelige Pſalmer (med Mag. Biørenſens Fortale,) Hadersl. 1762. 8vo.

8) Jens Ingverſen, kaldet 1763 den 29 Jul. fra Neukirken Paſtorat ved Tondern.

Diacon til denne Menighed.

Om Diaconorum Udvælgelſe, (ſom tillige vare Degne,) ſees Breve i Hadersleu Provſte-Archiv 10 Skuffe No. 21.

1) Philippus Jacobi Fabricius fra 1599. En Søn af ovennævnte Mag. Jacob. Med Anna Boyſen fra Vilſtrup Præſtegaard avlede han en Søn, ſom ſuccederede ham.

2) Jacobus Philippi Boyſen fra 1630, og døde 1667. En Søn af forrige, men behagede at bære ſin Moders Tilnavn. Her giftede han ſig med en Bonde Peder Marzens Dotter Kirſtine af Sverdrup her i Sognet, og ved hende blev Fader til Hr. Georg Boyſen Præſt

(g) Om ham er meldet oven for.

Præſt i Beſtoft, Karen Boyſen gift til Hadersleb, og Sara Boyſen gift til en Eyere i Medſted i Halk Sogn, hvis Dotter Annegen beholdt Gaarden, og blev gift med Nis Anderſen, deres Dotter Sara blev gift med Otto Gertner (h) Fader til Jörgen Gertner, Klokker og Ceremoniemeſter i Hadersleb, gift med Johanne Frenkſen, og efter hendes Død med Birgitte Meuvig, (en Enke af N. Huusmann). Johanne Frechſen fødte H. O. Joſias Gertner, ſom blev hollandſk Præſt paa Amager, gift med en Dotter af Brygger Munck (i). Og ſaa videre. Kongen var ſaa naadig og befalede, at Enken ſkulde beholde Degne Indkomſterne til ſin Underholdning (k).

3) Hans Gertſen eller Gerdeſius fra 1667 til 1714, det er hele 47 Aar, og havde ikkun i de fire ſidſte Leveaar ſin Søn til Capellan. Han var fra Vitſted Præſtegaard her i Amtet.

4) Simon Gerdeſius, ſom 1724 blev Paſtor, og Diaconatet da afſkaffet.

VIII.

(h) Af Aſſens, en Søn af Peter Gertner og Maria, begge af tydſk Fødſel

(i) Saadan er det, naar Blodet trækker; Folkene rører mig ſelv noget paa, og derfor bliver jeg her alt for fuldſtændig og kiedſom, maaſkee for andre.

(k) Hadersleb Proveſti-Archiv 10 Skuffe.

VIII. Halck Sogn.

Halk (tilforn Halben d: Halvøe,) neſten omflødt af Beltet, af Bankeldam (l) og af Sandviig. En Bæk, hvorved drives en Melle kaldet Ultang, deler Sognet i to Dele, ſom ſammenſøyes ved to Broer.

Frugtbare Marke, Græsgange og Skov, giør Stedet meget lyſtig.

Kort for Chriſti Fødſel var Satralac her en ſtor Mand, og ſkal i en Høy ligge begraven.

Beyerholm, ſom nu ere to Gaarde, var tilforn et frit Gods, beboet af Matthias Voët, (en Søn af Hans Voët, ſom af Kong FRIDERICH I. for ſine ridderlige Tieneſter blev nobiliteret.) Han giftede ſig her med Dorothea von Yrzen, en Dotter af Hr. Severin v. Yrzen, Arveherre til Langmoes her i Sogned. Faderen blev ſuccederet her paa Beyerholm af Sønnen Jacob Voët, gift med Elſabe Harkinn v. Herndorff. Efter ham fik Sønnen Matthias Voët Godſet, ſom giftede ſig med Anna Niſſen af Øsby Sogn, Søſter til Oberſt Jenſen v. Löwenklawen, (ſom blev bekiendt nok i den bedrøvelige Feide 1657, 1659, og er maaſkee den ſamme, ſom Holberg kalder Oberſte Jonas Hadersleben, og ſom Höyer kalder Jens v. Hadersleben.

Byerne i Sognet ere ellers Halk, (ſom har 72 Familier,). Heisager, Soed, Ultang.

(l) Om den meldes oven i §. 8.

Indbyggerne udgior 830 Siele, og Sognet ſtaaer for 19 Plove.

Kirken er ſtor og anſeelig, og har et Taarn; den ligger 1¾ Mile Oſt-Sydoſt fra Hadersleb; Dens Lærere have været:

1) Peter Jenſen 1556. En Son af Borgemeſter Olai i Hadersleb. Død 1594.

2) Johan Hegemann fra 1594 til 1615.

3) Jürgen Martini Höyer fra 1616. Menes at være født i Witſted Præſtegaard (m). Blev 1613 kaldet ſom Paſtor til Rikkelsbol Kirke, ſom i Aaret 1615 den 3 Dec. af Havet blev omkaſtet, og Herr Höyer takkede da af, og kom til Halk (n). Han ſkal have levet endnu Aar 1676.

4) Hans Höyer, en Son af forrige. Var fra 1638 Faderen adjungeret, og døde for ſin Fader i den urolige Fejde Tid 1659. Med ſin Huſtrue Kirſtine Raun, en Dotter af Proprietarius Jens Raun i Wilſtrup, avlede han en Dotter kaldet Johanne, ſom blev gift med Succeſſore.

5) Ludvig Harboe (ſkriver ſig og Ring de Hardeboe (o) fra 1660 til 1689. Født i Ring Præſtegaard i Fyen, hvor hans Fader Niels Poulſen var Præſt (p). Hr. Ludvigs Moder var Anna Chriſt. Hennings, ſom ſiden

(m) Og han ſkriver ſig ſelv Haderslevienſis.

(n) ex Ms Pauli Flor, quod poſſidet Prof. Möllerus

(o) See hans Epicedi over Frue Procanſlerinde Agnete von der Lippe 1660.

ſiden blev gift med Stedets Succeſſor Mag Hans Leth, ſom ſiden blev Confeſſionarius Regius. Hr. Ludvig fik her til Egte ſin Formands Dotter Johanne Höyer Aar 1660 i April, og den 18 Dec. fødte hun ham en Søn kaldet Nicolai (q), ſom ſiden blev Præſt til Ulkebøl; item en Dotter, ſom blev gift med Succeſſore her paa Stedet, og Aar 1681 atter en Søn, kaldet Johannes, ſom i Aaret 1704 blev Paſtor til Broager, og Provſt i det Glyksborgſke, (Fader til den danſke Kirkes ſtore lærde Biſkop, Herr Ludvig Harboe ꝛc.) Hr. Paſtor Harboe døde her 1689 den 27 Auguſti, og efterlod ſin Egteſælle, ſom var den beſte Moder og en gudfrygtig Hanna i Bon og Guds Paakaldelſe til ſin Død.

6) Friderich Kling fra 1689 til 1699 (Hadersleviensis,) en Søn af Borgemeſter Anton Kling, ſom døde 1676. Gift her med ſin Formands Dotter Chriſtine Harboe, men Egteſkabet var, ſaa vidt jeg veed ufrugtbart. Han døde 1699 den 19 Febr.

7) Peter Wurffel (r). Var født 1662, og havde til Fader Lucas Wurffel, Slotsfiſker i Hadersleb. Døde 1733.

8) Andreas Lange fra 1733, og døde 1755. Blev fra Ribe Skole i ſit 19 Aar dimitteret til Acade-

 miet

(r) Skade, at vi ikke fik Biſkop Blochs fynſke Samlinger. Zvergs Tvivl i Siellands Cleresie p. 663. lin. 20. er unødig.

(q) See Provſte-Protocollen Aar 1661 den 13 Dec.

(r) In Catal. Roſencranz. diſput. No. 55. kaldes han urigtig Paulus Wurffel.

miet Aar 1710. Aaret efter blev hans Contubernal paa den Kongel Regentz befængt med Peſtbylder, hvorimidlertid Lange reiſte hiem til ſin Fader, Herredsfoged Matthis Lange paa Havervatgaard i Brons Sogn. Han reiſte, da Peſten var ſtillet, igien til Kiøbenhavn, og udſtoed ſin Examen Theolog 1714, og fik den beſte Characteer. Aaret derpaa vocerede Generalmajor Theodof. Leverzou til Orholm og Bygholm ham til Præſt for Molbek og Folding i Ribe Stift, og efter 18 Aar blev han til dette Sted forflyttet. Aar 1755 foretog han en Reiſe ind i Jylland, for at beſøge ſine Stifborn: Nic. Ge Overbek, Præſt til Soelberg paa Mors, ſiden til Wodder, og ſin Stifdotter, gift med Capellan Jens Halſe til Veſtervig. Hos den første blev han ſyg, kom ſyg til Viborg den 21 Julii, og døde Dagen efter. Hans Liig blev bragt til Ribe Domkirke. Provſt Wöldike prædikede i Halk til hans Minde den 6 Auguſt over de Ord: I Fred vil jeg legge mig tillige og ſove ꝛc. Pſ. 4, 9. Hans første Huſtrue var Mette Chriſtians Dotter af Folding Broe eller Kroe, og med hende havde han ſem Sonner og fire Døtre. Den anden var Dorothea Sophia Ryhe, en Enke efter Conrector C. M. Overbek, hvilket Ægteſkab var ufrugtbart.

9) Hans Lange; en Søn af forrige, født i Molbek 1722 den 21 Sept. Blev, i ſteden for en Skrivere, (hvortil han først var beſtemt,) Student fra Hadersleb Skole, dog ikke førend Aar 1745, ſaae

ved

ved Academiet i 3 Aar, og nod imidlertid af sin Skole 120 Rdlr. Stipendie-Penge. Som han var det tydske Sprog mægtig, fik han let Conditioner i Kiøbenhavn, og i Aaret 1749 prædikede for sin Dimission fra Universiteret, i St. Petri tydske Kirke, under D. Wöldike, ved hvis Recommendation han blev Hofmester hos Baron Schack paa Wallpe, indtil Baronen blev Page hos Enkedronningen 1751, i hvilket Aar han blev sin Fader i Embedet adjungeret. En hidsig Feber foraarsagede hans alt for tidlige Død 1759 den 30 Jun., og Hr. Archidiac. Sals holdt en rørende Tale over ham af Matth. 25, 21. Hans Egteskab med Ingeborg Rosenkilde, med hvilken han blev viet paa Norholm ved Warde 1756,) var ufrugtbart, og hun blev atter gift med Provst W. C. Zoëga i Mogeltønder Aar 1763.

10) Jacob Dannefer blev fra Nykiøbing Skole paa Falster Student 1727. Fra Information hos Forstander Möller i Vartous Hospital, blev han forfremmet til Præceptor paa Vayſenhuset, hvorfra han efter 3½ Aar, (for en Deel Tvivlraadigheder i Lærdommen,) qviterede, og reiste til Korsoer, hvor der ikke var ret Plads for ham, og gik saa til Altona, derfra til Friderikstad i Holsteen, hvor han tillige med sin Ven Hr. Matth. Dyrhoff, (som nest Gud, siden var Anledning til hans Forfremmelse i Præste-Embedet,) holdt Skole. Her giftede Dannefer sig med en Kiøbmands-Enke af Stokholm, (en Majors Dotter, som

med Separatiſterne var forviiſt Stokholm.) Langt om længe kom han tilbage til Kiøbenhavn igien, og fandt Ynderſt hos den ſtore Lærere Hr. Paſtor Gieſe, ſom ſatte ham til Skoleholder i Guarniſons Menighed. Baroneſſe Bruckdorf kaldte ham til Degn i Dalby udi Fyen, hvor han levede kummerlig indtil 1756, da han blev Præſt til Skodborg i dette Amt, ſtod der tilſidſt i Aaret 1759, fra hvilken Tid han prædikede for denne Menighed i Halk, og er blant Menneſker for Reſten neſten uſynlig. Om hans Extraction er dette at melde: Han er født 1708 i Nykiøbing paa Falſter, hvor hans Fader var Byeſkriver; hans Farfader var den til ſin Tid nok bekiendte og berømte Jacob Jacobſen, ſom ſtod i Begyndelſen af den ſvenſke Krig i Tieneſte, og blev med flere Danſke, ved det Roſkildſke Fordrag, overdragne til de Svenſke, blev derefter en Domeſtique af Rigsadmiral Wrangel, hos ham han ſaaledes giorde ſig ynder, at en Hob koſtbare Sager bleve ham betroet, at føre til Wrangels Frue paa en Fregat fra Cronborg af, hvor diſſe Sager vare erobrede. Paa Fregatten vare tillige ſvenſke Baadsfolk, og en ſvenſk Skipper, desuden ſexten ſiellandſke fangne Bønder. Da de vare komne under Seyl, ginge de fleſte Svenſke i Rummet at hvile ſig. Dannefer iagttog ſin Tempo, da han havde faaet Siellænderne paa ſin Side. Han nedlagde med ſin Kaarde den Svenſkes Anfører, da han ikke vilde give ſin, befoel Styrmanden at ſtyre Skibet lige til Kiøbenhavn, ſom og ſkeede. Imidler-

tid

tid var Luger og Huller ſtoppet for de ſovende Svenſke. De ſiellandſke Bønder, ſom vare Vornede, bleve, da de til Kiøbenhavn ankomme, ſatte udi Frihed, Jacob Jacobſen blev Officier, nobiliteret og kaldet Danifer, regaleret med et Gods paa Møen, (hvor han var opdragen) (s), hvilket Gods ved Liſtighed i Tiden er Familien frakommen. Bytket blev da bragt til Kiøbenhavn, og at det har været af Betydenhed, ſluttes deraf, at det blev i en Fregat, ſom førde 16 Stykker, indſkibet.

IX. Wilſtrup Sogn.

Wilſtrup ſkal betyde Vældsdorf; 1583 findes det af Præſten ſkreven i Chryſoſthomi Tom. II., ſom endnu ſtaaer paa Hadersleb Conſiſtorio, Weiböl-Wielſtrop, Ordene lyde ſaaledes: Liber ex bibliotheca M. Ge. Boëcii Diœceſis Hatterſl. qvondam Præpoſiti & Superintend. vigil. datus Noæ Simonio affini per D. Laur. Boëcium in eccleſia, qvæ eſt Weiböl-Wielſtrup.

Mod Sønden, hvor det grændſer til Slipsminde eller Øſterſøen, har Sognet god Skov.

Sognets Indbyggere beløbe ſig til 732 Siele; og Plogtallet til 22½.

(s) See Boeſens Helſingoers Beſkrivelſe p. 273. Beringius ſkriver, man ſnarere burde have kaldet ham Sveciſer. Cf. Holberg. Dann. Hiſt. T. III. p. 330. Ir. Beringii obſid. Hafn. p. 129.

Byerne ere: Sønder-Wilſtrup, med 65 Huſe, Nør-Wilſtrup, Kielſtrup, Grodebøl, Bortſkou, Woensmoes, Kieſtrup.

Kirken er en ſtor ſtærk Bygning, med Taarn og Udbygning til den Nørre Side, er et ret pyntet Huus, og har et afſkildt Chør. Den ligger en Miil Sønden Hadersleb. Dens Præſter have været:

1) Laurentius Boëthius Agricola, antog ſom Papiſt Lutheri Lære Aar 1524. Han var en indfødt Italiener, af en ældgammel Stamme. Han døde her 1527 den 28 Sept., og efterlod to Sønner, af hvilke een blev Provſt i Hadersleb, den anden hans Succeſſor.

2) (N.) Boëthius Agricola, døde ſamme Aar, hans Broder blev Hofpræſt i Hadersleb, nemlig Aar 1548, efterladende tre Børn, af hvilke een ſuccederede ham, og en Dotter blev gift med Hr. Noa i Hoptrup.

3) Laurentius Boëthius fra 1548 til 1583 (t), ſom indgav efter Provſtens Ordre Fortegnelſe paa ſine Indkomſter ſaaledes: "En lille Huusſtoft i Sønderby „Wilſtrup, ſom Præſtegaarden ſtaaer paa, en ſtor „omſtenet Toft ved Kirken, kaldet Kirkeholm, et St. „Jord

(t) Maa ſkilles fra hans Farbroders Søn af ſamme Navn, ſom var Præſt til Lygom Kloſter. Nota, andre ſætte denne vor Paſtor Laurentii Tiltrædelſe til Embedet længer frem, hvor imidlertid hans Farbroder, Hofpræſten i Hadersleb ſkulde tillige have forſynet Wilſtrup Kirke.

„Jord derhos kaldet Kirkevier, tolv Agre Indvangs
„Jord udi Vivren, 7 paa det Fold Frenzballe, de
„andre 5 mellem Kirkeſti og Kidmadgaard. Paa
„Oſtermark 13 Agre (ubi & qvibus nominibus codex
„docet) to Skovſkifte med fri Olden. Paa Norby
„Oſtermark 4 Agre, paa den Veſtre Mark 11½ Mk.
„Herforuden haver Præſtegaarden nogle Toſte. Forſt
„en V. Kieſtrup Bæk paa Marken — med noget
„Eng langs ved Bækken, en Toft oven Kieſtrup Bæk
„kaldet Vingen, og en Toft ved Voensmoes, (diſſe to
„Toſte bruges nu til Trauls Nielſens Gaard i Norby
„Vilſtrup til Mageſkift, ſaa længe det behager Præ-
„ſten for nogen Gienleg, ſom er: forſt en Ager paa
„Ray oven for Vilſtrup Skov, en Ager med et lidet
„Skovſkift ved Jons Kirkegaard med ſin Olden at
„bruges, et Stk. Jord paa Veſter Toft, paa hvilket
„ſtaaer et Landboel, ſom giver aarlig to Mk., for det
„Stk. Jord haver Jörgen Perſen en liden Ager til
„Veirleg Sonden ved lille Høye, ved Bygge. Den
„15 Kierf af al Korn Præſten og Kirken tilſammen,
„15de af Lam, Gris, Kalv, Fol, af det ſom er over
„eller under, af et Lam to pf, af en Gris to pf, af et
„Kalv 6 pf., af et Fol 6 pf. Af hver Plog 18 Mk.
„Smør og 6 Brod — om Valdborg Dag (u). Af
„hver nybær Koe to Mk. Smør, af en gieldmelks
„Koe en Mk., og af Qvien med forſte Kalv en Mk.,

„hos

(u) Dette er ſimiteret af Kong CHRISTIAN IV. ved et Reſcript af 25 Nov. 1616 til 12 Mark.

„ hos denne Koebord ſkal være ſex Brod, og en Oſt „ ſaa god man kan have af en Dogn Melk. Af hver „ Boel om Paaſke 30 Æg til Præſten, af en Landboel „ og Indeſt 10 Æg. Offer om Paaſke en alb. lubec. „ af Huusbonden og en alb. af Huſt. og to pf. lub. af „ et Menneſke, ſom kan gaae til Sacrament. Af et „ Landboel haver Præſten ingen Ploobor uden det, „ ſaa er med andre, da giver de, efterſom de har Hof- „ veder i Ploven, et Landboel giver Koebord lige efter „ et fuld Boel med Brod og Oſt. "

4) Mag. Jörgen Boyſen (x). Blev ſin Fader i Embedet adjungeret 1580. Han geraadede i Strid med Sognemændene om ſine Indkomſter, ſom gik ſaa vidt, at Kongen ved Reſcript decideredе ſaaledes: „ Wir FRIDERICH ꝛc. fügen euch den Kärſpelleuten „ zu Wilſtrup gnädigſt zu wiſſen, nach dem ihr euch „ jüngſt alhier gehaltenen Rechtstage über euren Pa- „ ſtoren Hr. Georgen Boyſen wegen der Butter, ſo ihr „ ihm zur Pflugbur zu entrichten beſchwert, Er aber „ damals aus — Verhinderung wegen ſeines Miniſte- „ rii nicht erſchienen, und ſein Recht desfals ausführen „ können, ein ſolch Urtheil geſprochen, daß ihr nicht „ ſchuldig

(x) Magiſter ſkrives han i et Perſonal I en Bog paa Hadersleb Conſiſt. nemlig Barthol. anglic de proprietatibus trykt i Nyrnberg 1424., findes in margine diſſe Ord: hunc librum donavit M Georg Boye Paſt eccl. in Wilſtrup ad perpetuum uſum miniſtrorum eccleſ Hatterſ., ita tamen, ne loco dimoveatur.

„ſchuldig ſeyn ſollten ihme mehr zu geben, als von Al-
„ters gebräuchlig geweſen, bis ihr von unſerm Amt-
„mann und Probſten alhier mit Brief und Beweiß
„ausgeführt, daß Er zu einem mehren berechtiget, Er
„aber uni unſers gottſ. Vettern Herzog JOHANN
„des ältern — ſchriftliche Erklärung, auch ein alt
„Buch, darin aller Paſtoren Einkünfte verzeichnet
„ſtehen, fürgelegt und dargethan, daß ihme dasjeni-
„ge, ſo er von euch gefodert, ihme auch zu geben ge-
„bühre, ſo iſt demnach hiemit unſer ernſtlicher Wille
„und Befehl, daß ihr euch auch ferner in dem nicht
„ſperret, ſondern ihme ſolchen Pflugbür ferner wie
„bishero geſchehen, entrichtet und unweigerlich folgen
„läſſet, bey Vermeidung unſrer ernſten Strafe und
„Ungnade. Urkundlich unter unſer Handzeichen und
„Secret, gegeben Hadersleb den 10 September Ao.
„Dni. 83.“ FRIDERICH.

Man mener, han dode 1603, i hvilket ſamme Aar Præſtegaarden afbrændte, ſom gik ſaaledes til: Hr. Boyſen erindrede Pigerne Tid efter Tid, at bære om Aftenen deres Garn betimeligen ind af Blegen; men hans Formaninger vilde ikke frugte paa Letſindighed, hvorover, da de en Aften atter ſildig kom ind med Garnet, han af Forbittrelſe ſnappede Garnet og kaſtede paa Ilden. Huſet brendte af, men han blev ogſaa dømt, at paa egen Bekoſtning opbygge det igien. Hans Børn vare: Niels Boyſen, ſom i Embedet efterfulgte Faderen, Hans Boyſen blev Brygger i Kiøbenhavn,

benhavn, og Anna Boyſen, ſom blev gift med Diac. Philip Fabricius i Odbye.

5) Niels Boyſen, var fra omtrent 1603 Faderens Succeſſor. Han levede endnu 1638, og har uden Tvivl levet til henimod 1650.

6) Ellers eller Hilarius Ottonis, ſom fik ſin Formands Embede og Enke. At han har været fattig, ſees af Conſiſt. Protocollen; thi 1650 den 21 Jun. blev han for Gield indſtevnet. Han døde 1659, og hans Enke flyttede til ſin Søn Andreas Boyſen i Hadersleb.

7) Poul Zoëga fra 1659 til 1688. Født i Schleswig, hvor hans Fader Matthias Zoëga var Cantor. Hans Moder var Margreta Writ fra Kiel. Hans Farfader Matthias Zoëga havde i Verona i Italien et adeligt Gods, men geraadede der med en Adelsmand i Tvekamp, ſkiød ham, og flyede til Tydſkland, og blev ved det brandenborgſke Hof Sprogmeſter. Herfra kom han til Meklenborg, og blev for de Fyrſtelige Børn Hofmeſter, og ſammeſteds bragt til Evangelii Lys af Hofpræſten Joh. Stampe, mellem 1570 til 1580. Da han ikke vilde tage mod Pavens Pardon, blev hans Gods confiſqveret, og han in effigie i Rom brendt. Hans første Huſtrue var en italienſk Grevinde, den anden var ovenmeldte Hofpræſtes Stampes Dotter (y).

Hr.

(y) See program. ad diſp. inaug. Matth. Wasmuthi a Chr. Korthol. Kilon. 1666. Item die Leichenpredigt über D. M. Warmuth. in Kiel. It. Joh. Möll. Cimb. literata.

Hr. Paſtor Poul havde 13 ældre Sødſkende og en yngre Søſter, af hvilke bleve meeſt bekiendt J. Ad. Zoëga, Secretairer i det tydſke Canzellie i Kiøbenhavn. Hr. Poul blev for ſin Lærdom Rector i Ydſted Skole i Skaane, og derfra kaldet til dette Sted, hvor han laſtes for følgende: Aar 1616 den 13 Sept, maatte han ſtille ſig for Conſiſtorium, hvor han var angiven at have lovet ſin Præanteceſſ. Hr. Niels Boyſens Dotter Elſabe Ægteſkab, og ham var nær bleven forbuden Giftermaal med den, han havde udkaaret ſig. Aar 1662 den 18 April, blev han atter tiltalt for Conſiſt., for han havde ſagt til ſine tiendeſvigende Sognemænd: Jeg vil ikke lyſe Velſignelſen over Jer, men Fordommelſen I Skarnagtige, med mere; Hr. Poul maatte af Prædikeſtolen declarere, at han ikke menede alle, ja ey engang holdt de fleſte af dem for onde Folk ꝛc., og gav Revers til Conſiſtorii Herrer, at hvis han igien forſaae ſig, ſkulde han baade for dette og forrige bøde. Samme Aar den 24 Nov. ſogt af Sognefogeden, for Præſten vilde ſlaaet ham med ſit Spanſkrør, da Sognefogeden vilde pante ham for 14 Skilling, Sognefogeden blev afviiſt, og begge paalagt at forſvare deres Gierninger. Aar 1663 den 7 Januar., blev han af Huusfogeden Jo. Ad. Mejer angivet, for 1) Præſten havde nævnet ham paa Prædikeſtolen, ſom den der ved Bønderne ſkovede Brænde hiem om Søndagen. 2) Præſten havde ſagt til hans Tiener: Huusfogeden har narret mig. 3) Præſten havde bandet ham Die-

velen

velen paa Halſen. 4) Han havde paa Prædikeſtolen oppriſt et Brod, ſom var givet til Degnen, at det var for lille. Præſten maatte ved ſkriftlig Revers giøre Husfogden Afbigt, og lov Conſiſtorio, at hvis han tiere begik ſlige Exorbitantier, ſkulde han gaae ſit Embede qvit. Aar 1664 den 16 Nov. blev han for Conſiſtor. indſtevnet af Chriſten Hanſen af Wilſtrup, at han i Smedehuſet havde ſlaget ham med en knudet Kiep; Smeden ſkulde vidne, men han havde intet ſeet; endelig fremſtod et Vidne, ſom var underkiobt af Klageren for ½ Rdlr., ſom ſagde, at Smeden havde ſagt, at Præſten ſlog ham; Concluſum blev, at Chriſten Hanſen maatte giøre Afbigt, betale Omkoſtning, og være forfalden i verdslig Straf. Hr. Zoëga døde 1688 den 18 Septembr., og af to Huſtruer: Bente Graa en Raadmands Dotter af Ydſted, og Magdalene Friis fra Abel Præſtegaard, avlede han ſyv Børn, 1. Matthias, Faderens Succeſſor. 2. Margrete, gift med Lor. Raben i Hadersleb, Fader til Amtsforvalter Matthias Raben i Kallundborg. 3. Cathrine Zoëga, gift med Hieron. Schertner i Hadersleb. 4. Chriſtine gift med Villads Tayſen i Stubbek. 5. Johannes, ſom blev Præſt i Aller. 6. Anna, gift med And. Peterſen i Hierndrup, og ſiden med Frid. Louſen.

8) Hr. Matthias Zoëga, Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Præſt fra 1688 til 1749, det er i hele 61 Aar, hvo haver hørt ſlig ſelſom ferd! Treſchou ſkriver om ham: En retſindig Mand, af Gud udruſtet

med

med ſtore Gavet; hvorfore han ofte fik Befalning at prædike for det Kongel. Herſkab paa Colding Slot, og ſtod i ſær hos Prindſeſſe Sophia Hedevig i ſaa ſtor Naade, at hun forlangede ham til ſin Hofprædikant — og verlede ofte Breve med ham. Han var fodt her paa Stedet 1667 den 30 April, og var altſaa kun 21 Aar, da han blev Præſt. Med ſin Huſtrue Karen Bentzen, en Dotter af Provſt Jürg. Lauritzen Bentzen til Næsby og Tuelſe, avlede han en Dotter, ſom blev gift med Paſtor Brun til Moltrup, og en Son, ſom ſuccederede ham.

9) Jürgen Zoëga fra 1718 til 1755, og var altſaa over 30 Aar Capellan, atter ſelſomt! men i den lange Tid var han en god Son mod en ærværdig Fader. Her giftede han ſig med Cæcilia Fabricius, en Dotter af Paſtor Wilh. Fabricius i Loit, i hvis Huus han halvandet Aar havde opholdet ſig, efterat han var kommen hiem fra Univerſitetet i Kiel, (til hvilket han fra Hadersleb Skole blev dimitteret 1711, da han var 18 Aar gammel,) og fra Jena, (hvorhen han formedelſt Peſten i Kiel maatte reiſe). Avlede med bemeldte ſyv Sonner og fem Dottre, af hvilke ere bekiendte: Wilhadus Chriſtian Zoëga, Paſtor til Mogeltonder, Matthis Zoëga, Degn i Wilſtrup, Georg Zoëga blev Informator hos Hans Excellence Hr. Geheimeraad v. der Lühe i Kiobenhavn, Poul Johannes blev Møller i Lindſkou, Anne Eliſ. blev gift med Kiobmand Niſſen i Hadersleb, Cathrine Gude gift med Succeſſore her

paa Stedet, Cathrine Zoëga, gift med Paſtor P. C. Zoëga til Rapſted. Til Sengeloſe Menighed i Sielland havde vor Hr. Jürgen Zoëga ellers faaet Vente- og Kaldsbrev af Kammerherre v. Holſtein paa Cathrineberg, i hvis Huus han var Informator i nogen Tid, og var meget elſket; men hvor billigt var det ikke, at han burde tiene ſin gamle Fader. Efter hans Død 1755 den 31 Oct., levede hans Enke i 17 Aar.

10) Matthias Dyrhoff fra 1755 til 1769. Fra Vordingborg Skole gik han til Kiøbenhavns Univerſitet 1721. Informerede ſiden i Dramen i Norge, ſiden hos Stads-Capitain Haagen i Kiøbenhavn, og hos Cafferer Bierman, indtil 1730, da han blev Informator paa Vayſenhuſet, hvorfra han qviterede 1735, og reiſte til Friderichsſtad, hvor han tillige med ſin Ven Hr. Jacob Dannefer, hvorom kort forhen er meldet, fortiente ſit Ophold ved Information, indtil han 1739 gik tilbage til Kiøbenhavn, oprettede der en Trivial-Skole, ſom beſtod tidt af tyve og tredive Diſciple, fornemme Folkes Børn; Dette Arbeide befaldt ham ſaaledes, at han 1743 afſlog et Tilbud til et Feldpræſte-Embede. I denne Tilſtand giftede han ſig med Birthe Jochums Dotter 1746, og ved hende blev Fader til ſex Børn. Aar 1756 den 3 Jan. blev han kaldet ſom Præſt til dette Sted. Tre Aar derefter døde hans Ægteſælle, i hvis Sted traadde forrige Herr Zoëga Dotter, med hvilken han avlede en Dotter. Han døde 1769.

Vi

Vi have fra ham:

En gylden Skatkiſte, med Profeſſor Ewalds Fortale, tryft i Kiobenhavn 1754, (excerperet af Bogatzkys tydſke Skatkiſte.)

Intimations-Prædiken til Takſigelſes Feſten for Freden 1763. Et Ark.

Chriſt-opbyggelige Spørsmaale for Børn. Et Ark.

11) Herr Claus Henrich Clauſen, født 1712 i Stenderup her i Amtet. Fra Haderslev Skole gik han med Rector Overbeks Teſtimonio til Jena, og var der i nogle Aar. Blev efter ſin Hiemkomſt tenteret 1739 af General-Superintendent Conradi. Derefter conditionerede han i en Deel Aar hos Paſtor Chryſtalſin i Beſtoft, og lod ſig imidlertid 1742 i det Haderslevſke Conſiſtorio examinere. Aar 1748 udvalgt til Præſt for Carlum ved Tondern, og ordineret i Superintendent-Vacance af Provſt Peterſen. Samme Aar giftede han ſig med Chriſtina Boldich fra Beſtoft Præſtegaard, med hende avlet 7 Børn. I Carlum ſtod han 21 Aar, og blev 1769 af Kongen kaldet til Wilſtrup, hvor han levede neppe i 5 Aar, og traadde ſaa i hans Sted den redeligſindede Hr. Niels Windekilde, forhen Feldtpræſt, og derefter Paſtor ved Lygomkloſter Kirke.

X. Hoptrup Sogn.

Hoptrup skal betyde Hofdorf, Magstrup, eller hvile Bye,) blev skienket af Herrugen til Præstens Boelig saaledes, at Husets ene Side maatte i Stand holdes til Hoffets Afstrædelse paa deres Udreiser. Præstegaarden kaldes og endnu Magstrup.

Sognet er et af de største i Amtet. Indbyggerne belobe sig til 1300 Siele, og Sognet udgior 32¾ Plove, af hvilke 16 hører til Gram-Herred.

Diernisse Hoved, (et Bierg,) ved Østersoen, item den fiskerige Hoptrup Dam, som driver en Vandmolle, ere de største Sognets Mærkværdigheder.

Sognets Byer ere: Hoptrup, Sønderballe, Diernis, Skiernbæk, Hovgaard, Kiestrup, Nederkiestrup, Langhorn, Magstrup, Brærade, Skifsgaard, Kirkeby, Nør-Magstrup, Vaanhol, Steenbierg; og udgior 140 Familier.

Kirken ligger en lille Miil Sønden fra Hadersleu, er en stor stærk Bygning, liggende i en Dal (a). Den blev af Biskop Bartholdus, omtrent 1305, forøeret til Provstens Underholdning i Hadersleu. Dens Præster vides:

Ketel Iversen 1456.

1) Bar-

(a) Den var først et hedensk Tempel, hvorfra alle omliggende Steder søgte til at øve deres skrækkelige Gudstieneste. Det falder endnu frapperende, naar man fra det Høye strax med Øyet møder en Kirkebygning i denne dybe Dal.

1) Bartholdus, ſom døde 1527. Mag. Bramtius i ſine Næniis ſkriver om ham: in funus piisſimi viri Dni Bartoldi N. Paſtoris in Maſtrup, qvi obiit 1527.

Hac jacet egregius Paſtor Bartholdus in Urna,
Qvi gravis & cana vir pietate fuit.
In Maſtrup pure tua dogmata, Chriſte, docebat,
Utqve bonum decuit, vixerat ille, virum.
Vixerat hic ſancte, ſed nunc ſuper æthere lætus
Vivit & immenſa lætitia fruitur.

2) Simon, ſkal have levet til omtrent 1571. Fra ham har man Fortegnelſe paa Præſte-Indkomſterne: „Præſtegaarden og et Huustoft 20 Skp. Bygland „og to Læs Høe, en May hos Kirkebyen og et Ort. „Land omſtenet; to D. Haverland ved Dammens „Toft og 7 Læs Høe. I Skorrufholt et Ort. Land „og to Læs Høe. I Skadeland 2 Ort. Havreland „og to Læs Høe. To Agre paa Nandis Toft, 10 „Skp. Bygland, to mellem i d. Kiære 6 Skp. Byg„land og et Læs Høe. Lille Holm 8 Skp. Rugland „og et Læs Høe paa Kierſtrup Bierge, en Ager tre „Skp. Land og Moſeland ved Nor-Enden. En Ager „paa Spanhøye Agre tre Skp. Land og et Læs Høe „ved den Søndre Ende. Tre Skp. i Kirkedal og to „Læs Høe og Moſe Jord. En Ager i H. en Ort. „Haverland og et Læs Høe, end 19 Agre i (vide con„dicem) og et Læs Høe. Paa den Veſtre Mark 16 „eller 17 Agre (uti qvemliber codex docet) 88 Skp. „Land item fire Læs Høe; en Eng mai Sønden Kir-

„ken, ſom Præſt og Degn har i Feſte af Herſkaber.
„Græſſet paa Kirkegaarden. Item ſyv Præſtekeer
„af hver to ſkl. til Leye. Korntiende og Qvægtiende
„uti alibi. Et Fierringkar Smor, det er 18 Mark
„Smor af hver Plov, ſer Brod; deraf Degnen
„$\frac{1}{3}$ Part. Af Koebord to Mk. af en nyebær, og en
„Mk. af en Gieldmelks, en Oſt og 6 Brod. Bru-
„devielſe 4 ſkl. — 20 Æg af hver Boel Sildbord.
„Offer: 4 Album af hver pr. Folk og en af hver over
„12 Aar. Kirkeboger: Lat. Bibel, Danſke Bibel,
„Poſtilla Lutheri den forſte, Sarcerii Summaria over
„Bibelen i to Dele. Operæ Lutheri 12 Dele, og en
„L. Manual.“

Degnens: „En Toft hos Knud Jenſens 18 Skp.
„Haverland, et Læs Eng, en Toft ved Degnehuſet
„8 Skp. Bygſæd og 4 Læs Eng. Begge Tofte ſatte,
„den Degnen beboer for 8 Skp. Bygſæd og et Læs
„Hoe for 8 ſkl., men naar den ikke er ſaaet, for 5 Læs
„Hoe, Ager og Eng hvert Læs 8 ſkl., den Toft ved
„Knud Jenſen for 12 Skp. Havreſæd og et Læs Hoe,
„naar den er inde. Item hvert Aar den er inde, ſkal
„der gives af den 12 ſkl. Item for de 8 Skp. Byg-
„land, naar det bruges, gives to Mkl. Den Gaard
„ſom er om ſamme Toft haver de ſat, at den, ſom ſam-
„me Toft gierder omkring, ſkulde have aarlig for
„Gierden 4 Mkl. Item 3 Part af alt Smorbord,
„Oſt og Sildbord med Præſten; en Gaas og to Skp.
„Havre og 6 Brod af hver Boel, en ſkl. af hver Inderſt,
„ti Æg af hvert Boel —“

Hr.

Hr. Simon var til ſin Tid en merkelig Mand, trods nogen torde ſtiele fra ham; thi han kunde, (dog ikke med Fandens Kunſt,) mane.

3) Noa Simonis, denne muntre Mand var af Hertug Hans ſærdeles elſket, døde Aar 1608.

4) Simon Noæ døde 1612, efterladende en Dotter, ſom blev gift med Succeſſor.

5) Andreas Dall, ſom var Præſt til over midten i Aarhundredet. Han var en Søn af Hr. Niels Dall i Heils, og han blev Fader til Hr. Nicolaus i Nuſtrup. Familien var i Egnen ſtor og anſeelig, indtil den nedſank til Degneſtanden.

6) Matthias Brun, fra Skodborg Præſtegaard. Blev gift med forriges Dotter, ſom om faa Aar fradøde ham, hvorefter han blev den høymodede Provſt Rehefelds Svigerſøn; og ved hende blev Fader til Paſtor Niſſens Huſtrue i Skiærbæk. Den ſidſte af Slegten døde 1746 ſom Degn her paa Stedet. Paſtor Brun laborerede endelig jammerligen af Colic, maatte tage til Capellan Peter Mayland, og døde 1672 f. 73.

7) Peter Mayland, forriges Succeſſor med Kald og Kone. Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Blev ſom offentlig Lærer ordineret 1672 den 8 Nov., og døde 1698 den 8 Febr. Hans Fader var J. Mayland, Huusfoged i Lygomkloſter, hans Moder Moller Winds Dotter ſammeſteds. Hans Farfader Johan M. Wirtenbergenſis var Byeſkriver i Apenrade. Hans Olde-

moder var Ingeborg Kröger fra Oxenvad (b). Amtsſkriver Claus Mayland var hans Farbroder.

8) Johann Mayland, blev 1698 Faderen i Embedet adjungeret, da han var kun 21 Aar gammel, og døde 1742 den 1 Aug., 65 Aar gammel, og var saa nesten 45 Aar i Præste-Embedet, i hvilken Tid ingen sagde ham noget uanstændigt paa, undtagen eengang, nemlig 1700 den 11 Jan., da han blev dømt til 3 Rdlr. Brøde, for han havde fundet Behag i nogle Excesser, som paa Hadersleb Apothek vare begangne. Hans første Hustrue var en Dotter af Peter Hansen Hameln paa Soelkiær, Kongelig Inspecteur over Dueholms Amt, og Borgemeſter i Horsens, ved hende blev han Fader til Peter Mayland, Diaconus til Satterup, Jens Christian Mayland, som blev Amts-Fiscal i Hadersleb ꝛc. Hans anden Ægtefælle var Herredsfogedens i Habervad Dotter Elsebeth Christine Lange, og avlede han med hende Matthias Mayland, som blev Præst til Fielstrup, Inger Margrete gift med Advocat Lindenhahn i Hadersleb, Joh. Chr. Mayland, Præst til Lygom, Elsebeth gift med Huusfogeden paa Augustenborg ꝛc.

9) Nicolai Klinckert, fra 1740 Adjunctus, siden Pastor indtil 1761 den 29 Maji. En Israelit, i hvis Mund ikke blev funden Falskhed. Han var født 1701 den 15 Februar. i Oxbøl Præstegaard paa Als.

Hans

(b) See Mag. Christoph. Brahns Leichenpredigt über Joh. Mayland 1672.

Hans Fader var Hr. Joh. Klinckert, og hans Moder Anna Maria Harboe, var fra Svenſtrup Præſtegaard. Som Student var han nogen Tid i Halle, informerede ſiden her i Egnen, indtil han kom til dette Sted, hvor han giftede ſig med Margrete Ölgard Mayland (c).

10) Hr. Johann Qvedenſen Harboe, ſom ſalig Provſt Lorentzen indviede til ſin Menighed, ſamt til ſin Egtefælle, hans Formands Dotter Anne Marie Klinckert 1761 og 1762. Denne ſmukke, velſindede og omgiængelige Mand er født 1732 den 2 Febr. paa Veſterl. Fohr, hvor hans Fader Hr. Philip Qvedenſen var Præſt, hans Moder var Johanne Harboe, Søſter til H. H. Biſkop Harboe i Kiøbenhavn. Hans Morfader antog ham, og lod ham underviſe af Hr. Wöldike i Sommerſted, ſiden af Paſtor Oeſt i Neukirken i Angeln, og ſatte ham endelig i Schlesvig Domſkole, og da han var 20 Aar gammel, blev han ſom Student immatriculeret i Roſtok, derfra gik han til Wittenberg, hvor han forblev, indtil han af ſin Morfader blev tilbagekaldet til Broager. Efter 19 Aars Fraværelſe glædede han ſin dydige Fader med ſin Beſøg. Hans Morfader ſendte ham videre 1755 til Kiøbenhavn, hvor han paa Biſkop Harboes og Conſiſtor. Rohnes Recommendation blev Informator i Etatsraad Könnemanns Huus, hvor han, i hvor got han havde

(c) Da han 1760 blev ſaa heftig rørt af et Slag, at han intet ſelv formaaede, maatte han bede om en Medhielp, ſom blev Jörgen Hanſen, nu Paſtor til Aller.

det der, dog ved en ſtærk Forkolelſe tog Skade paa ſin Horelſe. Endelig, efter at han her ved Univerſitetet havde ſtuderet Examen Theol., blev han kaldet til denne Menighed 1761 den 17 Julii.

§. 14.

Tyrſtrup Herred.

Dette bliver, naar det i Quadrat-Alen ſkulde opmaales, af neſten ſamme Storrelſe, ſom Hadersleu Herred.

Det grændſer mod Norden til Norre-Jylland, mod Oſten til Beltet, mod Sonden til Hadersleu Herred, og mod Veſten til Gram-Herred.

Bondergodſet udgior 217½ Plove (d). Men Indbyggerne beløbe ſig til 6980 Menneſker.

Hvo der finder Fornoyelſe i det behagelige Landlevnet, behage kun at komme inden dette Herreds Grændſer; mon det i de danſke Lande har ſin lige? hvad fattes her af Fuldkommenheder? Ploymarkene bære villig alt ſlags Korn. Dyne ſtæringe her omkring i Tuſinde Tall i deres Græsgange, i diſſe fede Enge; de raſkede Heſte kiobes herfra allevegne omkring. Skove ſavnes ikke (e), og

(d) Foruden Simmerſted.

(e) Skovene har eliers i ældgamle Tider været langt ſtørre, end ſom nu; de begyndte ved Fardrup oven ſor Ribe, og ſtrakte ſig langs Skodborg Aae igiennem Fros- og Gram-Herreder, derfra ind i Tyrſtrup-Herred ved Ødis og Wonſild indtil Øſterſoen, ſaa at den var 8 Mile lang,

og derfore har de gamle Adelige og Rige her tilbygt ſig Gaarde i ſtorre Mængde end anden Steds, man har her Stracarup, Tyrſtrup, Drendrup, Jobiſlet, Wargaard ꝛc., ſom nu alle tilhore Kongen og bortleyes. Det trodſer Angeln og Sundevith.

I. Tyrſtrup Sogn.

I denne Skovegn, hvor den ſtore Himlens Herre nu dyrkes, blev af vore ſtakkels Fædre tilbedet Afguden Thyr i et Vilddyrs Hud med et Scepter i Haanden, det er Stridens Gud.

Sognet ydgior $24\frac{12}{144}$ Plove, og har 800 Indbyggere unge og gamle.

Egnen er angenem af Skove og gode Marke, ſom Tabs Flod flyder midt igiennem.

Byerne i Sognet ere: Tyrſtrup, Kokiær, Segelund, Bogſkou, Fauſtrup, Hvinderup, Hykkelbierg, Faurvraa, Veſtenſkou, Torning, Torning Molle, Tagkiær, det er 113 Familier og Boeſtæder, foruden

Tyrſtrupgaard eller Torninggaard, ſom Kongen fik af Statholder Gert Rantzou for andet Gods Aar 1617. Gamle Eyere til dette Sted findes: Hr. Peder Ebbeſen Galt, Dann. Riges Raad, gift med Ingeborg

lang, og een til halvanden Mile bred, og kaldtes for ſin Storrelſes ſkyld Jares Skov, af Fare for Rovere, Dyr eller Vildfarelſe. Nu er den ey ſaa ſtor, hænger og ey ſiedſe ſammen, men man kan dog end kiende dens Strækning.

Ingeborg Giorts Dotter Drefeld. Hr. Peder Galt var Broder til Anders Galt til Rudbierggaard. Ligeledes Hr. Niels Henrikſen Sandberg til Tyrſtrup, gift med Kiſten Niels Dotter Akeleje. Den er ſiden bortfæſtet af Kongen for aarlig 4 til 500 Rdlr. Den blev Aar 1764 ſat til offentlig Auction, deelt i ſyv Dele, ſom bleve budne paa ſaaledes: 1500 Rdlr. 520, 380, 4000, 720, 400 og 600 Rdlr., men Kiobet blev ikke approberet. Derimod blev allernaadigſt bevilget Aar 1771 den 23 Dec. de Mæhriſke Brodre, at boe her, og have frie Religions Øvelſe; Item at de, imod dem udgangne Forordninger af 1744 den 20 November, og 1745 den 29 Jan., aldeles ſkulde være ophævet.

Gaarden er diſſe Mæhriſke Brodre af Hans Majeſtæt Kongen overladt for 20000 Rdlr. De have ti Aars Frihed fra Told, og for alt det de bygge, gives dem ti pro Cento, de ere fritagne ved alle Tilfælde at giøre Ved, frie for at ſtille Soldater frem, alle deres Brodre-Menigheder i de danſke Kongelige Lande i Grønland, Oſtindien og paa de Nikubariſke Øer, Guinea ſtaaer under denne Tyrſtrupſke Etabliſſement, de ſtaaer ingen Ret under, men gaaer med deres tvivlſomme Sager lige til Kongen, kort: de have ſamme Friheder ſom i Engelland. Den geiſtlige Øvrighed der i Egnen har med dem lige saa lidet at giøre, ſom den Verdslige, de antage ſelv deres Lærere, ſom ordineres af Brødrenes Biſkop. Fra Herrnhuth blev Hr. Johannes Prætorius ſendt ſom befuldmægtiget Deputeret

ret til Kiøbenhavn, at anſøge, afgiøre og underſkrive ovenmeldte Kiøb og Privilegier. Den ſamme vittige og lærde Hr. Joh. Prætorius blev efter omtrent halvandet Aar inſtalleret til denne nye Menigheds ordentlig Præſt. Brødrene begyndte ſtrax her at bygge, anlægge Fabriker, Haandværker, Apothek, og alt hvad Duelighed og Strøbſomhed kan ophitte. Menigheds Salen blev endelig den 13 Nov. 1773 indviet, og Dagen derpaa blev holdet en tydſk og en danſk Prædiken. Over 80 fremmede Perſoner, endeel af Stand, vare ved denne Høytidelighed tilſtæde, for at ſee og høre. Anledningen til diſſe Frieheder, ſom de Mæhriſke Brødre ſaaledes her til alles ſtore Forundring erholdt, gav en vis Herre, ſom til ſin Tid ſad i det Kongelige Rentekammer, Hr. J. Raad S., ſom havde reiſt i Sleſien, og havde der ſeet nogle af diſſe Brødre-Menigheder, og blev overbeviiſt om dette Folks grundige Chriſtendom, uſtraffelige Levnet, Troſkab og Duelighed. Mag. Dyſſel i hans nylig udkomne Skrift, kaldet Forſøg til en indenlands Reiſe, haver herom, efter min ham meddeelte Beretning, ſkrevet noget, men jeg bevidner for Verden, at jeg har aldeles ingen Deel i det, hvormed han ſynes at opholde ſig over endeel af de ſaa kaldte Brødre og Søſtre, ſom han paa ſin Reiſe enten haver talet med eller hørt om, heller ikke i det, hvorudi Hr. Magiſter haver feylet. Ingen anden Friehed i Religiön, og alle Næringsveye nyde de her, end ſom de allerede have under den Preusſiſke, Engelſke, Hollandſke,

landſke, Russiſke og flere Regieringer. Deres Colonie her kaldes nu ey mere Tyrſtrupgaard, men bliver af Beboerne kaldet Chriſtiansfeldt. NB. Velærv. Hr. Mag. Dyſſel tager feyl; Stepping ſtaaer i ligeſaa liden Connexion med dette Religions frie Sted, ſom Østofte og Porup i Laaland. Ord Chriſti Ere ved dem ogſaa her maa fremmes.

Kirken og Præſtegaarden ere begge ſmukke Bygninger i et jordiſk Paradiis. Præſterne vides diſſe:

Hr. Fuſtius 12 . . Hr. Jenſs. Hr. Peder K. N. S.

1) Peder Tams, den forſte evangel. Lærere; død omtrent 1558.

2) David Lago, døde Palmeſondag 1565. Mag. Bramtius ſkriver over ham:

Qværitur hic, Paſtor primis qvi occidit annis?
In promtu cauſa eſt: ingenioſus erat.
Qværitur usqve adeo, manibus cur raptus iniqvis?
In promtu cauſa eſt: utilis ille fuit.
Utilitas eqvidem, vegetum ingeniumqve virorum,
Hæc duo præcipiti morte perire ſolent.

Fra ham har man Fortegnelſen paa Præſte-Indkomſterne 1563, efter Hertugens og Provſtens Befaling indgiven: „Et Enemærk ved Præſtegaarden med 4 „Agre, og Eng og Damſted — 4 Stykker Jord el„ler Spiold omkring Kirken med Enge for-Enden, „en Toft kaldet Leregravstoft med Eng for Enden. „En Toft kaldet Brunstoft, en omſtenet Eng kaldet

„Worum-

„ Worumballe, og hører til Enemerket, en Eng kal-
„ det Taffelbord Eng. Tre Tofte paa Hvinderup
„ Mark, en Toft paa Sigling N. Mark. ¼ Jord over
„ al Faurvraa Mark med Skov, Ager og Eng. El-
„ leve Otting Skov og Marker, Præsten fratagne.
„ Korntiende og Qvægtiende, item Smørbord, Plog-
„ bord og Koebord, som af gammel Tid to Mk. Smør
„ af en Nybær Koe og 1 Mk. af en Gieldmelks; men
„ nu giver hver som den lyster. Libri: Latinsk Bibel,
„ Danske Bibel, Epist. Lutheri, Summaria Sarcerii,
„ halvp. af 7 Tomis kiøbte med Tyrstrup og Aller Kir-
„ kes Penge, Danske Missal. "

3) Christen Ebbesen skal være kommen her Aar 1566, og skal have levet til henimod samme Seculi Ende.

4) Mag. Dinis døde omtrent 1633. Hans Søn Conrector Peter Nissen blev ham i Embedet adjungeret 1626, og foruden ham havde han en Søn, nemlig Mag. Canutus Dionysius, hvorom for er meldet.

5) Mag. Peter Nyssenius eller Dinisen. Herredsprovst og Consist. Assessor, døde 1655. Om ham er meldet blant Conrectores.

6) Balthasar Brun Haderslebiensis. Aar 1643 finder jeg ham paa Universitetet i Rostok. Aar 1656 den 22 Jan. blev han ægteviet med Magdalena Brunling. Han døde alt for tilig i den bedrøvelige Feydetid 1659, og hans Moder ligesaa. De bleve begge bragte fra Hadersleb til Tyrstrup Kirke.

7) Chri-

7) Chriſtian Schmidt von Eiſenberg, en Søn af Paſtor Valentin Schmidt v. Eiſenberg i Hadersleb, født i Itzehoe 1632 den 25 Dec. Fra Hadersleb Skole ſendte Faderen ham til Konigsberg, hvor han blev Student 1649. Aar 1653 finde vi ham i Wittenberg; men Aaret derpaa blev han Informator i Amtmands Mogens Seheſteds Huus i Ribe, med ſine Diſciple blev han paa Sorøe Skole meget æret. Aar 1659 den 8 Junii blev han ordineret til Præſt for denne Menighed, men hans Tilhørere vare tildeels i den med Sygdom befængte Bye Hadersleb, hvor han beſøgte dem og prædikede for dem, og han blev ſelv i Haſt befængt, og døde ſamme Aar den 12 Sept.

8) Lago Iverſen fra 1660 til 1700. Hvis Fader var Pagter paa Straarup. Paa Egteſkabs vegne med Præanteceſſoris Enke Magdal. Brunling, ſynes han at have været i en Frygt, for hun kom for tidlig frem med ſit Kierlighedes Beviis; men Conſiſtorium erklærede Foſteret for legitimum, thi propter caſum infauſtum kunde ingen dertil. Aar 1662 den 2 Januarii, angav en Mand, (Simon Pederſen), ham for Conſiſtorium, for han havde viiſt ham fra Skrifteſtolen. Præſten oplyſte Conſiſtoriales om Sammenhængen, Veyen for Degnen faldt, at han ved Mandens Side endelig maatte træde forbi, og Simon ſlaaer (i ſin Skrifte-Andagt) med Magt til Side, og Simon blev condemneret. Han blev Fader til Ivar Lageſen, Sognepræſt til St. Hans i Odenſe, og til Succeſſor Peter Lageſen, han døde 1700.

9) Peter

9) Peter Lageſen fra 1694, Faderen adjungeret, døde her ſom Præſt 1722. Med ſin Huſtrue Dorthe Cai, Ritmeſter Hans Cais Dotter blev han Fader til en Dotter, ſom blev gift med Paſtor Conrad i Wonsbæk.

10) Mag. Johannes Bendix Reimer, hvis Fader var Sangere ved Roſkilde Skole, og blev ſiden Capellan til St. Hans Kirke i Odenſe, blev i ſit 21 Aar Student fra Helſingoer Skole Aar 1699, laae paa Walchendorfs Collegio, indtil Faderen tog ham til ſin Capellan, og han ſuccederede ham tillige ſom Sognepræſt til Hoyby. D. Müller ordinerede ham 1704 den 31 Oct.; men han blev 1722 den 25 April her Paſtor, og døde 1747 den * Febr. Magiſtergraden tog han 1708 den 16 Maji, ved D. Caſp. Bartholin. Han var to gange gift, forſt med —, ſiden med Auguſta Lucia v. Münchhauſen, og havde Børn.

11) Hr. Antonius Bertelſen fra 1716, Capellan hos forrige. Født 1718 den 7 Jan., Hans Fader Lorens Bertelſen, Herredsfoged i N. Rangſtrup Herred, ſatte ham i Haderslev Skole, hvorfra han deponerede 1737, gik til Halle, og hørte flittig D. Francke og Baumgarten, fik tillige Information paa Vayſenhuſet. Aar 1742 lod han ſig af General-Superintendent Conradi tentere, og Aaret efter af Haderslev Conſiſtorio examinere. I Tyrſtrup giftede han ſig med Chriſtiana Maria Lottrup, en Dotter af Herredsfogeden i N. Vangs og Torrilds Herreder, ſom fødte

ham fire Born, og hun dode 1755 den 28 Junii. Gud unde denne min Ven en ufortroden Omgang med ſine nye Sogneſolk, de Mæhriſke Brodre!

II. Hierndrup Sogn,

Hvis Kirke er annecteret til forrige. Den ligger 1¼ Miil Nordveſt Hadersleu. Navnet ſkrives i ældgammel Tid Hiormtorp, ſkal betyde Herndorp, og ſkal være et gammelt bebygt Herreſæde.

Sognets Plove ere 9¾, og Indbyggerne 400.

Byerne: Oſter og Veſter Hierndrup 40 Huſe, og Holmshuſe to. En Gaardmand her, ſom er en god Hushholder, legger aarlig op, efter at have udredet ſine Udgifter og Oeconomiens Tarv, 100 til 200 Rigsdaler.

Kirken er kun en maadelig Bygning, men ligger høyt og giver Anſeelſe med ſit høye Spir, med Trækbrikker betrækket.

Præſte-Indkomſterne vare 1563. " En Præſte-„ gaard, og en Toft i den Nørre Mark, Oſten op til „ Kirken med noget Eng kaldet Hvalpkiær; En Have „ kaldet Karskiær, og to ſmaa Stykker Jord, ſom „ ligger anden og anden op hos Haven. Ortig Ha-„ verland. Item Norden for Kirken en Hodomsager „ et Stk. Land. I den Sondre Mark en Toft, ſom „ kaldes Bree-Eng med Eng for Enden, i den Veſtre „ Mark, Sonden Skoven to Agre med nogen Eng. Ko- „ og Qvægtiende, to Smørbord, Plogbord

„ og

„ og Koebord, dog ingen Mark Smor benævnet enten
„ af Jord eller Koer — Sildbord en ſkl. af Ploven.
„ Nandeſt en Skp. Haur og feed Gaas af hert Mad-
„ ſkab —".

III. Stepping Sogn.

Dette Sogns Plovtal, foruden Hoyrup, er 10½. Hoyrup tillige med Bramdrup i Gram Herred udgior 9⅞ Plove.

Sognets Indbyggere belobe ſig til 680 Siele.

Byerne ere: Stepping, Hoyrup, Andrup, Koſtrup, Bierndrup, Holmshuus, Kloborg, Toftrupgaard og Sattrupgaard, det er 118 Familier.

Toftrupgaard, egentlig liggende under Gram-Herred, er en Kongl. Forpagtningsgaard, ſom bortforpagtes af Kongen paa ſex Aar. Var tilforn et frit adeligt Sæde, dog eet af de ringeſte. Kongen har ofte kun faaet lidet deraf.

Ved Andrup Bye er en uſædvanlig fremrekkende Hoy, i hvilken ſkal ligge begraven en hellig Anders. Folket holder for, at hvo der liderlig bander paa denne Hoy, kommer ufeylbarlig ſnart til Skade.

Egnen er angenem nok af Skove, men Kornlandet er mager, Hoyrup undtagen.

Hoyrup og Bramdrup havde for Reformationen deres eget Capel, hvoraf i Skoven endnu ſees Rudera; det blev med flere agtet uforvoden og nedbrudt og Hoyruperne bygde ſig et Stykke til Enden af Stepping Kirke.

Fobis Aae (det er den nordlige Ende af Nips Aae,) løber igiennem Sognet, og giør Grendse imellem Tyrstrup- og Gram-Herreder; I Aaen fanges Aal og Giæder.

Kirken ligger over to Mile Nordvest Hadersleu, og er en god stærk Bygning med Taarn. I samme blev 1676 begraven Capitain Jens Raben, som stod under det Lytzouske Regiment, født 1608, og var 48 Aar i Krigstieneste. Paa Kirkekalken eller Bægeret paa Pokkelen læses disse undtydelige Bogstaver J. B. E. C. U. S., og paa Foden: Dnus Nicolaus Dragy me procuravit. Kirken har disse Bøger: D. Jo. Olearii Erklårung des alten Testaments. De symboliske Bøger paa Latin, kiøbt 1666. D. Fr. Rappolti Synopsis controversiar. in Epit. form. concordiæ, kiøbt paa Frorup Kirkes Bekostning 1674. Pfaffii Bibel. En dansk Bibel, tilhørende Frorup Kirke og Skole, foruden danske nye Testamenter og Missaler.

Af Kirke-Præsterne vides:

1) Hr. Nicolaus Dragy.

2) Christian Brun, død omtrent 1550.

3) Hr. Jesper eller Casper Brun. Herredsprovst og Consist. Assessor, var her 1558. Han stod her noget nær 50 Aar, og efterlod lærde Sønner. Fra ham har man 1563 Fortegnelse paa Præste-Indkomsterne: "XI. Otting Ager og Eng paa Stepping „Mark og nogle andre Toster. Jord ved Præste„gaarden, som er omstenet og indvorgd ved Low og

„Lag-

„ Laghæffd. Præſtmay med Dam og Damsbond.
„ given Jord: Oſten Præſtens Toft en Ager vender
„ paa Præſtmay. Jt. Valborge Ager, en Ager ved
„ Vandraſſel, en Ager paa Oſterbierge, paa den N.
„ Mark to Agre kaldes Bygagre. Jt. over Norbierge
„ tre Agre. Kolstoft to Agre ved Sybbeſtig. Mel-
„ lem Froirup Mark og Stepping Mark Surkiærdam.
„ Oſten fra Stag Demning Steenbroholm. Paa den
„ Sondre Mark to Agre. Item Ulhsi Ager Sonden
„ Moldam. Paa Kolſtrup Mark Nalmay item en
„ Ager, en liden Toft. Paa Biendrup Mark en Toft
„ kalder Mogeltoft. Item Sonden Biendrup ved ſki-
„ den Elbæk nogen Jord. Af en Gaard i Andrup et
„ Pund Byg og Oldenſvin, naar Olden er og Ind-
„ feſt. Af en Gaard i Froirup, ſom Præſtejord til-
„ bruger, et Pund Byg om Martini. Korntiende
„ og Qvægtiende: Smorbord af hver Otting Jord to
„ Mk., af en nybær Koe to Mk., af en goldmelks en
„ Mk., af en Leyekoe en Mk., heraf tager Degnen
„ og Hyrden ½ Part. Sildbord en ſalt Sild og et
„ Brod af hver Hoved, ſom gaaer for en Mands
„ Plov, heraf Degnen ½ Part. Offer. Nandeſt en
„ ſkl., en Skp. Havre og Gaas (f) og tre Brod.
„ Brudevielſe 8 ſkl. Hadersl. ꝛc.

Mag. David Brun, hans Søn var ham i Embe-
det adjungeret, men døde forend den gamle Fader 1601.

(f) Bønderne har nægtet det.

4) Laurentius Foſs. H. Laur. Foſs og Agatha H. Laurſes 1618 læſes udhuggen paa een af Gaardens Bygninger, og han bygde her det meſte. Han døde 1640, efterladende en Søn David Foſs, ſom blev Rector i Colding Skole, og ſiden Præſt til Sortebrødre i Ribe, Provſt i Fros og Kalslund (g).

5) Laurentius Brøderſen. Herredsprovſt og Conſiſtor. Aſſeſſor. Var født i Risbrigt eller Faaborg i Nordhakſted Sogn ved Flensborg. Fra Flensborg Skole gik han til Academiet i Konigsberg. Aar 1640 blev han kaldet til dette Sted, giftede ſig med Anna Casbergaard fra Wonsbæk Præſtegaard, og fortſatte Præſtegaardens Bygninger. Han døde i det fatale Aar 1659 den 20 Apr. i Hadersleb. Hans Symbolum var יהוה אלי וחי גואלי.

Vi har fra ham:

Oratio de Sp. Sti donis — ſub M B. Sheidio Argentoratenſi habita a Laur. Broderi Risberg Holſato, *hebræo idiomate*, prid. Calend. Jun. (1639) (h).

6) Claus Lorentzen. Herredsprovſt og Conſiſt. Præſt fra 1659 til 1691. Var født 1636 den 5 September i Svenſtrup Præſtegaard paa Als. Fra Odenſe Skole reiſte han 1656 til Academiet i Greifswald. Aar 1659 meldte han ſig for Provſt Rehefeld, (ſom i denne bedrøvelige Tid var i Sønderborg,) og bad om Tilladelſe

(g) Terpagers Ripæ C. p. 606.

(h) Profeſſ. Möllers Hiſt. Nachricht von den Diaconis zu St. Johannis in Flensburg p. 12, Not. 18.

delſe at prædike paa dette Sognekald. Det ſkede, og tolv Mænd af Stepping og Frorup Sogne valgte ham med dette Brev, ſom for at kiende Tidernes Hiſtorie, jeg vil anføre: "I den v. h. Tref. Naffn giøre vi Underſkr. Mend vitterlig, att efterſom voris forige Soc„nepreſt — ved Døden er oß afgangen, oc voriß gun„ſtige høye Øffrighed idag, ſom er den 16 Sept. igient „ladit oß oc Menigheder vdi Hadersleff Sognekirke „præſentere oc foreſtille Erlige — Nic. Lauritzen, da „efterſom vi haffer hørt hanß Prediken, oc hanß Gaff„uer vel haffuer befaldet Menigheden, da ere vi un„derſkr. 12 Mend. ſom — udneſnet, at ſkulde eligere „forbem. Nic. Lauritzen til voriß rette Sognepreſt oc „Sieleſørger i ſahlig Her L. Broderſens Sted, hvilket „vi nu da ocſaa hermed giøre i Kraffte af dette vort „offne Bref — Lover oc tilſiger at findiß hannem paa „hanß Embediß vegne hørig oc lydig, oc at give han„nem al den Rettighed, ſchyld oc Pligt, ſom vi haff„uer giffuit oc giort hanß ſal. Formand, al den Stund „han ſchikker ſig imod oß i Kierdom oc Leffnet, ſom det „ſommer en ærlig Preſtemand. Til Vidnesbyrd — „haffuer vi dette met egne Hender underſkreffet, efter„ſom vi i denne urolige Tid haffuer ikke Signeter. „Actum Hadersleff den 16 Sept. 1659."

Jens Rauen (Capitain). Mikkel Hanſen i Anderup. Niſz Kok i Høyrup. Jep Jenſen, og ſaa videre.

Derpaa reiſte han tilbage til Sønderborg, og paatog ſig Conrectoratet i Sønderborg Skole. Paa

forrige Bøndernes Bref, gav Provſt Rehefeld, efter General-Superintendentens Approbation, og i Amtmanden Cay v. Ahlefelds Fuldmagt, til Hr. Claus ſit Votum og Kald, med et aaben Brev dat. Sønderborg den 28 Oct., paaleggende ham, at efterleve de tre Hoved-Symbola, den Augsb. Confeſſion, dens Apologie, de Smalkaldiſke Artikle, begge Lutheri Catechismi og Concordiæ Bog, ogſaa den publicerede Kirke-Ordinance og Conſtitution — Siden fik han Amtmandens bekræftede og forſeglede Vocation og Collation, og blev indſat 1659 den 15 S. Trin. Tog til Egte ſin Formands Enke, og blev Fader til Laurits Claudii, Regiments-Quartermeſter, og derefter Penſionair paa Øſterbygaard her i Nærheden, hvor endnu hans Sønneſøn Chriſtian Claudii boer, og til Anna Sabina Claus Dotter, gift med Secretair Has i Tønder, og ſiden med Lic. Schwerman. Provſt Krahe i Hadersleb vilde gierne have overtalt Hr. Claus, at bytte med den urolige Diaconus Zoëga i Hadersleb, og derfore tilſkrev ham 1675: "S. & O. Rev. & clar. „ Dne. Paſtor! Demnach Ihro Königl. Maj. — an„ geordnet, daß Hr. C. Zoëga nicht länger bey ſeinem „ Dienſt bleiben, ſondern an einen andern Ort aufs „ Land hinaus translociren ſolte — Als habe dem Hrn. „ Paſtori ſolche allergn. Kön. Verordnung notificiren „ wollen. Und weil bey letzter Conference bey Hoch„ gräfl. Excell. dem Hrn. Amtmann des Hrn. Paſtoris „ in dieſer Sache beſter maßen iſt gedacht worden, ſo

„ will

„ will dem Hrn. Paſtori dieſe Gelegenheit hiemit prä-
„ ſentirt haben. Und kan er mit ſeiner Liebſten ſich be-
„ rathſchlagen, ob er zu Uns in die Stadt ſich begeben
„ will. Es iſt des Diaconi Dienſt nicht gering — er
„ jährlich 800 Rthlr. zu genießen hat. Zu dem kann
„ der Herr ſeine lieben Kinder beßer auferziehen —
„ überdies machet er ſich von der beſchwerlichen und
„ mühſel. Haushaltung auf dem Lande los —".

Officioſiſſ. M. Chr. Krahe.

Derpaa ſendte Præſten ſin Kone ud til Prov-
ſten, ſom ſagde ham deres Mening; men Provſten
ſkrev atter og forſikrede ham "1) at hans Præſtegaard
„ ſkulde blive vurderet, og intet ſkulde uden Amtman-
„ dens Conſens dermed foretages, men han ſelv beholde
„ den til Hypothek, indtil han var bleven fornoyet.
„ 2) Torde han ikke være bange for Aftenſangs Præ-
„ dikene; thi de halve gik bort med Liigprædikener, og
„ han kunde gierne holde ſig en Student, Tilmed vare
„ ham alle affectionerede ꝛc.". Hr. Lorentzens Bro-
der i Oxenvad vilde bytte, men det vilde Diaconus ikke
modtage. Her blev af det altſammen intet. Hr. Lo-
rentzen blev i Stepping, hvor han 1687 blev anden
gang gift med Ingeborg Niſſen, en Dotter af Tingſkri-
ver Nis Peterſen, og avlede en Dotter Anna, ſom blev
gift med den Guds Mand Nis Truelſen paa Hierndrup
1710. Hr. Lorentzen døde 1691 den 20 Sept.

7) Hr. Wilhelm Henrich Schumacher. Herreds-
provſt og Conſiſt. Aſſeſſor fra 1697 den 27 Jul. Præſt

fra 1692 til 1724. Var født 1669 i Hadersleb, hvor hans Fader Gotfried Schumacher var Borgemeſter, Poſtmeſter og Tolder; men hans Farfader Oluf Schumacher var i Hadersleb Viinhandler, beſlægtet med den uforglemmelige ulykkelige Greve Griffenfeldt, ſom var ſtor indtil Aar 1676. Fra Hadersleb gik Hr. Wilhelm til Univerſitetet i Jena, og blev, efter ſin Hiemkomſt, temmelig ung kaldet til dette ſtore Kald Aar 1692, ordineret den 27 Jan. Han giftede ſig med ſin Formands Enke, og blev Fader til en Søn Gotfried, ſom her i Herredet blev Foged, og til en anden, ſom blev her Succeſſor. Han døde 1724 den 1 Sept.

8) Claus Schumacher fra 1724 til 1738. Om ham man med rette kan ſige, at han fortærede Sinds og Legems Kræfter i ſin Herres Tieneſte. I hans Ungdom blev han af den bekiendte Hr. Woldike i Sommerſted informeret, og derfra gik han med ſin Broder til Jena og Wittenberg, med Faderens udtrykkelige Ordre, aldrig at beſøge Halle. Aar 1724 blev han ſin, ſig til Døden nærmende, Fader adjungeret. Guds Aand antendte ved ham i diſſe to Menigheder ſaadan en Ild og Opvækkelſe i Folkes Sinde, ſom brender indtil denne Dag. Gud! hvo maatte ikke bevæges at ſee ham ligge i ſin Stue paa ſit Anſigt, ſvømmende i Graad: Herre Jeſu omvend dette Folk. Med ſtor Bevægelſe har jeg læſt et Brev til en Capitain, nævnlig Chriſtopher Høyer, ſom boede med Gaardfriheds Benaading i Vierndrup, hvor han be-

der

der og formaner ham, prove ſit Levnet, giøre Pœnitentſe paa hans Alderdom, ja udtrykker ſig ſaaledes, at den haarde Mand ikke kunde modſtaae, ſkiønt han agtede aldrig at omvende ſig. I hans ſidſte Leveaar kom det dertil, at, uagtet al Modſtand, Hr. Schumacher maatte begynde at pakke ind, for at reiſe til Kiøbenhavn, at foreſtaae Nicolai Menighed; men Herren kaldte ham i det ſamme til ſin evige Roe. Med ſin Huſtrue Chriſtine Marie Høyer fra Hellevad Præſtegaard, avlede han fire Børn. For de to ham efterlevende Sønner raabte han hefrig paa ſit Yderſte: Herre! tag dem af Verden, forend de blive forførte, og efter tre Aar fulgte de og begge efter ham.

9) Hr. Jörgen Kaſtrup, ſom fra 1738 arbeider i den forriges velſignede Høſt, og ſtyrker ſig ſelv herved Omgang med det Folk, ſom forkynder den forsfæſtede Chriſti Død og Dyder. Utrettet arbeidede han i hele 21 Aar, efter hvilken Tid han for Svaghed maatte forlange en Medhielper, ſom blev mig, ſom ſkriver dette, fra 1760 den 20 Jan., og efter min Bortgang (da Herren har behaget at ſætte mig 1767 udi Uttersløv i Laaland) Hr. Niels Mygind. Hr. Kaſtrup er født 1708 den 22 Jan. i Veſteregede i Sielland. Paa Gieſefeld var hans Fader Claus Jörgenſen Foged. Hans Moder Florentine Høg blev efter første Mands Død gift med Joſias Möller i Middelfart. Fra Corſøer Skole kom han til Fridericia, og endelig til Colding, hvorfra han 1728 blev Student, og Aaret

derpaa

derpaa blev Horer i Colding Skole, hvilket var for ham ikke det bequemmeſte Embede, formedelſt hans Sinds naturlige Haſtighed den Tid. Bønderne her fra Stedet reiſte ſelv til Kiøbenhavn, beklagede deres forrige Sieleſørgeres Død, og giorde indſtændige Anſøgninger om at faae Herr Kaſtrup til Herr Schumachers Eftermand. Her har han tre gange været gift, først med Chriſtina Niſſen, en Dotter af Sogneſoged Nis Truelſen i Frorup, derefter med Bodil Maria Birk fra Kiøbenhavn, endelig med Anna Fogh fra Skierbæk Præſtegaard, og han har med dem 3 Børn.

10) Hr. Niels Mygind, Paſtor adjung. fra 1770 den 12 Martii. Er født 1736 den 13 Julii i Dreſſette Præſtegaard i Fyen. Blev Student 1755, og derefter reiſte nogen Tid i Tydſkland.

Han har leveret os:

Videnſkaberne paa Golgatha. 1764: 8vo.

IV Frorup Sogn.

Frorup (Fratorp) ligger 2 Mile Nord-Nordveſt fra Hadersleb.

Sognets Plove udgiør 13, og Indbyggerne 300.

Byerne ere: Frorup, Geil, Roi, Hiortvay, Branduhr.

Branduhr var i gammel Tid et adeligt Gods, ſom er, ligeſom alle andre nu indloſte, den ſidſte Herre til ſamme var Mogens Kaas, ſom døde 1582 den 28 Auguſti,

guſti, og ligger i Frorup Kirke begraven tillige med begge ſine Fruer Doroth. Scheſted og Anna Rantzou. I Legems Storrelſe er han med ſin ferſte Huſtrue i en Steen udhuggen, ſom ligger paa Kirkegulvet. Endnu kiendes, hvor hans Herregaard haver ſtaaet.

Solvbægeret og Parel forærede Joh. Hoſtmann, Herredsfoged Aar 1662.

Kirken har til Stepping altid været annecteret. Præſtens Indkomſter vare 1563 ſaaledes: „Ligeſom „ af Stepping, derover Præſtejord Norden Kirken og „ Veſter til alfar Veyen, og Præſtedam Norden der„ fra ꝛc., og Veſter over til Odis Vey og neder til „ Vandraſſel, og den Engnay oſten paa til Præſte„ dam. Denne forn. Jord ligger al under een Fur, „ og ſkylder til Præſten to Ortig Byg (det er 24 ſk.) „ med al anden Herlighed, Arbeid og Feſte.“ Men Præſten eyer deraf nu intet, det er for en 30 Aar ſiden fragangen; jeg har ingen Dom derfor ſeet.

V. Oddis Sogn.

Oddis (odhys, ochapa) ligger 2¾ Mile Nord-Nordveſt fra Hadersley.

Sognets Indbyggere belobe ſig til over 500, og Plogtallet 9, foruden Bramdrup, hvilken Bye, tilligemed Hoyrup i Stepping Sogn giør 9⅞ Plove.

I Sognet ligger to Kongl. Penſionair-Gaarde eller gamle Herreſæder: Drenderup (hvoraf til Afgift er ſvaret til Kongen 700 Rdlr. aarlig under og over,)

og

og Fobiſlæt et gammelt adeligt Herreſæde. Den var hos den adelige Familie Lindenov i 360 Aar, den første Eyere var Hr. H. Johanſen, gift med Mette Emiks Dotter. Deres Søn Hr. Hans Lindenov til Fobiſleth og Hundslundkloſter, gift med Birgitte Roſenkranz fra Mattrup. Chriſtopher Lindenov døde 1546; han tillige med ſin Frue er i Legems Størrelſe udhuggen i et Steen-Gravminde i Kirken; (men der tvivles, at de eyede eller beboede Fobiſlet, men have havt Begravelſe her.) Hr. Hans Lindenov, gift med Riborg Tinhuus fra Juulſkov, døde 1568. Hr. H. Lindenov til Fobiſlet og Gaunoeckloſter, ſom døde 1595, var gift med Margrete Roſenkrands fra Nesbyholm. Hr. Otto Lindenov, født 1571, gift med Elſe Juul, hvilke efterlode en Dotter navnlig Wibeke Lindenov. Lindenovs Vaaben kiendes, at Skioldet er deelt i to lige Dele, den første Deel er rød, og deri ſees en grøn Lindegreen med fire Qviſter, den anden Deel har tre røde og tre hvide Bielker, paa Hielmen to Horn med ſlig en Lindegreen imellem. Endelig blev Gaarden Kongens, og blev i min Tid brugt til Kongens Rytterheſtes Græsning. Øſterbygaards Gods, regnet til 28 Tønder Hartkorn, ſorterende under Gram-Birk, ſøger til deels denne og tildeels Vandrup Kirke (i).

Over-

(i) Øſterbygaard ligger til det adelige Gods Troiburg. Dronning MARGRETE kiøbte Troiburg af Niels Limbeke, og hun forpantede det igien til Biſkop Eſchil i Ribe

Overflodig Skov, gode Græsgange og Kornmarker, gior Egnen overmaade angenem.

Præſten i Oddis annammer aarligen paa Amtſtuen i Hadersleb 65 Rdlr. for Fobiſlet og Drenderup, efter Rentekammerets Reſolution 1721 den 13 Sept.

Præſterne til dette Sted vides:

Laurentius Könne. Ambroſius. Severin Lutter, ſom døde c. 1556 (k).

Lawe Jepſen af Oddis Bye; ſkal være død Aar 1602 (l).

3) Hans Chriſtenſen af Hadersleb, en Rokkedreyers Søn, vel ſtuderet. Død 1627.

4) Niels Nielſen, ſkrev ſig ogſaa Sartorius, for hans Fader var Skræder. Døde 1659, og hvo kunde her i Egnen overleve dette Aar! gift med Formandens Dotter.

5) Johan Schröder, kaldet i Guds Kirkes Arbeide temmelig ung; thi han var født 1637 den 13 Maji i Aller Præſtegaard. Her blev han, ligeſom den forrige en Svigerſon af Huſet. Han døde 1677 den 30 Jan.

6) Matthias

Ribe for 5000 lødige Mark, hver til 40 Skl. I vore Dage har det tilhørt Greve Chriſtian Friderich Moltke, ſom døde 1771. Troiburg Slot ligger i Løh Herred, og har under ſig fire Kirker, og ſtore Godſe.

(k) Han var ikke at ſpøge med, naar han tog ſin ſtore Bog frem, og læſte alle onde Aander bort, ja med et blev alvidende.

(l) Der var den Tid ey mange lærde at faae, og man tog da til takke med denne magre Lærdom.

6) Matthias Laurentii Harboe fra 1677 til 1696. Fra Svenſtrup Præſtegaard paa Als. Blev ligeſom de forrige en Søn af Huſet, gift med Maren Schröder; men han maatte efter Conſiſtorii Kiendelſe 1678 den 21 Febr. betale 20 Rdlr. ad pias cauſas, og fire Uger være ab officio ſuſpenderet ob præmat. cohabitationem c. Uxore. Een af hans Sønner, navnlig Matthias blev danſk Skoleholder i Colding, (hvis Dotter blev gift med Provſt Bakke i Colding. Een af hans Døttre blev gift med Succeſſor.)

7) Peter von der Hardt fra 1695, forriges Adjunctus og Svigerſøn. Han var født i Hadersleb 1668, hvor hans Fader var Rector Scholæ. Fra Universitetet i Wittenberg kom han tilbage 1694, og Aaret derpaa blev til Præſt ordineret den 24 April. Han levede her til 1732 den 12 Martii. Var to gange gift, først med ſin Formands Dotter Cathrine Harboe, ſiden med Dor. Cath. Krag fra Horup Præſtegaard paa Als.

8) Henrich Krahe fra 1725, forriges Capellan og Svigerſøn (m); Paſtor Senior i Herredet. Han var født 1703 den 28 Nov. i Biert Præſtegaard. Fra Hadersleb Skole gik han paa Univerſitetet Jena, hvor han i tre Aar hørde flittig i ſær D. Buddeum. Til denne Menighed blev han til Capellan ordineret 1725 den 21 Nov., og giftede ſig med ſin Principals Dotter

(m) Har altſaa ikke fra Reformationen været en Præſtedotter, forſynet paa Stedet.

ter Helena Cathr. von der Hardt. Denne grundærlige Arbeidere i Guds Kirke, gik i sin evige Roe og til Kronen 1767.

9) Peter Hommelhof fra 1767 den 1 Septembr. Medlem i Ager-Academiet: Forhen residerende Diaconus i Leck. Gud ene kan styrke hans præstelige Arm imod al Verdens Ondskab. — Hr. Peter Hommelhof er født i Tønder uden Tvivl 1725, hvor hans Fader var Kniplingskræmmer. Fra Tønder Skole blev han sendt paa den høye Skole i Halle. Aar 1752 blev han udvalgt til Diaconus i Leck ved Tønder, hvor han stod indtil 1767, da han blev kaldet til dette Sted. Aar 1767 gifstede han sig med Forpagter Fedders Dotter paa Lytgenhorn i Lek Sogn, som døde fra ham 1773. Vi have ventet fra ham, som Medlem af det Kongel. danske Ager-Academie, efter Løfte en Afhandling om Bonde-Tilstanden i Tønder Amt.

VI. Wonsild Sogn.

Hvad mener mine Læsere, her vil man endnu vise et Sted, hvor Stærk Odder stod for Kong Ingilds Bord og læste for ham, som skede oste.

Denne overmaade store Landsbye har Skov, Torv, Plovland og Græsgange, mere end til Fornødenhed.

I den sydlige Deel af Sognet udspringer Jobis Aae i Skoven, see §. 8.

Sognets Indbyggere belobe ſig til 460 Siele; men Plovene til 9½.

Kirken er ikke af de beſte Bygninger, dens Patrona var St. Anna; men hun, med flere Billeder ere borte, da efter den gamle Reſenii Foreſtilling de papiſtiſke Altertavle bleve nedtagne. Den ene Klokke er kiobt af Hr. Ove Juul og Frue Dorthe Daa, til denne Kirke. Kirken ligger over tre Mile Norden fra Hadersleb, men en Fierding Vey Sonden Colding (n).

Dens Præſter vides:

Reimarus, Pater til Wonſild, Dalby og Weyſtrup (o) 1070.

Philippus, Pater til Wonſild, Dalby og Seeſt (p) 1445.

Matthias

(n) Wonſild finder man ſkreven Wonſiedel, Wodenſkulde, (af Othin.)

(o) Er nok kun en Gisning af den lærde Stedets Præſt Hr. Rhyde. See Weyſtrup, ſom ſtrax følger.

(p) Seeſt, Seeſted, det er det ſidſte Sted i Sønder-Jylland. Paa en Tavle i Kirken læſes: 1566 udi Kong FRIDERICI II. Tid gav Her Hans Seeſt fra Schleswig under Dannemarks Riges Krone, ſom tilforn var Anner til Wonſild og Dalby. (Aar 1714 forbedrede Kong FRIDERICH Seeſt Sogn med Vamdrup Bye og Melle, og er nu Sognet 196 Tønder Hartkorn.) „Præſten til Seeſt haver efter Anders Alſings givne Lag„heuffd paa Tyrſtrup Herreds Ting 1476 to Otting over „al Seeſt Mark og Skov med al ſin Rettighed, den halve „Deel af Skoutrup Mark. Veſterbytoft. en Ott. i Ny„rup

Matthias Martini 1480.

1) Antonius Johannis 1528, født i Brande. Han var Præst i 20 Aar, og hans Enke blev gift med Succeſſore.

2) Matthis Jenſen, ſom ſkal have perfect kundet mane, hvilket Willibroe fik at vide, ſom maa ſtaae Veſten Konghuſer, den Dag i Dag er. Den Fortegnelſe han paa ſine Præſte-Revenyer indgav 1563, var denne: " En Otting Jord, Ager og Eng og Skov „ over al Haarmaalt Marken, men Sognemændene „ kalde det kun en Trelling. Noget Skufjord ibid. „ 5 Agre. Amhoiagertoft. Paa Vonſild Mark ingen „ Otting, men noget given Jord 15 Agre, item en

„ liden „ rup Mark, en Fierding Mynne en Toft Sønden „ Matths Nielſens, dertil al Kirkens Jord i Sognet, „ ſom den har haft i 30 Aar. (Extract af et Laughefd „ Poul Madſen i Seeſt har indvonden p. Tyrſtrup Her„ red 1531. den 10 Jul. Asmerkroge allevegne ner ad „ den Gienſtid, ogſaa neyer i Aaen ad den Bækraſſel — „ et Stk. Stujord Sønden og Veſten Knud Tomeſens „ Huus. To Otting pag Skrutrup Mark — En god „ Præſtegaard med Ager og Eng, Skov ꝛc. vor N. Her„ tug haver undt Præſten den, men han kan intet faae „ af den. — et Enemærk kaldet Raunbierg. Tiende 15 „ Kierf og Høſd, ſkiftes i to Dele, men de ville ikke „ tiende af Boghvede. Sildbord uti alibi. Smør„ bord i Arilds Tid tre Mk. af hver Otting Jord og en „ Oſt, ſomme vil ikke give. Den anden Smørbord ga„ ves af Koerne, hver ubær to Mk. og derhos 4 Brød „ og en Oſt — Olden til Sviin. "

„liden Toft for Moltoft Ager ende, en Toft i den Norre „Mark 8 Agre, en liden Spiold. En liden Toft for „Stouager Ende, udi det Oſtre Indtegt 18 Agre. „En Knude ſonden den oſterſte Gaard med en Forte „ud til Gade. En Gyde fra Præſtegaarden og Son„den ud mellem ꝛc. Korn- og Qvægtiende, i ſteden „for 12 Sild og 6 Brod gives nu en ſkl. Smør„tiende af hver Otting Jord 3 Mk. i gammel Tid. „Fire Brod og en Oſt foruden Smør. Offer: Ti„ende af Hør, 20 Æg af hver Gaard, fri Olden og „Græsning til alt ſit Qvæg — et lidet Stykke Skov, „og Elſkov. Kirkens forſte Boger: To Bibler, to „tydſke Poſtiller, Sarcerii Summaria, og 12 Kirke„boger.“ Aar 1566 tog Hertugen Seeſt herfra, og ſatte der til Præſt forrige Hr. Antonii Son Hans.

3) Anthonius Matthiæ fra 1584, forrige, ſin Fader i Embedet adjungeret, og blev tillige med Brodexen til Stenderup, ordineret den 10 Martii. Succederede Faderen 1603, og dode 1617 i ſit 67 Aar, ſom hans Epitaphii Opſkrift vidtloftigere viſer.

4) Matthias Antonii fra 1617 til 1658, da han i den fatale Tid dode i Colding.

5) Antonius Matthiæ Raff, ſom fra 1654 blev forrige ſin 60 Aars gamle Fader adjungeret, levede efter Faderen neppe ét Aar; thi han dode ogſaa 1659 den 25 Jan. udi Colding; thi hvo torde for fiendlig Overfald boe paa Landet i de Aaringer? Han var gift med Walburg Schröder fra Biert Præſtegaard. Hans

forſte

første Søn torde ingen døbe, førend han af Consistorio fik den Kiendelse, at partus octimestris saavelsom septimestris endelig maa pro legitimo erkiendes, med videre, og her var 219 Dage.

6) Hr. Johannes Rhyde. Herredsprovst og Consist. Assessor. Antog forriges Embede og Enke, og levede til 1707 den 20 Martii, som hans Epitaphium viser, som hans Søn, Præsten i Stenderup, lod opsætte, af hvilket jeg anforer disse Linier:

Specta Pastorem, plus octo lustra, disertum,
Præpositum, Sacri consiliiqve virum,
Specta & matronam, gemino qvæ juncta marito,
Et genetrix Sextæ prolis honesta fuit
Ut thalamo, sic jam tumulo pace ambo qviescunt,
Gaudentes terris laude, salute polo.

Denne duelige Lærere og snilde Historicus, som var født i Tønder 1633, har efterladt mangfoldige Haandskrifter, som til Lykke meest alle ere komne mig for Øyen. Desuden har vi fra ham:

Liigprædiken over Anne Margrete Generani, 1687. Hun var en Dotter af Peter Generanus, Pensionair paa Straarup Gaard, en Sons Sønneson af ovenmeldte Hofpræst Mag. Pet. Generanus.

7) Johannes Nyssen fra Aller Præstegaard. Adjungeret den forrige Aar 1695 i hans 30 Aar, og blev en Svigerson af Huset ved Kirstine Rhyde, som fødte en Søn og en Dotter, hiin døde ung, denne fattig. Hr. Nyssen forlod ved Døden disse sine Menigheder Aar 1728 d. 2 Febr.

8) Jürgen Seidelin, ſom man neppe her lærde at kiende af Anſigt, mindre i Embeds Forelſe; thi han blev indſat 1728, tiende S. efter Trinit., og Vinteren derpaa reiſte han til Kiobenhavn for at holde Bryllup med ſin Brud, ſyg ankom han, ſyg ſtod han, eller rettere ſad Brudgom, og døde tre Dage efter, ſom var den 17 Martii 1729; Enken fik en ſtorre Præſt, i Staden Svendborg, nemlig S. Storm til St. Nicolai. Hr. J. Seidelins Fader var Paſtor Anders Touſtrup til Aarslev og Tiſſt. Tilnavnet havde han efter ſin Moder, ſom var en Dotter af Mag. Jürgen Seidelin til Skanderborg Slot, (Faſter til Hr. Jürgen Seidelin til Eltang.)

9) Godſche Müller. Var her neſten ligeſaa kort, dog tog ikke Døden ham herfra; men hans ſtore Patron Hr. Greve Schack til Skattenborg, hvis Hofmeſter han havde været, og ſom elſkede ham inderligen; man ſkrev Greven til paa ſine udenlandſke Reiſer, at han ſkulde ſætte en Præſt for den ſtore vacante Mogeltonder Menighed, og han ſvarede ſtrax: min Moller ſkal være min Præſt, i hvor han er, og hvad han er; han kom her, og lepede til 1741 den 10 Jan. Han var født i Hadersleb 1699, hvor Faderen var Møller. Fra Hr. Wöldikes Information reiſte han paa tydſke Univerſiteter, og efter tre Aar til Kiobenhavn, og efter udſtanden Examen Academicum blev, ſom meldt, Hofmeſter, og ſiden Præſt til dette Sted 1729 den 14 Maji, men var her kun til følgende Aar. Med ſin Huſtrue

M. Krahe

M. Kralle fra Biert Præſtegaard havde han tre Døttre og to Sønner, af hvilke den eene, nemlig Joh. Eſchil Möller, var fra 1767 et tro Jeſu Vidne paa Fortet Fredensborg paa Kyſten Guinea; men han døde alt for haſtig.

10) Cajus Chriſtian Langelo fra 1730 til 1771. Havde til Fader Joh. Ludvig Langelo, Birkedommer til Langelands Grevſkab. Moderen var Margrete Hedevig Schmidt fra Krempe. Fra Faderens Huus blev han Student 1719, og laae beſtandig i Kiøbenhavn i ſin Morbroders, Juſtitzraad Schmidts Huus (q). Var neſten fem Aar Catechet ved Gvarniſons Kirken, indtil han uafvidendes blev henviiſt til diſſe Menigheder 1730 den 23 Junii, ſom han 41½ Aar foreſtod; men kort for ſin Død lod ſig erklære emeritus, og i hans Sted blev beſtikket Peter Fedderſen 1768 den 18 Dec., ſom aarlig betalede den gamle Mand 100 Rdlr. til hans Død 1771 den 23 Dec. Med ſin Huſtrue Ide Margrete Krahe avlede han Børn.

11) Hr. Peter Fedderſen, født i Clauxbøl ved Tondern 1735 den 21 Febr. Hans Forældre vare Agerdyrkere. Fra 1758 til 1762 var han under Provſt Peterſens Underviisning i Tønder, og ved Kiøbenhavns Univerſitet tog han under D. Roſenſtand og Bang Atteſtats 1763, og blev ſamme Aar af D. Struenſee tenteret, ſom det her kaldes, og var altſaa først en fuld-

(q) Som paa ſin Alderdom levede af 800 Rdlr. Kongel. Penſion aarlig, og døde i Aſſens.

kommen Candidatus. Blev 1739 kaldet til dette Sted, og paalagt at betale forrige Emeriti aarlig 100 Rdlr. Her giftede han ſig med Valena Boyſen, en Dotter af Kniplingskræmmer Bendix Boyſen.

VII. Dalbye Sogn.

Dette Sogns Indbyggere belobe ſig til 320 Siele, og Plovene til 9¾.

Byerne ere Dalby, Tved, Rebek, Bierregaard, og den Kongel. Gaard Straarup, ſom har prægtig Leylighed til Qvæghold og Stutterie, og har de beſte Kornmarke, af hvilke avles over 700 Tønder Korn. Afgiften til Kongen er liden.

Byen ligger lavt, men Kirken deſto høyere.

Tved og Rebek Huſe ved Beltet, leve meeſt af Fiſkerie.

Kirken ligger 3¼ Miil Norden Hadersleu, er ſtor, ſtærk og anſeelig; den har ſtedſe været til Wonſild annecteret.

Man forteller her en artig Hiſtorie: de ſtore Kornmarke Staden Colding har paa denne Sondre Side, har den faaet ſaaledes: Diſſe Landes og Markes Eyere, maaſkee fra det adelige Sæde Straarup, var i Trang for Penge. Han blev hiulpen af ſin egen Broder med Vilkaar, paa en vis beſtemt Dag Klokk. 12, at møde hann i Colding og tilbage betale Pengene, eller og miſte evindelig diſſe omtalte Jorde. Han møder rigtig paa beſtemte Dag; men da han var kommen paa Colding

Broe,

Broe, saa ringede Kl. Tolv i Taarnet. Han maatte da overlade sine Marke til Byen. Og tænk engang, siden den Tid, (i det ringeste fra den onde Erich Glipping), har Colding Klokke ikke gaaet rigtig. Ringekonens Flaske vil ogsaa bevæges.

VIII. Biert Sogn.

Biert (det er Bierget) Sogn har over 700 Mennesker og 30 Plove, (dette er sat haardt nok i Plovtall. Men man kan ikke altid være lige Samvittighedsfuld.)

Norden og Sonden i Sognet ere gode Skove.

Byerne ere: Biert, Aitrup, Skaitved, Binderup, det er 109 Huse og Gaarde.

Kirken ligger tre Mile Norden Hadersleb, er en smuk og anseelig Bygning, med et hoyt spids Taarn.

Præsten har, foruden sin paaboende Præstegaard, end en Mensalgaard i Aitrup, som han fik paa denne Maade: "Junkerens Frue paa Fromhave forelskede „sig i en Krobling, som havde giwet hende en Kierlig„heds Drik, som giorde god Virkning. Hendes „Herre sendte Bud efter hende, men hun svarede: „Hun vilde heller sin Krobling bære, end hos Junke„ren paa Fromhave være." Hun fodte Born med Kroblingen; men Junkeren passede hende op, og myrdede hende. Til Boed for sin Siel testamenterede han endelig sin Gaard til Præstens Bord.

Bengarden (Binderupgaard, nu en Bondebye) har og været et adeligt Sted, som af følgende Origi-

nalbrev ſees, ſom jeg for Sprogets ſkyld her vil anfore: "Jech Tyme Smalſtede Werner i Bengarden „ kiendis i thette mitt opne Briff aff myn ſri Vilie oc „ beraden Huhh haffer undt oc giffet — til Bierte Kirke „ en Agger, ſom jech arffvet effther myn Fader oc Mo„ der, ligende paa Skartvet Marck oſten Byen oc „ langhs ud mett adell veyen ſaa langh oc bredh ſom „ Dannemend ther i Byen oc Soghen vitterlicht er, „ att myn Fader udi hanſſ Siell have haffde ther ligen„ de; meth ſaadan Vilkor oc Underſchedhningh, att „ then Dannemand, ſom nu Socnepreſt er oc hereff„ ther kommende vordher ſkulle haffue, nydhe oc bruge „ till evig tidh form. Ager til Preſtens Bordh qvitt oc „ fri uden alle ſkyld oc affgiffth med ſaa ſkiell, at the „ ſkulle bedhe for myn Fader Hartvigh Smalſted oc Ffrue „ Mette myn Modhers oc Claues Smalſted myn Bro„ ders Siele i Prædikeſtoell om hoitidelige Dage oc i „ theres Meſſ, thi tilbynder jech form. Tyme Smalſtede „ mich oc myne Arvingher att frie oc frelſe form. Agger „ til Bierte Kirke — for alle Mends tiltall — Til „ ydermere bedre Viſſen oc Forvaringh haffuer jech lett „ henghe myt Indzegle nethen for thette Breff oc tilbe„ den godhe oc beſchedene Dannemend bezegle mett mich „ til Vitnißbyrdh, ſom ere Peter Rantzov vor nadighe „ Ffrue Drottningh Dorothees Embezmand paa Ha„ dersleff Huus. Hr. Olef Pitherſen Vice-Præpoſ„ tus i Hadersleff, Nis Jepſen Herrizfoged i Tyrſtorp „ Herred, Nis Jenſen i Hierndorp oc Jep Tygeſen „ Sande-

„ Sandemend. — Datum Bengardhen ipſo die adven-
„ tus Sancte Crucis, ſub anno Dni 1483.“

Præſterne til Stedet have været:

Hr. Thæſtannus 1350, ſom var med at under-ſkrive en Forpligtning, angaaende Aitrup Gaard, ſom Johan Kalf pantſatte til Canonicus i Ribe, for en dag-lig Meſſe for ſin Siel (t).

Hr. Ditlef, ſom paa Bengarden var en Mignon.

Hr. Hans Tögerſen fra 1483, og levede endnu 1500.

Hr. Hans Ebbeſen 1499 og 1513, ſom med fol-gende Brev lod ſig teſtamentere et Stykke Jord af Iver Hendrikſen i Biert: „ Alle Mend thette Breff ſee eller
„ hore leſſe, hilſſer vi Nis Jepſen Herrizfoged i Tyr-
„ ſtrup Herred, Hennike von der Wiſche i Hadersleff.
„ Werner, N. Hartvigſen i Binderup Werner, Nis
„ Jenſen i Hierndrup, Per Jebſen p Gammelby —
„ evindelich met Gudh kundgiore vi medh thette var obne
„ Breff, ath Aar effther Gutz Byrdh 1499 then Tiß-
„ dagh neſth effther vor Ffrue dagh aſſumtionis; tha
„ var ſtickit for os oc meningh Herretsmend, ſom tha
„ vare værende till tinghe mod hedherlich Mand Hr.
„ Hans Ebbeſen Soghnepreſt i Bierthe loffligen bedes,
„ ſick och framlede et fulth tingsvitne af 8 Dannemend,
„ ſaaſom vaare Hennike v. d. Wiſche, — Nis Michel-
„ ſen i Frorup, hvilcke forn. 8 Mend, ſom udgynghe
„ och indkomme velberadhe Vitner pa theres godhe thro
„ Siell

(t) Terpag. Rip. Cimb. p. 110.

„ Siell och ſandhe, ath the ſoghe och hordhe, ath Iver „ Henrikſen i Biærthe innen ſyre Stocke paa Tyrſtorp „ Herriz Ting fuldkommelich ſtiotthe och forlödh for„ ſtreffne Hr. Hans Ebbeſen och alle hans Effterkom„ mere then Stuff Jordh hans Ladhehus nu paa ſtan„ der med ſyn Modhers och alle hans Sodſkens Vilie– „ til evindelige Eyende til Præſthegarden at lighe och „ være — “

Hr. Mads Hanſen, Sognepræſt.

Hr. Niels Madſen, ſom ſkal have antaget Lutheri Lære, for ey at aſſættes; men de Catholſkeſindede her vare med ham vel fornoyet.

1) Juſt Bendixen, en god Lærere. Døde 1556, og var Præſt i 12 Aar.

2) Töge Hugger var en bedrøvet Præſt i mange Aar, og man takkede Døden, ſom tog ham Aar 1602. Han vär ikke fornoyet over hans Formands Gelaſſenhed, i Henſeende til ſine Indkomſter, og udvirkede diſſe Tingsvidne: “ Wy effther ſchreffne Mogens Jörgenſen „ y Stubbum Herrizfogitt, Iffver Pedherſen — San„ nemend, kundgiore, att Aar effther Chriſti Fodtzell „ 1570 then Thiisdag næſt effther Dom. Miſer.; tha „ var ſchycket for os — beſchedene Dadnemand Pedher „ Bertelſen y Biert bedes, fick och framleddende et fulde „ Tings Vinde aff 8 trofaſte Dadnemend — hvilcke „ ſagde pa theres gode tro ſeel och ſanning, ath the ſoge „ og horde, at Hr. Tyge Hugger ſtodh inden 8 ting„ ſtocke — og var forſkr. Per Bertelſen hans Landbol„ mand

„ mand hans fry Hiemmel pa niyen nadige Here oc
„ Forstis veghne, som hand haffer synne Prestegard y
„ Forledning aff till then stuff jord, som form. Per Ber-
„ telsen paboer med Gaard og Gaards rome, sa vitt
„ oc brett som han oc hans sal. Fadher Bertell Smed
„ haffver haffd y hand oc rolige Heffd ulast oc ukerd y
„ sal. Hr. Hans Togesens, Hr. Hans Ebbesens, Hr.
„ Mats Hansens, Hr. Niels Matsens, y Hr. Just Ben-
„ dixsens oc y syn Tiid till emeden hans lag oc tag
„ heffde oc Erick Bruun Herrisfogdens Dom stander
„ vett Macht. — " Item et Tingsvidne af 1570 Tirsdagen efter Sørens Dag, at siden Hr. Töge og Per Heide Degnen giorde endnu samme Tieneste, som Hr. Niels Matzsen salig y Huoffkommelsoe i sin Tid, skulde Sognemændene nu ligesaa lidet, som da, afkorte i Præstens Indkomme. — Med sin snilde Kones Tyres Villie, tog han Aar 1600 til Adjunctum Johan Schroder, og deres indbyrdes Contract blev i Colding underskreven af Provst Schroder fra Hadersley, Herr Dampe, Henr. Splith i Colding, Anders Schröder af Hadersley, og Hans Fraem af Hougaard saaledes: at Capellanen skulde beköste halv af det i Bygning staaende Huus, den sondre og ostre Lade skulde han holde i Stand, men Bryggerhuset skulde de begge være eens om, og skulde han betale 400 Mkl. i Hr. Tögers Gield Og saa tog han Dotteren Christine Schroder til Egte. Fortegnelsen paa sine Indkomster, som han 1563 maatte indgive, lydede saaledes: " Korntiende, en skl.

„ af

„ af Kirkegang, Brudevielſe 24 ſkl. (u). — Horte-
„ gende, to Smørbord og enhver giver tre Mk. Smør
„ af hver Otting Jord, Brød og Øſt følger med den en:
„ Bord, ſkiftes til Præſten, Degnen og Hyrden. En
„ Otting Jord i Skov og Mark, den ene Otting paa
„ Biert Mark med Huus og Toft, den anden paa Al-
„ trop Mark med et Boel. Given Jord paa Biert
„ Mark 16 Agre p. Blokſtykke, it. Blustoft med et
„ Boel, to Blokſtykker p. Obeling Mark 4 Agre p.
„ et Stykke Eng. Skarmed Mark 6 holde Aare p.
„ en Ager, et Stk. Eng. Paa Binderup Mark Kam-
„ detoft tre Agre. Paa Antrop Mark Storkeng End
„ 7 Agre, it. et Stk. Eng. Kirkens Jord 4 Agre, deraf
„ giver Præſten aarlig til Kirken en Ort. Korn.“

3) Johan Schröder, Præſt fra 1600 til 1634. Født i Oxbolle Præſtegaard paa Als. Efterlod to Sønner og en Dotter.

4) Jørgen Schröder fra 1634 indtil det fatale Aar 1659.

5) Henrich Schriver, var forhen Conrector Scholæ i Hadersleu, q. v.

6) Mag. Jens Raun, Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor, Præſt her fra 1660 til 1666. See vidtloftig om ham blant Rectores Scholæ Hadersl.

7) Mag. Johannes Schmidt v. Eiſenberg fra 1665, da Mag. Raun afſtod Embedet til ham. Han gifte

(u) Her har een ſat et 2 Tall for 4, thi 24 Skl. var meget mere end nu 9 Mark.

tede ſig her med Magdalene Fabricii. Han var en Son af den merkelige Paſtor Schmidtai Hadersleb, hvorfra han i ſin Ungdom beſøgte Univerſiteterne i Kiel og Wittenberg. Aar 1681 blev han kaldet til Saxtorf, ſom Greve Burchardi af Ahlefelds Hofpræſt, ſamt Præſt til Risby, hvor han endnu levede 1706.

Man har fra ham:

Diſput. de ſcholis Græcorum apud Athenienſes illuſtrioribus. Witeb. 1661. 4to

Gottes Todes Regiment, med ſine Brødres Perſonalia, Schlesvig 1677. 4to.

Carmen, Burchardo Comiti ab Ahlefeld. 1677. fol.

8) Friderich Riis. Havde megen Sorg og Fortred af Sognemændene, ſom endelig overlagde med hinanden, at ingen under indbyrdes Straf maatte til Juleoffer give Præſten mere end en Skl. Hr. Riis bad Gud, at han aldrig af diſſe Halſtarrige tiere maatte modtage Gaver. Gud bønhørde ham, han døde 1699.

Man har fra ham:

Epicedia over A. Marg. Generani paa Straarup. En af hans Søſtre Anne Margr. Wittin finder jeg i Colding at være død.

9) Hr. Johann Krahe fra 1699 til 1752, det er hele 53 Aar, en velſignet Alder. Herredsprovſt og Senior Miniſterii. Var en Son af Provſt Krahe udi Hadersleb, hvorfra Hr. Johan Krahe gik paa de høye Skoler til Kiel og Wittenberg, og efter ſin Tilbagekomſt derfra blev blev Hofmeſter i Stiftamtmand Reichous

Huus

Huus i Laaland, fra hvilket ſtore Huus han 1699 blev af Kongen kaldet til denne Menigheds Hyrde, og blev ordineret den 26 Julii. Med Anna Maria Jespers fra Odenſe avlede han en Søn, hvorom er meldet §. 5, og en Dotter, gift med Hr. Möller i Wonſild ꝛc. Aar 1743 blev Mag. Kleiſt ham adjungeret, og han levede derefter hos ſin Dotter i Wonſild, indtil Aar 1752 den 25 Nov., og blev ſvag af Legems og Sinds Kræfter.

11) Mag. Peter Nicolaus Kleiſt. Født 1718 den 2 Jan. paa Biſtrup Gaard ved Roſkild. Hans Fader Lorens Pederſen Kleiſt kaldtes Forvalter. Fra Roſkilde Skole blev han Aar 1735 dimitteret til Kiøbenhavns ſtore Skole, ſtuderede der flittig, i ſær paa Walchendorfs Collegio, og blev Decanus Communitatis Reg. Her i Biert gifrede han ſig med Anna Sophia Moller fra Wonſild. Præſtegaardens Renſelſe og Iſtandholdelſe veed jeg ikke, af hvem dependerer.

I hans gode Dage ſkrev han:

Diſput. philoſ. de notitia Dei nat. nobis innata & acquiſita. 1738. 4to.

— de neceſſitate revelat. divinæ — prima. 1740. 4.

IX. Stenderup Sogn.

Dette Sogn, ſom har over 600 Indbyggere, og udgior 21½ Plove, ſtrekker ſig langs Colding Fiord ud til lille Beltet, og har omkring ved Fiorden gode Skove. Egnen er ugemeen plaiſant og frugtbar.

Stedets

Stedets yderſte Pynt ud til Beltet kaldes Heinsohr.

Byerne ere: Stenderup (Strandbye) med 78 Huſe, Varmark, Munkhuſe, Stenderup, Strandhuſe, det er 101 Huſe.

Kirken ligger lidt over 3¾ Miil Nordoſt Haderslev (x). Dens Præſter vides:

Hr. Peder Iverſen 1414. Præſt og Tingſkriver her i Stenderup.

Hr. Gregers 1529. Døde nok ikke ſom en god Lutheraner.

2) Michel Peterſen fra Oddis, ſom levede indtil Aar 1589, en forunderlig Mand! Hiorte og Hinde i Stenderup Skov manede han, aldrig at røre hans Kaal. Sælhundene, ſom ſønderrevne Fiſkegarnene, gav han ved en af Byemændene navnlig Biörn Varſelſeddel; men Præſten døde før Sælhundenes Stevnings-dag. Bemeldte Biörn ſpaaede han hans Huſes Ildebrand, ſom ødelagde ham og Naboer. Viſt ſkal det være, at Dyrene af Skoven for Hr. Michels ſkyld indtil denne Dag, end aldrig kommer længere end til Havegierdene (y).

3) Jens Madſen fra Wonſild Præſtegaard. Blev 1584 den forrige i Embedet adjungeret, for han tog hans

(x) Denne Kirke fik paa den ſtore Herredag til Nyborg 1386 af Biſpenes Raade Aflads Magt.

(y) Pontopp. Annal. 1589.

hans Dotter. Han reparerede paa ſin Præſtegaard, ſom afbrendte 1591, lige til ſin Død 1609.

4) Mads Jenſen. Kaldet ſtod ledigt, indtil denne fiere Søn blev 20 Aar, (thi for paſſede den lange Kiel ham ikke ret vel) nemlig til Aar 1612. Da den grueſige Ild paakom Byen 1591, blev Hr. Mads i et Kar henſat Øſten paa Kirkegaarden, indtil Ulykken var gaaen over. Han døde 1642, og jeg har ladet mig ſige, at Mag Jeſſenus Matthiæ Prof. Phil i Chriſtiania 1647 (a) ſkal have været en Søn af denne. Hans Huſtrue Elſabe overlevede ham i mange Aar. Jeg finder i Conſiſtor. Protocollen, at hun Aar 1666 den 27 Sept. klager over ſin Svigerſøn Hr. Chriſten Humbleth, (ſom ſtrax følger), 1) at han ikke agtede Provſtens Paamindelſe. 2) At hand forandrede Enkens aarlige Afgift. I deres Contract ſtod 2 Rdlr., for hvilke han ſkulde give hende et Svin, men han havde kradſet det ud og ſkrevet 2 Sk. D. Conſiſtorium truede ham med 20 Mk. Straf, at ſtille hende tilfreds, og lade ved Herredsfogden Contracten fornye.

5) Niels Hanſen fra Ribe. Var Horer i Colding Skole, og blev 1645 af Kongen kaldet til dette Sted. Atter havde Kaldet ſtaaet ledigt udi tre Aar, muelig formedelſt den urolige Feyde Tid. Han døde 1656.

6) Hr. Chriſten Chriſtenſen Humbleth, Præſt fra 1656 til 1707, det er 51 Aar. Født 1627. Hans Fader

(a) Molleri Cimb. lit T. I. p. 389

Fader af ſamme Navn var Præſt til Humbleth paa Langeland, og Capitels Herre i Odenſe. Fra Odenſe Skole gik han til Kiøbenhavns høye Skole Aar 1649. I Kiøbenhavn nød han Hr. Greve Rantzous til Thranekiær, Præmierminiſter hans Huus og Stipendium, holdte i hans Huus Morgen- og Aftenbøn, og undertiden Prædiken; Efter hvis Bortreiſe til Wien, kom han i Hr. Vincenz Strøv til Steensgaard, og Landsdommer paa Langeland Huus, og var ſom Informator tre Aar i hans Huus, hvorefter ham i Aaret 1656 blev proponeret tre Paſtorater af Amtmand Kay v. Ahlefeld, nemlig til Hygom, til Lintrup og til Stenderup, hvilket ſidſte han imodtog, for at være ſine Venner i Fyen des nærmere. Aar 1657 toge de ſlemme Polakker deres Qvarter her; de ſatte Hr. Chriſten paa en Heſt, og da den under ham blev ſkudt, maatte han lade ſig ſlæbe om af dem, for at være deres Tolk paa Latin. Svenſken mistænkte ham derfore, lurede paa ham, fik ham fat, og førte ham over til Middelfart til General Wrangel, ſom ſtrengelig forhørte ham, og bød ham at bekiende, hvor hans Klæder og Sager vare. De Svenſke truede ham, at vilde ſætte Ild paa Stenderup; men Herren giorde Beltet ſaa uroligt, at de ikke kunde komme over, og deres Brøde kiølnedes imidlertid paa noget andet. Hans Naboepræſter døde bort, og Hr. Chriſten var tidt Præſt for fire Sogne og flere. Polakkerne aade hans Fattigdom. Til ſit Ophold fortiente han meeſt ved Liigtaler, tidt over 8 til 16 i een Grav.

Bedrøvelige Tid! Krigen endtes, og Hr. Chriſten ſe-vede end i mange Aar. Aar 1690 blev han paa tre Uger ſuſpenderet, for han trolovede uden Dispenſa-tion to beſlægtede Perſoner. Han døde 1707 den 5 April i en god Alder. Med ſin Huſtrue Johanne Mads Dotter, ſin Præanteceſſoris Dotter, avlede han fem Sønner og fire Døttre (b). Fra Aar 1691 havde han til Capellan Antonius Rhyde fra Wonſild Præſte-gaard, ſom vel blev en Svigerſøn af Huſet, men kunde dog ikke, uden Conſiſtorii Mellemkiendelſe, eenes med ſin Svigerfader i Contracten om Indkomſterne. Endnu en verre Hiſtorie! Aar 1699 d. 14 Sept. blev Hr. Rhyde paa to Uger fra Embedet ſuſpenderet, for han havde ſtokprygiet Mads Jenſen, ſom havde ringet Klokken paa Paaſkedagen, for at ſammenkalde Sognemændene til at beſtille Hørſæden for Oberſtinde v. Holſtein. Mere endnu: Aar 1701 den 20 Junii blev den gamle Herr Humbleths Huſtrue Johanne ſtevnet for Conſiſtorium, for real- og verbal-injurier mod Capellanens Huſtrue So-phia (c), og Hr. Rhyde iligemaade for real-injurier mod Hr. Humbleth, da Ting om Frue Paſtorinde Jo-hanne ere forebragte, ſom man gierne fortier — Herr Humbleth blev condemneret for ſin Paaſtaaenhed. Atter var Sagen for tre gange, da Johanne blev ende-lig condemneret og ſuſpenderet a facris, indtil hun for-ſonede ſig med Capellanens Huſtrue, og betalede alle Omkoſt-

(b) Hr. Chriſten H. til Seeſt er en Sønneſøn af ham.
(c) Hr. Humbleths egen Dotter.

Omkoſtninger. Hr. Rhyde døde 1704 den 1 Maji, og alt hvad man har fra ham er et Epiced. over Anna Marg. Generani 1687.

7) Henrich Clauſen fra 1704 Hr. Humbleth adjungeret, og var Lærere her neſten i 23 Aar; thi han døde 1727 den 12 Aug. Hans Fader var Raadmand Claus Iverſen i Kiøbenhavn, og hans Moder Fr. Megthilde Fuiren, en Dotter af Viinhandler Wilh. Fuiren. Aar 1690 blev han fra Kiøbenhavns Skole Student. I Kiøbenhavn forblev han hos ſin Stifmoder, indtil han blev kaldet til dette Sted, og giftede ſig ſaa med Sophie Wiwild, en Enke efter Joh. Chriſtoph Weſtkirk, engelſk Tracteur, ved hvilken han blev Fader til Claus Henrich Clauſen, Præſt til Vilſtrup, N. Herredsfoged i Høyer Herred, Megthilde Sophia gift med Paſtor Zoëga i Aller, Drude Cathrine gift med Paſtor Hans Glud til Glud og Hiarnøe, Mette Margrethe gift med Regiments-Feldſkiær Lor. C. Zoëga. Conſiſtorium domte Hr. Clauſen, at give Hr. Humbleths Enke Penſion, en ottende Deel af Revenyerne og fri Boelig. Hans Alder bragte han til 55 Aar.

8) Johannes Friderich Boyſen fra 1727 til 1761. Var i ſin Tid en opvakt munter Johannes, der pægede paa det Guds Lam, ſom bar Verdens Synders Byrde; men han var ey af de lykkelige, at ſee Frugt af ſit Arbeyde. Stenderup blev Stenderup. Han var født Aar 1689 den 2 Aug. i Jerslef Præſtegaard. I Aalborg Skole lagde han første Grund til ſine Lær-

domme, kom derefter i Herlufholms berømte Skole, hvorfra han 1712 til Universitetet blev dimitteret. Et eget Indfald fik han i Kiøbenhavn, i det at han giftede sig Aar 1717 med Kiſten ſal. Bredals. Aar 1726 udvalgte Profeſſor Lintrup ham til, paa en Tid, at forſyne Prædiken for det Kongl. Herſkab i Friderichsborg Slotskirke, hvilket banede Veyen for ham, at han Aaret derpaa uden ſin Anſøgning blev betroet denne Menighed. I hans ſidſte Aar blev han i ſær paa Sindet meget ſvag. Fik til Capellan 1757 Joh. Pet. Krahe, ſom nu er Præſt til gammel Hadersleb. Efter ham fik han Henrich Lange 1760, ſom nu er Præſt til Skodborg, ſom ſiden følger. Hr. Boyſen ſkal med et fornøyet Sind, og i en grundet Troe til Jeſum have forladt dette Timelige Aar 1761 den 16 Nov.

Vi have fra ham:

1. De Igienfødtes Underholdning, dedic. Hr. U. Gyldenlöw. 1716.

2. Saligheds Veyviſer, dedic. Kong FRIDER. IV. 1718.

3. En aandelig Nyeaarsgave, dedic. Kong FRIDERICUS IV. 1720.

9) Mag. Laurentius Biörenſen, forhen Rector for Hadersleb Skole, q. v.

X. Heils

X. Heils Sogn.

Indbyggerne i dette Sogn belobe ſig til 360 Siele, og Sognet udgior 11½ Plove.

Wargaard er i Sognet en Kongl. Forpagtnings Gaard, ſom i Aaret 1764 ſkulde have været ſolgt for 9250 Rdlr.; men Kiøbet gik ind igien. Wargaards gamle Beboere finder jeg ikke.

Om Heils ſtore Soe er meldet forhen §. 8. Hos dette Spiſekammer har Fædrene behaget at anlegge Kirken, ſkiønt det er almindelig Sagen her, at Grunden blev af Aander om Natten hidført til dette Sted, fra et andet Sted.

Kirken er en liden, men ſtærk Bygning, og havde til Skytshelgen St. Petrus og Paulus. Den ligger halvtredie Mile Nord-Nordoſt Hadersleb.

Sognet har de beſte Kornmarke, Enge og Skove, i ſær ned mod Beltet.

Byerne ere: Heils (det er hellig Soe, fordi i Soen der, ligeſom ved Tabs Flod og Jels Soer, den hellige Daab i gammel Tid forrettedes,) Byggebierg, Staunsbierg, Kiærmølle.

Det jeg veed af dette Steds Præſte-Hiſtorie er følgende:

Forſte Lutherſke Præſt Hr. Knud Jenſen fra Sielund i Veiſtrup Sogn, blev med ſine elleve Brødre oplært i deres Fædres Lære, og var, ſom det ſiges, til ſin Dødsdag i Hiertet en Papiſt. Aar 1530 ſkal

han være bleven Præſt, og ſtod her indtil Aar 1571, i hvilket Aar Bønderne greb ham an i Annex-Kirken, ſputgte ham, hvi han prædikede Lutheri nye Lærdom for dem, da de dog vidſte, at han i Hiertet intet meente deraf? de vare med hans Svar, at nemlig han giorde det efter Øvrigheds Befaling, ikke fornøyet, men gav Stykkeprygel paa ham, og i det han retirerede ned i Taarnet for at echapere ud af et Vindue, gav een ham et Slag, at han døde, og man vil i mange Aar have ſeet hans Blod paa Veggen, uagtet den ofte blev kalket. Efter den Tid blev alle Prædikedage et Detachement Krigsfolk opſendt fra Colding til at ſtyre Veiſtrup Sognefolk, medens Præſten var hos dem. Hiſtorien miſtænkes meget; thi 1571 var ingen mere Allarm i dette Amt om Lutheri nye Lære, ſom allerede i 46 Aar her var prædiket, men er Hr. Knud ihielſlagen, har man viſt havt andet imod ham. Hans Fortegnelſe paa ſine Indkomſter 1563 var omtrent denne: „I Øſter Mark „en Otting Skov, tre Agre paa p. og en p. it. to p. „to Bolbroagre og Eng for Enden. Birkedalstoft, „to Agre p. een p. een p. een ved p. og Eng for En„den, item to Agre, en Eng p. og en Eng paa Mor„moß, Jord paa Jacob Breidis Mark, hvorpaa er „Brev. I Veſter Mark en Toft ved Heils Kirke og „Eng to Agre ꝛc. og Eng for Enden, to Agre og to. „Fem ſtykker Jord i Selberris og Eng. To Agre ved „Markſkiel, tre Enge i Heils Mayer. Storhindtoft „og lille Hindtoft og Eng for Enden. En Ager paa

„Weiſtrup

„ Weistrup Mark, løber Øster og Vester og Eng for
„ Enden. En Ager. Et Stk. Skov i Mølskov som
„ ligger Sønden og Østen fra Mollen fra lille Broe til
„ Kaabbeley. Korntiende og Qvægtiende ut alibi.
„ Offer 14 Skl. af hver Madskab. Jordefærd 12 skl.
„ Vielsprending 20 skl. — Nota B. Dn. Stormius per
„ bracchium seculare cogere volens Paroecianos ad puri-
„ ficationem publicam solenniter habendam, e veteri mo-
„ nere 2 appoſuit o. i. e. 20 skl. pariter in 14 pro 4.
„ Item en Toft ved Præstegaarden, giver 15 Læs Eng,
„ Kirkegaardene aarlig hver 4 Læs Eng. Præstejord paa
„ Weistrup Mark en Toft ved Kirken, en Toft ved
„ Gronninghoved. En Toft paa Worstorp Mark, 4
„ Agre paa Weistrup Mark, det er 5 Ørtig Land.“
Hr. Knud levede stedse ugift, og havde i de sidste Aar

2) Hr. Niels Dall som Adjunctus fra 1566. Fra Dalby, blev Fader til en stor Familie. Han døde 1603.

3) Mads Dall, Præst fra 1603 til 1652, det er hele 49 Aar. Ikke lever mange saa længe. Hans Sind var og meget rolig; vi spiser og vi drikker, og vi lade de Efterlevende sørge for Resten.

4) Hans Dall, Faderen adjungeret 1640, men døde i det almindelige Dods og ulykkelige Aar 1659 i Hadersleb.

5) Michael Erasmi Storm, fra 1660 til 1680 den 17 Jan. Denne Jyde var her meget urolig over sine Indkomster. I Heils Kirke læses fra ham denne Opskrift: „Aar 1662 i Hr. Mich. Storms tredie Præ-

„doms Aar koſtede en Tonde Rug her i Landet 20 ja „24 Slette Daler — o domine, in qvæ tempora nos „reſervaſti. Aar 1670 og 1671 blev en Tonde Rug „ſolgt for en Daler. Dominus abſtulit, Dominus ite„rum dedit, ſit nomen Dni benedictum in æternum! &c.“ Samme Aar maatte han, paa M. Jens Rauns, Paſtor C. Lorentzens og Hr. Rhydes Klage over ham, give denne Revers til Conſiſtorium, 1) at han vilde reſpectere Kongelige Conſtitutiones, afſtaae fra langvarig Stridſkrift, udbede ſig modeſt information in dubiis og tractere ſin Herredsprovſt beſkedentlig. 2) Giøre ſine Naboer Afbigt. Aar 1667 den 11 Martii blev han igien for Conſiſt. ſogt, for han af Prædikeſtolen havde oplæſt en Conſiſtorii Dom til Sognefolkets Beſkæmmelſe. Han blev tildømt, at læſe Søndagen efter diſſe Ord af Prædikeſtolen: „Nachdem einer ſich mit übler „Nachrede vergriffen, aber in Conſiſtorio ſeinen Feh„ler erkannt und abgebeten, als ſolle die Gemeine wiſ„ſen, daß es ohne Verkleinerung ſeiner Ehre geſchehen, „und daß die Gemeine für ihn zu Gott bitten, daß er „ihn künftig regiere und für ſolchen Sünden bewahre.“ Atter var Aar 1671 et par Sager for imod ham, ſom jeg gierne fortier.

6) Claus Lorentzen fra 1677, Adjunctus hos forrige. Var født i Stepping 1646. Hans Stiffader Paſtor Broderſen i Stepping ſatte ham i Odenſe Skole, hvorfra han i Aaret 1667 blev Student og gik til Kiøbenhavn. Han var to gange gift, forſt med Margrete Storm,

Storm, (for at blive ved Huſet), med hende avlede han en Søn, ſom efter ſin forrige Principal Greven paa Wedelsborg blev kaldet Wilhelm Friderich. Hans anden Huſtrue var Anna Boyſen. Hr. Claus blev ellers ikke gammel; thi han døde 1683 den 6 Jan.

7) Nicolaus Cröger fra 1683 til 1719. Menes at være en Søn af Claus Cröger, Penſionair paa Wargaard. I hans Ungdom ſtuderede han til Wittenberg. Som en ſmuk Præſtemand arbeidede han her til 1716, da han tog en Capellan, ſom for ſin Umage havde hele Heils Sogns Indkomſter. Man har fra ham:

Diſput. de communicatione propriorum. Witeb. 1678. in 4to.

Epicedium over Anne Margrete Generani paa Straarup. 1687.

8) Hack Johanſen Schougaard. Blev den forriges Adjunctus og Svigerſøn 1716, og ſuccederede efter hans Død 1719. Hans Fødeſted var Skougaard ved Sorøe, hvortil og paa Samſøe hans Fader var Regimentsſkriver. Da han kom til dette Sted, ſyntes han, at vilde vige fra den almindelige Maade, og ikke tage Dotteren paa Stedet til Kone; Dotteren Ellin angav ham i Conſiſtorio Aar 1718 den 14 Martii; men det varede en længe, forend Hr. Hack haſtede med Brylluppet, men han biede endda for længe; thi Aaret efter blev han ſuſpenderet nogle Uger, og maatte derefter af Prædikeſtolen oplæſe, een ham af Provſten i Conſiſtorio given Formular. Aar 1723 den 12 Auguſti, maatte

maatte han igien ind for Conſiſtorium for uſømmelig og ſkiden Tiltale til Anne Jenſes ved aabenbare Skriftemaal. Sagen blev dreven, og Præſten underkaſtede ſig frivillig fiscaliſk Tiltale, hvis han oftere ſaaledes bar ſig ad, dermed fornøyedes Conſiſtorium, imod at Herredsprovſten eller og Hr. Zoëga i Aller ſkulle giøre en Declaration til Menigheden i Hr. Hacks Navn. Han ſkal have været en god Latiner, ſaa god, at han paa Prædikeſtolen undertiden glemte at tale Danſk. Han var og en Poet, et af hans Vers, ſom findes optegnet der i Kirken lyder ſaaledes:

„Aar ſytten hundred, to og tive,
" Da Herr Arend Fiſcher var
" Provſt i Amtet, lod han give
" Sin Conſens, at Præſten lar,
" Som af Navn Hr. Hack man kalder:
" Denne Tavle ſætte ſaa,
" At der efter Aar og Alder
" Præſternes kan ſættes paa.
" O Gud! lad Kirken ſtedſe groe;
" Kong FRIDERICH giv Fred og Roe.
" Hr. Conrad Detlef Reventlov
" Lad og i Naade hos dig boe,
" Frie fra Satans onde Pak,
" Ønſken ønſkes af Herr Hack.

Han døde 1738. Hans Søn døde i Colding, hans to ſvage Døttre leve maaſkee der endnu.

9) Bendix

9) Bendix Cramer fra 1738. Var født 1695 den 20 Dec. i Hadersleb, hvor hans Fader var Kiøbmand. Fra Skolen gik han 1717 til den høye Skole i Kiel, derefter til Jena og endelig til Kiøbenhavn, hvorfra han som Præst blev kaldet til dette Sted, og af General-Superintendent Conradi ordineret i Uck Kirke. Denne omhyggelige og meget elſket Mand gik al Kiods Gang Aar 1753 den 21 Martii, og hans Enke Helene v. Saldern ſogte til ſin Broder Hr. Caspar v. Saldern til Starup.

10) Hr. Jürgen Alexandri Laſſen. Hvis Fader var 60 Aar Degn i Orſe og Hadsager udi Ribe Stift, Uagtet al hans Lyſt, torde hans Fader for Omkoſtninger ſkyld, ikke ſætte ham til Bogen, men lod ham lære at ſkrive og regne, ſom Maade er i Norre-Jylland, fremfor i alle danſke Provintſer. Han blev ved denne ſin Lærdom Informator paa Leergrat hos Proprietair And. Frid. Opitz, ſiden hos Paſtor Raunſöe i Aulum, og endelig i Ribe hos Kiøbmand Niels Braſen. Her vaagnede igien hans Lyſt at blive Student. I Ribe hørte han, at den gamle Cantzellieraadinde Foſs-(d) havde en Tiener, ſom hun havde holdt i Skole, og ſkulde nu være Student, ham giorde han ſig bekiendt med, og han blev den, ſom bragte Jürgen Laſſen frem for Fruen, og hun antog ham i den andens Sted (e), da

(d) En Dotter af Ærkebiſp Svane, og Svigermoder til Præſident Worm.

(e) Chriſtian Bech var hans Navn; han blev ſiden Præſt til Frøgſtad i Norge.

da han allerede var 21 Aar gammel. Bemeldte godgiorende Frue beſpiſte ſyv Skolediſciple, en hver Dag om Ugen; med een af dem giorde Jörgen Laſſen Venſkab, laante af ham Bøger og lod ſig informiere, Fruen uafvidende, og efter trefierding Aar var han ſaa vidt, at Rector Falſter antog ham i overſte Claſſe, og efter 3 Aar med et prægtigt Teſtimonium ſendte han ham til Kiobenhavns Univerſitet 1738, da han var 25 Aar gammel. Derefter præceptorerede han i Stiftprovſt Brorſons Huus i Ribe. Men reiſte derefter til Kiobenhavn igien, formenende, at Collegier, Kloſter og Stipendier ſtode tilrede for fattige Studentere, ſom vare lærvillige, men han tog feyl i ſin Formodning; de Fattige, Gudfrygtige og Stille ere herfra ofte udelukte. Dog blev hans gudelige Vandring og Flittighed ikke ubekiendt; alle vilde have ham til deres Børns Lærere. Guds Aand arbeidede og paa hans Hierte, i Kiobenhavn lærte han at kiende Synden og Naaden, og derom vidner han nu med Kraft og Munterhed fra Aar 1753. Hans Ægteven er Maria Johanna Georgia Æreboe, en Dotter af Notar. Publ. Erasm. Æreboe i Kiobenhavn. Gud velſigne ham i vor dyre Forloſeres Samfund, med hans hele Huus. Jeg er ham al Ære ſkyldig.

XI. Wey-

XI. Weyſtrup Sogn.

Weyſtrup Kirke ligger 2½ Miil Norden Hadersleu, har ſtedſe været annecteret til Heils. Man ſiger, at den engang blev betient af Capellanen i Colding, og man viſer endnu en ſtor opreiſt Steen noget fra Kirken, ſom var Mærke for Capellanen, om han var paa ret Vey til ſin Kirke; thi man lægger til, at her var lutter Skov, og Kirken laae ſelv i en tyk Skov. Vi have ſagt oven for, at den engang ſkal og have været annecteret til Wonſild, begge Dele har man ingen ſikker Efterretning for.

I Sognet ere gode Enge, Torvmoſer og Skove, og det er et af de ældſte Colonier.

Indbyggerne belobe ſig til 400 Menneſker, og Sognet udgior 13 Plove.

Byerne ere: Roy, Gronninghod, Siolund og Stangmosled; men ingen Bye findes af det Navn Weiſtrup, hvor den er bleven af, veed ingen; ſomme mener, den blev odelagt, fordi Indbyggerne vare ſlemme Hexemeſtere; (thi Weiſtrup ſkal betyde Biſpdorp, vicus Magorum), det maa altſaa være længe ſiden, at denne underlige Gierning ſkede. Andre mene, at her i Nærheden var et adeligt Sæde kaldet Weyſtrup, og finder man Hr. Oluf Gaas til Weyſtrup, ſom døde 1618, var gift med Magdalene Sandberg fra Tyrſtrupgaard.

Her merkes det høye Bierg Gronninghod eller Gronvikhod, eller Gronhoved, 120 Favne høyt, ræk-

ker

ker høyt over Skovene, og man tæller over derpaa 38 omliggende Kirker. Fra Bierget udskyder en lang Strækning, som gaaer paa tvers fra Øster til Vester, og ved Wonsild udstrekker sig en Arm til Nipsaae.

Her forekommer en lærd Strid angaaende denne Kirkes Opbyggelse. Da Kirken i Aaret 1665 blev repareret, fandt man i Alteret et Stykke Pergament, beskreven med Munkeskrift, og indsvobt i Rulle Bye, hvorom Hr. Rhydes Ord ere disse: „ In templo annexo „ Heyls dicto Weystrup inventum est Ao. 1665 d. 14 „ Octob. scriptum seqvens in altari Weystrup. Nomar„chiæ Tyrstrup territorii Hattersleb., qvod in calce re„conditum fuit & vetustissimis literis in membrana ex„stabat, juxta qvod in sericeo linteo pulvis pauxillus re„liqviarum Sanctorum appositum erat. Ex originali „ descripsi ipse hoc & in Consistorio Reg. Hattersl. d. 9. „ Nov. dictavi Dno Præposito meo Mag. B. Rehefeld in „ Protocollum Consistorii id inscribenti, præsente Præ„fecto Hattersl. Dno Cajo ab Ahlefeld, qvi Scriptum „ cum reliqviis pro antiqvitate 6 Seculorum minus 6 an„nos ad se recepit, volens transmittere istud Regi n. „ clem. Friderico III. Verba Scripti sunt hæc: Anno „ Dni Millesimo Septuag. primo Vener. in Christo Pater „ & Dominus Dnus Nicolaus Episcopus Slesv., die Mer„curii, qvi tunc erat primus post exaltationem S. Cru„cis, consecravit hoc summum altare in honorem bea„torum Petri & Pauli una cum reconciliatione cœmiterii „ & Ecclesiæ cum reliqviis in altari inclusis. Hoc scrip-

tum

tum corrigit antiqva tempora & redarguit Helvaderum in ſua ſuppurationе Epiſcoporum Slesvic., qvando Epiſcopum Nicolaum ſerius locat, qvam debebat. Vixit enim circa tempora 1071, uti hic vides, Helvaderus vero modo circa 1200 annum vixiſſe eum memorat. Unde error Helvaderi eſt de non parvo tempore, ſed de integro ſeculo & ultra, ſc. 129 annis. Saavidt Herr Rhyde. Han vil heraf beviſe, at Helvaderus og flere, har giort deres Regiſter over de Schlesv. Biſper meget urigtig. Men med al Reſpect for den lærde Hr. Rhyde, maa mine Læſere troe, at man herudi har taget meget feyl. Dette Pergament viſer ingenlunde Kirkens Bygning af nye, mindre retter det de gamle Hiſtorieſkrivere, men beſtyrker dem, og min gode Ven Hr. Paſtor Laſſen, ſom herudi holder med Hr. Rhyde, med flere vilde overveye:

1) Har i Schlesvig været fire Biſkopper af des Navn Nicolaus, af hvilke den ſidſte ſtod fra 1429 til 1474, og ham er det ſandelig, ſom her indvier paa ny Weyſtrup Kirke ikke 1071 men 1471. Dette er ikke mine Tanker allene, men derudi holder med mig den lærde Hr. Wilh. Schumacher i Stepping, ſaa og ſal. Herr Chriſtoph Saſs, og i ſteden for Ao. MCDLXXI. har Herr Rhyde læſt M.L.XXI, da Kirken enten er ſaa got ſom af ny bygt, eller og den fra en Vanhelligelſe er bleven conſecreret; thi man merke, at Skriftet var ulæſeligt paa et gammelt Pergament, og at ikke Helvaderus allene, men Cypræus, Olearius, Heimreich, Danckwerts

Lackmann, Pontoppidan, kort alle ſkulde tage feyl, det er utroligt; thi i det omtviſtede Aar 1071 var viſt Rudolphus dette Stiftes Biſkop, efter hvilken fulgte Gunnerus, og det er jo bekiendt nok, hvorledes Biſkop Nicolaus 1) ſom Hr. Rhyde her vil have rykket tilbage, i Begyndelſen af det 13 Seculo; (thi han var Biſkop fra 1201 til 1216) beſtraffede de ryggesloſe Munke, ſaa at Ao. Milleſ. Septuag. primo paſſer ſig paa ingen Biſkop af det Navn Nicolaus, med mindre her indſættes, ſom oven er ſagt, qvadringenteſimo, da det altſaa bliver Nicolaus IV. og Aaret 1471.

2) Staaer her i Skriftet: Dagen efter Korſets Ophøyelſe, og det var en Onsdag. Dette paſſer ſig efter Overregning paa 1471, men ikke paa 1071.

3) Tales her i Skriftet ikke om Indvielſe eller Bygning, men om Biſkoppens Helligen og Igienhelligen (conſecravit, reconciavit &c.)

4) Tales om altare ſummum, og altſaa har været flere Altere i Kirken, hvilket ikke er ſaa gammel en Indretning, at den ſkulde paſſe ſig paa Aar 1071.

5) Ligner dette Skrift andre af ſamme Calibre, for Exempel: Ao. Dni 1447 in die Marthæ conſecrata & reconciliata eſt hæc Eccleſia (zu Brieſsnitz bey Dresden) & altare ſummum in honorem oipotentis Dei & virginis Mariæ, Wenceslai — per Rever. in Chriſto patrem & Dominum Dnum Heinrich Freibergenſem Ordinis Minimorum, in cujus rei teſtimonium ſigillum eſt appenſum. Item er i Groſenhayn i Alteret af Hovedkirken funden

funden denne Seddel paa Pergament: Anno Domini M.C.C.C.C. ſeptuageſimo conſecratum eſt altare iſtud per Rever. in Chriſto patrem Dnum Thiedericum Epiſc. Misnenſem. in honorem aſſumptionis Mariæ Virginis &c. (f)

XII. Aller Sogn.

Aller eller Allerup ſkal have Navn af Alleveyen, det er alfar Veyen mellem Haderslev og Colding, ſom her falder.

Indbyggerne i Sognet beſobe ſig til 500 Mennesker, og Sognet ſtaaer for $16\frac{41}{144}$ Plove.

Byerne ere: Aller, Stubbum, Stor Aller Anſlæt, Lille Aller Anſlæt, Mengsby, Brabæk, Skovhuſe, Robberſted, Aller Molle, ſom drives ved Tabsflod, ſom lober her igiennem Sognet.

Aller ligger plaiſant, og har Skov Sonden og Norden.

Kirken er en ſtærk anſeelig Bygning: Dens Præſter vides:

1) Laue Jenſen, ſom dode Aar 1567, 66 Aar gammel. Han giftede ſig med Præſte-Enken af Tabs; og med det ſamme blev Tabs Kirke annecteret til Aller. Hans Gravſkrift ſkriver M. Bramtius i ſine Nænſis 1569 ſaaledes: in obitum honeſt. Viri Dni Lagonis Paſtoris in Allerup:

Et labor & Chriſti gregibus profervida cura
Ire, & poſt alios ſolicitare viros.

(f) Upſch. Nachr. T. XV. p. 928. & 1717. p. 333

Ovas mihi Chriſtus oves paſcendas tradidit, illis
Jam bene curatis hoſpita terra vale.
Ipſa tamen molem tu corporis occule ſulcis,
Namqve polo mentem reddimus, oſſa tibi.
Tradimus oſſa tibi, venturo linqvimus ævo,
Archetypon juſti candiduliqve viri.

Hr. Laues Fortegnelſe 1563 til Provſten paa ſine Indkomſter: „ Korntiende og Qvægtiende uti alibi. „ Af hver Otting Jord 6 Mk. Smør. Koebord er „ uviſſe. Sildbord: 2 ſkl. af hver Plov — En Præ„ ſtegaard i Aller med Toft, item en Toft kaldet Lunds„ toft. Nogle give Agre, en Ager paa et Ort. Land, „ en Ager paa 3 ſkp. Land, to Agre 8 ſkp. Land, 6 Agre „ to Ortig, 8 Agre to Ortig, 3 Agre to Ortig Land. „ Et ſtk. Jord 6 ſkp. En Ager 5 ſkp. En trelling „ Jord over al Stubbum Mark, to Otting Jord over „ Rodeſkov og Mark. Et ſtk. Skov kaldet Taſche. „ Taps Sogn, Offer og Tiende ut alibi, it. Mandeſt „ en Gaas, en ſkp. Byg og 4 Brød af hver Mand, „ item af hver 20 Æg. En Præſtegaard i Skoffrup, „ til hvilken ligger en Otting Jord, Skov og Mark. „ Item tre Toſte, item en Ager ꝛc. "

2) Dampo Laueſen, ſom efter ſin Faders Død var Præſt her i 38 Aar, og døde 1605, 61 Aar gammel. I hans Tid 1587 finder jeg Kong FRIDERICH, at have med ſit Hof opholdt ſig til Aller, i hvilke Værelſer, kan jeg ikke ſige.

3) Lago Damponis. Levede endnu 1634. En ſovnagtig Mand.

4) Johan Schröder fra Biert Præſtegaard. I Roſtok blev han i ſine Studenterdage bekiendt med Eliſabeth Suderov, ſom og her blev hans Egtefælle, og blev ved hende Fader til Johan Schröder, ſom blev Præſt til Oddis, Chriſtopher, Præſt til Wonsbæk, Anna Schröder, gift med Borgemeſter Eichel i Hadersleb ꝛc. Hr. Schröder døde her 1664 den 29 April.

5) Peter Niſſen fra 1664 til 1682. Menes at have været en Søn af Magiſt. Niſſen i Tyrſtrup. Hans Søn blev Præſt i Wonſild.

6) Jörgen Barſöe fra Fielſtrup Præſtegaard. Forriges Svigerſøn, døde 1697 den 24 Maji.

7) Hr. Johannes Zoëga, Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Præſt fra 1697 til 1729. Hans Fødeſted var Vilſtrup Præſtegaard. Denne fredelige, redelige og uſtraffelige Mand var her to gange gift, nemlig forſt med Anna Margr. Conrads Dotter, ved hende blev han Fader til Conrad Zoëga, ſom blev Præſt i Wonsbæk, Poul Chriſtian, nu Præſt til Rapſted(g). Johannes Zoëga, ſom blev Herredsfoged til Høyer, Magdal. Margrete, gift med Paſtor Fabritius i Loit ꝛc. Hans anden Huſtrue var Mechtele Sophie Clauſen fra Stenderup.

(g) Som om ſin Familie har givet mig meget rare Efterretninger.

8) Morten Horſin. I dette Land kiendte ſaa ham, undtagen Aller og Tabs. Han blev ſødt i Kiøbenhavn 1696. Hans Fader Niels Jørgenſen Horſin var Huusfoged, Seiglforvalter og Fyrbøder ved Rentekammeret. Fra Kiøbenhavns Skole gik han til Universitetet ſammeſteds, og ſtuderede under Profeſſorerne Lintrup og Bartholin. Aar 1729 blev han kaldet til dette Sted, hvor han ligeſom inden lukte Dørre ſtedſe laae i Skiul, og takkede Gud for Levebrød. Aar 1738 gifrede han ſig med Raadmand Ole Rudbæks Dotter af Apenrade. Han døde 1766 den 22 Julii.

9) Jørgen Hanſen, ſom efter Paſtor Klinckerts Død til Hoptrup 1761, hos ham han 1760 den 12 September blev ſom Capellan pro Perſona beſtikket, var uden Embede, indtil D. Struenſee bevæget over hans Tilſtand behagede at recommendere ham til diſſe vacante Sogne, og han blev kaldet 1766 den 8 Sept. mange til Glæde; thi jeg veed, han altid bliver en ærlig Mand mod ſin egen Siel, og en troe Arbeidere blant Jeſu Forloſte. Han havde til Fader Hans Peterſen i Pamhol i Hoptrup Sogn, og til Moder en Dotterdotter af Paſtor Ant. Magni i Vitſted, ſom havde gifter ſig med Student Peter Veiböl fra Foel Præſtegaard, men derefter med bemeldte Hans Peterſen. Fra Sommerſted Skole gik Jørgen Hanſen 1746, da han var nitten Aar, til Kiøbenhavn, og underkaſtede ſig alle Examina, hvorover han og ned Regents og Kloſter ligeſom Danſke Studentere. Hans Diſciple Tid efter

anden

anden have været: Den Hannoverſke Reſident Herr von Reichs ſem Sønner i Kiøbenhavn, ſiden Junker von Lyrzou hos Etatsraad Himmelſtrop i Odenſe, it. Grev Wedel af Jarlsberg paa Basnæs hans to Sønner; og endelig udi Capitain Teilmans Huus paa Enderupholm i Jylland, Junker von Gersdorf (Herre til Wosnisgaard ved Aarhuus) indtil Aar 1760.

XIII. Tabs Sogn.

Tabs, det er Dabs eller Daabsſøe, i Anledning af Tabsflod, ſom her udſpringer, og løber med en meget krum Gang endelig i Beltet. Ved denne Flod var i de første Chriſtendoms Tider et vigtigt Dobested; og her blev ved Floden bygt et Lærehuus, hvor Guds Ord, ſom ſkee kunde, blev ved en anſeelig Perſon forkyndet.

Der ſiges, at enten her eller ved Aller ſkal i en Høy ligge begraven en Fyrſte navnlig Atisleff.

Kirken ligger allene paa Marken, er en ſtor Bygning, ziret med Taarn, og er en af de ældſte i Egnen, havde, ſom ſiges, ſin egen Præſt; og den ſidſte var Hr. Dampo 1544. Den er ſiden et Filial til Aller. Sognet har den fornøyeligſte Beliggenhed, fortreffelige Kornmarke, Enge og Skov, og ligger juſt midt i Herredet, 2¼ Miil Norden Hadersleb. Sognets Indbyggere løbe til 300 Siele. Beſtaaer af 11½ Plove, og har diſſe Byer: Tabsuhr, Oſtorp, Skourup: det er 51 Familier.

XIV. Fielſtrup Sogn.

Maa have Navn af ſin høye Beliggenhed og ſtore Høye her i Egnen.

Egnen er fornøyelig; thi deels har man Skov baade Øſter og Veſter, ſaa er man og her ſtrax ved Beltet, hvor man kalder det yderſte Knudshoved.

Byerne i Sognet ere: Fielſtrup (Felſtorp) ſtor Fielſtrup Anſlet, lille Fielſtrup Anſlet, Knudsdorf, Hauge, Gammelby, Sillerup og Kehlet.

Indbyggerne udgiøre over 700, og Plovtallet 18½ (h).

Kirken er anſeelig og ſtor, ziret med et ſpids Taarn. Dens Præſter have været:

Hr. Dirlef Vulfön 1456.

Georgius Barſöe, ſom døde 1562 den 10 Oct.

2) Hr. N. Barſöe den forriges Søn, ſom døde mod Enden af dette Aarhundrede; man har fra ham Fortegnelſen paa Præſte-Indkomſterne ſaaledes: "Korn-"tiende uti alibi. Qvægtiende om St. Hans Dag "hver 15 Lam og Griis. Af Fol og Kalv en Blaf-"fert. Plovbord 12 Mk. Smør. Offer om Juul "af hver Madſkab 4 Alb. Om Faſtelavn 6 Sild og "6 Brød af hver Plov. Brudevielſe 4 ſkl. Kirke-"gang to ſkl. Jordefærd 4 ſkl. To tolliid Jorde udi "hver Vong over al Fielſtrup Mark, tre Tofte i den "Nordre

(h) Af hvilke Sillerup og Kehlet hører under Hadersleu Herred.

"Nordre Vong og to i den Sondre. Tre ſkk. giver
"Jord i hver Vong, noget Skov til de to tolliid Jorde
"i Marken fire Steder."

3) David Barſöe, levede endnu 1644.

4) Georg Barſöe, døde 1661 den 20 Febr. Beſøgte i ſin Ungdom Roſtoks høye Skole, og var ligeſom hans Formænd en vellærd Præſtemand.

Man har fra ham:

Disput. de peccato in genere & ſpecie. Roſt. 1644. 4to.

Epiced. over Cantzler v. der Lippe. 1652.

5) Peter Ipſen Börup (i). Denne urolige Mand blev 1660 den 6 Nov. Hører udi Colding Skole; men Aaret derefter Præſt paa dette Sted, og gift med Formandens Dotter. Takke maatte han, at han ikke ſtrax igien blev affat; thi ſamme Aar 1661 den 13 Dec. blev han for Conſiſtorium haardt iretteſat, for han havde mod Provſtens udtrykkelige Forbud nævnet et par Folk af Prædikeſtolen, ſom havde forſømt Sacramentet, og lod ſynge det ſædvanlige Vers: Beklage af al min Sinde ꝛc. Aar 1667 den 28 Febr. blev han atter hentet ind for Conſiſtorium: hans Kone havde givet en anden med knytte Næver et ſaa vældig Slag i Næſe og Mund paa Kirkegaarden, at hun jammerlig blødte, og i den Tilſtand løb ſtrax til Hadersleb for at klage; item kunde Præſten heller ikke bare ſig paa Prædikeſtolen; Præſtekonen maatte frem, bede om got Veyr og betale 10 Mkl., og Hr. Ipſen blev ſat i rette. Aar

(i) Fra Børup ved Fridericia.

1690 den 4 April blev han atter ſogt for Conſiſtorium af en Student (ſom ſelv ikke var af det beſte ſlags), og anklaged, 1) at han længe havde været hengiven til Drukkenſkab. Vidnerne ſvarede ja, de havde merket det — 2) at han bandede. Hr. Ipſen nægtede det ikke. 3) at han 1688 paa Juledag var beſkienket under Tieneſten. R. han glemte at meſſe Epiſtelen, men han prædikede færdig i to Timer. 4) Med Alterens Sacramente havde han forargelig forſeet ſig. Blev ikke beviiſt. 5) Han havde offentlig ſagt, hvad en i Skriftestolen havde bekiendt for ham. 6) Han havde ſeet paa, at Degnen elendiglig blev ſlagen i hans Huus, og da han halv død blev udbaaren, havde Præſten talet forargelig om hans Betienelſe med Sacramentet — — R. Ordene havde ingen uden Degnens Kone hort. 7) Han havde forſkrevet ſin Præſtegaard til Ridefogdens umyndige Søn. R. ſkeet i Drukkenſkab og Skiemt, foruden flere Exceſſer; men i alt dette vare dog Bønderne med ham vel fornøyet. (Ak ja desverre). Aar 1692 den 5 Sept. blev 27 Puncter underſogt over ham efter General-Superintendentens Ordre — Han blev affat, og hans Affættelſes Dom dat. 1692 den 29 Nov. findes, om jeg ret husker, i Hadersleb Provſte-Archiv.

6) Erasmus eller Asmus Chriſtopherſen fra 1693 til 1718; alt for længe for en ſiodeligſindet at være til Skade i Chriſti Menighed. Alt hvad jeg om ham veed, er, at hans Kone maatte for Rangſtrid i Kirken betale

ſex

for Rdlr. for Conſiſtorium, og Hr. Rasmus neſten ligeſaa meget, for et kiedeligſtilet Vers til en Præſtes Bryllup i Wonsbæk 1701.

7) Matthias Alslov. En Mand af et andet ſlags. Blev af en fattig Hiulmagers Søn fra Alslov ved Varde, uformodentlig langt om længe en Latiner. I hans første Aar var han Biſſekræmmer, reiſte fra Hierting til Holland, (Jyder har Mod paa at reiſe) og kiøbte ſmaa Kram, ſom han i ſin Fødeegn gik om og ſolgte. Tienede ſiden ſom Gaardsdreng i Odenſe, kom endelig i Tieneſte i Kiøbenhavn paa et Sted, hvor en ſtreng Madmoder nødte ham til at levere ſig alle hans Drikkepenge, hvilke med hans Løn om kort Tid beløb ſig til 200 Rdlr. Dem fik han paa engang, og han reiſte til Odenſe, og bad, at han maatte komme i Skole, det ſkeede, og han blev Student med ſtor Skæg paa Hagen. Neppe var han færdig ved Academiet, førend han blev Feldpræſt ved Oberſt Brinks Regiment, ſom agerede i Holſten, og giftede ſig derefter 1715 med Maria Liſe Heſternmann fra Hadersleb. Fra 1719 var han efter forriges Død Paſtor til denne Menighed, indtil 1745 i December.

8) Hr. Matthias Meyland. Denne ærede Mand, ſom af Efterkommerne aldrig bør glemmes. Præſtegaarden har han af ny prægtig opbygt, Gaardens Jorde har han ſamlet til et Sted, og tildeels indgroftet, og hvorfor æres ikke han med Medailler, frem for ſomme andre fra de oeconomiſke Selſkaber? Han er

født 1717 den 30 Jan., og havde til Fader den ærv. Paſtor Johan M. til Hoptrup. Han reiſte ſom Student 1739 til Jena. Efter Hiemkomſten conditionerede han her omkring nogle Steder, indtil han 1745 blev Hr. Alslov adjungeret paa dette Sted. Han gifte de ſig med Dorothea Thomæ, en Dotter af Borgemeſter Thomſen i Fridericia.

XV. Bierning Sogn.

Denne Kirke, ſom ſtedſe har været et Annex til Moltrup i Hadersleb Herred, ligger i Tyrſtrup Herred, ¾ Miil Norden Hadersleb.

Navnet viſer, at Kirken ligger høyt.

Byerne i dette Sogn ere: Skoubolling, Kabdrup, Rorkiær, Bierning Kro-Bierning Roy, Errigſted, Ulvhuus, Tommeshuus.

Indbyggerne ere ved 280, og Plovtallet 11½, af hvilke 8 høre til dette Herred, Reſten til Hadersleb Herred.

Bacchi Tempel paa dette Sted er overmaade gammel; thi faa Steder ere ſaa gamle bebygde, ſom dette.

§. 15.

Gram Herred.

Dette ſtore Herred, ſom, naar Jægerup bliver Middelpuncten, gior Sønder og Norre 4 Mile, og fra Øſter til Veſter 5 Mile, er faſt ſom en Ø, omgiven

af

af Ribs Aaes to Arme, see §. 8. Mod Osten stoder det til Hadersko og Tyrstrup Herreder, og mod Norden gaaer det til Skodborg Aae.

Hele Herredets Plovtall bliver omtrent 91 1/24, og dets Indbyggere 5980.

Paa den Østre Side er got Land, gode Enge og Skove, giennemskaaren af mange smaa Floder; men her antreffes mange ringe og udyrkede Stykker Hede- og Mose-Jord.

Kirkerne hører alle til Baring Syssel og Hadersleu Provsti, undtagen disse tre, Gram, Nustrup og Skrydstrup, som ligger til Sønder Jyllands Syssel, og under Biskoppen i Ribe.

1. Gram Sogn.

Mærkværdighederne her ere Gramgaard, om hvilken læses, at Hr. Erland Kalf besad i Forlening Gram Slot og Mogeltonder Aar 1359, og Aaret efter blev Erland Kalf sat i Rigens Raad, for, han slog sig til Kong WALDEMARS Parti, hvorved Kongen fik baade Gram, Mogeltonder og Ribe Slotte. Fra Gram Slot ovedes ofte Fiendtligheder mod Ribe, og vi læse en Dom dateret Dagen efter St. Hans Dag 1372 over en Mand af Ribe, som tilførde Gram Slot to Fade Bossekrud (k). Aar 1658 døde Gregorius von Pudevels, Herre til Gram (l). Slottet laae i den tykke Skov,

(k) Prof. Gram i det lærde Selsk. Skrifter 1 Deel p. 254.
(l) Prof. Möllers Nachr. von St. Joh. Predigern p. 46.

Skov, indtil den gamle Feldmarſkalk Hans Schak (ſom ſtod ved det danſke Hof 1660, og var under Kong CHRISTIAN V. den berømteſte General), flyttede Gaarden en halv Miil ſydligere, og anlagde den paa dette plaiſante Sted, hvor den nu ſtaaer. Endog i de gamle Kiempeviſer finde vi dette Sted omtrent i Holger Danſkes Tid: Kong Siegfrid Fader til Orm Ungerſvend raaber op af Graven til Sønnen, og giver ham Sverdet Birting, hvormed han ſlog Berner Riſe og Giort og Alf, ſom ſtegte Siegfrid paa Grammer Øe. Gram var den femte Konge i Danmark, ſom regierede Aar efter V. Sk. 3053, og blev ſlagen af Kong Svibdager i Norge (m); om han har givet Stedet Navn, ſtaaer derhen. Gram-Gaards Gods gior omtrent 30 Plove.

Nybøl, egentlig i Foel Sogn, er og en frie Gaard, nu hørende under Gram; men har tilforn været i de Wohnsfelders og Kockers Familie. Aar 1632 og 1638 eyede Ditlev von Buchwalt Nybøl og Gielstoft, (hvilken ſidſte nu er en Kongelig Forpagtnings-Gaard her i Sognet). Af Sognet hører intet under Hadersleb Amtſtue foruden Arupgaard, ſom gior ½ Plov, og 16 ſaa kaldte nye Gram-Plove i dette og Foel Sogn; Under Ribe Amtſtue 8 Tønder Hartkorn til Gram Birk.

Sognet er temmelig vidtløftig og ſkal tilforn have udgiort to Sogne, og den afbrudte Kirkes Rudera viſes endnu. Indbyggerne belobe ſig til 700. Kir-

(m) See mere A. Krantz. regn. aqvil. p. 5.

Kirken ligger 4½ Miil Veſten Hadersleb, og to Mile Oſten Ribe. Den har ſiden Reformationen ey havt flere end ſyv Præſter, og diſſe ere:

1) Hr. Johannes, ſom døde 1592. (teſt. Profeſſ. Möller.)

2) Nicolaus Johannis, blev forrige ſin Fader adjungeret 1586, og levede endnu efter 1600. Han var om Natten ikke bange at ſee ſig om paa eenlige Steder, for at ſlaaes med Spøgelſer, hvorfor hans Kone ſtraffede ham.

3) Johannes Nicolai, ſom døde 1636. Han ſkal have havt et yndigt og ſtærkt Mæle til at meſſe Latin.

4) Hr. Provſt Friderich Hanſen Fries. Døde ikke forend 1702 eller 1703, og var altſaa i Lærecmbedet 6 til 47 Aar. Giftede begge ſine Døttre bort, medens han levede, den ene til Nuſtrup Præſt, og den anden til ſin Succeſſor Hr. Bleckenberg. Om hans Ægteven Anna overlevede ham, finder jeg ikke.

5) Daniel Bleckenberg fra Blecken ved Bergen. Blev den forrige adjungeret, og giftede ſig 1698 med Kiſten Marie Fries. Han døde 1729. Hans Børn ere: Claus B. Studioſus juris practi. i Norge, Friderich B. Præſt til Ballum, Major Bleckenberg ved Huſarerne, en Dotter gift med Paſtor Harboe til Broager.

6) Hr. Provſt Peter Kraglund fra 1729 til 1751. Er født i Ribe Biſpegaard; thi fire Uger for hans Fødſel afbrændte hans Faders Præſtegaard 1681, hvorover hans Moder Helene Kraglund ſegte til ſin Fader

Biſkoppen

Biſkoppen i Ribe. Hans Fader var Mag. Chriſten Wellejus, ſom i 51 Aar var Præſt for Lintrup og Hierting. Hans Farfader var Mag. Laur. Wellejus, Stiftsprovſt i Odenſe, og hans Farfaders Fader Doct. Chriſten Wellejus, Prof. Theol. og CHRISTIAN IV. Hofpræſt. Fra Ribe Skole blev han af Rector Jörgen Seerup dimitteret 1696 til Academiet i Kiobenhavn. Derefter var han i Biſkop Bircherods Huus i Aalborg paa andet Aar, indtil den bekiendte Sag med de falſkelig angivne Liſtedſke Beſatte, ſom blev til hoyeſte Ret indſtevnet, nødte Biſkoppen med ſin Familie nogen Tid at opholde ſig i Kiobenhavn. Herefter reiſte Peter Kraglund igien til Academiet, fik Sted paa Kloſteret, og endelig paa Collegio Medico; Imidlertid fik han Condition i Geheimeraad Moths Huus med at arbeide paa det danſke Lexicon, ſom ſal. Moth agtede at udgive. Han blev 1703 kaldet af Grevinde Soph. Dor. Marſchalk til Schakenborg og Gram, ſom Paſtor til Fohle, med venia ætatis af Kongen; her ſtod han i 26 Aar, hvorefter han 1729 af ſamme Grevinde blev forflyttet til dette Sted. Stedſe var hans Adferd yndig, og hans Levnet opbyggelig. Bedrovelſe havde han og ſin Deel af: han ſaae ſin kiere Faders Gaard anden gang at gaae op i Ildsluen. Hans Angeſt og Trængſel var tilfælles med andre, da den ſvenſke Generaliſimus var indfalden i Landet, og ſtod ved Flensborg; men han havde og Glæde af ſine Born, da den ene Dotter Birgitta Maria blev vel gift med Paſtor Matth. Worm

Seerup

Seerup i Faaborg, og den anden med Paſtor Buch i Oſterlinnet (n); men hans Son Hans Schack Kraglund blev ham i hans ſidſte Aar adjungeret, og var forſt Stiftspræſt ved Wallee, men nu Sognepræſt til Hoyelſe og Lellinge. I et kierligt Egteſkab levede han 44 Aar med Maria Eliſ. Stichelia fra Hadersley. Hans ſidſte Levedag var den 28 Junii 1751.

7) Hr. Anders Thorup, fodt 1702 den 25 Dec. i Oſtervandet Sogn i Thye udi Jylland, hvor hans Fader Anders Lagaard var Bondemand. Min Fader ſkriver han ſelv, forlod os ved en for haſtig Dod, og min Moder henſatte mig til ſin Broder Peder Bertheiſen i Thorup. I mit ſyvende Aar tog Provſten Mag. Jens Godſen i Ingſtrup mig til ſig, for at giore hans Son Selſkab i Læsning, og ſiden af ham ſat i Aalborg Skole, hvorfra jeg af den Tids Conrector Chr. Theſtrup blev 1720 dimitteret. — Efter at jeg havde taget Examen Theolog. under Prof. Bartholin og Steenbuch med Charact. Non Contemnendum, reiſte jeg igien til Ingſtrup, og conditionerede hos forbemeldte Mag. Godſen indtil 1736, da han kaldede mig til ſin Capellan for ſine tre Menigheder, i hvilken Station jeg forblev neſten i fire Aar, men efter hans Dod forflyttet ſom Capellan for de fire Hammer Sogne i Vendſyſſel, hvor jeg ſtod paa 14 Aar hos Sognepræſten Hr. P. Hoyer.

Efter

(n) Hvis Son Studioſ. J. Buch jeg for diſſe og flere Efterretninger er med megen Tak forbunden.

Efter omtrent 17 Aars Capellans Tieneſte, for at ſøge et Sognekald, reiſte jeg til Kiøbenhavn, og blev da 1751 kaldet til Præſt i Gram, af den Høybaarne Frue Geheimeraadinde og Enkegrevinde af Schack. Jeg har været to gange gift, første gang med Engel Maria Jacobs Dotter Friſenberg fra Hobroe Præſtegaard. Aar 1753 i andet Egteſkab med Regiments-Quartermeſter Jens Falckes Enke Eliſabeth Henriks Dotter, en Dotter af Rector Scholæ i Wilſter.

Hr. Friderich Chriſtian Claudi, Capellan pro Perſona ved Gram Menighed. Født 1738 paa Øſterbygaard, hvor hans Fader Claus Wilhelm Claudi var Forpagter, hans Moder Johanna Hieronyma Roderiquetz, en Dotter af Paſtor Roderiquetz ved Trinitatis Kirke i Kiøbenhavn. Begge diſſe hans Forældre fradøde ham alt for tilig, men Forſynets Gud lod ham finde en kierlig og trofaſt Fader i hans ældſte Halvbroder Marcus Claudi, ſom ſatte ham under Information hos H. C. Mölmarch, ſom ſiden blev Præſt i Horne udi Vendſyſſel, hvorfra han blev ſendt til Kiøbenhavns Univerſitet 1756. Conditionerede derefter et par Steder, indtil han 1768 blev ſom Capellan til dette Sted ordineret.

II. Ruſtrup Sogn.

Dette Sogn er temmelig folkerig, og derfor er Kirken ikke allene een af de ſmukkeſte, men og den ſtørſte Bygning af Landkirker paa mange Mile her omkring.

Byerne

Byerne ere: Nuſtrup, Bek, Kolſnap, Gabel, Brundelund, Aalkiær, Vraa, det er 116 Familier, og altſaa kan regnes Folkemængden til 720.

Plovtallet gior $13\frac{1}{24}$, altſaa ſtaaer man let for Udgift og har Jord nok; thi alle diſſe Plove udgiore omtrent 140 Tønder Hartkorn efter danſk Regning; og paa lige Jord var det i Dannmark viſt bleven udmaalt til over 300 Tønder; men alting maa have Aarſag, hvad kommer det an paa en halv Sneeſ Plove?

I Sognet har ſtaaet et Slot kaldet Gaaskiær, ſom ſkal have ſtaaet efter Hertug Hanſes Tid. Dets Kiendetegn ere her endnu.

Ved Brundelund viſes en Høy, hvorudi ſkal ligge begraven en ved Navn Ketel, ſom foregav at være Broder til Biſkop Cyrillus i Palæſtina, og har følgelig levet omtrent Aar 380.

Nuſtrup (Neudorp) ligger 3 Mile neſten i Veſten fra Hadersleb.

Catholikernes Kirkepatron her var St. Laurentius.

Præſterne ere:

1) Marqvardus antog Lutheri Lære, og var vel ſtuderet.

2) Peter Marcuſen, en Søn af forrige. Døde 1597. Ved Hr. Stuhrs Dotter i Hammelev blev han Fader til Marcus Stuhr i Toftlund, og Hr. Henrich Paſtor til Hammelev.

3) Mag. Ditlev Simonis fra Hoptrup Præſtegaard. Var ſom Student af Kong FRIDERICH me-

get høyt agtet for sin Lærdom; men hans Son, som blev Præst i Arrild, slægtede ham ikke paa.

4) Nicolaus Dall, var nok ogsaa fra Hoptrup Præstegaard. Var her 1642, og døde 1652 eller 1653.

5) Mag. Peter Hiort fra 1653 til 1659. Forhen Archidiaconus i Hadersleb.

6) Johannes Lagonides Wedel fra 1659 til 1692. Hvis Fader Mag. Lago Wellejus var Præst til St. Cathrinæ i Ribe, og døde 1648. Hans Moder var Medea Lagonis af Ribe Biispegaard. Hans Farfader var Mag. Andreas Severini Wedel, til sin Tid Th. Brahes Hofmester, siden FRIDERICH II. Hofpræst. Hans Brødre vare Mag. Andreas Wedel, Conrector i Ribe, Mag. Johannes i Andst, Mag. Severin i Rapsted (o). Han døde 1692 den 2 Jan.; men hans Enke Dor. Ölgaard von Ahlefeld (forrige Mag. Hiortes Enke) levede til 1726.

7) Hr. Provst Lago Johannis Wedel fra 1692 til 1733. Blev ordineret i Ribe af Biskop Lodberg 1692 den 13 Maii, da han var 27 Aar gammel, og blev indsat i Nustrup Kirke af Hadersleb Amts Indspecteur D. Möller, som sædvanlig paa Amtmandens vegne. Han gav Plads for sin Efterfølgere og uroligvekkende Naboe Mag. Morup, da han døde 1733 den 6 Junii. Han var tre gange gift, først med den fromme

(o) Om denne Efterretning holder Stik, bærer jeg nogen Tvivl.

me Anna Elis. Fries, som folgte sin Guldkiede, og opbygte for samme ved Kirken et Fattighuus til to Nødlidende; Hun døde 1719 som Moder til 9 Børn. Hans anden Ægteveninde var Birg. Soph. Allerup fra Lemb Præstegaard, som fødte ham tre Børn. Endelig 1728 blev han viet trædie gang, og det med Oberstlieutenant Clements af Rendsborg Dotter Maria Susanna, som ved ham blev Moder til tre Børn og overlevede ham, hun blev gift med Past. Wang i Skrydstrup.

8) Mag. Iver Morup. Var en Siellænder; thi hans fornemme Fader var Borgemester i Corsoer. Den lærde Morup blev Feldpræst 1709, og for sin Strabadse fat i Skrydstrup Pastorat efter 8 Aar, sad der, og ventede i 16 Aar efter forrige Hr. Lagonis Død. Med sin Altonaiske fromme Elisabeth avlede han en Dotter, som blev gift med Pastor Hoyer i Hellevad, og en Søn Iver, som er Jurist. Han døde 1759, da Peder Hegelund, som blev siden Capellan i Aadst, og er nu Hospitals Præst i Colding, var ham nogen Tid adjungeret.

9) Mag. Johann Arent Dyssel fra 1760 til 1764, da han blev Vice-Pastor i Sandby udi Lolland. Om hans Fortienester er i den lærde Verden ingen ukyndig, og, siden jeg vidtløftig i den Lollandske Historie har fortællet om hans Liv, Skrifter, Familie og Giftermaal, er jeg her des kortere, og vil kun sige Læserne, at han er født 1726 i Vrensted Præstegaard udi Jylland. Hans Farfader var Etatsraad og Amtmand

over Seilſtrup og Borglum. Hans to Farbrodre bleve nobiliterede med det Navn Falkenſkiold. Aar 1755 ſkulle han have været Paſtor Adjunct. paa dette Sted, men Biſkop Brorſon var ham imod, og Dyſſel blev Capellan til Landet i Laaland, men efter M. Mørups Død vilde Gud være mægtigere end Biſkoppen. Han blev Præſt til Ruſtrup 1758, og ſad der til 1760, leed allehaande, fordi han vilde tænke og tale.

10) Hr. Provſt Thomas Wang, ſom Mag. Dyſſel ſelv recommenderede til ſin Efterfølgere; Han var fra 1733 til 1764 den 16 Nov. Præſt i Skrydſtrup, hvor han var gift forſt med Hr. L. Wedels Enke af Ruſtrup, men ſiden med Cath. Dor. von Einen, en Dotter af Paſtor von Einen til Heiligenhafen, med hende han holdt Bryllup paa Gram ſamme Dag ſom Paſtor Harboe ſammeſteds med Jomfrue Bleckenberg. Hr. Wangs eeneſte Dotter blev gift med Paſtor Reich i Norborg. Aar 1772 afbrendte hans, af Mag. Dyſſel med ſtore Bekoſtninger iſtandſatte Præſtegaard i Ruſtrup; endelig Hr. Wang fik den for got Kiøb, og Dyſſel maatte lide det. Men ſee! hvad med Synden kommer, gaaer med Sorg igien, det er et Ordſprog. Hr. Wang er født 1707 i Vang udi Thye, og hans Fader Joh. Boyeſen var Strandforvalter. Fra Hiørning Skole blev han 1727 Student. Hos ſin Mørbroder i Flade Mag. Jens Wang blev han 1731 begiert til Capellan pro Perſona, men Morbroderen døde, forend

ſorend Han blev ordineret, hvorpaa der blev reflecteret, at han fik Skrydſtrup Sognekald.

III. Skrydſtrup Sogn.

Har 500 Indbyggere, og dog ſtaaer hele Sognet kun for $4\frac{11}{12}$ Plove.

Byerne ere: Skrydſtrup, Uldal, Horlok, Uldallund, Lilholt, det er 57 Familier.

Kirken er en liden uanſeelig Bygning, ligger $2\frac{1}{2}$ Miil Veſtſydveſt Hadersleb.

Sognet har ſmukke Teglbrenderier; thi man har her de beſte Torvemoſer, hvilke oprette Skovmanglen.

Her har ſtaaet et Herreſæde kaldet Borgvold, hvis Graver og Rudera ſees endnu. Ved Lilholt (Lindeholt) har i Pavedommet ſtaaet et Capel.

Præſten har to Frigaarders Avling; men en Eng kaldet Blodeng, hvoraf avledes 12 til 16 Læs Høe, er bortkommen fra Præſtegaarden, og ved Anſogning fik Mag. Morup Anviisning af Bønderne paa et Stykke Jord een Miil fra Gaarden, hvoraf haves 4 til 6 Læs.

Kirken ſkal være bygget paa Biſkop Magni Procuration, hvis Navn og Dods Aar 1364 læſes paa en Tavle. Kirkens Præſter vides allene diſſe:

Provſt Nicolaus Gambs, ſom levede endnu 1643.

Hr. Peter — ſom erlangede omtrent Aar 1656, ved en Opvartning for det Kongl. Herſkab paa Mauſtrup Lyſtgaard, at NB. Sognets Kongelige Lieder, formedelſt Kaldets Ringhed, evig ſkulde ligge til Ste-

dets Præſt. Kongebrevet var i Præſtegaarden, men er med flere Breve af en Præſteſøn Monſr. — bortſlæbt. Sligt er for Hiſtorien een uforvindelig Tab.

Hr. Hans Peterſen, den forriges Søn. Fik til Capellan 1669 Matth. Schink, (men Biſkoppen forkaſtede den Hr. Hans forlangede).

Hr. Matthias Thomæus Schinck fra 1669 til 1704 fra Odenſe. Hr. Schinck var vel ſtuderet, og havde Rigdom. Med ſin Huſtrue Birgitte Lorentzen af Hadersleb avlede han to Døttre, hvilke efter Faderens Død bleve boende i Præſtegaarden, fordi den fattige Succeſſor

Hr. Peter Als (fra Als) ikke formaaede at kiøbe Gaarden; thi det lidet han hos Domprovſt Mag. Seerup i Ribe havde fortient, forſlog ſaare lidet. Han ſad derfor i een Ende af Huſet, og forfaldt til Crapulam. Han døde 1709.

Hr. Paulus Tranſius fra 1709 til 1717. Hvis Fader var Paſtor L. Raunſöe til Oſterlinnet, men hans Moder Kiſten Trans. Hans Kaldsbrev til dette Sted er af Kong FRIDERICH IV. dateret i Venedig, hvilket blev ham ſendt til Nuſtrup Præſtegaard, hvor han informerede.

Mag. Iver Morup fra 1717, og blev 1733 Præſt i Nuſtrup, q. v.

Provſt Thomas Wang fra 1733, og blev 1764 Præſt i Nuſtrup.

Hr.

Hr. Richard Krahe. Denne min Ven og vist velsindede Jesu Tiener, havde til Fader den beste Mand Pastor Krahe i Oddis, som satte ham i Hadersleb Skole, hvorfra han blev dimitteret 1750 til Kiobenhavns høye Skole, da han var noget over 17 Aar gammel; hap udstod her efter to Aar sin theolog. Prove med Berommelse. Hastig kaldede Gud ham i sin Kirkes Arbeide. Han blev 1758 den 6 Sept. ordineret af Provst Wöldike i Hadersleb som Capellan i Oxenvad; men, saasom hans Principal sammesteds, Pastor Lorentzen døde i samme Maaned, maatte Hr. Krahe qvitere, og blev kort efter Feldhospitals Præst ved de danske Tropper i Holsten indtil 1763. Herefter opholdt han sig, med 8 Rdlr. maanedlig Gage hos sin Fader, indtil han 1764 den 16 Nov. blev af Kongen kaldet til dette Sted.

IV. Wittsted Sogn.

Dette store Sogns Indbyggere belobe sig vist over 750 Personer, og har 14¾ Plove.

Wittsted blev i gammel Tid skreven Witsee, det er Ved Søen, af den ey langt fra Kirken liggende Soe. Det forstaaer sig selv, at det klinger her alt for Dansk at sige Vedsse eller Vedsted.

En Deel Offersteder og Begravelser sees paa Markene fra Hedenskabet af.

Byerne i Sognet ere: Ustrup, Hegelund, Arnitlund o: Ornelund, hvilke to Byer have faaet Navn

af en Orn og en Hog, ſom paa hver ſit Sted havde deres Ophold, men floy daglig ſammen for at ſlaaes, indtil een blev ødelagt; Skovby, Abkiær, Veilbøl, Overjerſtald, Rudbæk, tre Kroer: Immervat, Slykeſter og Wartenberg, det er 124 Huſe.

Kirken med et høyt ſpids Taarn, liggende 1¾ Miil Sydveſt fra Hadersleb, og har havt diſſe Præſter:

Siwert Ghoes 1456, ſom ſkal have tilſkreven Kong CHRISTIAN I. haarde Modſtandere Greve Gerhard et Brev, ſom bevegede ham til Skaanſel mod Sognets Bønder i deres Contributioner.

Hr. Morten, ſom havde til Indkomſter 6 Sild og 6 Brød af hvert Boel, 3 Sild og 3 Brød af en Kathner og Inderſt. 8 Skl. for Jordefærd, 4 Skill. for Brudevielſe — 4 Præſtekoer. Hr. Morten maa være død omtrent 1610.

Hr. Wilhelmus Martini, Herredsprovſt og Conſiſt. Aſſeſſor. Skrev ſig med Tilnavn Wirzöe. Han leed meget i de uroelige Aar 1643 og 1644. Hvad Aar han døde, kan jeg ey ſige med Vished; Aar 1656 levede han endnu. Med ſin Huſtrue Maren Marcuſes (Søſter til Ritmeſter Pet. Marcuſen i Hoptrup) blev han Fader til Hr. Peter, Præſt i Hammelev; Hans, gift med Nis Møllers Enke i Hadersleb, og ſom blev Stiffader til Martin Niſſen, Paſtor i Skiærbæk (o), og til ſin Succeſſor Hr.

(o) Og efter Hans Wilhelmſens Død blev hun tredie gang gift med Lor. Tode af Kiel, og ved ham blev Moder til Paſtor Peter Tode i Lygom.

Hr. Gert Wilhelmi, ſom i mange Aar var Faderen adjungeret; Han døde udi Hadersleb i det fatale Aar 1659, efter at Polakkerne havde medhandlet ham ret tyranniſk, udplyndrede ham, bandt ham bag deres Heſtes Rumpe og ſlæbte ham om med ſig.

Hr. Antonius Mogenſen Gaverslund fra Gaverslund Præſtegaard. Fordi hans forſte Huſtrue i ottende Maaned efter Brylluppet fødte ham en Søn, maatte han ind for Conſiſtorium. Med ſin anden Huſtrue (Søſter til Conrector Bockhorſt i Hadersleb) blev han Fader til Johan Bockhorſt og Jens Bockhorſt, ſom bleve Degne, og Magdalene, ſom blev gift med Peter Jørgenſen i Vamhol. Af hver Kirke i Provſtiet fik han en Rdlr. til at opbygge den af de ugudelige Polakker ødelagte Præſtegaard (p). Han døde Aar 1696 den 1 Julii i fattige Omſtændigheder.

Hr. Magnus Antonii, kaldte ſig med Tilnavn Büchholm af Præſtegaardens Byggepladſes Navn. Han blev 1691 ſin Fader adjungeret. Ved hans Hielp blev reguleret 1704 ſaaledes: at Skoleholderen her ſkulde af hver Gaard have aarlig en Skieppe Rug, og af hver Kotner 4 til 6 Skl., enten de havde Børn eller ey. Han blev ey gammel; thi han døde ſidſt i Aaret 1708. Med ſin Huſtrue Cath. Eliſ. Tode avlede han Maria, ſom blev gift med Mag. Raved til Ulvesbøl i Eidersted, og Maren gift med Farver Branddorf i Skiærbæk. Herr Magnus var vilg, og Præſte-Indkomſterne her tillade ey at berige ſig.

Hr.

(p) See Provſte-Archiv 30 Skuffe.

Hr. Paulus Matthiæ Holſt fra 1709 til 1753. Født i Hadersleb 1674 den 8 April. Hans Kaldsbrev til dette Sted er dateret Dresden. Han blev 79 Aar gammel, og døde 1753 den 30 April. I Giftermaals Sager maa han have været meget uſtadig, Gud naade den Kone, ſom —; Fordi han ikke tog ſin Formands Enke til Ægte, tilſtod han hende Halvdelen af alle ſine Indkomſter, undtagen af Agerdyrkningen og Liigpræ-dikener (q), at holde for hende to Koer, ti Faar, en Tønde grøn Land ꝛc. (r). Aar 1710 giftede han ſig med Elsbeth Anderſen, en Kiøbmands Dotter, med hvilken han hos Frue Zühlov var bleven bekiendt; men han vilde atter have ſviget (dog ved ſin Stiffaders intervenire). Elsbeth tvang ham ved hans egne Breve (s), men hun døde 1724, og han traadde igien hurtig til Ægteſkab med Sara Simons Dotter fra Sparrelund udi Døby Sogn, Søſter til Krigscommiſſarius Simonſen i Hadersleb. Han blev ikke værdiget at blive Fader.

Hr. Iver Thomſen, ſom blev 1750 den forrige i Embedet adjungeret, og ordineret af General-Superintendent Reuſs. Hans Fader var Borgemeſter Hans Thomſen i Fridericia, men hans Farbroder Provſt Morten Thomſen til Lunde og Outrup dimitterede ham til Academiet 1736 i hans 20 Aar. Han holdte ſig ſmuk

(q) Ved Liig ere Præſternes Indkomſter her anſeelige, der prædikes uden Forſkiel over alle.
(r) See Hadersleus Conſiſt. Protocol 1710.
(s) See ibid. 1709.

ſimk ſtadig og flittig ved den høye Skole, indtil han blev begieret i Geheimeraad Th. v. Adelers Huus til Lykkesholm ſom Informator 1745. Hans Egteven har han fra ſin Fødebye, nemlig Hr. Peder Lobedantz Dotter Chriſtina, (Capellan til den tydſke Menighed i Fridericia, og Præſt til Errithse).

V. Hammelov Sogn.

Man merker her Tørninggaard, det er det i gamle Dage ſaa navnkundige Sted Tørning Slot, ſom for neſten 400 Aar ſiden tilhørde de Limbeker. Til Slottet ſeer man endnu Rudera i Skoven. Til Gaarden avles mangfoldig Korn, og fødes ved et par hundrede Stykker Qvæg, Stude og Heſte. Egnen er overmaade lyſtig. Spadſerer man under de høye Banker, ſeer man dem vrimle med Træer, paa hvis Grene de hoppende Fugle med deres livlige Stemme maa oplive alle dem, ſom ere traurige. Angenemt, ſeer man, Vandet fremſkynde af ſine bedækkede Kilder, hvoraf Vittigheden og Dueligheden ogſaa veed at benytte ſig.

Tørning Lehn, ſom nu er indlemmet Haderslevhuus Lehn, derunder indbefattedes lige til de ſenere Tider Gram-Nørrangſtrup, Frøs, Calslund og Hvidding Herreder. See §. 1. Jeg finder, at Otto Holgerſen og Margrete Gans havde i Forlehning og Pant Tørning, hvor deres Søn Jørgen Roſencranz 1523 blev født (c). See §. 7. Nu pagtes Torninggaard

(c) Hvis Portrait, ſee Danſke Magazin T. IV. p. 195

gaard bort af Kongen for aarlig omtrent 1100 Rdlr. Her ved Gaarden har Hr. Major Bleckenberg 1772 anlagt en Blek-Fabrique, som drives ved Vandmølleverk, og er i den beſte Gang.

Styding Dam her i Sognet forpagtes ligeledes bort af Kongens Amtmand.

Hammeløv ſkrives af Mag. Heimreich i hans af Aar 1305 opſatte Regiſter paa Amtets Kirker, Hameløv, hvoraf jeg ſlutter, at Navnet ſkal betyde Auløv, Aaløb, om hvilken Aae eller Rivier, ſom tilforn var ſeylbar, men er nu neſten tor, ſkal ſiden handles ved Jægerup Sogn.

Sogners Byer og Steder ere: Hammelov, Styding, Ladegaards Bye, Heryhyt, Torninggaard og Molle, det er 76 Familier, og har 470 Indbyggere; men Plovtallet er 15.

Hammelov lille Kirke med et lidet Spir paa, ligger ½ Miil Veſten Hadersley.

Dens Præſter vides:

Gregorius Jenſen 1456.

Nicolaus Conradus af Hadersley, døde 1545.

2) Georg Stuhr, en Tømmermands Søn af Hadersley. Døde 1561.

3) Henricus Marqvardus fra Nuſtrup, forriges Svigerſon, døde 1606. Fortegnelſen paa Præſte-Indkomſterne have vi fra ham følgende: „En Huus-„toft Norden Præſtegaarden. 7 Agre. Galleager. „en Ager 1 Camp ved Styding Mark. 7 Agre ꝛc. Hen-

„richs

"richs Damager 12 Agre. Store Lyſebierge ved
"Toftenden. Favsbierge, Halleveisbierge, Bren-
"bierge, Norbierge 7 Agre, lille Vogerholm 3 Agre.
"Lill Korkelborge, ſtor Kokkelborge, ſondre Kokkel-
"borge to Agre. Kierling øres Ager, item 7 Agre ꝛc.
"Guldbierg Ager to Agre. Smørſkov Ager 7 Agre.
"Gadams Ager. Eng: tre Skifte i Hindemai, Tran-
"kiers Hafsmai. Sandmai Skifttorne. Trolskiær
"Skiſt; Det lille Kiær Norden Damſted. Foſmai
"Skift, Bredmai Skift; to Fiſkedamme Øſten og
"Sonden Byen. Korntiende den 15 Kierf til Kir-
"ken og Præſten undtagen af Gammel Ladegaard,
"hvoraf Præſten faaer det forſte Aar III. Skp. Rug,
"det andet Aar IV. Skp. Byg, det tredie VII. Skp.
"Havre. Qvægtiende det 15. Smørbord en Mark
"Smør af hver Koe, og Øſt og Brød dermed; Bru-
"devielſe 2 Skl. Kirkegang 2 Skl. Jordefærd 2 Skl.
"Offer en Skl. af hver par Egtefolk, men af Ugifte
"en Alb. Egbord 20 Æg af hver Gaard. Sild-
"bord to Alb."

4) Georg Stuhr Henrici, den forriges Søn, fra 1607 til omtrent 1630.

5) Peter Ehlertſen eller Hilarius fra Hadersleb. Den forriges Svigerſøn. Døde 1649.

6) Peter Wilhelmi fra Witſted Præſtegaard. Giftede ſig med Formandens Enke Dorothea Stuhr, men Egteſkabet var ufrugtbart. Han døde i Hadersleb med ſga mange flere gode Mænd 1659.

7) Hr.

7) Hr. Georg Stuhr, født her paa Stedet 1631 den 24 Nov., og var en Søn af forrige Hr. Peter Ehlertsen. Han blev kaldet hertil 1660; men inden Aarets Udgang søgte han (u), og blev forflyttet til Hell. Geistes Kirke i Flensborg, hvor han stod paa 55 Aar, og døde 1715 den 12 Sept., efterat Hr. A. Fiſcher fra 1704 havde været ham adjungeret. Hans Huſtrue var Cathr Nic. Hanſens Dotter paa Torninggaard (x).

8) Chriſtian Steffenſen fra 1660 til 1699, forhen Rector ved Hadersleb Skole, og var 56 Aar offentlig Lærere.

9) Hr. Johannes Reimer, Herredsprovſt og Conſiſtorii Aſſeſſor i Hadersleb. Præſt fra 1675 til 1727. Var født 1650 den 22 April i Bedſted, hvor hans Fader var Præſt. Formedelſt hans Faders altfor tilige Død 1658, kom han i ſin Morbroders Mag. Jo. Chr. Fabricii Huus i Huſtrup, hvor han læſte saa flittig, at han 1666 gik til Univerſitetet i Konigsberg, og var der i tre Aar, hvoreſter han i ſin Fodeegn præceptorerede, indtil han af den gamle Paſtor Steffenſen blev forlanget til Capellan, og blev dertil confirmeret 1675 den 22 April, og tog til Egte Hr. Steffenſens Dotter Anna Maria. Tre Aar efter hans Svigerfaders Død tog han ſig ſelv en Capellan, nemlig Steph. Henr. Prætorius;

(u) Man mener, for at komme bort fra endeel ſine Beſlægtede i Sognet.

(x) See mere Prof. Möllers Nachr. von den Paſtoribus in St. Johannis p. 2. not. 3.

torius, og Hr. Reimer levede derefter indtil Aar 1727 den 25 Junii, og var 52 Aar i Lære-Embedet.

10) Stephen Henrich Prætorius. Blev den forrige adjungeret 1702, og blev gift med hans eenſte Dotter Dor. Soph. Reimer, ved hvilken han blev Fader til Johannes og Chriſtian Prætorius, om hvilke ſtrax ſkal meldes; Joh. Reinhold Prætorius, ſom blev Præſt til Dezbøl; Henrick Prætorius, ſom blev Farver; og Steffen Henrick, døde 1759 ſom Hollandiſk Bogholder, Reſident paa Den Ternaten i Oſtindien. Den gamle Hr. Prætorius var født 1677 den 8 Mai i Hoiſt, hvor hans Fader var Præſt. Fra Tonder Skole reiſte han til Kiels høye Skole. Siden informerede han paa Skiersøe i Jylland, og ſtuderede derefter paa Kiøbenhavns Academie, indtil han blev kaldet til dette Sted, hvor han lagde ſine Been 1742 den 26 Julii, men hans Enke levede til 1758.

11) Johannes Prætorius, en Søn af forrige. Beſøgte i ſin Ungdom Jena og Halle. Efter hans Hiemkomſt blev han Rector og Informator i Byſom udi Ditmarſken, hvor han giftede ſig med Elſabe Kruſe. Siden var han i 9 Aar Prædikant til Simonsberg udi Eiderſted, og blev 1742 efter ſin Faders Død kaldet til Hammelev. Hvor beklageligt blev det her for ham og hans! Præſtegaarden og neſten hele Byen brendte af, og det ſom for hans haardere var, han døde i ſamme Tid Aar 1751 den 25 Julii. Hans Enkes og to Sønners Hylen hørde Gud, og Gud bevægede Hans

Majeſtæt Kongen at kalde hans Broder i den Afdødes Sted, ſom antog ſig diſſe Bedrøvede.

12) Hr. Chriſtian Prætorius, den forriges Broder og Succeſſor fra 1751. Født her paa Stedet 1713. Gik 1738 fra Hadersleb Skole til Kiel, og ſiden til Gottingen, hvor D. Operinus af en beſynderlig Kierlighed tog ham i ſit Huus; Ligeledes Prof. Gesner, Bibliothecarius, benyttede ſig af ham paa Bibliotheket, og blev med ham ſaa fornøyet, at han udvirkede for ham hos den Hannoverſke Regiering, og fik ham blant Seminariſterne, ſom dog kun af Landets Børn her til Skolemænd dannes; Men ſee! i det ſamme kom Bud fra hans ſyge Forældre, de vilde tale med ham, og han maatte forlade Gottingen, men ved det ſamme undgik han ogſaa den hiſt ſtrax paakommende Krigsnød. Aaret derpaa ſuccederede han ſin Broder til Simonsberg i Heklaus Kog ved Huſum; men blev efter halvfierde Aar Diaconus til Svabſted, hvor han udſtod ſarlige Sygdomme. Dog har Herren nu opholdet hans ſvage Legeme her i Hammelov over 20 Aar, og gid denne min Ven (y) leve endnu i mange Aar.

VI. Maugſtrup Sogn.

Maugſtrup (Markdorf) ligger 1¼ Miil Nordveſt fra Hadersleb.

Byerne i dette Sogn ere: Mauſtrup, Sommertved, Ringtved. Sognets Indbyggere ere 84 Familier, ſom udgiøre 600 Siele. Plovtallet er 9½. Paa

(y) Som jeg for diſſe Efterretninger ogſaa meget takker.

Paa Stevnhoy, et hedenſk Tingſted, fandtes for nogle Aar en Penge ſaa ſtor ſom vore 8 Skillinger, men tykkere, ey myntet, men ſtebt; man læſte derpaa: Antonius pius P. P. coſſ. VII eller VIII (z).

Ved Sommertved har i en nu vidtloftig Udorken, ligget en anſeelig Adelsgaard, kaldet **Thyresholm.**

Hertug Hans ſkal have havt i Maugſtrup et Lyſtſlot, hvilket blev ode, og Grunden forœret til Stedets Præſt (a) af Hertugen. Præſtehuſet var i gammel Tid i Jægerup. Det prœgtige Præſtehuus, ſom nu ſtaaer i Maugſtrup, er bygget af Paſtor Jørgen Boyſen, og forbedret af Hr. Cretſchmer; Derved begik Hr. Boyſen den Feyl, at han lod ſig ſkienke de 9 Fag Huus, ſom Sognemœndene paa hvert Sted i dette Provſtie ſkal paa Præſtegaarde holde i Stand.

Kirken er en ſtor trofaſt Bygning med Taarn, og dens Præſter vides:

1) Peter Stud.

2) Hr. Bendit.

3) Jens Lageſen fra omtrent 1560. Levede endnu ſom emeritus 1608. Fra ham har man Fortegnelſen paa Præſtens Indkomſter ſaaledes: „Maugſtrup „Sogn: Syv Otting Jord, en Otting paa Ringved

 „Mark

(z) Jacobæi muſæum reg.

(a) Viſes endnu den liden Øe, hvorpaa Slottet ſtod, og dets Rudera, og i Mands Minde har man endnu ſeet en ſpøgende Cavallier med en Federbuſk i Hatten, og hvit hans ved Haanden havende Dames raslende Klæder.

" Mark og en Otting Skov, skylder til Præstegaarden
" to Ørt. Havre, et feedt Svin — giorer ogsaa Red-
" skab til Præstegaarden. Refstrost (given fra Refshøy).
" Et slette i Skoven kaldet Ray halvdelen given til
" Kirken, halvdelen til Præsten — dog haver Sand-
" mænd fored den beste Part fra Kirken og Præsten til
" Nis Jepsens Gaard, som tiener Fr. Magdalena til
" Touskou, Henrich Ranzou salig med Gud, der selv
" overværendes; siden har Præsten brugt den anden
" Part som overbleven er vorden. En May kaldet
" Loyenhoymay — En Penning af hver Kalv, Foll,
" Bisvarm, skiftes i to Parter til Kirken og Præsten.
" Smørbyrd — forligt med sal. Hr. Bendit om en god
" Smørbyrd, hvilken Præsten og Degnen tager allene,
" derhos 6 Brod af hver Madskab, en Ost saa god
" som Husfruen er eller formaaer, dermed vil jeg lade
" mig noye — Brudevielse 7 Harsl. Skl. — Offer
" hver en Hvid en gang om Aaret paa Palmesøndag,
" saa mange som annammer Sacramentet. Korntiende
" og Qvægtiende ut alibi. Ægbord. Sildbord er tilgi-
" ven i Hr. Bendits Tid. Ligger til Sognet 30 hele Boel
" smaa og store — En Ager, hedder Lokke mit imel-
" lem Ringsted og Maustrup Rovmark. Bøger: en
" dansk Bibel, Summaria Sarcerii. Hieronymi Bibel.
" Lutheri Postil — Jægerup Sogn: Tre Otting over
" det gandske Fold til Jægerup Bye — skylder til Præ-
" sten — ligerviis som Niels Rigelsen skylder til sin Huus-
" bond giorer Redskyld, ꝛc. undtagen en ny Wuen,

" som

" ſom han gior Præſten om Aaret, dog af Præſtens
" egen Timmer, dog ſkal han ikke være forpligt at giøre
" ſamme Wuen for en ævig Ret, men i min og ſin Tid
" til en Taknemmelighed — 30 Boel til Jægerup Kirke.
" Deres beſte Sæd er Rug og Boghvede — I fordum
" Tid haver Sognequinder given to Smørbord, deraf
" haver deres Koehyrde havt ſin Lod og Part, er de
" vorden forligt med ſal. Hr. Peder Stud, af hver
" Boelſkab ſkal give 12 Mk. Smør, 6 Brød, en li-
" den Oſt saa god ſom veit tre Mark paa Wintzelvicht,
" deraf giver de Sognepræſten ⅔ Parten, Degnen og
" deres Hyrde ⅓ Parten. Er ſaadant retfærdigt, bil-
" ligt, ſetter jeg ind for min naadige Herr Provſte —
" Sildbørd giver hvert heel Boel om Kyndermißtid
" 6 Sild og 6 Brod, ½ Delen tager Præſten — Æg-
" bord: hver heel Boel 20 Æg, deraf tager Degnen
" fem ".

4) Mag. Jens Wandal. En Borger Søn fra Ribe, født 1570. Hans Farfader var M. Johannes Wend i Hadersleu, ſiden Biſkop i Ribe. Ved Kiøbenhavns Univerſitet blev han Magiſter. Man mener, han døde 1630. Hans Sønner vare: Peter, ſom ſuccederede ham, Ivar, ſom blev Profeſſor til Lund, Johan, ſom blev Raadmand i Ribe, Baggo, ſom blev Director for den Konglige Navigations Skole i Kiøbenhavn, Hans, ſom druknede i en Dam ved Præſtegaarden (b).

(b) Terpag. Rip. Cimbr. p. 653.

5) Petrus Wandalinus fra 1627 til 1659, født her i Maugſtrup 1602 den 9 Nov. Denne af alle Præſter merkværdigſte Mand er merkværdig fra hans forſte Aar; thi hans Tungebaand losnedes ikke, forend han var 4 Aar; men baade Forſtandens og Tungens Baand losnedes ſiden. Fra Hadersleb Skole gik han 1620 til Wittenbergs lærde Skole. Som Famulus reiſte han ſiden med Gunner Roſencranz og Laur. Ulfeld til Tydſkland, Frankrig, Italien og Spanien. Da han kom hiem igien til Kiobenhavn 1625, blev han ſtrax Decanus paa Kloſteret; men Peſten drev ham derfra, og han gik atter til Wittenberg, Jena, Leipzig og Roſtok. Ved ſin Tilbagekomſt holdt han Collegia orientalia ved Kiobenhavns Academie, og alle gratulerede ham til Profeſſor; Men da han i det ſamme blev til Maugſtrup Paſtorat forlanget, torde han ikke vegre ſig. Han gik, og blev ordineret 1627 den 10 Octobr. Her giftede han ſig med Nis Truelſens Dotter Sara fra Hierndrup, ſom tabte ſit Hovedſmykke i Sommerſted Skov, det maatte ey betyde got. Huusforger undſlog han ſig ſaaledes for, at han ikke kiendte de to Heſte, han daglig kiorde med, (det gaaer flere Præſter ſaaledes). Herpaa dette til Beviis: En Bonde holdt ſin Dotters Bryllup, og fik Præſtens Heſte for Brudens Vogn; da man nu kiorde til Kirken, ſagde Hr. Wandal (ſom var i Skaren med) til ſin Kone: Jo, jo, jeg ſkulde laane dem mine Heſte, ſom de forlangte af mig, at kiore ſaadan i Ring med; (thi man merke, at Bruden

den

den Tid ſkulde ikke glide, men flyve til Kirke) ey vidende, at Præſtekonen havde laant Bruden Præſtens Heſte, og at det var Bondens Heſte, ſom trak Præſtens Vogn. Han havde bygt ſig et Huus paa en Holm ved Præſtegaarden af fire Loft høyt; i den første Etage ſov han, i den anden var hans Bibliothek, i den tredie hans Naturalienkammer, og i den fierde hans Obſervatorium Aſtronomicum. Her var han Nat og Dag, og lod ſig bringe Mad og Drikke, hvorfore han gav Konen dagelig en Dytken. En Nat, da han havde forglemt at trække ſin Broe op, ſtial ham nogle ud af Huſet med Sengen han laae paa, og da han vaagnede og gav Hals, lode de ham ſtaae paa Marken. I det af Hertugen ſkienkede Lykhuus ſkal diſſe Wandalini have havt ſom et Seminarium af Studenter; Huſet blev nedbrudt. En laſtværdig Strid havde han med ſin Provſt Mag. Michaelio, om hvilken før er meldet. NB. Han gav 1653 til Sognets Fattige 1000 Rdlr., men de ere gaaen til Grunde, Gud veed hvorledes, ſaa at af dem er nu kun 146 Mkl., ſom ſtedſe ſtaaer i Præſtegaarden. Item, gav han til ſine Efterkommere paa Stedet et ſtort Bibliothek, men de fleſte Boger bleve i Krigstid bortſlæbte; endnu ere her, men tilhørende Kirken: Pfaffii Bibel, Carpzovii Liigprædikener 6 Tom. koſter 6 Rdlr., Lundii jüdiſche Heiligthümer, Seckendorfs Hiſtoria Lutheranismi, 5 Rdlr. 5 Sklb. Beckeri conciones catechet. og Sandhagens werther Tod etlicher Heiligen, har koſtet 6 Mk. 8 Skl. Auguſtana Confeſ-

ſio 8vo. Item ſkulde her være: Sarcerii Summaria. Den Latinſke Bibel, og flere ſom for er meldet. Af Kongelig Naade maatte hver Kirke i Amtet (Provſtiet) give aarlig til Hr. Wandals Bogers Trykknings Beſtridelſe 1 Rdlr., ſaa lenge han levede. Aar 1659 beſogte ham de Svenſke og Polſke, de klædte ham af, ſaa han med ſin Huſtrue maatte halv nøgen flye til Hadersleb, og der døde de begge. Hans Bøger opregner Jo. Möller i hans Cimbr. Lit.

1. Catalogus 300 vocabulorum danic. cognationem c. hebræa l. habent, Slesv. 1651. 4to.

2. Viſitations Predigt aus 1 Pet. 2, 9. 1643.

3. Speiſekammer der Kinder Gottes, 1650, og en heel Deel Prædikener, og Paraphraſes over neſten det hele nye Teſtamente.

6) Johannes Lauman eller Lohmann fra Ribe, andre ſkrive fra Uck. Kaldet 1659, ſom hans Capitulation og Forſkrivning udviſer. Han døde 1661.

7) Hans Brandt fra Ærøe, Præſt fra 1661 til 1692. Han var Farbroder til Paſtor Brandt til Norborg. Han giftede ſig med Provſt Rehefeldts Søſter Martha. Hans Dotter Maria Chriſtina blev af Andreas Nic Rachel beſovet, og Hr. Brandt kiøbte ham en Lieutenants Plads, maatte føde dem begge og deres Børn.

8) Nicolaus Lohmann. Var født i Uck Præſtegaard, og var altſaa Broder til Paſtor Lohmann i Starup. Imod den forriges Villie blev han 1684 Capellan her paa Stedet, fordi da det kom dertil, vilde

han

han ikke tage Hr. Brandtes Dotter til Egte, men Hr. Brandt maatte ſelv vie ham til Anna Boyes af Tonder, med hvilken han avlede en Son, ſom blev en rig Handelsmand i Bergen. Hr. Brandt flyttede til Jægerup, boede der 7 Aar, og dode 1692. Aaret derpaa blev Lohmann ſyg, og maatte mod ſin Villie doe, jeg ſiger mod ſin Villie; thi da Præſten fra Sommerſted kom til ham og tiltalede ham ſaaledes: Jeg ſkulde ikke troe, Hr. Naboe, at J vil legge eder til at doe nu, da J nylig er kommen hid, og ſaa længe har ventet paa Hr. Hanſes Død; Hr. Lohmann ſvarede: Ney, da giorde jeg ſom en Sk. ***, men han dode, og Konen med paa een Dag.

9) Hr. Jacob Boyſen fra 1693 til 1746, det er 53 Aar. Fodt den 18 Maji 1664 (ikke 1663, ſom Hr. Treſchov ſkriver) i Beſtoft Præſtegaard. Blev fra Huſum Skole Student 1683 og gik til Kiel, ſiden til Wittenberg, Leipzig og Jena, og derfra tilbage til Kiobenhavn, hvor han udſtod Examen Theolog. 1687. I D. Maſii Huus reddede han engang ſal. Conferentzraad Roſtgaard, ſom af et Stykke Kiod ved Bordet nær var bleven qvalt. Fra Kiobenhavn reiſte han med dette D. Maſii Brev til hans Fader i Beſtoft: „ Ew. „ Wohlerw. Schreiben habe wohl erhalten und gebe „ zur fr. Antwort dieſe Nachricht, daß ihr Sohn Mr. „ Jacob Boyſen, welcher mir bisher ein ſehr lieber wehr„ ter Tiſchburſch geweſen, ſich noch bisher hier aufge„ halten hat, iſt aber willens von hier zu gehen, nach„

"dem er ſich dem Examini Theolog. unterworfen und "ſehr rühmlich Atteſtat. erlangt, auch eine Predigt "pro dimiſſione — abgelegt. Ich gratuliere meinen "lieben Herrn Paſtor zu einen ſo wohl gerathenen ge- "ſchickten Sohn, und verpflichte mich demſelben zu "dienen, worinn ich capable mag befunden werden, "wie ich auch nebſt Empfehlung Gottes Obhut, und "dienſt redlichen Gruſſes bin Ew. Wohlerw. dienſter- "gebenſter Maſius. Copenh. den 1 Nov. 87. in Eil."

Hereſter blev han Præceptor i Paſtor Gerckens Huus i Brokdorf, og ſiden hos fornemme Folk i Glyk-ſtad. Aar 1691 prædikede han paa Colmar Paſtorat, men blev ikke vælget. Kongen kaldte ham 1693 til diſſe to Menigheder, og var her lige til 1746 den 27 Maji, hvilket man forundrer ſig over, ſiden hans Levnet var ikke alt for ordentlig, og han blev des Aarſag tidt an-ſtødt af Sygdomme. Med ſin Huſtrue Margrete Kra-he, Provſt Krahes Dotter af Hadersleb avlede han 1) Chriſtoph, ſom kom til Oſtindien til ſin Morbroder Andreas Krahe, Gouverneur. 2) Magdalene, gift med Paſtor Krag i Middelfart. 3) Georg, ſom ſuccederede Faderen. 4) Chriſtian, ſom blev Skriver i Frøs og Kalslund Herreder. 5) Cath. Magdalene, gift med Hans Michelſen paa Anderup Gaard i Stepping Sogn 1733, men ved Conſiſtorii Dom, formedelſt Uforlige-lighed ſtillet fra hinanden 1738 den 2 Jan. 6) Bona-ventura blev Apotheker. 7) Andreas, ſom blev Præſt i Sandeth ꝛc. Han døde med de Ord: Annammer

os,

os, vi have ingen giort Uret, vi have ingen forder-vet ꝛc

10) Georg Boyſen, blev 1725 ſin Fader adjun-geret, da han var 25 Aar gammel. I Jena lærte han i ſin Ungdom ſmukke Videnſkaber, det Engelſke Sprog, og at ſlaae paa Luth; I Wittenberg lærte han Franſk, og at ſpille paa Viol de Gambe. I Wittenberg var han, med flere Landsmænd ſaa lykkelig, at ſee deres Landskonge Kong CHRIST. VI. paa ſin Reiſe til Preuſch for der at holde Bilager. 1723 reiſte han tilbage, og blev, ſaa ſnart ſkee kunde, ſin Fader adjungeret. Han var neſten altid en Valetudinarius, indtil han døde 1750 den 21 Januar., hvilket et Feiltrin foraarſagede, ſom han engang gjorde af ſin Vogn. Ham takker mange Efterkommere for den ſmukke Præſtereſidences Byg-ning; ham ærer og takker jeg i ſær for en meget ſtor Deel af diſſe mine Hadersleviſke Efterretninger; thi han var den flittigſte Mand. Med Anna Chriſtina Høyer fra Hellevad Præſtegaard avlede han tre Børn, dem Her-ren lykſaligiore. Han med flere danſke Mænd ſkrev Glückwünſchungs Carmen og Hochzeits Carmen, ſom i Wittenberg blev Kong CHRISTIAN overleveret.

11) Hr. Joachim Creutzſchmer, ſom 1763 blev Provſt og Paſtor i Hadersleb.

12) Lago Wedel fra Døſtrup. Blev 1762 Feld-præſt ved Tropperne udi Holſten, og Aaret efter Præſt til dette Sted; man regnede ham da blant de ſær Lyk-kelige.

VII. Jægerup Sogn.

Jægerup (tilforn Eegetorp) ligger 2 Mile Veſten Hadersleu.

Byerne ere: Jægerup, Kieſtrup, Billund, Selskiær og Voyens.

Voyens var tilforn 11 Gaarde, men Byen blev i Krigs-Tiden 1659 tillige med flere enkelte afbrendte og øde, nu er det en Kongelig Forpagtningsgaard, ſom paa 6 Aar bortleyes, og for de afbrudte Gaarde faaer Præſten aarlig paa Amtſtuen Betaling for 100 Skiepper Rug. Efter Krigs-Tiden har paa Voyens (det er Woddens eller Othins Gaard) boet Capitain Peter van der Burg 1662, Oberſtlieutenant Conrad v. Brinken 1667, Secretair Nic. Freucken 1676 ꝛc. (c). Gaarden avler fortreffelig Korn ved 400 Tønder meeſt Rug og Havre, og føder endeel Qvæg og Bæſter.

Ballegaard var og i gamle Dage her et adeligt Sæde, og endnu et andet kaldet Troilburg.

Imellem Jægerup og Skrydſtrup laae det Slot Burgvold, ſom ved en underjordiſk Gang og ved ſmaa Skove havde Communication med Torning Slot (een Miil derfra), hvilket Egnens Beſkaffenhed ogſaa ſynes at bekræfte, ſkiønt det meſte af denne Revier er nu med Jord bedækket; Revieren løb fra Burgvold forbi Billund og Jægerup Kirke indtil Voyens Soe, og derfra igiennem

(c) Kirkens Kalk og Patel er 1653 foræret af Niclas og Dor. Peters paa Voyens.

igiennem de dybe Dale ind i Stevning og Molledammen.

Sognets Indbyggere belobe ſig til 420, og Plovtallet gior 4½.

VIII. Sommerſted Sogn

Har 550 Sogns Indbyggere, i Sommerſted, Lært, Kaſtvraa, Melby, Refshoy.

Refshoy var et gammelt Herreſæde, kaldes nu Refſøe, og er en Kongl. Forpagtningsgaard, ſvarende Kongen aarlig ved 1500 Rdlr. Jeg finder diſſe Beboere: Mogens Emichſen, Otto og Anders Emiche Sonner til Refſoe, ſom forde et Skiold deelt i to Skak Dele, den overſte blaa, den anden har fire Rader hvide ſkuppede Tagſtene; paa Hielmen tre Erteſtokke. Item Hr. Chriſtopher Lindenov til Lindesvold og Refſtrup, gift med Dorthe Fris fra Heſſelager, ſkal ligge i Oddis Kirke begravne. Hans Wildſkiöt 1609, Henrik Möller, Claus Sodenwaſſer til Refshoy, døde 1658, og Gaarden tilfaldt endelig, ligeſom alle i Amtet, Kongen.

Torsholt var en adelig Gaard, beliggende i Skoven, hvorpaa boede en meget riig Frue, ſom ſkal forſt have lagt Haand paa Sommerſted Kirkes Bygning, men hun var og ſaa ſtolt, at hun trodſede Himlen med ſin Rigdom, blev og ſaa jammerlig og fattig, at hun opgav ſin Aand paa en Bondes Mogdynge.

Sonden Sommerſted (tilforn kaldet Logom) ſkal have ſtaaet et Slot, hvorpaa holdtes Convention om vigtige

vigtige Ting imellem de Danſke, Svenſke og Jydſke Konger (d).

Ved Lært Bye laae end en Adels Gaard, hvis Navn ikke vides.

Touſkou, liggende imellem Sommerſted og Oxenvad, var en gammel Herregaard, og den ſidſte Familie derpaa var uden Tvivl den Ranzauſke; Jeg finder i Kirkebøger 1563, at Nis Jepſens Gaard i Maugſtrup var contribuable til Frue Magdalene til Touſkou, Henrich Ranzaus Enke. Gaardens Kiendetegn har jeg ſelv betragtet ved Oxenflod (e).

Det er en egen Hiſtorie her fortelles om en Munkes Concubine, ſom enten af Samvittigheds Uroe, eller ved andres Anſtiftelſe, lukte ſig ind, medens Munken var i Kirke, i en heed Bageroven, og havde beſtilt en Pige, ſom ſkulde holde Brettet faſt for ſig for Ovnmundingen, i fald hun vilde ud igien. Medens hun brendte, blev det morkt i Kirken. Er det ikke troligt?

Da Paſtor Buck i ſin Toft opgrov Steen til ſin nye Præſtegaards Opbyggelſe, fandt han nogle Myntſtykker, og i ſamme Grav et Pergament, ſom viiſte hen til en rund Marmorſteen paa Alteret i Kirken, hvorunder

(d) Er Hr Pet. Wöldikes Relationer.

(e) Det er nu altſammen Kongens; thi da der ved Touſkou Gaard begikkes megen Foldſvig med Qvægs Overdrivelſe over Oxenflod, faldt Stedets Eyer i Unaade; man forteller, at Hertug Hans eller Kong CHRISTIAN III. kaſtede i Unaade et Glas Viin for Adelsmandens Fødder, og indløſte hans Gaard med ſiere.

hvorunder laae et Haandſkrift, ſom viiſte, at Kirken var bygt til St. Andreæ Ære. Myntſtykkene maatte Hr. Buck levere til Amtmanden og Conſiſtorium.

For faa Aar maatte Provſtiets Kirker contribuere til denne Kirkes neſten af nye Opbyggelſe; den ligger 1¾ Miil Nordveſt fra Hadersleb.

Sognet ſtaaer for 11½ Plove.

Stedets Præſter vides:

Nicolaus Wichman, Pater 1403.

Hr. Thomas, den ſidſte Catholſke.

1) Hr. Niels, ſom døde 1579.

2) Peter Nielſen, druknede 1582 i Refshoy Aae ved Lært Kirkebroe. Almuen kalder ham endnu de olde Herr Peder.

3) Nicolaus Paludanus fra 1582 til 1609, da han døde. Han var 27 Aar Præſt.

4) Nicolaus Heniochus (Henuochius) ikke Minervæ, men Martis Diſcipel. Hans Fader Knud Nielſen var Hertug Hanses Livkudſk. Han gik fra Skolen igiennem Tydſkland til Italien, for at vilde ſee Paven (det var en god lærd Reiſe) og underveis gav ſig ud for en Slagter. Efter ſin Hiemkomſt blev Kudſkens Søn Præſt, og prædikede i 37 Aar, og derefter overgav Kaldet og ſin Dotter til Hr. Hans Buck; hvorefter Heniochus reiſte ind til Hadersleb. Det var noget eget, at han alletider havde en Sabel paa ſig, endog under Præſtekiolen.

5) Hans

5) Hans Buck, fodt 1720 i Skanderup Præstegaard ved Colding. Studerede paa Soroe Academie og i Kiobenhavn, blev 1746 Pastor Adjunctus til dette Sted, og hans Kaldsbrev af 12 Mænd af Sognet i Provst Rorlöbens Presence forseglet, og confirmeret den 22 Dec. af Dtl. Reventlau, hvilket anføres, for at see Maaden at kalde til Præster den Tid. Da kunde de inner blive i Svogerskabet. Aar 1654 havde han Strid med Provst Rehefeld, for han havde holdt en Liigprædiken i hans Kirke, det gik til Kongen, som reskriberede, at Provsterne i Hertugdommene havde Tilladelse at prædike i alle deres Kirker, naar forlangtes, naar Præsten derved intet afgik. Aar 1660 den 21 Sept. blev han sogt for Retten af Forvalter Jo. Selmer paa Gram, 1) ob calumnias; Præsten negter. 2) Præsten havde to Heste, som nylig vare stiaalne fra Gramgaard; Præsten vil bevise. 3) At der to gange var stiaalen Korn af Østerlinners Mark; Præsten svarer: hvad Amtmanden paalegger, vil jeg betale, ligesom Hr. Pors i Oxenvad. Aar 1664 den 16 Nov. blev vidnet mod ham, at han havde sagt paa Prædikestolen: den har stiaalet Hestene, som bespiser Arbeidsfolkene i Kastvraa med den stiaalne Buk; Hr. Buck maatte paa Prædikestolen giøre Afbigt, at han ingen i sær havde meent. Aar 1669 den 21 Jan. blev han paa 4 Uger suspenderet, for, han havde spurgt een som sad offentlig Skrifte, om han vilde forbedre sig og tage den besvangrede til Egte, med flere Spørsmaale imod den

forordnede

forordnede Formular. Han dode 1684. Med ſin Huſtrue Magdalene Heniochus avlede han en Dotter, ſom blev gift med hans Succeſſor

6) Hr. Peter Wöldike, Præſt fra 1685 til 1725. Forhen Conrector i Hadersleb.

7) Hr. Peter Wöldike, den forriges Søn, ſom 1750 blev Provſt og Paſtor Prim. i Hadersleb.

8) Hr. Nicolaus Lorentzen, født i Oxenvad Præſtegaard 1712 den 1 Nov. Fra Hadersleb Skole gik han til Univerſitetet i Roſtok Aar 1734, og Aaret derpaa kom han tilbage og præceptorerede i adſkillige Huſe her i Egnen. Derefter var han i tre Aar Informator i Geheimeraad von der Oſtens Huus i Kiobenhavn. Var 1744 paa Præſtevalg til Tinglef, men blev ikke vælget. Han prædikede ſiden i Cabinettet for Geheimeraad Rabe i Kiobenhavn, hvilket var Anledning, at han 1746 blev kaldet ſom Diaconus til Eggebæk, og efter 4 Aar blev Paſtor til dette Sted. Han udvirkede ved Anſøgning, at to Gaarde af Oxenvad Sogn bleve ved Præſte Vacance 1750 henlagte til Sommerſted. Hans Egteven er Cathrine Marie Brun fra Jordkirk Præſtegaard, hvor han forhen havde conditioneret.

IX. Oxenvad Sogn.

Hvis Indbyggere belobe ſig til 520 Menneſker, og ſtaaer i Plovtal for 10ß.

Byerne i Sognet ere: Oxenvad, Orſted, Melby, Fuglſang (hvis ſyv Steder afbrendte 1678, tredie

Søndag efter Paaske) Stursbøl, og Touskou Mølle. NB. Om det ødelagte adelige Gods Touskou er meldet nyelig ved Sommersted.

Oxenvad eller Oxenflod har Navn af Oxne, som her over Vaadet eller Floden fra Jylland bleve overførte.

Kirken er en anseelig Bygning med Taarn.

Dens Præster vides at have været:

1) Hr. Niels, hvis Hustrue boede 1561 i Jels.

2) Hr. Claus levede 1563, og har givet følgende Fortegnelse paa sine Indkomster: „Oxenvad Sogn: „Ingen Jord uden en Toft om Huset, og 5 Agre ved „Ørsted Mark, to Enge ved Bæks Land, kaldet to Hol„lum. En Eng paa Oxenvad Mark mellem Jeb Re„gelsen og Per Regelsens Eng. En Eng ved Grym„balle op til Tonhustoft. En Eng paa Mølby Mark. „Offer og Tiende ut alibi. Item et Landboel i Ørsted „giver hvert Aar en pf., og siden Arbeid som ret kan „være. Her haver Præsten at beklage sig for fire Ot„ting Jord, som staaer skreven i Kirkens Bog, og „hører med Rette til min Underholdning; dernest om „Smøroffer og andet beklager han sig. Jels Sogn: „Jord som ligger til Jels Præstegaard, først en Toft „ved Huset, en Toft ved Kirken, som er sal. Hr. Niel„ses Hustrue forlehnet sin Livsrid, en Toft ved Gron„nebæk 16 Agre. Stokbro Eng, en Eng kaldes Sue„may, en Eng kaldes Omos Eng. En Eng ved Jels „Soe. Resten ut alibi: Degnens Rente af begge „Sogne:

" Sogne: en Skieppe Rug, en Gaas, 4 Brod af " hver Mand, 2 Skill. af hver Landboel, af Smør- " og Sildbord den tredie Part ". Hr. Claus eller Nicolaus Kröger skal være bleven afsat (f), hvorfor, kan jeg ikke sige; men levede til 1602, og blev 73 Aar gammel

3) Johannes Kröger fra 1585 til 1623. En Søn af forrige.

4) Niels Iversen fra 1624 til 1647, den forriges Svigerson. Født her i Sognet. I hans Tid skal noget af Lærbye, som laae til Ørenvad Kirke, være lagt til Sommersted.

5) Mag. Peter Dreier fra 1648 til 1659, og blev Archidiaconus i Hadersleb, q. v.

6) Hr. Laurentius Pors. Blev 1642 Præst til Aastrup, og siden til dette Sted, hvor han levede til 1691 den 28 April, og var altsaa i Lære-Embedet 49 Aar. Hans Historie er artig. Hans Fader Lambert Pors var Borger i Ribe, og fik denne Søn sidst i Aaret 1610. Han gik i Ribe Skole, men de Keyserlige indfaldende Tropper 1627 forstyrrede det hele Skolevesen, saa at L. Pors blev ikke Student førend 1635, og endda maatte han i 2 Aar præceptorere i Hr. Henrich Langes Huus paa Oldager og Deiberlund, Canonicus og Domprovst ved Capitelet i Ribe, indtil han 1637 i sit 27 Aar kom til Academiet i Kiøbenhavn.

(f) Test. Prof. Möller. Følgende Mag. Dreyer skriver Hr. Claus min fierde Formand, som vel skal være denne.

Conditionerede siden i Skaane, men blev endelig Collega i Ribe Skole, hvorfra han af Aastrup Sognemænd blev kaldet til Præst 1642. Aar 1659, da baade han og hver fogte til Hadersleu, for ey at dræbes af Polakker og Svenske, dode den øverste Capellan i Byen, i hvis Sted traadde Præsten af Oxenvad Mag. Dreier, og Pors kom da til Oxenvad, hvor han stod i 32 Aar, thi han dode 1691, 81 Aar gammel. Han var to gange gift, først med Maren Michels Dotter Kröger, en Broderdotter af hans Formand i Aastrup, siden fra 1661 med Enken Helvig Refsdorfs paa Boesmos ved Tonder, (hvilket Gods hun derefter folgte til Jes Rodt) (g).

7) Nicolaus Christian Lorentzen. Blev den forrige adjungeret 1673. Ved hans Vocation at klende Tiderne, vil jeg indrykke disse Breve; det første til Amtsinspector Möller i Hadersleu: Copenhagen den 21 Junii 1673. „Weil nunmehro des Studiosi von „Oxenwadt Brief unterschrieben und fertig in der Can„zeley lieget haben Ihr. Gn. in Presence des Herrn „Obersecretarii Schultzen, nachdem Sie es verlesen, „gesagt, daß Sie dem Hrn. Ober-Eccet. zu einer Dis„cretion 50 Rthlr. geben sollen, als beliebe mein Hr. „Secretair D. Müller selbiges zu hinterbringen, und „daß sie noch mehr Geld zur Discretion hierüber schi„cken mögen, denn die 26 Rthlr. wollen wenig hiezu „verhelfen, zu dem so muß auch zu wenigsten des Hrn. „Ober-

(g) See das alte Harder Protocol.

" Oberſecret. ſein Schreiben für deſſen Mühe eine Ro-
" ſanobel haben; Es wundert Ihr. Gn. nicht wenig,
" daß ſich die Leute hierin ſo halſtarrig erzeigen, indem
" ſie leichtlich erachten können, wann ſie dieſes anderswo
" hätten ſuchen ſollen, zu dem hier in ſo langer Zeit hat-
" ten liegen müſſen, was dieſes ihnen hätte ſollen zu ſte-
" hen kommen, ſie rathen ſich aber itz ſelber, womit ich
" ſchließe, mein Hr. Secret. dienſtwilliger Diener "

Matth. Lange (h).

Herpaa ſkrev D. Möller til Lorentzens Broder, Præſten i Stepping, at han maatte ſtræbe at ſende Grev Reventlau 25 Rdlr. til Kiøbenhavn, forend han reiſte derfra, til at faae Kaldsbrevet gandſke expederet. Hr. Lorentzen var i ſin Fødeby Odenſe (i) Collega ved Skolen 1672, og Aaret efter kom til dette Sted, og giftede ſig med Heilvig Maria Pors, ſom han elſkede uforandret hiertelig. Med hende blev han Fader til den bekiendte gamle Lærere Mag. Lorens Lorentzen til Karlslunde i Sielland, og til Hedevig Eleonora, ſom blev gift med Kiøbmand Jörgen Copmann i Kiege ꝛc. Siden blev han gift med Hedevig Toftmann, ſom efter Hr. Lorentzens Død 1707 blev gift med Lieutenant Legaard i Hadersleb. Paſtor Lorentzen har ſkrevet følgende:

1. En ſikker Bolig i Sygdom, Peſt ꝛc. 1681. 8vo.

(h) Amtmand Conrad von Reventlaus Secretairer fra Hadersleb.

(i) Hvor hans Fader Karſten Lorentzen var Diaconus til St. Hans Kirke.

2. Joſeph Halls korte Betænkninger og Indfald ꝛc. overſat. Kiøbenhavn 1685. 12.

Prof. Möller har hans Tilſætninger til A. Hondorfii Calendarium.

8) Chriſtian Lorentzen. Blev Præſt 1707, og levede til 1752 den 12 Sept., og blev 71 Aar gammel. Fra Wittenberg hoye Skole forde Forſynet ham hiem at betræde ſin Faders Embede; blev her ved Cathr. Hedevig Tychſen fra Rapſted Præſtegaard Fader til den Son, ſom ſuccederede ham, og til Nicolaus, ſom blev Præſt i Sommerſted, ſamt til Johan Stephen, ſom blev Præſt til Qvæſthuſet i Kiøbenhavn, item til Peter Lorentzen, ſom blev Tolder i Naſkov.

9) Tycho Thomæus Lorentzen. Blev 1739 Faderen adjungeret. Født 1710 den 30 Sept. i Rapſted. Fra Hadersleb Skole gik han til Univerſitetet i Kiel, og ſiden til Kiøbenhavn; conditionerede derefter i ſin Fødeegn, og var paa Valg til Rinknis Paſtorat, men blev ikke vælget. Gud havde beſtemt ham til ſin Faders Alderdoms Hielpere. Aar 1743 giftede han ſig med Maria Eliſ. Kling fra Vonsbæk, og havde til ſin Underholdning Jels Sogn. Hans Ægteſkab var ufrugtbart og han døde 1758, efter at Richard Krahe nyelig var bleven ham i Embedet adjungeret. Hans Symbolum var: Trinitati Tribuo Laudem.

10) Hr. Matthias Chriſtian Böhme fra Als. Hans Patroner i Kiøbenhavn hialp til, at han haſtig blev Skibspræſt, og derefter Sognepræſt til dette Sted.

Vi

Vi have fra ham diſſe Skrifter.

1. D. Haubers Tanker om aandelige Anfegtninger, 1755. 19 Ark (k).

2. En Catechismus, kaldet de ſunde Ords Form. Hadersleb 1764

3. Sæde-Regler, nu indrykkede i ſamme forrige.

4. En liden Nyaarsgave, 1764. 16mo. det er: et Stykke overſat af ſal. Franckes ſ. Vey til Livet, med Hr. Böhmes egen bittre Fortale mod Herrnhutherne.

5. Chriſt-opbyggelige Spørsmaale for Børn.

X. Jels Sogn.

Hvis Indbyggere belobe ſig til 580 Siele; og Sognet udgior 8 1/2 Plove.

Byerne ere: Jels (det er hellig Soe; thi af de tre Jels Søer er den ſtorſte ved Kirken bleven i 10de Aarhundred brugt til den hellige Daab), Grennebæk, Barsbol, Sudelund, det er 96 Huſe og Gaarder.

Kirken ligger tre Mile Nordveſt fra Hadersleb, er en net lille Bygning, med et Spiir paa Taget. Den ſkal i gammel Tid ikke have hort til Baring Syſſel, men til Sønderjyllands, ſaavelſom Skodborg Kirke, og Heimreich anforer dem heller ikke i ſin Kirkehiſtorie blant dem, ſom Theſaurarius Eccleſ. Slesv. havde noget at fordre af.

(k) Som ſkulde maaſkee paſſe ſig til hans egen Sieletilſtand

§. 16.

Fros Herred.

Begriber fra Sonden til Nor 1¾ Miil, men i Længden ſnart 2, ſnart tre, og ſnart kun ¾ Mile.

Herredets Indbyggere beløbe ſig til 2990 Menneſker, og Plovtallet er neppe 35⅞.

Det grendſer mod Norden til Skodborg Aae, Veſten til Ribe, og Oſten og Sonden til Gram-Herred.

Man har her god Kornland, gode Torvemoſer, item den ſtore Fares Skov, (hvoraf Fros har Navn), ſom fra Nordoſt til Sydveſt udgior 1¾ Mile, og gior Grendſe imellem dette og Gram Herred. Den er en Levning af den farlige ſtore Skov, ſom ſtrakte ſig neſten fra Veſterhavet indtil Oſterhavet, hvorom for er meldet.

Herredet har med Kalslund een Provſt (l), een Foged og Skriver.

Under dette Herred er 102 Tønder Hartkorn, liggende til Wandrup Sogn, contribuerende til Ribe Amtſtue.

Kirkerne høre alle under Ribe Biſkop, undtagen Skodborg.

I. Oſter-

(l) Provſten har ſommetider ogſaa været Præſten til St. Cathrinæ Kirke i Ribe, ligeſom Mag. David Fog, ſom døde 1659, item M. Georg Fog fra 1671. Conf. Worms Lexicon.

I. Østerlinnet Sogn.

Her skal Aar 741 være holdet en Forsamling i en Mands og Læreres Huus, som endnu maa have havt nogen Smag paa Christendom, angaaende den St. Peders Grosken, som Kongerne nu tilstod af deres Lande, Paven i Rom.

Egnen er her angenem, i sær ved Gramflod, og har god Kornland.

Sogners Indbyggere gaaer ei høyere end til 580 Siele, og hele Sognet staaer for 5½ Plove. Bonden maa altsaa have overmaade meget Jord til sin Gaard.

Byerne ere: Østerlinnet, Stenderup, Terp, Roybol, Moybol, Tved, det er 96 Familier.

Kirken ligger 3½ Miil Nordvest fra Hadersleb, og har havt disse Præster:

1) Hr. Andreas Beyerholm, født i Skatz ved Tonder. Kom til denne Menighed 1580, fra St. Laurentii Menighed paa Fohr, hvor han i 11 Aar havde været Præst, men blev der afsat formedelst endeel Exorbitantier. Sognefolket klagede ikke, men den mægtige Ridefoged Martin havde Hr. Andreas sat sig imod, for han efter eget Behag brendte de saa kaldte Troldqvinder, og ophengte Tyve. Alle bleve endelig vrede paa Præsten, og han var og alt for trettekier, saa man paa Fohr giorde dette Vers om ham:

"Herr Andres und sein Capellan,
"Zu Ding und Recht wollen gern gahn,
"De Kercke leten se leddig stahn"

De anklagede ham haardt (m), og da dem fattedes Vidner, toge de Kirkesognets Segl, (som een eller to havde i Magt at oplukke Kisten), og satte det under deres Breve. Og Hr. Andreas blev efter Dem assat (n).

2) Hr. Poul Trans, fra en Landsbye Trans ved Ribe. Han havde en bedrovelig Besog af de onde Polakker baade 1658 og folgende Aar, da de afbrendte den arme Mands Præstegaard, da han inter mere havde at give dem. Kongen var saa naadig og skienkede ham fri til Beboelse en Gaard Vesten Kirken, fordi Præstegaards Avlingen var saare ringe; men Bondegaarden er nu lagt under Contribution.

3) Hr. Laurits Raunsoe, sodt i Nykirkens Præstegaard, som kaldes Raunsoe ved Varde. Blev den forriges Adjunctus 1684, og Svigerson ved Kiesten Trans, som blev Moder til Poul Trans, der blev Præst i Skrydstrup, og Mads Raunsoe, som blev Præst til Autsom. Hr. Laurits var Præst her paa Stedet ved 52 Aar, og dode 1736.

4) Hr. Marcus Jacobsen Buch, sodt 1708 den 30 Martii i Skodborg Præstegaard. Fra Hr. Woldikes Information blev han i sit 16 Aar Student, og tog med Berommelse ved Kiobenhavns Universiter sine tre Examina. Efter kort Tid gav Jægermester Bachman ham

(m) Dänische Bibliothek siger for Troldom, Tom. VI.

(n) Det er en Skam, at ikke allene han, men endeel af hans Eftermænd paa Fohr ere saaledes assatte, og af Sognefolket forfulgte.

ham Kaldsbrev paa Malthe Paſtorat, men af gode Aarſager leverede Hr. Buch Brevet tilbage. Siden blev han forlangt til Adjunctus i Rodding Præſtekald, men undſkyldte ſig med ſin Ungdom, indtil han paa ſin ſærdeles Patron Biſkop Ancherſens Recommendation blev Aar 1735 den 23 Febr. allernaadigſt kaldet til dette Sted ſom Capellan og Succeſſor. Aaret efter begyndte Hr. Raunſöe at bygge paa den øde Præſtegaards Grund, og der ſtaaer nu det ſmukkeſte Præſtehuus, ſom i denne hele Egn findes. Her traadde Hr. Buch udi Egteſkab med Helena Chriſtiana Kraglund fra Gram Præſtegaard 1736, og han blev Fader til 12 Børn. Hans Omgang her var altid ærlig udi 29 Aar, og han døde 1764 den 4 Maji.

5) Hr. Andr. Sämſing Fibiger, hvilken Apoſtel Gud ſatte først at prædike Saligheds Ord for Henne og Lynne Menigheder i Jylland; men Aar 1764 den 20 Julii for denne Menighed, og i Aaret 1770 den 26 Jan. i Phanefiord paa Moen. Gud give ham et i Chriſto fornøyet Sind og et roligt Liv.

6) Hr. Chriſten Foerſom fra Ribe, ſom, da han neppe et Aar havde været Capellan til Hiortlund, blev af Kongen kaldet til dette Sted 1770 den 26 Jan.

II. Foel Sogn.

Foel (Fohl, Forl) ligger 5 Mile Nordveſt fra Haderslev, men 1½ Miil Øſten Ribe.

Indbyg-

Indbyggerne i Sognet skal belobe sig til henved 600, som meest alle er Skaffenborg Tienere.

Nibøl eller Nybøl Gaard her i Sognet kiøbte Anne Sophie Ranzau, salig Greve Schaks Frue, fordi den laae saa nær Gram; og lod her en prægtig Bygning opføre. Om Nybøl er ellers handlet i forrige §. ved Gram Sogn.

Samme Grevinde lagde Aar 1740 til dette Steds Skoleholder aarlig 10 Rdlr., som han kræver paa Gram Gaard.

Præsterne ere:

1) Hr. Hans Weiböl, blev Præst omtrent 1671 til Foel, hvis Son Peder blev gift med Sinder Peders Dotter af Hoptrup; See Aller Sogn, Past. Jörgen Hansen. Kort for sin Død fik han til Adjunctus Hr. Laurits Fogh, Rector Foghs Son af Ribe, som Aar 1703 blev Præst til Jellinge. Samme Aar læses om Herr Hans i Hadersleb. Consist. Protocol folgende: " Herr Hans Pererſen hat als ein in officio non amplius " constitutus Pastor einen Mann und eine verheyrathete " Frau, deren Mann mit ihrem Wissen und Willen " verreist, und dessen Tod nicht bescheiniget worden, " inter privatos parietes mit einander copulirt, wurde " zu einer deprecation e suggestu der Skrydstruper und " Sommersteder Kirche, auf zwey Jahr von allen prie- " sterlichen Verrichtungen suspendirt zu seyn, und acht " Rthlr. ad pios usus geben, condemnirt; die Ehe für " Null und nichtig erkannt, das Kind, womit die Frau " schwan-

"ſchwanger, ſoll als unehelig getauft werden, und "5 Rthlr. Buſſe erlegt werden; 1703 den 2 April".

2) Peter Kraglund fra 1703 til 1729, og blev Paſtor til Gram, q. v.

3) Hans Chriſtenſen Höyer fra Hoyer ved Tonder. Herredsprovſt. Fik til Succeſſor Hr. Hans Adolph Brorſon fra Ribe Biſpegaard, ſom var Paſtor til Jernved.

4) Hr. Chriſten Pederſen, Paſtor fra 1766 den 11 October.

III. Hygom Sogn.

Hvis Byer ere: Hygom, Harreby, Broſtrup, Fædſted, Kamptrup, Knorborg, Baaslund, Holm, der ere 84 Familier, ſom belober ſig til 530 Siele.

Sognet gior 13¾ Plove og 11 Tonder Hartkorn under Ribe Amtſtue.

Ved denne anſeelige ſtore Kirke, ſom ligger omtrent 5 Mile Nordveſt fra Hadersleb, ſkal denne Egns Kirkers Canonicus udi de catholſke Tider have boet.

Bacchus eller Kom blev fra utænkelige Tider i denne fornoyelige Egn, i Hedenſkabet med Feſteholden tilbedet.

De evangeliſke Præſter til Stedet haver været:

1) Mag. Poul Albretſen var her omtrent 1500, antog Lutheri Lære (o).

2) Peder

(o) Hoffmans Fundatzer.

2) Peder Floer var her 1520 og 1526 nogen Tid den forrige adjungeret.

"Hygoms Bierg gik Peder omkring,
"Og med den Trold han kiorte i Ring,
"Men Biblen Hr. Peder miſtede,
"Og Peder fra Trolden ſig liſtede "

Saa ſang en Bonde i Harreby.

3) Mag. Thomas Knudſen Hygom, Canonicus til Ribe Domkirke. Han ſkal have været den første evangeliſke Lærere til Rodding, hvor at han har ſtaaet vist til 1526 ſluttes af eet hans Breve: "Jeg Th. K. "Sognepræſt til Hygum Kirke, giøre alle vitterligt, "at nogen Tid forleden, ſom var det Aar, da man "ſkrev 1526, den Tid jeg var Sognepræſt til Rodding "og Skrage Kirker ꝛc." Aar 1526 blev han da forflyttet til dette Sted, og det ſees af et Vidne han gav til Frøs Herredsting 1573 om Degnens gamle Rettigheder, og melder i ſamme, at han den Tid havde været Præſt i Hygom 47 Aar. Han ſkal paa begge Steder have været Lærere i 60 Aar (p). Hans Søn var den bekiendte Mag. Hans Thomſen, ſom blev Stiftsprovſt og Præſt til Frue Kirke i Kiøbenhavn, ſom har givet os nogle Kirkepſalmer (q).

4) Peder Thomæſen. Blev ſin Fader adjungeret 1574, og døde ſamme Aar ſom Faderen, nemlig 1581 den 16 Julii. 5) Claus

(p) Thi han døde 1581 den 5 Januarii i Ribe, ſom Biſkop Hegelund i ſin Calender anfører.

(q) See Möllers Cimb. Lit. Tom. I. p. 84.

5) Claus Sture, døde her 1620, og var Præst over 36 Aar, som af et gammelt Tingsvidne sees. Altertavlen haver han bekostet.

6) Jörgen Clausen Sture fra 1621, og var Præst i 9 Aar. Det man veed om ham, er, at han giorde Anstalt til at faae en nye Messesærk; thi den gamle var 100 Aar gammel.

7) Peder Berthelsön fra 1630, og var Præst i 22 Aar. I hans Tiende Bog har man læst disse Ord: Ao. 1607 ego natus in pago Arildt P. B. (altsaa var Præsten i Arild Berthel Grön hans Fader), saa han blev Præst, da han var 23 Aar gammel, og tog sin Formands Hr. Jörgen Sture's Enke Abel Knuds Dotter til Ægte, som sees af en Steen i Kirken. Han opbygde Præstegaarden Aar 1636. Der fortælles, at han gik ud til sine Folk, som sloge Græs ved Flads Aae, og der fik han Lyst at bade sig i Aaen, men man fiskede ham død op af Aaen Aar 1652.

8) Mag. Niels Christensen Friis fra Ribe. Var her kun halvtredie Aar.

9) Hr. Peter Jacobsen, ordineret til Præste-Embedet 1655 den 19 Jan., han døde 1708, og var over 53 Aar Præst paa Stedet. Med et høyt Mod udstod han og hans kiere Ægtefælle Kristina de tyranniserende Polakkers Grovhedet, og de saae Guds Hevn over dem alle, som her ængstede dem (r). 10) Hr.

(r) Hr. Peder skriver selv: Vi flygtede alle til Ribe, og her blev første Juledag ingen Prædiken; og saa døde her af Sygdom 540 Mennesker.

10) Hr. Provſt J. Peterſen Hygom. Fodt 1657 den 7 Nov. Blev Student fra Ribe Skole 1675, og laae ved Academiet udi ſyv Aar, indtil han 1686 blev forrige ſin gamle Fader i Embedet adjungeret. Han blev en ældgammel Mand; thi han dode forſt 1755 den 19 Jan., og var altſaa i Lære-Embedet 68 Aar; endſkiont han med hoy Tilladelſe afſtod ſin Tieneſte 1732 til ſin Son, om hvilken ſkal meldes, ſom han med Cathrine Buch havde avlet.

11) Hr. Peter Jacobſen Hygom. En Son af den forrige, fodt 1692 den 22 Nov. Han, ſom i Guds Kirke blev ſaa ſtor en Mand, var fra 1719 Capellan pro Perſona hos ſin Svigerfader Mag. Chriſten Wellejus til Lintrup, og ſuccederede 1730 ſom Sognepræſt. Efter to Aar blev ham betroet denne Menighed. Aar 1736 kaldte Kongen ham herfra til St. Mariæ eller Lille Kirken i Aarhuus, og maatte tillige være Herredsprovſt i Ning. Neppe forgik et Aar, forend han blev ſat over St. Budolphi Menighed udi Aalborg. I Begyndelſen af Aaret 1738 blev denne Guds Apoſtel kaldet til Biſkop i Chriſtiania, men Kaldsbrevet blev haſtig forandret til Aarhuus, og her dode han 1764 den 8 Junii. Af hans 6 Born med Fr. Karen Welleja lever Hr. Jacob Hygom til Sneumgaard, Juſtitsraad og Hoſpitals Forſtander til Handſted.

12) Ancher Svenſtrup fra Neuling i Hammerum Herred. Var fra 1726 perſonel Capellan til Odder i Aarhuus Stift. Aar 1732 reiſte han til Kiobenhavn for

for at ſollicitere, og efter to Aar blev han endelig Præſt til Anholt Øe, men var ſaa lykkelig, efter et halv Aar at faae Kaldsbrev til St. Mariæ Kirke i Aarhuus, men Hans Majeſtæt betænkte ſig, og tog forrige Herr Hygom fra dette Sted, og ſatte i ſteden for ham Herr Svenſtrup, og her døde han 1754. Denne ſmukke Mand gav 200 Mark L., ſom ſtaaer ſtedſe i Præſtegaarden, hvoraf Skoleholderen aarlig nyder 5 Slette Daler, Brevet er dateret 1745 den 16 Junii.

13) Hr. Provſt Chriſtian Arnold Dyſſel. Født (omtrent 1718) i Brenſted i Jylland, hvor hans Fader var Præſt. Saaſom han er Broder til Mag. Dyſſel til Nuſtrup, er om hans Familie forhen meldet. Aar 1744 blev han reſiderende Capellan udi Warde, og ſtod der til 1754 den 13 April. Han har her prøvet den Sorg at miſte ſin kiere Huſtrue Marie Chriſtine, Capitain Barfus Dotter fra Sielland.

IV. Rodding Sogn.

Dette Sogn ſtaaer for 2¾ Plove, foruden 7 Tønder Hartkorn contribuerende til Ribe Amtſtue; og Indbyggerne ere omtrent 370. Navnet har Oprindelſe af opryddede Skove.

Byerne i Sognet ere: Rodding, Roddingeſterſkov, Brem, Mollen og Roddinggaard, der i ere 54 Familier.

Røddinggaard er et gammelt adeligt Sæde, nu en Kongelig Penſionair- eller Forpagtnings-Gaard,

ſom for aarlig Leye til Kongens Amtſtue forpagtes. Her ſkal have boet gamle adelige Familier, de Hiuler, Kraber og Vinter ꝛc. Gaarden avler ved 300 Tønder Korn, Rug, Havre, Boghvede ꝛc., og foerer over 100 Stykker Stude og Qvæg.

Kirken er en maadelig Bygning uden Taarn.

Præſterne have været:

1) Mag. Thomas Knudſen. Ingen antog med ſtorre Glæde Lutheri renſede Lærdom, end denne grundærlige og lærde Mand. Han blev 1526 forflyttet til Hyom, q. v.

2) Hr. Sören — begyndte at prædike Aar 1526. Han var i ſtor Trette med Sognets Adelige over Halsretten, ſom Kong FRIDERICH I. tilſtædede dem over Bønderne. En Adelsmand gik og ſpegede der, hvor Roddingkroe nu er beliggende; men Præſten nedmanede ham, hvorover ſiges, at ſammeſteds aarlig Uheld ſkee ſkal paa Mennesker eller Qvæg.

3) Peter Sörenſen.

4) Anders Peterſen eller Jacobſen. Blev, tillige med ſin Naboe Paſtor Jörgen Törning til Skodborg, af de onde Polakker 1658 ihielſlagen i Rodding Skov nær ved Tinghuſet, i det han vilde flye til Ribe. Myrdeſtedet i Skoven kaldes endnu Præſtekilde.

5) Mads Poulſen fra 1659 til 1684 da han døde.

6) Michel Mogenſen Gaverslund, fra Gaverslund Præſtegaard, (Broder til Hr. Antonius i Witſted her i Amtet) blev forriges Capellan og Svigerſon

1674.

1674. Han dode 1702, ſom af hans Epitaphio (det eeneſte Ornament jeg i Kirken ſaae) kan ſees, og efterlod en Dotter Karen, gift med Succeſſor, og to Sønner, ſom bleve Degne til Fielſtrup og Rapſted.

7) Chriſtian Boyſen, blev 1694 den forrige i Embedet adjungeret. Hans Fader Paſtor Georg Boyſen i Beſtoft ſendte ham i hans Ungdom til Univerſitetet i Wittenberg. Her i Rodding blev han Fader til Magdalene, (ſom i Kiobenhavn blev gift med Hofbetient Thomſen. Elſe, (gift med Farver Mörch i Hierting). Michel, (ſom blev Præſt til Lintrup). Anna Jacobina, (gift med Succeſſor her paa Stedet). Jörgen, (ſom var ved Soldkammeret), og endeel flere. Paſtor Boyſen dode 1739, og vi have fra ham allene:

Die gleiche Ungleichheit, et Epitalamium til hans Broder i Maugſtrup 1694.

8) Dirlef Blangſted. Født paa Harresloe ved Weyle, hvor hans Fader Herredsſkriver Matthias Hanſen var Byfoged. Han blev 1734 den forriges Adjunctus og Svigerſon, og foreſtod diſſe Menigheder indtil Begyndelſen af Aaret 1770. Hans forſte Huſtrue dode 1744, og et Aars Tid efter giftede han ſig med Karen Hegelund eller Schierning fra Hoyrup Præſtegaard.

9) Niels Tuxen, kaldet til dette Sted 1770 den 23 Febr. Forhen havde han været Collega i Ribe Skole, hvor han giftede ſig med Hr. Hans Sidelmans af Sneum Dotter, blev i Aaret 1768 den 29 April

paa den ſtore Biſkops Doct. Blochs Recommendation, reſiderende Capellan i Skiærbæk. Denne min Skoleven er ellers en Son af den lærde Paſtor Tuxen til Weirſt, ſom formedelſt endeel Stridigheder, tildeels angaaende Pontoppidans Sandhed til Gudfrygtighed eller Catechismum, qviterede ſit Præſte-Embede med 150 Rdlr. Penſion, og dode endelig i Alminde ved Colding.

V. Skrafve Sogn.

Dette Annex Sogn til Rodding har 280 Indbyggere, og har tre til Hadersleb ſkyldende Plove, Reſten er ſom paa ovrige Herredets Steder ſlaaet i Hartkorn.

Byerne i Sognet ere: Kiobenho, Langetved, Krauſtrup, der i ere 46 Huſe.

Kirken er en god liden Bygning, ligger 4½ Mile Nordveſt Hadersleb. Dronning Dagmar, ſom dode i Ribe Aar 1213, hialp diſſe Byers Indbyggere, at bygge denne Kirke.

VI. Skodborg Sogn.

Skodborg ſkal være ſammenſat af Skode (clauſtrum) og Borg. Og dette Skodborg eller Slot ſkal have lagt ved Skodborg Aae i Grendſeſkiellet imellem Hertugdømmet og Jylland, der omtrent, hvor Skodborggaard nu ligger; og ſkal have tient til at beſkytte for Nørre Jydernes Indfald.

Andre

Andre mene, at Ordet ſkal kaldes Skotborg eller Skatborg, og at af overdrivendes Qvæg og af Reiſende, Skat her ſkulde erlegges.

Andre ſkrive Skioldborg (s).

Stedet er beromt af den Erkebiſkop til Lund Mag. Georg Schottburg, ſom her ſkal være fodt omtrent 1490, og maatte give Paven for ſin Pallium 6000 Ducater. Kong FRIDERICH I. kunde ikke taale ham, han blev aſſat, og blev Forſtander for Hoſpitalis 4 Coronatorum, og blev endelig Vicarius hos Erkebiſkoppen i Coln (t).

(s) Hyorom T. T. Bartholin i hans antiq. Dan. de cauſis contemtæ a Danis adhuc gentilibus mortis, ſkriver p. 174. de Skialdborg concludit Ol. Verelius, qvod verbotenus ſit caſtrum clypeorum; notet vero cuſtodiam & præſidium corporis regii in exercitu, ad qvod officium viri expertæ virtutis & fidei legebantur. Ego per Skiallborg denotari clypeorum ad invicem conjunctorum complicatorumqve teſtudinem crediderim, qvam Normannos feciſſe Dudo S. Qvintini Decanus ſcribit: tunc robuſta manus Northmannorum, conjunctis complicatisqve ad invicem clipeis, acie coruſca mucronum aggrediens, invadit armatos obſtantesqve Francorum. Gallis eundem morem fuiſſe, Livius aperte explicat Lib. 10. Cap. 29. „itaqve cum Galli „ſtructis ante ſe ſcutis conferti ſtarent, nec facilis „pede collato videretur pugna; juſſu legatorum col„lecta humi pila, qvæ ſtrata inter duas arces jace„bant, atqve in teſtudinem hoſtium conjecta: qvibus „plerisqve in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſter„nitur cuneus".

(t) Pontopp. Ann. T. 2. p. 400.

Kirken er en ſtor Bygning med Taarn, og Byen ligger 3¾ Mile Nordveſt fra Hadersleb.

Byerne ere: Skodborg, Skudſtrup, Baſtrup og Faarkrog, derudi ere 95 Gaarde og Huſe.

Indbyggerne i Sognet belobe ſig til 590 Menneſker, og Plovtallet til 10, hvortil kommer 32 Tonder Hartkorn til Ribehuus Amt.

Sognets Præſter have været:

1) Hr. Morten.

2) Hr. Severinus, ſom døde 1588. Aar 1563 indgav han efter Ordre denne Fortegnelſe paa ſine Indkomſter: „Skadborge Sogn: Tiende uti alibi. to Mk. „Smør af hver Koe til Præſten og Degnen, og en „Oſt ſaa god ſom 8 Hvide. Offer — Fem Otting „Jord i Skov og Mark, item et Stykke Eng paa „Skuſtrup Mark kaldes Urilund; en liden Engerde i „Weiſkod mellem ꝛc. i ſalig Hr. Mortens Tid finge de „ſex Mænd i Skuſtrup en Eng fra Schadborg Præ„ſtegaard, giver aarligen 28 Læs Høe, ligger paa „Skuſtrup Mark, kaldes Stregeng eller Præſteng, „med vrang Underviisning, og ſamme Tid antwortet „Niels Smed i Skadborg paa den Tid Kirkeværge (tog) „Bogen fra Kirken til Hadersleb".

3) Hr. Mads Thomſen, ſkal være død Aar 1616.

4) Hr. Chriſten Brun fra Stepping Præſtegaard, døde 1654.

5) Jörgen Johan Törning. Blev i Aaret 1653, eſterat han kom tilbage fra Kiøbenhavns Univerſitet, hvor

hvor han i to Aar havde ſtuderet, efterat han havde forladt Konigsbergs høye Skole, Hr. Brun i Embedet adjungeret, og giftede ſig med hans Dötter Elſebeth Brun. Han blev i Aaret 1658, i det han vilde flye, tilligemed ſin Naboe, Præſten i Redding, af de tyranniſke og umenneſkelige polſke Soldater ihielſlagen i Skoven ved Linghuſet eller Tornumgaard.

6) Marcus Stuhr en Søn af Paſtor Henr. Marqvardo i Hammelev. Han døde 1698. Han var to gange gift, og den ſidſte Huſtrue var en Dotter af Paſtor Anders Clauſen af Toftlund. I det hele Aar 1659 var her ingen Præſt.

7) Jacob Buch fra 1698 til 1729. Hans Fader Jens Buch var i 34 Aar Præſt til Skanderup, hvor Hr. Jacob var født 1667. Hans Moder var Sara Nis Truelſens fra Hierndrup. Hans Farfader Jacob Buch var ligeledes i 40 Aar Præſt i Skanderup, gift med Kieſten Truels Niſſen fra Hierndrup. Af Rector Junghans blev han Aar 1686 fra Kolding Skole til Univerſitetet dimitteret. Hans Forældre, og Broder Herr Nis Buch i Skanderup døde, og han opholdt ſig hos ſin Svoger Hr. Jacob i Hygom, indtil han 1698 den 3 Maji blev kaldet til dette Sted, hvor han blev gift med ſin Formands Dotter Olegard Chriſtine Stuhr, og blev Fader til Jens og Marcus Buch. Hr. Paſtor Buch var for ſit ſagtmodige Væſen af alle elſket, og døde 1729 den 17 December.

8) Niels Höſtmarch fra 1730 til 1748, da han blev kaldet at foreſtaae Pieſted og Gaarslef Menigheder, og blev der Herredsprovſt, og døde 1765. Hans Fødſelsſted var Urlef Præſtegaard ved Aarhuus. Hans Fødſelsdag var den 30 Oct. 1704. Hans Informatores vare den lærde Paſtor Owe Guldbierg i Barret, og ſiden Hr. Wöldike i Sommerſted. Blev Student 1722 ved Kiøbenhavns Academie, og conditionerede ſiden, indtil han bemelte Aar blev kaldet til dette Sted, og ordineret i Hadersleb af Provſt Fiſcher. Med ſin Huſtrue Cath. Doroth. Lauſen af Hadersleb blev han Fader til Hr. Jens Höſtmarch til Andſt.

9) Niels Ewald, ſom i ſit 26 Aar 1744 blev Capellan pro Perſona paa ſit Fødeſted Brons, hvor hans Fader var Degn. Aar 1747 blev han Capellan i Pieſted, men Aaret derpaa Sognepræſt til dette Sted, og giftede ſig med Jomfrue Hegelund, men levede her ey længe; thi han døde 1756 den 7 Jan.

10) Hr. Matthias Fries. Denne fromme lærde Mands Fader af ſamme Navn blev af en Studioſo Juris en Landmand, og boede i Tønder Amt paa Borthſlot, hvor Paſtor Fries er ifødt 1721 den 28 Martii. Hans Farbroder, Diaconus til Niebyl Hr. Jacob Fries ſatte ham i Tønder Skole, hvorfra han 1740 blev ſendt paa Beyſenhuſet i Halle, hvor han lærede ſig ſelv et Aars Tid, og derefter var Præceptor i to Aar; og efter ſit fuldendte curſum academicum kom tilbage til ſin Fødegn 1745, og conditionerede i Rooſt hos Hr. Outzen.

Fra

Fra Kiøbenhavn ſendte den udødelige i Minde Oberhofpræſt Blume ham til Femern, der at informere hos hans Svigerſon Paſtor Friderici i Burg; efter hvis Død han gik i ſamme Qvalitet i Amtsforvalter Meggerſees Huus, og medens han der ſtoed, var han Feldprædikant ved det Schlesvigſke Campement, efter General-Superintendent Reuſſes Forſlag. Til dette Sted kaldte Kongen ham 1756, men derefter neppe et Aar blev han efter holden Valgprædiken dansk Præſt i Flensborg. Her ſtod han atter kun et Aar, før han eenſtemmig blev valgt ſom Paſtor til St. Mariæ Kirke ſammeſteds, og er ſiden bleven allernaadigſt udnævnt til Amtsprovſt over Flensborg Amt. Hans første Huſtrue var Chriſtina Eliſabeth, Paſtor Haberkorns Dotter af Segeberg, ſom døde 1761, og han giftede ſig derefter med Dorothea Chriſtina Kehler. Hvo ønſker ham ikke af Gud Styrke og et langt Liv.

11) Jacob Danifer fra 1756 til 1759, da han kom til Halck, q. v.

12) Axel Rödberg var her fra Aar 1760 til 1763. Han er født paa Vos i Bergens Stift Aar 1723, hvor Faderen var Klokker, ſom døde fra ham da han var et Aar gammel. Hans Moder førte ham derefter til Aarhuus, hvor han nogle Aar gik i Skole, men formedelſt en Lærers Strenghed forlod Skolen og gik til Viborg, hvorfra han blev Student 1749. Efter et par Aar kaldte Geheimeraad Ivar Rosencrantzes Enkefrue ham til Skoleholder i Sonnerup udi Sielland,

og Aar 1757 blev han Informator paa Opfostrings-huset i Kiobenhavn. Strax gav heybemeldte Frue Rosencrantz ham Ventebrev paa Sæby Sognekald i Sielland efter Hr. Knud Fris, hvilket Brev af Kongen blev confirmeret 1758 den 29 Sept. paa Fredensborg; Aaret derpaa den 3 Dec. blev han kaldet til dette Sted, og blev ordineret i Hadersleb 1760 den 4 Junii af Provst Lorentzen; han arbeyder nu ved Ferslov og Wellerup Menigheder i Sielland. I Holsten gifted han sig med Tolder Wittochs Dotter af Heiligenhafen.

13) Hr. Henrich Lange, fodt 1730 d. 31 Martii. Hans Fader dode som Præst i Halk. Efter 5 Aars Information i Sommersted blev han 1748 Student ved Kiobenhavns Universitet, og der sustinerede de sædvanlige tre Examina med megen Beromnelse. I Osby Præstegaard informerede han i 7 Aar, og imidlertid lod sig af General-Superintendenten centere 1756. Efter 4 Aar blev han kaldet som Capellan pro persona ved Stenderup Menighed; men hans Principal Past. Boysen dode Aaret efter, og Hr. Lange var saa nesten to Aar uden Embede, indtil han 1763 den 5 Aug. blev kaldet til denne Menighed, hvor han arbeyder med Velsignelse!

§. 17.

Kalslund Herred.

Dette Herred udgior 23⅓ Plove (foruden 60 Tonder Hartkorn til Ribe Amthuus contribuerende, horende under Vilslev Sogn, item henimod 30 Plove til Ranzou Præſter i dette og Hvidding Herreder).

Indbyggerne i Herredet udgiore ved 1900 Menneſker.

Fra Oſter til Veſter har man henimod fire Mile, men fra Norden til Sonder ¾ Miil. Det grendſer mod Norden til Skodborg Aae, mod Sonden til Ribe, mod Oſten til Frøs Herred, og den Veſtre Kant til Havet.

Skove kiender man ikke her, men, foruden nogle ſtore Heder, har Landmanden gode Kornlande og Græsenge, ſom dog ved Veſterhavets Overſvommelſe undertiden lide Skade.

Saaſom Herredets Indbyggere ligge Norden for den jydſke Kiøbſted Ribe, maae de, mod Hertugdemmets Indbyggeres Frihed, ſvare en liden Told af Vahre, ſom de igiennem Ribe fornødentlig maae føre, naar de vilde handle med deres Brødre, efter Kongelige Forordninger; hvorfore de ønſker daglig Ribe at vilde ſeyle bort, og at ſtaae Norden for deres Grændſer.

Geiſtligheden horer under Ribe Biſpedomme.

I. Kalslund Sogn.

Ligger midt i Herredet, 6 Mile Nordvest Hadersleu, og 1 Miil Nordost Ribe. Har 4 Plove, foruden 24 Tonder Hartkorn, som skatter til Ribe Amtstue.

Byerne i Sognet ere: Kalslund, Villebol, Rønning, Hiortvad ꝛc.

Kirken, liggende paa Marken, er en god stærk Bygning, uden Taarn, den har tilforn været Hovedkirken, men Præsten boer nu ved sin anden Kirke Hiortlund. Præsten Hr. Munck har ziret den indvendig med Opskrift paa Stedets Præster, og har

paa Skriftestolen skrevet:

" Hvo som Misgierning vil fortie og fordølge,
" Ulykken hannem skal i Ind- og Udgang følge,
" Men hvo den samme vil bekiende og afstaae,
" Skal vist af Himmelen al Held og Naade faae.

Paa Daabstedet:

" Den dyre Pagt erindre dig,
" Som du med Christo giorde,
" Elsk ham, at du i Himmerig
" Med ham kan salig vorde.

Paa Degnestolen:

" Om du vil, at den hellig Aand
" Din Andagt skal opvække,
" Og ved sin himmelmægtig Haand
" Dit Hierte til sig trække,

" Sid

" Sid ey i Kirk og tiend' vær,
" Naar andre Chriſtne ſiunge,
" Gud dig, ſom andre Menneſker,
" Gav baade Roſt og Tunge.

Paa Sprinkelværket op til Alteret:

" Dette Tralværk er bekoſtet 1719, da Hr. H. Munck
" var Sognepræſt, og Nis Pederſen af Hiortvad og
" Sören Hanſen af Villebol vare Kirkeværgere ꝛc. "

Præſterne til Kalslund (Kalvelund) have været: (u).

1) Hr. Hans Pederſen, ſom døde 1602 den 13 Januarii (x).

2) Oluf Severini Bruun fra Maltbæk Præſtegaard. Til dette Embede ordineret 1602 den 24 Martii. Fra ham finde vi paa Hiortlund Altertavle dette Diſtichon:

Ætherea qvicqvid reſpirans veſcitur aurâ,
Collaudat, celebret, glorificetqve Deum.

3) Berthel Sture, var her 1654. Denne ſmukke Mand maatte med ſaa mange flere Præſtemænd i Amtet (y) i den mere end bedrøvelige Krigstid 1658 og 59, ſige Verden Farvel. Hans Præſtegaard og alt blev ødelagt,

(u) De forſte Præſter finder jeg ikke; heller ikke rigtig Efterretninger om Stedets hedenſke Beboeres Gudstieneſte her i de gamle Lunde, ſom her fremfor andenſteds ſkal have været ſær høytidelig, i ſær til Drikkeguden; Ja, nogle berette, at man endog her, ligeſom ved Leire, offrede Menneſker til Thor.

(x) Biſkop Hegelunds Calend.

(y) 28 i Tallet.

ødelagt, og dette gav muelig Anledning til, at Præsterne siden have bygt og boet i det andet Sogn.

4) Berthel Struck, blev en gldgammel Mand.

5) Poul Wellejus, som tiltraadde Embedet omtrent Aar 1690, men døde efter tre Aar. Hans Søn (som han avlede med sin Formands Dotter) blev i Verden bekiendt: han var Rector Scholæ i Nyborg, og blev derefter Præst i Gundslev, men blev fra sit Embede afsat (z).

6) Johan Biltofft, blev ey gammel; thi han døde 1695

7) Karsten Als, født i Skaane, døde 1712.

8) Niels Teilman fra Ribe, døde 1713.

9) Hr. Provst Hans Munck fra Aarhuus. Var i Kiøbenhavn Pestpræst, og derefter forestod disse Menigheder i 27 Aar; thi han døde 1740. Hans Fader, som var en god Jurist og Birkedommer havde ladet ham vel underviise, saa at han her i Egnen var ansee som en stor Mand

10) Mag. Thomas Andrup, født i Hundseby Sogn udi Laaland, hvor Pastor Niels Frandsen paa sin Alderdom fornøyede sig med at læse for ham. I nogle Aar var han Rector for Sæby Skole i Jylland, og blev derfra 1740 kaldet som Præst til dette Sted, hvor han ikke levede eet Aar.

11) Peder

(z) Hvilket til Fyens Stifts Historie henhører, som sal. Biskop Bloch havde lovet at udgive.

11) Peder Thun, opretter ved et velsignet langt Levnet sine Formænds korte Tid. I sin Fødeby Ribe var han nogen Tid Hører ved Skolen, og blev derfra kaldet som Pastor for disse Sogne 1741 den 8 Dec. Fra ham som Correspondent i det 1769 i Kiøbenhavn oprettede Landhusholdnings Selskab have vi det meget, som i de offentlige Tidender er skreven om Hornqvægs Inoculation

II. Hiortlund Sogn.

Situationen er her angenem ved den store Grønflod. Det Mærkværdigste her er nu intet uden det gamle, som man nu ingen Rede veed til: Der siges, at vore hedenske Fædre af denne Egn nogle gange aarligen samledes her i Lunden, hvor Kirken staaer, og under aaben Himmel tilbade Solen.

Hiortlund skal sige saa meget som Horslund eller Hestelund. Helvaderus skriver Herretslund.

Sognet har $3\frac{1}{8}$ Plove, og desuden 28 Tønder Hartkorn skattende til Ribe.

III. Lintrup Sogn.

Ligger $5\frac{1}{4}$ Miil Nordvest fra Hadersleu. Har henimod 500 Indbyggere og $8\frac{1}{2}$ Plove, foruden 5 Tønder Hartkorn, som skylder til Ribe.

Byerne i Sognet ere: Lintrup, Mehlby, Dauer, Aarlund, Folding Bro, Vimptrup, Tornum, Narolling,

olling, Kaſtbierg, Skoulundgaard, Skiærrebækmolle, Kaſtbiergled og

Tornumgaard, en Kongelig Forpagtningsgaard, ſom fra Hadersleb Amtſtue paa Kongens vegne paa viſſe Aar bortforpagtes for en aarlig Afgift. Den avler ſtion Korn, dog ikke i Mængde; Rug og Havre er det meſte, foruden en Mængde Qvæg, Stude og Heſte.

Dette Sogn har givet af ſig den berømte og ſtore Profeſſor og Confeſſionarius Mag. Sören Lintrup, født 1675.

Præſterne i Sognet have været:

1) Mag. Andreas Farsbelius, ſom døde 1584 den 14 Februarii.

2) Hr. Jacob, den forriges Svigerſøn. Efterlod tre Sønner: een blev Præſt til gammel Hadersleb, een blev Archidiaconus i Hadersleb, den tredie ſuccederede ham her, nemlig:

3) Mag. Andreas Lintrup, Herredsprovſt. Fra ham ſeer vi et carmen gratulat. i P. Wandalini Paraphr. in Matthæum 1651. I den bedrøvelige Krigstid 1658 og 1659, leed han mange Ting, og endelig døde han ſamme Aar.

4) Hr. Provſt Jacob Sörenſen Lintrup. Fader til bemeldte Profeſſor Lintrup. Var her henimod 20 Aar, og døde 1679.

5) Mag. Chriſten Lauritzen Wellejus fra 1679 til 1730, det er 51 Aar. Herredsprovſt. Var født 1657 den 12 Junii i Odenſe, hvor hans Fader var Stiftsprovſt.

provſt. Blev 1674 fra Odenſe Gymnaſio Student. Var ſiden Collega i Ribe Skole, og da han var 22 Aar gammel, til Lære-Embedet ordineret, og gifte de ſig her med Helene Kraglund fra Ribe Biſpegaard. Han ſtod i ſær Naade hos Kong CHRISTIAN V. og FRIDERICH IV., og prædikede ofte for Dem, men meeſt for Dronning CHARLOTTA AMALIA. Men han havde og adſkillige ſtore Sorger. Hans Præſtehuus afbrendte to gange, første gang 1681 og anden gang 17 . . Hans Børn vare: Hr. Peter til Foel. Hr. Lauritz til Feuling. Hr. Ludvig til Luſtrup, Præſter. Lene gift med Paſtor Otto Stoud i Sønderſe ꝛc. (a)

6) Peter Hygom, den forriges Adjunctus fra 1719 og Svigerſon af Karen Welleja. Han blev Præſt til Hygom, hvor om ham er meldet, og endelig Biſkop.

7) Provſt Michael Boyſen eller Boëthius fra 1732 Præſt til Stedet. Født i Rodding Præſtegaard. Her traadde han i Egteſkab med Lene Stoud (en Dotter af Paſtor Peter Otto Stoud til Sønderſe i Fyen), ſom døde 1724

IV. Hierting Sogn.

Har Navn af Herthus, en ſtor Gudinde for det Nordiſke Folk, andre ſkrive herde Herthe (b). Navnet ſiger da Herthes Eng. Hun er Frugtbarheds Gudinde, eller Romernes Ceres. Stedet

(a) See mere Treſthous Jubellærere.

(b) See Tacitus Germ. 40. 3.

Stedet ligger 4¾ Miil Nordvest fra Hadersley.

Hierting og Gastrup giør 2⅝ Plove, som skylder til Hadersley; Sognet har desuden 9 Tender Hartkorn, som skatter til Ribe Amtstue.

Heder og Moser falder her store.

Kirken er et filial til den forrige

V. Fardrup Sogn

Maa have Navn af den oftommeldte store Fares Skov, som begyndte her, og strakte sig i 8 Miles Længde ud til Osterseen.

Her er vist ellers et Fares Sted, formedelst Vesterhavets Oversvommelse, hvorpaa for faa Aar, nemlig Nyaars Nat 1764 man havde bedrovelige Prover; flere sees i forrige §. 9. Aar 1634 Natten imellem den 10 og 11 October bleve formedelst Vands Oversvommelse af hele Sognet allene 30 Mennesker reddet.

Sognets Indbyggere belobe sig til 560. Mennesker (c). Hadersley har her 4⅝ Plove, foruden 270 Tonder Hartkorn, skattende under Ribe Amtstue.

Byerne ere: Fardrup, Kirkeby, Jedsted, Kierbol, Hillerup, Tanderup, Nygaard, Lundgaard, Poulskrog, Blæsbierg.

Fardrup Kirke ligger over 7 Mile Nordvest Hadersley, men kun en lille halv Miil Nordvest Ribe. Denne smukke Kirkes Taarn staaer paa Kirkens sondre Side,

(c) Man regner ellers her 55 Rantzou Tienere, 276 Riberhuus Tienere og 75 Hadersleyer over 12 Aar gamle.

Side, (hvilket ſkal betyde den ſidſte Kirke i Sønder-Jylland); og den forſte Kirke, nemlig Vilslev paa hiin Side Skodborg Aae, i Norre-Jylland, har ſit Taarn derimod igien paa den norre Side af Kirken; Indfaldet er af de Gamle artigt nok.

Sognet lider Mangel paa Skov og Torvemoſer Lynghederne maa derfor holde for, og ſomme Steder ere de heller ikke værd at ſpare paa.

Præſterne til Stedet vides:

1) Hr. Andreas, ſom døde 1601 den 25 April. Han moqverede ſig meget over de, ved Landdagene ſom i Hadersleb holdtes 1598, udgivne Trudſler mod Præſter, ſom toge Svigerſønner til Adjunctos.

2) Hr. Niels, men Hr. Niels takker kun lidet for ſin Xantippe, han fik til Ægte (dog hun hedte Ingeborg); hun ſlog ham daglig, fra Væg og til Stok; men Hr. Niels giennemheglede hende igien, naar han kom paa ſin Prædikeſtoel. Altſaa kunde det aldrig blive got.

3) Hr. Sören.

4) Hr. Jörgen Jörgenſen Kors fra Corſoer, ſom døde 1695, og hans ulærde Søn, Degn i Vilslev, lod ham begrave.

5) Hr. Provſt Jörgen Raun fra gammel Hadersleb Præſtegaard. Blev 1695, to Uger efter Pinſefeſten indſat af Amts-Inſpecteuren D. Johan Möller fra Hadersleb, og giftede ſig med ſin Formands kiære Gunder; men hans egen Fader trolovede ham med den anden Huſtrue Anna Maria N., og han blev Fader til 13

Born. Hans Præſtegaard afbrendte 1731, men han var altid uforſagt, han kiobte Lundgaard, og boede der tryggelig, til han døde 1734 den 16 Octob.; men hans Enke levede til 1759.

6) Adam Thillerup fra 1735 til 1738. Opbygde i ſin korte Tid den afbrendte Præſtegaard. Provſt Raunes mange utrygtede Born drillede denne fromme Mand med ſaa mange Chicaner og Proceſſer, ſaa han anraabte Kongen at ſlippe herfra, og han blev Capellan til Kierteminde. I Henſigt paa ham ſkriver ogſaa Eftermanden i Miniſterialbogen: Gud bevare mig fra Proceſſer.

7) Hr. Auguſtinus Henrichſen, Broder til Herr Conferenceraad Henrich Hielmſtierne, en Søn af Hr. Juſtitsraad og Raadmand Niels Henrichſen i Kiøbenhavn. Blev efter nogle Aars udenlands Reiſe, i ſit 30 Aar Capellan i Kierteminde, men ſtrax omverlede med forrige Hr. Thillerup, og kom til dette Sted, hvor han gifte de ſig med Doctor Med. af Tønder N. Dotter, og avlede med hende en Dotter, ſom blev gift med Paſtor Top i Ørbeskiøbing. Hr. Henrichſen foer fort at bygge paa Præſtegaarden; men Aar 1753 ſøgte og erlangte han Kald til de to ſtore Sogne Riſe og Marſtal paa Ærøe; han blev ogſaa kied af dette Sted, ſøgte og blev 1766 Præſt til Iderſtrup paa Falſter, hvor han døde 1770 den 27 April.

Denne opvakte Jeſu Tienere og Sandheds Lærere var til ſin Tid i Fardrup et ſkinnende Lys. Med

de

de mæhriſke Brodre her i Egnen holdte han Venſkab, men han vigede aldrig fra de aabenbarede Sandheder.

Vi have ellers fra ham:

Panegyricus ad natalem Chriſtiani VI. 1732. Gieſæ (d).

8) Hr. Provſt Carſten Volqvarts, født 1722 den 1 Jan. i Trondhiem, hvor hans Fader var Kiøbmand. Fra ſin Fødeby blev han 1740 Student, og efter tre Aars fuldendet curſum academicum i Kiøbenhavn reiſte han hiem, og blev kaldet ſom reſiderende Capellan til Skougen i Trondhiems Stift 1745, hvortil han blev ordineret af Stiftsprovſt Hr. Jacob Tode i Hr. Biſkop Harboes Fraværelſe. Aar 1747 giftede han ſig med Margrete Bork Hagerup, en Dotter af Paſtor Hagerup i Skougen, og har avlet med hende mange Bern. Aar 1753 blev han fra Norge kaldet til Jylland, til dette Sted, hvor han fuldendte den nu ſtaaende prægtige Præſtegaards Bygning. Han er nu fra 1770 den 30 Martii Sognepræſt i Colding.

9) Hr. Laurits Grundahl fra Veile Blev fra Amanuenſis Tieneſte hos Biſkoppen i Ribe, kaldet ſom Paſtor til dette Sted 1770 den 30 Martii, og Gud lade ham i mange Aar leve her for at naae ſine redelige Henſigter. Længe ſiden, jeg glædde mig ſaa meget ved nogens Forfremmelſe til Lære-Embedet, ſom ved dennes: Falſkhed giores her til Skamme, Egtefolk have her et Par at ſpeyle ſig udi, her finder den Mismodige velmeent Opmuntring ꝛc.

(d) Worms Lexicon p. 429.

§. 18.

Nor-Rangſtrup Herred.

Steder mod Norden til Gram Herred, mod Øſten og Sonden til Syder-Rangſtrup Herred, og mod Veſten til Hvidding Herred. Fra Øſter til Veſter har det 3 Mile, men fra Sonder til Nord halvanden.

Det indeholder 62½ Plove; og Folkemængden beløbe ſig til 2300.

Hele Herredet var i de ældſte Tider Skov, men nu kiender man her ikke Skove, men udyrkede Heder og Moſer deſto flere; Dog formedelſt mange løbende Bække har man paa den veſtre Kant gode Græs-Enge.

Bonden ſtaaer ſig her vel, og avler got Korn. Faa Steder i Dannemark har Bonden bedre Bygninger, nogle af egne brendte Stene grundmurede.

Herredet bærer Navn af een af Herredets uſelſte Byer i Aggerſkov Sogn.

De Geiſtlige hører alle under Ribe Biſkop.

I. Beſtoft Sogn.

Hvis Indbyggere beløbe ſig til 520 Siele.

Sognet udgior 11¾ Plove, og af dem hører 3½ under Gram Herred, og 4½ til Strandelhiorns Diſtrict.

Byerne i Sognet ere: Beſtoft, Nederhierſtal, Hiartbro, Strandelhiorn. Beſtoft (Bogetoft) Bye ligger plaiſant ved Nips Aae.

Kirken

Kirken er en af de ſmukkeſte i Amtet, ziret med et høyt ſpids Taarn, har indvendig tre Rader Stole, og af Provſtinde Chryſtalſin prydet med en Lyſekrone.

Her havde den papiſtiſke Canonicus og Inſpector over Tiislund, Toftlund, Skrydſtrup, Lilholt ꝛc. ſit Sæde. Kirkens Patroni S. Nicolai Knokler og Been fandt Hr. Chryſtalſin i Alteret i en liden Daaſe.

Præſten til Stedet har, foruden Indkomme af ſine egne Sogne, af Ortrup Bye i Toftlund Sogn aarlig 12 Skp. Rug, af Gabel i Nuſtrup Sogn 10 Skp. Rug. Præſten har i Beſtoft en heel Gaards Grund, og i Annex Sognet ligeſaa meget, foruden endeel Menſal Gods. For at holde Stelemeſſe er ham tillagt en prægtig Eng. Af en Molle paa Præſtens Grund haves aarlig 11 Rdlr. 32 Skill. og frie Maling.

Ved Hiartbro, eller ved Aaen har ſtaaet et liden Slot, beboet af en adelig Familie.

Stedets Præſter vides:

1) Jörgen Wulff eller Lupinus, ſom døde 1569.

2) Nicolaus Wulff, hvis Skæg maales en Alen lang.

3) Petrus Nicolai Wolff fra 1584, og levede endnu 1645, det var længe!

4) Jacob Wolff, en Søn af forrige og Broder til Nic. Wolff, Collega i Haderslev Skole. Han døde 1657, og efterlod en Søn: Jörgen Wulff, ſom blev Penſionair paa Stræarup, og en Dotter, ſom, for hun ey blev Præſtekone paa Stedet, borttog alle Præ-

Ste-Archivets Papirer, gifrede ſig med en Bonde, hvor diſſe Papirer med Stedet brendte.

5) Georg Boethius fra 1658 til 1704, det er 46 Aar. Han var fodt 1631 i Osby, hvor hans Fader var Diaconus. I Hadersleb var han Provſt Rotlöbens Annanuenſis, og gik 1651 fra Skolen til Roſtok. Efter to Aar gik han til Kiobenhavn, og logerede hos ſin Farmoders Broder, Borger Hans Boyſen, Peſtens Tid over. Aar 1655 kom han til Hadersleb tilbage, og reiſte videre fort til Wittenberg, og logerede i Doct. Frankenbergs Huus. Herfra kom han efter halvfemte Aar tilbage med dette D. Canudi atteſtato: Ex eorum numero eſt, qvi non ἀνύπτοις χέρσιν ad eccleſiæ officia accedunt, ſeu ſolida rerum theolog. cognitione imbuti & ὑποτύπωσιν ὑγιαινόντων λόγων ſervare gnari ac ὀρθοτομόντων λογον docti, ſuggeſtum conſcendunt. Reiſte derefter til Leipzig og Jena, og, da han horde om Svenſkens Indfald her i Landet, attraaede han hiem at ſee til ſine Venner, gik til Skibs fra Hamborg til Ribe, og, da han derfra vilde reiſe til Hadersleb, blev han af en ſvenſk Officier anholden, men ſlap dog los og forſoyede ſig til Beſtoft, af hvis Indbyggere han, efter Prøvepræditen, blev valgt til Præſt; reiſte ſaa, dog ikke uden Fare, til Middelfart, at faae underſkreven ſin Vocation af den ſtore Hr. Gyldenlöw Excell., hos hvilken han var vel recommenderet af Oberſt Jenſen von Lövenklaven fra Osby. I Ribe blev han ordineret 1658 den 16 Jan., og tre Aar efter gifte han ſig med Magdalene

dalene Brun fra Lygomkloſters Præſtegaard, og blev Stiffader til Nis Boyſen (ſom boede paa det Gods Hiartsbro her i Sognet) Cecilia Boyſen, ſom blev gift til Kaſtrup Bye i Gram Sogn, og Sara Boyſen. Hans egne Børn vare Jacob, ſom blev Præſt i Mauſtrup; Chriſtian, ſom blev Præſt til Rodding; og Chriſtine, ſom blev gift med Succeſſor.

6) Chriſtian Eichel, forriges Adjunctus fra 1690, og Svigerſøn. Blev efter ſin Hiemkomſt fra Wittenberg kaldet til dette Sted, hvor han døde 1707. Avlede Børn med to Huſtruer, og hans Navn lever endnu i Hoſtrup (e).

7) Poul Boldich fra Helſingøer. Var en Dotterſøn af General-Superintendent Stemann. Ved hans Embeds-Betrædelſe her 1707 giftede han ſig med ſin Formands Dotter Magdalene Eichel, ved hvilken han blev Fader til Chriſtine (ſom blev gift med Paſtor Clauſen i Vilſtrup); og Anna Sophia (gift med Paſtor Nic. Niſſen til Uk). Hr. Boldich døde 1726.

8) Hr. Provſt Auguſtinus Chryſtalſin, Præſt fra 1727 til 1761. Denne fornemme Mand er født 1697 den 8 Oct. i Egebierg Præſtegaard udi Sielland. Hans Farfader var Kiøbmand i Nykiøbing. I ſit 18 Aar blev han fra Roſkilde Skole Student, og da han i 4 Aar havde flittigen benyttet ſig af Profeſſorum Læsninger, gik han til Norge, og informerede der i fem

(e) Hans Fader var den anſeelige Borgemeſter Hans Eichel i Hadersleb.

Aar. I Aaret 1724 blev han kaldet som Skibspræst paa vor i Østersøen mod Russerne udsendte Flode, og efter 3 Aar sendt til dette Sted, hvor han giftede sig med Formandens Enke. I hans sidste to Leve-Aar havde han til Capellan Detlev Ourzen, som blev siden Præst til Branderup. Og Hr. Chrystaltin døde 1761 den 5 Martii. Det haardeste han her prøvede, var, at i Aaret 1736 hans Præstegaard afbrændte, hvilken han dog igien opbygde saaledes, at man synes, denne ellers brave Mands Ødselhed herudi har været alt for stor.

9) Hr. Peter Gutfeld, født 1727 den 11 Dec. (*) paa Esrum Kloster, hvor hans Fader tilsidst var Ridefoged, som fradøde ham tilig. Hans usædvanlig munitre Genie giorde, at han blev sat i Friderichsborg Skole, hvor Lærerne admirerede alle hans hastige Fremgang i alle Videnskaber; i Poesie overgik han endog sine Magistros. Men see! i det samme qviterer han Skolen, reiste til Holsten, og vilde i Krigstieneste; men han blev hentet tilbage, blev fra samme Skole Student 1749, og ved Universitetet i Kiøbenhavn, nød i fem Aar Regentzen og Klosterets Fode. Hvorefter han strax 1755 blev kaldet som Capellan til St. Croix, men inden Aarets Udgang Compastor tillige med Hr. Schausboe. Disse tvende gave ved Forestilling til H. H. Biskop

(*) Aar 1642 finder jeg, muelig af hans Slægt, M. Salmon Gutfeld Kong CHRISTIAN IV. Liv-Barbeer, som fik 100 Rdlr. aarlig Løn.

Biſkop Harboe Anledning til et Kongelig Reſcript af 24 Dec. 1756, hvori beordres: "at ugentlig holdes "en Fredagsprædiken for St. Croix Menighed; at "Reformerte og Lutherſke maa ſtaae Faddere hos hver- "andres Borns Daab; at der af Menigheden ſkal "udtages to Mænd til Kirkeværgere og Fattiges For- "ſtandere; om Ungdommens Confirmation ꝛc. (f) ". Aar 1758 blev udſtædet Kaldsbrev for ham til Toftlund her i Herredet, hvilket han forſt erholdte 1759 i April. Han giorde ſig ſtrax reiſefærdig og kom til Kiøbenhavn i Julio. Herfra ſkrev han til Biſkoppen i Ribe, og udbad ſig Forlov at forblive en kort Tid i Kiøbenhavn, for at affette ſine med ſig fra St. Croix havende Sager; men han fik til Svar, at Præſten i Hoyrup forſynede Embedet paa Hr. Gutfelds Regning, (ſom og beløb ſig til over 40 Rdlr,) I November ankom han til Toftlund; men var ſaa lykkelig, om kort Tid at faae Forlov at forlade dette Sted, og antog Beſtoft Paſto- rat 1761 i Auguſto, gid denne muntre Mand maa op- muntre mange til oprigtig Gudsfrygt, hvilket han og- ſaa med ſtor Aarvaagenhed og Flid attraaer. Her gif- tede han ſig med ſin Formands Dotter Chriſtiana Chry- ſtalſin, ſom døde 1762; Hans Anſegning om, at maatte faae ſin Afdøde Kones Søſter Andrea Paulina til Egte, blev fra Canzellierne ſtrengelig negtet, indtil den lykke- lige Forordning af 27 Dec. 1770 udkom, ſom uden Anſogning tillader billigen ſlige Egteſkaber.

Bi

(f) Paſt. Lorck Beytr. 2 Band p. 100.

Vi have fra ham:

1. Indgangs Tale over 1 Joh. 4, 21. for St. Croix Menighed. Khavn. 1756. 8.

2. Liigprædiken over Kong FRIDERICH V. Haderslev 1766. 4.

II. Tiislund Sogn.

Er annecteret til forrige Beftoft, hvorfra Kirken ligger ¾ Miil for sig selv paa Marken, og er uanseelig.

Navnet siger Thyrslund, en tyk Skov, (som nu er forsvunden), i hvilken man offrede til Thyr, klædt i et Vilddyrs Hud, for han i Krig skulde hielpe.

Tulles Mose her skal være nævnet efter Tulle Vogensen, som i Kiempevisene er nok bekiendt.

Denne St. Stephani Kirke var i de catholske Tider i to Aar sat i Band, fordi her i Kirken er begangen et Mord: en Broder tog sin Søster i Forsvar med saa stor Eftertryk, at han dræbte en fornemme Person, som havde stødt hende ud af hendes Guldstoel i Kirken.

Sognet udgior 6½ Plove, og har over 300 Mennesker til Indbyggere.

Byerne ere: Tiislund, Aabol, Gotterup, deri ere 40 Familier.

III. Ag-

III. Aggerſkou Sogn.

Dette ſtore Sogn har henved 950 Indbyggere, og ſtaaer for 22$\frac{19}{48}$ Plove.

Agerſkov det er Egeſkov, men hvor ere alle vore Skove? De ere borte, og man takker for Torv og Flave af Hederne til Brende.

Sognets Byer ere: Agerſkov, Galſted, Rangſtrup, Goldbæk, Baulund, Mellerup, Vellerup, Geldbæk, Muspyt, Ousgaard, Langelund, Geeſtrup, Farhus, Biornſkou, Gammelſkou, Nitrigkiær, derudi ere 153 Familier og Steder.

For nogle Aar opployede man af en lille Hoy ſonden Kirken, kaldet Boldershoy, nogle Been, ſom ſkal være af den ſtærke Bolder, ſom ihielſlog Kong Hother (g). Det kan jo gierne være ſandt.

Kirken, ſom i Pavedommet var viet St. Dionyſio, er nu en ſtor ſmuk Bygning med et hoyt Taarn.

Præſterne i Sognet ere:

1) Hr. Provſt Petrus Matthiæ (h). Han ſaaer nok være den, ſom i Præſte-Regiſteret i Kirken kaldes Terkel

(g) Conf. A. Krantzii regna aqvil. p. 12.

(h) Det ſkal være ham, ſom Helvaderus og efter ham Pontoppidan kalder Terkel Madſen, ſom døde viſt 1594 i ſit 71 Lære-Embeds Aar, (og maa altſaa være kommen hertil 1523) i ſit Alders 105 Aar; men jeg kiender nok Helvaderi Urigtighed i ſine Fortellelſer, og den ellers ſtore D. Pontoppidans Conſidence til de Gamles Efterretninger.

Terkel Madſen eller Trochillus Matthiæ, født i Skaane Aar 1489, og kan altſaa rigtig nok have kiendt 6 danſke Konger, fra Kong HANS indtil Kong CHRIST. IV. Videre ſkriver Helvaderus om ham, at han aldrig var ſyg, eller ſattedes noget paa ſit Syn eller Tale; han döde 1594. I Aaret 1528, ſom er det Aar, da hver Præſt maatte aflegge Prinds CHRISTIAN Religions Eed, fik han dette Kaldsbrev, ſom jeg, til mine Tankers Beviis, vil anføre: "Wy CHRISTIAN von Goths "Gnaden Erffgenam tho Norwegen, Hertock tho "Sleßwig Holſtein der Stormaren und Ditmerſchen "Graue tho Oldenburg u. Delmenhorſt bekennen und "doin witlich mit duſſen unßem Briue vor uns, unße "Eruen und ſunſt als weme, das Wy unſem andech- "tigen und leuen getrwen Ern Peter Marie uth Gunſt "Gnad u. Believunge erforderntt und widden der Kar- "ſpel Lude tho Agarſko, ock up ſin hocherbiedent dat "Wort Gades mit allen Vlite anhe hugelie tho predi- "gen und den Volck tho underwyßen de ſuluige jzgenante "Karke Agarſko, ſamt holte wiſche Acker und alle andre "thoberöringe an gerechtige den Fryheid und Herlickei- "den und jarlicks Inkamens, de tho der Karcken vor- "henn thobehörig geweſt und noch is. Samt der We- "demeſtede de tidt ſines Leuendes inne tho hebben, tho "beſitten und tho gebrucken ane Hinderung menniglichs "vor-

retninger. Aar 1523 blev Prinds CHRISTIAN, Hertug over denne Egn, og derfor har Helvaderus muelig ſat dette Aarstall; ſkiønt han ſkriver: vidi & novi virum.

" vorgunnet, thogeeigent, begnadet, begauet u. verlenet
" hebben; vorgunnen thoeigen — gedachten Ern Peter
" Marie ſolke Karke Agarſko mit bane gedachter Meñung
" mit und in aller thobehörunge u. Geſtalt de tidt ſines
" Leuendes tho gebruken — in Kraft macht und thuch-
" niſſe diſſes unſers gegeuen Briues, mit der Vorbe-
" holt unſers gnedigen leuen Hern Vaters kanniglike
" Wirde — und unßer Reformation vngeringet, un-
" gerürt und ungeſchwecher. Ock ſo he ſiner Pflicht
" nha, mit predigen oder ander unſchicklich, unbillich
" u. ungehorſam befunden wurde, Wy alsdan ehme
" van ſolcker Karken afftoſetten — macht hebben. Szo
" enhe ock iemandes umb was vorklagen anſpreken be-
" ſchuldigen wolde, vor niemandes dan vor Unns ader
" de unſzer verordenten alſzo vor de rechte Auerieheit,
" ane hochgemelte konniglicke Werde, vorklagen ock
" ſunſt vor niemandes tho anhwerden, recht thogeuen
" tho entfangen annemen dulden und liden ſchuldig noch
" pflichtig ſyn ſal, und wollen ehme diſſer unſzer Bege-
" nadunge eine ſtede vaſte Gewer ſin. Darumb an
" ydern Jn ſampt und ſunderheyt de umb unßernt wel-
" len doin und laten vorpflicht ſollen und willen gne-
" lich gütlich genzlich und ernſtlich. Synnende und bo-
" gerende vele gedachten Ern Peter Marie by bauen ge-
" nanten Karken Agarſko anhe vorſchuldigunge unbe-
" hindert und gerowßam tho ſitten laten u. mit den be-
" ſtem fürdern wollet. Darnhe geſcheuet unße ernſte
" gütliche u. gnedige meinung ylt Gnaden und Gneden

" umb

"umb Idern thobekennen. Gegeuen under unßerm an-
"hangenden Secret uthe unßerm Slote Haderßleuen
"den lezten Aprilis Anno MDXXVIII. m. p. "

Saaledes vare de ny Kaldsbreve ſtilede til hver Præſt i Amtet og Egnen, ſom vilde antage D. Lutheri evangeliſke Lære.

2) Petrus Jonæ, Herredsprovſt. Fodt her i Aggerſkov. Præſt fra 1592 til 1620, da han dode.

3) Jonas Petri Schnell, Herredsprovſt. Ordineret 1622, da han var 23 Aar gammel, og maatte derfor i to Aar holde en Vicarium. I den jammerfulde Feide-Tid og anſtikkende Sygdom 1659, gik ogſaa denne plagede Mand al Kiodets Gang. Een af hans Sonner blev hans Succeſſor, en anden blev Præſt i Arrild, en Dotter blev gift med Paſtor Clauſen i Toftlund.

4) Johannes Jonæ Schnell. Dode 1675 den 5 Nov., hvorom fortelles her en artig Hiſtorie (i). Hans Succeſſor mode ham engang, da han gik ud i Haven, for at lade ſit Vand, i Præſtehabit, ved hvilket Spogerie han, (forſtaaer ſig ſelv), ſtudſede; Det hender ſig, at Hr. Schnell følger en Delinqvent til ſit Retterſted, og hans Succeſſor, ſom da var Horer i Ribe Skole, mode der med ſine Diſciple. Hr. Schnell kiendes ſtrax ved ham, gaaer hen og hilſer: Hr. Foſs! vær god ved mine Efterlevende; thi han ſkal ſnart træde i mit Sted. Foſs anſaae ham ſom en Railleur, men efter

(i) Terpag. Ripa Cimb. p. 607.

efter Overbeviisning af bemeldte Syn, lovede han, hvad af ham forlangtes, og holdt det ogsaa trolig.

5) Antonius Fosi, Præst fra 1676 til 1696, en Søn af Provst David Fosi til St. Cathrinæ Kirke i Ribe. Den ham tilslagende Fedme foraarsagede hans Død. Vi have fra ham:

Davids Psalmer, oversatte i Vers. Mscr.

6) Hr. Provst Christian Riese, Præst fra 1696 til 1747, det er 51 Aar. Var født i Rise Præstegaard paa Ærøe 1661. Fra Odense Skole gik han til Kiel, og studerede der et Aar, reiste saa til Kiøbenhavn, og udstod en Examen i Theologien, hvorefter han levede af at informere Børn, og hans sidste Sted var Øxenvad Præstegaard, hvorfra han blev kaldet til denne store Menighed, giftede sig med sin Præantecessoris Dotter Anna Schnell, med hvilken han avlede elleve Børn, af hvilke to bleve Bispinder i Ribe og i Aalborg.

7) Hr. Provst Otto Riese, blev sin gamle Fader i Embedet adjungeret 1730, da denne var 33 Aar gammel. Denne lærde Mand gik i sin Ungdom fra Hr. Wöldikes Information i Sommersted 1715 til Universitetet i Kiel, derfra til Jena, og endelig til Kiøbenhavn. I syv Aar var han Hofmester i Hans Excell. Herr Oberhofmester von Holsteins Huus. Underkastede sig derpaa Examen, og blev kaldet som Præst til Sengløse i Sielland; men det blev gesvind omgiort til Capellan hos sin Fader, og Aar 1738 fik han Kalds-

brev at være ordentlig Sognepræſt. Aar 1730 traadde han i Ægteſkab med Cath. Hedevig Lorentzen fra Pelvorm. Jeg undte alle mine Venner ofte Fornøyelſe at ſee hans mechaniſke og phyſiſke Curioſa. Fra Aar 1768 den 10 Junii har han til perſon. Capellan Jörgen Mecklenborg. Vi have fra ham:

1. Hark Olufs beſynderlige Avanturer i Tyrkiet, og Hiemkomſt til ſit Fodeſted Amrum Dr. Kiobenhavn 1762. 8vo.

2. Orthophili Antwort, nebſt Alethophili Repliqve, daß die Meinung von Bewegung der Erde der Schrift und Erfahrung widerſpricht. Hadersl. 1767. 8vo.

3. Orthophili Unterſuchung, wie weit Alethophili Gedancken gegründet ſeyn. — Als eine Antwort auf die zweyte Schrift des letztern. Aalborg 1768. 8vo.

IV. Toftlund Sogn.

Denne Kirke ligger 4 Mile Sydveſt Hadersley, for ſig ſelv paa Marken, heder egentlig Herreſted, det er Herthe Sted, hvor denne Nordens Gudinde for Frugtbarhed i de hedenſke Tider blev dyrket. Den er en ſtærk, lang, nien ſmal Bygning; tæt derhos er i lige Linie to anſeelige Begravelſes Høye, for to af Egnens ſær Mægtige, ſom ſkal have boet der, hvor Toftlund nu er.

Sognets Byer ere: Toftlund, Stenderup, Allerup, Ortorup, Enmerk, Musvang, Kiergaard, og diſſe

diſſe Steder have 450 Indvaanere, ſom bruge 11 3/4 Plove, og 5 Tønder Hartkorn, ſom hører under Rangſtrup Birk. De Præſter, man vide her, ere:

1) Mads Jacobſen, om ham man paa et Træmonument i Kirken læſer: Her ligger begraven en ærlig och velagt Mand Madz Jacobſen i Toftlund, ſom døde ſalig i Herren Ao. MDCXV. den xv Aprilis. Hans Navn ſættes i Præſtehiſtorien her, maaſkee urigtig.

2) Hr. Propſt Marcus Stufre fra Ruſtrup Præſtegaard. Blev den forrige i Embedet adjungeret 1610, og levede ſaa lige til 1648. Han udſtod i Aaret 1644 ſtor Angeſt og Jammer, i det de vrede Svenſke brækkede ind i Landet, faldt an paa dette Sted, afbrendte hans Præſtegaard, og alt hvad brendes kunde, got, at han ſelv ſlap derfra med Livet. Gaarden blev i hans Levetid ey opbygget. Aaret førend han døde havde han udvalgt ſig en Student til Capellan; men Amtmanden foreſlog ham en anden med dette oprigtige Brev: "Kiere Hr. Marqvart! Eders Suppli-
"cation er mig till hende kommen oc haffuer jeg derud
"vernommen, att J, er en Medhulper begierendis,
"huormed jeg gierne vil hielpe eder, mens dette er mig
"umueligt, att jeg ſkulde ſehe efter riegdomb, og er
"denne Perſon, ſom mig fra eder er foreſlagen, moe-
"ged for ung, oc findes een udi Hviding Herred (k),
"ſom jeg vill unde eder till en Medhulper; thi mig ſue-
"neß, att han kan vell forrette dette, oc hobeß jeg,

(k) Anders Clauſen.

" att hand vell kand beſtah udi hanß Leerdomb, oc er
" hand foed udi Brøß aff erlig Folck, oc vill jeg ocſaa
" hore mig om efter andre, thi jeg ikke kand vide, om
" denne Perſohn haffuer Luſt dertill. Gud befalendiß.
" Hadersleff den 4 Jan. 1647. "

Dietlof Rewentlawen. m. p.

Hr. Sture døde Aaret derefter, og Biſkop D. Monrad prædikede over ham den 8 Junii.

3) Provſt Anders Clauſen fra 1647 til 1704 han var 57 Aar Præſt, men i 30 Aar tillige Kongelig Tolder. Blev den forriges Adjunctus og Svigerſon 1647, da han var 28 Aar gammel. Hr. Anders maatte nu være betænkt paa at opbygge ſit Præſtehuus, og, for dertil at faae Aſſiſtence, loſte han dette Tingsvidne: " Vi efterſcreffne Hans Hanſon i Roeſt,
" Herrißfoged i Norrangſtrup Herridt, Hans N. og
" J. Perſon Sandemend giøre fuld vitterlicht hermed
" for alle, att Aar efter Chriſti Fodſell 1649 den 23
" Oct., da vaar ſtickedt for oß oc Herritsmend — he-
" derlige och vellærde Mand Hr. Anders Clauſon Guds
" Ords thiener till Toffilund Kircke, huilcken der lid-
" deligen eſchede och fick en fuldkommen Tingsvinde aff
" otte lougfaſte Dannemend, ſom vaare — hvilke for
" oß wunde paa deris chriſtelige tro Siell och rette
" Sandhed, att die horde och ſaae ſamme Dag och
" Thid, att Hr. Anders Clauſon Sognepræſt i Toffe-
" lund udi Hathersleff huß lehn ſtod perſonlige inden
" tinge for Dom och rett, och begierede it ſandferdige
" vindeß-

" vindeßbyrd aff menige Herritzmend, ſom den Dag
" ting ſoghte, anlangendeß den ſtore Schade och ulyk-
" kelig Ildebrand, ſom Swendſchen dennom mottvilli-
" gen paaforde, huortill ſamtlige Herritzmend met op-
" rachte finger och hellig Aands Eed ſuarede, vunde
" och bekiende, att dett waar dennom fuldvell vitterligt,
" huorledis Swendſchens Rytter affbrende Toffelund
" Præſtegaard, alldielis wforſkyldt moetvilligen och
" foruden nogen dertill angiffuende Aarſag, ſaa att der
" icke bleff nogitt deraff ſtaadendis, och di fattige Folck
" lidde faſt deroffuer en woffuervindelig Schade, ſom
" icke nogen Preſtemand i gantſche Hathersleff huslehn
" udi ſorm. Schwendſchens Feide vedderforis ſaadann
" wlycke, och icke det alleneſte, men dertill mett endoch-
" ſaa paa Quæg och Bæſter, Boſchab och Hußgeraad
" lidde faſt en wbodelig Schade. Actum anno & die
" ut ſupra. "

Han var to gange gift, først med Elsbe Sture, ſom døde med ſaa mange andre 1659 i Ribe; derefter med Margrete Jonæ fra Aggerſkou

4) Claus Anderſen Slange fra 1685, forrige ſin Fader i Embedet adjungeret, da han var 32 Aar gammel. Han døde 1739, og var ialtſaa Præſt i 54 Aar. Hans Huſtru Eliſabeth Sruhr fra Skodborg Præſtegaard, blev her ſin Stifmoders Broders Ægtefælle, og Moder til en Søn, ſom blev Præſt i Arrild, foruden flere Børn.

5) Chriſtian Outzen fra 1723 (da han blev ſin Formand adjungeret) indtil 1758, da han døde i ſit 68de Aars Alder. Hans Fødeſted var Roeſt, og hans Fader Ditlev Outzen var i dette Herred Ridefoged. Fra Sommerſted reiſte han 1710 til Univerſitetet Jena, og ſiden til Halle. Imellem diſſe to Steder reiſte han og hørte flittig de lærdeſte Mænd i tre Aar, hvorefter han gik til Kiøbenhavn, og logerede der i Prof. Lintrups Huus. Efter udſtanden Examen Theolog. her, paatog han ſig at informere i Frue Etatsraadinde Gruntes Huus, hvor han var i ſex Aar; giorde derefter med Etatsraad Finkenhagen en Reiſe til Hamborg, og efter ſin Hiemkomſt blev kaldet til dette Sted, hvor han gifrede ſig med Elſebet Slange, og efter hendes Død med Eliſ. Charl. Klinckert fra Oxbøl Præſtegaard 1727 (l).

6) Peter Gutfeld fra 1758, og blev 1761 forflyttet til Beſtoft, q. v.

7) Owe Thorning, hvis Fader Anders Thorning var Præſt til Giel i Vendſyſſel. Fra Aalborg Skole gik han 1725 til Kiøbenhavns Univerſitet, hvor han blev en beromt Studioſus og Baccal. Philoſ., ernærede ſig ved at informere andre Candidatos til deres Examina, nød ogſaa de Friſers og Skelers ordentlige og overordentlige Stipendia, og endelig Communiteret i tre Aar, indtil han 1750 blev kaldet ſom Præſt til Mandoe, hvor han traadde i Egteſkab med ſin Formands

(l) Den ſmukke Prædikeſtoel i Kirken er et Beviis paa Hr. Outzens Gavmildhed

mands Dotter Chriſtina Junghans; ſtod her i elleve Aar, og agter nu at legge ſine Been i Toftlund. Denne muntre Mands artige Begiering her at anføre, ſkal ſkee, og det er denne: ſkriv, Clericus ſupprimitur a Laico, ergo hic ſepelitur Clerus.

V. Branderup Sogn.

Branderup betyder Brøndeb, af de her udſpringende Vandkilder.

Kirken, ſom er en ſtor anſeelig Bygning med Taarn, ziret indvendig med et ſmukt Pulpitur, ligger 4 Mile Sydvеſt Haderslev paa en Høy.

Byerne i Sognet ere: Branderup, Rurup, Riisslund, Manbierg, Mollen, deri ere 49 Familier; Plovtallet er 11 $\frac{3}{44}$ Plove.

Den ſtørſte Mangel i denne frugtbare Egn er Brende; thi de have hverken Skov eller Torvemoſer, Lynghedene maa allene beſoges.

Til Præſtegaarden her ligger $\frac{3}{8}$ Jords Grund; og endny er det Skik her, at Præſten i Faſten faaer Brød og Æg, og af hver Mand 1 Skill. til Salt, (paa det han ey ſkal ſpiſe Kiød, ſom og bliver for dyrt paa ſaa ringe Indkomſter). Nu værende Stedets aarvaagne fromme Paſtor Outzen opbygger paa ny Præſtegaarden, ſom ikke endnu er 20 Aar gammel; thi Hr. Freucken opbygde den ligeledes. Det er meget fortrædeligt, at den er bygt paa et ſumpigt og kildefuld Sted, hvor ſnart en Huſes Ende, ſnart en anden

ſynker, og her er ey Plads til at flytte den fra Stedet.

Den første Præst jeg finder er Thomas Peterſen, der begik den Daarlighed, ſom flere haver begangen, ved ordentlig Tingsvidne 1618 næſte Tirsdag efter Michelsdag, at lade ſig ſkienke de 9 Fag Huus, ſom Bønderne i dette Amt ſkal for Præſten overalt vedligeholde.

2) Provſt Michel Peterſen Wulfdal. Præſt fra 1629 til 1667 den 31 Aug. Hans Søn en Contrafeier har ſat denne ſin Faders og Moders Anna Carſtens Dotters Monument i Kirken.

3) Hr. Søren Lorentzen Hytter. Præſt fra 1662 og døde 1712, var altſaa paa nogle Uger nær, Præſt i 50 Aar; men i de fem af dem ſkal han have været Capellan hos den forrige. Hans første Huſtru Kiſten Chriſtens Dotter af Brønø, døde 1670, og efterlod ham fire Børn. Hans anden Ægteven Mette Adolphs Dötter Leſs, døde 1720 den 3 Jan., og fødte ti Børn. Hun overlevede altſaa Manden i 8 Aar; thi Hr. Søren døde 1712 den 18 Jan., 78 Aar og 11 Maaneder gammel. Af hans mange Børn, ſlet opdragne, blev en Dotter beſt forſynet, nemlig den der blev gift med en Kroemand.

4) Hr. Provſt Nicolaus Frencken. Var Præſt her fra 1712 til 1752, efterat han i halvſyvende Aar forhen havde været ſom Feldpræſt med vore Tropper i Brabant. Voyensgaard i Jægerup Sogn var det Sted,

Sted, hvor denne fornemme Mand faae forſt Verdens Lys 1678, hvor ſammeſteds hans Fader var Forpagter og tillige Secretair i Haderslev. Efterat han havde opbygt Præſtehuſet her, døde han 1752 den 25 Jul. 74 Aar gammel, og var 46½ Aar i Lære-Embedet. Af hans med Ingeborg Outzen fra Roeſt avlede Børn, mærkes tre Døttre, ſom bleve Præſtekoner i Spandit, i Bradrup og her paa Stedet, item en Søn, ſom er Præſt i Eneſted i Tønder Amt.

5) Andreas Bruhn fra Sielland. Blev fra Friderichsborg Skole Student 1739. Efterat han her havde ſom en opvakt tro Lærer forkyndet Evangelium udi fire Aar, blev han 1756 kaldet ſom Diaconus til Tønder, hvor han døde ſidſt i Aaret 1766 (m).

6) Nicolai Brorſon, en Søn af den fortræffelige Mand Hr. Nic. Brorſon i Kiøbenhavn. Da han var 29 Aar gammel, blev han ſendt til dette Sted; men efter to Aar, nemlig 1759, kaldet til Steenmagle Paſtorat i Sielland.

7) Hr. Detlev Outzen fra Toftlund Præſtegaard, ſom i ſit 35 Aar blev ſom Capellan kaldet til Beſtoft; men blev Aaret derpaa kaldet til dette Sted, og giftede ſig med Chriſtiana Chryſtalſin.

(m) Hans Levnetslob findes beſkreven i Biſpegaarden i Kiøbenhavn; thi i Kiøbenhavn er han ordineret.

§. 19.

Hvidding Herred.

Dette ſtore Herred er fra hver Kant at igiennemreiſe neſten halvtredie Mile. Men Heederne udgiøre neſten halvdelen af Herredet.

Det udgiør efter Plovtallets ſidſte Beregning $119\frac{162}{288}$ Plove, foruden det Hartkorn, ſom ikke ſkatter til Hadersleu.

Indbyggernes Huſe, ſom neſten alle ere af brendte Muurſtene opbygte, ſaaſom de ikke have Skov, giver ſor Reiſende Anſeelſe til velhavende Beboere, og man tager i den Tanke heller ikke feyl.

Herredet grendſer mod Norden til Ribe, mod Øſten til Gram og Nørrangſtrup Herreder, mod Sonden til Loh Herred og mod Veſten til Havet.

Det var paa Hvidding Herreds Ting, Kong Emund Aar 1139 blev dræbt af Hr. Sorte Plog, ſor Kongen havde ladet hans Broder ſteile, og det Kongl. Liig blev bragt til Ribe, og begravet i Domkirkens Chor (n).

Geiſtligheden hører til Ribe Stift.

Siden i dette Herred findes en Deel, ſom hører til Luſtrup Birk, Skakkenborg og Rantzau, ſaa vilde vi giøre herom nogen Oplysning.

1. Luſtrup Birk, ſaa kaldet af en Landsby tæt uden ſor Ribe, er indrettet af Feldherre Greve Schack,

og

(n) Cfr Saxo 14 Reg. Hoyer pag. 35

og oprettet af de til Skakkenborg liggende Allodial-Godser, hvortil ogsaa er henlagt Mandøe. Af Seem Sogn hører dertil 159 Tønder 4 Skiepper og 1 Fierdingkar Hartkorn, af St. Cathrinæ Sogn 58 Tønder og saa videre (o).

Ribe Birk, som jeg nogle gange har kaldet Ribe Distrikt eller Cirkel, bestaaer allene af Riberhuus Ladegaards Tienere, samt Kongens forrige Ryttergodses og de nu værende Riber Hospitals, Skoles og Domkirkes Tienere. Dette Birk blev oprettet 1735; Nogle Forordninger herom og Amtmand Geheimeraad v. Gabels Betænkninger, samt de Hadersleyske Herredsfogeders Paastands Breve og Forestillinger, om hvilke pag. 21. noget allerede er meldet, har jeg den Ære her at meddele Læserne i fire Kongl. Reskripter.

"Vi CHRISTIAN VI. Vor synderlig Gunst "tilforn, eftersom os allerunderdanigst er bleven refere- "ret een til os indkomne Memorial af 29 Januar. nest "afvigt, hvorved du allerunderdanigst haver forestillet "og beklaget, at da Riber Byes Magistrat og Ind- "vaanere, tillige med Consumptions Forpagteren udi "folge af vores den 30 Aprilis 1734 allernaadigst ud- "gangne Forordning, foretog sig udi Byens Frieheds "Distrikt den anbefalede Inqvisition efter Brendevins "Hatte og Piber hos de Bønder alleneste, som ere Ri- "berhuus Tienere, og de havde forseglet de Kieder, "som

(o) Lustrup Byes Tiende lagde Biskop Christian i Ribe til Skolediscipelene i Ribe Aar 1298. Hvitfeld.

" ſom de kunde ſee der brugtes til at brende Brendeviin
" med, og Bonden efter den Ordre var i Verk med til
" Caſſering at indlevere deres Brendeviins Hatte og
" Piber, ſkal den Haderslevſke Herredsfoged Peter War-
" ming med Tingſkriveren og tvende Mænd have giort
" Forbud, at Bonden under Straf af Vold og Ran
" ikke maatte efterleve din Ordre, hvilket dog af dig var
" udſtæd, for at ſee fornevnte vores Forordning iverk-
" ſtillet og efterlevet, og at ſaadan Herredsfogdens For-
" hold, under Prætext af Jurisdictionens Handthævel-
" ſe, ſkal være Frugten, at Juſtitiebetienterne under det
" Skiul af dette Navn Jurisdiction, handler ligeſom
" de vil, foruden hvor koſtbar det ſkal være for Bonden
" at lade forſvare og paatale ſin Ret ved fremmede Ad-
" vocater, ſom de med ſtor Bekoſtning fra Haderslev,
" Tonder og Flensborg, eller Apenrade maa lade hente,
" i ſteden for at Bonden ſelv kunde forſvare ſin Sag,
" efter den danſke Lov, eller og med ringe Bekoſtning
" faae den forſvart ved en danſk Mand, ſom nu ey kan
" ſkee, da Bonden ligeſaa lider, ſom de danſke Procu-
" ratoris forſtaae ſig noget paa det ſchlesvigſke Retter-
" gangs Maader, eller de der brugelige Receſſer med
" videre, ſamme din allerunderdanigſte Memorials Ind-
" hold; Thi have vi nu for ſaadanne Disputer, In-
" convenienſer og Uorden at forekomme, og alting her-
" efter med Jurisdictionerne at ſætte eengang for alle
" paa en rolig og beſtandig Fod, efter dit derhos aller-
" underdanigſt giorte Forſlag, allernaadigſt funden for
" got,

" got, at anordne og saadan Forandring med Juris-
" dictionen der sammesteds at giore, nemlig: at Riber-
" huus Ladegaards Tjenere, og de som svare med Contri-
" butioner til Riber Amtstue, og hvis Gaardspagter,
" ligesom andre danske Undersaatter ere matriculerede,
" men hvilken dog formedelst at de ligesaa vel som Riber-
" bye, efter Situationen, ligge i Sønder-Jylland
" hidindtil, haver ligget under det schlesvigske, eller saa
" kaldede haderslebiske Herreds Tinge, skal herefter,
" paa det samme vore danske Underdanere kunde i Ju-
" stitiens, som i alle andre Tilfælde blive tracterede paa
" den i vort Rige Dannmark brugelige Maade, og blive
" dermt efter vores danske Lov og Ret, incorporeres og
" indrettes til et Birk, saaledes som det forhen, indtil
" den saa kaldede Coldingboriske Afskeed, af dato 24 Ja-
" nuar. An. 1576 været haver, og er til den Ende her-
" med vores allernaadigste Villie og Befaling, at du
" herom og hvorledes samme Birk, som forbenevnt best
" kan indrettes, samt af hvem det bequemmeligst kand
" betienes, dit nermere allerunderdanigste Forslag og
" Betænkende, til vores videre allernaadigste Resolu-
" tion og Gotbefindende forderligst indsender, dermed
" skeer vor Villie, befalendes dig Gud. Skrevet paa
" vort Slot Friderichsberg den 22 Aprilis An. 1735."

Under vor Kongelig Haand og Signet.

/CHRISTIAN R.

" CHRI-

" CHRISTIAN VI. ꝛc. Vor ſynderlig Gunſt til-
" forn, Vi tilſikke dig derhos een vores allernaadigſte
" Anordning under denne Dags Dato, angaaende
" Riberhuus Ladegaards Tienere, ſom ſvare med Con-
" tributioner til Riber Amtſtue, og hvis Gaards Par-
" ter, ligeſom andre danſke Underſaatters ere matricu-
" lerede, men dog formedelſt, at de ligeſaa vel ſom Ri-
" ber Bye ligge i Synder-Jylland hidindtil haver lig-
" get under det ſchlesvigſke eller ſaa kaldede haderslebſke
" Herretz Tinge, at ſkal herefter under et Birk tillige-
" med de tvende Byer, Tange og Tveed være incorpo-
" reret, og hvilket Birk ſkal kaldes Riberhuus Birk,
" og Birketinget at holdes om Onsdagen i vort Kiøb-
" ſted Ribe, hvor ellers Byetinget holdes, ſamt be-
" melte Birketingsdomme, naar de paaankes, at vorde
" appelleret lige til vores Høyeſte Ret, med videre ſam-
" me vores allernaadigſte Anordnings Indhold, og er
" tillige herimed vores allernaadigſte Villie og Befal-
" ning, at ſamme Original, Anordning, iblant Stif-
" tets øvrige Papirer, til vedkommendes Efterretning
" vel vorder bevaret, og du ellers derefter alt behørig
" Anſtalt haver at giøre, og refereres os ellers ſtrax
" allerunderdanigſt, at du dette vores allernaadigſte
" Reſcript bekommet haver, dermed ſkeer vor Villie be-
" falendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Roſen-
" borg den 15 Julii Anno 1735. "

Under vor Kongelig Haand og Signete.

CHRISTIAN R.

" Vi

" Vi CHRISTIAN VI. ꝛc. Giøre alle vitterligt,
" at efterſom vi ved vores elſkelige Chriſtian Carl von Ga-
" bel til Gieſſegaard, Spanager og Otteſtrup, Rid-
" der, vores Geheimeraad, Stiftbefalingsmand over
" Riber Stift og Amtmand over Riberhuus Amt af
" 25 April neſt afvigt, allernaadigſt have funden for
" got, ſaadan Forandring med Jurisdictionen af Ri-
" berhuus Ladegaards Tienere, hvilke hidindtil haver
" ligget under Frøs, Calslund, Gram og Hvidding
" Herreder, eller de Schlesvigſke Jurisdictioner, at
" giøre, nemlig: at bemeldte Riberhuus Ladegaards
" Tienere og de, ſom ſvare med Contributioner til Ri-
" ber Amtſtue, og hvis Gaards Parter, ligeſom an-
" dre daniſke Underſaatters ere matriculerede; Men
" hvilke dog formedelſt, at de ligeſaavel ſom Riber Bye
" efter Situationen ligge i Sønder-Jylland, hidindtil
" haver, ſom oven meldt er, ligget under det Schles-
" vigſke eller ſaa kaldede Haderslebſke Herretz Tinge,
" ſkal herefter paa det ſamme vores daniſke Underſaat-
" tere kunde i Jurisdictionen, ſom i alle andre Tilfælde
" blive tracterede paa den i vort Rige Danmark bru-
" gelige Maade og blive dømt efter vor daniſke Lov og
" Ret incorporeres og indrettes til et Birk, ſaaledes
" ſom det forhen, indtil den Coldingborgiſke Afſked, af
" Dato 24 Janv. 1576 været haver, og til den Ende
" allernaadigſt befalet bemeldte Geheimeraad Gabel, at
" indſende ſit allerunderdanigſte Forſlag og Betænken-
" de, hvorledes ſamme Birk beſt og bequemmeligſt
" kunde

" kunde indrettes; Thi have vi efter saadan hans der-
" paa indkomne allerunderdanigste Forslag tilligemed
" een af Amtsforvalteren forfattede Designation over
" Riberhuus Ladegaards Tienere, og de af Riberhuus
" Amts Underdanere, som svare med Contributionen
" til Riber Amtstue, og hvis Gaards Parter ligesom
" andre danske Undersaatters ere matriculerede, og
" hvilke hidindtil som for er meldt, haver ligget under
" det Schlesvigske eller Haderslebske Herretzinge, al-
" lernaadigst ydermere funden for got, at anordne og
" befale, saasom vi og hermed anordne og befale, at
" de tvende Byer Tange og Tveed, som forhen af Ri-
" berhuus Ladegaards Gods og Amtes Underdanere
" haver været henlagt under Riber Byeting, hvilket og
" skal være af lige Beskaffenhed, med oven bemeldte
" Riberhuus Ladegaards Tienere, der nu herved under
" et Birk vorder incorporeret, skal nu tilligemed under
" dette Birk være indrettet, og skal samme Birk her-
" efter kaldes Riberhuus Birk, og Birketings Retten
" holdes udi vort Kiøbstæd Ribe, paa det Sted, hvor
" ellers Byetinget holdes, og det om Onsdagen i hver
" Uge, og ville vi til Rettens Betiening allernaadigst
" beskikke saavel Birkefoged som Birkeskriver, saa vilde
" vi allernaadigst, at dette Birk, paa lige Maade og
" i alle Tilfælde skal vorde indrettet, som Birkerne i vo-
" res Rytter-Districter, mod at samme Riberhuus
" Birketings Domme, naar de paaankes, skal vorde
" appelleret lige til vores Høyeste Ret, undtagen Siuns

" og

" og Tings Vidner, ſom til Riber Raadſtue, i ſteden
" for Landsting ſkal indſtevnes, og hvad ellers angaaer
" de Sager og Skifter, ſom allerede af de Haderslev-
" ſke Huuſes Rettens Betientere ere begyndte, da ville
" vi og, at ſamme ogſaa af dem ſkal vorde paadomt
" og fuldfort, men herefter ſkal det med Sagerne og
" Skifterne forholdes paa den Maade, ſom overalt ved
" vore egne Birker brugelig er, hvorefter de Vedkom-
" mende ſig allerunderdanigſt have at rette, ey giorende
" herimod, efterſom foreſkrevet ſtaaer, Hinder eller
" Forfang i nogen Maade under vor Hyldeſt og Naa-
" de, givet paa vort Slot Roſenborg d. 15 Julii 1735."

Under vor Kongelig Haand og Signet.

CHRISTIAN R.

" Vi CHRISTIAN VI. ꝛc. Vor ſynderlig Gunſt
" tilforn, efterſom os allerunderdanigſt er bleven refere-
" ret een til os fra Nicolai Henrich Bentzen, Herreds-
" foged i Hvidding Herred udi Haderslevhuus Amt
" udkomne allerunderdanigſte Foreſtilling, angaaende
" den Uorden han formener ſig ſkulde tildrage ved det
" af os indrettede Riberhuus Birk for Riber Lade-
" gaards Tienere imellem Underſaatterne, ſom faſt i
" alle Byer boe i Fleng og fortere under diverſe Juris-
" dictioner med videre, beſtaaende af adſkillige Poſter,
" ſaavelſom og din derover indhentede allerunderdanig-
" ſte Erklæring, ſaa have vi til ald ſaadan Diſpute
" og Uorden at forekomme, efter bemeldte din allerun-

 " derda-

" derdanigſte Erklæring, allernaadigſt funden for got
" Der om at anordne og befale.

For det Første.

" Angaaende Viide og Vedtegter ſom indrettes i
" en Bye, ſom udi Lovens pag. 477. Art. 31. tilſtrekke-
" lig er authoriſeret, da paa det ikke nogen utilborlig Ved-
" tegt eller Viide Brev ſkal giores, hvorved den eene
" Naboe imod Billighed, kan overvælde og forurette
" den anden, ville vi allernaadigſt at Viide- og Ved-
" tegts-Brevene i de Byer, hvor der baade boer Ri-
" berhuus og Haderslevhuus Tienere, ſkal være under-
" kaſt Amtmændene, over Ribe og Haderslevhuus Amt
" deres Correction efter en hver Steds Leylighed, og at
" det ſom af dem approberes ſkal blive til en uryggelig
" Regel og Retteſnoer, og ſkal hver Aar udmældes fire
" Pante-Mænd, lige mange af begge ſlags Tienere,
" eller hvor det ikke haves kan, dog altetider een med
" af det mindſte Tall, og ſkal ingen Udpantning ſkee,
" uden ſamtlige Pantmændenes Samtykke, item at
" naar en af Pantmændene ikke gav ſin Minde til Ud-
" pantningen, ſkal da indeholdes ſaa længe, indtil Amt-
" manden, af hvis Amt den Skyldige maatte være,
" havde reſolveret enten Udpantning var tilladelig efter
" Viidebrevet eller ey.

For det Andet.

" Derſom nogen af Haderlevs Amts Underda-
" nere haver Tiltale til en Riberhuus Tienere eller nogen
" af de ſom ſortere under Birket, Grund og Eyendom

" angaaende

" angaaende, da skal han søge den samme ved Birke-
" tinget, ligeledes skal og Riberhuus Birkes Underda-
" nere, om de have nogen Tiltale til en Haderslevhuu-
" ser, søge hannem for hans Verne Ting, og skal det
" saaledes forholdes i Gields og andre Sager. Item
" om nogen Haderslevhuus Bonde ployer eller slaaer
" en Riberhuus Tieneres Korn, Mark, Eng eller Heede,
" da stevnes han derfore til Birketinget efter pag. 17.
" Art. 19. og pag. 36. Art. 16. Eftersom sligt har
" Hensigt til Vold, og Gierningen bor straffes ved den
" Rett under hvilken Grunden, hvorpaa den giort er,
" sorterer, ligeledes skal og Riber Birks Underdanere
" søges og tiltales for Afployning eller Afslet forovet
" imod en Haderslevhuuser eller fremmed Tiener, til den
" Ret, hvorunder Grunden sorterer, endskiønt det ikke
" er Gierningsmandens Verneting.

For det Tredie.

" Alle de Disputer som maatte blive imellem Na-
" boer i en Bye, om deres Fælledskab, eller Skiæl
" imellem dem, afhandles saaledes, at naar en Riber-
" huus Tienere prætenderede mere eller andet end han
" tilforn havde havt, og hvorved en Haderslevhuuser
" eller anden fremmed Tiener blev fornermet, skal Sa-
" gen foretages af Herredsfogden, og paakiendes ved
" de Haderslevske Herredstinge, men vilde en Haders-
" levhuuser eller anden fremmed Tiener tilvinde sig no-
" get fra Riberhuus Amts Underdanere eller disputere
" med hannem om Skiæl imellem dennem eller deslige

" Ting, da skal Sagen afhandles og undersøges af
" Birkedommeren, og paadommes ved Birketinget,
" saa skal det og paa samme Maade med alle slags
" Syn og Besigtelser forholdes, dog at Rettens Mid-
" ler paa den anden Side skal være nærværende for at
" iagttage Bondens Tarv, at han ikke i noget vorder
" fornærmet.

For det Fierde.

" Naar nogen Dispute falder imellem tvende
" Byer, hvorudi Riberhusiske og Haderslebiske Tie-
" nere boer om Markeskiæl eller deslige Forretninger,
" hvortil Sandemænd bor opkræves, saa skal der med
" forholdes efter Lovens pag. 124. Art. 12, at Hal-
" delen skal opkræves til Birketinget og den anden halve
" Deel til Herredstinget, og skal Sandemænds Togget
" forrettes i begge Rettens Middelers Overværelse, og
" oplyses hver til sin Ret, dog saaledes, at udi Sagen
" kiendes ved den Ret og efter den Lov, hvorunder de
" fleste af de Tiltalte sorterer, nemlig til Herredstinget,
" naar de ere derunder, og til Birketinget, naar de
" fleste did henhører.

For det Femte.

" Angaaende Skifter og Fallit, eller Concurs-
" Forretninger, da ville vi allernaadigst, at sligt skal
" forrettes af den Rettens Betienter, under hvis Juris-
" diction den Afdøde eller Fallerende haver været,
" thi omendskiønt han kan have havt Grund eller Eyen-
" dom enten i Fæste eller til Arv og Eye under den an-

" dens

" dens Jurisdiction, saa skal dog Forretningen følge
" Boepælen, og Rettens Betienterne, under hvis Ju-
" risdiction den Afdøde eller Fallerende haver havt no-
" gen slags Eyendom ikke at tilkomme videre end at lade
" det, som findes i hans Distrikt efter foregaaende Re-
" qvisition, auctionere, og derfore at nyde af Boen ret-
" messig Betaling. Dermed skeer vor Villie, befa-
" lendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Friderichs-
" borg den 12 Aug. 1735. "

Under vor Kongelig Haand og Signet.

CHRISTIAN R.

2. Skakkenborg Tienere (adspredte over Torning Lehn) nyder her de Friheder, som andre grevelige Godse nyder. Herom noget forhen er meldet udi §. 15. ved Gram Sogn.

3. Rantzau Tienere, om hvilke noget hist og her er meldet. Rantzau Gods har sin Oprindelse af det Grevskab **Pinneberg**, og udgior den tredie Deel af samme Grevskab, som det Holsten Gottorpske Huus fik til sin Andeel. (See Hübners Geographie 3 Deel pag 578, under det Navn **Barmstede.**) Rantzau-Tienernes Friheder ere, at de ingen Kroetiender svare; for Konge-Skatten svarer det hele Grevskab en vis Sum Penge til at underholde et Regiment Curassiers med, og gior videre ingen Konge-Ægter eller svarer did horende Skatte. Rantzau Tienere ligger til **Høybro** Gaard i Hvidding Sogn. De kan giøre Ribe Bye uraadelig Afbrek, i det at de udi Kiøb, Handel og Van-

del ikke tvinges af alle danſke Provincers Kongelige Forbude, og de boer ſaa nær omkring Ribe.

I. Hvidding Sogn.

Hvidding, hvoraf hele Herredet har Navn, ligger 7¾ Miil Veſten fra Hadersleb, og en Miil Sonden Ribe. Og indbegriber 14$\frac{17}{18}$ Plove, foruden 42 Tønder Hartkorn, ſom ſkatter til Ribe.

Høxbroe har her været eet af de allerældſte Adels Sæder i hele Dannemark, det tilhører Grevinde Friderica Eleonora von Caſtel. Gaarden er nu aflagt og Landerierne omdeelt blant Bønderne (p). Ridder Gert Rantzou eyede Gaarden 1578, om ham er meldet §. 7.

Aar 1589 finder jeg Junker Ludvig Nielſen, Herre til Huxbro; Hans Navn ſtaaer og paa den eene Kirke Klokke.

Aar 1609 den 27 Jan. blev Chriſtopher Roſencranz til Koxbøl og Hoxbro dømt ærelos for et falſk Brev, han frembar i Retten paa 500 Daler; Guldkieden blev tagen af hans Hals med videre, og efter ſex Uger halshuggen i Kiøbenhavn.

Sognets Byer ere: Hvidding, Rahede, Hoxbro, Enderup, Lundsmark.

Sognets Præſter ere:

1) Chriſtian Jenſen, ſom ſiges, at han ſkal være død af Skræk for et Spøgelſe paa Lundsmark.

2) Jens Jenſen, ſom døde 1606.

3) Thomas

(p) See Hanſens St. B. des H. Schleswig. p. 120.

3) Thomas Chriſtianſen, døde 1646. Havde ſin Levetid Uroe af Herredsfoged Matth. Lange.

4) Thomas Henrichſen fra Weile, døde 1686 i ſtor Fattigdom.

5) Johannes Thomſen Weile. Blev forrige ſin Fader adjungeret 1680, og døde 1706.

6) Hr. Provſt Clemens Georgii Fog fra Ribe. Blev kaldet 1707, og døde ſom Paſtor emeritus hos ſin Svigerſøn i Veſter Vedſted Hr. Jens Höhne Aar 1763, det var 56 Aar efter han til Lære-Embedet blev ordineret.

7) Friderich Chriſtian Hammer fik en bedrøvet haſtig Henfart, i det han i Aaret 1764 enten ved ſine Fødders Gliden eller af Hovedſpimmel tumlede ud i en ved Præſtegaarden opgravet Park, og døde.

8) Hr. Joachim Ewald. Denne fromme Mand, ſom med Lærdom og Levnet ſtræber at opbygge ſine ſig betroede Siele, blev fra Vaarbaſſe og Grene Menigheder kaldet til dette Sted, og ſlap altſaa fra en Præſtegaard, ſom for ſin Broſtfældighed truede ham med Fald over hans Hoved. Han er født 1725 d. 28 Maji i Brede, hvor hans Fader var Degn. Fra Ribe Skole blev han Student 1745, og erhvervede ſig ſiden Ophold ved at informere, i ſær i Hr. Paſtor Henrichſens Huus i Fardrup. Hans Egteſælle er Eſther Steman fra Grelsbøl ved Tønder.

II. Reisby Sogn.

Pontoppidan i hans Marm. Dan. ſkriver Stedet Roßby; Helvaderus ſkriver Reesby (af et Vand ſom løber Norden forbi Kirken langt inde fra Landet, og kaldes Reesflod. Atter løber et andet Vand Sønden Sognet, hvilke begge ſiden ſamles og løber i Havet, ſaa at Sognet er ſom en Ø; og Stedet kan maaſkee have Navn af Frue Roe. Sognet beſtaaer meeſt i den ene ſtore Bye Reisby, og fire Steder, ſom kaldes Haved.

Kirken, ſom er uden Taarn, ligger 7 Mile Veſten Hadersleb, og 5 Fierdingvey fra Ribe.

$9\frac{245}{288}$ Plove ſkylder til Hadersleb, og 81 Tønder Hartkorn til Ribe Amtſtue.

Sognets Præſter haver været:

1) Hr. Severinus Ebberi var den forſte Lutherſke Præſt til Stedet, og døde 1557.

2) Hr. Niels Peterſen, døde 1612 den 7 Sept. 98 Aar gammel, og ſtod i Præſteembedet 56 Aar; men han fik tilig Præſtekraven, og man var til den Tid, af Mangel paa Arbeydere, tvungen til at tage, hvor man kunde faae.

3) Jens Regelſen. En lærd Mand, og derfor blev han her ogſaa kun kort. St. Cathrinæ Menighed indkaldte ham til Ribe, hvor han blev Capellan, og Sognepræſt for Seem Sogn.

4) Georgius Chriſtierni, døde 1640

5) Provſt Ole Jenſen, født i Colding, døde 1655.

6) Provſt

6) Provſt Petrus Severini Wellejus fra 1655 til 1690. I Ribe, hvor hans Fader ſtod ſom Lærer ved Domkirken, var han født 1630 den 15 Juli, og fra Ribe Skole dimitterede Rector Brodius ham 1648. Efter to Aar reiſte han til Skaane, og opholdt ſig hos ſin Farbroder Mag. Joh. W. til Burlef, og Barre Herreds Provſt, indtil Amtmanden i Hadersleb Herr Kai von Ahlefeld beordrede ham, her at indfinde ſig til at giøre en Provepræditen, efter hvilken han oa blev til Embedet vælget.

7) Hr. Severinus Petri Wellejus, blev ſin Fader i Embedet adjungeret 1685, og var fra den Tid Præſt i 64 Aar; thi han døde 1749, og med ſin Ægtefælle Mette Dorthe Clauſen levede han i Ægteſkab over 60 Aar; Mellem dem ophørte viſt nok alle Ægteſkabs Øyemeede.

8) Johannes Luffe var i nogle Aar den forrige adjungeret.

9) Andreas Rador.

III. Roagger Sogn.

Roager (Raaager, Rugager) Kirke er en anſeelig og ſtærk Bygning med Taarn, ligger 6 Mile Veſten Hadersleb, men en Miil fra Ribe.

Byerne i Sognet ere: Roager, Øſter Obeling, Kirkeby. Til Hadersleb ſkatter $7\frac{111}{144}$ Plove, foruden 33 Tønder Hartkorn til Ribe.

Egnen er her fornøyelig, har prægtige Græsenge, Kornmarke og Tørvmoser ꝛc. De fleste Huse, endog Fæhuse ere grundmurede, man brender selv daglig de beste Murstene.

Vesterbæk var her tilforn et adeligt Gods, men er nu nedlagt, og Landerierne bruges af Ranzaus Tienere.

En artig Historie maa jeg her ey glemme: Her var en gammel Præst, som skrev sig Petrus Nicolai, han blev i Aaret 1465 (da Biskop Henrich i Ribe var død) udnævnt af Capitels-Herrerne, at han maatte sige, hvem der nu skulle beklæde Bispestolen. Han var ikke seen, men svarede, uden at give dem Tid at sige, af hvilke Personer een skulde vælges: skal jeg fattig Mand sige Dommen af? alle svarede: Ja! Præsten begyndte da: "altsaa, som det H. Kors og vor Frue, da skal "Hr. Peder i Raaager være Biscop i Ribe, thi jeg har "altid hørt, at hvo som har pacem, han pacer sig selv "først". Og derved blev det.

Præsterne i Sognet have været:

1) Hr Poul, som den første Lutherske Præst.

2) Johannes Clausen Normsted, døde 1590. En vældig Skytte.

3) Michael Henrici eller Tirsdorpius (Fader til den lærde Mag. Henricus Michaelius i Hadersleb). Var forhen i 11 Aar Cantor ved Hadersleb Skole. I Roager blev han ikke gammel; thi han døde 1598.

4) Provst

4) Provſt Johannes Buntonis fra 1598 til 1638, det er paa 40de Aar.

5) Sören Jenſen Skæve fra 1639 til 1675.

6) Provſt Nicolaus Nicolai Aſtrup fra 1672. den forrige i Embedet adjungeret. Han døde her 1701.

7) Nis Peterſen Hygom fra Hygom Præſtegaard. Blev ſin Formands Capellan Aar 1698, og han døde her ſom Paſtor 1740.

8) Chriſtian Schmidt, døde 1768.

IV. Spandeth Sogn.

Spandeth Kirke er en liden men god Bygning, med et høyt ſpids Taarn, den ligger 5½ Miil Veſten Hadersleb.

Indbyggerne ere meeſt Rantzau Tienere, ſom hørde til den nu afbrudte Spandethgaard (*), men nu til Høybroe i Hvidding Sogn. Spandethgaard er et gammelt bebygt Sted, ſom Adelsmanden, kaldet Sorte Plog, der dræbte Kong Emund Aar 1139, ſiges, at have udſeet til en Byggeplads, men i hans Levetid blev der ingen Gaard bygt, og ikke heller forend efter det forrigfulde Aar 1350; men hvilke Adels-Familier der forſt beboede Stedet, kan jeg ikke ſige; thi Ribe Geiſtlighed har ikke vildet aabne mig deres Archiver, ſaa villigen, ſom det Hadersleviſke.

Der ſiges, at Spandeth har havt en Præſt med Hoyrup; men dertil veed jeg heller ingen Rede, og Stedets Beboere vide ligeſaa lidet. De

(*) Hanſens Beſchr. der H. Schleſvig p. 123.

De Præſters Navne jeg har, ere:

Hr. Sören —, ſkal tillige have været Tingſkriver. En ſandru god Mand.

Hr. Peder —, ſkal paa 12 Skridt have ſkudt med en Flisbue saa vis, at han aldrig feilede.

Hr. Friderich Knudſen fra 1616 til 1630. Det ſkal have være hans Ordſprog, ſom nu er i alle Danſkes Munde: „det gaaer an, ſagde Spandeth Præſt, da "de bare ham til Kroen".

4) Petrus Johannis Krabbe fra 1630 til 1657. Havde til Capellan Peder Jenſen Seerup fra 1649 til 1653. Og efter ham

5) Krabbius Caſpari, ſom fra 1654 var ligeledes den forrige i Embedet adjungeret, og ſuccederede ſom Paſtor 1657, men døde Aaret efter; thi hvo maatte ikke da dø?

6) Jens Peterſen Möller, døde 1682. Man mener, han var en Søn af nys bemældte Capellan Peder Seerup.

7) Johannes Nicolai Elting fra Eltang ved Colding. Fra Colding blev han Student. Hans Præſteembede her var kun fra 1682 til 1689.

8) Erasmus Johannis Kierſing fra Ribe. Fra 1690 til 1723 Præſt til Stedet.

9) Matthias Buck, døde 1730 den 20 Julii.

10) Chriſtopher Kruſe. I hans Tid 1746 gav Knippel-Pigen Hanna Niels Dotter 100 Rdlr. til en ny Altertavle i Kirken.

11) Prouſt

11) Provſt Andreas Boyſen fra Mauſtrup Præſtegaard.

V. Hoyrup Sogn

Dette lidet Sogns Indbyggere ere neppe 500 Siele, i Hoyrup, Arnum, Linnetſkou, Steensbæk ꝛc.

Hoyrup (Horup, Hoedorp) Kirke ligger 4¾ Mile Veſten Hadersleb.

I det andet Aarhundrede efter Chriſti Fodſel blev her i en Hoy begravet en Danſk Mand af Scythernes Stamme, ſom formanede ſine Venner at ære den korsfæſtede Jeſum ſom Gud (q).

Aar 1298 gav Biſkop Chriſtian i Ribe en Gaards Indkomſter af Hoirup til Skolediſciplene i Ribe.

Arrildgaard var her et gammelt adeligt Sæde, men er nu Bondergods; Oprindelſen til Navnet har den lærde Etatsraad Gram beſkrevet i det Kiobenhavnſke lærde Selſkabs Skrifter Tom III. p 400. Arie eller Are betydede et Arneſted eller et lidet Alter; ved at indtage til Eyendom et ſtykke Jord, omgik de gamle Pladſens Grendſer med Ild paa ſligt et Altere; og ved Diſpute om deres Grendſers Rigtighed, provocerede de til deres Arn-Ild (ignem focarium), at nemlig de og deres havde eyet det Stykke Jord lige fra Ari-Ild eller Arilds-Tid. Arildgaards Plads er da kort efter Chriſti Fodſel bleven indtaget og bebygget.

Sognets

(q) Conf. Juſtinum Philoſ. & Martyr. in Dial. c. Judæo Tryphone & Irenæum.

Sognets Præſter haver været:

1) Jens Thomſen var her den forſte Præſt efter Reformationen. Det ſiges, han var her 1553.

2) Oſterus Petri, levede 1575, hvis Søn Claus blev Præſt i Vodder.

3) Ole Poulſen, døde 1589.

4) Jacob Nielſen fra Vodder Præſtegaard, døde her 1616.

5) Provſt Chriſten Anderſen Klyne fra Ribe. Døde 1658 under Polakkernes Tyrannie (r).

6) Peder Jenſen Hegelund, en Sønneſøn af Biſkoppen i Ribe. Præſt fra 1658 til 1678 (s).

7) Peter Kylling, om hvilken Profeſſor Möller ſkriver, at han Aar 1670 blev kaldet til dette Sted, men hans Kaldsbrev blev ſtrax caſſeret.

8) Clemens Poulſen Brun, ordineret 1679. Hr. Möller har 1670, og døde 1680.

9) Provſt Jens Gottliebſen Ferslöv fra Aarhuus. Blev indſat her i Kirken 1681, og giftede ſig med ovenmeldte Hr. Peter Hegelunds Dotter. Her døde han 1712.

10) Matthias Pederſen Schierning, født i Ringkiøbing. Var fra 1695 Horer udi Colding Skole, indtil han blev kaldet 1712 til dette Sted, og levede her til 1729.

11) Henning

(r) Profeſſor Möller ſkriver 1650.
(s) Prof. Möller ſkriver fra 1650 til 1670.

11) Henning Martini Niſſen fra Skiærbæk Præſtegaard her i Herredet. Blev til det hellige Embede ordineret 1729, og døde ſom Paſtor emeritus 1768. Havde (ſin Anteceſſoris Søn) Jens Hegelund Schierning til Adjunctum, ſom døde 1763, og efterlod en Deel Børn. Efter Hr. Jenſes Død foreſtod Herr Thomas Hillerup (fra Hillerup, ſom i nogle Aar var Hører ved Ribe Skole) Menigheden fra 1763 den 19 Aug. indtil 1765, da han blev kaldet til Paſtor for Darum og Braminge.

12) Niels Möller, ſom var Hører i Ribe Skoles fierde Lectie, og blev kaldet til dette Sted 1765.

VI. Wodder Sogn.

Til Navnet Wodder (Waddere) ſkal en liden her udſpringende Bæk, ſom løber forbi Brøns og ud i Havet, have given Anledning.

Sognet har en ſmuk Kirkebygning med et høyt ſpids Taarn; den ligger fra Hadersleb 6 Mile i Veſten.

10$\frac{17}{288}$ Plove ſkylder til Hadersleb, og 9 Tønder Hartkorn til Ribe.

Sognets Byer ere: Wodder, Bierkleb, Gonsager, Oued, Braa.

Gonsaggerne ſkatter en Snees Rdlr. af en Deel Jord, ſom var i gammel Tid et adeligt Gods og Sæde tilliggende, ſom for længe ſiden er demoleret, og dets Navn ubekiendt. Sognets Indbyggere ſtaaer ſig her ſaa vel, at naar jeg ſkulde ſammenligne dem ja alle Kon-

gens

gens Bönder i hele Amtet og begge Lehne med mine arme Laalandſke Bönder her, ſaa maatte jeg ſtige og falde med mine Tanker, ligeſom de ſtige og falde ved at ſammenligne Borgemeſteren i Hamborg med Hof-Apothekeren i Kongeriget Siam. Og efter Indtegts-, Udgifts og Byrders Sammenligning kunde paa lige Matriculs Taxt en Bonde i Hadersleb Amt give neſten to Daler, naar Laalænderen gav een, men det ſkeer ſom er tvertimod, formedelſt Jordens ulige Deling.

Sognets Præſter have været:

1) Prooſt Sören Pederſen Thiſtrup. Præſt fra 1930 til 1558, og Herredsſkriver.

2) Carl Laurentii fra Flensborg, døde 1560.

3) Nicolaus Nicolai fra Roager Sogn. Præſt fra 1560 til 1594. Hans Son Jacob Nielſen blev Præſt til Hoyrup.

4) Provſt Claudius Oſteri Spandet fra 1594 til 1648, det er 54 Aar. Hans Fader ſkrives Oſterus Petri, Præſt til Hoyrup og Spandeth. Han opfødte af en Bondeſon Mag. Laur. Anderſen Gönsagger, ſom 1662 blev Rector til Colding Skole. Hr. Claudii Capellan Peter Jacobſen Aslac ſtod for Alteret og døde, medens han meſſede Evangelium anden Paaſkedag Aar 1646.

5) Jens Hermanſen fra Ribe. Forrige adjungeret fra Hr. Aslacs Død, og døde ſom Paſtor til Stedet 1666.

6) Peder Jörgenſen Tanderup, Cimber, døde 1676.

7) Damianus

7) Damianus Johannis Siellandus, Kong CHRISTIAN V. Feldtpræſt, og ſiden denne Menigheds Lærer fra 1675 til 1684.

8) Provſt Jens Sörenſen Biörn fra Ribe. Præſt fra 1684 til 1733, det er paa 49de Aar.

9) Sören Jenſen Biörn, Capellan hos forrige ſin Fader fra 1728, og ſuccederede ſom Præſt 1733 den 6 Martii, levede til 1759.

10) Hr. Nicolaus Georgius Overbek, fodt 1720 i Hadersleb, hvor hans Fader Conr. Mich. Overbæk var Rector ved Skolen. Han var fra Aar 1752 den 24 Nov. Paſtor for Soelberg og Sundbye i Jylland, indtil han blev kaldet til denne Menighed. Hans Ægteſælle er Maria Eliſ. Schindler, en Dotter af Rector Schindler i Hadersleb.

VII. Brons Sogn.

Hvis Byer ere: Brons, Sondernis, Havervadt, Veſter Obeling, Hoemgaard, Normſted, Aſtrup ꝛc., deri ere 130 Familier, og har henved 800 Indbyggere, ſom har 28¾ Plove, foruden 53 Tonder Hartkorn, ſom ſkylder til Ribe.

Havervadt hedte tilforn Herrizvad, var tilforn et Kloſter. Fra dette Sted var Abbeden Stephen, hvilken ſagtfærdige Mand, ſom tilforn var Canik i Ribe, Hvitfeld forteller os, at være i Aaret 1171 af alle valgt til Biſkop i Ribe, efterat han havde betalt Kongen 300 Mark.

Astrup finder jeg at have været et berømt adeligt Sæde Aar 1408; Dets Beboere som findes er Eiler Juel, Sven Winther, Truels Winther 1475, Peder Winther 1509, Hans Pedersen Winther (blev Herredsfoged), Niels Pedersen 1567, hvis to Sønner Truels og Peder adskilte Gaarden imellem sig i to lige Dele 1602; saa gaaer det ofte anseelige Familier med Tiden, og skiules blant de Ringe.

Stedet er af Fiender afbrendt, og her boer nu to Selveyer Bønder.

Niels Hansen Winther af benævnte Familie, har forædet til Kirken 50 Rdlr., og ligesaa meget til Sognets Fattige.

Høne var ogsaa her et adeligt Sæde, men man kiender her i Amtet nu ingen Adels Sæder, ingen Herremænd, ingen Proprietairer.

Brons, det er Brondsoe af det store Vand, som flyder igiennem Sognet.

Kirken er den smukkeste i Herredet, med et høyt spids Taarn, indvendig ziret med Orgelværk.

Biskoppen i Ribe er Stedets egentlige Præst, og han har stedse holdt til Stedet en Vicarium.

Sognets Præster haver været:

Den første, anden, og tredie forlode Stedet formedelst Indkomsternes Ringhed.

4). Christen Gregersen, om ham finder jeg, at Ærkedegnen i Ribe Jørgen Gyldenstierne Aar 1540 contraherer med denne sin Capellan, at han skulde forestaae

ſtaae denne Menighed, og have derfor aarlig en Læſt Byg med videre; Item ſkulde Hr. Chriſten opſige denne ſin Tieneſte et halvt Aar i forveyen. Han dode her 1558; han var en god Hunsholdere; thi her kan Præſten ſige at have ſtort Arbeyde, men liden Løn.

5) Gregers Chriſtenſen, blev i ſit 21 Aar Faderens Succeſſor 1558, og var ſaa Præſt paa Stedet 56 Aar. Mag. Joh. Thauſan ordinerede ham.

6) Chriſtian Billum, ſom af D. O. Worm 1615 fik teſtimon. publ. ved Kiøbenhavns Univerſitet, og blev ſtrax ſat ſom Præſt og Biſpens Vicarius paa dette Sted. Præſten i Skiærbæk Johan Anderſen ſtak ham med en Pennekniv 1627 til døde, og Drabsmanden flyede.

7) Provſt Jens Peterſen fra Ribe, fra 1628 til 1666.

8) Ægidius Wedel, født 1636 den 17 Junii, havde til Fader Paſtor Lago Wedel til St. Cathrinæ Kirke i Ribe, og til Moder Biſkop Joh. Lagonis Dotter Medea. Han dode her Aar 1686. Hans Søn Lago Wedel var fra 1686 til 1723 Præſt til St. Laurentii paa Foer (r).

9) Janus Laurentii Guldagger fra 1687, og gifte ſig med forriges Enke. Forhen havde han i ti Aar været Collega ved Colding Skole. Han blev her ikke gammel; thi han dode 1691 i ſit 44 Aar.

(r) Om hans Brødre læſes Terpagers Rip. Cimb. pp. 658 14.

10) Provſt Petrus Ægidii fra Dahler, hvor hans Fader var Præſt. Fra Aar 1691 til 1746 d. 7 Mart. ſtod han ved denne Menighed, det var 55 Aar. Ved ham fik Formandens Enke ſin tredie Mand her paa Stedet. Hans Alder bragte han til 80 Aar, og en gammel Præſt er i de Eenfoldiges Øyen ſom en Magus; Horer en Fabel om ham: „En Dreng, ſom ſkulde løbe ind „ til Ribe, tænkte, det var lettere at ride end at gaae, „ greb Hr. Peders ſortebrune Heſt paa Marken og ſteg „ paa den; men Heſten vilde ey af Stedet; heller ikke „ kunde han komme af den igien, ſorend han vendte den „ tilbage igien til Mollen, hvorfra den kom; men to „ Mollerſvende kunde endnu ikke faae ham af Heſten; „ de raadede da Drengen, ſaa nødig han vilde, at ride „ op til Hr. Peer, ſom modtog Drengen: eſt du der, „ ſagde Præſten, gak og ſoer Heſten hen, hvor du tog „ den, og brug ey ſlige Konſter tiere". Han havde ingen Børn ſelv, og maatte derfor bede om en fremmed til Medhielper, ſom blev Hr. Niels Ewald fra 1744, om hvilken er meldet ved Skodborg tilforn.

11) Hr. Matthias Wind fra 1746.

VIII. Skiærbæk Sogn.

Er næſt Osby det ſtorſte Landsby Sogn i Amtet, beſtaaer af 170 Familier, og 1030 Indbyggere. Dets Plovtall gaaer til 23 1/2; foruden 77 Tonder Hartkorn.

Byerne

Byerne ere: Skiærbæk (Skarnbæk) Nørſkiærbæk, Hiemſted, Øſter og Veſter Gaſſe, Gaarkrog, Barsbøl, Mosbøl, Gieſing, Øſter Gieſing, Hundevad, Miſthuſſom (u), Kagbøl, Mehlby, Ulderup, Ulderuplund, Kiepslundgaard.

En Herregaard ſkal have ſtaaet paa Kalby Mark, eller og nogle Gaarde, ſom ere odelagte; og endnu ſtride diſſe Sognemænd med Brønsmænd om Ret til dens Marke, ſom grendſer til dem begge. Brønsſerne har $\frac{2}{3}$ og diſſe $\frac{1}{3}$, men ere med den ſelvgiorte Deling misfornøyede.

Præſten har to Gaarde, den han beboer, er faſt det ſmukkeſte Sted i Amtet, den anden i Øſtergaſſe var de gamle Præſters Boeſted, ſom havde et Sted ved Kirken at ſætte deres Heſte paa, medens de i Kirken forrettede deres Embede, ſom endnu kaldes Heſteagre, hvorpaa een af de ſenere Præſter begyndte at bygge den nu ſtaaende ſmukke Præſtegaard.

Kirken er ſtor, med Udbygning og Taarn; indvendig og udvendig holdt i god Stand. Ligger $6\frac{1}{2}$ Miil Veſt-Sydveſt Hadersley, $2\frac{1}{4}$ Miil Sonden Ribe, og $3\frac{1}{4}$ Miil Norden Tønder. Efter Kongel. høye Befaling har den, foruden ſine to Præſter, ſtedſe en ſtuderet Catechet, ſom ſkal være Degn tillige.

(u) En Gaard i Miſthuſom ſkiødede Hr. Olof Jenſen i Ribe til Mariager Kloſter 1471. D. Magaz. 6 Hefte.

Dens Præster efter Reformationen:

1) Provst Tycho Christensen eller Grumsen, var her i mange Aar en agtet og lærd Mand, døde 1548. Stedse ugift.

2) Provst Jacob Laurentii fra 1549, døde 1598 den 12 Martii, og var altsaa 49 Aar Stedets Lærere.

3) Provst Mag. Andreas Jacobi. En Søn af forrige, og Broder til den lærde bekiendte Joh. Scerbecius (x). Hans Forfremmelse haver været saaledes: Aar. 1586 blev han Diaconus eller residerende Capellan paa dette Sted. Fire Aar derefter blev han Pastor til Visby og Provst i Loh Herred; men efter sin Faders Død Sognepræst for denne store Menighed 1598, og efter 8 Aar Herredsprovst. Denne til sin Tid store tro Lærere havde to Børn, en Søn som efterfulgte Faderen i Embedet, men ikke i Tænkemaade, og en Dotter som blev gift med Mag. Per. Fabricius i Warnitz.

" Naar Modgangs Bølger paa mig slaaer,
" Paa Guds Lam mit trygge Anker staaer ꝛc.

læse vi efter ham i Kirken.

4) Johannes Andreæ fra 1616 til 1627. Den ulykkelige Mand, som ihielstak Præsten i Brons med en Pennekniv, og blev landflygtig, hvoreſter Kaldet paa andet Aar stod ledig.

5) Hr. Sören Hegelund fra 1629 til 1678. En Søn af Biskop Mag. P. Hegelund.

6) Henning

(x) Mölleri Cimb. Lit. T. I. p. 583.

6) Henning Fiſcher fra 1662, Capellan pro Perſona hos den forrige, ſuccederede ham og levede til 1690. Var, ſaavidt jeg veed, en Søn af Arnd Fiſcher, Amts-Secretair, Leichgraf og Herredsfoged, og af Maria Niſſen (Faſter til Nis Møller i Hadersleb). Han har været Farbroder til Provſt Arnd Fiſcher. To Aar forend han døde, fik han ſin Morbroders Sønneſøn Martin Niſſen fra Hadersleb til Capellan, og Hr. Henning døde 1690.

7) Martinus Niſſen, blev Capellan her hos den forrige 1688, og gift med hans Dotter, ſom var ham in tertio gradu beſlegtet. Han ſuccederede ſom Paſtor, og blev gift med Anna Maria Bruhn fra Hoptrup Præſtegaard, han døde 1729. Han var den gode Mand, ſom fik i Sinde at bygge det nu ſtaaende prægtige Præſtehuus. Hans Søn var dog ikke ſaa lykkelig at faae Nytte af ſin Faders Bekoſtninger; thi i ſamme Aar Faderen døde, blev Sønnen kaldet ſom Præſt til Hoyrup, og der maatte han blive.

8) Albert Bögwad fra 1729 til 1739. Han var en Søn af Provſt Mag. Pet. Bögwad i Nyſted udi Loſland. Aar 1728 blev han Capellan i Skoulænge Præſtekald i Laaland. Her i Skiærbæk levede han lidet over 10 Aar og var imidlertid af ſaa ſvag Helbred, at han maatte tage en Medhielpere, ſom var Johannes Rodriqvez, ſom ſiden blev reſiderende Capellan i Holſtebroe. Hans vanſkelige Egteſælle døde i Ribe.

9) Andreas Erasmi Fogh fra Guldagger Præſtegaard. Med Biſkop Ancherſens Dotter eſterlod han kun een Dotter, ſom hos ſin Faſter i Stepping opholder ſig. Denne lærde Mand, men lærd tjllige af Guds Aand til at leve og lære vel, ſom i Sognet ey kan glemmes, forlod os alt for haſtig. En Skade i Øynene drev ham til Altona at opſøge en lykkelig Læge, men han kom ey mere tilbage; Han døde, og ligger der begraven.

10) Hans Raer, ſom forhen var Capellan i Viborg, blev efter forriges Død 1759 kaldet til dette ſit Fødeſted, ønſkes af mig Beſtandighed i ſin gode Erkiendelſe.

Capellaner:

1) Mag. Andreas Jacobi fra 1586 til 1590, blev Præſt paa Stedet.

2) Severinus Erasmi fra 1593 til 163 . .

3) Michel, kaldet ſom ordentlig reſiderende Capellan, døde 1749.

4) Hr. Pontuſen Sparre.

5) Thöger Janſen, blev 1768 den 19 Februarii Præſt til Roager.

6) Niels Tuxen, kaldet 1768 den 29 April, kom to Aar efter til Rodding Paſtorat q. v.

7) Andreas Oſſendrup fra 1770 den 18 Maji, døde Aaret efter den 5 Dec. 45 Aar gammel.

8) Thue Ole Rørſt fra 1772 den 6 Febr.

IX. Arild Sogn.

Hvis Indbyggere belobe ſig til 500 Menneſker; har 15 4/8 Plove, foruden en Tonde Hartkorn, ſom ſkylder til Ribe.

Sognets Byer ere: Arrild (hvis Navns Oprindelſe ſees kort forhen ved Hoyrup Sogn) Rooſt, Honing, Obierg, Lindetgaard.

Baade paa Arild- og Roeſt-Marke ſees Kiendemerker til Herreſæder eller Slotte.

Præſtegaarden har in feudum ½ Gaards Jord, og er i middelmaadig Stand (y).

Kirken er en temmelig anſeelig Bygning, ziret med et hoyt ſpids Taarn.

Præſterne i Sognet have været:

1) Peder Jacobſen, Herredsprovſt fra 1598, døde 1606.

2) Berthel Jacobſen Grön fra Colding, var gammel forend han kom til dette Sted, fik her en uſædvanlig Død, thi i Kirkens Chorsdor ſtod han, talede og døde 1630.

3) Hans Detlevſen fra Nuſtrup Præſtegaard. Var Præſt fra 1630 til 1659, da Krig og Sygdom beſøgte dette Sted.

4) Petrus Jonæ Schnell fra Aggerſkou Præſtegaard, levede indtil 1704.

(y) Den Mangel Præſten har paa Brænde, opretter hans Torvemoſer.

5) Chriſten Pederſen Mechlenburg, blev forrige ſin Fader i Embedet adjungeret 1688, ſuccederede ham og levede til 1720.

6) Anders Clauſen Slange fra Toftlund Præſtegaard. Var her fra 1720 til 1745.

7) Chriſtopher Hammerſteen fra Kiøbenhavn, hvor hans Fader var Brygger, og hvor han og blev til Præſteſtand ordineret, døde her 1759.

8) Jens Ipſen, blev fra ſit Fødeſted Kiøbenhavns Skole Student 1744, og efter 15 Aar blev kaldet til dette Sted, hvor han giftede ſig med Provſt Hr. Jens Höhnes Dotter af Veſter Vedſted. Lever Paſtor Ipſen, ſaa vente vi af hans Flittighed, os en ſmuk Hiſtorie, om dette gammel bebygte Steds Præſter med videre. Mine Læſere have desaarſag Taalmodighed.

X. Seem Sogn.

D. Pontoppidan kalder det in Theatro Dan. Warming Sogn.

Dets Byer ere: Seem, Warming, Staunager, Hem (af hvilken ſidſte Biſkop Oluf i Ribe forhvervede ſig en Eyendom omtrent Aar 1204, ſfor at have ſit Brende af). (z)

Sognet ſtaaer tilligemed Spandet for $3\frac{241}{288}$ Plove, Reſten 159 Tønder 4 Skp. 1 Fierdk. Hartkorn hører under Luſtrup Birk, hvorom nyelig er meldet.

Kirken

(z) Hvitfeld Biſpe-Kron.

Kirken ligger 5¾ Miil Veſten fra Hadersleb, men ¾ Miil Oſt-Sydoſt Ribe.

Om det er ſandt, at den har til for halvandet Hundrede Aar havt ſine egne Præſter, kan jeg ikke afgiore. Nu forſynes den af de to Capellaner udi Ribe.

XI. Veſter Vedſted Sogn.

Hvilket Navns Oprindelſe er viſt nok ſamme ſom Vitſteds i Gram Herred, nemlig ved Søen (ſee Vitſted). Andre vil, at det gamle Navn er Vadſted, fordi man tilforn herfra kunde vade over til Mandøe.

Sognets Indbyggere udgiore viſt 700, ſom findes for den meſte Part i den ſtore Bye Veſter Vedſted, har 56 Boeſteder i Sønder Jardrup.

Foruden 3$\frac{147}{188}$ Plove har Sognet 137 Tønder Hartkorn, ſom ſkylder til Ribe.

H. H. Biſkoppen i Ribe, og Skolen har her to Gaarde, ſom Kongen ſkienkede dem Aar 1548 (a).

Kirken ligger 7½ Miil Veſten fra Hadersleb, men ¾ Miil fra Ribe; den blev af Lectoribus forſynet indtil D. Peter Terpagers Død 1738, hvorefter Kong CHRISTIAN VI. afſkaffede Lectores paa dette og flere Steder. Stedet har nu ſin Sognepræſt hos ſig.

Provſt

(a) Pontopp. Ann. Tom. III. p. 303.

Provſt Jens Höhne, ham Gud ſtyrke til Enden i den af ham vel bekiendte Evangelii Sandhed, ſom han med Glæde for ſine Tilhørere har forkyndet (b).

XII. Mandøe.

Ligger ¾ Miil udi Veſterhavet, ret Veſten for Oeſter Oedſted, og er nu meget mindre end den tilforn haver været; Ja der menes, at Øen har i ældgamle Dage hængt ſammen med det faſte Land. Aar 1558 blev en Kirke, tilligemed et ſtort ſtykke Land ved en ſkrækkelig Hav-Overſvømmelſe bortreven; men det blev ikke der ved. Aar 1570 Natten imellem den 5 og 6 Novembr. giorde Floden en ubodelig Skade. Her og paa den Veſtre Landkant tog den med ſig ſtore Stykker af Landet, foruden 40000 Mennesker. Den overblevne Deel af Mandøe er ¼ Miil lang og bred.

Gammel Mandøe tæt derhos er en liden Levning af det ſtore, og begge Øers Indbyggere belobe ſig til 200 Siele (c).

Mændenes Arbeyde er paa Vandet, undtagen i deres korte Høſtetid; Reſten af Arbeyde med Kioren, Creaturenes Rogten og Huusfager, ligger paa Qvinderne.

Den hører under Luſtrup Birk.

Det

(b) De 14 Lectores Capituli Ripenſes, ſom haver foreſtaaet denne Menighed, ere paa en Tavle i Kirken optegnede.

(c) Det ſtore Univerſal-Lexicon ſætter urigtig 130.

Det Merkværdigſte angaaende Mandøe, jeg veed, er ellers dette:

Den ſkal tilforn have havt 18 Sneſe Jdſteder (*).

Efter to Maaneders Seylads, landede ved Mandøe tilbage Hr. Strange Ebbeſen med Hr. Oluf Lykke, Biſkop i Sielland; Hr. Albret af Eſkildsøe, førende Dronning Dagmar fra Behmerland til ſin Herre Kong Waldemar II, ſom her kom ridende hende i Møde, og førde hende op paa Riberhuus, paa hvilket hun og ſiden døde Aar 1213 den 24 Maji.

Kirken ſom nu ſtaaer er liden og uanſeelig, har ingen Tiende; thi Kirkens Tiende er tillagt Præſten, ſom endda har lidet nok at leve af; desaarſag, da den trængte til Hielp, maatte Stiftets rigeſte Kirker ſkyde ſammen til dens Opbyggelſe Aar 1639.

Alle Penge, ſom ſamles i Blokke og Tavle i Kirken, henlegges til Kirkens og Præſtegaardens Vedligeholdelſe; og, naar fattes, maa Jndbyggerne legge til; Hertil gav den fromme Herr Geheimeraad Chriſtian Carl von Gabel til Gieſſegaard ꝛc. Aar 1728 en aparte hensat Gave, hvilket til evig Minde i Kirken er antegnet.

Efter Øens ſtore Ruin 1570 prædikede en Student, ſom kaldes Hr. Svend, for allene 7 Familier, hvilke haſtig udbredte ſig og bebygde Øen, og antoge

Hr.

(*) Aar 1415 var Øen endnu to Mile lang og en Mill bred, havde tre Kirker; men følgende Aar fik den formedelſt Overſvømmelſe Forandring.

Hr. Svend ſom deres ordentlige Sieleſørgere, ſom og her paa Øen ſkal være bleven ved 100 Aar gammel.

2) Hr. Niels Harby fra Hygom Sogn, var Præſt her i mange Aar.

3) Niels Wahr, en god Fiſkere.

4) Sören Wang fra Thye, døde 1706.

5) Anders Snee fra Fridericia, døde 1717.

6) Chriſten Thranberg fra Aarhuus, gift med Chriſtina Morup fra Aarhuus, og døde 1724. Een af hans Døttre blev gift med Borgemeſter Weideman i Warde.

7) Hans Chriſtian Junghans fra 1724 til 1750. En Søn af Regimentsqvartermeſter Junghans i Fyen. Familien ſkal ellers under Kong FRIDERICH III. være kommen ind i Dannemark fra Sachſen. Paſtor Junghans fulgte den Danſke Envoyé fra Kiøbenhavn til det ruſſiſke Hof, og efter ſin Tilbagekomſt blev han ſat paa denne lille Ø ſom Præſt, hvor han giftede ſig med ſin Formands Enke, og avlede med hende fire Døttre. Hr. Junghans døde 1750 den 7 Jan., 52 Aar gammel, men hans Enke overlevede ham udi fem Aar.

8) Owe Thorning fra 1750, forriges Succeſſor og Svigerſøn, ſlap herfra 1761 og blev Præſt til Toſtlund, hvor om ham er meldet.

9) Chriſtian Caspar Lemwig fra Kiøbenhavn, hvor hans Fader var danſk Skoleholder. Denne ſtille ſomme Lærer ſtod her til 1766.

10) Hans

10) Hans Bertram Fogtmann, kaldet til dette Sted 1766 den 6 Junii.

Patent

angaaende det almindelige Toldskiel imellem Jylland og Fyrstendommet Schlesvig, for saavidt Toldvæsenet betreffer.

"Vi FRIDERICH IV. ꝛc. ꝛc. Giøre alle vitterlig, at som os allerunderdánigst er bleven foredragen, hvorledes adskillige Tvistigheder, særdeles udi Confiscations Sager skal forefalde, angaaende Land- og Toldskiellene imellem vores Norre-Jylland og paagrændsende Amter udi vores Fyrstendom Schlesvig, i det enhver skal søge at applicere bemeldte Skiæl saaledes, som det kan tiene til hans Fordeel, for at undgaae de attrapperede Vahres Confiscation, og videre paa det begangne Toldsvig følgende Straf, saa have vi til slige Inventioner og Paaskud af Uvidenhed om det rette Toldskiel at forekomme, og paa det alle Vedkommende saavel Toldbetientere som de Negotierende, der handle imellem vores Land Norre-Jylland og Fyrstendommet Schlesvig, kunde have en fast Rettesnoer og Kiendetegn, naar nogen dèslige Tvistigheder imellem dem om Skiellene maatte forekomme, allernaadigst for got befunden, at bestandig Toldskiel, for saavidt Heste og Qvæg, og andre Vahres Fortoldning angaaer, at determinere og fastsætte, saasom vi

og

" og hermed determinerer og til den Ende anordner og
" befaler, at Konge Aaen paa den Veſtre Kant, og
" Colding Aae paa den oſtre Kant ſkal holdes og anſees
" for det rette almindelige Toldſkiel og Kiendetegn, ſaa-
" vidt Toldvæſenet angaaer imellem Nørre-Jylland og
" Fyrſtendommet Schlesvig, hvorover eller forbie in-
" gen med noget, hvoraf Told ſvares, bør under Confis-
" cation af hvis de have at fare med, maa lade ſig
" finde, med mindre ved og hos Vahrene følger ved-
" børlig Told- eller Paſſeer-Seddel. Og ſom imellem
" Konge Aaen og Colding Aae findes ¾ Miil Veys
" tørt og faſt Land, ſaa ere ligeledes foyet de Anſtalter,
" at til alles og enhvers Efterretning paa ſamme Di-
" ſtance, et vis Antal Pæle bliver nedſatte for at betegne
" og tilkiendegive, hvor Linien og det rette Toldſkiel
" imellem forbemeldte tvende Aae ſkal tages. Saa ſkal
" det og herved være alle og enhver allernaadigſt forbu-
" den, at de ikke om Natte Tide (ſom regnes fra 1 Time
" efter Solens Nedgang indtil 1 Time for Solens Op-
" gang) maa drive med noget ſlags Qvæg eller Heſte
" paa en Miil nær enten inden eller uden bemeldte Told-
" ſkiel og Skilsmiſſe Linien, under Confiscation af hvis
" de betreffes med. Udi det øvrige ville vi allernaadigſt
" vores forhen om Toldſvigs Afſkaffelſe ved Øxen og
" Heſte-Tolden allernaadigſt udgangne Forordninger
" herved have alvorligen igientaget, hvor efter alle og
" enhver ſig haver at rette ꝛc. Givet paa vort Slot Ro-
" ſenborg d. 29 Oct. 1727. FRIDERICH R.

§. 20.

§. 20.

Saa gaaer da nu vor Hiſtorie til Ende. Præſternes Levnets Fortelning indtager her for mange Blade, nogle ville maaſkee ſige, at manges Navne evig burde forgiettes; og lad end være nogle, paa hvilke ſikker ſig den gamle Munkeregel: "at lade det gaae ſom det kan, giøre "ſin Pligt ſaa nogenlunde, og tale altid vel om Prioren". Den Hadersleviſke lærde Hiſtorie er dog betydelig. Evangelium blev her efter Reformationen først af alle danſke Steder forkyndet. Her bleve de første Kirke-Forſamlinger holdne. Herfra have de danſke Herredsprovſter deres Udſpring og Begyndelſe ꝛc.

Den flittige Hr. Treſchou ſkulde i intet Amt have kundet fundet flere saa kaldte Jubellærere end i dette; Han har anført 16 af dette Amt, nemlig Paſtor Schmidt von Eiſenberg, Diaconus Sneider, Mag. C. Wellejus i Lintrup, Paſtor Zoëga i Wilſtrup, Hr. S. Wedel i Reisby, Hr. C. Oſteri i Wodder, Hr. C. Rieſe i Aggerſkou, Hr. T. Madſen ſammeſteds, Hr. Niels Pederſen i Reisby, Hr. A. Clauſen i Toftlund, Hr. S. Hytter i Branderup, Peter Jacobſen og Jacob Peterſen i Hygom, Hr. Peter Ægidii i Brons og Gregers-Chriſtenſen ſammeſteds, Hr. J. Böyſen i Maugſtrup. Men her ſkal Læſerne finde flere end 16 endnu, Hr. Röhe og N. G. Sals i Hadersleb, Hr. L. L. Kröger og Hr. Joh. og Jörg. Monrad i Aaſtrup, Hr. J. Clauſen i Wonsbæk,

bæk, Mag. Joh. Ancharius og Hr. Seb. von Saldern i Starup, Hr. Hoyer i Halck, Hr. J. Brun i Stepping, Hr. Jo. Krahe i Biert, Hr. C. Humbleth i Stenderup, Hr. M. Dall i Heils, J. Struhr og Jo. Reimer og Chr. Steffenſen i Hammelev, Hr. L. Raunſöe i Øſterlinnet, Hr. P. Kraglund i Foel, Mag. T. Canuti i Rødding, Hr. S. P. Hegelund i Skiærbæk, H. J. S. Biörn i Wodder, Hr. Cl. Fog i Hvidding, Hr. M. Jenſen i Woñſild, og endnu flere.

Vi roſe os ogſaa (foruden mange Lærde, ſom have ſtaaet her i Amtet i offentlige Embeder, og derfor allerede ere anførte) af en Deel ſtore Mænd, ſom ere fødte her, eller dog har foreſtaaet her i nogen Tid ſaadanne Betieninger, ſom vi ikke, uden at blive for vidtloftig, i dette Skrift har havt Leylighed at bekiendtgiøre. Af ſlige Mænd vil jeg anføre:

Mag. Enwaldus Nicolai Randulfus, født i Hadersleu 1596, blev Paſt. og Canonicus i Roſkilde ꝛc. (d), har ſkrevet endeel gode Skrifter, trykt i Kiøbenhavn fra 1644 til 1655.

Mag. Wilhadus Nicolai, en Bondes Søn af Brøns, ſom i Viborg blev Rector og Aar 1592 Lector, Fader til M. Per. Wilhadi, Biſkop i Viborg.

Mag. Marcus Simon fra Hadersleu, ſom blev Conrector ved Skolen i Flensborg 1588, og ſiden Diaconus i Tønder.

Jacobus

(d) Alb. Barthol. Lib. de Scriptoribus Dan. p. 57.

Jacobus Stenderop, ſom har ſkrevet: Rudimenta Logicæ terractyeæ ſ. diſp. de vi τετρακτυος v. numeri qvaternarii in Arithmet. Hafn. 1698.

Mag. Jeſſenius Matthiæ, fra 1639 Rector og Canonicus i Chriſtiania, it. Profeſſ. Log. & Metaphyſices.

Mag. Henningus Eggertii Stockfleht, ſom 1637 blev Rector og ſiden Biſkop udi Chriſtiania, døde 1663. Fader til Amtmand C. Stockfleht i Bergen.

Cosmus Bornemann, Doct. Jur. og Profeſſor i Kiøbenhavn fra 1667. Født i Hadersleb 1637, blev tillige 1684 Borgemeſter i Kiøbenhavn.

Mag. Erasmus Byſingius, fra 1654 Præſt til Chriſtianshavns Kirke.

Mag. Canutus Dionyſius fra Thyſtrup, ſom blev Feldpræſt, og har ſkrevet: Amores balthici ſ. carmen nuptiis Frid. III. conſecratum. An. 1643. 4to.

Conradus Dionyſii, ſom har ſkrevet: Elephas deſcriptus, ad virum illuſtr. Georg ab Ahlefeld. Hafn. 1640.

D. David Mileſius Nyſſa, Prof. i Konigsberg, ſiden Hofmedicus ved Hertug Hanses Hof her i Hadersleb, hvor han døde 1562 den 17 Nov.

Mag. Severinus Schultz fra Hadersleb, ſom døde i Kiøbenhavn 1704, fra ham have vi: Virgula divina ſ. prodromus demonſtrationis exiſtentiæ Dei ex operibus mentis humanæ. Jenæ 169 . 4to.

Jacobus Haſebardus ſkal være født i Hadersleb 1552. I Hadersleb blev han af Apotheker Anton Barto (hans Stiffader) opdragen. Blev en god Medicus og Philologus.

Mag. Georgius Frommus, født paa Ladegaard ved Hadersleb af Joh. From og Cæcilia Georgia ꝛc., blev Profeſſor Logices ved Kiøbenhavns Academie, og han døde 1651.

Mag. Georgius Erici, født i Hadersleb 1535. Lod i Wittenberg 1570 trykke: Oratio de fraterna concordia. Blev Biſkop i Bergen (e).

Johannes Egenovius fra Hadersleb, ſom fra 1623 til 1629 har ladet nogle gode Skrifter trykke.

Nicolaus Helvaderus, ſom Aar 1584 gik ud af Hadersleb Skole, var ſiden i Lyneborg, Lybek, Riga og Roſtok, og blev Præſt efter ſin Fader til Hellevad, men den mægtige J. Wowern hos Fyrſten blev ham vred, og uden Sag affatte ham. — Blev endelig Kongelig Calenderſkriver, og døde i Kiøbenhavn 1634. Hans mange Skrifter kan kiendes af Worms Lexicon.

Nicolaus Möller, døde ſom Organiſt i Apenrade, var født i Hadersleb, hvor hans Fader Bertram var Organiſt. Fra ham have vi: Chronologie, wie lange die Welt geſtanden und noch ſtehen kan. Item en Kronike over Staden Hadersleb.

Chriſtian Hanſen Cramer, den bekiendte Arithmeticus, født i Hadersleb 1699, og døde i Aarhuus 1764 den 24 Januarii. For

(e) See Worms Lexicon om danſke Skribentere.

For Hiſtoriens Fyld tilfoyes endnu følgende Embedsmænd her i Amtet:

Abſolon Koefod, Amtsforvalter, døde 1699 den 27 Febr.

Peter Heye, Amtsforvalter, døde 1718.

Caspar von Saldern, Amtsforvalter 1752.

Friderich Clüver, Commiſſair og Huusfoged, døde 1616 den 14 Maji.

Johan Adolph Meyer, Huusfoged, døde 1667 den 2 Oct. Havde forhen været Hofmundſkienk, item Capitain-Lieutenant over Hof-Livcompagniet.

Andreas Simonſen, Krigs- og Land-Commiſſair og Huusfoged, død 1733, var en Søn af Simon Bertelſen paa Sparrelund i Oſtbye Sogn. Han var Broder til Amtmand Hans Simonſen i Fyen.

Conrad Cay, Ridefoged, en Søn af Ober-Inſpector Claus Cay hos Amtmanden og Stor-Canzleren Greve Reventlou, og af Anne Cath. v. der Wiſch, var en velſtuderet Mand og døde 1708.

Gottfried Schumacher, Herredsfoged i Tyrſtrup Herred, en Præſteſøn fra Stepping. Hans bemidlede Dotter giftede ſig i en Haſt med Lieutenant Janſen i Colding.

Henrich Küſter eller Coſter, Doct. Med., døde i Hadersleu 1636 den 27 Jan. Det var hans, ſom 1634 ſatte ſig mod Hartm. Lohmans og Terings weigel. Afvigelſer. Han var ſelv en farlig Mand i ſin Lærdom, for hvilken han for et Conſiſtorium Odenſe

maatte erklære ſig, (ved ſine lykkelige Cure drog han ellers Folk paa ſin Side og til ſine).

Chriſtian Vorſtius, Licent. Medic. levede 1656, hvis Huſtru Anna, Paſtor til Nicolai Kirke i Flensborg Simon Henrici Dotter, blev efter hans Død gift med Apotheker Albinus, og efter hans Død med Apotheker Jacobus Schultz.

Hr. Jacobus Schultz, Apotheker i Hadersleb, fød i Gardeleben i det Churbrandenborgſke Aar 1638 den 28 Febr. af Faderen Hr. Friderich Schultz, en lærd Mand, ſamt Camerarius og Proconſul i Gardeleben. Han blev først gift 1670 den 13 Sept. med bemeldte Anna, Paſtor Henrici Dotter, hans Formands Severini Albini Enke, (ſom af første Ægteſkab havde en Søn, og af dette tvende Sønner og en Dotter, ſom blev gift med Apotheker Helms, ſom blev Apotheker efter hendes Fader. Fra dem har nedſtammet endeel Apothekere i Hadersleb, Aarhuus, Aalborg og Horſens). Hun døde 1689 den 6 Maji. Anden gang blev han gift 1681 den 26 April med Chriſtine Möller, en Dotter af Hr. Raadmand Peter Möller i Hadersleb; med hende havde han en Søn og en Dotter; Sønnen: Severinus Schultz, var Magiſter, og døde 1704 udi Kiøbenhavn. Dotteren Anna Magdalena, født 1682 den 10 Maji, blev gift 1703 med Raad- og Handelsmand Hr. Friderich Höffner i Hadersleb (ſom var født 1675 den 24 Aug. og døde 1725 den 24 Febr.) Hun døde 1731 den 13 Junii. Denne berømmelige Apotheker har ellers byg-

get

get det meget ſmukke Apothek i Hadersleu kort forend hans Død, ſom indfaldt den 19 Aug. 1684. Af hans Døttre-Børn ere endnu i Live: Apotheker Carl Zeiſſes Enke i Hadersleu; Kiøbmand Sören Möllers Enke i Viborg; og Bogtrykker Andreas Hartvig Godiches Enke i Kiøbenhavn. Om hans Liv og Levnet kan mere eſterſees i en Liigprædiken af Mag. Michael Stichelio, Conſiſtorial-Aſſeſſor og Sognepræſt i Hadersleu, trykt i Hamborg 1685 i 4to hos G. Rebenlein.

Mag. Hermann Grube, Doct. Med., var her Amts-Phyſicus fra 1667, og døde 1698 den 30 Januarii (f).

Licent. Jahn, blev 1670 ægteviet med Dorthe Maria Rehefeld.

Hieronymus Schertner 1708 Fiſcal.

Hans Chriſtianſen Eichel, Borgemeſter i Hadersleu udi mange Aar, døde 1667. Han var født i Uldal udi Skrydſtrup Sogn. Hans Forældre forlod han i ſin Ungdom, og temmelig driſtig befoel ſig Guds Forſyn i den vide Verden. Med ſin første Huſtru avlede han tre Døttre, af hvilke een, navnlig Anna blev ved Jörgen Kehler, Borger i Hadersleu, Moder til Ritmeſter Kehler, og til Præſtinde Nic. Rauns til Fiellerup ꝛc. Med den anden Huſtru fra Aller Præſtegaard avlede han Johan Eichel, ſom blev Juſtitsraad, Kongl. Hof-Doctor, og Borgemeſter i Kiøbenhavn.

(f) Mölleri Cimb. Lit. T. I. p. 220.

Gottlieb Schumacher, Borgemeſter, Poſtmeſter og Tolder, døde 1675.

Jacob Bertelſen, Borgemeſter, gift 1732 med Talle Rebecca, Nis Truelſens fra Hierndrup.

Wilhad Knudſen, Raadmand, døde 1566. Over ham Bramtius ſkrev:

Hac qvi forte meas, paulum perſiſte viator,
Wilhadi hic Knutzen membra ſepulta cubant.
Vir priſcæ fidei, fidus patriæqve Senator,
Vir bonus & veteris ſimplicitatis amans.
Ut ſine pellaci qvondam gens aurea fraude
Vixit, ita hic recti juſtitiæqve tenax:
Et rerum prudens, dubio qvoqve tempore rectus,
Sicut conſtantes addecet eſſe viros.
Ille eqvidem (mundi qvod nunc pars maxima neſcit)
Vivere perdidicit, perdidicitqve mori.
Talis vir fuerat, qvalis flagrabat haberi,
Hic nec qvid culpet Zoilus ullus habet.

Nicolai Ankerſen, Raadmand, døde 1567, hvis Epitaphium i Bramtii Næniis er dette:

Hic contectus humo ſpectabilis ille Senator
Dormit, qvi coluit Jura verenda Dei,
Qvi conſulta patrum, tectas legumve medullas
Qvoslibet & caſus calluit ambiguos.
Illi vita fuit, qvam nulla tragoedia triſtes
Aptare ad lacrymas vel maledicta qveat,
Juſtitiæ cuſtos, recti & ſervator honeſti,
Vir brevius: conſtans, integer, aptus erat.

Anthon

Anthon Kling, Byeſkriver, anføres, fordi han var den første, som blev af hans Stand udnævnt til at være Conſiſtorii Secretair under Eed, saaledes: „at „han pro examinatione skulde have tertium, pro quo„libet 24 Skl., pro interlocutorio 24 Skl., pro sen„tentia 1 Rdlr., in cauſis arduis mere, og efterdi cita„tiones altid vare udgivne af Provsten, skulde det og „derved forblive, dog, at deres Navne, som bleve ci„teret, maatte strax overleveres Secretairen, at han „altid kunde have en fuldstændig Protocol, og saaſom „Fogederne og andre forhen havde understaaet sig at „forlige slige Sager, saa skulde dertil nu altid tages „Conſiſtorii Secretarius, og skulde alting flittig pro„tocolleres, og Kongens Intereſſe agtes.. Hadersleb „den 26 Maji 1657.“

Kai v. Ahlefeldt.

§. 21.

Om Strøegodset.

Uden for disse syv Herreders Grændser, er endnu noget saa kaldet Strøgods, som fra gammel Tid yder Skatte og Afgifter til Hadersleb Amtstue indtil denne Dag, og dette Gods er:

I. Strandelhiørns Diſtrict, hvis Kongelige Ridefoged, som tillige er Sognefoged, boer i Strandelhiorn. Diſtricter er i Synder-Rangstrup Herred beliggende i Apenrade Amt og indeholder følgende Steder, 1) i Lygum Sogn Tyrholm to Huse, Raun-

bierg fire, Jarup fire Huſe. 2) I Hellevad Sogn Øbening eet Huus. 3) I Beſtoft Sogn Strandelhiørn atten Huſe. Diſſe Steder bruger 4½ Plove efter ſidſt indrettede Matricul.

II. Bollersleben Diſtrict, beſtaaende af 63 Gaarde og Huſe, og har ligeledes ſin Ridefoged, boende i Bollersleben, indbefatter diſſe Steder og Gaarde: 1) I Ries Herred Biolderup Sogn Apenrade Amt Bollersleben Bye 35 Huſe, Mellerup fem, Hiolderup to, Totsbol to, Ravit eet Sted, Tagebol . . . Bollersleben Møller, Jordkiær Bye eet Huus, Nor enleben et og Sønder enleben et Huus. 2) I Sønder Rangſtrup Herred Heldevad Sogn Clautoft Bye ſex Huſe. 3) I Slur Herred i Tønder Amt Lenmark Bye eet Huus, Tinglef to, Hølebøl eet og Steinberg Kroe.

III. Gienner Diſtrict, beliggende i Apenrade Amt og beſtaaer af 48 Steder, hvis Ridefoged eller Sognefoged boer i Gienner Bye. Stederne ligger 1) i Ries Herred Loit Sogn Stolliggaard ſyv Gaarde, Norbye fem Steder og Fladſteen. — 2) I Sønder Rangſtrup Herred Lygom Sogn Lygom Bye ti Steder, Gienner 21, Heiſelberg eet, runde Mollen og Haberslund.

IV. Af Mogeltønder Sogn: Bønderbye fire Steder.

V. Af Romoe, liggende i Veſterhavet, ude for Brøns og Skiærbæk, dens Nordre Deel: Kongsmarkbye

markbye 50 Gaarde og Huſe, Tvismark fem og tyve, Bollildmark otte, Toftlum ni, Juvere otte. Tyvor. under Hvidding Herreds Jurisdiction.

VI. Til Hadersleb Brandcaſſe hører af Ribe Hovedſögn: Øſtervedſted 21 Huſe, Inderbierum fire.

VII. Udi Hadersleb Amt boer nogle faa, ſom hører til Carlswraa Fogderie, under Mohrkirke Tonder Amt.

Regiſter
til
Hadersleb-Amts Beſkrivelſe.

A. Pag.

Aaer — — 57
Aaſtrup Sogn 270
Adelige Godſer — 4
Afguderie — — 88
Aggerſkov Sogn — 477
Ahlefeld, Familie 48. 57
Aitrup Gaard — 361
Aller Sogn — — 387
Amtmændenes Embede 6
Fortegnelſe over dem 41
Amtsforvalterens Embede 7
Anglerne — — 4. 69
Archidiaconi i Hadersleb 217
Arrild Gaard — 509
Arrild Sogn — 521
Asbye Kirke — — 68
Aſtrup Gaard — 514

B.

Bar- Baring- eller Borg-
Syſſel — 3
Beſtoft Sogn — 470
Bierning Sogn — 396
Biert Sogn — — 361
Bindcrup Gaard — 361
Blandede hiſtoriſke Efter-
retninger — — 60
Bollersleben — 538
Borgvold — — 407
Brænde, dertil bruges
Lyng Flave — 477. 487
Brandcrup Sogn — 487
Brollups Skud forbudne 19
Brons Sogn — 513
Brudgoms Træplanten 26
Bon af Prædikeſtolen for
Kongen — — 20

C.

Cantores i Hadersleu 260
Carlsvraae — — 539
Caſtel, Grevinde — 502
CHRISTIANI III. Geiſtligheden givne Privilegier og Kaldsbreve 70. 478
Chriſtiansfeldt — 334
Conrectores i Hadersleu 250
Conſiſtorium i Hadersleu 8

D.

Dalbye Sogn — 360
Dannifers Familie — 457
Diaconi i Hadersleu 230
DOROTHEA Dronning 35
Drenderup Gaard — 349

E.

Eiſenberg, Familie 210. 336. 366
Emmikſen, Familie — 429

F.

Fardrup Sogn — 466
Fares Skov — 331. 440
Fieldſtrup Sogn — 392
Floder — — — 57
Fobiſlet Gaard — 350
Foel Sogn — — 443
Formyndere — — 29
Forordninger — 11. 31
Forſamlinger i Huuſe — 28
Fromhave Gaard — 361
Frorup Sogn — 348
Frøs Herred — 440

G.

Gammel Hadersleu 265
St. Gierttuds Hoſpital 133
Gienner — 538
Gramgods — 2. 397
Gramſlot — 397
Gram Sogn — 397
Grarup Sogn — 299
Grube — — 535
Grønninghods Bierg 383
Gyldenerone, Familie 55. 56

H.

Hadersleuhuus Lehn — 2
— Herred — 265
— Bye og dens Beſkrivelſe 91
— Fiord — 57
— Raadhuus 94
— Slot — 98
— Kirker og Kloſtere — 99
— geiſtlige Hiſtorie — 142
Halk Sogn — 307
Hammelev Sogn — 413
Hanoborg — 72. 98

Harboe,

Harboe, Familie 308. 329. — — 352
Hartkorn (Plove) — 5
Hather — 33. 60
Havervat Kloſter — 513
Heils Sogn — 375
Helvaderus, Nic. — 532
Hemmingius, D. — 220
Herredsfogeder — 7. 21
Herridsvad Kloſter — 513
Hierndrup Sogn — 338
Hierting Sogn — 465
Hiortlund Sogn — 463
Hoptrup Sogn — 324
Hoſpitaler — 133. 140
Hunsfogdens Embede — 7
Hvidding Sogn — 502
Hogom Sogn — 445
Hoirup Sogn — 509
Høns — — 514
Høybroe Gaard — 502

J.

Jagerup Sogn — 428
Jels Sogn — — 439
Juel, Familie — 514
Jubellærere — 529. 530

K.

Kaas, Mogens, til Brandbyhr — 348
Kalf, Erland — 397
Kalslund Herred — 459
— Sogn — 460
Kaldsbreve af Kong CHRISTIAN III. 478
Kirker, hvor mange i Amtet — 3
Kirkens Tilſtand 23. 111
Kirkepenge — 15
Kirke, St. Maries i Hadersleb — — — 99
Klingenberg, Familie 56. 57
Knud, den hellige — 32
Krabe, Familie 188. 269. 352. 367

L.

Landretten — 6
Land-Ober-Conſiſtorium — 8
Lectorer i Hadersleb — 200
Legata — — 362
Lehn, hvis Hadersleb Amt er, — 32
Limbek, Familie — 66
Lindenov, Familie 350. 429
Lintrup Sogn — 463
Logom — — 429
Love og Forordninger 9 ſeqv.
Luſtrup — — 490
Lühe, von der, Familie 54
Lysning af Prædikeſtolen ſor Brudefolk — 31

M.

M.

Mähriſke Brødre 30. 88. — 332
Mandøe — 524
Maugſtrup Sogn — 418
Moltrup Sogn — 288
Monrad, Familie — 268. 273 ſeqv.
Munke, Benedictiner — 99
Møgeltønder — 538

N.

Nuſtrup Sogn — 402
— Præſtegaard 87. 406
Nyebøl Gaard — 398
Nør Rangſtrup Herred 470

O.

Ober-Conſiſtorium — 8
Oldendorpius, Joh. 218
Overretten — 5
Oxenvad — 433

P.

Papir, ſtemplet — 21
Paſtores i Hadersleu 206
— gammel Hadersleu — 266
— Aaſtrup — 270
— Wonsbæk — 284
— Moltrup — 288
— Starup — 294
Paſtores i Øbøy — 302
— Halck — 308
— Wilſtrup — 314
— Hoptrup — 324
— Thyrſtrup — 334
— Stepping — 340
— Hoddis — 351
— Wonſild — 354
— Biert — 363
— Stenderup 369
— Heils — 375
— Aller — 387
— Fielſtrup — 392
— Gram — 399
— Nuſtrup — 403
— Skrydſtrup 407
— Wiirſted — 410
— Hammelsv 414
— Maugſtrup 419
— Sommerſted 431
— Oxenvad — 434
— Øſterlinnet 441
— Foel — 444
— Hygom — 445
— Rødding — 450
— Skodborg — 454
— Kalslund — 461
— Lintrup — 464
— Fardrup — 467
— Veſtoſt — 471
— Aggerſkou 477
— Toſtlund — 483

Paſtores i Branderup 488
— Hvidding — 502
— Reisbye — 504
— Roagger — 506
— Spandet 508
— Hsirup — 510
— Wodder — 512
— Brsns — 514
— Skierbek 12. 518
— Arild — 521
— Mandse — 526
Patent om Toldſkield 527
Pinneberg — — 501
Planten, Træets af Brudefolk — — 26
Præſter, ſee Paſtores.
Præſtemord — 376. 515
Præſternes Dragt — 189
— Privilegier 11. 12. 13. 14. 20. 70. 151
Protocollations Gebyhr 21
Provſt, Provſtie — 142
Provſte Breve 164. 182. 189
Provſterne i Haderslev 144
Padevels, Gregorius — 397

Q.

Qvadrat Mile — 2
Qvægtal — — 5
Qvarti Collegæ i Haderslev — — 262
Qvinti — — — 264

R.

Rangsforordning — 16
Rantzov Gods — 2
— Tienere 41. 44. 501. 507
Rectores Scholæ — 236
Reſshoy Gaard — 429
Regentere og Herrer over Amtet — — 32
Reisbye Sogn — 504
Reventlau, Familie 49. 50. 51. 52. 53. 57
Ribe Birk — 21. 491
— Bye — — 65
— Diſtrict — — 2
Ridefogedens Embede — 7
Roagger Sogn — 505
Romse — — 538
Roſenkrands, Familie 57. 502
Rødding Sogn og Gaard 449
Rörger, Johan — 83. 84

S.

Saldern, Familie 298. 299
Schakkenborg 2. 490. 501
Schultz, Apotheker — 534
Schumacher, Familie 109. 345. 346
Seem Sogn — 522
Seeſt Sogn — 73. 356
Seheſted, Familie 108. 349
Skierbek Sogn — 516

Skilling Sterling — 101
Skodborg Sogn og Aae · 1.
— 58. 452
Skole, latinſk — 110. 130
Skoleſundhæder — 112
— Væſen — 103. 130
Skorſtene — — 29
Skove at hugge i — 26
Skrafve Sogn — 452
Skrydſtrup Sogn — 407
Skyden forbudt ved Gilder 19
Skydevildt — — 26
Slotspræſter i Hadersleu 201
Smalſtede, Familie — 362
Sommerſted Sogn — 429
Spanneth Sogn og Gaard 4.
— — 507
Stadsret — — — 11
Starup Sogn — 294
Stepping Sogn — 339
Stenderup Sogn — 368
Straarup Gaard — 360
Strandelhiern — 537
Syſſeler — — — 3
Seer — — — 57
Sønder-Jyllands Syſſel — 3

T.

Tabs Sogn — — 391
Tapdrup Gaard — 339
Taſt, Hermann — 90
Teſtamenter — — 29
Tiislund Sogn — 476
Tiſtorp, Familie 163 ſq. 506
Toftlund Sogn — 482
Toldſkiel — — 1. 527
Tornumgaard — 464
Torſtenſen, Leonard — 80
Touſkougaard — 430
Troiborg — — 350
Tyrſtrup Sogn — 330
Tørning Lehn — 2. 413

U.

Udreiſer af Landet — 60

V.

Wandel, Familie 146. 421
— ſeqv.
Vandflod 60. 65. 67. 68. 71.
72. 73. 77. 78. 79. 84.
85. 87.
Vandlinggaard — 108
Vargaard — — 375
Warming Sogn — 522
Weidenſee, E. — 144
Weiſtrup Sogn — 383
Wend, J. — — 146
Weſterbek — — 4. 506
Weſter Wedſted Sogn 523
Vielſe, hvor maa ſkee — 27
Vieregge, Familie — 54
Vildt — — — 26
Vilſtrup Sogn — 313
Winther, Familie — 514
Vitſted Sogn — — 409

Vodder Sogn — 511
Vonsbek Sogn — 283.
Vonsild Sogn — 353
Wöldike, Familie 196. 252.
— — 433

Z.

Zoëga, Familie 231. 287. 318. 320. 321. 389

D.

Oddis Sogn — 349
Ortig Korn, hvad er — 295
Osbye Sogn — 301
Osterlinnet Sogn — 441
Osterbyegaard — 344. 350

Errata.

Pag. 42 Lin. 23 eller Wenſelin, gaaer ud.
— 44 — 15 Hans læs Frands
— 66 — 2 at hevne gaaer ud.
— 89 — 7 Riffelheim, læs Niflheim,
— — — 8 Hala læs Hela
— 185 — 4. 5. adelige Familier. læs Navne.
— 215 — 1 Punctum gaaer ud
— 219 — 25 1662 læs 1562
— 222 — 12 deres læs ſin
— 271 — 24 furos læs furor
— 294 — 21 Rachael, læs Rachel,
— 299 — 19 og læs og at
— 340 — 10 11 J. B. E. C. U. S. læs J. H. E. S. U. S.
— 340 — 11 Deus læs Dnus
— 362 — 2 Werner læs Webner
— 363 — 15 Werner, Werner, læs Webner, Webner,
— 47[illegible] — 23 var, læs om

Optaget og tegnet af H. Michelsen.

I. G. Schmid. sc. 1768